

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७८

(कक्षा ९-१०)

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ९-१०), २०७८

अनिवार्य विषयहरू

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७८

(कक्षा ९-१०)

अनिवार्य विषयहरू

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

(नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको मिति २०७८।०७।११ को
निर्णयअनुसार स्वीकृत)

© पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

प्रथम संस्करण : वि.सं. २०७९

प्रावकथन

विद्यालय तहको शिक्षालाई बढी उद्देश्यमूलक, व्यावहारिक, समसामयिक एवम् सान्दर्भिक बनाउने अभिप्रायले पाठ्यक्रम परिमार्जनको कार्य निरन्तर भइरहेको छ। यसै सन्दर्भमा शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी तथा विज्ञहरूबाट प्राप्त राय सुझाव; ज्ञान, विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तन र स्थानीय आवश्यकता तथा विश्वव्यापी सन्दर्भविच सन्तुलनको आवश्यकतालाई समेत दृष्टिगत गरी विद्यालय शिक्षा कक्षा ९-१० का लागि वि.सं. २०७१ मा विकास गरी लागु गरिएको पाठ्यक्रममा समसामयिक परिमार्जन गर्नु आवश्यक देखिएकाले माध्यमिक शिक्षाअन्तर्गत कक्षा ९-१० को यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो। विश्वमा भएका नवीनतम शैक्षिक परिवर्तन एवम् नेपालको वर्तमान सन्दर्भ र स्थानीय आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग पुऱ्याउने, सामाजिक न्याय प्रवर्धन गर्ने र राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम तथा प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्ने लक्ष्यसहित राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले निर्दिष्ट गरेका सिद्धान्त तथा विद्यालय शिक्षाको मार्गचित्रमा आधारित भई माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९-१० को यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ।

राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उच्चमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषतायुक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील नागरिक तयार गर्ने उद्देश्यका साथ अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र नेपालको अनुभव, सिकाइ सहजीकरणको अभ्यास, शिक्षकको उपलब्धता र पेसागत विकासलगायतका सन्दर्भको विश्लेषण गरी माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९-१० मा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन विषयका पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ। शिक्षक, विशेषज्ञ तथा विज्ञहरूको सहभागितामा सञ्चालन गरिएका विभिन्न कार्यशालाका माध्यमबाट विकास गरिएको मस्यौदामा विभिन्न विषय समितिबाट प्राप्त सुझावहरूलाई समेत आधार मानी परीक्षणसमेतका आधारमा यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको हो। यसमा पाठ्यक्रम परिमार्जनको सन्दर्भ तथा औचित्य, पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जन प्रक्रिया, शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना, विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचनालगायतका पक्ष समावेश गरिएको छ। यसमा सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया, विद्यार्थी मूल्याङ्कन, माध्यम भाषाको छनोट र पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन, परिमार्जन तथा सुधारको प्रक्रियालगायतका पक्ष समावेश गरिएको छ।

यो पाठ्यक्रम तयार गर्ने क्रममा महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु हुने नीति निर्माता, विज्ञ तथा विशेषज्ञ, शिक्षाविद्, प्राध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी एवम् सम्बन्धित सरोकारवालाहरूप्रति पाठ्यक्रम विकास केन्द्र हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछ। यो पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाई बालबालिकालाई गुणस्तरीय शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्ने कार्यमा सम्बद्ध सबैबाट सक्रिय योगदानको अपेक्षा गरिएको छ। विद्यालय शिक्षाको यो पाठ्यक्रम गतिशील दस्तावेज भएकाले यसमा सुधार तथा परिमार्जन गर्दै अझ प्रभावकारी बनाउनका लागि यो केन्द्रले पाठ्यक्रम प्रयोगकर्तालगायत सम्बन्धित सबैबाट निरन्तर रचनात्मक सुझाव प्राप्त हुने अपेक्षा गरेको छ।

वि.सं. २०७९

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

विषयसूची

क्र.सं.	विषयसूची	पृष्ठसङ्ख्या
१.	पाठ्यक्रमको परिचय तथा संरचना	१
२.	नेपाली	२१
३.	English	५७
४.	गणित	७५
५.	विज्ञान तथा प्रविधि	१०९
६.	सामाजिक अध्ययन	२०७

परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो। परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीविलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घसङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको छ। यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन्। नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण रहेको छ। विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ९ र १० का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ।

विद्यालयको शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ। माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनुपर्छ। यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ। विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन्। त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो। यसका लागि कक्षा ९ र १० को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६

लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम तोकिएका विद्यालयमा परीक्षण गरी परीक्षणका पृष्ठपोषण समेटी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यो पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा अनिवार्य विषयका पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्न एवम् अघिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने
३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख, उत्पादनमुखी, उच्चमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने
६. प्रत्येक व्यक्तिलाई शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मद्दत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभ्रबुभ्र भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने

१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

३. विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना र उमेर

नेपालको विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने छ । माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिने छ । बालमनोविज्ञान, सिकारुको उमेर तथा सिकाइ क्षमतास्तरका आधारमा विद्यालय शिक्षाको तहगत र कक्षागत खाका देहायबमोजिम हुने छ :

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	कक्षा १- ३	५ देखि ७ वर्षसम्म	तह १
	कक्षा ४ - ५	८ देखि ९ वर्षसम्म	तह २
	कक्षा ६ - ८	१० देखि १२ वर्षसम्म	तह ३
माध्यमिक	कक्षा ९ - १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११ - १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

ब्रष्टव्य :

१. माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ व्यावहारिक अभ्याससहित एक वर्षको अवधि थप हुने छ ।
२. उल्लिखित तालिकामा निर्दिष्ट उमेर समूहले सम्बन्धित वर्षको उमेर पूरा भएको जनाउने छ ।

४. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमताको विकास गर्ने छ। त्यसै गरी विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाले गर्ने छ। विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने सक्षमताको विकास पनि यस तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन्। यस तहको शिक्षाबाट आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ। त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यमिक शिक्षाको लक्ष रहेको छ। यसर्थ माध्यमिक तहका विद्यार्थीमा विकास गर्ने अपेक्षा गरिएका सक्षमता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी बहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
६. व्यावहारिक गणितीय ज्ञान तथा सिपको बोध तथा प्रयोग र समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
७. व्यावहारिक वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग
८. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग

९. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाजसापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
१०. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
११. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
१२. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वाससाथ तयारी
१३. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१५. उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास

५. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०) का सक्षमताहरू

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०) का सक्षमताहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. गणितीय समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
६. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाज सापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
७. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
८. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
९. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
१०. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारको तयारी
११. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग

६. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको मुख्य लक्ष्य बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु र उनीहरूलाई सिकाइप्रति प्रेरित गरी सिकाइका लागि आधारशिला खडा गर्नु हुने छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम ४ वर्षका बालबालिकाको उमेरगत विकासात्मक पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत सिद्धान्तानुसार विकास गरिने छ । यसमा उमेरअनुसारका शारीरिक, संवेगात्मक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक, बौद्धिक तथा मानसिक, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा वातावरण र सिर्जनात्मक सिपहरू विकास गराउनाका साथै मौखिक भाषिक सिप, पूर्वसङ्ख्या वा पूर्वगणितीय सिपलगायतका सिप विकास गराइन्छ । यस तहमा औपचारिकरूपमा पढाइ र लेखाइका सिप तथा क्रियाकलाप भने उमेरमा दृष्टिले समावेश गरिनु हुन्छ ।

(ख) आधारभूत शिक्षा

(अ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३) मा एकीकृत स्वरूपको पाठ्यक्रम हुने छ । सिकाइका क्षेत्रहरू (Themes) पहिचान गरी विषय र सिकाइका क्षेत्रका आधारमा बहुविषयात्मक (Multidisciplinary) तथा अन्तरविषयगत (Interdisciplinary) ढाँचामा पाठ्यक्रम आधारित गरिने छ । यसअनुसार एकीकृत विषयक्षेत्रहरूले समेट्न नसकेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी विषयगत सिकाइ क्षेत्रहरूसमेत रहन सक्ने छन् । भाषागत विषयसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू पठनपाठन सम्बन्धित भाषामा नै गर्नुपर्ने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । यस्तो पाठ्यक्रम क्रियाकलापमुखी हुने छ । यसले विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञानका साथै विभिन्न किसिमका व्यवहारकुशल सिप विकासमा जोड दिने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा भाषा, गणित, विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू रहे पनि एकीकृत सिद्धान्तानुसार नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, हाम्रो सेरोफेरो र मातृभाषा र स्थानीय विषयक्षेत्रमा उल्लिखित सबै विषयलाई समावेश गरिएको छ ।

(आ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू प्रदान गरिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

(इ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू नै प्रदान गरिने छ। स्थानीय आवश्यकतामा आधारित अध्ययनअन्तर्गत विद्यार्थीलाई मातृभाषा वा स्थानीय कला, संस्कृति, सिप, संस्कृत भाषा जस्ता विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने छ। दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ। कक्षा ६-८ मा संस्कृत/गुरुकुल/वेद विद्याश्रम शिक्षाका लागि भने विषय संरचनामा केही भिन्नता हुने छ।

(ख) माध्यमिक शिक्षा

विद्यालय शिक्षामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ। माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ। गुरुकुल, गोन्या विहार, मदरसा मुन्धुमलगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई पनि माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ। माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने छ। कक्षा ९ र १० को साधारण धारतर्फ प्रत्येक कक्षामा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि र सामाजिक अध्ययन गरी पाँचओटा अनिवार्य विषय र दुईओटा ऐच्छिक विषय रहने छन्। यसै गरी कक्षा ११ र १२ को साधारण शिक्षातर्फ अनिवार्य विषयका रूपमा नेपाली, अङ्ग्रेजी, सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी सिप/गणित विषयका साथै तीनओटा ऐच्छिक विषय समावेश गरिएको छ। यसको अतिरिक्त कक्षा ११ र १२ मा अतिरिक्त ऐच्छिक विषयका रूपमा थप एक विषय समावेश गर्न सकिने छ। माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९-१२ को पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार हुने छ

(अ) साधारण शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०)

क्र.सं.	विषय	पाठ्य घण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याभ्रम/गुरुकुल शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.सं.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी/संस्कृत रचना	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	वेद वा नीतिशास्त्र वा विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

१. वेद भन्नाले शुक्लयजुर्वेद वा सामवेद वा ऋग्वेद वा अथर्ववेदमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
२. ऐच्छिक प्रथम विषयमा कर्मकाण्ड, फलित ज्योतिष, योग शिक्षा, वास्तुशास्त्र, आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र ऐच्छिक गणित विषयमध्ये एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
३. ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा संस्कृतका शास्त्रीय विषयमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । तर विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सट्टामा वेद विषयको छनोट गरेमा ऐच्छिक द्वितीयमा वेद विषय छनोट गर्न पाइने छैन ।

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोल्पा/मदर्स

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.सं.	विषय	पाठ्यघण्टा(Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

१. सामाजिक अध्ययन विषयलाई सम्बन्धित परम्परागत शिक्षा विषयको विषयवस्तुलाई समेत अनुकूलन गरी सम्बन्धित भाषामा नै पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
२. गोन्या शिक्षाको ऐच्छिक विषयको रूपमा साधारण शिक्षाका ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त भोट भाषा र बौद्ध शिक्षा पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
३. मदर्सा शिक्षाको ऐच्छिक विषयका रूपमा साधारण शिक्षाको ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त अरेबिक भाषा साहित्य र व्याकरण, उर्दू भाषा साहित्य र व्याकरण एवम् दिनियात विषय पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
४. मदर्सातर्फ अङ्ग्रेजी विषयका सट्टामा अरबी साहित्य र विज्ञान तथा प्रविधि विषयका सट्टामा सिरत र इस्लामी विषय पठनपाठन गराउन सकिने छ ।

५. माध्यमिक (कक्षा ९-१०) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०)

क्र.सं.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	९६
२.	अङ्ग्रेजी	५	१२८
३.	गणित	५	९६
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	९६
५.	सामाजिक अध्ययन/ऐ. गणित	४	९६
६.	विधागत विषय प्रथम	४	१२८
७.	विधागत विषय द्वितीय	४	१२८
८.	विधागत विषय तृतीय	४	१२८
९.	विधागत विषय चतुर्थ	४	१२८
जम्मा		४०	१२८०

द्रष्टव्य : १. प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारमा समावेश गरिएका विधागत विषयहरूको सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा ५० प्रतिशत कार्यघण्टा सैद्धान्तिक र ५० प्रतिशत कार्यघण्टा प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र कार्यथलो अभ्यासमा आधारित हुनुपर्ने छ ।

(क) बाली विज्ञान

क्र.सं.	विद्यागत विषय	कक्षा ९	कक्षा १०
१.	प्रथम	Agriculture Extension and Computer Science	Industrial Entomology and Fish Culture
२.	द्वितीय	Principle of Agronomy	Food Crop Production
३.	तृतीय	Basic Horticulture	Horticultural Crop Production
४.	चतुर्थ	Plant Protection	Floriculture and Nursery Management

(ख) पशु विज्ञान

क्र.सं.	विद्यागत विषय	कक्षा ९	कक्षा १०
१.	प्रथम	Veterinary Extension and Computer Science	Veterinary Laboratory Technology
२.	द्वितीय	General LPM (Livestock Production and Management) and Fodder Production	Dairy Product Technology
३.	तृतीय	Veterinary Anatomy and Physiology	Aquaculture and Fisheries
४.	चतुर्थ	Animal Health –I	Animal Health –II

(ग) इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरिङ

क्र.सं.	विद्यागत विषय	कक्षा ११	कक्षा १२
१.	प्रथम	Computer Application	Electrical Machine
२.	द्वितीय	Basic Electrical Engineering	Basic Electronics
३.	तृतीय	Engineering Drawing	Electrical Instalation and Maintenance
४.	चतुर्थ	Basic Electrical Instalation and Workshop Technology	Utilization of Electrical Energy

(घ) सिभिल इन्जिनियरिङ

क्र.सं.	विद्यागत विषय	कक्षा ९	कक्षा १०
१.	प्रथम	Computer and Drawing	Building Construction and Drawing
२.	द्वितीय	Water Supply and Sanitary Engineering	Highway Engineering
३.	तृतीय	construction Technology and Workshop	Engineering Surveying- I
४.	चतुर्थ	Water Resource Engineering	Estimating, Costing and supervision – I

(ड) कम्प्युटर इन्जिनियरिङ

क्र.सं.	विद्यागत विषय	कक्षा ११	कक्षा १२
१.	प्रथम	Programming principal & concept in C Language	Data structure & OOP concept using c++
२.	द्वितीय	Fundamentals of computer and Application	computer Hardware, Electronics Repair & Maintenance
३.	तृतीय	Fundamentals of electro-system	Data Based Management System
४.	चतुर्थ	Website design	Digital design & Microprocessor

(घ) सङ्गीत शिक्षा

क्र.सं.	विद्यागत विषय	कक्षा ९	कक्षा १०
१.	प्रथम	शास्त्रीय सङ्गीत	शास्त्रीय सङ्गीत
२.	द्वितीय	नेपाली लोक सङ्गीत	नेपाली लोक सङ्गीत
३.	तृतीय	पाश्चात्य सङ्गीत	पाश्चात्य सङ्गीत
४.	चतुर्थ	ऐच्छिक विषयहरू मध्ये कुनै एक (गायन, वादन र नृत्य) प्रचलित नेपाली सङ्गीत	ऐच्छिक विषयहरू मध्ये कुनै एक (गायन, वादन र नृत्य) प्रचलित नेपाली सङ्गीत

६. कक्षा ९ र १० मा पठनपाठन हुने अनिवार्य विषय, ऐच्छिक विषयको छनोटका लागि विषयगत समूह तथा विषयको कोड

Subject codes 2080

S.N.	SUB CODE	PR SUB CODE	SubjectName
Com.subject			
Sub Code			Subject 1
	1021	1022	COMP. NEPALI
	1061	1062	ELEC. ENGLISH
Sub Code			Subject 2
	1011	1012	COMP. ENGLISH
	1071	1072	COMP. SANSKRIT RACHANA
	1141	1142	COMP. ARABIC BHASHA
Sub Code			Subject 3
	1031	1032	COMP. MATHEMATICS
Sub Code			Subject 4
	1041	1042	COMP. SCIENCE AND TECHNOLOGY

S.N.	SUB CODE	PR SUB CODE	SubjectName
	1081	1082	COMP. SUKLA YAJURVED
	1091	1092	COMP. SAMVED
	1101	1102	COMP. RIGVED
	1111	1112	COMP. ATHERBAVED
	1121	1122	COMP. NITISASTHARA
	1151	1152	COMP. SIRAT AND ISLAMI
Sub Code			Subject 5
	1051	1052	COMP. SOCIAL STUDIES
	1131	1132	COMP. SANSKRIT BHASHA AND BYAKARN
Opt 1. Subjects			Subject 6
1	2011	2012	OPT.I ECONOMICS
2	2021	2022	OPT.I ADDITIONAL MATHEMATICS
3	2031	2032	OPT.I POPULATION EDUCATION
4	2041	2042	OPT.I ENVIRONMENT SCIENCE
5	2051	2052	OPT.I GEOGRAPHY
6	2061	2062	OPT.I HISTORY
7	2071	2072	OPT.I CIVICS
8	2081	2082	OPT.I SOCIOLOGY
9	2091	2092	OPT.I NEPALI
10	2101	2102	OPT.I ENGLISH
11	2111	2112	OPT.I PALI
12	2121	2122	OPT.I URDU
13	2131	2132	OPT.I TIBETAN
14	2141	2142	OPT.I MAITHILI
15	2151	2152	OPT.I NEPAL BHASHA
16	2161	2162	OPT.I FRENCH
17	2171	2172	OPT.I BHOJPURI
18	2181	2182	OPT.I RUSSIAN
19	2191	2192	OPT.I JAPANESE
20	2201	2202	OPT.I AREBIC

S.N.	SUB CODE	PR SUB CODE	SubjectName
21	2211	2212	OPT.I CHINESE
22	2221	2222	OPT.I JARMAN
23	2231	2232	OPT.I KOREAN
24	2241	2242	OPT.I BANGALI
25	2251	2252	OPT.I LATIN
26	2261	2262	OPT.I GRIK
27	2271	2272	OPT.I SPANESE
28	2281	2282	OPT.I MALAYA
29	2291	2292	OPT.I HIBRU
30	2301	2302	OPT.I HINDI
31	2311	2312	OPT.I PARSIAN
32	2321	2322	OPT.I AREBIC LANGUAGE, LITE AND GRAMMER
33	2331	2332	OPT.I URDU LANGUAGE, LITE AND GRAMMER
34	2341	2342	OPT.I BHOT LANGUAGE
35	2351	2352	OPT.I AWADHI
36	2361	2362	OPT.I RURAL DEVELOPMENT
37	2371	2372	OPT.I GENERAL LAW
38	2381	2382	OPT.I HUMAN VALUE EDUCATEION
39	2391	2392	OPT.I COOPERATIVE EDUCATEION
40	2401	2402	OPT.I BUSINESS MATHMATHICS
41	2411	2412	OPT.I BAZAR SASTRA
42	2421	2422	OPT.I PRAKRITIC CHIKITSHA
43	2431	2432	OPT.I SANSKRIT
44	2441	2442	OPT.I AYURBED
45	2451	2452	OPT.I FALIT JYOTISH
46	2461	2462	OPT.I NITI SASTRA
47	2471	2472	OPT.I BASTU SASTRA
48	2481	2482	OPT.I YOGA EDUCATION
49	2491	2492	OPT.I KARMAKANDA
50	2501	2502	OPT.I MOTHER TONGUE

S.N.	SUB CODE	PR SUB CODE	SubjectName
OPT II. SUBJECTS			Subject 7
1	3011	3012	OPT.II OFFICE MGMT & ACCOUNT
2	3021	3022	OPT.II EDUCATION
3	3031	3032	OPT.II COMPUTER SCIENCE
4	3041	3042	OPT.II HEALTH & PHYSICAL EDUCATION
5	3051	3052	OPT.II AGRICULTURE
6	3061	3062	OPT.II SCIENCE
7	3071	3072	OPT.II HOME SCIENCE
8	3081	3082	OPT.II AUDITING
9	3091	3092	OPT.II ELEMENTRY CHILD DEVELOPMENT EDU
10	3101	3102	OPT.II PHOTOGRAPHY
11	3111	3112	OPT.II JOURNALISM
12	3121	3122	OPT.II DISHYAKALA
13	3131	3132	OPT.II HANDICRAFT
14	3141	3142	OPT.II KESHKALA
15	3151	3152	OPT.II HERTICULTURE
16	3161	3162	OPT.II FLOWERCULTURE
17	3171	3172	OPT.II FRUIT FARMING
18	3181	3182	OPT.II FOOD SCIENCE
19	3191	3192	OPT.II NEEDLE WORK
20	3201	3202	OPT.II SLIK FRAMING AND BEE KEEPING
21	3211	3212	OPT.II LIVE STOCK
22	3221	3222	OPT.II VEGETABLE FARMING
23	3231	3232	OPT.II SAUNDARYA SASTRA
24	3241	3242	OPT.II FISHARIES
25	3251	3252	OPT.II BUDHOULY EDUCATION
26	3261	3262	OPT.II POULTRY FRAMING
27	3271	3272	OPT.II JADIBUTI FARMING
28	3281	3282	OPT.II FINANCE AND BANKING
29	3291	3292	OPT.II HOTEL MANAGEMENT

S.N.	SUB CODE	PR SUB CODE	SubjectName
30	3301	3302	OPT.II TOURISM
31	3311	3312	OPT.II MUSIC
32	3321	3322	OPT.II BOUDHA EDUCATION
33	3331	3332	OPT.II DINIYAT
34	3341	3342	OPT.II VET BAS AND SILPAKALA
35	3351	3352	OPT.II KARMA KANDA
36	3361	3362	OPT.II BASTUSASTRA
37	3371	3372	OPT.II RIG VED
38	3381	3382	OPT.II JYOTISH
39	3391	3392	OPT.II YOGA
40	3401	3402	OPT.II ATHRBA VED
41	3411	3412	OPT.II SANSKRIT SAHITYA
42	3421	3422	OPT.II SUKLA YAJURVED
43	3431	3432	OPT.II SAM VED
44	3441	3442	OPT.II BYAKARNA
45	3451	3452	OPT.II NYAYA
46	3461	3462	OPT.II PHILOSOPHY
47	3471	3472	OPT.II ITIHAS PURAN

७. पठनपाठनको समयवधि

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि एक शैक्षिक सत्रमा वार्षिक जम्मा ५७६ घण्टा दैनिक सिप सिकाइ क्रियाकलाप र विषयगत सिप सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छ। यसै गरी वार्षिक २५६ घण्टासम्म मनोरञ्जन, बाह्य खेल र आराम गर्ने तथा खाजा खाने समय हुने छ। उक्त समयले बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बिताउने पूरा अवधिलाई बुझाउँछ।
- विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाका लागि एक शैक्षिक वर्षमा कम्तीमा २०५ दिन पठनपाठन सञ्चालन हुने छ।
- कक्षा १ देखि ३ सम्म जम्मा २६ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक ८३२ कार्यघण्टाको पठनपाठन गर्नुपर्ने छ।
- कक्षा ४ देखि १० सम्म जम्मा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा र कक्षा ११ र १२ मा कम्तीमा २७ पाठ्यघण्टा अर्थात् ८६४ कार्यघण्टादेखि बढीमा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् १०२४ कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्ने छ।

५. पठनपाठन सञ्चालनका लागि खर्च भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई सामान्यतया १ पाठ्यघण्टा मानिने छ ।
६. सामान्यतया प्रतिदिन प्रतिविषय एक घण्टाको एक पिरियड हुने छ । तर तोकिएको पाठ्यघण्टा (Credit hour) नघट्ने गरी विद्यालयले विषयको आवश्यकताअनुसार साप्ताहिक कार्यतालिकाको समयावधि निर्धारण गरी कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

ट. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

१. माध्यमिक शिक्षामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीकेन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, खोजमूलक अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइका विधिकारूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । साधारण, गुरुकुल, गोन्पा (गुम्बा) तथा विहार र मदर्सा शिक्षाका पठनपाठनमा आवश्यकताअनुसार कम्प्युटर प्रविधिको पनि उपयोग गर्न सकिने छ । यसका लागि शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
२. विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, आविष्कारमुखी अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई सिकाइ सहजीकरण विधिकारूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।
३. सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिकने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।
४. शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।
६. सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

ड. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका रूपमा आन्तरिक मूल्याङ्कन अवलम्बन गरिएको छ । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा गरिने निरन्तर मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्ने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका साथै बाह्य मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको समष्टिगत सिकाइस्तर निर्धारण गरी निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

(क) **आन्तरिक मूल्याङ्कन** : आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, कार्य प्रस्तुतीकरण, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै सिकाइ उपलब्धिको तथ्यगत अभिलेख (Evidence based Record) राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिइने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा आवधिक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका सामान्य आधार निम्नानुसार हुने छन् । अन्य आधार विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार हुने छन् ।

क्र.सं.	मूल्याङ्कनका आधार	भार
१.	सहभागिता : कक्षा सहभागिता र सिकाइमा सक्रियता	३
२.	प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा अन्य कार्यकलाप	१६
३.	त्रैमासिक परीक्षा	६
	जम्मा	२५

(ख) **बाह्य मूल्याङ्कन** : माध्यमिक तहमा निम्नानुसार बाह्य मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको ७५ प्रतिशत भारको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार बाह्य परीक्षा सञ्चालन गरी प्राप्त उपलब्धिको अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने छ ।

द्रष्टव्य

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन र बाह्य मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा तोकिएको भार समावेश गरी विद्यार्थीको समष्टिगत उपलब्धिको प्रमाणीकरण गरिने छ । बढी प्रयोगात्मक हुने प्रकृतिको विषयको हकमा ५० प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन (सैद्धान्तिक) र ५० प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । विषयगत पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका आधार अवलम्बन गरी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

(आ) आन्तरिक मूल्याङ्कनका तरिकामा विषयगत विविधता हुन सक्ने भए पनि निम्नलिखित पक्षको मूल्याङ्कन सबै विषयमा समावेश हुने छ :

- **कक्षा सहभागिताको मूल्याङ्कन** : विद्यार्थीको नियमितता (उपस्थिति) र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिताको अभिलेखका आधारमा गरिएको मूल्याङ्कन ।

- **त्रैमासिक परीक्षाहरूका अङ्कका आधारमा प्राप्त अङ्क** : पहिलो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट पहिलो परीक्षा सञ्चालन गरिने छ भने पहिलो र दोस्रो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ ।

- **प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन**

- (इ) प्रयोगात्मक, सैद्धान्तिक तथा अन्य पक्षको मूल्याङ्कनको भार, विधि तथा साधन सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेख भएअनुसार हुनुपर्ने छ । सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरिने छ ।
- (ई) परीक्षामा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्नबाट वा अन्य उपयुक्त तरिकाबाट मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्दा अक्षराङ्कन पद्धतिलाई उपयोग गर्नुपर्छ ।

१०. शिक्षाको माध्यम

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११ र १२ मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया नेपाली भाषा हुने छ । तर देहायको अवस्थामा विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम देहायबमोजिम हुने छ :

- (क) भाषा विषय अध्ययन गराउँदा शिक्षाको माध्यम सोही भाषा हुने छ ।
- (ख) सामाजिक अध्ययन र मानव मूल्य शिक्षा वा चारित्रिक शिक्षालगायत नेपाली कला, संस्कृति र मौलिक पहिचानमूलक विषयवस्तुहरूबाहेक अन्य विषयहरूमा पठनपाठनका लागि माध्यम भाषा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्न सकिने छ ।
- (ग) शास्त्रीय विषयहरूको पाठ्यसामग्री र पठनपाठनको माध्यम सम्बन्धित भाषा हुने छ । धार्मिक प्रकृतिका विषयहरूको पठनपाठन सम्बन्धित धार्मिक ग्रन्थ लेखिएको भाषामा नै गर्न सकिने छ ।
- (घ) गैरनेपाली नागरिकले नेपालका विद्यालयमा अध्ययन गर्दा नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषाको विषय अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउन सकिने छ ।

११. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :

- (क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
- (ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
- (ग) पठन पाठनमा उपयोग गरिएको समय

(घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव

(ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया

(च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा

उपर्युक्त पक्षमा समेतका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ। यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ।

१२. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का सिद्धान्त तथा मार्गदर्शनमा आधारित भई विकास गरिएका विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरू निम्नअनुसार परीक्षण तथा कार्यान्वयन हुनेछन् :

पाठ्यक्रम परीक्षण तथा कार्यान्वयन योजना

कक्षा	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

१. परिचय

नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषा हो। शैक्षणिक क्रियाकलाप, सामाजिक सांस्कृतिक व्यवहार, अन्तरभाषिक व्यवहार, सञ्चार, प्रशासन, प्रविधि तथा मौखिक र लिखित व्यवहारको प्रमुख माध्यम नेपाली भाषा रहिआएको छ। विश्वका विभिन्न देशमा छरिएर रहेका नेपाली तथा नेपाली मूलका भाषाभाषी पनि यही भाषा प्रयोग गर्छन्। यसका प्रयोगका क्षेत्रहरूमा पनि व्यापक वृद्धि भएको छ। नेपाली भाषाको प्रयोग दोस्रो भाषाका रूपमा समेत हुँदै आएको छ, र दोस्रो भाषाका रूपमा यसको शिक्षणको महत्त्व बढ्दै गएको छ। नेपाली भाषाका माध्यमबाट विद्यार्थीहरूमा सिकाइ सक्षमता अभिवृद्धि गर्नु तथा मौखिक र लिखित रूपमा यसको सम्प्रेषण क्षमताको विकास गर्नु आवश्यक छ। विद्यालय तहमा नेपाली भाषा शिक्षणको उद्देश्य विद्यार्थीको भाषिक दक्षता अभिवृद्धि गर्नुका साथै अन्य विषयको पठनपाठनको माध्यमलाई सहयोग गरी बोध तथा अभिव्यक्ति पक्षको विकास गर्नु रहेको छ।

नेपाली भाषाको यो पाठ्यक्रम भाषिक सिपगत सक्षमतामा आधारित छ। यसमा सक्षमतालाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता भाषिक सिपगत सक्षमतामा वितरण गरिएको छ। नेपाली भाषाका माध्यमबाट नेपाली समाजको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक बहुलताको सम्मान गर्ने लक्ष्य यस पाठ्यक्रमले राखेको छ। यस लक्ष्यलाई प्राप्त गर्नका लागि पाठ्यवस्तुलाई संयोजन गरिएको छ र यसका लागि सिप र विधाहरूको क्रमलाई व्यवस्थापन गरिएको छ। यसमा निर्धारित सक्षमता हासिल गर्न भाषिक सिपहरू राखिएका छन्। सिप विकासका साधनका रूपमा विधाहरू राखिएका छन्। विधाको प्रकृतिका आधारमा उपयुक्त भाषातत्त्वको संयोजन गरिएको।

नेपाली भाषाको पाठ्यक्रमलाई व्यावहारिक बनाउन तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ। यस पाठ्यक्रममा नेपाली भाषा शिक्षणलाई समयसापेक्ष बनाउन विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा स्वरूपलाई विशेष ध्यान दिइएको छ। यसका आधारमा विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटिएको छ। यसका लागि सिकाइ सबलता, सिकाइको स्तर र त्यसको कार्यान्वयनका रूपमा सिकाइ सक्षमतालाई विशिष्टीकरण गरी सिकाइ उपलब्धिका रूपमा राखिएको छ। यस पाठ्यक्रममा सिकाइ उपलब्धिको स्तरण तथा आधारभूत तह र माथिल्ला कक्षासँगको लम्बीय सन्तुलनसमेतका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम निर्धारण गरिएको छ। यसका साथै विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटि सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया, भाषिक सिप र शैलीका माध्यमबाट निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) नेपाली विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. देखेका, सुनेका, पढेका, सिकेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति
२. मौखिक, लिखित एवम् सञ्चार माध्यमबाट प्रसारण हुने विषयवस्तुको बोध र अभिव्यक्ति
३. पाठगत सन्दर्भको पहिचान तथा घटना, चरित्र र परिवेशको बोध र प्रस्तुति
४. सामाजिक, सांस्कृतिक तथा व्यावहारिक अभिव्यक्तिमा आधारित लेखन
५. अन्तरभाषिक र सांस्कृतिक मूल्यप्रति सचेततापूर्ण भाषिक व्यवहार प्रदर्शन
६. खोज र परियोजनालाई प्रस्तुत गर्ने भाषिक क्षमता विकास
७. प्रयोजन र परिवेशअनुसार भाषाको प्रयोग
८. नेपाली भाषाको व्यावहारिक विशेषताको पहिचान र स्तरीय रूपको प्रयोग
९. भाषिक कार्य सम्पादनमा कल्पनात्मक, अनुमानात्मक, तार्किक, अन्तरक्रियात्मक, सिर्जनात्मक र समालोचनात्मक सिपको उपयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

क्र. सं.	सिप	सिकाइ उपलब्धि	
		कक्षा ९	कक्षा १०
१.	सुनाइ र बोलाइ	<ol style="list-style-type: none"> १. स्वर र व्यञ्जन वर्णहरू पहिल्याई शब्दको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न २. देखेका, सुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयमा सिलसिला मिलाई मौखिक वर्णन गर्न ३. अरूले भनेका कुरा ध्यानपूर्वक सुनेर शिष्ट भाषामा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ४. सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित विभिन्न सामग्री सुनी/हेरी मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ६. पाठमा प्रयुक्त शीर्षक, घटना, परिवेश, चरित्र, भावका बारेमा छलफल र प्रश्नोत्तर गर्न ७. मातृभाषाको सन्दर्भ ख्याल गरी विभिन्न नेपाली शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्न ८. उद्घोषण, समाचार वाचन, वक्तृता, संवाद, छलफलमा सक्रियतापूर्वक सहभागी भई शिष्ट भाषाशैलीमा प्रस्तुति दिन र प्रस्तुत भएका विचारहरू पहिचान गरी प्रतिक्रिया दिन ९. श्रोताहरूको अवस्था, सामाजिक, सांस्कृतिक परिवेशअनुसार प्रस्तुतिको योजना बनाई विचार प्रस्तुत गर्न १०. गति, यति, लय, अभिनय तथा बोलाइमा विषयवस्तुको सन्दर्भ ख्याल गरी मौखिक अभिव्यक्ति दिन उत्तर पहिचान गर्न 	<ol style="list-style-type: none"> १. स्वर र व्यञ्जन वर्णहरूका विशिष्ट स्वरूप पहिल्याउन र तिनको उच्चारणगत भिन्नता पहिचान गरी शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न २. देखेका, सुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयमा सिलसिला मिलाई सरल भाषामा सबैले बुझ्ने गरी मौखिक वर्णन गर्न ३. अरूले भनेका कुरा ध्यानपूर्वक सुन्न र पूर्णबोधसहित शिष्ट भाषामा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ४. सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित विभिन्न सामग्री सुनी/हेरी मौखिक विचारसहित मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ५. विद्यागत प्रकृतिका आधारमा पाठ सुन्न र त्यसको संरचना पहिचान गर्न ६. पाठमा प्रयुक्त शीर्षक, घटना, परिवेश, चरित्र, भावका बारेमा तर्कसहित छलफल र प्रश्नोत्तर गर्न ७. मातृभाषाको सन्दर्भ बोध गरी विभिन्न नेपाली शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्न ८. उद्घोषण, समाचार वाचन, वक्तृता, संवाद, छलफलमा सक्रियतापूर्वक सहभागी भई उपयुक्त हाउभाउसहित शिष्ट भाषाशैलीमा तार्किक र विश्लेषणात्मक प्रस्तुति दिन ९. श्रोताहरूको अवस्था, सामाजिक, सांस्कृतिक परिवेशअनुसार प्रस्तुतिको योजना तथा परिवेशअनुसार प्रभावकारी शैलीमा विचार प्रस्तुत गर्न

क्र. सं.	सिप	सिकाइ उपलब्धि	
		कक्षा ९	कक्षा १०
		<p>११. पाठ सुनी त्यसका आधारमा प्रश्न निर्माण गर्न</p> <p>१२. आफूले भन्न चाहेका विषयवस्तुलाई समाज, समुदाय, सभा, गोष्ठी र सम्मेलनमा औपचारिक रूपमा शिष्टतापूर्वक अभिव्यक्ति दिन</p> <p>१३. गति, लय र भाव ख्याल गरी शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न तथा शब्दको अर्थबोध गरी वाक्य रचना गर्न</p> <p>१४. मौखिक अभिव्यक्तिका क्रममा सन्दर्भअनुसार उखान, टुक्का, युक्ति, निपात र अनुकरणात्मक शब्द र पारिभाषिक शब्द प्रयोग गर्न</p> <p>१५. विभिन्न क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तिको व्यक्तिवृत्त वर्णन गर्न</p> <p>१६. व्यक्ति, सन्दर्भ र परिवेशअनुरूप प्रत्यक्ष/प्रविधिमा दोहोरो सञ्चार गर्न</p> <p>१७. विभिन्न माध्यमबाट कथा, कविता जस्ता सामग्री सङ्कलन गरी सुनाउन</p> <p>१८. पाठमा प्रयुक्त शब्दको अर्थबोध गरी वाक्य रचना गर्न</p> <p>१९. भाषाको प्रयोजनपरक भेदका आधारमा प्रतिक्रिया गर्न सक्ने गरी अर्थबोध गर्न</p> <p>२०. पाठ तथा प्रस्तुति सुनी आफ्नै शब्दमा मुख्य मुख्य विषयवस्तु भन्न</p> <p>२१. विषयवस्तु, घटना, समाचार र कार्यक्रम सुनेर धारणा निर्माण, तर्क, अनुमान र तुलना गर्न</p>	<p>१०. गति, लय र भाव ख्याल गरी शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न तथा विषयवस्तुको सन्दर्भ ख्याल गरी मौखिक अभिव्यक्ति दिन</p> <p>११. पाठ सुनी त्यसका आधारमा प्रश्न निर्माण गरी उपयुक्त उत्तर पहिचान गर्न</p> <p>१२. आफूले भन्न चाहेका विषयवस्तुलाई समाज, समुदाय, सभा, गोष्ठी र सम्मेलनमा औपचारिकतासहित शिष्टतापूर्वक तार्किक र विश्लेषणात्मक अभिव्यक्ति दिन</p> <p>१३. गति, यति, लय, अभिनय तथा बोलाइ पाठको अभिप्राय ख्याल गरी सन्दर्भ मिलाएर मौखिक अभिव्यक्ति गर्न</p> <p>१४. प्रसङ्ग, सन्दर्भअनुसार उखान, टुक्का, युक्ति र अनुकरणात्मक शब्द, पारिभाषिक शब्द प्रयोग गर्न</p> <p>१५. विभिन्न क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तिको प्रभावकारी रूपमा व्यक्तिवृत्त वर्णन गर्न</p> <p>१६. साहित्यिक विधाका पाठ, कार्यक्रम र अन्य प्रस्तुति सुनी सन्दर्भ र परिवेशअनुरूप दोहोरो सञ्चार गर्न</p> <p>१७. विभिन्न माध्यमबाट स्तरअनुसारका कथा, कविता जस्ता सामग्री सङ्कलन गरी तिनलाई सामाजिक सन्देशसहित प्रभावकारी रूपमा प्रस्तुत गर्न</p> <p>१८. पाठमा प्रयुक्त शब्दको अर्थबोध गरी अर्थ खुल्ने गरी वाक्य रचना गर्न</p> <p>१९. सामाजिक र सांस्कृतिक सन्दर्भ, प्रसङ्ग, वक्ताको अवस्था, अभिवृद्धि र संवेग तथा भाषाको प्रयोजनपरक भेदका</p>

क्र. सं.	सिप	सिकाइ उपलब्धि	
		कक्षा ९	कक्षा १०
		<p>२२. समूह छलफलमा सहभागी भई तार्किक विचार प्रस्तुत गर्न</p> <p>२३. दैनिक जीवनका घटना तथा सामाजिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक परिवेशको मौखिक वर्णन गर्न</p>	<p>आधारमा अर्थबोध गर्न सक्ने गरी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>२०. पाठ सुनेर तार्किक र समीक्षात्मक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न</p> <p>२१. विषयवस्तु, घटना, समाचार र कार्यक्रम सुनेर धारणा निर्माण, तर्क, अनुमान र तुलना गरी प्रस्तुति दिन</p> <p>२२. समूह छलफलमा सहभागी भई तार्किक र समाधानमुखी विचार प्रस्तुत गर्न</p> <p>२३. दैनिक जीवनका घटना तथा सामाजिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक परिवेशको प्रभावकारी रूपमा मौखिक वर्णन गर्न</p>
२.	पढाइ	<p>१. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय र हाउभाउ मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वर वाचन गर्न</p> <p>२. लिखित सामग्रीलाई सन्दर्भ र संवेग मिलाई पढ्न</p> <p>३. पढाइको गति विकास गर्ने गरी मौन पठन गर्न</p> <p>४. विधागत पाठमा प्रयुक्त विशिष्ट अंश पहिचान गरी भावबोध गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>५. पाठको शीर्षक, संरचना, परिवेश, उद्देश्य तथा विषयवस्तुको अभिप्राय पहिल्याउन सक्ने गरी पढ्न</p> <p>६. निर्धारित पाठ पढी सन्दर्भ र परिवेशमा आधारित भई प्रश्नोत्तर गर्न</p> <p>७. पाठ पढी विषयवस्तुको सन्देश बोध गर्न</p> <p>८. मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्री रुचिपूर्वक पढी विषयवस्तु बोध गर्न</p> <p>९. पाठ पढी विषयवस्तुको व्याख्या र विश्लेषण गर्न</p>	<p>१. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय र हाउभाउ मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वर वाचन गर्न</p> <p>२. निर्धारित समयमा लिखित सामग्रीलाई सन्दर्भ र भावअनुसार गति मिलाई पढ्न</p> <p>३. पढाइको गति विकास गर्ने गरी द्रुत र मौन पठन गर्न</p> <p>४. पाठमा प्रयुक्त विशिष्ट अंश पहिचान गरी व्याख्या र विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>५. पाठको शीर्षक, संरचना, परिवेश, उद्देश्य, सूचना तथा विषयको अभिप्राय पहिल्याउँदै तिनका बारेमा समीक्षात्मक विचार दिन सक्ने गरी पढ्न</p> <p>६. निर्धारित पाठ पढी सन्दर्भ र परिवेशमा आधारित भई प्रश्नोत्तर गर्न</p> <p>७. पाठको उद्देश्य पहिचान गर्ने गरी पढ्न</p> <p>८. मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्री रुचिपूर्वक पढी विषयवस्तु र आशय बोध गर्न</p> <p>९. पाठ पढी विषयवस्तुको व्याख्या, विश्लेषण र समीक्षा गर्न</p>

क्र. सं.	सिप	सिकाइ उपलब्धि	
		कक्षा ९	कक्षा १०
		<p>१०. व्यावहारिक लेखनका विषयवस्तु र ढाँचा बोध गर्न</p> <p>११. पाठमा प्रयुक्त भावनात्मक र तार्किक पक्षको पहिचान गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१२. पाठ पढी शब्दभण्डार वृद्धि गर्न</p> <p>१३. लिखित सामग्रीको सन्दर्भ र उद्देश्य बोध गर्ने गरी पढ्न</p> <p>१४. लेख्य चिह्न, हिज्जे र सङ्केतका आधारमा शुद्धसँग पढ्न</p> <p>१५. साहित्यिक विधाका पाठमा व्यक्त भएका सामाजिक र सांस्कृतिक सन्दर्भका बारेमा प्रतिक्रिया दिन सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१६. अनुमान, निष्कर्ष, सारांश, सन्देश र संश्लेषणको प्रयोजन व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p> <p>१७. सञ्चार माध्यमका समाचार/विचार बोध गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१८. पाठमा प्रस्तुत मुख्य घटनालाई क्रम मिलाई अभिव्यक्त गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१९. तार्किक सोचको निर्माण गर्ने गरी विभिन्न प्रकारका लिखित सामग्री पढ्न</p>	<p>१०. व्यावहारिक लेखनका विषयवस्तु र ढाँचा बोध गरी तिनका व्यावहारिक प्रयोजनको बोध गर्न</p> <p>११. पाठमा प्रयुक्त बौद्धिक, भावनात्मक, तार्किक पक्षको पहिचान गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१२. प्रयोजनअनुसार प्रस्तुत भएका पाठ पढी शब्द भण्डार वृद्धि गर्न</p> <p>१३. लिखित सामग्रीको प्रयोजन र सन्दर्भ पहिचान गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१४. हिज्जे र लेख्य चिह्नका सङ्केतका आधारमा शुद्धसँग पढ्न</p> <p>१५. साहित्यिक विधाका पाठमा व्यक्त भएका सामाजिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भका बारेमा विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया दिन सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१६. अनुमान, निष्कर्ष, सारांश, सन्देश र संश्लेषणको प्रयोजन व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p> <p>१७. सञ्चार माध्यमका समाचार/विचार बोध गरी तिनको सार सम्प्रेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१८. पाठमा प्रस्तुत मुख्य घटनालाई क्रम मिलाई अभिव्यक्त गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>१९. विश्लेषणात्मक तथा समालोचनात्मक सोचको निर्माण गर्ने गरी विभिन्न प्रकारका लिखित सामग्री पढ्न</p> <p>२०. पाठमा प्रयुक्त विशिष्ट प्रकारका गणितीय तथा तिथिमितियुक्त सूचना पत्ता लगाई तिनको तालिकीकरण गर्न सक्ने गरी पढ्न</p>

क्र. सं.	सिप	सिकाइ उपलब्धि	
		कक्षा ९	कक्षा १०
३.	लेखाइ	१. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्न मिलाई स्पष्टसँग लेख्न २. वाक्य सङ्गति मिलाई शुद्धसँग लेख्न ३. पदवर्ग, काल, पक्ष, भाव, कारक र विभक्ति पहिचान र प्रयोग गरी लेख्न ४. वाक्य, करण अकरण, वाच्य, प्रेरणार्थक र व्याकरणिक कोटीका आधारमा वाक्य रूपान्तरण गरी लेख्न ५. विभिन्न प्रकारका तथ्य सङ्कलन गरी सूचनात्मक लेखन गर्न ६. पाठमा आधारित भई प्रश्नोत्तर गर्न ७. पाठको श्रुतिलेखन र अनुलेखन गर्न ८. पाठका आधारमा विषयवस्तुको वर्णन, समीक्षा र विश्लेषण गर्न ९. कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न १०. देखेका, सुनेका, पढेका र अनुभव गरेका घटना र परिवेशका बारेमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न ११. सूचना तथा सन्देशमूलक विषयवस्तुका बारेमा प्रतिक्रिया र प्रत्युत्तर लेख्न १२. कवितालाई व्याकरणिक पदक्रमअनुसार रूपान्तरण गरी लेख्न १३. पाठ पढेर मुख्य मुख्य विषयवस्तु टिपोट गर्न र सारांश लेख्न १४. दैनिक व्यवहारमा प्रयोग हुने निवेदन, चिठी,	१. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्न मिलाई स्पष्टसँग लेख्न २. वाक्य सङ्गति मिलाई शुद्धसँग लेख्न ३. पदवर्ग, काल, पक्ष, भाव, कारक र विभक्ति पहिचान र प्रयोग गरी लेख्न ४. वाक्य, करण अकरण, कथन, वाच्य, प्रेरणार्थक र व्याकरणिक कोटीका आधारमा वाक्य रूपान्तरण गरी लेख्न ५. विभिन्न प्रकारका सूचना सङ्कलन गरी संश्लेषणात्मक लेखन गर्न ६. पाठमा आधारित भई तार्किक र मौलिक प्रश्नोत्तर गर्न ७. भनेका कुरा राम्रोसँग सुनी पाठको श्रुतिलेखन गर्न र पाठको अनुलेखन गर्न ८. साहित्यिक विधा र पाठहरूको व्याख्या, विश्लेषण, सार र समीक्षा गर्न ९. कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण र क्रमबद्ध रूपमा मौलिक अनुच्छेद रचना गर्न १०. देखेका, सुनेका, पढेका र अनुभव गरेका घटना र परिवेशका बारेमा सिलसिला मिलाएर तर्कसहित प्रभावकारी रूपमा वर्णन गर्न ११. उद्देश्यमूलक सूचना र विषयवस्तुका बारेमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न, अभिलेख राख्न, वर्णन गर्न, विश्लेषण गर्न १२. कवितालाई व्याकरणिक पदक्रमअनुसार रूपान्तरण गरी लेख्न १३. पाठ पढेर मुख्य मुख्य बुँदा टिपोट गरी सारांश लेख्न

क्र. सं.	सिप	सिकाइ उपलब्धि	
		कक्षा ९	कक्षा १०
		<p>निमन्त्रणा, शुभकामना, बधाई तथा समवेदना तयार पार्न र विद्युतीय पत्र लेख्न</p> <p>१५. उपयुक्त ढाँचा र शैलीमा टिप्पणी, वक्तृता, संवाद र वादविवाद लेख्न</p> <p>१६. विभिन्न प्रयोजनपरक क्षेत्रका शब्द तथा प्रचलित उखान, टुक्काको सन्दर्भअनुसार अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>१७. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा भाषिक संरचनाका आधारभूत पक्ष ख्याल गरी लेख्न</p> <p>१८. विभिन्न विधा तथा पाठमा आधारित भई लिखित रूपमा निर्देशित, स्वतन्त्र र सिर्जनात्मक लेखन गर्न</p> <p>१९. सन्दर्भ पुस्तक पढेर समीक्षा गर्न</p> <p>२०. लिखित सामग्रीलाई सम्पादन र पुनः सम्पादन गरी लेख्न</p> <p>२१. विभिन्न विषयमा विवरणात्मक, वर्णनात्मक, तार्किक, विश्लेषणात्मक र समीक्षात्मक अभिव्यक्ति दिन</p>	<p>१४. दैनिक व्यवहारमा प्रयोग हुने निवेदन, चिठी, सम्पादकलाई चिठी, विज्ञापन, समाचार, बधाई तथा समवेदना, शुभकामना, सूचना तयार पार्न, फाराम भर्न र विद्युतीय पत्र लेख्न</p> <p>१५. व्यक्तिवृत्त, अनुकरणात्मक जीवनी, यात्रा संस्मरण, वादविवाद, संवाद टिप्पणी र मनोवाद लेख्न</p> <p>१६. विभिन्न प्रयोजनपरक क्षेत्रका शब्द तथा प्रचलित उखान टुक्काको सन्दर्भअनुसार अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>१७. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा भाषिक संरचनाका आधारभूत पक्ष ख्याल गरी लेख्न</p> <p>१८. विभिन्न विधा तथा भाषिक पाठमा आधारित भई लिखित रूपमा निर्देशित, स्वतन्त्र र सिर्जनात्मक लेखन गर्न</p> <p>१९. सन्दर्भ पुस्तक पढेर समीक्षा गर्न</p> <p>२०. लिखित सामग्रीलाई सम्पादन, पुनः सम्पादन र परिष्कार, पुनः परिष्कार गरी लेख्न</p> <p>२१. विभिन्न विषयमा विवरणात्मक, वर्णनात्मक, तार्किक, विश्लेषणात्मक, समीक्षात्मक र समालोचनात्मक अभिव्यक्ति दिन</p>

४. (क) विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम र विस्तृतीकरण (कक्षा ९)

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
१.	कविता (पद्य) (प्रकृतिपरक)	१. लयबद्ध पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, लय, अनुप्रास पहिचान ४. कविताको भावबोध ५. विषयवस्तुको अनुमान र कल्पना ६. सन्देश र सन्देश बोध ७. लयको पहिचान ८. नेपाली अक्षरको पहिचान	१. व्याकरणिक पदक्रमअनुसार गद्यमा रूपान्तरण २. विषयवस्तुमा आधारित अन्तरक्रिया ३. प्रश्नोत्तर र भाव विस्तार ४. भावार्थ लेखन ५. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना र प्रस्तुति ६. शब्दकोशको प्रयोग	१. नाम, सर्वनाम र विशेषण शब्दको पहिचान र प्रयोग २. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : इस्व इकार (शब्दको सुरु, बिच र अन्त्य)	विनम्रता	११
२.	कथा (सामाजिक)	१. शब्द उच्चारण र अर्थबोध २. सस्वर र मौन पठन ३. संरचना, घटना, संवाद, परिवेश र पात्र पहिचान ४. सन्देश बोध ५. सामाजिक/सांस्कृतिक विषयवस्तुको बोध ६. नेपाली अक्षरको पहिचान र प्रयोग	१. चरित्र वर्णन र तुलना २. घटनाक्रम टिपोट र मिलान ३. परिवेश वर्णन ४. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ५. तार्किक र समीक्षात्मक लेखन ६. अनुकरणात्मक कथा लेखन ७. सम्बन्धित विधा वा	१. धातुको पहिचान र प्रयोग २. धातुको कृदन्त रूपको पहिचान ३. सकर्मक र अकर्मक क्रियाको पहिचान र प्रयोग ४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : दीर्घ ईकार (शब्दको सुरु, बिच र	तुलना	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		७. पाठमा प्रयुक्त उखान, टुक्का र अनुकरणात्मक शब्दको पहिचान र प्रयोग	विषयमा आधारित स्वतन्त्र रचना लेखन	अन्त्य)		
३.	निबन्ध (कृषि)	२. शब्द उच्चारण र अर्थबोध १. सस्वर र द्रुत पठन ३. संरचना पहिचान ४. पाठगत सन्दर्भ र विषयवस्तु बोध ५. भाव बोध ६. पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक/पारिभाषिक शब्द (कृषि) को पहिचान र प्रयोग	१. प्रश्नोत्तर र व्याख्यात्मक प्रस्तुति २. समीक्षात्मक लेखन ३. विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित रचनाको अध्ययनबाट विषयवस्तु र सन्देशको प्रस्तुति ४. वर्णनात्मक अनुच्छेद लेखन ५. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ६. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधको पहिचान र प्रयोग २. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : ह्रस्व उकार (शब्दको सुरु, बिच र अन्त्य)	कामप्रतिको प्रतिबद्धता	१०
४.	व्यावहारिक लेखन (निवेदन)	१. सस्वर पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, ढाँचा र शैली पहिचान ४. पाठको विषयवस्तु बोध	१. लेखन ढाँचा र शैली अनुकरण २. प्रश्नोत्तर ३. इमेल, म्यासेन्जर, टेलिफोनबाट सन्देश प्रवाह	१. तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दको पहिचान र प्रयोग २. मूल र व्युत्पन्न शब्दको पहिचान र प्रयोग	स्वागत र आतिथ्य	९

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		५. सन्देश ग्रहण ६. शुभकामना, बधाई र श्रद्धाञ्जली तथा समवेदनाको संरचना बोध ७. आगन्तुक शब्द, सिङ्गो शब्द र सङ्क्षिप्त शब्दको पहिचान र प्रयोग	४. शुभकामना, बधाई र श्रद्धाञ्जली तथा समवेदना लेखन ५. सन्देशमूलक स्वतन्त्र रचना	३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : दीर्घ ऊकार (शब्दको सुरु, बिच र अन्त्य)		
५.	जीवनी (राष्ट्रिय)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. घटनाक्रम पहिचान ५. व्यक्तित्वको पहिचान ६. पुस्तकालयीय सामग्रीबाट विषयवस्तु बोध ७. सन्देश बोध ८. विपरीतार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. घटनाक्रम मिलान २. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ३. व्यक्तिवृत्त लेखन ४. समीक्षात्मक लेखन ५. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ६. अनुकरणात्मक जीवनी लेखन ७. सम्बन्धित विद्या वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना लेखन	१. उपसर्गद्वारा शब्द निर्माण (बद, ना, अधि, अनु, अभि, अति, अव, अप, उप, उत्, दुर, दुस्, नि, निर, परा, परि, प्र, प्रति, वि, सम्) २. प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण (अक्कड, आइ, आउ, आली, आलु, आवट, आहा, इया, इलो, ई, एली, ओट, ली, ले, अक, अन, इक, ता, ति, य) ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दु	प्रेरणा	१०

क्र.सं.	विद्या/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
६.	संवाद (वाणिज्य/ पर्यावरण)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, पात्र र घटना पहिचान ४. शैली पहिचान ५. पाठको विषयवस्तु बोध ६. सन्देश ग्रहण ७. वाणिज्य/पर्यावरण क्षेत्रका शब्दको अर्थ पहिचान ८. मौलिक र आगन्तुक शब्दको पहिचान र प्रयोग ९. श्रुतिसमभिन्नार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. पाठगत परिवेशको लिखित तथा मौखिक वर्णन २. प्रश्नोत्तर, तार्किक लेखन र विषयवस्तुमा आधारित व्याख्या ३. निर्देशित संवाद लेखन ४. विषयवस्तुको चित्रात्मक प्रस्तुति ५. सम्बन्धित विद्या वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. समस्त शब्दको पहिचान र प्रयोग २. द्वित्व शब्दको पहिचान र प्रयोग ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : पञ्चम वर्ण	निष्कर्ष पहिचान	९
७.	कथा (लोक)	१. सस्वर पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, घटना, संवाद, परिवेश र पात्र पहिचान ४. प्रश्न निर्माण र उत्तर पहिचान	१. चरित्र वर्णन र तुलना २. घटनाक्रम टिपोट र मिलान ३. परिवेश वर्णन ४. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ५. सार लेखन ६. तार्किक र समीक्षात्मक	१. कालको पहिचान र प्रयोग २. सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्षको पहिचान र प्रयोग ३. अज्ञात पक्ष र अभ्यस्त पक्षको पहिचान र	समीक्षा	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		५. कल्पनामा आधारित अनुमान र निष्कर्ष ६. सन्देश बोध ७. पाठमा प्रयुक्त उखान र टुक्काको पहिचान र प्रयोग	लेखन ७. अनुकरणात्मक कथा लेखन ८. सम्बन्धित विधा वा विषयमा आधारित स्वतन्त्र रचना	प्रयोग ४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : ब/व		
८.	कविता (गीति) (देशप्रेम)	१. शब्द उच्चारण र शब्दार्थबोध २. लयबद्ध पठन ३. संरचना पहिचान ४. प्रश्नोत्तर ५. विषयको क्रम, भाषा र अनुप्रासको पहिचान ६. पद्यांशको बोध ७. विषयवस्तुको बोध र धारणा निर्माण ८. भावबोध ९. सन्दर्भ र सन्देश बोध १०. पर्यायवाची शब्दको पहिचान र प्रयोग ११. विपरीतार्थी शब्द र समान ध्वनियुक्त शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. विषयवस्तुमा आधारित अन्तरक्रिया २. गद्यमा रूपान्तर ३. संरचनाको अनुकरणात्मक लेखन ४. भाव विस्तार ५. सन्देश लेखन ६. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. क्रियाको भाव वा अर्थको पहिचान र प्रयोग २. पदक्रम ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : हलन्त, अजन्त	स्नेह र प्रशंसा	१०

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
९.	नियात्रा	१. सस्वर र द्रुत पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. सन्दर्भ बोध ५. पाठको विषयवस्तु बोध ६. सन्देश ग्रहण ७. प्रश्न निर्माण र उत्तर पहिचान ८. अनेकार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. प्रश्नोत्तर र व्याख्या २. विषयवस्तुको सार प्रस्तुत ३. समीक्षात्मक लेखन ४. विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित रचनाको अध्ययनबाट विषयवस्तु र सन्देशको प्रस्तुति ५. निजात्मक अनुच्छेद लेखन ६. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ७. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. संरचना र अर्थका आधारमा कारकको पहिचान र प्रयोग २. विभक्तिको पहिचान र प्रयोग ३. उद्देश्य र विधेय पहिचान तथा यसको विस्तार ४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : य/ए	अपेक्षा र विश्वास	१०
१०.	वक्तृता	१. संरचना र शैली पहिचान २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. पाठको विषयवस्तु बोध ४. तार्किक धारणा निर्माण ५. सन्देश बोध ६. दैनिकीको बोध ७. प्राविधिक/पारिभाषिक शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. सवेगात्मक सचेततासहितको तर्क प्रस्तुति २. लेखन ढाँचा र शैली अनुकरण ३. प्रश्नोत्तर ४. बुँदा टिपोट ५. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र लेखन ६. दैनिकी लेखन	१. लिङ्ग र आदर सङ्गति २. लिङ्ग र आदरका आधारमा वाक्यान्तरण ३. पुरुष र वचन सङ्गति ४. पुरुष र वचनका आधारमा वाक्यान्तरण ५. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : श, ष, स	नेतृत्व	९

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
११.	कथा (सामाजिक)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, घटना, संवाद, परिवेश र पात्र पहिचान ४. सन्देश बोध ५. सामाजिक/सांस्कृतिक विषयबोध ६. पाठमा प्रयुक्त अनुकरणात्मक शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. चरित्र वर्णन र तुलना २. घटनाक्रम टिपोट र मिलान ३. परिवेश वर्णन ४. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ५. तार्किक र समीक्षात्मक लेखन ६. अनुकरणात्मक कथा लेखन ७. सम्बन्धित विधा वा विषयमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. प्रेरणार्थक क्रिया २. सामान्य वाक्य र प्रेरणार्थक वाक्य ३. लेख्य चिह्नको पहिचान र प्रयोग (पूर्णविराम, अल्पविराम, अर्धविराम, प्रश्नवाचक, उद्गार, कोष्ठक, निर्देशक र उद्धरण चिह्न) ४. वर्णविन्यासो पहिचान र प्रयोग : पदयोग	सान्त्वना र प्रोत्साहन	११
१२.	जीवनी (अन्तर्राष्ट्रिय)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना र घटनाक्रम पहिचान ४. व्यक्तित्व पहिचान ५. पुस्तकालयीय सामग्रीबाट विषयवस्तु बोध ६. आगन्तुक शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. घटनाक्रम मिलान २. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ३. समीक्षात्मक लेखन ४. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ५. व्यक्तित्व लेखन ६. अनुकरणात्मक जीवनी लेखन ७. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यको पहिचान र प्रयोग २. सङ्केतका आधारमा सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यमा परिवर्तन ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : पदवियोग	व्यक्तित्व मूल्याङ्कन	१०

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
१३.	व्यावहारिक लेखन (कार्यालयीय चिठी)	१. सस्वर पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना र शैली पहिचान ४. पाठको विषयवस्तु बोध ५. सन्देश ग्रहण ६. विद्युतीय सामग्रीबाट विषयवस्तु बोध ७. पर्यायवाची शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. ढाँचा र शैली अनुकरण निवेदन लेखन २. प्रत्युत्तर लेखन ३. प्रश्नोत्तर ४. निमन्त्रणाको नमुना लेखन ५. सूचना लेखन ६. टिप्पणी लेखन	१. वाक्य संश्लेषण र विश्लेषण २. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : छ्य/क्ष	शुभेच्छा	८
१४.	निबन्ध (संस्कृति)	१. सस्वर पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. सन्दर्भ बोध ५. भावबोध ६. प्रश्न निर्माण र उत्तर पहिचान ७. पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक/पारिभाषिक शब्दको पहिचान र प्रयोग (संस्कृति)	१. प्रश्नोत्तर र व्याख्या २. विषयवस्तुको सार प्रस्तुत ३. समीक्षात्मक लेखन ४. विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित रचनाको अध्ययनबाट विषयवस्तु र सन्देशको प्रस्तुति ५. सूचनामूलक अनुच्छेद लेखन ६. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ७. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा	१. करण - अकरण क्रियापदको पहिचान र प्रयोग २. सङ्केतका आधारमा करण- अकरण परिवर्तन ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग: ग्यँ/ज्ञ	अवस्था वर्णन	१०

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		८. युग्म शब्दको पहिचान र प्रयोग	आधारित स्वतन्त्र रचना			
१५.	गद्य कविता (समाज/श्रम)	१. लयबद्ध पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, भाषा, लय बोध ४. विषयवस्तु बोध र धारणा निर्माण ५. विषयवस्तुको अनुमान तथा कल्पना ६. शब्दार्थ, सन्दर्भ र सन्देश बोध ७. विपरीतार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. व्याकरणिक पदक्रममा रूपान्तरण २. विषयवस्तुमा आधारित छलफल ३. प्रश्नोत्तर र भाव वर्णन ४. समीक्षात्मक लेखन ५. विद्युतीय सञ्चारमा उपलब्ध कवितात्मक सामग्रीको सङ्कलन र कक्षा प्रस्तुति ६. भावमय अनुच्छेद लेखन ७. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. कर्तृवाच्य र भाववाच्यको पहिचान र प्रयोग २. कर्तृवाच्य र भाववाच्यबिच वाक्यान्तरण ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : रि/ऋ	परिकल्पना	१०
१६.	कथा (बाल मनोविज्ञान)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, घटना, संवाद, परिवेश र पात्र पहिचान ४. पाठसँग सम्बन्धित ज्ञान र स्मरण ५. प्रश्न निर्माण र उत्तर	१. चरित्र वर्णन र तुलना २. घटनाक्रम टिपोट र मिलान ३. परिवेश वर्णन ४. संवेगात्मक प्रस्तुतिसहित मौखिक अन्तरक्रिया ५. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ६. सार लेखन	१. कर्मवाच्यको पहिचान र प्रयोग २. कर्तृवाच्यबाट कर्म र भाव, कर्म र भाववाच्यबाट कर्तृवाच्यमा परिवर्तन ३. कृदन्त र तद्धितान्त शब्द तथा यसको	सोधपुछ	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		<p>पहिचान</p> <p>६. कल्पनामा आधारित अनुमान र निष्कर्ष</p> <p>७. सन्देश बोध</p> <p>८. मानवीय र मानवेत्तर पात्रको संवेग बोध</p> <p>९. पाठमा प्रयुक्त टुक्का र अनुकरणात्मक शब्दको पहिचान र प्रयोग</p>	<p>७. तार्किक र समीक्षात्मक लेखन</p> <p>८. अनुकरणात्मक कथा लेखन</p> <p>९. सम्बन्धित विधा वा विषयमा आधारित स्वतन्त्र रचना</p>	<p>निर्माण प्रक्रियाको पुनरावृत्ति</p> <p>४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : ('र' का विभिन्न रूपको प्रयोग)</p>		

(ख) विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम र विस्तृतीकरण (कक्षा १०)

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
१.	कविता (पद्य) (नीति चेतनामूलक)	<p>१. लयबद्ध पठन</p> <p>२. शब्द उच्चारण र अर्थबोध</p> <p>३. संरचना र लय पहिचान</p> <p>४. विषयवस्तुको क्रम, अनुप्रास युक्त, भाषाको बोध</p> <p>५. विषयवस्तुको बोध र धारणा निर्माण</p> <p>६. विषयवस्तुको अनुमान र कल्पना</p>	<p>१. व्याकरणिक पदक्रमअनुसार गद्यमा रूपान्तरण</p> <p>२. विषयवस्तुमा आधारित छलफल</p> <p>३. प्रश्नोत्तर र भाव विस्तार</p> <p>४. सन्देश लेखन</p> <p>५. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र</p>	<p>१. पदवर्गको पहिचान र प्रयोग २. पदवर्ग विचलन</p> <p>३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : ह्रस्व इकार (सुरु, बिच र अन्त्य)</p>	विनयशीलता	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		७. सन्दर्भ, भाव र सन्देश बोध ८. उच्चार्य र लेख्य वर्ण पहिचान ९. छन्द बोध १०. पर्यायवाची शब्द र विपरीतार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग	रचना र कक्षा प्रस्तुति			
२.	कथा (ऐतिहासिक/ पौराणिक)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, घटना, संवाद, परिवेश र पात्र पहिचान ४. विषयवस्तुको बोध र सार प्रस्तुति ५. विषयवस्तुमा आधारित अनुमान र निष्कर्ष ६. प्रश्न निर्माण र उत्तर पहिचान ७. सन्देश बोध ८. शब्दकोशको प्रयोग ९. पाठमा प्रयुक्त उखान, टुक्का र अनुकरणात्मक शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. चरित्र वर्णन र तुलना २. घटनाक्रम टिपोट र मिलान ३. परिवेश वर्णन ४. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ५. सार लेखन ६. तार्किक र समीक्षात्मक लेखन ७. अनुकरणात्मक कथा लेखन ८. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. धातुको पहिचान र प्रयोग २. धातुको कृदन्त रूपको पहिचान ३. सकर्मक र अकर्मक क्रियाको पहिचान र प्रयोग ४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : दीर्घ ईकार (सुरु, बिच र अन्त्य)	आज्ञा वा आदेश	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
३.	निबन्ध (वस्तुपरक चिकित्सा)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. प्रश्न निर्माण र उत्तर पहिचान ५. सन्दर्भ बोध ६. पाठको विषयवस्तु र सन्देश बोध ७. पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक/पारिभाषिक शब्दको पहिचान र प्रयोग (चिकित्सा)	१. प्रश्नोत्तर र व्याख्या २. विषयवस्तुको सार प्रस्तुत ३. समीक्षात्मक लेखन ४. विद्वुतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित रचनाका अध्ययनबाट विषयवस्तुको प्रस्तुति ५. वस्तुपरक अनुच्छेद लेखन ६. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ७. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. उपसर्गद्वारा शब्द निर्माण (अ, अन, कु, बि, गैर, बद, ना, अधि, अनु, अभि, अति, अब, अप, आ, उप, उत्, दुर, दुस्, नि, निर, परा, परि, प्र, प्रति, वि, सम्, सु) २. कृदन्त र तद्धितान्त शब्दको पहिचान र प्रयोग ३. प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण (अक्कड, अत, अन्त, आइ, आई, आउ, आली, आलु, आवट, आहा, इयार, इया, इलो, ई, उवा, ए, एली, ती, ओ, ओट, ली, ले, अक, अन, अनीय, इक, इत, ईन, ता, तव्य, ति, त्व, मय, वान्, मान्, य)	कारण र प्रभाव	१०

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
				४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : ह्रस्व उकार (शब्दको सुरु, बिच र अन्त्य)		
४.	मनोवाद	१. सस्वर पठन र संवेगात्मक प्रस्तुति २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना र शैली पहिचान ४. घटना पहिचान र प्रयोग ५. पाठको विषयवस्तु बोध ६. सन्देश बोध ७. विज्ञापनको ढाँचाबोध ८. विभिन्न प्रकारका फारामको ढाँचा पहिचान ९. लघुतावाची शब्द र समूहवाचक शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. लेखन ढाँचा र शैली अनुकरण २. प्रश्नोत्तर ३. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र लेखन ४. विभिन्न प्रकारका फाराम लेखन ५. विज्ञापन लेखन ६. फाराम लेखन	१. समास र विग्रहको पहिचान र प्रयोग २. द्वित्व शब्दको पहिचान र प्रयोग ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : दीर्घ उकार (शब्दको सुरु, बिच र अन्त्य)	अनुभूति	९
५.	जीवनी (राष्ट्रिय)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. घटनाक्रम पहिचान ५. व्यक्तिवृत्त बोध	१. घटनाक्रम टिपोट २. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ३. समीक्षात्मक लेखन ४. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ५. सार लेखन	१. अर्थ र संरचनाका आधारमा कारकको पहिचान र प्रयोग २. विभक्तिको पहिचान र प्रयोग ३. वर्णविन्यासको	अभिप्रेरण	१०

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		६. पुस्तकालयीय सामग्रीबाट थप विषयवस्तु बोध ७. लक्ष्य निर्धारण ८. सन्देश बोध ९. सिङ्गो शब्द र सङ्क्षिप्त शब्दको पहिचान र प्रयोग	६. व्यक्तिवृत्त लेखन ७. अनुकरणात्मक जीवनी लेखन ८. पाठक प्रतिक्रिया ९. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	पहिचान र प्रयोग : छ्य/क्ष		
६.	वादविवाद	१. सस्वर पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. पाठको विषयवस्तुका आधारमा अनुमान ५. सार पहिचान ६. श्रुतिसमभिन्नार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. विषयवस्तुमा आधारित अन्तरक्रिया २. तार्किक अभिव्यक्तिको बुँदा टिपोट ३. विषयवस्तुको खण्डनमण्डन ४. छलफल र प्रश्नोत्तर ५. ढाँचा र शैली अनुकरण गरी वादविवाद लेखन ६. निर्धारित शीर्षकमा वादविवाद लेखन ७. उद्धोषणको ढाँचा पहिचान र लेखन	१. कालको पहिचान र प्रयोग २. सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्षको पहिचान र प्रयोग ३. अज्ञात पक्ष र अभ्यस्त पक्षको पहिचान र प्रयोग ४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : पदयोग	सम्प्रेषण	९

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
७.	कथा (मनोवैज्ञानिक)	<ol style="list-style-type: none"> सस्वर र मौन पठन शब्द उच्चारण र अर्थबोध संरचना, घटना, परिवेशको पहिचान पात्र पहिचान र तुलना विषयवस्तुको बोध र सार प्रस्तुति विषयवस्तुमा आधारित अनुमान र निष्कर्ष सन्देश बोध कथामा प्रयुक्त अनुकरणात्मक शब्दको पहिचान र प्रयोग अनेकार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग 	<ol style="list-style-type: none"> घटनाक्रम टिपोट चरित्रको मानसिक अवस्थाको वर्णन र तुलना पाठगत परिवेश वर्णन प्रश्नोत्तर र व्याख्या सार लेखन तार्किक र समीक्षात्मक लेखन अनुकरणात्मक कथा लेखन सम्बन्धित विधा वा विषयमा आधारित स्वतन्त्र रचना 	<ol style="list-style-type: none"> क्रियाको भावको पहिचान र प्रयोग वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : पदवियोग 	उत्सुकता	११
८.	कविता (गीति) (श्रम/संस्कृति)	<ol style="list-style-type: none"> लयबद्ध पठन शब्द उच्चारण र अर्थबोध संरचना पहिचान गीति कविताको लयबोध विषयवस्तुको बोध र धारणा निर्माण गीति कविताको भावबोध 	<ol style="list-style-type: none"> विषयवस्तुमा आधारित अन्तरक्रिया प्रश्नोत्तर र भाव वर्णन तार्किक तथा समीक्षात्मक लेखन गीति कविता 	<ol style="list-style-type: none"> उद्देश्य र विधेय पहिचान तथा यसको विस्तार सरल र जटिल (संयुक्त र मिश्र) वाक्यको पहिचान सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यको 	सम्मान	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> ७. सन्दर्भ र सन्देश बोध ८. प्रश्ननिर्माण र उत्तर पहिचान ९. गीत र गजलको संरचना बोध १०. श, ष, स वर्ण प्रयोग भई बनेका शब्दको पहिचान ११. समान ध्वनि र समान संरचनायुक्त शब्दको पहिचान र प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> सङ्कलन र प्रस्तुति ५. संरचनाको अनुकरण ६. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना 	<ul style="list-style-type: none"> वाक्यान्तरण ४. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : श, ष, स 		
९.	निबन्ध (आत्मपरक कानून/शिक्षा)	<ul style="list-style-type: none"> १. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. सन्दर्भ बोध ५. पाठको विषयवस्तु बोध ६. सन्देश बोध ७. पुस्तकालयीय सामग्रीबाट थप विषयवस्तु बोध ८. पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक/पारिभाषिक शब्दको पहिचान र 	<ul style="list-style-type: none"> १. प्रश्नोत्तर र व्याख्या २. विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित रचनाको अध्ययनबाट विषयवस्तु र सन्देशको प्रस्तुति ३. निजात्मक अनुच्छेद लेखन ४. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ५. समीक्षात्मक लेखन ६. सम्बन्धित विधा वा 	<ul style="list-style-type: none"> १. वाच्य (कर्तृ, कर्म र भाव) को पहिचान र प्रयोग २. कर्तृवाच्यबाट कर्मवाच्य र कर्मवाच्यबाट कर्तृवाच्यमा परिवर्तन ३. कर्तृवाच्यबाट भाववाच्य र भाववाच्यबाट कर्तृवाच्यमा प्रयोग ४. वर्णविन्यासको 	दृष्टिकोण	१०

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		प्रयोग (कानून/शिक्षा)	विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना	पहिचान र प्रयोग : य/ए		
१०.	व्यावहारिक लेखन (व्यावसायिक चिठी)	१. सस्वर पठन र विषयवस्तु बोध २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, ढाँचा र शैली पहिचान ४. सन्देश बोध ५. मौलिक शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. व्यावसायिक पत्रको ढाँचा र शैली अनुकरण २. प्रत्युत्तर लेखन ३. विद्युतीय पत्रमार्फत सन्देश प्रवाह ४. निर्देशित पत्र रचना अभ्यास ५. सम्पादकलाई चिठी लेखन ६. समाचार लेखन र प्रस्तुति ७. घटना टिपोट र रिपोर्टिङ	१. करण - अकरण क्रियापदको पहिचान र प्रयोग २. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : ब/व	आह्वान	८
११.	कथा (सामाजिक)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, घटना, परिवेशको पहिचान ४. पात्र पहिचान र तुलना ५. विषयवस्तुको बोध र	१. घटनाक्रम टिपोट २. चरित्र वर्णन र तुलना ३. परिवेश वर्णन ४. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ५. सार लेखन ६. तार्किक र	१. नाम धातुको पहिचान र प्रयोग २. सामान्य वाक्य र प्रेरणार्थक वाक्यको पहिचान र प्रयोग ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग :	सम्भावना	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		सार प्रस्तुति ६. विषयवस्तुमा आधारित अनुमान र निष्कर्ष ७. सन्देश बोध ८. उखान र टुक्काको पहिचान र प्रयोग	समीक्षात्मक लेखन ७. अनुकरणात्मक कथा लेखन ८. सम्बन्धित विधा वा विषयमा आधारित स्वतन्त्र रचना ९. अन्य कथाको समीक्षा	रि/ऋ		
१२.	जीवनी (अन्तर्राष्ट्रिय)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना पहिचान ४. घटनाक्रम पहिचान ५. व्यक्तिवृत्त बोध ६. पुस्तकालयीय सामग्रीबाट थप विषयवस्तु बोध ७. लक्ष्य निर्धारण ८. सन्देश बोध ९. आगन्तुक शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. घटनाक्रम टिपोट २. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ३. समीक्षात्मक लेखन ४. प्रेरणा प्रस्तुति ५. बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ६. व्यक्तिवृत्त लेखन ७. अनुकरणात्मक जीवनी लेखन ८. खोज तथा परियोजनामा आधारित जीवनी लेखन	१. प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष कथनको पहिचान र प्रयोग २. उक्ति परिवर्तन ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : रयँ/ज्ञ	उत्साह	१०
१३.	निबन्ध (हास्यव्यङ्ग्य)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध	१. विषयवस्तुको पहिचान २. विषयवस्तुको सार	१. पदसङ्गति (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर) को पहिचान र	व्यङ्ग्य	१०

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		३. संरचना पहिचान ४. पाठको विषयवस्तु बोध ५. सन्दर्भ र सन्देश बोध ६. प्रश्न निर्माण र उत्तर पहिचान ७. पाठमा प्रयुक्त हास्यव्यङ्ग्य शैली पहिचान ८. पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक/पारिभाषिक शब्दको पहिचान र प्रयोग ९. मौलिक शब्दको पहिचान र प्रयोग	प्रस्तुति ३. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ४. समीक्षात्मक लेखन ५. विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित रचनाको अध्ययनबाट विषयवस्तु र सन्देशको प्रस्तुति ६. टिप्पणी लेखन ७. सारांश लेखन ८. हास्यव्यङ्ग्य शैलीमा स्वतन्त्र रचना	प्रयोग २. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : हलन्त, अजन्त		
१४.	एकाङ्की (सांस्कृतिक/सामाजिक)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. पाठको विषयवस्तु बोध ४. संरचना, परिवेश, पात्र र घटना पहिचान ५. संवाद गठन र अभिनयात्मकताको बोध ६. सन्देश बोध ७. सामाजिक/सांस्कृतिक	१. पाठको अभिनयात्मक प्रस्तुति २. पात्रको भूमिका वर्णन र चरित्र चित्रण ३. घटना र परिवेश वर्णन ४. सन्देश प्रस्तुति ५. पात्रका संवेगात्मक	१. व्याकरणिक कोटिका आधारमा वाक्यान्तरण २. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : चन्द्रबिन्दु/शिरबिन्दु	संवेग	९

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
		क्षेत्रका शब्दको पहिचान र प्रयोग ८. विपरीतार्थी शब्दको पहिचान र प्रयोग	अवस्थाको संवादात्मक प्रस्तुति ६. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ७. सम्बन्धित विधा वा विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रचना			
१५.	कविता (गद्य) (समाज/मानवमूल्य)	१. लयबद्ध पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना र लय पहिचान ४. विषयवस्तुको क्रम र भाषाको बोध ५. बोध र विषयवस्तुका बारेमा धारणा निर्माण ६. विषयवस्तुको अनुमान र कल्पना ७. शब्दार्थ, सन्दर्भ र सन्देश बोध ८. प्रकृतिपरक विषयवस्तुको भावबोध ९. पञ्चम वर्ण प्रयोग भई बनेका शब्दको पहिचान १०. युग्म शब्दको पहिचान र प्रयोग	१. व्याकरणिक पदक्रममा रूपान्तरण २. विषयवस्तुमा आधारित अन्तरक्रिया ३. भाव र विचार वर्णन ४. सन्देश लेखन ५. प्रश्नोत्तर र व्याख्या अनुकरणत्मक कविता लेखन ६. सम्बन्धित विधा र शैलीमा स्वतन्त्र रचना तथा प्रस्तुति	१. पदक्रम (व्याकरणिक र आलङ्कारिक) पहिचान र प्रयोग २. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : पञ्चम वर्ण	सद्भाव	११

क्र.सं.	विधा/क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषिक संरचना र वर्णविन्यास	भाषिक प्रकार्य	कार्यघण्टा
१६.	कथा (सामाजिक)	१. सस्वर र मौन पठन २. शब्द उच्चारण र अर्थबोध ३. संरचना, घटना, परिवेश र पात्र पहिचान ४. विषयवस्तुमा आधारित अनुमान र निष्कर्ष ५. सन्देश बोध ६. प्रश्न निर्माण र उत्तर पहिचान ७. पाठमा प्रयुक्त उखान टुक्का पहिचान र प्रयोग ८. समावेशक र समावेश्य शब्द पहिचान र प्रयोग	१. घटनाक्रम टिपोट २. चरित्र वर्णन र तुलना ३. परिवेश वर्णन ४. प्रश्नोत्तर र व्याख्या ५. सार लेखन ६. तार्किक र समीक्षात्मक लेखन ७. अनुकरणात्मक कथा लेखन ८. सम्बन्धित विद्या वा विषयमा आधारित स्वतन्त्र रचना	१. वाक्य संश्लेषण र विश्लेषण २. लेख्य चिह्नको पहिचान र प्रयोग (पूर्णविराम, अल्पविराम, अर्धविराम, प्रश्नवाचक, उद्गार, कोष्ठक, निर्देश, उद्धरण चिह्न, विकल्पबोधक) ३. वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग : 'र' का विभिन्न रूपको प्रयोग	समस्या समाधान	११

५. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

निर्धारित सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नका लागि शिक्षक र विद्यार्थीले विषयवस्तुमा आधारित भई गर्ने क्रियाकलाप सिकाइ सहजीकरण हो। भाषा शिक्षण विषयवस्तुका माध्यमबाट सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता भाषिक सिपहरूको शिक्षण हो। पाठ्यक्रमले निर्देश गरेका विभिन्न विधागत क्षेत्रलाई श्रुतिबोध, शब्दोच्चारण, पठनबोध, मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति, शब्दभण्डार, भाषातत्त्व र वर्णविन्यासको अभ्यासका लागि उपयोग गर्नुपर्छ। सिकाइ सहजीकरण भाषिक सिप, संरचना र शब्दभण्डारको हस्तान्तरणमा आधारित हुन्छ। विद्यार्थी केन्द्रित भएर गरिने भाषाको सिकाइ सहजीकरण व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा आधारित हुन्छ। शिक्षकले विद्यार्थीलाई पर्याप्त अवसर उपलब्ध गराई अभिप्रेरणामूलक तथा सन्दर्भमा आधारित भई भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ।

सिकाइका सिद्धान्त र मनोवैज्ञानिक पक्ष अनुसरण गरी सिकाइ सहजीकरण गरिन्छ। विद्यार्थीमा भाषिक दक्षता वृद्धि गर्न र सिकाइप्रति अनुरागी बनाउन शिक्षकले सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ। भाषिक सिप सिकाइको प्रभावकारिता उत्प्रेरणात्मक सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा निर्धारित हुन्छ। सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया छनोट गर्दा सक्षमता तथा सिकाइ उपलब्धिहरू, विषयवस्तुको स्वरूप, विद्यार्थी मनोविज्ञान, क्षमता र रुचि, स्रोत साधनको उपलब्धता, विद्यालय वातावरण र सिकाइ सहजीकरण अवस्था जस्ता पक्षमा ध्यान दिनुपर्छ। भाषा सिकाइ प्रक्रियाको प्रभावकारिता र उपलब्धि सिकाइ क्रियाकलापहरूद्वारा निर्धारित हुन्छन्। यी क्रियाकलापको निर्माण र प्रयोगबाट नै शिक्षकले आफ्नो कौशल प्रदर्शन गर्न, सिप हस्तान्तरण गर्न र पाठ्यक्रमको सही कार्यान्वयन गर्न सक्छन्। यसका लागि देहायबमोजिमका सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्छ :

(क) भाषिक सिपहरूमा आधारित क्रियाकलाप

सुनाइ सिपअन्तर्गत वर्ण र वाक्य विभेदीकरण, लयबोध, श्रुतिलेख, श्रुति रचना, सुनाइका आधारमा बुँदा टिपोट, श्रुतिबोध, पाठको सुनाइका आधारमा प्रश्न निर्माण, अनुमान, वस्तु वा घटना वर्णन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ। त्यस्तै बोलाइ सिपअन्तर्गत अन्तर्गत कुराकानी, छलफल, प्रश्नोत्तर, वस्तु वर्णन, कथा कथन, घटना वर्णन, वादविवाद, वक्तृता, अभिनय र नाटकीकरण जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ। पढाइ सिपअन्तर्गत सस्वर र मौन पठन, पठन गतिको मापन, शब्दार्थ बोध तथा पठन बोधअन्तर्गत प्रश्नोत्तर, अनुमान, संरचना वर्णन, सारांश, प्रश्नको निर्माण, घटना वर्णन र मिलान जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ। लेखाइ सिपअन्तर्गत अनुलेखन, श्रुतिलेखन, अनुभव वर्णन, वस्तु तथा घटनाको वर्णन, यात्रा वर्णन, प्रश्नोत्तर लेखन, बुँदा टिपोट, भाव विस्तार वा व्याख्या, सारांश लेखन, अनुच्छेद लेखन, निबन्ध लेखन, प्रतिवेदन लेखन, संवाद लेखन, विभिन्न विषय क्षेत्रका व्यावहारिक लेखन र विभिन्न विधामा सिर्जनात्मक लेखनलगायतका क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ।

(ख) विधाका माध्यमबाट सिपहरूको शिक्षण

(अ) **आख्यानात्मक पाठ** : कथा शिक्षणको उद्देश्य विद्यार्थीहरूमा कथनात्मक अभिव्यक्ति सिपको विकास गर्नु हो। आख्यानात्मक पाठ भाषा शिक्षणका साधन हुन्। नेपाली भाषा पाठ्यक्रममा यिनलाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइका माध्यमका रूपमा राखिएको छ। आख्यानात्मक पाठको शिक्षणमा

कथाश्रवण, कथाकथन, संरचना पहिचान, कथा निर्माण, सस्वर तथा मौन पठन, संरचना पहिचान, पठन बोध, प्रश्नोत्तर, चरित्र चित्रण र पात्र तुलना, बुँदा टिपोट, व्याख्या, सारांश, घटनाक्रम मिलान, कथा सार, नयाँ शब्दको उच्चारण, अर्थ बोध र प्रयोग, अनुलेखन, श्रुति लेखन र सिर्जनात्मक लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ ।

- (आ) **लयबद्ध पाठ** : लयबद्ध पाठको मुख्य प्रयोजन लयबोध, भावबोध, उच्चारण सिपको विकास गराउनु हो । यसमा लययुक्त सस्वरवाचन, संरचना पहिचान, भाव पहिचान, प्रश्नोत्तर, सारांश, भावार्थ, गद्य रूपान्तरण, प्रश्न निर्माण, सन्देश ग्रहण, अर्थबोध र प्रयोग एवम् भाव विस्तारसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । आवश्यकतानुसार विद्यार्थीलाई अनुकरणात्मक र सिर्जनात्मक लेखनतर्फ अनुरागी बनाउनुपर्छ ।
- (इ) **जीवनीपरक पाठ** : जीवनी शिक्षणको मुख्य प्रयोजन भाषाको मौखिक तथा लिखित बोध तथा अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गराउनु हो । व्यक्तिवृत्त वर्णन गर्ने सिपको विकास गराई सस्वर तथा मौन पठन, पठन बोध, प्रश्नोत्तर, बुँदा टिपोट, व्याख्या, सारांश, घटनाक्रम मिलान, नयाँ शब्दको उच्चारण, अर्थ बोध र प्रयोग, अनुलेखन, श्रुति लेखन, अनुकरणत्मक र स्वतन्त्र लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।
- (ई) **निबन्धात्मक पाठ** : निबन्ध शिक्षणको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीमा गद्यात्मक अभिव्यक्ति बोध क्षमता र गद्यात्मक लिखित अभिव्यक्ति क्षमता विकास गर्नु हो । निबन्धमा आधारित भएर भाषिक सिप विकासको अभ्यास गराउँदा सस्वर तथा मौन पठन, संरचना पहिचान, पठन बोध, प्रश्नोत्तर, छलफल र व्याख्या आदिको उपयोग गर्नुपर्छ । यसका साथै बुँदा टिपोट, व्याख्या, सारांश, प्रश्न निर्माण, शब्दको उच्चारण, अर्थबोध र प्रयोग, अनुलेखन, श्रुतिलेखन र स्वतन्त्र लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।
- (उ) **रूपक पाठ** : रूपक पाठको मुख्य प्रयोजन कथ्य अभिव्यक्ति क्षमता विकास गराउनु हो । यसको शिक्षण गर्दा निर्दिष्ट संवाद, वादविवाद, वक्तृतालाई परिस्थिति, पात्र र भावानुकूल वाचन अभिनय र भूमिका निर्वाहको अभ्यास गराउनुपर्छ । कथ्य अभिव्यक्ति क्षमताका मूल घटक हाउभाउ, स्वरको आरोह अवरोह, आघात, गति, यतिको ख्याल गर्नुपर्छ । यस्ता पाठको अभ्यास गराउँदा सस्वर तथा मौन पठन, संरचना पहिचान, शब्दको उच्चारण, अर्थबोध र प्रयोग, प्रश्न निर्माण, प्रश्नोत्तर, कुराकानी, भाव पहिचान, संवादपूर्ति, श्रुति लेखन र स्वतन्त्र लेखन, संवाद, वादविवाद, वक्तृताको अनुकरण लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।
- (ऊ) **व्यावहारिक लेखन** : व्यावहारिक लेखन लेख्य क्रियाकलाप भएकाले यसअन्तर्गत चिठी, निवेदन, निमन्त्रणा, विज्ञापन, समवेदना, बधाई, भरपाई आदि लेखनको अभ्यास गराउनुपर्छ । व्यावहारिक लेखनको शिक्षण गर्दा दिइएको व्यावहारिक लेखनलाई नमुनाका रूपमा उपयोग गरी तिनको संरचना, ढाँचा र शैलीसमेतको अभ्यास गराउनुपर्छ । यसका साथै प्रश्न निर्माण, शब्दको उच्चारण, अर्थबोध र प्रयोग, प्रत्युत्तर लेखन, अनुकरण र स्वतन्त्र व्यावहारिक लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

(अ) **भाषिक संरचना** : भाषिक संरचनाको मुख्य प्रयोजन बालबालिकालाई भाषाको शुद्ध प्रयोगप्रति अभिप्रेरित गराउनु हो । भाषिक संरचनालाई पाठसँग जोडेर सहजीकरण क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । उदाहरण र प्रयोगका आधारमा सम्बद्ध पाठभित्रैबाट नियमको खोजी गर्ने उत्सुकता जगाउनुपर्छ । व्याकरण, वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नको सिकाइ सहजीकरण गर्दा रचना र प्रयोगका माध्यमबाट गर्नु उपयुक्त हुन्छ । भाषा सदैव सन्दर्भमा मात्र सार्थक हुने र सन्दर्भ रचना, पाठ वा सङ्कथनबाट मात्र प्रस्तुत हुने हुँदा उपयुक्त किसिमका भाषिक संरचनालाई स्वतन्त्र रूपमा नभई पाठ वा रचनाका आधारमा शिक्षण र सोही आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ ।

(ए) **शब्दभण्डार** : भाषाको महत्त्वपूर्ण घटक शब्दभण्डार हो । यसअन्तर्गत शब्द उच्चारण, अर्थबोध र प्रयोगसँग सान्दर्भिक क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । पाठमा प्रयुक्त शब्दलाई केन्द्रबिन्दु मानी विभिन्न विषयक्षेत्रका शब्दभण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ । त्यसैले शब्दका विभिन्न अर्थ सम्बन्ध र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगमा जोड दिनुपर्छ ।

(ग) **बहुबौद्धिकता** :

यसमा विद्यार्थीका रुचि, इच्छा र चाहनालाई ध्यान दिई शिक्षण सिकाइ गरिन्छ । विद्यार्थीमा रहेका भाषिक, तार्किक, दृश्यात्मक, शारीरिक गतिबोधक, साङ्गीतिक, आन्तरिक, अन्तरवैयक्तिक, प्राकृतिकलगायतका बौद्धिकताका आधारमा क्रियाकलाप र सामग्री तयार पारी भाषाको शिक्षण गरिन्छ । यो सिकाइ योजनामा आधारित सिकाइ हो र व्यक्तिगत र सहकार्यात्मक सिकाइमा यसको जोड रहन्छ ।

(घ) **समालोचनात्मक चिन्तन** :

भाषा शिक्षणका साधनका रूपमा रहेका पाठ वा विधा सामाजिक र सांस्कृतिक पाठहरू हुन् । यी पाठका माध्यमबाट विद्यार्थीमा समालोचनात्मक सिकाइको विकास गर्नु अनिवार्य हुन्छ । सुनाइ र पढाइबाट विचार निर्माण हुनु, तिनलाई व्यक्त गर्ने सिप विकास हुनु, विश्लेषण क्षमता, प्रतिबिम्बात्मक सिकाइ, प्रतिक्रिया तथा दृष्टिकोणलाई मौखिक र लिखित रूपमा व्यक्त गर्नु, उद्देश्य निर्माण, सूचना सङ्कलन, सफलताका तत्त्वहरूको मूल्याङ्कन गर्न सक्नु, सिर्जना, सम्पादन, सार लेखन, सङ्गठन, संश्लेषण र योजना निर्माण गर्नु सम्मका क्रियाकलाप समालोचनात्मक सिप भएकाले सिकाइ सहजीकरणमा यी प्रक्रियालाई पनि सिकाइकै अङ्गका रूपमा उपयोग गर्नुपर्दछ ।

(ङ) **सहकार्यात्मक (व्यक्ति र समूह कार्य)** :

व्यक्तिगत सक्रियतामा सिकाइ निर्भर गर्दछ । सिकाइ उपलब्धिमा आधारित सिकाइ तथा समस्यामा आधारित सिकाइका माध्यमबाट विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ प्रक्रियालाई कक्षमा आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्नुपर्छ । यसका लागि समूह र व्यक्तिगत कार्यहरू दिने, प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने, आवश्यकताअनुसार शिक्षकले सहयोग गर्ने, सिकाइ उपलब्धिमा आधारित भएर सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइको अभ्यास गराउने गर्नुपर्छ । यसका अतिरिक्त भाषिक खेल, छलफल, भाषिक खेल, अन्तरक्रिया, परियोजना कार्य, टिपोट लेखन, दैनिकी लेखनलगायतका कार्य गराएरसमेत विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण गर्नुपर्दछ । आवश्यकतानुसार “म गर्छु, हामी गरौं, तिमी गर” को सिकाइ रणनीति उपयोग गरी सहकार्यात्मक भाषिक क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

शिक्षकले आफ्नो शिक्षण कौशल प्रदर्शन गर्न, विद्यार्थीमा अपेक्षित भाषिक सिप विकास गर्न र पाठ्यक्रमको सही कार्यान्वयन गर्न निम्नानुसारका सहजीकरण प्रक्रियाहरू पनि उपयोग गर्न सक्छन् :

- (अ) **प्रस्तुतीकरण** : सिकाइ सामग्रीलाई कक्षामा प्रथम पटक प्रस्तुत गर्नु प्रस्तुतीकरण हो। यसमा नयाँ शब्द, व्याकरणिक एकाइ, कार्यमूलक भाषिक एकाइ, सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सामग्री वा त्यसका नमुना पाठ आदिको प्रस्तुतीकरण गरिन्छ। प्रस्तुतीकरणका लागि उदाहरण प्रस्तुत गर्दा विद्यार्थीको अनुभव, परिवेश, पाठ्यपुस्तकलगायतका सामग्रीलाई उपयोग गर्नुपर्छ।
- (आ) **अभ्यास** : यसमा पहिले प्रस्तुतीकरण गरिएका सामग्रीहरूका बारेमा अभ्यास गर्न लगाइन्छ र उनीहरूको भाषिक क्षमता र सम्प्रेषणको विकासका लागि विभिन्न कार्यहरू दिइन्छ। भाषा शिक्षणमा विद्यार्थीलाई नियन्त्रित र निश्चित सन्दर्भमा आधारित भएर पर्याप्त अभ्यास गराउनुपर्छ। यसले उनीहरूमा नयाँ भाषिक एकाइको प्रयोगमा आत्मविश्वास बढाउँछ।
- (इ) **उत्पादन** : उत्पादन विद्यार्थी केन्द्रित क्रियाकलाप हो। यस क्रियाकलापमा विद्यार्थी स्वतन्त्र रूपमा नै भाषिक एकाइको उत्पादन गर्न सक्षम हुन्छ। सुरुमा शिक्षकको सहयोगमा र पछि स्वतन्त्र किसिमले भाषाका विभिन्न रूपहरूको उत्पादन हुने हुँदा स्वतन्त्र भाषा सिकाइका रूपमा यस चरणलाई लिइन्छ। यस चरणमा शिक्षकले भाषिक खेल, भूमिका अभिनय, पूर्ण शारीरिक क्रिया, सङ्कथन निर्माण, छलफल र अन्तरक्रिया, सूचना सम्प्रेषण, निष्कर्षण, सारांश, पठनबोध प्रश्नोत्तर, स्वतन्त्र लेखन जस्ता कार्यका आधारमा विद्यार्थीको सक्षमताको परीक्षण गर्नुपर्दछ।

(च) **सोधपुछ तथा प्रश्नोत्तर** :

यस सहजीकरण प्रक्रियामा शीर्षक तथा सन्दर्भका आधारमा पूर्वानुमान, कथ्य भाषाको उपयोग, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग, कुराकानी, छलफल र निष्कर्ष जस्ता भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ। यस विधिलाई सुनाइ तथा बोलाइ सिप सिकाइमा प्रयोग गर्नुपर्छ। यसमा नमुना प्रदर्शन र सहअभ्यास, तथ्य, तथ्याङ्क, पात्र, घटना, सन्दर्भ, परिवेश, अनुमानलगायतका विषयक्षेत्रमा आधारित प्रश्न र उत्तर निर्माण तथा प्रयोग, व्यक्तिगत तथा सामूहिक धारणा वा निष्कर्ष निर्माण जस्ता भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ। यसलाई भाषा शिक्षणअन्तर्गत भाषिक सिप, शब्दभण्डार र अभिव्यक्तिको शिक्षणका लागि प्रयोग गर्नुपर्छ।

(छ) **पूर्ण शारीरिक क्रिया/अभिनय** :

संवेगात्मक भावलाई छ्याल गरी शरीरका अङ्ग गतिशील बनाएर सन्दर्भअनुसार प्रयोग गर्नु पूर्ण शारीरिक क्रिया वा अभिनय हो। यस सहजीकरण प्रक्रियामा योजना निर्माण (उद्घोषण, भूमिका अभिनय), विषयक्षेत्र, शीर्षक, नाटक, पात्र, घटनाको छनोट, व्यक्तिगत वा सामूहिक प्रस्तुति, भाषाशैलीको छनोट तथा उपयोग, छलफल, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण जस्ता भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ। यसलाई भाषा शिक्षणअन्तर्गत भाषिक सिप, शब्दभण्डार र अभिव्यक्तिको शिक्षणका लागि प्रयोग गर्नुपर्छ। यसमा व्यक्ति, जोडी, सानो समूह र बृहत् समूहमा सुनाइ र छलफल, नमुना वाचन र अनुकरण, तुलना, विश्लेषण, मूल्याङ्कन र निष्कर्षको मौखिक प्रस्तुतीकरण जस्ता भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ।

(ज) स्वाध्याय र छलफल :

यसअन्तर्गत सामग्री छनोट, अध्ययन, धारणा वा विचार निर्माण, सन्दर्भगत उपयोग जस्ता भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ। यसलाई पढाइ, लेखाइ, शब्दभण्डार र अभिव्यक्तिको शिक्षणका लागि प्रयोग गर्नुपर्छ। यसलाई स्वपठन, युगल पठन र समूह पठन गरी छलफल गर्नुपर्छ। यसका क्रममा कथा सुन्ने, भन्ने तथा लयात्मक शब्दबोध, पात्र, घटना, कार्यको बोध, सार निर्माण, पुनर्कथन, पात्र परिवर्तनबाट नयाँ पाठ निर्माणको अभ्यास गर्ने जस्ता भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ। यसलाई भाषा शिक्षणअन्तर्गत भाषिक सिप, शब्दभण्डार र अभिव्यक्तिको शिक्षणका लागि प्रयोग गर्नुपर्छ।

(झ) प्रयोगात्मक तथा खोज कार्य :

यो क्रियाकलाप विद्यार्थीको सिर्जनात्मक क्षमता विकाससँग सम्बन्धित छ। ज्ञान र सिपलाई विद्यार्थीको धारणा, अनुभव, अनुभूति र आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्ने स्वतन्त्र क्रियाकलाप नै प्रयोगात्मक कार्य हो। यस क्रियाकलापमा विद्यार्थीले विभिन्न शैलीमा निबन्ध, संवाद, कथा, कविता आदिको लेखन लगायत विभिन्न प्रकारका सङ्कथनको निर्माण गर्दछन्। यसअन्तर्गत भाषिक तथा सञ्चारगत समस्या वा प्रश्नको प्रस्तुति, खोजकार्य वा तरिकाबारे छलफल, निर्देशित वा स्वतन्त्र रूपमा विद्यार्थीद्वारा खोज, स्थलगत अवलोकन र प्रस्तुति, छलफल र पृष्ठपोषण जस्ता भाषिक क्रियाकलाप गर्नुपर्छ। यसलाई भाषा शिक्षणअन्तर्गत भाषिक सिप, शब्दभण्डार र अभिव्यक्तिको शिक्षणका लागि प्रयोग गर्नुपर्छ।

उपयुक्त सिकाइ सहजीकरण गर्दा पहिलो तथा दोस्रोभाषी विद्यार्थीको सिकाइ गति, स्तर र भाषिक अभ्यासमा सहजताका लागि विभिन्न सान्दर्भिक विधिको छनोट तथा उपयोग गर्नुपर्छ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

मूल्याङ्कनका माध्यमबाट विद्यार्थीले भाषा सिकाइका क्रममा प्राप्त गरेका ज्ञान, सिप र अभिवृद्धिको लेखाजोखा गरिन्छ। सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो। विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा आन्तरिक र बाह्य दुवै किसिमका प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्छ। मूल्याङ्कनले मूलतः विद्यार्थीको भाषिक सिप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ), भाषिक संरचना र शब्दभण्डारको सिकाइ उपलब्धि स्तरलाई देखाउँछ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाका क्रममा उपयोग गर्नुपर्छ। यसको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीका सिकाइ समस्यालाई समयमै पत्ता लगाई सिकाइमा सुधार ल्याउनु हो। विद्यार्थीका व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिको आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालन गर्नुपर्छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षाकार्य, गृहकार्य, व्यक्तिगत तथा समूहकार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सिर्जनात्मक कार्य, परियोजना कार्य, भाषिक सिपसम्बद्ध सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, अभिभावक सम्पर्क, घटनावृत्त अभिलेख, विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट उपयुक्त सामग्रीको सङ्कलन र प्रस्तुति जस्ता विभिन्न साधनहरूलाई उपयोग गर्न सकिन्छ। यसबाट प्राप्त नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी अभिभावकलाई सोको जानकारी गराउनुपर्छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई आन्तरिक मूल्याङ्कनसँग अन्तरसम्बन्धित गराउनुपर्छ।

प्रत्येक शैक्षिक सत्रका अन्त्यमा अन्तिम परीक्षामार्फत बाह्य मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ। बाह्य मूल्याङ्कनबाट विद्यार्थीको पढाइ र लेखाइको उपलब्धि स्तर निर्धारण गरिन्छ। बाह्य मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक मूल्याङ्कनको नतिजालाई समेत आधार मानेर स्तर निर्धारण र कक्षोन्नति गरिन्छ। बाह्य मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन मूल्याङ्कनबाट २५% र बाह्य मूल्याङ्कनबाट ७५% अङ्क भार निर्धारण गरिएको छ। मूल्याङ्कन प्रक्रियाको विस्तृत ढाँचा निम्नानुसार हुने छ

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५% अङ्क भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखीकरण गर्नुपर्छ। प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिकालाई अद्यावधिक गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्छ। निम्नलिखित पक्षमा तोकिएअनुसारको भारको अङ्क आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ :

क्र.सं	मूल्याङ्कनका क्षेत्र	अङ्क भार
१.	उपस्थिति र कक्षा सहभागिता	३
२.	परियोजना कार्य र सिर्जनात्मक कार्य र प्रस्तुति	६
३	सुनाइ र बोलाइ	१०
४.	त्रैमासिक परीक्षा	६
जम्मा		२५

उल्लिखित तालिकाका न. १ देखि ३ सम्मका क्षेत्रगत क्रियाकलाप नियमित सिकाइ सहजीकरणकै क्रममा गराउनुपर्छ। उक्त क्रियाकलापलाई आन्तरिक मूल्याङ्कनसँग अन्तरसम्बन्धित गरी त्यसको अभिलेख पनि राख्नुपर्ने छ। उक्त अभिलेखलाई न. ४ को क्रियाकलापसँगै बाह्य मूल्याङ्कनमा समेत उपयोग गर्नुपर्ने छ।

उल्लिखित कार्य गर्दा शिक्षकले निम्नानुसारका कार्य र तिनको विस्तृतीकरणलाई उपयोग गर्न सक्नुहुने छ :

१. कक्षा सहभागिता			
(क)	सहभागिता	उपस्थिति र कक्षा सहभागिता	विद्यार्थीको दैनिक हाजिरी अभिलेख र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२. सिर्जना/परियोजना कार्य			
(क)	सिर्जना/परियोजना कार्य	परियोजना कार्य र सिर्जनात्मक कार्य तथा र प्रस्तुति	भाषिक सिप विकास सम्बद्ध लिखित तथा मौखिक प्रस्तुति, निर्देशनमा आधारित वा स्वतन्त्र रचना
३. सुनाइ र बोलाइ			
(क)	सुनाइ र बोलाइ	(क) श्रुतिबोध/लेखन र सुनाइ पाठमा आधारित लेखन	श्रुतिलेखन, सुनाइका आधारमा प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध सुनाइ पाठमा भएका पाठ्यसामग्री सुनाइका आधारमा प्रश्नोत्तर लेखन

		(ख) मौखिक प्रतिक्रिया तथा वर्णन	कुनै सान्दर्भिक विषयवस्तु वा चित्र दिई स्पष्टता, शैली, भाषिक स्तर, शुद्धोच्चारण, गति, यति, लय र हाउभाउसहित मौखिक प्रतिक्रिया तथा वर्णन
			कथाकथन, घटना, पात्र र परिवेशको वर्णन
			निर्दिष्ट भाषिक प्रकार्यमा आधारित संवाद, मौखिक वर्णन र प्रतिक्रिया

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

बाह्य मूल्याङ्कनमा अन्तिम परीक्षाको भार ७५ प्रतिशत हुने छ। प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठहरूबाट समेटिएको हुनुपर्ने छ। यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित हुने छन्। पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ। अन्तिम परीक्षाको प्रश्नपत्र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकालाई आधार मानी निर्माण गरिनुपर्छ।

English

Grade: 9 and 10
Credit Hours: 5

Annual Working Hours: 160

1. Introduction

English, as an international language, is widely used in education, mass media, information and communication technology (ICT), business, tourism, science, medicine and many other disciplines. Proficiency in English is seen as the key to accessing the educational, technical and knowledge resources that modern society depends on. Motivation to learn English is widespread in Nepal and the popularity of the language is ever increasing. Thus, English is taught as a compulsory subject not only in school but also in almost all the undergraduate programmes at university level. In view of this many schools have even been using English as the medium of instruction.

This curriculum has been revised and developed in line with the aims and objectives of the National Curriculum Framework for School Education, 2076 BS. Efforts have been made to incorporate recent trends and contemporary issues in the field of language learning and teaching. All four language skills are adequately addressed. The development of grammatical competence is one of the vital components of this curriculum, and is thus given due consideration, with the learners being expected to be able to communicate with confidence in the English language.

This curriculum aims at enabling students to communicate their ideas in English. It also aims to expose students to the vast treasure of knowledge available in both written and spoken English. Competencies and learning outcomes appropriate to level and grade, language functions, the learning facilitation process and assessment procedures are systematically organized in the curriculum.

2. Competencies

By the end of Grade 10, students are expected to have achieved the following competencies:

- Listen and respond to a variety of spoken English with reasonable accuracy, fluency and coherence;
- Understand the main points and extract essential information from clear standard speech;
- Communicate with reasonable accuracy and confidence on familiar topics;
- Read a variety of texts for information and understanding;
- Read short literary texts for pleasure and understanding;
- Demonstrate a good control of vocabulary to express communicative needs;

- g. Creatively produce a variety of texts for personal, academic and functional purposes;
- h. Convey information and ideas on concrete as well as abstract notions in written and spoken form; and
- i. Use e-resources to boost their learning and enhance language skills.

3. Learning Outcomes for these grades

3.1. Listening skill

Grade Nine	Grade Ten
1. Understand the intended meaning of the text and respond accordingly.	1. Understand the intended meaning of the text and respond accordingly.
2. Follow standard and clearly articulated talks, announcements and speeches.	2. Follow standard and clearly articulated talks, announcements and speeches.
3. Comprehend and follow the main points of extended discussion in a speech.	3. Comprehend and follow the main points of extended discussion in a speech.
4. Understand and extract specific information from short and clearly articulated spoken English.	4. Understand and extract specific information from short and clearly articulated spoken English.
5. Understand and pick out/identify the main ideas and supporting details from news bulletins and simple recorded materials about familiar subjects delivered at normal speed.	5. Understand and pick out/identify the main ideas and supporting details from recorded or broadcasted audio materials on familiar subjects delivered in clear standard speech/dialect.
6. Understand and follow multi-step instructions and detailed directions.	6. Understand and follow multi-step instructions and detailed directions.

3.2. Speaking skill

Grade Nine	Grade Ten
1. Express and respond to feelings such as surprise, happiness, sadness, interest and indifference.	1. Express and respond to feelings such as surprise, happiness, sadness, interest and indifference.
2. Express belief, opinion, agreement and disagreement appropriately.	2. Express belief, opinion, agreement and disagreement appropriately.
3. Give and seek personal views and opinions in discussions.	3. Give and seek personal views and opinions in discussions.
4. Give detailed accounts of experiences, feelings and reactions.	4. Give detailed accounts of experiences, feelings and reactions.
5. Present and defend opinions with relevant explanations in discussion.	5. Present and defend opinions with relevant explanations in discussion.
6. Participate actively in routine and non-routine formal and informal discussion.	6. Participate actively in routine and non-routine formal and informal discussion.
7. Deal with situations likely to arise in public places.	7. Deal with situations likely to arise in public places.
8. Explain problems with reasons.	8. Explain problems with reasons.

Grade Nine	Grade Ten
9. Give and follow detailed instructions and directions.	9. Give and follow detailed instructions and directions.
10. Describe pictures, maps, charts, tables and diagrams.	10. Describe pictures, maps, charts, tables and diagrams.
11. Narrate stories, events and experiences.	11. Narrate stories, events and experiences.
12. Give a presentation on a familiar topic.	12. Give a presentation on a familiar topic.

3.3. Reading skill

Grade Nine	Grade Ten
1. Understand texts that consist of high-frequency everyday language.	1. Understand texts that consist of high-frequency everyday language.
2. Understand straightforward factual texts.	2. Understand straightforward factual texts.
3. Understand the description of events, feelings and wishes.	3. Understand the description of events, feelings and wishes.
4. Extract relevant information from texts.	4. Extract relevant information from texts.
5. Understand and identify main ideas and supporting details from the texts.	5. Understand and identify main ideas and supporting details from the texts.
6. Understand and identify the gist from argumentative texts.	6. Understand and identify the gist from argumentative and persuasive texts.
7. Understand the information from texts on contemporary issues.	7. Understand the information from texts on contemporary issues.
8. Scan longer texts in order to locate desired information, and gather information from different parts of a text.	8. Scan longer texts in order to locate desired information, and gather information from different parts of a text.
9. Extrapolate the meaning of unfamiliar words and phrases from the contexts and deduce sentence meaning.	9. Extrapolate the meaning of unfamiliar words and phrases from the contexts and deduce sentence meaning.
10. Read literary texts for pleasure and understanding.	10. Read literary texts pleasure and understanding.

3.4. Writing skill

Grade Nine	Grade Ten
1. Describe experiences, feelings and events.	1. Describe experiences, feelings and events.
2. Write stories, letters, emails, notes, notices, advertisements, recipe and instructions.	2. Write stories, letters, emails, notes, notices, advertisements, recipe and instructions.
3. Write accounts of experiences describing feelings and reactions in simple connected text.	3. Write accounts of experiences describing feelings and reactions in simple connected text.
4. Write short descriptive, narrative, expository and persuasive essays.	4. Write short descriptive, narrative, expository and persuasive essays.
5. Interpret charts, tables and diagrams.	5. Interpret charts, tables and diagrams.

Grade Nine	Grade Ten
6. Write short biographies.	6. Write short biographies.
7. Write short news articles and news stories.	7. Write short news articles and news stories.
8. Write short reviews of books and films.	8. Write short reviews of books and films.
9. Paraphrase short written texts.	9. Paraphrase short written texts.
10. Write formal messages of condolence, sympathy and congratulation.	10. Write formal messages of condolence, sympathy and congratulation.

4. Language Functions

S. N.	Grade 9	Grade 10
1	Making plans and expressing intentions	Reporting statements
2	Suggesting, advising and warning	Reporting questions
3	Making requests and responding to requests	Reporting commands
4	Expressing condolences and sympathy	Giving, withholding and reporting permission
5	Apologising and responding to an apology	Expressing conditions
6	Asking for permission	Asking for and giving reasons
7	Making, accepting and rejecting offers	Criticising
8	Describing people, places and objects	Expressing likes, dislikes and preferences
9	Getting things done	Narrating past events
10	Locating places	Talking about past actions with present significance
11	Giving instructions	Agreeing and disagreeing
12	Giving directions	Expressing degrees of probability and certainty
13	Describing purpose and function	Interpreting
14	Narrating past events	Confirming and denying
15	Talking about past action with present significance	Describing people and places
16	Expressing ability	Congratulating
17	Expressing degrees of certainty	Comparing and contrasting
18	Making comparison	Asking for and giving opinions

5. Elaboration Matrix

Grade 9

S. N.	Themes ¹	Language Functions ²	Exponents	Grammar	Hours
1	Travel and holidays	Making plans and expressing intentions	thinking of + present participle planning to + infinitive going to + infinitive will+ infinitive, will be + present participle intend to + infinitive	Present continuous Going to future Simple future Future continuous	10
2	Health and hygiene	Suggesting, advising and warning	How about + noun/+ present participle You'd better+ infinitive You should/ ought to .... Why don't you ..... ? If I were you, I'd	Modals: should, ought to, had better, Conditional type 2 & 3	10
3	Family, market and public place	Making requests and responding to requests	Could/would you...? Would you mind+ present participle ...? Do you think you could (possibly)...? Oh, I'm sorry. Yes, of course. Go ahead. I wouldn't mind at all. No problem.	Modals: would, could, can	8

¹ Each theme should contain two reading texts with comprehension tasks including vocabulary. The reading text types can be: story, essay, news story, newspaper article, diary entry, poem, drama, book or film review, biography, autobiography, travelogue, monologue, science fiction, correspondence texts (letters, emails, blogs, posts), manual, etc.

² The speaking tasks should reflect the prescribed language functions for each unit.

S. N.	Themes ¹	Language Functions ²	Exponents	Grammar	Hours
4	Life and death	Expressing condolence and sympathy	I'm sorry to hear that..... I'm ever so sorry to ..... I'm extremely sorry ..... It must be pretty hard on you..... I know how you must feel..... Let me offer my condolences. You must feel terrible about losing	Present simple Subject-verb agreement	8
5	Ethics, norms and values	Apologising and responding to an apology	Please accept my apologies. Please forgive me (for)... I (really) do/must apologize (for)... May I offer you my apologies for..... I'm terribly sorry for... I apologize It really doesn't matter at all. Think nothing of it.	Present continuous	8
6	Custom and culture	Asking for permission	May I...? Can I...please? Do you think I could...? Would it be possible.... ? I wonder if I could....? Do you mind if I...? Is it OK if I...?	Yes/no questions including reported speech	8
7	Ecology and environment	Making, accepting and rejecting offers	Can I offer you...? Would you like....? Won't you have....? Could I..... I wonder if I ..... Might I give/offer you...? Yes, please.	Conditional type 1	8

S. N.	Themes ¹	Language Functions ²	Exponents	Grammar	Hours
			Thanks a lot. No, thanks.		
8	Science and technology	Describing people, places and objects	He looks very .... I hope you don't take this wrong way, but I think you are ..... Your clothes look .... The place where I was born is .... The man standing near the gate is	Relative clause	10
9	Work and leisure	Getting things done	She was made to ..... I got/had my book .... She had/got her sister.... She made him	Causative verbs Passive	8
10	The earth and the space	Locating places	X lies between Y and Z. X lies to the north of Y. X lies in Y state.	Prepositions	9
11	Gadgets and instruments	Giving instructions	First..... After that..... Next..... Then..... Finally..... . etc.	Reported speech: statement and imperative	9
12	People and places	Giving directions	Turn left/right Take the first/second turning on your left/right Go/Keep straight on You will find X on your left/right	Articles	8
13	Organization profile and authority	Describing purpose and function	The purpose of ... is to... ...is concerned with.... ....exists in order to.... ...is for/ meant for....	Connectives	9

S. N.	Themes ¹	Language Functions ²	Exponents	Grammar	Hours
14	History and civilization	Narrating past events	X was + present participle..... X used to + infinitive when X was a ..... Before X + past simple, Y had (already) + past participle.	Simple past Used to Past continuous Past perfect/perfect continuous	10
15	People and lifestyle	Talking about past action with present significance	X has/have been + present participle for ..... X has/have (already) + past participle	Present perfect /perfect continuous	9
16	Games and sports	Expressing ability	X can + infinitive. X is/are able to + infinitive. X can't + infinitive.	Question tag Negation	9
17	Global warming and climate change	Expressing degrees of certainty	must/may/might/could be ..... must have + past participle may/might/could/should have + past participle ..... will + infinitive	Simple future Future perfect/perfect continuous Wh questions including reported speech	10
18	Transportation and communication	Making comparison	... than..... ...is better/worse than... ...is more interesting than..... I don't consider....to be more/less attractive than.... as.....as	Adjectives and adverbs	9
Total					160

Grade 10

S. N.	Themes ³	Language Functions ⁴	Exponents/Structures	Grammar	Hours
1	Current affairs and issues	Reporting statements	said that..... told (object) that.....	Reported speech: statements	8
2	Festivals and celebrations	Reporting questions	asked (object) if/wh..... enquired if/wh..... wanted to know if/wh.....	Reported speech: questions	8
3	Health and wellness	Reporting commands	told/forbade (object) to/not to..... requested/ordered/suggested (object) to/not to.....	Reported speech: imperatives	8
4	Work and leisure	Giving, withholding and reporting permission	Yes, you can but---- Of course. Go ahead Do you think you could stop.....? I'm afraid you can't. I'm sorry that's not allowed.	Modals: may, can, could, will, would Imperative sentences (negative/positive)	9
5	Science and experiment	Expressing conditions	If + present simple, will/can/may + infinitive If + present simple, present simple If + past simple, would + infinitive If + past perfect, would have + past participle	Conditional sentences	10
6	Food and cuisine	Asking for and giving reasons	Why..... (well) because..... .....so that... The reason was that..... But the point is..... The simple reason was...	Present continuous Connectives: reason and purpose	10

³ Each theme should contain two reading texts with comprehension tasks including vocabulary. The reading text types can be: story, essay, news story, newspaper article, diary entry, poem, drama, book or film review, biography, autobiography, travelogue, monologue, science fiction, correspondence texts (letters, emails, blogs, posts), manual, etc.

⁴ The speaking tasks should reflect the prescribed language functions for each unit.

S. N.	Themes ³	Language Functions ⁴	Exponents/Structures	Grammar	Hours
7	Cyber security	Criticising	should/ shouldn't + infinitive should(not) have+ past participle	Modals: should, ought to, must Articles	8
8	Hobbies and interests	Expressing preferences and likes and dislikes	like/hate/ love/ prefer/ am fond of/ am crazy about..... love/hate/ having..... love/ hate/like being.... prefer ....to .... like doing/ to do	Present simple Passive: being, having	9
9	History and culture	Narrating past events	past simple verbs was/were + present participle had + past participle had been + present participle	Past simple, past continuous, past perfect, past perfect continuous	10
10	Games and sports	Talking about past actions with present significance	has/have + past participle has/have been + past participle	Present perfect and present perfect continuous Voice	10
11	Ethics and morality	Agreeing and disagreeing	Yes, I agree... That's (quite) right/true. I can't help thinking the same. I absolutely/entirely agree. I'm with you there. Not really. I disagree (I'm afraid) I don't think that's right. I can't agree with..... I think that's nonsense (I'm afraid)	Negation Subject-verb agreement	8

S. N.	Themes ³	Language Functions ⁴	Exponents/Structures	Grammar	Hours
12	Nature and development	Expressing degrees of probability and certainty	must/may/ might/could + infinitive must/can't have + past participle may/might/could have + past participle definitely/certainly/ probably..... likely to ..... sure to	Simple future, future continuous and future perfect/perfect continuous	10
13	Population and migration	Interpreting	It shows/illustrates/ depicts/ displays.....	Connectives: although, however, in spite of/despite	8
14	Travel and adventure	Confirming and denying	statement + question tag So + auxiliary verbs + subject Neither + auxiliary verbs + subject No, subject + auxiliary verb + not	Question tag	9
15	People and places	Describing people and places	X looks very .... Nepal lies in Asia. They're the people who want to buy our house. Sandeep, who I studied with, is a famous cricketer.	Relative clauses Prepositions	9
16	Success and celebration	Congratulating	Congratulations! I must congratulate you ..... I'd like to congratulate you .... Let me/May I congratulate you. Please accept my heartiest/ warmest congratulations	Prepositions	8
17	Countries and town	Comparing and contrasting	X is taller than Y. X is not as strong as Y.	Adjectives and adverbs: comparative	10

S. N.	Themes ³	Language Functions ⁴	Exponents/Structures	Grammar	Hours
			X is the tallest girl in the class. X is tall but not strong.	and superlative. Connectives: although, however, in spite of/despite, but	
18	Media and entertainment	Asking for and giving opinions	What are your views.....? What do you think of/about.....? What's your opinion on /feeling about.....? In my view /opinion... Personally, I believe/ feel... As far as I am concerned.....	Questions Causatives	8
Total					160

6. Learning Facilitation

The learning facilitation process is an integral part of this curriculum. It determines the learning in the classroom and contributes to achieving the learning outcomes of the curriculum. Effective learning facilitation is expected to address the learners' choice and their individual development. Hence, the teachers should use a variety of teaching learning methods, techniques and activities that are suitable and effective for the students depending on their needs and level of performance.

6.1 Principles of learning facilitation

- a. **Fun and engagement:** A great way to help students learn a language is to make it fun. When teachers create activities that engage them in a fun way, learners are more willing to participate in tasks and increase their learning by daring to try out new things.
- b. **Communicative activities:** Learning English is primarily for communication. Therefore, an English class should provide a rich and responsive learning environment with lots of real-life communicative activities.
- c. **Exposure:** Language learning depends on the amount of exposure the students receive. Thus, the students should be given maximum exposure to the target language with a variety of written and spoken texts. For this, the teacher needs to provide students with the opportunity to learn English by speaking and by providing a language-rich environment.
- d. **Language skills integration:** A language is learned effectively if it involves teaching of receptive skills, productive skills, grammar and vocabulary in an integrated manner, with one set of skills building on another, with the use of a variety of texts to provide different perspectives and meaningful connections, including the wider contexts of language use.
- e. **Personalization:** Personalization takes place when activities allow students to use language to express their ideas, feelings and opinions. Personalization ensures true communication.
- f. **Content and language integrated learning:** Meaningful contents related to the real world help learners comprehend not only the content itself but also the accompanying language. Integrating content and language is a clear departure from mere communication towards a meaningful cognitive understanding of the language as a vehicle in itself.
- g. **Diversity as a resource:** In diverse classrooms, with learners from multilingual and multi-cultural backgrounds, exploiting diversity as a resource helps not only in the teaching-learning process but also in creating social cohesion. Content from diverse contexts establishes the pluralistic concept first in classrooms and later in the real world.
- h. **Learning through information and communication technology (ICT):** With the advent of ICT, language learning has become more accessible to learners. Mobile phone and media technologies allow learners to access learning materials from anywhere and anytime. The use of ICT tools in classroom pedagogy gives learners more autonomy in

different ways. Moreover, language teaching will also connect themes and texts meaningfully and appropriately to the talk, tasks and technology in the classroom.

- i. **Learner autonomy:** Students learn better when they themselves are made responsible for their learning. The strategies that promote learner autonomy such as self-correction, peer correction, self-learning, etc. should be encouraged. For this, the teacher provides success-oriented tasks and positive feedback.

6.2 Learning resources

The primary learning resource for students is a textbook. This is therefore expected to include varieties of reading texts under the themes selected for this curriculum along with the tasks and exercises to practise all the language skills, language functions, grammar, and vocabulary items. In addition, teachers are expected to bring additional resources into class for further practice and direct the students to the online resources so that they get more exposure to the English language.

6.3 Methods, techniques and activities

Based on the pedagogical principles outlined in this document, the following activities have been suggested in order to achieve the competencies included in this curriculum:

- Question-answer
- Demonstration
- Games
- Use of pictures/flashcards
- Pair work and group work
- Drills
- Storytelling/narrating
- Dictionary use
- Use of ICT tools
- Reading aloud
- Controlled writing
- Guided writing
- Free writing
- Project work
- Reading and presentation
- Dramatization, role-play and simulation
- Inquiry-based writing/reflection
- Reading for comprehension
- Discussion sessions
- Think - Pair- Share
- RDWS (Read, Discuss, Write and Say/Share)

- Teacher-guided self-study
- Library visits
- Listening to lyrical poems and songs
- Reciting lyrical poems and songs
- Watching movies (animated/unanimated, comic) and dramas
- Live presentation/performances
- Brainstorming and mind mapping
- Quick write/flash writing
- Book/film reviews
- Paraphrasing
- Summarising
- Skimming/scanning/making inferences
- Interpreting
- Visual-based activities
- Strip stories

7. Assessment Process

A letter grading system will be used for assessing student performance. For this, both the formative and summative assessment tools will be used.

7.1 Formative assessment

In order to ensure the learning of the students, informal assessment will be conducted regularly and timely feedback will be provided to help them improve. The goal of formative assessment is to help the learners to learn more rather than to check what they have learnt and what they have not. Formative assessment should focus on those areas which pose problems in learning. This can also take the form of remedial teaching. The following techniques/activities can be used as tools for formative assessment:

<ul style="list-style-type: none"> • Observation of students' linguistic behaviour • Anecdotal record • Work sample/written samples • Interviews • Home assignments 	<ul style="list-style-type: none"> • Portfolio • Tests (class, weekly, monthly) • Project works • Creative works • Class work • Reflective practice 	<ul style="list-style-type: none"> • Games • Debates • Story telling/retelling • Dramatization/simulation • Role play • Group discussion • Journal writing
--	---	---

7.2 Summative assessment

Summative assessment is primarily designed to certify competence and rank the students. The overall students' understanding of the standards (competencies and learning outcomes) of the curriculum will be assessed and graded through summative assessment. Both internal and external assessment procedures will be used under summative assessment.

a. Internal assessment: For internal assessment, a student portfolio should be maintained/ kept by the teacher. The portfolio details the performance of the students. The internal evaluation covers different aspects as shown in the table below and carries 25% weightage.

S. N.	Assessment areas	Marks
1.	Participation (attendance and participation in classroom activities)	3
2	Listening test	8
3	Speaking test	8
4	Score from terminal exams	6
	Total marks	25

The record of student participation should be kept in the students' portfolio. Testing of listening and speaking will be based on the test specification grid. Teachers need to prepare the listening and speaking tasks themselves.

b. External assessment: The external assessment carries 75% weightage. The allocation of marks for each language skill and aspect is given below:

S. N.	Language skills and aspects	Marks
1.	Reading	40
2.	Writing	24
3.	Grammar	11
	Total marks	75

7.3 Alternative assessment

For students with disabilities, alternative assessment tools will be used. They will be suggested in the test specification chart to be developed by the Curriculum Development Centre.

7.4 Test Specification Charts

a. Internal Assessment

S. N.	Areas of evaluation	Marks	Guidelines for evaluation
1.	Participation	3	This covers student attendance, participation in classroom activities and their performance on classwork, homework and project works assigned to them. For this, the teacher needs to maintain the record and the same record is to be consulted to award the marks for this area.
2	Listening test	8	Types of sound files: (The sound files may contain: lectures, talks, presentations, radio/TV broadcast, podcasts/vodcasts, commentaries, interviews, conversations, short discussions, personal accounts (oral anecdotes, past experiences) narratives (e.g. radio dramas), instructions and directions, factual accounts (e.g. news reports, eye witness accounts) explanations,

S. N.	Areas of evaluation	Marks	Guidelines for evaluation
			<p>public announcements, weather forecast) There will be two listening tasks on two different sound files. Each task should consist of four questions. Note:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>The sound files should be authentic and clearly articulated at normal speed of delivery. Each sound file should be a maximum of 3 minutes long.</i> • <i>The types of questions include: Multiple Choice Questions, Matching, Fill in the Blanks and Short Answer Questions.</i> • <i>For the hearing impaired students, any one of the following tasks can be given: Paragraph writing on a given topic, writing a letter or writing a description of something.</i> <p><i>Time: 20 minutes.</i></p>
3	Speaking Test	8	<p>The speaking test will be administered practically. The test starts with a greeting and introduction to make the students feel comfortable. The speaking test consists of the following sections:</p> <p>1. Introduction and interview (2 marks)</p> <p>The students will be asked at least three questions on their personal affairs and immediate situation. (How are you preparing for the exam? What will you study after grade 10? What's your aim in life? Do you like English? Why/Why not?)</p> <p>2. Describing pictures (3 marks)</p> <p>The students will be given a picture or a set of pictures. They are expected to describe the picture in at least 6 sentences.</p> <p>3. Speaking on a given topic (3 marks)</p> <p>The students will be given a topic like my school, my hobby, my family, etc. They will get one-minute to think over the topic before speaking on it. This will also be done individually.</p> <p><i>Alternative test method for students with visual difficulties</i> <i>For students with visual difficulties, ask them to narrate a sequence of events instead of task 2 'describing pictures' above.</i></p> <p><i>Alternative test method for students with speech and hearing difficulties</i></p>

S. N.	Areas of evaluation	Marks	Guidelines for evaluation
			<i>For students with speech and hearing difficulties, give a reading comprehension task worth 8 marks.</i>
4	Score from terminal exams	6	3 marks from each terminal test.

b. External Assessment

Reading and writing skills will be assessed through a written test. Grammar is included in the writing section. The test will be based on the specification chart.

गणित

कक्षा : ९ र १०

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

पाठ्यघण्टा : ५

१. परिचय

मानिसको दैनिक जीवनका गतिविधिसँग गणितको प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको हुँदा गणितीय ज्ञान र सिपले तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधानमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ र मानिसको जीवनलाई व्यवस्थित गराउन मद्दत गर्दछ। यसका साथै गणितीय ज्ञान तथा सिपका माध्यमबाट मानिसमा समालोचनात्मक भई सोच्ने, तर्क गर्ने तथा निर्णय गर्ने क्षमताको विकास गर्दछ। तसर्थ बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि अन्य विषयक्षेत्रको ज्ञान र सिपका साथै गणितीय धारणाहरूको ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिको विकास हुनु अति नै आवश्यक छ।

गणित सबैका लागि अनिवार्य हो भन्ने मान्यतालाई आत्मसात् गर्दै विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा गणितलाई अनिवार्य विषयका रूपमा समावेश गरिएको छ। गणित पाठ्यक्रमको मूल उद्देश्य न्यूनतम गणितीय ज्ञान, सिप तथा दक्षता आर्जन गरी दैनिक जीवनका समस्या समाधान गर्न सक्षम बनाउनु रहेको छ। यस पाठ्यक्रमले गणितीय विषयवस्तुहरू बिचको अन्तरसम्बन्ध तथा गणित र अन्य विषयसँगको सम्बन्ध, गणितीय अवधारणाहरूको निरन्तरता र परिवेशअनुकूल यसको प्रयोग सिपको विकास हुनुपर्ने मान्यतालाई विशेष जोड दिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, राष्ट्रिय आवश्यकता तथा स्थानीय परिवेशसमेतका आधारमा पाठ्यक्रमका विषयवस्तु निर्धारण गरिएका छन्। तसर्थ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको नवीनतम आयाम, विश्व परिवेश एवम् विद्यार्थीका दैनिक जीवनका अनुभवहरू समेट्दै शिक्षकले सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्ने पक्षमा जोड दिएको छ। विद्यार्थीले अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गरे नगरेको सुनिश्चित गर्न आन्तरिकतथा निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रभावकारी प्रयोग र प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यमा विद्यार्थीलाई संलग्न गराई गरेर सिकने वातावरण निर्माण गर्नुपर्ने पक्षमा समेत यस पाठ्यक्रमले जोड दिएको छ। व्यावहारिक र प्रयोगात्मक सिकाइले विद्यार्थीमा गणितप्रतिको रुचि वृद्धि भई पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरू हासिल हुन सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

यस पाठ्यक्रममा विद्यार्थीको क्षमता, उमेर, स्तरअनुकूल हुने गरी विद्यार्थीलाई दैनिक जीवनका समस्या समाधान गर्न आवश्यक पर्ने विषयवस्तुहरू समेटिएका छन्। समूह, अङ्कगणित, क्षेत्रमिति, बीजगणित, ज्यामिति, तथ्याङ्कशास्त्र र सम्भाव्यता, त्रिकोणमिति यस पाठ्यक्रममा समावेश भएका मुख्य विषयवस्तुका क्षेत्रहरू हुन्। उल्लिखित क्षेत्रअर्न्तगत विषयवस्तुको सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि कक्षा ९ र १० प्रत्येकमा ५ पाठ्यघण्टा, वार्षिक १६० कार्यघण्टा निर्धारण गरिएको छ।

२. तहगत सक्षमता : मध्यमिक तह कक्षा ९ र १० को गणित विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीमा निम्नानुसारका सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. समूहको क्रिया र गणनात्मकतासम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरूको समाधान
२. दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित अङ्कगणितीय समस्याहरूको समाधान र प्रयोग
३. व्यावहारिक समस्याहरू समाधानमा ठोसवस्तुका सतहको क्षेत्रफल र आयतनसम्बन्धी ज्ञान, सिप र धारणाको विश्लेषण र प्रयोग
४. बीजगणितीय ज्ञान, सिप र सम्बन्धहरूको व्यावहारिक समस्याहरू समाधानमा प्रयोग
५. ज्यामितीय तथ्यहरूको विश्लेषण, प्रस्तुति र समस्या समाधान तथा दिइएका नापका त्रिभुज र चतुर्भुजको रचना गर्ने क्षमताको विकास
६. तथ्याङ्कको सङ्कलन, तालिकीकरण, प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण गर्ने सिपहरूको विकास र प्रदर्शन
७. दैनिक जीवनका समस्याहरू समाधानमा सम्भाव्यताका आधारभूत धारणा तथा जोड र गुणन सिपहरूको प्रदर्शन
८. उचाइ र दुरीसम्बन्धी समस्याहरू समाधानमा त्रिकोणमितीय अनुपातहरूको प्रयोग
९. गणितीय धारणासँग सम्बन्धित आवश्यक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग गरी समस्या समाधान
१०. गणितीय ज्ञान, सिप र धारणाहरूको सम्बद्ध विषय क्षेत्र तथा अन्य विषयका सिकाइ क्षेत्रहरूसँग सम्बन्ध स्थापित गर्ने क्षमताको विकास

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि : माध्यमिक तह कक्षा ९ र १० को गणित विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीमा निम्नानुसारका सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन्:

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
१.	समूह	<ul style="list-style-type: none"> • समूहका क्रियाहरू गर्न र भेन चित्रमा प्रस्तुत गर्न • समूहको गणनात्मकता पत्ता लगाउन 	<ul style="list-style-type: none"> • समूहका क्रियाहरू, भेनचित्र र गणनात्मकताको प्रयोग गरी तीनओटासम्म समूहसँग सम्बन्धित व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न
२.	अङ्कगणित	<ul style="list-style-type: none"> • कर, कमिसन र लाभांशको अवधारणा विकास गर्न • कर, कमिसन र लाभांशसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न • अङ्कगणितसँग सम्बन्धित घरायसी समस्याहरू पहिचान गरी हल गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> • देशको विद्यमान कर प्रणाली र बैङ्क तथा अन्य वित्तीय संस्थाहरूमा प्रयोग हुने चक्रीय ब्याजसम्बन्धी समस्याहरू हल गर्न • चक्रीय वृद्धि र हाससम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न • मुद्रा र विनिमयदरसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न ।

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
३.	क्षेत्रमिति	<ul style="list-style-type: none"> विषमबाहु त्रिभुजको क्षेत्रफल पत्ता लगाउन स्थानीय स्तरमा प्रयोगमा आउने क्षेत्रफलका एकाइहरू (बिघा, कट्ठा, धुर, रोपनी, आना, पैसा र दाम) र वर्ग सेन्टिमिटर, वर्ग मिटरको सम्बन्ध प्रयोग गरी त्रिभुजाकार र चतुर्भुजाकार जमिन/सतहको क्षेत्रफल पत्ता लगाउन वर्गाकार र आयताकार कोठाहरूको चारभित्ता, भुई र सिलिडको क्षेत्रफल पत्ता लगाउन पि्रज्मको सतहको क्षेत्रफल र आयतन पत्ता लगाउन बेलनाकार र गोलाकार ठोसवस्तुहरूको सतहको क्षेत्रफल र आयतनसम्बन्धी समस्याहरू हल गर्न लागत खर्च निकाल्नेसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू हल गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> पिरामिडको सतहको क्षेत्रफल र आयतन पत्ता लगाउन संयुक्त ठोसवस्तुका क्षेत्रफल र आयतनसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न निर्माण कार्य जस्ता अवस्थामा विभिन्न ठोस वस्तु वा ज्यामितीय आकारहरूका (Geometrical shapes) गुणको प्रयोगबाट लागत अनुमानसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न
४.	बीजगणित	<ul style="list-style-type: none"> अनुक्रम तथा श्रेणीका ढाँचाअनुसार साधारण पद निकाल्न र Σ (Summation) सङ्केतमा व्यक्त गर्न समानान्तरीय तथा गुणोत्तर अनुक्रमसम्बन्धी समस्याहरू हल गर्न $(a \pm b)^3$, $a^3 \pm b^3$ तथा $a^4 + a^2b^2 + b^4$ स्वरूपका बीजीय अभिव्यञ्जकको खण्डीकरण गर्न बीज गणितीय अभिव्यञ्जकहरूको महत्तम समापवर्तक (Highest Common Factor) र लघुत्तम समापवर्त्य (Lowest Common Multiple) पत्ता लगाउन 	<ul style="list-style-type: none"> समानान्तरीय तथा गुणोत्तर मध्यमासम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न समानान्तरीय तथा गुणोत्तर श्रेणीसम्बन्धी समस्याहरू हल गर्न वर्ग समीकरणसम्बन्धी बीजगणितीय समस्याहरू हल गर्न बीजीय भिन्नहरूको सरलीकरण गर्न घाताङ्कयुक्त समीकरणसम्बन्धी समस्याहरू हल गर्न

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
		<ul style="list-style-type: none"> दुई चलयुक्त युगपत रेखीय समीकरणहरू (Simultaneous Linear Equations) सम्बन्धी समस्याहरू हल गर्न अभिव्यञ्जकहरूको सरलीकरणमा घाताङ्कका नियमहरूको प्रयोग गर्ने सिपको विकास गर्न । 	
५.	ज्यामिति	<ul style="list-style-type: none"> त्रिभुजका भुजा र कोणसँग सम्बन्धित तथ्यहरूको सम्बन्ध प्रयोगात्मक रूपमा पुष्टी गर्न त्रिभुजका भुजा र कोणका तथ्यहरूसँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न समरूप त्रिभुजका सङ्गती कोणहरू बिचको सम्बन्ध तथा भुजाहरूबिचको सम्बन्ध देखाउन । समरूप त्रिभुजसँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न समानान्तर चतुर्भुजका सम्मुख भुजाहरू, कोणहरू तथा विकर्णहरूको सम्बन्ध सैद्धान्तिक रूपमा पुष्टि गर्न चतुर्भुजहरूसँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न विषमबाहु चतुर्भुज, समबाहु चतुर्भुज र समलम्ब चतुर्भुजहरूको रचना गर्न वृत्तको केन्द्रबिन्दुबाट जीवामा रेखित लम्बसँग उक्त जीवाको सम्बन्ध प्रयोगात्मक तथा सैद्धान्तिक रूपमा पुष्टि गर्न वृत्तका बराबर जीवाहरू र केन्द्रबिन्दुबाट ती जीवाहरू सम्मका दुरीको सम्बन्धलाई प्रयोगात्मक रूपमा पुष्टि गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> एउटै आधार र उही समानान्तर रेखाहरूबिच बनेका समानान्तर चतुर्भुजहरू, त्रिभुजहरू तथा समानान्तर चतुर्भुज र त्रिभुजहरूको क्षेत्रफलको सम्बन्ध सैद्धान्तिक रूपमा पुष्टि गर्न एउटै आधार र उही समानान्तर रेखाहरूबिच बनेका समानान्तर चतुर्भुजहरू, त्रिभुजहरू तथा समानान्तर चतुर्भुज र त्रिभुजहरूको क्षेत्रफलसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न बराबर क्षेत्रफल हुने त्रिभुज र चतुर्भुजको रचना गर्न वृत्तको केन्द्रीय कोण, परिधि कोण र ती कोण परिवेष्ठित गर्ने चापबिचको सम्बन्ध खोजी गर्न एउटै चापमा आधारित केन्द्रीय कोण र परिधि कोण तथा परिधि कोणहरूबिचको सम्बन्ध प्रयोगात्मक तथा सैद्धान्तिक पुष्टि गर्न चक्रीय चतुर्भुजका सम्मुख कोणहरूबिचको सम्बन्ध प्रयोगात्मक र सैद्धान्तिक रूपमा पुष्टि गर्न वृत्तका कोण र चापका तथ्यहरूसँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न ।

क्र.सं.	विषयवस्तुको क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
		<ul style="list-style-type: none"> वृत्तका केन्द्र र जीवासँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न 	
६.	तथ्याङ्क शास्त्र र सम्भाव्यता	<ul style="list-style-type: none"> तथ्याङ्कको वर्गीकरण गर्न खण्डित र अविच्छिन्न श्रेणीमा रहेका तथ्याङ्कबाट बारम्बारता तालिका निर्माण गर्न सङ्कलित तथ्याङ्कबाट हिस्टोग्राम, बारम्बारता बहुभुज (frequency polygon) र सञ्चित बारम्बारता वक्र (frequency ogive) निर्माण गर्न तथ्याङ्कको मध्यक, मध्यिका, रीत र चतुर्थांशहरू पत्ता लगाउन । सम्भाव्यताका आधारभूत अवधारणाको विकास गर्न प्रयोगाश्रित सम्भाव्यतासँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> तथ्याङ्कबाट केन्द्रीय प्रवृत्तिका मापन, चतुर्थांशहरू पत्ता लगाउन सम्भाव्यताको जोड सिद्धान्त स्थापित गरी तत्सम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न अनाश्रित र पराश्रित घटनाहरूको अवधारणा विकास गर्न गुणन सिद्धान्त प्रयोग गरी सम्भाव्यता पत्ता लगाउन वृक्षचित्रको प्रयोग गरी सम्भाव्यता पत्ता लगाउन
७.	त्रिकोणमिति	<ul style="list-style-type: none"> त्रिकोणमितीय अनुपातको अवधारणा निर्माण गर्न विशिष्ट कोणका त्रिकोणमितीय अनुपातहरू पत्ता लगाउन त्रिकोणमितीय अनुपातहरू सम्मिलित समस्याहरू समाधान गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> अवनति र उन्नतांश कोणको अवधारणा विकास गर्न उचाइ र दुरीसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम तथा विस्तृतीकरण

कक्षा ९

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
१.	समूह	१.१ समूहका क्रियाहरू संयोजन, प्रतिच्छेदन, फरक र पूरक (तीनओटासम्म समूह) १.२ समूहको गणनात्मकता	<ul style="list-style-type: none"> समूहका क्रियाहरू (संयोजन, प्रतिच्छेदन, फरक र पूरक) अवधारणाको छलफल गराउने भेनचित्रको प्रयोग गरी यससँग सम्बन्धित दुईसमूहका (जस्तै, 20 भन्दा साना 3 र 5 का अपवर्त्यहरूको सूची बनाउन लगाई तिनीहरू बिचका समूहका क्रियाहरू गर्न लगाउने) समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो नाममा भएका अङ्ग्रेजी वर्णमालाका अक्षरहरूको समूह निर्माण गर्न लगाई ती समूहको जम्मा सदस्य सङ्ख्या टिपोट गराउने जस्ता क्रियाकलाप गराई समूहको गणनात्मकता पत्ता लगाउन लगाउने भेनचित्रको प्रयोग गरी समूहका क्रियाहरू (संयोजन, प्रतिच्छेदन, पूरक र फरक) को गणनात्मकतासँग सम्बन्धित सर्वसमिकाहरू (जस्तै : $n(A \cup B) = n(A) + n(B) - n(A \cap B)$ र यसका सम्बन्धहरूको छलफल गराउने 	<ul style="list-style-type: none"> दुईओटा समूहका क्रियाहरूसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाएर प्रश्नोत्तरका माध्यमबाट समूहको गणनात्मकता भन्न लगाएर समूहका क्रियाहरू र गणनात्मकताको मापन गर्ने कक्षाकार्य वा गृहकार्य दिएर परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन गरेर । 	१२

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
२.	अङ्कगणित	२.१ कर (आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर) कमिसन र लाभांश २.२ घरायसी अङ्कगणित (बिजुली, पानी, टेलिफोन/मोबाइल, ट्याक्सी आदिका बिलहरू)	<ul style="list-style-type: none"> • मामला अध्ययनबाट दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित घर जग्गा तथा सेयर कारोबार, विभिन्न पेसा र व्यवसायको उदाहरणहरू प्रस्तुत गरी कमिसन, साधारण ब्याजसहित आयकर तथा छुट, नाफा र नोक्सानसहित मूल्य अभिवृद्धि कर र लाभांशको अवधारणाको सामूहिक छलफल गराई तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने • बिजुली, पानी, टेलिफोन/मोबाइल, ट्याक्सी आदिका बिलहरू सङ्कलन गरी तिनीहरूसँग सम्बन्धित समस्याहरूमा छुट, विलम्ब शुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर र सेवाशुल्क आदिको छलफल गरी आवश्यक शुल्क निकाल्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> • मामला अध्ययनको प्रस्तुतीकरणका आधारमा मूल्याङ्कन गरेर • परियोजना कार्यबाट कमिसन, आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर र लाभांश अवधारणा रहेका समस्याहरूको पहिचान, व्याख्या, विश्लेषण र समाधान सिपहरू परीक्षण गरेर • कमिसन, आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर र लाभांशसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाएर • बिजुली, पानी, टेलिफोन/मोबाइल, ट्याक्सीका बिलहरूको व्याख्या र विश्लेषण गरी छुट, विलम्ब शुल्क, सेवा शुल्क आदि सम्बन्धी समस्या समाधान गर्न लगाएर । 	२८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
३.	क्षेत्रमिति	<p>३.१ विषमबाहु त्रिभुजको क्षेत्रफल</p> <p>३.२ स्थानीय स्तरमा प्रयोगमा आउने क्षेत्रफलका एकाइहरू (विघा, कट्टा, धुर, रोपनी, आना, पैसा र दाम) र वर्ग से.मि, वर्ग मि. को सम्बन्ध प्रयोग गरी त्रिभुजाकार र चतुर्भुजाकार जमिन/सतहको क्षेत्रफल</p> <p>३.३ क्षेत्रफलसम्बन्धी समस्याहरू (चारभित्ता, भुईँ र सिलिङ्)</p> <p>३.४ प्रिज्मको सतहको क्षेत्रफल र आयतन</p> <p>३.५ बेलना र गोलाको क्षेत्रफल र आयतन</p> <p>३.६ लागत खर्च निकाल्नेसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू (जस्तै, कार्पेट ओछ्याउने, रङ्गरोगन गर्ने)</p>	<ul style="list-style-type: none"> सूत्र र विभिन्न एकाइहरूको सम्बन्ध स्थापित गर्दै विषमबाहु त्रिभुजको क्षेत्रफल पत्ता लगाउन लगाउने स्थानीय स्तरमा प्रयोगमा आउने क्षेत्रफलका एकाइहरू (विघा, कट्टा, धुर, रोपनी, आना, पैसा र दाम) र वर्ग से.मि, वर्ग मि. को सम्बन्ध प्रयोग गरी त्रिभुजाकार र चतुर्भुजाकार जमिन/सतहको क्षेत्रफल पत्ता लगाउन लगाउने वर्गाकार तथा आयताकार कोठाहरूको चारभित्ता, भुईँ र सिलिङ्को क्षेत्रफलसम्बन्धी व्यावहारिकसमस्याहरू हल गर्न लगाउने प्रिज्मको क्रस सेक्सन तथा सतहको क्षेत्रफल र आयतन पत्ता लगाउने । सहकार्य विधिबाट विद्यालय वरपर पाइने बेलना, गोला र अर्धगोला आकारका ठोसवस्तुहरूको संकलन गर्न लगाई तिनीहरूको सतहकोक्षेत्रफल र आयतनसम्बन्धी समस्याहरू छलफल गरी समाधान 	<ul style="list-style-type: none"> विषमबाहु त्रिभुजको क्षेत्रफल पत्ता लगाउने कक्षाकार्य दिएर विभिन्न एकाइहरूको सम्बन्धका आधारमा त्रिभुजाकार र चतुर्भुजाकार जमिन/सतहको क्षेत्रफल पत्ता लगाउने कक्षाकार्य दिएर आफ्नो कक्षाकोठाको चारभित्ता, भुईँ र सिलिङ्को सतहको क्षेत्रफल तथा वरपर पाइने प्रिज्म, बेलना गोला र अर्धगोला आकार भएका वस्तुहरूको क्षेत्रफल र आयतन पत्ता लगाउन लगाएर । क्षेत्रफल र आयतनसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न लगाएर कक्षाकोठाको भुईँमा कार्पेट ओछ्याउने र चार 	२८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
			<p>गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> कक्षाकोठाको भुईँमा कार्पेट ओछ्याउने र चार भित्ता तथा सिलिङ्मा रङ्गोगन गर्ने जस्ता समस्याहरूमा लागत खर्च पत्ता लगाउन परियोजना कार्य गराउने । 	<p>भित्ता तथा सिलिङ्मा रङ्गोगन गर्ने जस्ता समस्याहरूमा लागत खर्चसम्बन्धी परियोजना कार्यको प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न लगाएर ।</p>	
४.	बीजगणित	<p>४.१ अनुक्रम र श्रेणी (Sequence and Series)</p> <ul style="list-style-type: none"> अनुक्रमको परिचय र साधारण पद श्रेणीको परिचय Σ (Sigma/summation) र सङ्केतको प्रयोग <p>अङ्कगणितीय र ज्यामितीय अनुक्रम र श्रेणी (परिचय, साधारण पद)</p> <p>४.२ $(a \pm b)^3$, $a^3 \pm b^3$ तथा $a^4 + a^2b^2 + b^4$ स्वरूपका बीजीय अभिव्यञ्जकहरूको खण्डीकरण</p> <p>४.३ महत्तम समापवर्तक (Highest Common Factor) र लघुत्तम</p>	<ul style="list-style-type: none"> सङ्ख्याहरूको ढाँचा र क्रमबाट अनुक्रम र श्रेणीको परिचय गराइ अङ्कगणितीय र ज्यामितीय अनुक्रम र श्रेणीमा आवश्यक पर्ने आधारभूत कुराहरूको खोजी गरी यससँग सम्बन्धित उदाहरणहरू छलफल गराई समस्या समाधान गर्न लगाउने स्थानीय सामग्रीहरू वा प्रविधि वा विद्यालयमा उपलब्ध सामग्रीको प्रयोग गरी $(a \pm b)^3$, $a^3 \pm b^3$ तथा $a^4 + a^2b^2 + b^4$ स्वरूपका बीजीय अभिव्यञ्जकको खण्डीकरण गर्न लगाउने बिङ्गो खेलका माध्यमबाट बीजीय अभिव्यञ्जकको खण्डीकरणसम्बन्धी अभ्यास गर्न लगाउने बीजीय अभिव्यञ्जकहरू दिएर तिनीहरूको सम्बन्धलाई भेनचित्रमा प्रस्तुत गरी संयोजन र प्रतिच्छेदनको 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीलाई आँफूले सिके अनुरूपका ढाँचाहरू बनाउन लगाउने र तिनीहरू समानान्तरतीय वा ज्यामितीय अनुक्रम केमा छन् भनी छलफल गराई कक्षाकार्य, गृहकार्य परीक्षण गरेर तथा परियोजना कार्य गर्न लगाएर $(a \pm b)^3$, $a^3 \pm b^3$ तथा $a^4 + a^2b^2 + b^4$ स्वरूपका बीजीय अभिव्यञ्जकको खण्डीकरण गर्ने कक्षाकार्य तथा गृहकार्य परीक्षण गरेर रुजुसूचीको प्रयोग गरी म.स. र ल.स.सम्बन्धी 	३२

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
		<p>समापवर्त्य (Lowest Common Multiple) $(ax^2 + bx + c, (a \pm b)^3, a^3 \pm b^3)$ तथा $a^4 + a^2b^2 + b^4$ स्वरूपका बढीमा तीनओटा बीजीय अभिव्यञ्जकसम्म)</p> <p>४.४ दुई चलयुक्त युगपत रेखीय समीकरण (Simultaneous Linear Equations) सम्बन्धी समस्याहरूको हल (प्रतिस्थापन र हटाउने विधि)</p> <p>४.५ आधार एउटै भएको घाताङ्कसम्बन्धी समस्याहरूको सरलीकरण</p>	<p>अवधारणाका आधारमा म.स. र ल.स.को अवधारणा दिँदै स्थानीय सामग्रीहरू वा प्रविधि वा दुवैको प्रयोग गरी $ax^2 + bx + c, (a \pm b)^3, a^3 \pm b^3$ तथा $a^4 + a^2b^2 + b^4$ स्वरूपका बढीमा तीनओटा अभिव्यञ्जकहरूका महत्तम समापवर्तक र लघुत्तम समापवर्त्यसम्बन्धी समस्याहरू प्रदर्शन तथा प्रश्नोत्तर विधिबाट छलफल गराई समाधान गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> दुई चलयुक्त युगपत रेखीय समीकरणहरूसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरूलाई गणितीय वाक्यमा व्यक्त गर्न लगाई स्थानीय सामग्रीहरू वा प्रविधि वा दुवैको प्रयोग गरी प्रतिस्थापन र हटाउने विधिको अवधारणासहित समाधान गर्न लगाउने, जस्तै : कुनै दुईओटा सङ्ख्याको योगफल 5 र फरक 1 छ भने ती दुई सङ्ख्याहरू पत्ता लगाउनुहोस् भन्ने समस्यालाई समीकरणहरू $x + y = 5$ र $x - y = 1$ को रूपमा व्यक्त गरी समाधान गर्न लगाउने । 	<p>कक्षाकार्य वा गृहकार्यको अवलोकन गरेर</p> <ul style="list-style-type: none"> दुई चलयुक्त युगपत रेखीय समीकरणसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू दिई त्यसबाट समीकरणहरू बनाउने सिप र यसको समाधान प्रक्रियाको मापन गर्न कक्षाकार्य वा परियोजना कार्य दिएर घाताङ्कका नियमहरूको प्रयोग र त्यससम्बन्धी बीजीय अभिव्यञ्जकहरूको सरलीकरण गर्ने समस्याहरूको समाधान क्षमताको मापन गरेर । 	

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
			<ul style="list-style-type: none"> घाताङ्कका नियमको पुनरवलोकन तथा छलफल गराई उक्त नियमहरूको प्रयोग गरी आधार एउटै भएको घाताङ्कसम्बन्धी समस्याहरूको सरलीकरण गर्न लगाउने । 		
५.	ज्यामिति	<p>५.१ त्रिभुज र चतुर्भुज</p> <p>५.१.१ त्रिभुज</p> <ul style="list-style-type: none"> त्रिभुजको बाहिरी कोण र त्यससँग अनासन्न भित्री कोणहरूको सम्बन्ध (प्रयोगात्मक परीक्षण मात्र), समद्विबाहु त्रिभुजको शीर्षकोणको अर्धक र आधारको सम्बन्ध (प्रयोगात्मक परीक्षण मात्र), त्रिभुजका कुनै दुई भुजाहरूको योगफल र तेस्रो भुजाको सम्बन्ध (प्रयोगात्मक परीक्षण मात्र), समरूप त्रिभुजका सङ्गती कोणहरूबिचको सम्बन्ध र सङ्गती 	<ul style="list-style-type: none"> फरक फरक नाप भएका त्रिभुजहरू निर्माण गर्न लगाई त्यसका भुजाहरू लम्बाउँदा बन्ने भित्री र बाहिरी कोणहरूको नाप लिन लगाई तिनीहरूको सम्बन्ध परीक्षण गराउने र तत्सम्बन्धी समस्या समाधान गर्न लगाउने स्थानीय सामग्रीहरू (जस्तै : कागज पट्याउने, काट्ने वा ठोस वस्तुहरूका नमुनाहरू आदि) तथा प्रविधिको प्रयोग गरी प्रदर्शन विधिबाट समद्विबाहु त्रिभुजका शीर्षकोणको अर्धक र आधारको सम्बन्ध परीक्षण गराउने र तत्सम्बन्धी समस्या समाधान गर्न लगाउने फरक फरक आकार भएका कम्तीमा तीनओटा त्रिभुजहरू बनाउन लगाई भुजाहरूको नाप लिन लगाउने र कुनै दुई भुजाहरूको योगफल तेस्रोसँग 	<ul style="list-style-type: none"> रजुसूचीको प्रयोग गरी त्रिभुजका भुजा र कोणसँग सम्बन्धित तथ्यहरूको सम्बन्ध प्रयोगात्मक परीक्षण गर्न लगाई त्यसको अवलोकन गरेर त्रिभुजका भित्री कोणहरू तथा बाहिरी कोणहरूका नापका आधारमा थाहा नदिएका कोणका नाप पत्ता लगाउने वा समद्विबाहु त्रिभुजको शीर्षकोणसम्बन्धी खोजमूलक समस्याहरू समाधान गर्ने कक्षाकार्य वा गृहकार्य दिएर रुब्रिक्सको प्रयोग गरी समरूप त्रिभुजका सङ्गती कोणहरू बिचको सम्बन्ध 	२८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
		<p>भुजाहरूबिचको सम्बन्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> समरूप त्रिभुजसम्बन्धी समस्याहरू <p>५.१.२ चतुर्भुज</p> <ul style="list-style-type: none"> समानान्तर चतुर्भुजका सम्मुख भुजाहरू, कोणहरू र विकर्णहरूको सम्बन्ध (सैद्धान्तिक प्रमाण) चतुर्भुजसँग सम्बन्धित समस्याहरू <p>५.२ रचना</p> <ul style="list-style-type: none"> विषमबाहु चतुर्भुज, समबाहु चतुर्भुज र समलम्ब चतुर्भुजहरूको रचना <p>५.३ वृत्त</p> <ul style="list-style-type: none"> वृत्तको केन्द्रबिन्दुबाट जीवामा रेखित लम्ब र उक्त जीवाको सम्बन्ध वृत्तका बराबर जीवाहरू र केन्द्रबिन्दुबाट ती जीवाहरू सम्मका दुरीको सम्बन्ध वृत्तका केन्द्र र जीवासँग सम्बन्धित समस्याहरू 	<p>तुलना गराउँदै निष्कर्ष छलफल गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> स्थानीय सामग्रीहरू (जस्तै: विभिन्न आकारका तर उस्तै आकृतिका फोटाहरू आदि) वा प्रविधिको प्रयोग गरी प्रदर्शन विधिबाट समरूप त्रिभुजको अवधारणा छलफल गराई समरूप त्रिभुजका सङ्गती भुजा र कोणहरूको सम्बन्ध खोजी गर्न लगाउने र तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने स्थानीय सामग्रीहरू वा प्रविधिको प्रयोग गरी समानान्तर चतुर्भुजका सम्मुख भुजाहरू र कोणहरू बराबर वा विकर्णहरू आपसमा समद्विभाजन हुने तथ्यको सैद्धान्तिक रूपमा पुष्टि गर्न लगाउने र तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने । कागज पट्याउने (Origami) जस्ता क्रियाकलापबाट समानान्तर चतुर्भुजका भुजाहरू, कोणहरू र विकर्णसम्बन्धी विलोमको अवधारणा छलफल गराउने र तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने । ज्यामितीय औजारहरू वा डिजिटल प्रविधि वा दुवैको प्रयोगबाट विषमबाहु 	<p>तथा भुजाहरू बिचको सम्बन्ध खोजी गरी प्रस्तुतीकरणको अवलोकन गरेर</p> <ul style="list-style-type: none"> समरूप त्रिभुजसँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्ने कक्षाकार्य वा गृहकार्य दिएर समानान्तर चतुर्भुजका सम्मुख भुजाहरू, कोणहरू तथा विकर्णहरूको सम्बन्धको सैद्धान्तिक पुष्टि गर्ने कार्य दिएर चतुर्भुजहरूका भुजा तथा कोणहरूसँग सम्बन्धित खोजमूलक समस्याहरू समाधान गर्न कक्षाकार्य वा गृहकार्य दिएर वृत्तको केन्द्रबिन्दुबाट जीवामा रेखित लम्बसँग उक्त जीवाको सम्बन्ध वा बराबर जीवाहरू र केन्द्रबिन्दुबाट ती जीवाहरू बिचको दुरीको 	

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
			<p>चतुर्भुज र समलम्ब चतुर्भुजहरूको रचना गरेर देखाउने, रचना गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> ज्यामितीय औजारहरू वा डिजिटल प्रविधि वा दुवैको प्रयोग गरी वृत्तको केन्द्रबिन्दुबाट जीवामा रेखित लम्बसँग उक्त जीवाको सम्बन्धको (विलोमसहित) प्रयोगात्मक रूपमा पुष्टि गर्न लगाउने र यससम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने । 	<p>सम्बन्धलाई पुष्टि गर्न लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> वृत्तको केन्द्र र जीवासँग सम्बन्धित समस्याहरू जाँच पडताल (inquiry) विधिद्वारा समाधान गर्न कक्षाकार्य र गृहकार्य दिएर । 	
६.	तथ्याङ्कशास्त्र र सम्भाव्यता	<p>६.१. तथ्याङ्कशास्त्र</p> <ul style="list-style-type: none"> तथ्याङ्कको सङ्कलन र वर्गीकरण बारम्बारता तालिका (खण्डित र अविच्छिन्न श्रेणी), हिस्टोग्राम, बारम्बारता बहुभुज (frequency polygon) र सञ्चित बारम्बारता वक्र (frequency ogive) अवर्गीकृत (ungrouped) तथ्याङ्कको मध्यक, मध्यिका, रीत (एउटा मात्र आउने), चतुर्थांशहरू 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यालयमा भएका विद्यार्थीसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न लगाई त्यसको वर्गीकरण गर्न लगाउने दिइएको वा सङ्कलित तथ्याङ्कबाट खण्डित र अविच्छिन्न श्रेणीमा विभक्त हुने गरी बारम्बारता तालिका बनाउन लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने विद्यार्थीहरूका विभिन्न समूह बनाई दिइएका तथ्याङ्कलाई समूहअनुसार हिस्टोग्राम, बारम्बारता बहुभुज (frequency polygon) र सञ्चित बारम्बारता वक्र (cumulative frequency curve or ogive) मा प्रस्तुत गर्न लगाई तिनीहरूबिचका समानता, 	<ul style="list-style-type: none"> तथ्याङ्कलाई वर्गीकरण गर्ने क्षमताको मापन गरेर तथ्याङ्कबाट हिस्टोग्राम, बारम्बारता बहुभुज र सञ्चित बारम्बारता वक्र समूहगत रूपमा निर्माण गर्न लगाई सो कार्यलाई समूहमा साटासाट गरी एक समूहले अर्को समूहलाई पृष्ठपोषण दिएका आधारमा मूल्याङ्कन गरेर अवर्गीकृत तथ्याङ्कको मध्यक, मध्यिका, रीत, 	२४

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
		<p>६.२. सम्भाव्यता</p> <ul style="list-style-type: none"> सम्भाव्यताको परिचय (शास्त्रीय र प्रयोगाश्रित, सम्भाव्यता स्केल) सम्भाव्यताका आधारभूत अवधारणा (परीक्षण, यादृच्छिक परीक्षण, परिणाम, नमुना क्षेत्र, घटना, पारस्परिक निषेधक घटना) प्रयोगाश्रित सम्भाव्यता 	<p>भिन्नता र निर्माण प्रक्रियाका बारेमा छलफल गराउने र निर्मित सामाग्री प्रस्तुत गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> कक्षामा भएका विद्यार्थीहरूको उचाइ टिपोट गरी त्यसलाई तालिकीकरण गर्न लगाई त्यसबाट औसत उचाइ, उचाइको मध्यमान, बढी दोहोरिएको उचाइ र उचाइको फैलावट आदि सूचकहरू पत्ता लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने जस्ता क्रियाकलापबाट अवर्गीकृत तथ्याङ्कको मध्यक, मध्यिका, रित (एउटा मात्र आउने) र चतुर्थांशसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने आज पानी पर्ला ? सिका उफार्दा के के नतिजा आउन सक्छ ? डाइसलाई गुडाउँदा के के नतिजा आउन सक्छ ? आदि जस्ता प्रश्नहरूको सम्भावित उत्तरहरूको अनुमान गर्न र परीक्षणबाट यकिन गर्न लगाउने जस्ता क्रियाकलाप गरी सम्भाव्यताको परिचय र असम्भव घटना र निश्चित घटनाको क्रियाकलाप गराउँदै सम्भाव्यताको स्केलको जानकारी गराउने दुई समूह बनाएर एक समूहका 	<p>चतुर्थांश पत्ता लगाउन लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> सिका, डाइस आदिबाट आउन सक्ने सम्भावित घटनाहरूको खोज कार्य गर्न लगाई प्रयोगाश्रित सम्भाव्यता पत्ता लगाउने कक्षाकार्य, परियोजना कार्य वा गृहकार्य दिएर 	

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
			<p>विद्यार्थीलाई एकातिर सिक्का उफार्न र अर्को समूहका विद्यार्थीलाई अर्कोतिर डाइसलाई गुडाउन लगाउने र प्राप्त नतिजा समूहमा टिपोट गर्न लगाउने र त्यसका आधारमा नमुना क्षेत्र र घटनाहरूसम्बन्धी छलफल गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • कुनै डाइसलाई निश्चित पटक गुडाउन लगाई प्रत्येक पटक आएको नतिजालाई टिपोट गर्न लगाउने र डाइसमा भएका अङ्कहरूको प्रयोगाश्रित सम्भाव्यताको गणना गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने । 		
७.	त्रिकोणमिती	<ul style="list-style-type: none"> • त्रिकोणमितीय अनुपातहरूको अवधारणा • विशिष्ट कोणको त्रिकोणमितीय अनुपात (0°, 30°, 45°, $60^\circ/90^\circ$) • त्रिकोणमितीय अनुपातहरू (sine, cosine र tangent) को प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> • समकोण त्रिभुजमा सन्दर्भकोण लिई लम्ब, आधार र कर्णको अवधारणाका आधारमा त्रिकोणमितीय अनुपातहरू जस्तै : sine, cosine र tangent अनुपातहरू पत्ता लगाउन लगाउने • ज्यामितीय विधिबाट विशिष्ट कोणहरू जस्तै : 0°, 30°, 45°, 60° र 90° का त्रिकोणमितीय अनुपातहरूपत्ता लगाउन लगाउने • विशिष्ट कोणहरूसँग सम्बन्धित समकोण त्रिभुजका दुईओटा भुजाहरूको नाप दिएमा विशिष्ट कोण पत्ता लगाउने, एउटा कोण र भुजाको नाप दिएमा 	<ul style="list-style-type: none"> • त्रिकोणमितीय अनुपातहरूको अवधारणासम्बन्धी हाजिरी जवाफ गरेर • ज्यामितीय विधिबाट विशिष्ट कोणहरूका त्रिकोणमितीय अनुपातहरू पत्ता लगाउन लगाएर • विशिष्ट कोणका त्रिकोणमितीय अनुपातहरू सम्मिलित समस्याहरू समाधान गर्न लगाएर । 	८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
			बाँकी भुजाहरूको नाप पत्ता लगाउने जस्ता त्रिकोणमितीय अनुपातसँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने ।		
जम्मा					१६०

कक्षा : १०

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
१.	समूह	१.१ समूहहरूको संयोजन, प्रतिच्छेदन, पूरक र फरक क्रियाहरू प्रयोग हुने तीन समूहसम्मका दैनिक जीवनका व्यावहारिक समस्याहरूको समाधान (भेनचित्रको प्रयोगसहित)	<ul style="list-style-type: none"> कक्षाकोठामा चिया मन पराउने वा कफी मन पराउने वा दुवै मन पराउने वा दुवै मन नपराउने विद्यार्थीको सङ्ख्या टिपोट गरी भेनचित्रमा प्रस्तुत गर्न लगाई सोका आधारमा समूहका संयोजन, प्रतिच्छेदन, फरक र पूरक पत्ता लगाउने जस्ता क्रियाकलाप गराई तीन समूहसम्मका समूहका क्रियाहरूसँग सम्बन्धित व्यावहारिक समस्याहरू हल गर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> परियोजना कार्य विधिको प्रयोग गरी दैनिक जीवनका समस्याको भेनचित्रमा प्रस्तुत गरी व्याख्या, विश्लेषण र समस्या समाधान गरिएको प्रतिवेदन प्रस्तुतिको मूल्याङ्कन गरेर । 	१२
२.	अङ्कगणित	२.१ चक्रीय ब्याज (वार्षिक बढीमा ३ वर्षसम्म, अर्धवार्षिक बढीमा २ वर्षसम्म र	<ul style="list-style-type: none"> साधारण ब्याजको अवधारणाका आधारमा चक्रीय ब्याजको छलफल गराई तिनीहरू बिचको फरक र अन्तरसम्बन्ध स्थापित गराउने 	<ul style="list-style-type: none"> वार्षिक तथा अर्धवार्षिक चक्रीय ब्याजसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरूको पहिचान, निर्याल र समाधान प्रक्रियाको 	२८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै. + प्र.)
		<p>त्रैमासिक बढीमा १ वर्षसम्म)</p> <p>२.२ वृद्धि र हास</p> <p>२.३ मुद्रा र विनिमय दर</p>	<ul style="list-style-type: none"> समुदायमा सञ्चालित विभिन्न सहकारी, बैङ्क तथा अन्य वित्तीय संस्थाहरूले लगाउने ब्याजको अवस्थाको सङ्कलन र तत्सम्बन्धी छलफल गराई चक्रीय ब्याजसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने । विद्यार्थीलाई वडा कार्यालयबाट आफ्नो वडाको तीन वर्षको जनसङ्ख्या टिपोट गरी त्यसलाई ग्राफमा प्रस्तुत गर्न लगाउने र समूहमा छलफल गराई जनसङ्ख्यामा भएको वृद्धि र हासको अवस्था खोजी गर्न लगाउने जस्ता क्रियाकलाप गराउँदै तत्सम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू हल गर्न लगाउने । त्यस्तै पछिल्लो जनगणनाअनुसारको जनसङ्ख्या वृद्धिदर र निश्चित समय अघिको आफ्नो वडाको जनसङ्ख्याका आधारमा हालको जनसङ्ख्या पत्ता लगाउन लगाउनुहोस् र हालको जनसङ्ख्यासँग तुलना गर्न लगाउनुहोस् । विभिन्न यातायातका साधनहरू, मेसिनरी सामग्रीहरू आदिको केही 	<p>मापन गर्न कक्षाकार्य वा गृहकार्य वा परियोजना कार्य दिएर</p> <ul style="list-style-type: none"> वृद्धि र हाससम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्ने कक्षाकार्य वा गृहकार्य दिएर नेपालको विश्वका विभिन्न देशहरूसँगको मुद्रा विनिमय दरसँग सम्बन्धित समस्याहरूलाई चार्टमा प्रस्तुत गर्न लगाई तिनीहरूबिचको तुलना गर्न लगाएर । 	

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
			<p>समयपछि मूल्यमा हुने हाससम्बन्धी समस्याहरू खोजी गर्न लगाउने जस्ता क्रियाकलाप गराउँदै तत्सम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू हल गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित हुने विभिन्न देशका मुद्राहरूको विनिमय दरको सूची सञ्चार माध्यमबाट खोजी गरी सम्बन्धित देशका मुद्रा र अन्य देशसँगको विनिमय दर पत्ता लगाई प्रस्तुत गर्ने जस्ता क्रियाकलापबाट मुद्रा र विनिमय दरको अवधारणासम्बन्धी छलफल गराउने मुद्रा विनिमय दरसँग सम्बन्धित दैनिक जीवनका गतिविधिहरूमा वित्तीय संस्थाहरूले कमिसन लिँदा र नलिँदा नाफा वा घाटा हुने अवस्थाको विश्लेषण गर्ने जस्ता समस्याहरूको समाधान गर्न लगाउने । 		
३.	क्षेत्रमिति	३.१ समकोणीय पिरामिडको सतहको क्षेत्रफल र आयतन (वृत्त र वर्ग आधार भएको)	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न किसिमका पिरामिडहरू प्रदर्शन गरी तिनीहरूका आधार, छड्के सतह (वक्र सतह) र पूरा सतहको पहिचान गराई, वृत्त र वर्ग आधार भएका पिरामिडको क्षेत्रफल र आयतनका 	<ul style="list-style-type: none"> वृत्त र वर्ग आधार भएका पिरामिड वा दुईओटा ठोस वस्तुहरूबाट बनेको संयुक्त ठोस वस्तुको क्षेत्रफल वा आयतनसम्बन्धी व्यावहारिक 	२८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै. + प्र.)
		<p>३.२ बढीमा दुईओटा ठोस वस्तुहरूबाट बनेको संयुक्त ठोस वस्तुहरूको सतहको क्षेत्रफल र आयतन</p> <p>३.३ विभिन्न ठोस वस्तु वा ज्यामितीय आकारहरूका (Geometrical shapes) गुणको प्रयोगबाट लागत अनुमानसम्बन्धी समस्याहरू</p>	<p>समस्याहरू हल गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> दुईओटा ठोसवस्तुहरू (जस्तै : बेलना र वृत्ताकार पिरामिड, घन र वर्गाकार पिरामिड आदि) बाट बनेका संयुक्त ठोस वस्तुहरू (जस्तै : सिसाकलम, पानी ट्याङ्की आदि) को खोजी गरी तिनीहरूको सतहको क्षेत्रफल र आयतनसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने स्थानीय सामग्री, प्रविधि वा दुवैको प्रयोग गरी दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित विभिन्न ठोस वस्तु वा ज्यामितीय आकारहरूका (Geometrical shapes) गुणको प्रयोगबाट पर्खाल, ट्याङ्कीलगायत विभिन्न संरचना निर्माणमा लागत अनुमानसम्बन्धी समस्यालाई समूहमा छलफल गराई समाधान गर्न लगाउने । 	<p>समस्या समाधान गर्ने सिएप परीक्षण गरेर</p> <ul style="list-style-type: none"> विभिन्न ठोस वस्तु वा ज्यामितीय आकारहरूका (Geometrical shapes) गुणको प्रयोगबाट पर्खाल, ट्याङ्कीलगायत विभिन्न संरचना निर्माणसम्बन्धी लागत अनुमानका समस्याहरू समाधान गर्न लगाएर । 	
४.	बीजगणित	<p>४.१ अनुक्रम र श्रेणी (Sequence and Series)</p> <p>- अङ्क गणितीय अनुक्रम र श्रेणीको (मध्यमानहरू र योगफल)</p>	<ul style="list-style-type: none"> अङ्क गणितीय तथा ज्यामितीय अनुक्रमहरू र श्रेणीको मध्यमाहरू र योगफल निकाल्न आवश्यक पर्ने आधारभूत कुराहरूको खोजी गरी यससँग सम्बन्धित उदाहरणहरू छलफल गराई समस्या समाधान गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> अङ्क गणितीय तथा ज्यामितीय अनुक्रमहरू र श्रेणीको मध्यमाहरू र योगफल पत्ता लगाउने कक्षा कार्य र समूह कार्यको अवलोकन गरेर वर्ग समीकरण समाधान 	३२

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै. + प्र.)
		<p>- ज्यामितीय अनुक्रम र श्रेणीको मध्यमानहरू र सीमित पदहरूको योगफल</p> <p>४.२ वर्ग समीकरणको हल (खण्डीकरण, वर्ग पूरा गर्ने र सूत्र प्रयोग विधिबाट हल)</p> <p>४.२ बीजीय भिन्नहरूको सरलीकरण (बढीमा तीन भिन्नसम्म)</p> <p>४.३ घाताङ्कयुक्त समीकरण (Exponential Equation)</p>	<p>लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> वर्ग समीकरणसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरूलाई गणितीय वाक्यका रूपमा लेख्न लगाई हल गर्न लगाउने बिङ्गो खेलका माध्यमबाट ल.स. म.स.को पुनरावलोकन गर्दै बीजीय भिन्नहरू संलग्न रहेको बीजगणितीय समस्याहरूको सरलीकरण गर्न लगाउने घाताङ्कका नियमहरूको पुनरावलोकन गराउँदै वर्ग समीकरणका रूपमा आउनेसम्मका घाताङ्कयुक्त बीजीय समीकरणहरू हल गर्न लगाउने । 	<p>प्रक्रियासम्बन्धी कक्षा कार्य र समूह कार्यको अवलोकन गरेर</p> <ul style="list-style-type: none"> बीजीय भिन्नहरूको सरलीकरण र घाताङ्कयुक्त बीजीय समीकरण समाधान प्रक्रियाको परीक्षण गरेर 	
५.	ज्यामिति	<p>५.१. त्रिभुज र चतुर्भुजको क्षेत्रफल</p> <ul style="list-style-type: none"> एउटै आधार र उही समानान्तर रेखाहरूबिच रहेका समानान्तर चतुर्भुजहरू, त्रिभुजहरू तथा समानान्तर चतुर्भुज र त्रिभुजहरूको 	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय सामग्री वा प्रविधि वा दुवै प्रयोग गरी एउटै आधार र उही समानान्तर रेखाहरूबिच रहेका समानान्तर चतुर्भुजहरूको क्षेत्रफलबिचको सम्बन्ध, समानान्तर चतुर्भुज र त्रिभुजको क्षेत्रफलबिचको सम्बन्ध तथा त्रिभुजहरूको क्षेत्रफलबिचको सम्बन्धलाई व्यक्तिगत 	<ul style="list-style-type: none"> समानान्तर चतुर्भुज र त्रिभुजको क्षेत्रफलसँग सम्बन्धित समस्याहरू समाधान गर्न लगाएर रुब्रिक्सको प्रयोग गरी बराबर क्षेत्रफल हुने त्रिभुज तथा चतुर्भुजहरूको रचना गर्न लगाई प्रस्तुतिको मूल्याङ्कन 	२८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
		<p>क्षेत्रफलको सम्बन्ध (सैद्धान्तिक प्रमाण)</p> <ul style="list-style-type: none"> • त्रिभुज र समानान्तर चतुर्भुजको क्षेत्रफलसम्बन्धी समस्याहरू <p>५.२. बराबर क्षेत्रफल हुने त्रिभुज र चतुर्भुजको रचना</p> <ul style="list-style-type: none"> • बराबर क्षेत्रफल भएका दुईओटा समानान्तर चतुर्भुजको रचना • बराबर क्षेत्रफल भएका त्रिभुजको रचना • बराबर क्षेत्रफल हुने समानान्तर चतुर्भुज र त्रिभुजको रचना • दिइएको चतुर्भुजसँग बराबर क्षेत्रफल हुने त्रिभुजको रचना <p>५.३. वृत्त</p> <ul style="list-style-type: none"> • वृत्तको केन्द्रीय कोण, परिधि कोण र ती कोण 	<p>वा सामूहिक रूपमा खोजी पुष्टि गर्न लगाउने र तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • कागज पट्याउने (origami) जस्ता क्रियाकलापबाट फरक फरक आकारका त्रिभुज तथा समानान्तर चतुर्भुजहरू बनाई त्रिभुजको मध्यिकाका आधारमा तथा समानान्तर चतुर्भुजका विकर्णका आधारमा बन्ने क्षेत्रफलको सम्बन्ध खोजी गर्न लगाई तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने • ज्यामितीय औजारहरू वा प्रविधि वा दुवैको प्रयोगबाट बराबर क्षेत्रफल हुने त्रिभुज तथा चतुर्भुजहरूको रचना गरेर देखाउने तथा रचना गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने • परियोजना कार्य तथा खोज विधिको प्रयोग गरी वृत्तको केन्द्रीय कोण, परिधि कोण र ती कोण परिवेष्टित गर्ने चापबिचको सम्बन्ध खोजी र प्रस्तुत गर्न लगाउने । • ज्यामितीय औजारहरू वा प्रविधि वा 	<p>गरेर</p> <ul style="list-style-type: none"> • वृत्तको केन्द्रीय कोण र परिधि कोणहरूको सम्बन्ध प्रयोगात्मक रूपमा खोजी गर्न लगाई सो कार्यको अवलोकन गरेर • वृत्तका कोणहरू, चक्रीय चतुर्भुजसँग सम्बन्धित समस्याहरूको समाधान गर्ने कक्षाकार्य वा गृहकार्य दिएर 	

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
		<p>परिवेष्टित गर्ने चापबिचको सम्बन्ध (अवधारणा मात्र)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● एउटै चापमा आधारित केन्द्रीय कोण र परिधि कोणहरूबिचको सम्बन्ध ● चक्रीय चतुर्भुजका सम्मुख कोणहरू बिचको सम्बन्ध ● वृत्तका कोण र चापका तथ्यहरूसँग सम्बन्धित समस्याहरू 	<p>दुवैको प्रयोगबाट एउटै चापमा आधारित केन्द्रीय कोण र परिधि कोणहरूबिचको सम्बन्ध, चक्रीय चतुर्भुजका सम्मुख कोणहरू बिचको सम्बन्धहरूको छलफल गरी प्राप्त निष्कर्षका आधारमा प्रयोगात्मक तथा सैद्धान्तिक पुष्टि गर्न लगाउने र तत्सम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने</p>		
६.	तथ्याङ्कशास्त्र र सम्भाव्यता	<p>६.१. तथ्याङ्कशास्त्र</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वर्गीकृत तथ्याङ्कको मध्यक, मध्यिका, रीत (एउटा मात्र आउने) र चतुर्थांशहरू <p>६.२. सम्भाव्यता</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सम्भाव्यताको जोड सिद्धान्त ● अनाश्रित र पराश्रित घटना, सम्भाव्यताको गुणन सिद्धान्त 	<ul style="list-style-type: none"> ● वर्गीकृत तथ्याङ्कको मध्यक, मध्यिका, रित र चतुर्थांशहरू निकाल्न आवश्यक पर्ने आधारभूत कुराहरूको खोजी गरी यससँग सम्बन्धित उदाहरणहरू छलफल गराई समस्या समाधान गर्न लगाउने ● अलरिगएका र खप्टिएका समूहहरूको पुनरवलोकनबाट एक प्याकेट तासको गड्डीबाट दुईओटा तासका पत्तीहरू थुत्दा हुने सम्भाव्यता जस्ता क्रियालापहरू छलफल गराई 	<ul style="list-style-type: none"> ● वर्गीकृत तथ्याङ्कबाट केन्द्रीय प्रवृत्तिका मापन र चतुर्थांशहरूसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्ने कक्षाकार्य तथा गृहकार्य दिएर ● तासको गड्डी वा सिक्का वा डाइसबाट आउने सम्भाव्य परिणामका आधारमा पारस्परिक निषेधक हुने र नहुने घटनासम्बन्धी जोड सिद्धान्त प्रयोग गरी समस्याहरू 	२४

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
		<ul style="list-style-type: none"> सम्भाव्यताको वृक्षचित्र र सम्बन्धित समस्याहरू (तीन घटनामा दुई तह र दुई घटनामा तीन तहसम्म मात्र) 	<ul style="list-style-type: none"> पारस्परिक निषेधक हुने र नहुने घटनाको अवधारणाका आधारमा जोडको सिद्धान्त स्थापित गरी तत्सम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने एउटा डाइस फ्याँक्दा र एउटा सिक्का उफार्दा अथवा एक प्याकेट तासबाट एउटा पत्ती थुत्ने र त्यसलाई सोही गड्डीमै राखी र नराखी अर्को थुत्ने जस्ता प्रसङ्गबाट अनाश्रित र पराश्रित घटनाहरूको छलफल गराउने सम्भाव्यताको गुणन सिद्धान्त प्रयोग गरी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न लगाउने वृक्षचित्रको प्रयोग गरी अनाश्रित र पराश्रित घटनाहरूको सम्भाव्यता पत्ता लगाउन लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> समाधान गर्न लगाएर प्रश्नोत्तरका माध्यमबाट सम्भाव्यताका अनाश्रित र पराश्रित घटनाहरू छुट्याउन लगाएर सम्भाव्यताको गुणन सिद्धान्त र वृक्षचित्रको प्रयोग गरी सोसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न लगाएर । 	
७.	त्रिकोणमिति	<ul style="list-style-type: none"> उचाइ र दुरी (एउटा मात्र अवनति कोण वा उन्नतांश कोण समावेश भएको) 	<ul style="list-style-type: none"> होचो ठाउँबाट अग्लो ठाउँमा वा अग्लो ठाउँबाट होचो ठाउँमा हेर्दा बन्ने कोणहरूका आधारमा उन्नतांश र अवनति कोणहरूको धारणा छलफल गराउने कुनै एउटा रुखको फेदबाट 10 मिटर 	<ul style="list-style-type: none"> उन्नतांश र अवनति कोणको चित्र प्रस्तुत गरी अवलोकन गरेर क्लाइनोमिटरको प्रयोगसम्बन्धी सिप र उचाइ तथा दुरीसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू 	८

क्र.सं.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भावित सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	अनुमानित कार्यघण्टा (सै.+ प्र.)
			टाढा रहेको बिन्दुबाट त्यही रुखको टुप्पोमा हेर्दा बन्ने उन्नतांश कोण 60° छ भने उक्त रुखको उचाइ पत्ता लगाउने जस्ता समस्याहरू र क्लाइनोमिटर प्रयोग गरी विद्यालय वरिपरी रहेको खम्बा, भवन आदिको उचाइ र दुरीसम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू हल गर्न लगाउने ।	समाधान गर्ने कक्षाकार्य वा गृहकार्य वा परियोजना कार्य गर्न लगाएर ।	
जम्मा					१६०

नोट : विद्यालयले विद्यार्थीलाई प्रयोगात्मक/परियोजना कार्य गराउनका लागि आवश्यक समय उपलब्ध गराउनुपर्ने छ ।

५. सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यहरू

कक्षा ९

क्र.स.	विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यका लागि सम्भावित क्रियाकलापहरू
१.	समूह	<p>१. तपाईंको घरका सदस्यहरूले मन पराउने खानेकुराहरूको समूह र तपाईंको साथीको घरका सदस्यले मन पराउने खानेकुराहरूको समूह बनाई भेनचित्रमा देखाउनुहोस् । साथै दुवै परिवारले मन पराउने खानेकुराहरूको सूचीलाई समूह सङ्केतमा लेख्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. तपाईंको घरमा पुरुषले लगाउने पोसाकको समूह र महिलाले लगाउने पोसाकको समूह बनाई भेनचित्रमा देखाउनुहोस् । महिलाले लगाउने तर पुरुषले नलगाउने पोसाकहरूको समूह निर्माण गरी समूह सङ्केतमा लेखी यसको गणनात्मकता पत्ता लगानुहोस् ।</p>
२.	अङ्कगणित	<p>१. ५/५ जना विद्यार्थीको समूह बनाएर आआफ्नो घरबाट पानी र बिजुलीको रकम भुक्तान गरेका बिलहरूको सङ्कलन गरी तलका प्रश्नमा आधारित भई छलफल गरी तुलनात्मक प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् :</p> <ul style="list-style-type: none"> • कसको घरमा पानी र बिजुलीको रकम बढी भुक्तानी हुने रहेछ ? • पानी र बिजुलीको रकम भुक्तानी गर्दा यसको दररेट कस्तो रहेछ ? • पानी र बिजुलीको रकम भुक्तानी गर्ने प्रक्रिया के के रहेछ ? • पानी र बिजुलीको खर्च कम गर्न के के गर्नुपर्ने रहेछ ? <p>२. अर्थशास्त्रअनुसार नाफाको अर्थ, कुल तथा शुद्ध नाफा, नाफाको अनिश्चितताको सिद्धान्त बुझ्नका लागि कुन गणितीय धारणाको ज्ञान र सिपले सहयोग गर्दछ भन्ने अध्ययन गर्नुहोस् र प्राप्त निष्कर्षलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
३.	क्षेत्रमिति	<p>१. हाम्रो विद्यालयमा रहेका कुनै दशओटा वस्तुहरूको सतहको क्षेत्रफल र आयतन पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. हाम्रो विद्यालयमा यस वर्ष रङरोगन गर्ने कार्यक्रम रहेकाले प्रधानाध्यापकले चार वा पाँच जनाको समूहमा १० ओटा कक्षामध्ये एक एकओटा कक्षाकोठामा रङ लगाउँदा लाग्ने लागत अनुमान गर्न लगाउनुभएको छ । प्रत्येक समूहले एक एकओटा कक्षाकोठाभित्र आवश्यक सामग्री र ज्यालासहित रङ लगाउन लाग्ने जम्मा खर्च पत्ता लगाउनुहोस् र प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
४.	बीजगणित	<p>१. सङ्ख्याका विभिन्न ढाँचाहरू खोजी गरी त्यसका साधारण पद (n औं पद) पत्ता लगाउनुहोस् । ती ढाँचाहरू समानान्तरतीय वा गुणोत्तरीय अनुक्रममा छन् वा छैनन् छलफल गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. ठोस सामग्रीको प्रयोग गरी $a^3 - b^3 = (a - b)(a^2 + ab + b^2)$ हुन्छ भनी प्रमाणित गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>३. तपाईंको परिवारका सदस्यहरूको उमेर र तपाईंको उमेरसम्बन्धी दुईओटा सर्त (अवस्था) समावेश गरी शाब्दिक समस्याहरू बनाएर समाधान</p>

क्र.स.	विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यका लागि सम्भावित क्रियाकलापहरू
		<p>गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>४. पृथ्वीबाट चन्द्रमा र सूर्यको दुरी, पृथ्वीको पिण्ड, सूर्यको पिण्ड र गुरुत्वाकर्षण अचर (gravitational constant-G) का मानहरू लेख्नका लागि घाताङ्कका कुन कुन नियमको प्रयोग गरिन्छ ? उक्त नियमलाई अरू कहाँ कहाँ प्रयोग गर्न सकिन्छ, छलफल गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
५.	ज्यामिति	<p>१. त्रिभुजको बाहिरी कोण र त्यससँग अनासन्न भित्री कोणहरूको सम्बन्ध देखाउने नमुना सामग्री तयार गरी वा प्रविधिको प्रयोग गरी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. Kirigami विधिबाट कुनै दुईओटा समरूप त्रिभुजको निर्माण गरी सङ्गती भुजाहरूको अनुपात पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>३. शारीरिक शिक्षामा लड जम्प, ट्रिपलजम्प, ज्याम्ब्लिङ थ्रो सर्टपुट, भलिबल, फुटबल, क्रिकेट र बास्केटबल जस्ता खेलहरूमा कति डिग्रीको कोणमा उफ्रिँदा, हान्दा वा फाल्दा कति थोरै वा धेरै दुरी प्राप्ति र अङ्क प्राप्ति गर्न सकिन्छ भन्ने जानकारीको अध्ययन गर्नुहोस् र प्राप्त निष्कर्षलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
६.	तथ्याङ्कशास्त्र र सम्भाव्यता	<p>१. आफ्नो समुदायका कुनै १० परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरूको उमेर टिपोट गरी प्राप्त तथ्याङ्कबाट भन्दा कम र भन्दा बढी सञ्चित बारम्बारता तालिका बनाएर सञ्चित बारम्बारता वक्र बनाई प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. आफ्नो कक्षाका साथीहरूले एकाइ परीक्षामा गणित र विज्ञान विषयमा प्राप्त गरेका प्राप्ताङ्क सङ्कलन गरी प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा मध्यक र मध्यिका पत्ता लगाई तुलना गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
७.	त्रिकोणमिति	<p>१. चार्टपेपरमा दुईओटा सिधा रेखाहरू एक आपसमा लम्ब हुने गरी खिच्नुहोस् । ती सिधा रेखाहरूको छेउछेउका बिन्दुहरू जोडेर बनेको त्रिभुजलाई नामकरण गरी सबै भुजाको लम्बाइको नाप लिनुहोस् । दुईओटा न्यूनकोणको त्रिकोणमितीय अनुपातहरू लेख्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>

क्र.स.	विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यका लागि सम्भावित क्रियाकलापहरू
१.	समूह	<p>१. आफ्नो समुदायका ३० जना मानिसलाई चिया र कफीमध्ये तपाईंलाई कुन मन पर्छ भनी प्रश्न गर्नुहोस् । प्रश्न सोधिएका मानिसबाट प्राप्त उत्तरका आधारमा चिया मनपराउने, कफी मनपराउने, दुवै मन पराउने र दुवै मन नपराउने मानिसको सङ्ख्यालाई भेनचित्रमा प्रस्तुत गरी तलका प्रश्नहरूको उत्तर पत्ता लगाउनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् :</p> <p>(क) कम्तीमा एक पेय पदार्थ मन पराउने मानिसको सङ्ख्या कति रहेछ ?</p> <p>(ख) कुनै एक मात्र पेय पदार्थ मन पराउने मानिसको सङ्ख्या कति रहेछ ?</p>
२.	अङ्कगणित	<p>१. तपाईंको घर वा विद्यालय नजिक रहेको एउटा बैङ्क र एउटा सहकारी संस्था वा कुनै दुई वित्तीय संस्थामा जानुहोस् । ती दुई संस्थाले सदस्य तथा खातावालालाई ब्याज दिने दर र प्रक्रिया सोधनुहोस् वा राष्ट्र बैङ्क वा अन्य वित्तीय संस्थाहरूको website बाट प्रतिवेदन हेरी तपाईंसँग भएको 50,000 रुपियाँ कुन संस्थामा राख्न चाहनुहुन्छ, किन ? प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. हाम्रो विद्यालयमा गत वर्ष ३०० जना विद्यार्थी भर्ना भएका थिए । यस वर्ष थप ३० जना विद्यार्थी नयाँ भर्ना भए । यही दरमा आगामी वर्ष पनि नयाँ विद्यार्थी भर्ना हुन आए भने हाम्रो विद्यालयमा कति जना विद्यार्थी हुन्छन् होला, पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>३. नेपाल र अन्य कुनै दुई सार्क राष्ट्रहरूबिचको मुद्रा विनिमय दर तुलना गरी त्यससँग सम्बन्धित दैनिक जीवनका कम्तीमा दुईओटा समस्याहरूको पहिचान गरी समाधान प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>४. अर्थशास्त्रअनुसार ब्याजको अर्थ, कुल तथा शुद्ध ब्याज, ब्याजको शास्त्रीय (classical) सिद्धान्तसँग हामीले प्रयोगमा ल्याउने चक्रीय ब्याज र साधारण ब्याजको अन्तरसम्बन्धको अध्ययन गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>५. माग र आपूर्तिको सिद्धान्तअनुसार बजारमा कुनै पनि सामानको क्रय मूल्य, विक्रय मूल्य, नाफा, घाटा र छुट मूल्य तय हुन्छ भन्ने मान्यतालाई पुष्टि गर्न विभिन्न उदाहरण समावेश गरी छोटो प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
३.	क्षेत्रमिति	<p>१. पिरामिडको आयतन उक्त पिरामिडको आधारको क्षेत्रफल र उचाइको गुणनफलको एक तिहाइ हुन्छ भन्ने कुरा सामग्रीद्वारा प्रयोगात्मक रूपमा देखाउनुहोस् ।</p> <p>२. तपाईंको विद्यालयमा दुई कोठाको शौचालय बनाउनका लागि गणित शिक्षकले उपलब्ध गराउनुभएको नापअनुसार चार वा पाँच जनाको समूहमा उक्त शौचालय बनाउन लाग्ने ढँटाको सङ्ख्या र दरका साथै ढँटाका लागि लाग्ने अनुमानित खर्च पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>

क्र.स.	विषय क्षेत्र	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यका लागि सम्भावित क्रियाकलापहरू
		३. कम्प्युटर विज्ञानमा प्रोग्रामिङ गर्न, सङ्ख्याको ढाँचा बनाउनुको साथसाथै अरू कुन कुन क्षेत्रमा अनुक्रम, श्रेणी, क्षेत्रमिति र बीजगणितको धारणा एवम् सूत्रहरूको प्रयोग गर्नुपर्छ ? पत्ता लगाउनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
४.	बीजगणित	<p>१. रामले सीतालाई हरेक दिन रु.१०० दिँदै जाने तर सीताले रामलाई पहिलो दिन रु.१, अनि त्यसपछि हरेक दिन अगिल्लो दिनको दोब्बर दिँदै जान्छिन् । यस्तो अवस्थामा कस्ता अनुक्रम बन्दछन् ? कतिऔँ दिनमा सीताले रामले जति वा त्यो भन्दा बढी दिन्छिन् ? यहि नियमअनुसार दिँदै जाँदा १५ औँ दिनमा कसलाई नाफा हुन्छ ? पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. लम्बाइभन्दा १० मिटर कम चौडाइ भएको आयताकार चउरको क्षेत्रफल 200 m^2 भए यसमा तीन पटक काँडेतार लगाउन कति लामो काँडेतार लाग्ला ?</p> <p>३. समान चौडाइ $(x - y)$ एकाइ भएका तीनओटा आयताकार कागजका क्षेत्रफल क्रमशः $x^2 - y^2$, $x^2 - 2xy + y^2$ र $x^3 - y^3$ वर्ग एकाइ भए तिनीहरूको जम्मा लम्बाइ कति हुन्छ, पत्ता लगाई नमुना सामग्रीसहित कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
५.	ज्यामिति	<p>१. चार्टपेपरमा दुईओटा फरक फरक नापका चक्रीय चतुर्भुजहरू बनाउनुहोस् । ती चक्रीय चतुर्भुजका दुई जोडा सम्मुख कोणहरूलाई काटेर सँगै राखेर हेर्नुहोस् र तिनीहरूबिचको सम्बन्ध पत्ता लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. $\angle A = 45^\circ$ र $AB = 5 \text{ cm}$ भएको समद्विबाहु त्रिभुज खिची उक्त त्रिभुजसँग क्षेत्रफल बराबर हुने अर्को त्रिभुज बनाउनुहोस् र प्रक्रिया र कारणसहित कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
६.	तथ्याङ्कशास्त्र र सम्भाव्यता	<p>१. तपाईंको विद्यालयको कक्षा ६ देखि १० सम्मका विद्यार्थीहरूको तौल लिनुहोस् । उक्त तथ्याङ्कलाई उपयुक्त वर्ग अन्तरमा बारम्बारता तालिका निर्माण गरी मध्यिका, पहिलो चतुर्थांश र तेस्रो चतुर्थांश पत्ता लगाउनुहोस् ।</p> <p>२. एउटै नाप र आकारका दुई फरक फरक रङ्ग भएका गुच्चालाई एउटा बाल्टिन वा भोलामा राखेर नहेरीकन क्रमशः दुईओटा गुच्चाहरू भिकेर पुनः राख्दा र नराख्दा बन्ने सम्भाव्यतालाई वृक्षचित्रमा देखाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>३. वंशाणुक्रम (heredity) मा आमाबुबाबाट जन्मिएका सन्ततिहरू छोरी वा छोरा हुन सक्ने कुरामा सम्भाव्यताको प्रयोग कसरी हुन्छ ? खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>
७.	त्रिकोणमिति	१. स्थानीय सामग्रीहरू (कुट, कार्डबोर्ड पेपर, पाइप, धागो आदि) को प्रयोग गरी क्लाइनोमिटर निर्माण गर्नुहोस् र विद्यालय नजिकैको कुनै एउटा रुखको उचाइ पत्ता लगाउनुहोस् ।

परियोजना/प्रयोगात्मक कार्य विषयवस्तुको प्रकृति, स्रोत साधनको उपलब्धता र उपयुक्तताका आधारमा व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा गर्न सकिने छ । यी कार्यहरू सम्पादनपश्चात् कक्षाकोठामा प्रस्तुतीकरण गर्नुपर्ने छ । प्रस्तुतीकरणमा मौखिक, लिखित वा कम्प्युटर प्रविधिको प्रयोग गर्न सकिने छ । यहाँ दिइएका परियोजना कार्यहरू नमुना मात्र हुन् । शिक्षकले विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार विद्यार्थीलाई अन्य परियोजना कार्यहरू गराउनुपर्ने छ ।

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

गणित शिक्षण सिकाइका क्रममा शिक्षकले आफ्नो एकोहोरो प्रस्तुतिभन्दा विद्यार्थीका सिकाइ क्रियाकलापहरू र पाठ्यपुस्तकमा दिइएका अभ्यासको समाधान गर्न सहजीकरण गर्नुपर्छ । गणितको अर्थपूर्ण सिकाइका लागि शिक्षक, अभिभावक, साथीहरूसँग छलफल गरी विद्यार्थीले सिकेका गणितीय ज्ञान तथा सिपलाई आफ्नो घर, छिमेक, विद्यालय तथा दैनिक व्यवहारमा आइपर्ने गणितीय समस्या क्रियाकलापहरूमा प्रयोग र अभ्यास गर्ने कार्यमा जोड दिनु आवश्यक छ । शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीबाट हुने त्रुटिको विश्लेषण गर्ने र सुधारात्मक (remedial) उपायहरू अपनाउने, विद्यार्थी स्वयम्लै गणितीय समस्या समाधान गर्न उपयुक्त सिकाइ वातावरणको सिर्जना गर्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमले गणितमा कुनै पनि क्षेत्रका विषयवस्तु वा गणितीय ज्ञान र सिपको विकास गर्न शिक्षण सिकाइका क्रममा विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार निम्नलिखित शिक्षण विधिहरू र शैक्षणिक सामग्रीको प्रयोग गर्न सकिने कुरामा जोड दिइएको छ :

गणित शिक्षणमा प्रयोग गर्न सकिने केही विधिहरू:

क्र.सं.	विधि	विधि प्रक्रिया	गणितमा प्रयोग हुने सम्भावित विषयवस्तु
१.	आगमन विधि	<ul style="list-style-type: none"> सूचनाहरूको सङ्कलन, अवलोकन र निष्कर्ष अनुमान, विश्लेषण, पुष्टि र निष्कर्ष 	<ul style="list-style-type: none"> बीजगणित अन्तर्गतका पाठहरू शिक्षण गर्न क्षेत्रफल, परिमिति र आयतनसम्बन्धी सूत्रहरू पत्ता लगाउन मध्यक, मध्यिकाका सूत्रहरू पत्ता लगाउन
२.	निगमन विधि	<ul style="list-style-type: none"> समस्याको प्रस्तुति आवश्यक सूत्रको पहिचान र प्रयोग व्याख्या, विश्लेषण र निष्कर्ष 	<ul style="list-style-type: none"> बीजगणित अन्तर्गतका पाठहरू शिक्षण गर्न क्षेत्रमितिअन्तर्गत क्षेत्रफल, परिमिति र आयतनसम्बन्धी समस्याहरू समाधान गर्न अङ्कगणितअन्तर्गतका समस्याहरू समाधान गर्न
३.	समस्या समाधान विधि	<ul style="list-style-type: none"> समस्यालाई बुझ्ने योजना निर्माण योजना कार्यान्वयन 	<ul style="list-style-type: none"> दैनिक जीवनका सामान्य समस्याहरू पहिचान गरेर गणितीय ज्ञान र सिपको प्रयोग गरी समाधान गर्ने

क्र.सं.	विधि	विधि प्रक्रिया	गणितमा प्रयोग हुने सम्भावित विषयवस्तु
		<ul style="list-style-type: none"> अगिल्ला कार्यको पुनरवलोकन गर्ने र परिणामलाई जाँच्ने 	<ul style="list-style-type: none"> अङ्कगणितीय समस्याहरू समाधान सम्भाव्यता, तथ्याङ्कशास्त्र शिक्षण गर्ने
४.	अन्वेषण तथा खोज	<ul style="list-style-type: none"> समस्या वा प्रश्नको प्रस्तुति खोज कार्यका लागि आवश्यक साधन तथा तरिकाका बारेमा छलफल विद्यार्थीद्वारा खोज कार्य सञ्चालन निष्कर्ष र प्रस्तुति पृष्ठपोषण 	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि गणितीय विषयवस्तुलाई खोजी गर्नुपर्ने खालका प्रश्नहरू दिएर विद्यार्थीलाई खोजी गर्न लगाई आवश्यक ज्ञान निर्माण। जस्तै : ठोस वस्तुका समतलीय सतहहरू, त्रिभुजका तथा चतुर्भुजका गुणहरूको खोजी गर्न
५.	परियोजना विधि	<ul style="list-style-type: none"> समस्याको प्रस्तुति योजना निर्माण योजनाको कार्यान्वयन रेकर्ड राख्ने कार्य विश्लेषण र निष्कर्ष प्रस्तुति 	<ul style="list-style-type: none"> गणितका सबै सिकाइ क्षेत्रहरूमा यसको प्रयोग गर्न सकिने
६.	प्रयोगात्मक विधि	<ul style="list-style-type: none"> समस्याको प्रस्तुति समाधानको तयारी सामग्री सङ्कलन र प्रयोग व्याख्या, विश्लेषण, पुष्टि 	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि गणितीय धारणाहरू विकास गराउन। जस्तै : ज्यामितीय तथ्यहरूको परीक्षण गर्न
७.	नमुना चित्रण विधि (Model drawing method)	<ul style="list-style-type: none"> समस्यालाई बुझ्ने समस्यालाई चित्रात्मक रूपमा प्रस्तुत चित्रको माध्यमबाट समस्या समाधान 	<ul style="list-style-type: none"> अङ्कगणित तथा बीजगणितका शाब्दिक समस्याहरू समाधान गर्न
८.	प्रयोगशाला विधि	<ul style="list-style-type: none"> समस्याको पहिचान प्रयोगशालामा शिक्षकको सहयोगमा वा विद्यार्थी आफैले सामग्रीको प्रयोग गरी समस्याको समाधान 	<ul style="list-style-type: none"> क्षेत्रमितिअन्तर्गतका क्षेत्रफल र आयतनसम्बन्धी सूत्रहरू स्थापित गरी समस्या समाधान गर्न ज्यामिति, त्रिकोणमिति आदि
९.	संरचित समस्या समाधान विधि	<ul style="list-style-type: none"> समस्याको प्रस्तुति व्यक्तिगत, जोडी र समूहमा 	<ul style="list-style-type: none"> सबै पाठहरू शिक्षण गर्न

क्र.सं.	विधि	विधि प्रक्रिया	गणितमा प्रयोग हुने सम्भावित विषयवस्तु
	(Structured problem solving method)	<ul style="list-style-type: none"> समाधान प्रस्तुतीकरण र छलफल सारांश र निष्कर्ष 	
१०.	खेल विधि	<ul style="list-style-type: none"> विषयवस्तुलाई खेलका माध्यमबाट प्रस्तुत गरी अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न खेलहरूका माध्यमबाट गणितीय धारणाहरूसँग परिचित गराउन, जस्तै : समरूपता तथा अनुरूपताका लागि आकृति पत्ता लगाउने खेल, बीजगणितमा मान पत्ता लगाउने बिङ्गो आदि
११.	भूमिका निर्वाह विधि	<ul style="list-style-type: none"> समस्याको प्रस्तुति समस्याअनुसार विद्यार्थीलाई विभिन्न भूमिका प्रदान विद्यार्थीलाई अभिनय गर्न लगाउने निष्कर्ष 	<ul style="list-style-type: none"> समूह, अङ्कगणित अन्तर्गतका पाठहरू शिक्षण गर्न ।
१२.	रचनात्मक सिकाइ विधि (constructive learning method)	<ul style="list-style-type: none"> मष्तिस्क मन्थन (Brain storming) पाठसम्बन्धी पूर्वज्ञानको पहिचान अन्तरक्रियात्मक कार्य (वैयक्तिक चिन्तन, समूह कार्य, प्रश्नोत्तर) आवश्यकताअनुसार सहयोग प्रदान विचार आदान प्रदान निष्कर्ष 	<ul style="list-style-type: none"> त्रिभुज तथा चर्तुभुजका गुणहरूको खोजी तथा प्रमाणित गर्न ठोस वस्तुहरूका विशेषताहरू तथा सम्बन्धको शिक्षण गर्न बीजीय धारणा विकास गर्न प्रत्येक पाठको पुनरबलोकन गर्न क्षेत्रफल तथा आयतनसम्बन्धी धारणा निर्माण गर्न अङ्कगणितका विषयवस्तु शिक्षण गर्न आदि
१३.	सहयोगात्मक सिकाइका विधि	<ul style="list-style-type: none"> समूह निर्माण समस्याको प्रस्तुति समूहमा छलफल, विश्लेषण र निष्कर्ष 	<ul style="list-style-type: none"> गणितका सबै सिकाइ क्षेत्रहरूमा यसको प्रयोग गर्न सकिने
१४.	क्षेत्र भ्रमण	<ul style="list-style-type: none"> सम्बन्धित स्थलमा गई तथ्यको सङ्कलन, विश्लेषण र निष्कर्ष 	<ul style="list-style-type: none"> चक्रिय ब्याज, विभिन्न किसिमका सेवा शुल्कहरू, कर आदिको धारणा शिक्षण गर्न ।

क्र.सं.	विधि	विधि प्रक्रिया	गणितमा प्रयोग हुने सम्भावित विषयवस्तु
१५.	प्रदर्शन विधि	<ul style="list-style-type: none"> सामग्री सङ्कलन वा निर्माण चरणबद्ध रूपमा सामग्रीहरू प्रदर्शन अनुमान, छलफल, विश्लेषण र निष्कर्ष 	<ul style="list-style-type: none"> ज्यामितीय तथ्यहरू प्रमाणित गर्न रचना शिक्षण गर्न अङ्कगणित, बीज गणितका अवधारणा शिक्षण गर्न आदि
१६.	प्रश्नोत्तर विधि	<ul style="list-style-type: none"> शिक्षक विद्यार्थी, विद्यार्थी शिक्षक, विद्यार्थी विद्यार्थीबिचमा प्रश्न र उत्तर गर्न सकिन्छ, जस्तै: “यदि यस्तो भए ...” जस्ता अवस्थाजन्य प्रश्नहरू गर्न सकिन्छ। (APPLE Technique अपनाउन सकिन्छ : A: Ask question in whole class P: Pause for a while P: Pick a student L: Listen answer carefully E: Evaluate) 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीमा कुनै पनि गणितीय धारणाको विकास गर्नका लागि पूर्वज्ञान पहिचान तथा सिकाइको मूल्याङ्कन

गणित एक व्यावहारिक र प्रयोगात्मक विषय हो। यस विषयलाई प्रयोगात्मक रूपमा सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरी विद्यार्थीमा गणितीय ज्ञान, सिप सिकाउन सामग्रीको प्रयोग अपरिहार्य छ। माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा गणित सिकाइका लागि उपयोगी केही सामग्रीहरूलाई क्षेत्रगत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

विषय क्षेत्रका आधारमा केही शैक्षणिक सामग्रीहरूको सूची

क्र.सं.	क्षेत्र	शैक्षणिक सामग्रीहरू
१.	समूह	विभिन्न स्थानीय सामग्रीहरू, ज्यामिति बाक्स आदि
२.	अङ्कगणित	बैङ्कहरूमा ब्याज तिरेका रसिदहरू, स्थानीय तमसुकहरू, भरपाईहरू, बैङ्कका ब्रोसर, बिजुली, पानी, टेलिफोन आदिका बिलहरू
३.	क्षेत्रमिति	तार, धागो, सिन्काहरू, जियोबोर्ड, विभिन्न स्थानीय ठोस वस्तुहरू (नमुनाहरू), मिटर टेप
४.	बीजगणित	पेपर कटिङहरू, विभिन्न दुई वा तीन आयामिक मोडेलहरू, बीज गणितीय नमुनाहरू, ग्राफपेपर, ग्राफबोर्ड आदि
५.	ज्यामिति	वृत्त बोर्ड, तारहरू, धागो, सिन्काहरू, जियोबोर्ड, कक्षाकोठामा पाइने स्थानीय सामग्रीहरू, फोटो र चित्रहरू, गहुँका छ्वाली, बाँसका सिक्का, जुस पाइप, मेकानो स्ट्रिप आदि

क्र.सं.	क्षेत्र	शैक्षणिक सामग्रीहरू
६.	तथ्याङ्कशास्त्र र सम्भाव्यता	सिन्काहरू, ग्राफबोर्ड, रङ्गीन पेपरहरू जियोबोर्ड, सिक्का, डाइस, तासका गड्डी, तौल लिने मेसिन, मिटर टेप आदि
७.	त्रिकोणमिति	क्लाइनोमिटर

उल्लिखित विधि तथा सामग्रीहरू उदाहरणका रूपमा मात्र प्रस्तुत गरिएको हो। विद्यालय तथा कक्षाको वातावरण/सन्दर्भअनुसार उपयुक्त विधि तथा सामग्रीहरूको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापलाई अभि प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक हुन्छ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि हासिल भएन भएको सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन अवलम्बन गरिने छ। निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य निरन्तर मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणका माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार गर्नु हो। सिकाइका लागि गरिने यस्तो निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा रहनुपर्दछ। निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि कक्षा क्रियाकलाप, विद्यार्थीको कार्यसम्पादनको अवलोकन, गृहकार्य, परियोजना कार्य, मौखिक तथा लिखित कार्य, एकाइ तथा त्रैमासिक परीक्षाहरू, अतिरिक्त क्रियाकलाप, स्व तथा सहपाठी मूल्याङ्कनलगायतका साधन प्रयोग गर्न सकिन्छ। विषयवस्तुको सिकाइपश्चात् उल्लिखित साधनहरूको प्रयोग गरी सो विषयवस्तुमा विद्यार्थीको सिकाइ स्तर पहिचान गरी सिकाइ समस्या भएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ सुधारका लागी थप पृष्ठपोषण दिनु पर्दछ। न्यूनतम स्तरको सिकाइ स्तर हासिल भएको सुनिश्चितता नभएसम्म आवश्यक सहयोग (Scaffolding) लाई निरन्तरता दिनुपर्दछ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनअन्तर्गत कक्षा सहभागिता, त्रैमासिक परीक्षाहरू र प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्यहरूमा विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेका अङ्कहरूलाई आधार मानिने छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त अङ्कलाई पृष्ठपोषण प्रदान गरी विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार ल्याउनका लागि प्रयोग गर्नुपर्ने छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५ प्रतिशत हुने छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू यसप्रकार रहेका छन् :

कक्षा सहभागिता	त्रैमासिक परीक्षाबाट प्राप्त अङ्क	प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्य	जम्मा
३	६	१६	२५

(अ) कक्षा सहभागिता

कक्षा सहभागिताको जम्मा अङ्क ३ रहेको छ जुन विद्यार्थीको हाजिरी र कक्षा क्रियाकलापमा भएको सहभागिताका आधारमा प्रदान गरिने छ।

(आ) त्रैमासिक परीक्षाबाट प्राप्त अङ्क

प्रत्येक कक्षामा कम्तीमा दुई पटक त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ। विद्यार्थीले त्रैमासिक परीक्षामा प्राप्त गरेको अङ्कलाई पूर्णाङ्क ६ मा रूपान्तर गरी राख्नुपर्ने छ।

(इ) प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्य

प्रत्येक विद्यार्थीले सातओटा विषयवस्तुको क्षेत्रबाट कम्तीमा एक एकओटा प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्य गर्नुपर्ने छ र ती कार्यहरूलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ। विद्यार्थीले गरेका प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्यका प्रतिवेदनलाई एउटा फाइल वा अभ्यास पुस्तिकामा व्यवस्थित गरी राख्नुपर्ने छ र प्रयोगात्मक परीक्षाको समयमा पेस गर्नुपर्ने छ। विद्यार्थीले प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनको समयमा कुनै एउटा प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्यलाई प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ। प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्यको अड्क दिने आधारहरू

क्र.सं.	आधार	आधारको विस्तृतिकरण	अड्क
१.	प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्य	खोजी/अवलोकन/प्रयोग (तथ्याङ्क सङ्कलन, तथ्याङ्क प्रशोधन, विश्लेषण र निष्कर्ष)	४
		प्रतिवेदन लेखन (पृष्ठभूमि, उद्देश्य, विधि, प्राप्ति र यसको उपयोगितासहित निष्कर्ष) र अभिलेखीकरण	४
		प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्यको प्रस्तुतीकरण	४
२.	मौखिक परीक्षा (viva-voce)	कुनै एउटा प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्य तथा त्यसको प्रतिवेदनका आधारमा	४
जम्मा			१६

द्रष्टव्य : सबै क्षेत्रबाट गराइएका प्रत्येक प्रयोगात्मक र परियोजना कार्यलाई माथिको तालिकामा उल्लेख गरिएका आधारअनुसार पूर्णाङ्क १२ मा अलग अलग मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ। यसरी प्रत्येक प्रयोगात्मक र परियोजना कार्यहरूको मूल्याङ्कनबाट प्राप्त अड्कहरूको जोड निकालेर जम्मा प्रयोगात्मक र परियोजना कार्यको सङ्ख्याले भाग गरेर औसत अड्क निकाल्नुपर्ने छ। बाँकी ४ अड्कको प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका समयमा विद्यार्थीले गरेको प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्यमध्ये कुनै एउटा प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्यका आधारमा मौखिक परीक्षा लिएर दिनुपर्ने छ।

(ख) अन्तिम/बाह्य परीक्षा

निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा बाह्य परीक्षाको भार ७५ प्रतिशत हुने छ। प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठहरूबाट समेटिने गरी प्रश्न सोध्नुपर्ने छ। प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकालाई आधार मानी निर्माण गर्नुपर्छ।

विज्ञान तथा प्रविधि

कक्षा : ९ र १०

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

पाठ्यघण्टा : ५

१. परिचय

विश्वमा विज्ञान र प्रविधिको अत्याधुनिक विकास भइरहेको छ। विश्वव्यापीकरणले संसारको कुनै एउटा स्थानमा रहेका विज्ञानका उत्पादनलाई संसारको जुनसुकै स्थानमा उपलब्ध बनाउन सम्भव तुल्याएको छ। विश्वव्यापीकरणको लाभ लिन र हाम्रा स्थानीय उत्पादनको संरक्षण गर्न विज्ञानको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। विज्ञान र प्रविधिको विकाससँग अनुकूलित हुन, स्रोत र साधनको विवेकपूर्ण उपयोग गर्न, विज्ञान र प्रविधिको विकासले सिर्जना गरेका अवसरहरू उपयोग गर्न र वातावरण क्षयीकरण प्रति सचेत हुन वैज्ञानिक सुझबुझको जरुरत पर्दछ। वैज्ञानिक तथ्य, सिद्धान्त, प्रविधि तथा अवधारणाको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुझबुझ भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने नेपालको शिक्षा नीतिको उद्देश्य रहेको छ। उक्त उद्देश्य पूरा गर्न राष्ट्रिय आवश्यकता, अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, परम्परागत र आधुनिक प्रविधि, सरोकारवालाहरूका सुझाव, ज्ञान निर्माण र आविष्कार, लम्बीय तथा समतलीय सन्तुलन जस्ता आधारभूत सिद्धान्त तथा मान्यतालाई ध्यान दिई यस पाठ्यक्रमको विकास गरिएको छ। विज्ञान र प्रविधिमा आएको आमूल परिवर्तनसँगै सिकाइलाई व्यावहारिक बनाउन राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले कक्षा ९ र १० मा विज्ञान तथा प्रविधि विषय समावेश गरेकाले यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो।

यस पाठ्यक्रमले विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ क्रियाकलापहरूका माध्यमबाट अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन जोड गरेको छ। मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा आत्मसाथ गरी मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रभावकारी प्रयोग गर्ने पक्षमा समेत यस पाठ्यक्रमले जोड दिएको छ। विज्ञान विषय प्रयोगमुखी हुने भएकाले प्रभावकारी सिकाइका लागि सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक क्रियाकलापहरू सँगसँगै लैजानुपर्ने हुन्छ। तसर्थ यस पाठ्यक्रमले विज्ञान तथा प्रविधिका आधारभूत पक्षहरूको जानकारी गराई प्रयोगात्मक, खोज र परियोजनामा आधारित सिकाइका माध्यमबाट बालबालिकाहरूमा प्रत्यक्ष अनुभव हासिल गराउने क्रियाकलापहरूमा जोड दिएको छ। विज्ञान र प्रविधि एक अर्कामा अन्योन्याश्रित भएकाले प्रविधिका विषयवस्तुलाई सकेसम्म विज्ञानका हरेक क्षेत्रसँग समायोजन गर्ने प्रयास गरिएको छ।

बालबालिकामा विज्ञान तथा प्रविधिका आधारभूत ज्ञान, विज्ञान प्रक्रियागत सिप, वैज्ञानिक कारण, समस्या समाधान, वैज्ञानिक अनुसन्धान सिप तथा वैज्ञानिक अभिवृत्तिसहित वैज्ञानिक सुझबुझ भएका नागरिक उत्पादन गर्न पाठ्यक्रमले विषयवस्तुहरूको क्षेत्र निर्धारण गरेको छ। जसअनुसार पाठ्यक्रममा वैज्ञानिक अध्ययन, जीव विज्ञान, भौतिक तथा अन्तरिक्ष विज्ञान, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र रसायन विज्ञान जस्ता

मुख्य विषयक्षेत्रहरू समावेश गरिएका छन् । पाठ्यक्रममा समावेश समग्र विषयवस्तुका लागि ७५ प्रतिशत भार सैद्धान्तिक र २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि छुट्याइएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विज्ञान तथा प्रविधि विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. वैज्ञानिक अनुसन्धानको लागि आवश्यक कौशल, रणनीति र बानीको विकास
२. विज्ञान तथा प्रविधिको उपयोगिता र सीमितताको बुझाइ प्रदर्शन
३. वातावरणका अवयवविचको अन्तरसम्बन्धको बुझाइ प्रदर्शन तथा वातावरण संरक्षणमा योगदान
४. जीवहरूको वर्गीकरण, जीवन प्रक्रिया र क्रम विकासको अवधारणा र प्रयोग
५. भौतिक गतिविधि तथा प्रक्रियासम्बन्धी अवधारणाको विश्लेषण र व्यावहारिक जीवनमा प्रयोग
६. ब्रह्माण्डको उत्पत्ति, वर्तमान र भविष्यसम्बन्धी आधारभूत जानकारी हासिल
७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको जानकारी र सिकाइ प्रक्रियामा सदुपयोग
८. पदार्थका गुणहरूको अवलोकन, विश्लेषण र तिनीहरूको वैज्ञानिक प्रयोजनको बुझाइ प्रदर्शन
९. व्यावहारिक जीवनमा उपयोगी रसायनहरूको पहिचान र समुचित प्रयोग
१०. परम्परागत अभ्यासहरूमा वैज्ञानिक अवधारणाको खोजी र प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
वैज्ञानिक अध्ययन	१. वैज्ञानिक अध्ययन	<p>१.१ वैज्ञानिक अध्ययन र विज्ञानका क्षेत्रहरूको परिचय दिई यी क्षेत्रहरूमा पेसागत अवसरहरूको खोजी गर्न</p> <p>१.२ विज्ञान तथा प्रविधिले ल्याएका उपलब्धिहरू तथा चुनौतीहरूको समीक्षा गर्न</p> <p>१.३ विज्ञानका प्रयोगात्मक कार्य गर्दा सुरक्षात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न</p> <p>१.४ मापनमा वैज्ञानिक सङ्केतन (Scientific notation), मेट्रिक उपसर्गहरू (Metric prefixes), न्यूनतम नाप (least count) र औसतको प्रयोग गर्न ।</p>	१. वैज्ञानिक अध्ययन	<p>१.१ वैज्ञानिक अध्ययनमा स्वतन्त्र चर (independent variable), आश्रित चर (dependent variable) र नियन्त्रित चर (control variable) पहिचान गर्न र बाह्य चर नियन्त्रणको महत्त्व बोध गर्न</p> <p>१.२ आधारभूत र तत्जन्य एकाइहरूबिच भिन्नता छुट्याउन</p> <p>१.३ तत्जन्य एकाइमा संलग्न आधारभूत एकाइहरू पत्ता लगाउन</p> <p>१.४ भौतिक समीकरणमा एकाइगत एकरूपता (homogeneity) जाँच गर्नका लागि आधारभूत एकाइहरूको प्रयोग गर्न ।</p>
जीव विज्ञान	२. सजीवहरूको वर्गीकरण	<p>२.१ जीवहरूको द्विपदीय नामाकरण प्रणाली (binomial system of nomenclature) को परिचय दिन र यसका आधारमा जीवहरूको वैज्ञानिक नाम लेख्न</p> <p>२.२ जाति (Genus) र प्रजाति (species) लाई परिभाषित गर्न</p> <p>२.३ पाँच जगत् प्रणालीअनुसार जीवहरूको वर्गीकरणको अवधारणा स्पष्ट पार्न</p> <p>२.४ मोनेरा, प्रोटिस्टा र फन्जाइ जगत्हरूको विशेषताहरू वर्णन गर्न ।</p>	२. सजीवहरूको वर्गीकरण	<p>२.१ पाँच जगत् प्रणालीअनुसार वनस्पति जगत् र जन्तु जगत्को वर्गीकरण गरी डिभिजन वा फाइलमका विशेषताहरू उदाहरणसहित वर्णन गर्न</p> <p>२.२ सबडिभिजन एन्जियोस्पर्मको वर्ग (class) सम्म वर्गीकरण गरी वर्गहरूबिच तुलना गर्न</p> <p>२.३ सब फाइलम भर्टिब्रेटाको वर्ग (class) सम्म वर्गीकरण गरी वर्गहरूबिच तुलना गर्न</p> <p>२.४ जीवहरूको वर्गीकरणसँग क्रमविकासको सम्बन्ध व्याख्या गर्न ।</p>

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
	३. जीवन चक्र	३.१ च्याउका जीवन चक्र र महत्त्व वर्णन गर्न ३.२ खाने च्याउ र विषालु च्याउको पहिचान गर्न ३.३ च्याउ खेती प्रविधि सम्बन्धमा सोधखोज गर्न	३. जीवन चक्र	३.१ मौरीको जीवनचक्र वर्णन गर्न ३.२ मौरीको उपयोगिता व्याख्या गर्न
	४. क्रम विकास	४.१ प्रमाणहरूका आधारमा क्रम विकासको अवधारणा वर्णन गर्न ४.२ लेमार्कको जीव विकासको सिद्धान्तको अवधारणा स्पष्ट पार्न ४.३ डार्विनको जीव विकासको सिद्धान्तको अवधारणा व्याख्या गर्न ४.४ Hugo de Vries को उत्परिवर्तनको सिद्धान्तको व्याख्या गर्न ४.५ क्रम विकासमा परिवृत्ति र उत्परिवर्तनको महत्त्व सोधखोज गर्न ।	४. वंशाणुक्रम	४.१ माइटोसिस र मियोसिस कोष विभाजनको अवधारणा र महत्त्व वर्णन गर्न ४.२ क्रोमोजोम र वंशाणुको परिचय दिन ४.३ बनावट र कार्यका आधारमा डिएनए र आरएनएबिच भिन्नता छुट्याउन र विभिन्न अनुसन्धानमा डिएनए परीक्षणको महत्त्व बताउन ४.४ मानिसमा हुने लिङ्ग निर्धारणमा सेक्स क्रोमोजोमको भूमिका वर्णन गर्न ४.५ मोनोहाइब्रिड क्रससँग सम्बन्धित मेन्डलको नियमहरू व्याख्या गर्न ४.६ जेनेटिक प्रविधिको परिचय दिन र यसको प्रयोगका सम्बन्धमा सोधखोज गर्न ।
	५. शारीरिक संरचना र जीवन प्रक्रिया	५.१ तन्तुको परिचय सहित वनस्पति तन्तु र जन्तु तन्तुको प्रकार, पाइने भाग र कार्यहरू वर्णन गर्न ५.२ मानव स्नायु प्रणालीका भागहरूको बनावट र कार्य व्याख्या गर्न ५.३ ग्रन्थि प्रणालीको परिचय दिई नलीयुक्त	५. शारीरिक संरचना र जीवन प्रक्रिया	५.१ मानव रक्त सञ्चार प्रणालीको परिचय दिन ५.२ मानव मुटु, रगत र रक्तनलीको बनावट र कार्यहरू वर्णन गर्न ५.३ मानव शरीरमा हुने रक्त सञ्चार क्रिया चित्रसहित वर्णन गर्न ५.४ रक्त समूहको परिचय दिन र रक्त समूह पहिचानको महत्त्व उल्लेख गर्न

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
		<p>र नलीविहिन ग्रन्थिहरूको तुलना गर्न</p> <p>५.४ मानव हर्मोनहरूको परिचयसहित कार्य तथा असरहरू वर्णन गर्न</p> <p>५.५ वनस्पति हर्मोनको परिचय दिई वृद्धि हर्मोनको कार्य र उपयोगिता वर्णन गर्न ।</p>		<p>५.५ ब्लडप्रेसर, ब्लड सुगर र युरिक एसिडको परिचय, असामान्य अवस्थाको लक्षण, रोकथाम र नियन्त्रणका उपायहरू उल्लेख गर्न</p> <p>५.६ हृदयघातको परिचय, कारण र रोकथाम तथा उपचार विधिहरू उल्लेख गर्न ।</p>
	६. प्रकृति र वातावरण	<p>६.१ जलीय र स्थलीय पारिस्थितिक पद्धतिमा जैविक र अजैविक अवयवहरूको अन्तरसम्बन्ध व्याख्या गर्न</p> <p>६.२ पारिस्थितिक पद्धतिमा खाद्यचक्र र खाद्यजालको परिचय दिई जीवहरूको अन्तरसम्बन्ध देखाउन</p> <p>६.३ पारिस्थितिक पद्धतिमा जीवहरूबिचको अन्तरक्रियाका प्रकारहरू वर्णन गर्न ।</p>	६. प्रकृति र वातावरण	<p>६.१ जलवायु परिवर्तनको अवधारणा, कारण र प्रभावहरू व्याख्या गर्न</p> <p>६.२ जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका उपायहरू खोजी गरी अबलम्बन गर्न</p> <p>६.३ नेपालमा पाइने विभिन्न लोपोन्मुख जीवहरूको सुची तयार गरी संरक्षणका उपायहरू सुझाउन</p> <p>६.४ परम्परागत उपयोगका जडीबुटीहरूको सोधखोज गरी उपयोगिताको सुची तयार गर्न ।</p>
भौतिक विज्ञान	७. बल र चाल	<p>७.१ सिधा रेखीय चालसम्बन्धी समीकरणहरू प्रमाणित गर्न र सम्बन्धित गणितीय समस्याहरू समाधान गर्न</p> <p>७.२ समान र असमान गति तथा प्रवेगलाई ग्राफमा प्रस्तुत गर्न र सोको व्याख्या गर्न</p> <p>७.३ न्युटनका चालसम्बन्धी नियमहरू बताउन, प्रदर्शन गर्न र दैनिक जीवनमा उपयोगको खोजी गर्न</p>	७. बल र चाल	<p>७.१ गुरुत्वाकर्षणसम्बन्धी न्युटनको नियम बताउन र सम्बन्धित सरल गणितीय समस्या हल गर्न</p> <p>७.२ गुरुत्व प्रवेगको परिभाषा दिन र पृथ्वीको सतहबाट केन्द्रसम्मको दुरीसँग गुरुत्व प्रवेगको सम्बन्ध व्यक्त गर्न</p> <p>७.३ गुरुत्वबलको परिचय दिन र वस्तुको तौल हिसाब गर्न</p> <p>७.४ स्वतन्त्र खसाइको अवधारणा स्पष्ट पार्न</p>

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
		७.४ इलास्टिसिटी र प्लास्टिसिटीको अवधारणा स्पष्ट पार्न ।		७.५ खसिरहेको वस्तुमा हावाको अवरोधको प्रभाव वर्णन गर्दै यसको दैनिक जीवनमा उपयोग खोजी गर्न ।
	८. यन्त्र	८.१ छड्के सतह, घिर्नी तथा पाङ्ग्रा र बिँडका यान्त्रिक फाइदा, गति अनुपात र कार्यक्षमता अवधारणा स्पष्ट पार्न ८.२ छड्के सतह, घिर्नी तथा पाङ्ग्रा र बिँडको यान्त्रिक फाइदा, गति अनुपात र कार्यक्षमतासम्बन्धी गणितीय समस्या समाधान गर्न ८.३ जटिल यन्त्रको परिचय दिन ।	८. चाप	८.१ तरलमा पास्कलको नियम बताउन, प्रदर्शन गर्न र दैनिक जीवनमा यसको उपयोग खोजी गर्न ८.२ तरल र ग्याँसमा उत्पन्न हुने उर्ध्वचापको परिचय दिन ८.३ आर्किमिडिजको सिद्धान्त बताउन, प्रदर्शन गर्न र दैनिक जीवनमा यस सिद्धान्तको उपयोगहरू खोजी गर्न ।
	९. ऊर्जा	९.१ सूर्यमा शक्ति उत्पन्न हुने प्रक्रिया व्याख्या गर्न ९.२ सौर्य ऊर्जा प्रविधिको परिचय दिन र यसमा आधारित सामान्य उपकरणहरूको निर्माण गर्न ९.३ विभिन्न प्रकारको जैविक इन्धनको परिचय, उपयोग वर्णन गर्न ९.४ ब्रिकेट र वायो ग्याँस बनाउने प्रविधि बताउन र उपयोग गर्न ९.५ नेपालमा पाइने ऊर्जाका वैकल्पिक स्रोतहरू पहिचान र विकासका सम्भावनाहरू खोजी गर्न ।	९. ताप शक्ति	९.१ थर्मल शक्ति, तापक्रम र तापको परिचय दिन ९.२ अपुहरूको चाल र वस्तुको आयतनमा तापको असर व्याख्या गर्न तथा पानीको असाधारण प्रसार (Anomalous expansion) को महत्त्व खोजी गर्न ९.३ वस्तुको विशिष्ट तापधारण क्षमताको परिचय दिन र सम्बन्धित सरल गणितीय समस्या हल गर्न ९.४ साधारण ल्याब थर्मोमिटर, डिजिटल क्लिनिकल थर्मोमिटर र रेडिएसन थर्मोमिटरहरूको कार्यसिद्धान्तको सङ्क्षिप्त वर्णन गर्न तथा साधारण थर्मोमिटरको क्यालिब्रेसनको विधि प्रयोगद्वारा प्रदर्शन गर्न ।

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
	१०. तरङ्ग	<p>१०.१ यान्त्रिक र विकिरण तरङ्ग चिन्न तथा तिनीहरू बिचका भिन्नता बताउन</p> <p>१०.२ विकिरण वर्णपटको परिचय दिन र तिनीहरूका विभिन्न खण्डको उपयोगका उदाहरण दिन</p> <p>१०.३ एक्सरे फोटोग्राफी र सिटिस्क्र्यान विधिको सङ्क्षिप्त परिचय दिन</p> <p>१०.४ ध्वनि तरङ्गको परावर्तन प्रदर्शन गर्न तथा परावर्तित ध्वनिको दैनिक उपयोगहरू खोजी गर्न</p> <p>१०.५ स्वास्थ्य परीक्षणमा प्रयोग हुने अल्ट्रासोनोग्राफी (Ultrasonography) प्रविधिको कार्यप्रक्रियाको सङ्क्षिप्त वर्णन गर्न ।</p>	१०.तरङ्ग	<p>१०.१ तरङ्गको आवर्तनको अवधारणा दिन र आवर्तनका नियमहरू प्रदर्शन गर्न</p> <p>१०.२ तरङ्गको पूर्ण आन्तरिक परावर्तन क्रियाको परिचय दिन र प्रकाश र ध्वनिका पूर्ण आन्तरिक परावर्तनका उपयोगिता बताउन</p> <p>१०.३ प्रकाश विच्छेदन प्रक्रिया प्रदर्शन गर्न र दैनिक जीवनमा यसको उपयोग पहिचान गर्न</p> <p>१०.४ लेन्ससँग सम्बन्धित शब्दावलीहरूको परिभाषा दिन र लेन्समा हुने आवर्तनका नियमलाई किरण रेखा चित्रसहित व्यक्त गर्न</p> <p>१०.५ लेन्सले विभिन्न दुरीमा रहेका वस्तुहरूका आकृति बनाउने प्रक्रियालाई प्रदर्शन गर्न, त्यसको किरण रेखा चित्र खिच्न र बन्ने आकृतिको विशेषता वर्णन गर्न</p> <p>१०.६ लेन्सको सामर्थ्यको परिभाषा दिन र लेन्सको वक्रता र सामर्थ्यबिचको सम्बन्ध बताउन</p> <p>१०.७ मानव आँखामा आकृति बन्ने प्रक्रिया सचित्र वर्णन गर्न</p> <p>१०.८ दृष्टिदोषका प्रकार, कारणहरू र उपचार विधिहरूको सचित्र व्याख्या गर्न</p> <p>१०.९ कोर्नियामा लाग्ने चोटले दृष्टिमा पार्ने असरहरू उल्लेख गर्न तथा रतन्धो, मोतिबिन्दु र color blindness जस्ता समस्याहरूको परिचय दिन ।</p>

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
	११. विद्युत्	<p>११.१ विद्युत् धाराको परिभाषा दिन र यो सँग सम्बन्धित गणितीय समस्या समाधान गर्न</p> <p>११.२ इलेक्ट्रोमोटिभ फोर्स र पोटेन्सियल फरकको परिचय दिन</p> <p>११.३ अवरोधको परिभाषा दिन र यो सँग सम्बन्धित गणितीय समस्या समाधान गर्न</p> <p>११.४ अवरोधक/लोडहरूको समूहीकरणका प्रकारको परिचय दिन, विशेषताहरू वर्णन गर्न र सम्बन्धित गणितीय समस्या हल गर्न</p> <p>११.५ विद्युत्को ताप र प्रकाश असरको परिचय दिन</p> <p>११.६ विद्युतीय सामर्थ्यको परिभाषा दिन र सरल गणितीय समस्या समाधान गर्न</p> <p>११.७ विद्युत् खपत तथा विद्युत् महसुलको सरल गणितीय समस्या समाधान गर्न</p> <p>११.८ विद्युत चुहावट र लोडसेडिङ न्युनीकरण गर्ने उपायहरू वर्णन गर्न ।</p>	११. विद्युत् र चुम्बकत्व	<p>११.१ डाइरेक्ट करेन्ट र अल्टरनेटिङ करेन्टको परिचय दिन</p> <p>११.२ विद्युत् प्रवाह भइरहेको सिधा तार तथा सोलेन्वाइडमा उत्पन्न हुने चुम्बकीय क्षेत्रको प्रदर्शन गर्न र रेखाचित्र कोर्न</p> <p>११.३ चुम्बकीय बलरेखा र चुम्बकीय फ्लक्सको परिचय दिन</p> <p>११.४ मोटर असरको परिचय दिन र दैनिक जीवनमा यसको उपयोग वर्णन गर्न</p> <p>११.५ विद्युत् चुम्बकीय उपपादनसम्बन्धी फाराडेको नियम उल्लेख गर्न र यसका आधारमा एसी जेनरेटर/डाइनामोको कार्य प्रक्रिया वर्णन गर्न</p> <p>११.६ ट्रान्स्फर्मरको बनावट, कार्यविधि र महत्त्व बताउन र यससम्बन्धी सरल हिसाब गर्न ।</p>
	१२. ब्रह्माण्ड	<p>१२.१ आकाशीय पिण्डहरूबिचको दुरी मापन गर्ने एकाइहरू चिन्न</p> <p>१२.२ नेबुला र ब्याकहोलको सामान्य परिचय दिन</p> <p>१२.३ ताराको जीवनचक्रको परिचय दिन</p> <p>१२.४ खगोल विज्ञानको अध्ययन गर्ने राष्ट्रिय</p>	१२. ब्रह्माण्ड	<p>१२.१ ब्रह्माण्डमा गुरुत्वाकर्षण बलको महत्त्व बताउन</p> <p>१२.२ विग व्याङ्ग सिद्धान्तअनुसार ब्रह्माण्डको उत्पत्ति वर्णन गर्न</p> <p>१२.३ ब्रह्माण्डका पिण्डहरूको गतिसम्बन्धी हबलको अध्ययनको निष्कर्ष बताउन</p>

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
		र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको सामान्य परिचय दिन ।		१२.४ गुरुत्वाकर्षण बलको नियमका आधारमा ब्रम्हाण्डको सम्भावित भविष्यसम्बन्धी तर्क प्रस्तुत गर्न ।
सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१३.१ दूरसञ्चार प्रविधिको कार्यप्रक्रियाको परिचय दिन १३.२ दूरसञ्चार प्रविधिमा कृत्रिम भूउपग्रहको महत्त्व उल्लेख गर्न १३.३ दूरसञ्चार प्रणालीमा इन्टरनेटको उपयोगिता चर्चा गर्न १३.४ इन्टरनेटमा सिकाइ सामग्रीको खोजी गर्न १३.५ अनलाइन सुरक्षाका उपायहरू अवलम्बन गर्न ।	१३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१३.१ डिजिटल सिग्नलको परिचय र प्रसारण प्रक्रियाको सङ्क्षिप्त वर्णन गर्न र प्रयोगका उदाहरणहरू उल्लेख गर्न १३.२ सूचना तथा सञ्चारको विकासमा डिजिटल प्रविधिको प्रभावहरू खोजी गर्न १३.३ नेटिजनसिप, अनलाइन रेपुटेसन र डिजिटल आरोग्यता (wellbeing) को अवधारणा वर्णन र अवलम्बन गर्न १३.४ डिजिटल आरोग्यता अवलम्बन गरी श्रव्य तथा श्रव्यदृश्य माध्यमद्वारा सिकाइ प्रदर्शन गर्न ।
रसायन विज्ञान	१४. परमाणु संरचना र रासायनिक बन्ड	१४.१ परमाणविक संरचनाको नमुना तयार गर्न र वर्णन गर्न १४.२ रेडियोधर्मी उत्सर्जनको परिचय दिन र रेडियोधर्मी उत्सर्जन हुने अवस्थाहरू उल्लेख गर्न १४.२ न्युक्लियर फिसन र न्युक्लियर फ्युजनको सामान्य परिचय दिन र यी प्रक्रियाका लागि आवश्यक अवस्था उल्लेख गर्न १४.३ पारमाणविक उर्जाको उपयोगिता बताउन	१४.तत्त्वहरूको वर्गीकरण	१४.१ आधुनिक पेरियोडिक नियमको बुझाइ प्रदर्शन गर्न १४.२ उपसेलका आधारमा पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरूको इलेक्ट्रोन विन्यास गर्न १४.३ आधुनिक पेरियोडिक तालिकामा तत्त्वहरूको वर्गीकरणको व्याख्या गर्न १४.४ आधुनिक पेरियोडिक तालिकामा धातु, अधातु र अर्ध धातुहरूका स्थान व्याख्या गर्न १४.५ निश्चित गुणका तथा पिरियडका तत्त्वहरूको पारमाणविक साइज, इलेक्ट्रो

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
		१४.४ रासायनिक बन्ड बन्ने अवस्था र प्रक्रियाको उदाहरणसहित व्याख्या गर्न १४.५ संयुज्यता र आयोनको सामान्य अवधारणा बताउन १४.६ क्रिसक्रस विधिबाट साधारण यौगिकहरूको आणविक सूत्र लेख्न र आणविक भार पत्ता लगाउन ।		पोजिटिभिटी, इलेक्ट्रो नेगेटिभिटी, संयुज्यता र सक्रियतामा हुने अन्तर विश्लेषण गर्न ।
	१५. रासायनिक प्रतिक्रिया	१५.१ रासायनिक प्रतिक्रिया र रासायनिक समीकरणको परिचय दिन १५.२ सन्तुलित रासायनिक समीकरण लेख्न १५.३ तापदायक र ताप शोषक रासायनिक प्रतिक्रियाको उदाहरणसहित परिचय दिन १५.४ दैनिक जीवनमा रासायनिक प्रतिक्रियाको महत्त्व वर्णन गर्न ।	१५ रासायनिक प्रतिक्रिया	१५.१ रासायनिक प्रतिक्रियाका किसिमहरूलाई उदाहरणसहित वर्णन गर्न १५.२ रासायनिक प्रतिक्रियाको दरलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू परिक्षणद्वारा प्रदर्शन गर्न र व्याख्या गर्न ।
	१६. ग्याँसहरू	१६.१ प्रयोगशालामा हाइड्रोजन, अक्सिजन र नाइट्रोजन ग्याँसहरूको निर्माण गर्न र गुणहरू वर्णन गर्न १६.२ हाइड्रोजन, नाइट्रोजन र अक्सिजन ग्याँसहरूको उपयोगिता वर्णन गर्न १६.३ ओजोन तहको निर्माण, क्षयीकरण प्रक्रिया र महत्त्व व्याख्या गर्न ।	१६. ग्याँसहरू	१६.१ प्रयोगशालामा कार्बन डाइअक्साइड र एमोनिया ग्याँसको निर्माण गर्न र गुणहरू वर्णन गर्न १६.२ कार्बन डाइअक्साइड र एमोनिया ग्याँसहरूको उपयोगिता वर्णन गर्न १६.३ अम्ल वर्षाको कारण, प्रभाव र न्यूनीकरणका उपायहरू बताउन १६.४ हरितगृह प्रभावको कारण, असर र न्यूनीकरणका उपायहरू व्याख्या गर्न ।
	१७. धातु र अधातु	१७.१ धातु र अधातुको अवधारणा प्रस्ट पार्न १७.२ मानव शरीरका लागि आवश्यक खनिज तत्वका स्रोतहरू र महत्त्व उल्लेख गर्न	१७ धातु	१७.१ खनिज र धातुको परिचय दिन १७.२ फलाम, तामा, चाँदी, एलुमिनियम धातुहरूका मुख्य धातुहरूको नाम बताउन

विषयक्षेत्र	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)	एकाइ	सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)
		१७.३ पारो र सिसाले मानव शरीरमा पार्ने नकारात्मक असरहरू पत्ता लगाउन		१७.३ धाउबाट धातु प्रशोधन गर्ने विधिहरूको सामान्य व्याख्या गर्न
	१८. कार्बन र यसका यौगिकहरू	१८.१ कार्बनको परिचय, स्रोत, प्रकृति, भौतिक र रासायनिक गुणहरू व्याख्या गर्न १८.२ प्राङ्गारिक र अप्राङ्गारिक यौगिकहरूबिच भिन्नता छुट्याउन १८.३ दैनिक जीवनमा प्राङ्गारिक यौगिकका उपयोगिता खोजी गर्न ।	१८. हाइड्रोकार्बन र यसका यौगिकहरू	१८.१ हाइड्रोकार्बनको उदाहरणसहित परिचय दिन १८.२ संतृप्त र असंतृप्त हाइड्रोकार्बनबिचको फरक बताउन १८.३ कार्बन सङ्ख्या एकदेखि चारसम्मका हाइड्रोकार्बनको IUPAC नाम, संरचना सूत्र र उपयोग उल्लेख गर्न १८.४ हाइड्रोअक्साइडको सङ्ख्याका आधारमा अल्कोहलको प्रकार र संरचना सूत्र लेख्न १८.५ मिथेनल, इथेनल र ग्लिसरोलको उपयोग पत्ता लगाउन ।
	१९. दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने रसायनहरू	१९.१ बिरुवालाई आवश्यक पर्ने पोषक तत्वहरूको परिचय दिन १९.२ नाइट्रोजन, फस्फोरस र पोटासियमको अभावबाट बिरुवामा देखिने लक्षणहरू प्रयोगद्वारा पहिचान गर्न १९.३ प्राङ्गारिक मलको परिचय, बनाउने विधि र फाइदाहरू उल्लेख गर्न १९.४ रासायनिक मल र किटनासक विषादीको परिचय दिन १९.५ रासायनिक मल र किटनासक विषादीको महत्त्व, असर र जैविक विकल्प व्याख्या गर्न १९.६ माटाको गुणस्तर संरक्षणका उपायहरू वर्णन गर्न ।	१९. दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने रसायनहरू	१९.१ फुड प्रिजरभेटिभ्सको परिचय दिई यसको उचित तरिकाले प्रयोग गर्न १९.२ सरसफाइमा प्रयोग हुने रसायनहरूको परिचय दिई तिनीहरूको उचित तरिकाले प्रयोग गर्न १९.३ विषादीयुक्त रसायनहरूको भण्डारण र प्रयोग गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीप्रति सचेत हुन १९.४ औद्योगिक रसायनहरूबाट हुने प्रदूषणको पहिचान र नियन्त्रणका उपायहरूको खोजी गर्न ।

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम तथा त्यसको विस्तृतीकरण

कक्षा ९

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
वैज्ञानिक अध्ययन	१. वैज्ञानिक अध्ययन	<p>१ वैज्ञानिक अध्ययन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय <p>१.१ विज्ञानका क्षेत्रहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - जीव विज्ञान - भौतिक विज्ञान - रसायन विज्ञान - भू तथा अन्तरिक्ष विज्ञान - वातावरण विज्ञान <p>१.२ विज्ञानका विभिन्न क्षेत्रहरूमा पेसागत अवसरहरू</p> <p>१.३ विज्ञान तथा प्रविधिको उपलब्धि र चुनौतीहरू</p> <p>१.४ विज्ञानका प्रयोगात्मक कार्य गर्दा अपनाउनुपर्ने सुरक्षाका उपायहरू</p> <p>१.५ नाप</p> <p>१.५.१ वैज्ञानिक सङ्केतन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - वैज्ञानिक सङ्केतनमा व्यक्त गर्दा ध्यान दिनुपर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीको पूर्वज्ञानको आधारमा प्रश्नोत्तर विधि प्रयोग गरी छलफल गराउँदै कुनैपनि बस्तु तथा घटनाको व्यवस्थित अध्ययनलाई विज्ञानको रूपमा परिभाषित गर्ने • विज्ञान विषयका क्षेत्रहरूको परिचय दिने • छलफलद्वारा विद्यार्थीलाई विज्ञानका क्षेत्रहरू (जीव विज्ञान, भौतिक विज्ञान, रसायन विज्ञान आदि) सँग सम्बन्धित पेसाहरू पहिल्याउन सघाउने • श्रव्यदृष्यको प्रयोग तथा छलफलद्वारा जीव विज्ञान, भौतिक विज्ञान र रसायन विज्ञानका अध्ययनबाट विश्वले प्राप्त गरेका उपलब्धिहरूका बारेमा सङ्क्षिप्त जानकारी दिने र यिनीहरूको महत्त्व बोध गराउने • टिपिएस विधिबाट वैज्ञानिक पद्धतिमा प्रयोगको महत्त्व, प्रयोगात्मक कार्य गर्दा अपनाउनुपर्ने सुरक्षा विधिको चर्चा गर्ने तथा अलम्बन गर्न लगाउने 	<ul style="list-style-type: none"> • विज्ञानको अर्थ, जीव विज्ञान, भौतिक विज्ञान र रसायन विज्ञानको परिचय तथा यिनीहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रहरू र पेसाहरूका बारेमा वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू निर्माण गरी मौखिक र लिखित अभ्यास गराएर • विज्ञानका उपलब्धिहरूका बारेमा लेखन लगाएर • प्रयोगशालामा प्रयोगात्मक कार्य गर्दा अपनाउने सुरक्षा उपायहरू अपनाएको वा नअपनाएको अवलोकन गरेर • वैज्ञानिक सङ्केतनमा सङ्ख्या व्यक्त गर्ने अभ्यास गर्न लगाएर • उपसर्गहरूबारे हाजिरी जवाफ गराएर, उपसर्गहरूको अर्थ तथा मान लेख्न वा भन्न लगाएर, उपसर्गको प्रयोग भन्न लगाएर (जस्तै : कम्प्युटरको मेमोरी २ गिगाबाइट, २०० मेगावाट 	७

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>कुराहरू</p> <p>१.५.२ मेट्रिक उपसर्गहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - प्रचलित मेट्रिक उपसर्गहरू (अर्थ र symbol): टेरा (T), गिगा (G), मेगा (M), किलो (k), डेसी (d), सेन्टी (c), मिलि (m), माइक्रो (μ), नानो (n), र पिको (p) <p>१.५.३ न्यूनतम नाप -least count)</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - महत्त्व र प्रयोग <p>१.५.४ औसत नापको आवश्यकता</p>	<ul style="list-style-type: none"> • प्रश्न सोधेर वैज्ञानिक पद्धतिसम्बन्धी ज्ञानलाई पुनर्ताजगी गराउने • विज्ञानले अति सूक्ष्मदेखि अति ठुला वस्तुसम्मको अध्ययन गर्ने तथ्य उदाहरण र छलफलबाट बोध गराउने • विज्ञानमा धेरै सानादेखि धेरै ठुला सङ्ख्याहरूको प्रयोग हुने भएको हुँदा धेरै ठुला तथा साना सङ्ख्यालाई लेख्न वैज्ञानिक सङ्केतन प्रयोग गरिने कुरा बताउँदै कुनै पनि सङ्ख्यालाई वैज्ञानिक सङ्केतन गर्ने तरिका सिकाउने र अभ्यास गराउने (डेसिमलभन्दा अगाडि एकदेखि ९ सम्मको एउटामात्र अङ्क लेखिनु पर्ने नियमलाई बोध गराउने) • ठुला तथा साना सङ्ख्यालाई लेख्न तथा बताउन सजिलाका लागि निश्चित उपसर्ग तथा सङ्केतले जनाइने तथ्य बताउने र निम्न उपसर्गका अर्थ स्पष्ट पार्ने • टेरा (T)= 10^{12}, गिगा (G)= 10^9, मेगा (M)= 10^6, किलो (k)= 1000, डेसी (d)= $1/10$, सेन्टी. 	<p>बिजुली, ५ किलोग्राम चामल, २०० किलोमिटर टाढा, १० माइकोमिटर बाक्लो प्लास्टिक आदि)</p> <ul style="list-style-type: none"> • दिएको नापको उपकरणबाट प्राप्त गर्न सकिने least count बताउन लगाएर • नापको मान उल्लेख गर्दा आवश्यक न्यूनतम नाप प्रयोग गरे नगरेको परीक्षण गरेर • साना साना परिमाणहरू नाप्न लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>(c)= $\frac{1}{100}$. मिलि (m)= $\frac{1}{1000}$, माइक्रो (μ)=10^{-6}. नानो. (n)= 10^{-9} र । पिको. (p)= 10^{-12}</p> <ul style="list-style-type: none"> • वैज्ञानिक अध्ययनमा न्यूनतम नापको महत्त्व छलफल गराउने तथा नाप्दा कति सम्म न्यूनतम नाप आवश्यक हुन्छ भन्ने कुरा परिमाणमा भर पर्ने तथ्य उदाहरणसहित प्रस्ट पार्ने (जस्तै मानिसको उमेरको कुरा गर्दा वर्षको महत्त्व हुन्छ भने परीक्षाको समयमा मिनेटको महत्त्व हुन्छ, कापीको मोटाइ नाप्दा मिलिमिटरको महत्त्व हुन्छ भने दुई सहरको दुरी बताउँदा किलोमिटरको मात्र आदि) । • नापका लागि कुनै उपकरण प्रयोग गर्दा किटान गर्न सकिने सबैभन्दा सानो परिमाणलाई उक्त उपकरणको least count भनिने तथ्य प्रस्ट पार्ने • कुनै पनि नाप लिँदा प्रयोग भएको उपकरणको least count सम्म मान लिनु पर्ने कुरा उदाहरण सहित सिकाउने (जस्तै : हाते घडी प्रयोग गर्दा सेकेन्डसम्म, स्टपवाच प्रयोग गर्दा 0.01 सेकेन्डसम्म, मिटर 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>स्केलले नाप्दा मिलिमिटर सम्म तथा मेजरिङ टेपले नाप्दा सेन्टिमिटरसम्म)</p> <ul style="list-style-type: none"> • कुनै परिमाण मापन गर्दा सधैं एउटै परिमाण नआउने अवस्थामा दोहो-र्याएर नापी ती नापहरूको औसत मान लिनुपर्ने अवधारणा स्पष्ट पार्ने • सानो परिमाणको नाप विभिन्न विद्यार्थीलाई नाप्न लगाउने र एकरूपता नआउने हुँदा एउटै परिमाण कम्तीमा तीन पटक नापी औसत निकाल्न बानी बसाल्ने । 		
जीव विज्ञान	२. जीवहरूको वर्गीकरण	<p>२ जीवहरूको वर्गीकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> - वर्गीकरणको परिचय - जीवहरूको दुईपदीय नामाकरण प्रणाली (binomial system of nomenclature) - जाति (Genus) र प्रजाति (Species) - पाँच जगत् प्रणालीको अवधारणा - मोनेरा, प्रोटिस्टा र फन्जाइ जगतको विशेषताहरू र 	<ul style="list-style-type: none"> • वरपरका विभिन्न जनावर र वनस्पतिहरू अवलोकन वा फोटो संकलन गर्ने, गर्न लगाउने, ती जीवहरूका नाम र विशेषताहरू अध्ययन गरी टिपोट गर्न लगाउने, मिल्ने गुणहरू भएका जीवहरूका समूह निर्माण गर्न लगाउने र यस क्रियाकलापका आधारमा वर्गीकरणको अवधारणा स्पष्ट पार्ने • जीवहरूको वर्गीकरण (Hierarchy in classification) चार्ट प्रस्तुत गरी वर्गीकरण के, किन र कसरी भन्ने सम्बन्धमा छलफल गराउने 	<ul style="list-style-type: none"> • जीवहरूको Species, Genus, को चार्ट प्रदान गरी त्यसको आधारमा जीवहरूको नाम भन्न लगाएर • पाँच जगत् वर्गीकरण प्रणालीसम्बन्धी प्रश्नोत्तर गरेर • मोनेरा, प्रोटिस्टा र फन्जाइ जगतका जीवहरूको अवलोकन गर्न लगाई तिनीहरूको वर्गीकरण, विशेषता र चित्र बनाएर फाइल तयार गर्न लगाएर • सुक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा अवलोकन गरी बनाएका चित्रहरूको परीक्षण 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		उदाहरणहरू	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न जीवहरूको सामान्य नामहरू बताउँदै तिनीहरूको वैज्ञानिक नामाकरण गर्ने प्रक्रियाका बारेमा छलफल गराउँदै binomial system of nomenclature को परिचय दिन लगाउने विभिन्न जीवहरूको उदाहरणहरू दिँदै Species का बारेमा छलफल गराउने र परिभाषित गर्न लगाउने Species वर्गीकरणको आधारभूत एकाइ रहेको तथ्य स्पष्ट पार्ने Genus लाई परिभाषित गर्न सहजीकरण गर्ने केही जीवहरूको वैज्ञानिक नाम बताइदिने र अन्य जीवहरूको वैज्ञानिक नाम लेख्ने कार्य समूहमा गर्न लगाई कक्षामा टाँस्न लगाउने र छलफल गर्ने जीवहरूको वर्गीकरणबाट हुने महत्त्व र आवश्यकता सम्बन्धमा थप छलफल गराउने र प्रस्ट हुन सहयोग गर्ने संसारमा विभिन्न वैज्ञानिकहरूले विभिन्न तरिकाले जीवहरूको वर्गीकरण गरेका तथ्यहरू स्पष्ट पार्ने 	<p>गरेर ।</p> <ul style="list-style-type: none"> वर्गीकरणका विभिन्न तहहरूको schematic diagram बनाएको चार्टको अवलोकन गरेर कक्षामा विद्यार्थीहरूको सहभागिताको अवलोकन गरेर विद्यार्थीले गरेका प्रयोगात्मक कार्यहरूको मूल्याङ्कन गरेर 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>तिनीहरूमध्ये पाँच जगत् वर्गीकरण प्रणाली एक रहेको बताउँदै पाँच जगत् वर्गीकरण प्रणालीको परिचय दिन लगाउने साथै चार्टमा पाँच जगत् प्रणालीको वृक्ष चित्र बनाई कक्षाकोठामा टाँस्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहमा सहभागीहरूको कार्य विभाजन स्वयम् समूहलाई गर्न लगाई वर्गीकरणका विभिन्न तहहरू लाई चार्टमा बनाउन लगाई तिनीहरूको अन्तरसम्बन्ध वर्णन गर्न लगाउने प्रत्येक समूहमा पेन इन द मिडल (pen in the middle) क्रियाकलाप गर्न लगाई समूहको एक जनालाई प्रस्तुत गर्न लगाउने, • मोनेरा जगत्मा पर्ने जीवहरूको चित्रहरू/मोडेलहरू प्रस्तुत गर्दै तिनीहरूका विशेषताहरू बताउन लगाउने । यस जगत्मा पर्ने जीवहरूका उदाहरणहरू दिँदै विशेषताहरूका सम्बन्धमा थप स्पष्ट पार्ने । यसअन्तर्गत विभिन्न किसिमका ब्याक्टेरियाहरू पर्ने र तिनीहरूमा प्रोकारियोटिक कोष हुन्छ 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>भनी स्पष्ट पार्ने साथै प्रोकारियोटिक कोषको नमुना बनाई प्रस्तुत गर्ने । यसमा विद्यार्थीहरूको बिचमा मोडेल निर्माण प्रतियोगिता गर्न लगाउने,</p> <ul style="list-style-type: none"> • सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा अमिबा, प्लाज्मोडियम र डाइएटमको स्थायी स्लाइडहरू अवलोकन गराई तिनीहरूको चित्र कोर्न लगाउने । यी जीवहरू प्रोटिस्टा जगत्मा पर्ने कुरा स्पष्ट पार्ने । यस जगत्मा पर्ने थप जीवहरूका उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै तिनीहरूका विशेषताहरूका बारेमा छलफल गराउने • एउटा ब्रेडको टुक्रा ओसिलो ठाँउमा केही दिन राखेर अवलोकन गर्ने परियोजना कार्य दिने, त्यसमा उम्रिएको भुवा जस्तो बस्तु (फन्जाइ) को चित्र कोर्न र फोटो खिचेर ल्याउने भन्ने । परियोजना कार्यको नतिजा कक्षामा प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने • फन्जाइका विभिन्न उदाहरण दिन लगाउने र तिनीहरूका विशेषताहरू वर्णन गर्न लगाउने । यस जगत्मा पर्ने सबै जीवहरूमा क्लोरोफिल 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>नरहेको कुरा स्पष्ट पार्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> यस पाठसँग सम्बन्धित विज्ञान बिद्गो जस्ता खेलहरू पनि खेलाउन सकिने छ । 		
	३.जीवन चक्र	<p>३. च्याउ</p> <p>३.१ च्याउको महत्त्व</p> <ul style="list-style-type: none"> आर्थिक आयआर्जन (च्याउ खेती, जैविक प्रविधिद्वारा च्याउजन्य उत्पादन जस्तै : सुकुटि, अचार आदि) मानव स्वास्थ्यका लागि च्याउको प्रयोग <p>३.२ खाने च्याउ र विशालु च्याउको पहिचान</p> <p>३.३ च्याउको जीवन चक्र</p>	<ul style="list-style-type: none"> सम्भव भएसम्म च्याउको अवलोकनका लागि आफ्नो स्थानीय स्तरमा रहेको च्याउ खेतीको क्षेत्र भ्रमण गराई त्यसबाट हुने आयआर्जनका उपायहरू, खेती गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूका बारेमा सोधपुछ गरी च्याउखेती पनि आयआर्जनको राम्रो स्रोत हुनसक्छ भनी प्रस्ट पारिदिने । यसका आधारमा समूहगत रूपमा प्रतिवेदन तयार गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गरी छलफल गर्न लगाउने, क्षेत्रभ्रमण गराउन सम्भव नभए सम्बन्धित श्रव्यदृष्य सामग्रीहरू प्रदर्शन गर्ने च्याउमा पाइने पोषक तत्वहरूका बारेमा छलफल गराई मानव स्वास्थ्यका लागि च्याउको महत्त्व स्पष्ट पारी यसको प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गर्ने च्याउ खेतीको क्षेत्र भ्रमणका आधारमा आर्थिक आयआर्जन र मानव स्वास्थ्यका लागि च्याउको प्रयोगका बारेमा छोटो प्रतिवेदन 	<ul style="list-style-type: none"> आर्थिक आयआर्जन र मानव स्वास्थ्यका लागि च्याउको प्रयोग बारेमा तयार पारिएको प्रतिवेदनको परीक्षण गरेर खाने च्याउ र विशालु च्याउ का विशेषताहरू बताउन लगाएर च्याउका जीवन चक्र सम्बन्धी तयार गरिएको कोलाजको अवलोकन गरेर 	५

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>तयार गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> सम्भव भए प्रयोगशालामा च्याउ उमार्न लगाउने र उक्त कार्यका लागि आफूले सहजीकरण गर्ने सम्भव भएसम्म खाने च्याउ र विशालु च्याउको नमुना देखाएर वा चित्र वा भिडियोहरू प्रस्तुत गरी तिनीहरूका गुणहरू पहिचान गर्न लगाई खाने च्याउ र विशालु च्याउ पहिचान गर्न सहयोग गर्ने शिक्षक र विद्यार्थीले विशालु च्याउबाट मानिसको मृत्यु समेत भएका समाचारका कटिङहरू सङ्कलन गर्ने र प्रदर्शन गरी अर्को वर्षकोलागि सबै सामग्रीहरू भण्डारण गरेर राख्ने च्याउको जीवन चक्रका विभिन्न चरणहरू देखिने गरी चार्ट, भिडियो सामग्री वा वास्तविक वस्तु प्रदर्शन गरी अन्तरक्रिया गर्ने कार्डबोर्डमा वा कपडामा विभिन्न रङ्हरू वा विभिन्न रङको धागो प्रयोग गरी सबै चरणहरू देखिने गरी च्याउको जीवन चक्रको कोलाज तयार गर्न लगाउने । 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
	४. क्रम विकास	<p>४ क्रम विकास</p> <ul style="list-style-type: none"> - क्रम विकासको अवधारणा <p>४.१ क्रम विकासका प्रमाणहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - जीवावशेष, भ्रूणसम्बन्धी, दुई वर्गबिचका जनावर, अवशेषाङ्ग, होमोलोगस र एनालोगस अङ्गहरूका आधारमा) <p>४.२ क्रम विकाससम्बन्धी सिद्धान्तहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - लेमार्कको सिद्धान्त - डार्विनको सिद्धान्त - Hugo de Vries को उत्परिवर्तनको सिद्धान्त <p>४.३ परिवृत्ति र उत्परिवर्तन</p>	<ul style="list-style-type: none"> • पृथ्वीमा जीवहरूको उत्पत्ति र विकाससम्बन्धी विभिन्न प्रश्न गर्दै क्रमविकासको परिचय दिने • विद्यार्थीहरूलाई समूहमा विभाजन गरी विभिन्न आधारहरू (जीवावशेष, भ्रूणसम्बन्धी, दुई वर्गबिचका जनावर, अवशेषाङ्ग, होमोलोगस र एनालोगस अङ्गहरू) को छलफल गराउँदै क्रम विकासको अवधारणा प्रस्ट पार्ने • सम्भव भएसम्म भिडियो प्रस्तुत गर्दै डार्विनको सिद्धान्त व्याख्या गर्ने, peer reading peer summarizing विधिबाट सम्बन्धित पाठ पढेर समूहमा छलफल गर्न लगाउने • परिवृत्ति र उत्परिवर्तनसम्बन्धी परिचय उदाहरणसहित प्रस्तुत गर्ने • ह्युगो डेब्रिसको उत्परिवर्तनको सिद्धान्तको चित्र वा भिडियो प्रदर्शन गर्दै व्याख्या गर्ने । उत्परिवर्तित वंशाणु पछिल्लो पुस्तामा हस्तान्तरण हुँदै जाने र कुनै पुस्तामा देखा पर्न सक्ने सम्भावना हुन्छ भन्ने निचोड उदाहरणसहित प्रस्तुत गर्ने • विभिन्न उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै 	<ul style="list-style-type: none"> • क्रम विकास भनेको के हो ? क्रम विकास भएकै हो भन्ने प्रमाण के छ ? जस्ता प्रश्नहरू सोधेर • क्रम विकासका प्रमाणहरू (जीवावशेष, भ्रूणसम्बन्धी, दुई वर्गबिचका जनावर, अवशेषाङ्ग, होमोलोगस र एनालोगस अङ्गहरूको चित्रहरू पहिचान र उक्त चित्रको व्याख्याको आधारमा मूल्याङ्कन गरेर • डार्विनको सिद्धान्त र ह्युगो डेब्रिसको उत्परिवर्तनको सिद्धान्त तुलना गर्न तालिका बनाई प्रस्तुत गर्न लगाएर • क्रमविकासमा परिवृत्ति र उत्परिवर्तनको प्रभाव उदाहरणसहित भन्न लगाएर 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			क्रमविकासमा परिवृत्ति र उत्परिवर्तनले पारेका प्रभावहरू व्याख्या गर्ने र उक्त प्रभावहरूको तुलना गरी टिपोट गर्न लगाउने ।		
	५.शारीरिक संरचना र जीवन प्रक्रिया	<p>५.१ तन्तु</p> <ul style="list-style-type: none"> - तन्तुको परिचय र प्रकार <p>५.१.१ वनस्पति तन्तु</p> <ul style="list-style-type: none"> - मेरिस्टेमेटिक तन्तु र स्थायी तन्तु (सामान्य, जटिल र विशेष) को परिचय, पाइने बिरुवाका भागहरू र कार्य <p>५.१.२ जन्तु तन्तु</p> <ul style="list-style-type: none"> - इपिथेलियल तन्तु, मांसपेशी तन्तु, स्नायु तन्तु र संयोजी तन्तुको परिचय र कार्य <p>५.२ स्नायु प्रणाली</p> <ul style="list-style-type: none"> - स्नायु प्रणालीको परिचय <p>५.२.१ स्नायु प्रणालीका भागहरूका बनावट र</p>	<ul style="list-style-type: none"> • कोषसम्बन्धी प्रश्नोत्तर गर्दै मस्तिष्क मन्थन गराउने र तन्तुलाई कोषहरूको समूहका रूपमा परिचित गराउन चित्रको प्रयोग गर्ने • विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी प्याजको भित्रपट्टिको अर्धपारदर्शक फिल्ली निकालेर अस्थायी स्लाइड तयार पार्न लगाउने, सबैले तयार पारेका स्लाइडहरू सूक्ष्मदर्शक यन्त्रमा राखेर पालैपालो अवलोकन गर्न लगाई त्यसको प्रतिबिम्बन छलफल गराउने यसका आधारमा वनस्पति तन्तुका बारेमा परिचित गराउने • वनस्पति तन्तु (मेरिस्टेमेटिक तन्तु, स्थायी तन्तु : सामान्य, जटिल र विशेष) का स्थायी स्लाइडहरूको सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा अवलोकन गराई तिनीहरूको चित्र कोर्न लगाई विभिन्न किसिमका वनस्पति तन्तुहरूको परिचय, पाइने स्थान र कार्यको बारेमा छलफल गराई स्पष्ट पार्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीले सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा अवलोकन गरी बनाएका चित्रहरूको अवलोकन गरेर • चित्रमा स्नायु प्रणालीका भागहरू (केन्द्रीय स्नायु प्रणाली, पेरिफेरल स्नायु प्रणाली र स्वचालित स्नायु प्रणाली) को पहिचान गर्न लगाएर, तिनिहरूको बनावट, कार्यहरू लेख्न लगाएर • अकाम्य क्रियाको नमुना प्रदर्शन अवलोकन गरेर • नलियुक्त र नली विहीन ग्रन्थिबिच भिन्नता बताउन लगाएर • हर्मोन भनेको के हो ? कुन हर्मोनको कमी वा बढी हुँदा के असर पर्छ ? लेख्न लगाएर एउटा साथीले अर्को साथीबाट मूल्याङ्कन गर्न लगाएर । 	१६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>कार्यहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - केन्द्रिय स्नायु प्रणाली (मस्तिष्क र सुषुम्ना) - पेरिफेरल स्नायु प्रणाली - स्वचालित स्नायु प्रणाली - स्नायु प्रणालीका भागहरूबिच अन्तरसम्बन्ध (संरचना र कार्यका आधारमा) - अकाम्य क्रियाको परिचय <p>५.३ ग्रन्थि प्रणाली</p> <p>५.३.१ ग्रन्थि</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - प्रकार - नली विहीन र नलीयुक्त ग्रन्थिहरू <p>५.३.२ मानव हर्मोन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय, कार्य र असर <p>५.३.३ वनस्पति हर्मोन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - वनस्पति वृद्धि हर्मोनको कार्यहरू (साइटोकाइनिन र अक्जिन) - वनस्पति वृद्धि हर्मोनको 	<ul style="list-style-type: none"> • सावधानीपूर्वक गालाको भित्री भागबाट थोरै पातलो फिल्ली निकाली अस्थायी स्लाइड निर्माण गर्ने । विद्यार्थीलाई सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा उक्त स्लाइड अवलोकन गराई देखिएको तन्तु इपिथेलियल तन्तु रहेको प्रस्ट पार्ने र जन्तु तन्तुका बारेमा परिचित गराउने अवलोकनका आधारमा विशेषता लेख्न लगाई कक्षा छलफलमा प्रस्तुत गर्न लगाउने, • जन्तु तन्तुको स्थायी स्लाइडहरूको सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा अवलोकन गराई विभिन्न प्रकारका (इपिथेलियल तन्तु, मांसपेशी तन्तु, स्नायु तन्तु र संयोजी तन्तु) तन्तुहरूको चित्र कोर्न लगाई ती तन्तुहरूको परिचय, पाइने स्थान र कार्यहरूबारे छलफल गराउने, अवलोकनको प्रतिविम्बन प्रस्तुत गर्न लगाउने • मानव शरीरमा ज्ञानेन्द्रियहरू, मस्तिष्क र मांसपेशीबिच हुने सूचना प्रवाहको प्रक्रियालाई कम्प्युटरमा input, output र CPU बिचको सूचना प्रवाह प्रक्रियासँग तुलना गर्दै मानव स्नायु प्रणालीको को चित्र 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		उपयोगिता: टिस्यु कल्चर, तरकारी तथा फलफूल खेती	<p>बनाउन लगाई चित्रको व्याख्या गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • स्नायु प्रणालीको चित्र वा भिडियो प्रदर्शन गर्ने । विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी स्नायु प्रणालीका विभिन्न भागहरू (केन्द्रीय स्नायु प्रणाली, पेरिफेरल स्नायु प्रणाली र स्वचालित स्नायु प्रणाली) को बनावट र तिनीहरूको कार्यहरू र अन्तरसम्बन्ध बारेमा समूहमा छलफल गर्न लगाउने, प्रस्तुत गर्न लगाउने, आवश्यकताअनुसार शिक्षकले थप प्रस्ट गर्ने • सम्भव भए मस्तिष्कको नमुना, नभए चित्र वा भिडियो प्रदर्शन गर्दै मस्तिष्कका विभिन्न भागहरू पहिचान गर्न लगाउने र उक्त भागहरूको कार्यहरू वर्णन गर्न लगाउने, माटो वा क्ले को मदतबाट मस्तिष्कको मोडेल निर्माण गर्न लगाई सवै भन्दा राम्रो मोडेललाई प्रयोगशालामा प्रदर्शन गर्दै राख्ने • हामीले कुनै तातो वस्तु छुँदा एक्कासि हात निकाल्छौं, किन ? जस्ता विभिन्न प्रश्नहरू गर्दै अकाम्य 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>क्रियाको परिचय दिन लगाउने र अकाम्य क्रिया केन्द्रीय स्नायु प्रणालीमा रहेको सुषुम्नाले गराउँछ भनी स्पष्ट हुन सहयोग गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी कपास, रङ्गीन धागो र पोते मालाको प्रयोग गरी कार्ड बोर्ड वा चार्ट पेपरमा अकाम्य क्रियाको नमुना तयार गर्न लगाई हाम्रो शरीरमा अकाम्य क्रिया कसरी हुन्छ ? व्याख्या गर्न लगाउने • अमिलो खानेकुराहरू देख्दा हाम्रो मुखमा च्याल कसरी आउँछ ? हामीले खाएको खाना पचाउन मद्दत गर्ने इन्जाइमहरू कहाँबाट उत्पादन हुन्छन ? जस्ता प्रश्नहरू गर्दै ग्रन्थिको परिचय दिन लगाउने र विभिन्न किसिमका ग्रन्थिहरू (नली विहीन र नलीयुक्त ग्रन्थिहरू) का बारेमा व्याख्या गर्न लगाउने साथै नली विहीन र नलीयुक्त ग्रन्थिहरूबिच भिन्नता छुट्याउन लगाउने • मानव शरीरमा विभिन्न नली विहीन ग्रन्थिहरूको अवस्थिति देखाउने चार्ट वा भिडियो प्रदर्शन गर्दै विभिन्न नली 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>विहीन ग्रन्थिहरू पहिचान गर्न लगाउने र तिनीहरूले उत्पादन गर्ने श्राव नै हर्मोन हो भनी हर्मोनलाई परिचित गराउने । यसमा मानव शरीरमा विभिन्न ग्रन्थिहरूको स्थान देखाउने चित्र बनाउन लगाउने नली विहीन ग्रन्थिहरूले उत्पादन गर्ने हर्मोनहरू र तिनीहरूका कार्यहरूको सूची तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • विभिन्न किसिमका हर्मोनहरूको घटबढले गर्दा मानव शरीरमा हुने असरको भिडियो वा चित्रहरू देखाई तिनीहरूका बारेमा छलफल गराई सूचीकृत गर्न लगाउने • जन्तुहरूले जस्तै वनस्पतिहरूले पनि वृद्धिका लागि हर्मोनहरू उत्पादन गर्छन् भन्ने बारेमा छलफल गराउँदै वनस्पति वृद्धि हर्मोनको परिचय दिने । cytokinin र auxin लाई वनस्पति वृद्धि हर्मोनका रूपमा चिनाउँदै यिनीहरूको कार्य छलफल गर्ने • कृषि क्षेत्रमा भइरहेका वनस्पति वृद्धि हर्मोनको प्रयोगबारे छलफल गराउने 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
	६. प्रकृति र वातावरण	<p>६.१ पारिस्थितिक पद्धति - जलीय र स्थलीय पारिस्थितिक पद्धतिमा जैविक र अजैविक अवयवहरूको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>६.२ पारिस्थितिक पद्धतिमा खाद्य चक्र र खाद्य जालको परिचय र जीवहरूको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>६.३ जीवहरू बिचको अन्तरक्रिया : प्रतिस्पर्धा (competition), सिकार (predation), परजीवीतता (parasitism), कमेन्सियालिज्म (commensalism), पारस्परिकता (mutualism)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • स्थलीय र जलीय पारिस्थितिक पद्धतिको अवलोकन गर्न लगाउने । त्यहाँ रहेका जैविक र अजैविक तत्त्वहरूको सूची तयार गर्न लगाई तिनीहरूबिचको अन्तरसम्बन्ध खोजी गर्न लगाई अन्तरक्रिया गर्न लगाउने • विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी कार्डबोर्ड, विभिन्न रङको धागो आदि प्रयोग गरी जलीय र स्थलीय पारिस्थितिक पद्धतिको नमुना बनाई कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने • विभिन्न पारिस्थितिक पद्धतिमा रहेका जीवहरूले खाने क्रिया र यसरी खाने र खाइने आधारमा बनेको अन्तरसम्बन्धका सम्बन्धमा छलफल गर्ने • शक्ति हस्तान्तरण (energy transfer) का आधारमा खाद्य चक्र र खाद्य जालोको परिचय दिने • खाद्य चक्र र खाद्य जालोका आधारमा पारिस्थितिक पद्धतिमा रहेका जीवहरूकाबिच अन्तरसम्बन्ध (उत्पादक, उपभोक्ताका विभिन्न तहहरू र विच्छेदक) का बारेमा छलफल गराई वर्णन गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • जलिय र स्थलीय पारिस्थितिक पद्धतिमा जैविक र अजैविक तत्त्वहरूको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न लगाएर • खाद्य जालको चित्रबाट विभिन्न खाद्य श्रृङ्खला खोजेर प्रस्तुत गर्न लगाएर • विद्यार्थीले बनाएका नमुनाको अवलोकन र परीक्षण गरेर • विद्यार्थीका कक्षामा गरिने विभिन्न क्रियाकलापमा भएको सहभागिताको मूल्याङ्कन गरेर • कक्षामा विद्यार्थीको प्रस्तुतीकरणमा आत्मविश्वास, हावभाव, विषयवस्तु, बोलीको स्पष्टता आदिको मूल्याङ्कन गरेर • एकाइ अन्त्यमा बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू निर्माण गरी विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था जाँच गरेर । 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> उक्त पारिस्थितिक पद्धतिमा रहेका विभिन्न जीवहरूको खाना तथा वासस्थानका लागि हुने अन्तरनिर्भरताका आधारमा जीवहरूका बिचको अन्तरसम्बन्ध प्रतिस्पर्धा (competition), सिकार (predation), परजीवीता (parasitism), कमेन्सियालिज्म (commensalism), पारस्परिकता (mutualism) का उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै उक्त अन्तरसम्बन्धहरूका बारेमा वर्णन गर्नेर तालिका बनाउन लगाउने 		
भौतिक तथा अन्तरिक्ष विज्ञान	७. बल र चाल	<p>७.१ सिधारेखीय चालका समीकरणहरू</p> <p>७.२ सिधारेखीय चालका ग्राफ</p> <ul style="list-style-type: none"> - स्थानान्तरण-समयको ग्राफ - गति-समयको ग्राफ - गति र प्रवेग सम्बन्धी गणितीय समस्याहरू <p>७.३ चालसम्बन्धी न्युटनका नियमहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - इनर्सिया - चालसम्बन्धी न्युटनको 	<ul style="list-style-type: none"> दुरी, स्थानान्तरण, वेग र गतिको अवधारणा र उदाहरणहरूको पुनरावृत्ति गराउने औसत गति र प्रवेगको परिभाषाबाट सुरु गरी सिधा रेखीय चालका समीकरणहरू प्रमाणित गर्ने तथा यिनीहरूको प्रयोग गरी गणितीय समस्या हल गर्ने र गर्न लगाउने स्थानान्तरण र समयको ग्राफ खिच्न सिकाउने स्थानात्तरण र समयको ग्राफमा रेखाको भुकावले वेग देखाउने तथ्य 	<ul style="list-style-type: none"> समीकरण प्रमाणित गर्न तथा सम्बन्धित हिसाब गर्न लगाएर विस्थापन र समयको तथा वेग र समयको ग्राफ खिच्न लगाएर तथा यी ग्राफको व्याख्या गर्न लगाएर इनर्सियाको परिभाषा र उदाहरण दिन लगाएर चालसम्बन्धी न्युटनको पहिलो नियम बताउन लगाएर परिणात्मक बलले वस्तुको चालको अवस्था बदल्छ भन्ने 	११

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>पहिलो नियम र दैनिक जीवनमा उपयोगका उदाहरणहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - चालसम्बन्धी न्युटनको दोस्रो नियम र यससम्बन्धी गणितीय समस्या - चालसम्बन्धी न्युटनको तेस्रो नियम र दैनिक उपयोगहरूका उदाहरणहरू - क्रिया र प्रतिक्रियाका जोडीहरू <p>७.४ इलास्टिसिटी र प्लास्टिसिटी (हुकको नियम उल्लेख नगर्ने)</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिभाषा र उदाहरण 	<p>प्रमाणित गरेर देखाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • समान र असमान वेग भएको चालको रेखाको भुकावको भिन्नता देखाउने • वेग र समयको ग्राफसम्बन्धी पनि माथि जस्तै कार्यहरू गर्ने गराउने • सिक्का र कार्ड, धागो वा डोरीमा भुन्ड्याएको गड्ढो वस्तु हल्लाउने जस्ता प्रयोगहरू गरेर इनर्सियाको परिचय दिने र अन्य उदाहरणबारे छलफल गराउँदै इनर्सिया र पिण्डको सम्बन्ध स्पष्ट पार्ने • चालसम्बन्धी न्युटनको पहिलो नियम प्रदर्शन गर्ने, उदाहरण दिने र सम्बन्धित प्रयोगहरू गराउँदै वस्तुको चालको अवस्था बदल्न बाह्य परिणात्मक बलको आवश्यकता बोध गराउने • डायनामिक टुली वा त्यस्तै सजिलै गुड्ने वस्तु (खेलौना गाडी वा ठेलागाढा वा पेन्सिलकहरूको ताँती माथि ज्यामिति बाकस) मा विभिन्न परिमाणको बल तथा तौल राखेर त्यसको प्रवेगमा आउने असर प्रदर्शन गर्दै बाह्य परिणात्मक बलले 	<p>प्रदर्शन गर्न लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> • चालसम्बन्धी न्युटनको दोस्रो नियम बताउने तथा प्रदर्शन गर्न लगाएर • $F = ma$ सूत्रको प्रयोग गरी गणितीय समस्याको हल गर्न लगाएर • चालसम्बन्धी न्युटनको तेस्रो नियम बताउने तथा प्रदर्शन गर्न लगाएर • विभिन्न परिवेशमा न्युटनको तेस्रो नियमअनुसार action र reaction जोडी छुट्याउन लगाएर, उपयोग सोधेर, प्रदर्शन गर्न लगाएर, उपयोग सम्बन्धी खोजी गर्न लगाएर • तेस्रो नियमका दैनिक उपयोगहरू सोधेर • परिणात्मक बलले वस्तुको आकार र साइज परिवर्तन गर्छ भन्ने प्रदर्शन गर्न लगाएर • elasticity and plasticity को परिभाषा र उदाहरण दिन लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>वस्तुमा उत्पन्न गर्ने प्रवेग परिणात्मक बलको मात्रासँग अनुक्रमानुपातिक तथा वस्तुको पिण्डसँग व्युत्क्रमानुपातिक हुने र प्रवेग र बल एकै दिशामा हुने तथ्य प्रस्ट पार्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> चालसम्बन्धी न्युटनको दोस्रो नियम बल पिण्ड र प्रवेगको गुणनफल सित बराबर हुन्छ भन्ने भनाइ $F= ma$ सूत्र बाट गणितीय समसया समाधानको अभ्यास गराउने फुटबल वा अन्य उदाहरणबाट क्रिया र प्रतिक्रियाको अवधारणा प्रस्ट पार्ने, एक्सन र रिएक्सन सधैं एक अर्कासँग बराबर तर विपरीत दिशामा हुने र कहिल्यै पनि दुवै एउटै वस्तुमा कार्यरत नहुने तथ्य प्रस्ट पार्ने चालसम्बन्धी न्युटनको तेस्रो नियम (वस्तु A ले वस्तु B मा बल लगायो भने वस्तु B ले वस्तु A मा उतिनै मात्राको तर विपरीत दिशामा बल लगाउँछ) बताउने श्रव्यदृष्य तथा प्रयोगहरूका आधारमा विभिन्न परिवेशमा न्युटनको तेस्रो नियमअनुसार action 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>र reaction जोडीको पहिचान गर्न सिकाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • श्रव्यदृष्यको सहायताले चालसम्बन्धी न्युटनको तेस्रो नियमका दैनिक उपयोगहरू (रकेट, हिंडाइ, पौडी, चराको उडान, आदि) बारे छलफल गराउने • रबर तन्काएर देखाउँदै परिणात्मक बलले वस्तुको साइज परिवर्तन गर्छ भन्ने तथ्य प्रदर्शन गर्ने • त्यसैगरी भरेको बेलुन वा टुथपेस्ट वा कागजलाई समाउँदा आकार परिवर्तन भएको देखाउँदै परिणात्मक बलले वस्तुको आकार परिवर्तन गर्छ भन्ने तथ्य बताउने • रबर ब्यान्ड र प्लास्टिकको सहायताले इलास्टिसिटी र प्लास्टिसिटी गुणहरू प्रदर्शन गर्दै यी गुणहरूको परिभाषा, उदाहरण दिने र छलफल गर्ने (हुकको नियम उल्लेख गर्न नपर्ने) । • यि पाठहरू सँग सम्बन्धित गणितिय समस्याहरू समाधानार्थ छलफल गर्न लगाउने । 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
	८. यन्त्र	<p>८ सरल यन्त्र</p> <p>८.१ छड्के सतह (फेसो र पेच सहित), घिर्नी तथा पाङ्ग्रा र बिँड</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - यान्त्रिक फाइदा - गति अनुपात - कार्य क्षमता <p>८.२ सरलयन्त्रमा बल (इफोर्ट र तौल) र बलले पार गर्ने दुरीको सम्बन्ध</p> <p>८.३ जटिल यन्त्र</p>	<ul style="list-style-type: none"> • श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रयोग गरी वा वास्तविक छड्के सतह, घिर्नी, फेसो, पेच तथा पाङ्ग्रा र बिँड प्रदर्शन गरी तिनीहरूलाई सरल यन्त्र भन्नुका कारणहरू छलफल गराउने, टिपोट गर्न लगाउने • स्कु र फेसोलाई छड्के सतहकै रूपमा परिचित गराउने • छड्के सतह, घिर्नी, पाङ्ग्रा र बिँड प्रत्येकमा तौल, बल, तौलले पार गर्ने र बलले पार गर्ने दुरी मापन गर्न लगाउने र तिनीहरूका यान्त्रिक फाइदा र गति अनुपातको हिसाब गर्न सिकाउने • धेरैजसो सरल यन्त्रमा प्रायः तौलभन्दा बल कम लगाइने तर बलले तौलभन्दा धेरै दुरी पार गर्नुपर्ने तथ्य उदाहरणसहित प्रस्ट पार्ने • यन्त्रको कार्य क्षमताको परिभाषा दिने र यन्त्रको कार्य क्षमता हिसाब गर्न सिकाउने • यन्त्रको कार्य क्षमता सतप्रतिशत भन्दा कम हुने तथ्य प्रमाणसहित पुष्टि गर्ने • यन्त्रको कार्य क्षमता, यान्त्रिक 	<ul style="list-style-type: none"> • चम्चा, कुचो आदि किन सरल यन्त्र हो ? जस्ता प्रश्नहरू सोधेर • सरल यन्त्रमा बल (इफोर्ट र तौल) र बलले पार गर्ने दुरीको सम्बन्ध कस्तो हुन्छ ? प्रस्ट पार्न लगाएर • जटिल यन्त्र र सरल यन्त्रमा के सम्बन्ध छ ? कार्य क्षमता भनेको के हो ? जस्ता मौखिक प्रश्नहरू सोधेर र सरल गणितीय समस्या हल गर्न लगाएर । 	५

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>फाइदा र गतिअनुपातको सम्बन्ध विश्लेषण गर्ने र सरल गणितीय समस्या हल गर्न सिकाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> प्रत्येक यन्त्रमा लगाइने बल र यसले पार गर्नु पर्ने दुरीको सम्बन्ध प्रयोगात्मक क्रियाकलापबाट पुष्टि गर्ने विभिन्न यन्त्रहरू प्रदर्शन गर्दै तिनीहरूलाई सरल र जटिल यन्त्रको रूपमा वर्गीकरण गर्न लगाउने । 		
	९. ऊर्जा	<p>९. ऊर्जाको अवधारणा</p> <p>९.१ सौर्य ऊर्जा परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> - सूर्यमा हुने न्युक्लियर प्रतिक्रिया - सूर्यमा न्युक्लियर फ्यूजन प्रतिक्रियाका लागि आवश्यक आधारहरू <p>९.२ सौर्य ऊर्जाको प्रविधिको परिचय (सौर्य टुकी, सौर्य ऊर्जामा आधारित सडक बत्ती, सोलार हिटर, सौर्यऊर्जा सँग सम्बन्धित अन्य उपकरणहरू)</p> <ul style="list-style-type: none"> - सौर्यऊर्जा सँग सम्बन्धित उपकरणको नमुना 	<ul style="list-style-type: none"> टिपिएस विधिबाट ऊर्जाका स्रोतहरू र उपयोगको सन्दर्भमा निचोड निकाल्ने सौर्य शक्तिलाई विद्युतीय शक्तिमा रूपान्तरण गर्ने उपकरण र तिनका नमुनाहरू निर्माण गर्न लगाई त्यसको उपयोगबारे छलफल गराउने सूर्यमा हुने न्युक्लियर प्रतिक्रियासँग सम्बन्धित शब्द समीकरण र सूत्र समीकरण लेख्न अभ्यास गराउने यसका आधारमा सूर्यबाट शक्ति प्राप्त हुने प्रक्रिया प्रस्ट पार्ने सूर्यलाई ऊर्जाको प्रमुख स्रोत मान्नुका कारणहरू छलफल गर्ने सौर्य ऊर्जासम्बन्धी सम्भव भएका 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीले निर्माण गरेका नमुनाको शिक्षकबाट पूर्व निर्मित रुब्रिक्सका आधारमा स्वमूल्याङ्कन गर्न लगाएर छलफलमा उनीहरूको सहभागिताको अवस्था मूल्याङ्कन गरेर प्रतिवेदनको मूल्याङ्कन गरेर कक्षामा शिक्षक निर्मित छोटो छोटो प्रश्नहरूमा विद्यार्थीले दिएको मौखिक उत्तरका आधारमा एकाइगत रूपमा बहुवैकल्पिक र विषयगत प्रश्नहरू निर्माण गरी लिखित परीक्षा लिएर । 	८

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>निर्माण (सोलार हिटर)</p> <p>९.३ जैविक ऊर्जा अवधारणा र महत्त्व</p> <p>९.४ ब्रिकेट र बायोग्याँसको महत्त्व, बनाउने विधि र उपयोग</p> <p>९.५ नेपालमा प्रयोग गरिने ऊर्जाका वैकल्पिक स्रोतहरू र विकासका सम्भावना</p>	<p>प्रविधि प्रदर्शन गरी तिनिहरूको कार्य सिद्धान्त स्पष्ट पार्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> सोलार हिटरको नमुना तयार गर्ने विधि छलफल गर्दै विद्यार्थीलाई नमुना सोलार हिटर बनाउन लगाउने र प्रदर्शन गर्न लगाउने जैविक इन्धन (बायोमास, पराल, छुवाली र भुस) को परिचय दिएर तिनीहरूको उपयोगिता बारे छलफल गराउँदै निष्कर्ष निकाल्न लगाउने ब्रिकेट र बायोग्याँस को सामान्य परिचय दिँदै यसको निर्माण प्रक्रिया स्थलगत भ्रमण वा श्रव्य दृश्य माध्यमबाट अवलोकन गर्न लगाई अवधारणागत स्पष्टता ल्याउने नेपालमा प्रयोग गर्न सकिने वैकल्पिक ऊर्जाका बारेमा छलफल गरी स्रोतहरू (वायु ऊर्जा, जैविक ऊर्जा, जलविद्युत, बायोग्याँस, सौर्य ऊर्जा आदि) को पहिचान गर्ने र तिनीहरूको विकासकालागि देखिने सम्भावनाहरू समेत समेटेर प्रत्येक विद्यार्थीलाई छोटो प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
	१०. तरङ्ग	<p>१०. तरङ्ग</p> <p>१०.१ तरङ्गका प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> - यान्त्रिक (लङ्गिचुडिनल र ट्रान्सभर्स तरङ्ग) को परिचय र भिन्नता - यान्त्रिक र विकिरण तरङ्गको भिन्नता <p>१०.२ विकिरण वर्णपट</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - रेडियो, इन्फ्रारेड, भिजिबल, अल्ट्राभाइलेट, एक्सरे र गामारे <p>१०.३ एक्सरे फोटोग्राफी विधि</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय (एक्सरे उत्पादन गर्ने उपकरणको नाम, फोटो खिच्ने विधि, फोटोमा हड्डीहरू देखिने कारण) <p>१०.४ सिटिस्क्र्यान</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - कार्यसिद्धान्त (शक्तिशाली एक्सरेको मसिनो beam ले शरीरको एउटै खण्डलाई ४५ डिग्री कोणको अन्तरालमा ४ दिशाबाट 	<ul style="list-style-type: none"> • पानीको सतह र डोरीमा तरङ्ग उत्पन्न गरी तरङ्गको तरङ्ग लम्बाइ, एम्प्लिचुड र आवृत्ति चिनाउने, परिभाषा दिन लगाउने • $v = f\lambda$ बारे पुनर्ताजगी गराउने • Slinky को सहायता वा श्रव्यदृष्यको सहयोगले लङ्गिचुडिनल र ट्रान्सभर्स तरङ्ग चिनाउने र भिन्नताबारे छलफल गराउने यान्त्रिक र विकिरण तरङ्गहरूको उदाहरण दिँदै तिनीहरूका गुणहरूका आधारमा भिन्नता छलफल गर्ने • श्रव्यदृष्य सामग्रीका सहायताले विकिरण वर्णपटको परिचय दिने र रेडियो, इन्फ्रारेड, भिजिल, अल्ट्राभाइलेट, एक्सरे र गामारेका केही दैनिक उपयोगबारे छलफल गराउने • श्रव्यदृष्य सामग्रीका सहयोगले अस्पतालमा प्रयोग गरिने एक्सरे फोटोग्राफी विधिको सङ्क्षिप्त परिचय दिने, सम्भव भए नजिकैको अस्पताल वा मेडिकल सेन्टरमा शैक्षिक भ्रमण गराउने 	<ul style="list-style-type: none"> • चित्रका आधारमा लङ्गिचुडिनल र ट्रान्सभर्स तरङ्ग तथा यान्त्रिक र विकिरण तरङ्ग चिन्न तथा तिनीहरू बिचका भिन्नता बताउन लगाएर • विकिरण वर्णपटका विभिन्न खण्डका दैनिक उपयोग बताउन लगाएर • अस्पतालमा प्रयोग गरिने एक्सरे फोटोग्राफी विधिसम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर • सिटिस्क्र्यानसम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर • ध्वनिको परावर्तन प्रदर्शन गर्न तथा यसका दैनिक उपयोगहरू तथा प्रतिध्वनि घटाउने विधिहरू बताउन लगाएर • प्रतिध्वनि प्रयोग गरी आफू अगाडिको पहाडको दुरी तथा दुई पहाडबिचको दुरी कसरी पत्ता लगाउन सकिन्छ ? जस्ता प्रश्नहरू सोधेर • अल्ट्रासोनोग्राफी (Ultrasonography) को 	१६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>स्नान गरेर डाटा सङ्कलन गर्ने र सो डाटाका आधारमा शरीरको उक्त खण्डको दुई आयामिक ट्रान्स्भर्स चित्र बनाउने अनि विभिन्न खण्डका डाटा मिलाएर त्रिआयामिक चित्र बनाउने)</p> <p>१०.५ ध्वनिको परावर्तन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - दैनिक उपयोगहरू - प्रतिध्वनि १०.५ अल्ट्रासोनोग्राफी (Ultrasonography) - परिचय - सङ्क्षिप्त कार्यप्रक्रिया (ट्रान्स्ड्युसरले अल्ट्रासाउन्ड उत्पन्न गर्ने, अल्ट्रासाउन्ड शरीरका विभिन्न तहबाट परावर्तन हुने र यसलाई पुनः ट्रान्स्ड्युसरले सोसेर कम्प्युटरमा सूचना पठाउने अनि कम्प्युटरले विभिन्न तहबाट फर्किएका ध्वनिले लिएको समयका आधारमा 	<ul style="list-style-type: none"> • श्रव्यदृष्य सामग्रीका सहयोगले अस्पतालमा प्रयोग गरिने सिटिस्नानका विधिको सङ्क्षिप्त परिचय दिने, सम्भव भए नजिकैको अस्पताल वा मेडिकल सेन्टरमा शैक्षिक भ्रमण गराउने • ध्वनिको परावर्तन प्रदर्शन गर्ने र परावर्तित ध्वनिका उपयोगबारे छलफल गराउने • सम्बन्धित चित्रहरू तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरू देखाउँदै कोठामा प्रतिध्वनि घटाउने सरल विधिहरूबारे छलफल गराउने • नजिकको अस्पताल वा मेडिकल सेन्टरमा भ्रमण गराएर वा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरू प्रयोग गरी शरीर भित्रका विभिन्न अङ्गको अवस्थाबारे अध्ययन गर्न कसरी अल्ट्रासाउन्ड प्रयोग गरिन्छ तथा अल्ट्रासोनोग्राफीको कार्य सिद्धान्तका बारेमा सरल वर्णन गर्ने, छलफल गर्ने । 	<p>कार्यप्रक्रियाको सरल वर्णन गर्न लगाएर ।</p>	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		शरीरका भित्री भागको छाया चित्र बनाउने)			
	११. विद्युत्	<p>११. विद्युत्</p> <p>११.१ विद्युत् धारा</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिभाषा <p>११.२ इलेक्ट्रोमोटिभ फोर्स र पोटन्सियल डिफरेन्स</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - भिन्नता <p>११.३ विद्युत् अवरोध</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिभाषा, भोल्टेज, विद्युत्धारा र अवरोधको सम्बन्ध - सरल गणितीय समस्याहरू <p>११.४ अवरोधहरू/लोडहरूको श्रेणीक्रम र समानान्तर समूहीकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - विशेषता - सम्बन्धित गणितीय समस्या <p>११.५ विद्युत्को ताप र प्रकाश असर</p>	<ul style="list-style-type: none"> • विद्युत् धाराको परिभाषा दिई उक्त परिभाषाबाट $I = Q/t$ सूत्र देखाउने र प्रयोग गर्न लगाउने, अभ्यास गराउने • उचित analogy बाट e.m.f. र p.d. को परिचय दिने, छलफल गराउने • अवरोध (R) लाई, भोल्टेज (V) र विद्युत्धारा (I) को अनुपातका रूपमा परिभाषित गर्ने र सो परिभाषाबाट $R = V/I$ सूत्र निकाली यसको प्रयोगबाट गणितीय समस्या समाधान गर्न लगाउने • ओहम एकाइको परिचय दिने तथा यो तत्जन्य एकाइ हो भनी प्रमाणित गर्न लगाउने • सुचालकको अवरोध विभिन्न अवस्था (लम्बाइ, मोटाइ, पदार्थ र तापक्रम) अनुसार परिवर्तन हुने भए तापनि $R = V/I$ सधैं लागु हुने तथ्य बताउने • अवरोधहरूको श्रेणीक्रम वा समानान्तर जडानको परिभाषा दिने, प्रदर्शन गर्ने तथा अवरोधहरूको श्रेणीक्रम वा समानान्तर जडान गर्न लगाउने 	<ul style="list-style-type: none"> • विद्युत् धाराको परिभाषा दिन लगाएर तथा $I = Q/t$ सूत्र प्रयोग गरी सम्बन्धित गणितीय समस्या हल गर्न लगाएर • अवरोधको परिचय दिन तथा हिसाब गर्न लगाएर • विद्युत्को ताप असरसम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर • विद्युतीय सामर्थ्यसम्बन्धी साधारण (जस्तै: प्रश्नहरू मोबाइल फोनको विद्युत् सामर्थ्य 5W हो भन्नाले के बुझाउँछ) जस्ता प्रश्न सोधेर तथा हिसाब गर्न लगाएर • विद्युत् खपत तथा विद्युत् महसुलको सरल हिसाब गर्न लगाएर 	१२

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>११.६ विद्युतीय सामर्थ्य</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिभाषा - सरल गणितीय समस्या <p>११.७ विद्युत् खपत र विद्युत् महसुल</p> <p>११.८ विद्युत चुहावट र लोडसेडिङ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • विद्यार्थीलाई अवरोधहरूको श्रेणीक्रम र समानान्तर जडानका विद्युत् धारा र पोटेंसियल फरकसम्बन्धी विशेषता पत्ता लगाउन सहयोग गर्ने • अवरोधहरूको श्रेणीक्रम र समानान्तर जडानको प्रभावकारी अवरोधसम्बन्धी गणितीय समस्या हल गर्न सिकाउने • लोडमा विद्युत् बहँदा विद्युत् शक्ति ताप शक्तिमा रूपान्तरित हुने तथ्य प्रदर्शन गर्ने • विद्युतीय सामर्थ्यको परिभाषा दिने • कुनै पनि विद्युत् लोडमा उद्दत गरिएको सामर्थ्यको अर्थ बुझाउने • सामर्थ्यको परिभाषाअनुसार $P=IV$ हुन्छ भन्ने प्रमाणित गरी सूत्र प्रयोग गरी लोडको सामर्थ्य हिसाब गर्न सिकाउने, अभ्यास गराउने • सामर्थ्यको साधारण परिभाषाबाट विद्युत् खपत (विद्युत् शक्तिको परिमाण) विद्युत् खपत $E=$ विद्युत सामर्थ्य (P) प्रयोग भएका उपकरणको सङ्ख्या (N) समय (t) हुन्छ भन्ने देखाउने, सूत्र प्रयोग गरी हिसाब गर्न सिकाउने 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> विद्युत् खपतलाई kilowatt-hour मा व्यक्त गरिने तथ्य बताउँदै kilowatt-hour को अर्थ बताउने हामीले प्रयोग गर्ने विद्युत् उपकरणहरूको सामर्थ्य (किलोवाटमा) र प्रयोग गरिएको समय (घण्टामा) विद्युत् खपतको हिसाब गर्न सिकाउने, अभ्यास गराउने विद्युत् महसुलको सरल हिसाब गर्न सिकाउने, अभ्यास गराउने । विद्युत् चुहावट र लोडसेडिङसम्बन्धी अखबारमा छापिएका समचारहरू सुनाउँदै वा आफ्नो अनुभवहरू सुनाउँदै अवधारणा स्पष्ट पार्ने र न्युनीकरणको उदाहरण छलफल गर्ने । 		
	१२. ब्रह्माण्ड	<ul style="list-style-type: none"> आकाशीय पिण्डहरूबिचको दुरी मापन गर्ने एकाइहरू (प्रकाश वर्ष, एस्ट्रोनोमिकल युनिट) ब्ल्याकहोल र नेबुला ताराको जीवनी (जन्म, रेडजाएन्ट अवस्था र मृत्यु) खगोल विज्ञानको अध्ययन गर्ने राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय 	<ul style="list-style-type: none"> आकाशीय पिण्डहरूबिचको दुरी मापन गर्न प्रकाश वर्ष, एस्ट्रोनोमिकल एकाइहरू प्रयोग गरिने तथ्य उदाहरणसहित स्पष्ट पार्ने श्रव्यदृष्यको प्रयोग गरी ब्ल्याकहोल र नेबुलाका बारेमा सामान्य छलफल गराउने श्रव्यदृष्यको प्रयोग गरी तारको 	<ul style="list-style-type: none"> आकाशीय पिण्डहरूबिचको दुरी नाप्ने एकाइहरू बताउन लगाएर ब्ल्याकहोल र नेबुलाको परिचय दिन लगाएर ताराको जीवनीसम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर विद्यार्थीको प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण मूल्याङ्कन गरेर 	५

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		सङ्घसंस्था (NAST, NASA, IAU)	<p>जीवनी बताउने</p> <ul style="list-style-type: none"> खगोल विज्ञानको अध्ययन गर्ने राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्था (NAST, NASA, IAU) को परिचय र योगदानका सम्बन्धमा छलफल गर्ने खगोल विज्ञानको अध्ययन गर्ने राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाले गरेका कार्यहरूका सम्बन्धमा सोधखोज गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न लगाउने । 		
सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१३.सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	<p>१३.१ दूरसञ्चार प्रविधि</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - सङ्क्षिप्त कार्यप्रक्रिया (निश्चित आवृत्तिको रेडियो तरङ्ग उत्पादन गरी त्यसको एम्प्लिचुड वा आवृत्तिलाई पठाउन लागिएको सूचनाको प्रकृतिअनुसार परिवर्तन गरी नजिक भए साधारण एन्टिनाका सहायताले र धेरै टाढा भए स्याटेलाइटका सहायताले एक ठाउँबाट अर्को 	<ul style="list-style-type: none"> दैनिक जीवनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विभिन्न उदाहरणहरू (पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, टेलिफोन, फ्याक्स, मोबाइल फोन, वाइफाइ, इमेल, इन्टरनेट, GPS आदि) को प्रयोगबारे छलफल गराउने रेडियो, टेलिभिजन, टेलिफोन, फ्याक्स, मोबाइल फोन, इमेल, इन्टरनेट, वाइफाइ, GPS आदि सबै दूरसञ्चार प्रविधिको उदाहरण हुन् भनी चिनाउने र सबैको कार्य सिद्धान्त एउटै भएको तथ्य बताउने श्रव्यदृष्य सामग्रीको सहयोगले 	<ul style="list-style-type: none"> दूरसञ्चारसम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर दैनिक जीवनमा दूरसञ्चारको प्रयोगका उदाहरण दिन लगाएर कृत्रिम भूउपग्रहसम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर सैद्धान्तिक पक्षका सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गरेर प्रयोगात्मक पक्षमा अभ्यास गर्न लगाई अवलोकन गरेर र आत्म प्रतिबिम्बन गर्न लगाएर अनलाइन सुरक्षाका उपायहरू बताउन लगाएर 	१४

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>ठाउँमा पठाएर सूचना आदान प्रदान गर्ने तथ्य मात्र)</p> <p>१३.२ कृत्रिम भूउपग्रह</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - दूरसञ्चार प्रविधिमा तिनीहरूको महत्त्व (संसारभर सूचना आदान प्रदान गर्न रिलेस्टेशनको काम गर्ने तथा पृथ्वी र अन्तरिक्षसम्बन्धी सूचना सङ्कलन गरी पृथ्वीमा पठाउने) <p>१३.३ आधुनिक सञ्चारमा इन्टरनेट</p> <p>१३.३.१ इन्टरनेटमा सामग्रीको खोज</p> <ul style="list-style-type: none"> - सर्च इन्जिनको परिचय - आधारभूत अपरेटर (<i> filetype, Inurl, and, or, define, site, +, -, *,map, weather</i>) प्रयोग गरी परिस्कृत खोज (<i>narrow search results</i>) - कपिराइट नलाग्ने सामग्री 	<p>दूरसञ्चारको सङ्क्षिप्त परिचय दिने, छलफल गराउने, AM र FM को कार्यसिद्धान्त बताउने, सम्भव भए नजिकको रेडियो वा टेलिभिजन स्टेशनको शैक्षिक भ्रमण गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • श्रव्यदृष्य सामग्रीका सहयोगले कृत्रिम भूउपग्रहका बारेमा छलफल गराउने र तिनीहरूका कार्य बताउने • श्रव्यदृष्य सामग्रीको सहयोग गरी नेपाली भूउपग्रहको सङ्क्षिप्त परिचय दिने • इन्टरनेटमार्फत सञ्चार गर्न प्रयोग गरिने communication tool हरूको उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै इन्टरनेटलाई आधुनिक सञ्चार प्रविधिको रूपमा परिचित गराउने • इमेल खाता खोल्ने, इमेल पठाउने, प्राप्त गर्ने तरिकाको नमुना प्रस्तुत गरी अभ्यास गराउने • विभिन्न सर्च इन्जिनको प्रयोग गरी इन्टरनेटमा अध्ययन सामग्रीहरूको खोज गर्ने तरिका बताउने, नमुना अभ्यास प्रस्तुत गर्ने र अभ्यास गर्न लगाउने • इन्टरनेटमा सिकाइ सामग्रीको खोजी 	<ul style="list-style-type: none"> • कम्प्युटर एन्टिभाइरस र फायरवालको प्रयोग सोधेर • डिजिटल पदचाप (Digital Footprint), अनलाइन सुरक्षालगायतका विषयमा विद्यार्थीले गरेको अनलाइन अवलोकनको मूल्याङ्कन गरेर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>खोजी गर्ने विधिहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - खोजी गरिएको सामग्रीको आधिकारीकता पत्ता लगाउने सामान्य विधि (कमेन्ट, पृष्ठपोषण, स्रोत, प्रकाशन मिति, लेखक, प्रकाशक .मार्फत) <p>१३.४ अनलाइन सुरक्षा</p> <ul style="list-style-type: none"> - सुरक्षाका उपायहरू (कम्प्युटर एन्टी भाइरसको प्रयोग, फायरवालको प्रयोगलगायत अनलाइन सुरक्षा), - अनलाइन गोपनीयता र डिजिटल पदचाप, साइबर बुलिडप्रतिको सतर्कता र सचेतना 	<p>गर्ने परिष्कृत तरिकाहरू, कपिराइट लाग्ने नलाग्ने, खोजी गरिएका सामग्रीहरूको आधिकारिकता परीक्षणलगायतको नमुना अभ्यास प्रदर्शन र अभ्यास गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • खोजिएका सामग्रीहरू (text and image) सम्पादन गरी प्रिजेन्टेसन प्रोग्रामहरू मार्फत व्यवस्थित तरिकाले डकुमेन्ट तयार गरी प्रस्तुत गर्न सिकाउने र अभ्यास गराउने • अनलाइन सुरक्षासँग सम्बन्धित मामला अध्ययन (case study) प्रस्तुत गर्दै सुरक्षाका उपायहरू सम्बन्धमा सामूहिक छलफल गर्ने • अनलाइन गोपनीयता, साइबर बुलिडप्रतिको सतर्कता र सचेतना बारेमा प्रस्तुतीकरण तथा छलफल गर्ने • डिजिटल पदचाप (Digital Footprint) को परिचय, महत्त्व र प्रभाव सम्बन्धमा उदाहरणहरूसहित स्लाइड वा चार्ट र अनलाइनका माध्यमबाट प्रस्तुत गर्दै स्पष्ट पार्ने • कम्प्युटर एन्टी भाइरस र फायरवालको प्रयोग उदाहरणसहित 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			प्रस्तुत गरी यसबाट कम्प्युटरमा हुने सुरक्षा बताउने ।		
रसायन विज्ञान	१४.परमाणु संरचना र रासायनिक बन्ड	<p>१४.१ पारमाणविक संरचना - परिचय</p> <p>१४.२ न्युक्लियसको स्थायित्व (m/p अनुपात, न्युक्लियर साइज)</p> <p>- रेडियोधर्मी गतिविधि (radio activity)</p> <p>१४.२.१ रेडियोधर्मी उत्सर्जन - परिचय</p> <p>- अल्फा (α), बिटा (β) र गामा (γ) विकिरण</p> <p>१४.२.२ न्युक्लियर फिसन र न्युक्लियर फ्युजन</p> <p>- सामान्य परिचय</p> <p>- फिसन र फ्युजन हुने अवस्था (रासायनिक प्रतिक्रिया उल्लेख गर्न नपर्ने)</p> <p>१४.२.३ पारमाणविक ऊर्जा</p> <p>- परिचय</p> <p>- उपयोगिताका उदाहरणहरू</p>	<ul style="list-style-type: none"> कुनै एक परमाणु संरचनाको मोडल प्रदर्शन गरी स्थानीय रूपमा उपलब्ध वस्तुहरूको प्रयोगबाट कक्षाका सबै विद्यार्थीहरू सहभागी हुने गरी पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरूका त्रिआयामिक (three dimensional) पारमाणविक मोडल बनाउन लगाई परमाणु संरचना सम्बन्धमा छलफल गर्ने न्युक्लियसको स्थायित्वका लागि प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू (m/p अनुपात, न्युक्लियर साइज) का सम्बन्धमा चर्चा गर्दै रेडियोधर्मी गतिविधिका लागि आवश्यक अवस्थाहरू छलफल गर्ने केही परमाणुका न्युक्लियसहरू अस्थिर हुने र स्थिर हुनका लागि एकाएक अल्फा (α), बिटा (β) र गामा (γ) नामका शक्तिशाली विकिरणहरू उत्सर्जन गर्ने र यस्ता विकिरणहरू मानव स्वस्थका लागि अतिनै हानिकारक हुने तथ्य बताउने र अल्फा (α), बिटा (β) र गामा (γ) 	<ul style="list-style-type: none"> पारमाणविक मोडल अवलोकन गरेर न्युक्लियर फिसन र न्युक्लियर फ्युजनको उदाहरणसहित परिचय दिन लगाएर । न्युक्लियर फिसन र न्युक्लियर फ्युजनबाट उर्जा निस्कने क्रियाको व्याख्या गर्न लगाएर परमाणु उर्जाका उपयोगिताहरू भन्न लगाएर न्युक्लियर फिसन र न्युक्लियर फ्युजन प्रक्रियाबिच भिन्नता छुट्याउन लगाएर रासायनिक बन्डको परिभाषा बताउन लगाएर इलेक्ट्रोभ्यालेन्ट र कोभ्यालेन्ट बन्डबाट बन्ने यौगिकका उदाहरणहरू सोधेर र यी दुई किसिमका बन्डबिच भिन्नता लेख्न लगाएर बनाएका नमुनाबाट अक्टेट अवस्था र डुप्लेट अवस्था चिन्न लगाएर 	१३

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>१४.३ संयुज्यता</p> <ul style="list-style-type: none"> - अवधारणा - संयुज्यता पत्ता लगाउने तरिका <p>१४.४ आयोन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - आयोन बन्ने तरिका - आयोनको प्रकार - आयोनका उदाहरणहरू (पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरू र कपर, आइरन, सिल्भर, गोल्ड, मर्करी, म्यान्गानिज, आयोडिन, ब्रोमिनबाट बन्ने आयोनहरू, सल्फेट, कार्बोनेट, एमोनियम, नाइट्रेट, हाइड्रोअक्साइड, बाइकार्बोनेट, बाइसल्फेट, क्लोरेट, फस्फेट, नाइट्राइट) <p>१४.५ रासायनिक बन्ड</p> <ul style="list-style-type: none"> - रासायनिक बन्डको 	<p>रे को परिचय दिने</p> <ul style="list-style-type: none"> • युरेनियम विघटनको उदाहरणसहित पारमाणविक सङ्ख्या धेरै भएका टुक्रिने प्रक्रियालाई न्युक्लियर फिसन प्रतिक्रियाका रूपमा परिभाषित गर्ने • सुर्यमा हाइड्रोजन परमाणुहरूको संयोजनबाट हिलियम न्युक्लियस बन्ने क्रममा उर्जा निस्कने उदाहरणसहित न्युक्लियर फ्युजन प्रतिक्रियालाई शब्द समीकरणबाट प्रस्तुत गर्दै न्युक्लियर फ्युजन प्रतिक्रियाको अवधारणा दिने • परमाणविक उर्जाको परिचय गराउने • न्युक्लियर फिसनलाई चाहिने उच्च गतिको न्युट्रोन र न्युक्लियर फ्युजनलाई चाहिने विशेष अवस्था (उच्च चाप र उच्च ताप) को आवश्यकतालाई प्रस्ट्याउने • ऊर्जा क्षेत्र, चिकित्सा क्षेत्र, निर्मलीकरणको क्षेत्र आदिमा परमाणु उर्जाको प्रचुर सम्भावना तथा यसको हानिकारक प्रभाव (आणविक हतियार, विकिरण जोखिमहरू) बारे छलफल गराउने • सोडियम क्लोराइड, क्याल्सियम 	<ul style="list-style-type: none"> • इलेक्ट्रोभ्यालेन्ट र कोभ्यालेन्ट बन्ड हुने यौगिकका अणुहरूको नमुना बनाउन लगाएर वा चित्र कोर्न लगाएर • आयोनको परिभाषा सोधेर • इलेक्ट्रोपोजिटिभ आयोन र इलेक्ट्रोनेगेटिभ आयोन चिन्न लगाएर • इलेक्ट्रोपोजिटिभ आयोन र इलेक्ट्रोनेगेटिभ आयोनबिच भिन्नता छुट्याउन लगाएर • पाठ्यक्रममा समाविष्ट आयोनहरूका नाम दिएर त्यसबाट बन्ने सम्भावित यौगिकहरूको नाम र अणुसूत्र लेख्न लगाएर • पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका आयोनहरूबाट बन्ने यौगिकका अणुको आणविक भार हिसाब गर्न लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> - रासायनिक बन्ड बन्ने अवस्था - रासायनिक बन्डका प्रकार (इलेक्ट्रोभ्यालेन्ट र कोभ्यालेन्ट) - इलेक्ट्रोभ्यालेन्ट बन्ड बन्ने प्रक्रिया (खानेनुन, क्याल्सियम क्लोराइड, म्याग्नेसियम अक्साइड मात्र) - कोभ्यालेन्ट बन्ड बन्ने प्रक्रिया (हाइड्रोक्लोरिक अम्ल, पानी, एमोनिया र मिथेन मात्र) <p>१४.६ अणुसूत्र</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिभाषा - अणुसूत्र लेख्ने तरिका (क्रिसक्रस विधि) - उल्लिखित आयोनहरू समावेश भएका यौगिकहरूको अणुसूत्र - पारमाणविक भार - आणविक भार (पारमाणविक सङ्ख्या 	<p>क्लोराइड, र म्याग्नेसियम अक्साइड यौगिकका अणुको नमुना (कार्डबोर्ड/ ठोस वस्तुको प्रयोगबाट) तयार पारी यी यौगिकमा संयोजन भएका परमाणुहरूको अन्तिम सेलमा इलेक्ट्रोन छोड्ने र लिने क्रियाबाट डुप्लेट/अक्टेटको अवस्था सिर्जना भएको देखाई इलेक्ट्रोभ्यालेन्ट बन्ड तत्त्वका परमाणुहरूलाई जोडेर राख्ने बल हो भनी परिभाषित गर्ने र यस्ता यौगिक बन्ने प्रक्रियाको व्याख्या गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> • हाइड्रोक्लोरिक अम्ल, पानी, एमोनिया, र मिथेन यौगिकका अणुको नमुना (कार्डबोर्ड/ठोस वस्तुको प्रयोगबाट) तयार पारी यी यौगिकमा संयोजन भएका परमाणुहरूको अन्तिम सेलमा इलेक्ट्रोन साभेदारी क्रियाबाट डुप्लेट/अक्टेटको अवस्था सिर्जना भएको देखाई कोभ्यालेन्ट बन्ड बन्ने प्रक्रियाको व्याख्या गर्ने • २० ओटा तत्त्वहरूको संयुज्यता इलेक्ट्रोन देखाउन लुइस डट चार्ट बनाउन लगाई संयुज्यताको अवधारणा, डुप्लेट/अक्टेट अवस्था र संयुज्यताका आधारमा तत्त्वहरूको 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		२० सम्मका आयोनहरूबाट बन्ने यौगिकहरूको मात्र)	<p>संयोजन गुण पूर्वानुमान गर्न अभ्यास गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> इलेक्ट्रोभ्यालेन्ट यौगिक विघटन भएर आयोन बन्ने तरिकाको व्याख्या गर्ने र धनात्मक चार्जयुक्त आयोन एवम् ऋणात्मक चार्जयुक्त आयोनको नाम (पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरू र कपर, आइरन, सिल्भर, गोल्ड, मर्करी, म्यान्गानिज, आयोडिन, ब्रोमिनबाट बन्ने आयोनहरू, सल्फेट, कार्बोनेट, एमोनियम, नाइट्रेट, हाइड्रोअक्साइड, बाइकार्बोनेट, बाइसल्फेट, क्लोरेट, फस्फेट, नाइट्राइट), सङ्केत र चार्जसहितको तालिका बनाउन लगाउने पाठ्यक्रममा समाविष्ट आयोनहरू चार्जसहित (+1, +2, +3, -1, -2, -3, आदि) लेखिएको कार्ड वा कागजका टुक्रा वा बटन प्रयोग गरी तीमध्ये कसकसलाई जोड्दा के के यौगिकहरू बन्छन् भनी अभ्यास गराउने र बन्ने यौगिकहरूको नाम प्रदर्शन गरी तिनका अणुको अणुसूत्र लेख्न लगाउने 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
	१५. रासायनिक प्रतिक्रिया	१५.१ रासायनिक प्रतिक्रिया - परिचय - रासायनिक समीकरणको परिचय र लेख्ने तरिका - सन्तुलित रासायनिक समीकरण - सामान्य रासायनिक समीकरणको सन्तुलन (हिट एन्ड ट्रायल विधिबाट) - दैनिक जीवनमा रासायनिक प्रतिक्रियाको महत्त्व १५.१.१ तापदायक र ताप शोषक रासायनिक प्रतिक्रिया	<ul style="list-style-type: none"> कागज बालेर रासायनिक परिवर्तनको अवधारणा पुनःस्मरण गराउने रासायनिक परिवर्तन हुँदा नयाँ पदार्थ बन्ने प्रक्रियालाई रासायनिक प्रतिक्रियाका रूपमा चिनाउने जिङ्कको टुकुरालाई फिक्का हाइड्रोक्लोरिक अम्लमा राखी ग्याँस निस्केको देखाउँदै तथा रासायनिक प्रतिक्रिया भइरहेको भिडियोहरू प्रस्तुत गर्दै रासायनिक प्रतिक्रियाको अवधारणालाई थप स्पष्ट पार्ने आन्तरिक श्वासप्रश्वास क्रिया, फोटोसेन्थेसिस, फर्मेन्टेसन, इन्धन जल्नु, दुधबाट दही बन्नु, आदि क्रियाका आधारमा दैनिक जीवनमा रासायनिक प्रतिक्रियाको महत्त्व व्याख्या गर्ने हाइड्रोजन पेरोअक्साइडको प्रयोगबाट अक्सिजन बनाउने र उक्त प्रतिक्रियालाई शब्द समीकरण तथा सूत्र समीकरणमा व्यक्त गर्ने समीकरणलाई सन्तुलित नगरी हेर्दा एउटा हाइड्रोजन पेरोअक्साइडको अणुबाट एउटा पानीको अणु र 	<ul style="list-style-type: none"> रासायनिक प्रतिक्रिया, रासायनिक समीकरण र सन्तुलित रासायनिक समीकरणको परिभाषा बताउन लगाएर । दैनिक जीवनमा रासायनिक प्रतिक्रियाको महत्त्वबारे खोजी गरी प्रस्तुत गर्न लगाएर हिट एन्ड ट्रायल विधिबाट सन्तुलित रासायनिक समीकरण लेख्न लगाएर दैनिक जीवनमा तापदायक रासायनिक प्रतिक्रिया र तापशोषक रासायनिक प्रतिक्रियाहरूका उदाहरणहरू दिन लगाएर तापदायक रासायनिक प्रतिक्रिया र तापशोषक रासायनिक प्रतिक्रियाबिच भिन्नताहरू लेख्न लगाएर । 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>एउटा अक्सिजनको अणु बन्ने देखिन्छ तर वास्तविक रूपमा समीकरणलाई सन्तुलित गरेपछि दुईओटा हाइड्रोजन पेरोअक्साइडको अणुबाट दुईओटा पानीको अणु र एउटा अक्सिजनको अणु बन्ने कुराको व्याख्या गरी सन्तुलित रासायनिक समीकरणलाई परिभाषित गर्ने र सन्तुलित रासायनिक समीकरण लेख्ने तरिका (हिट एन्ड ट्रायल विधि) वर्णन गर्ने, हिट एन्ड ट्रायल विधिबाट सामान्य रासायनिक समीकरणहरू सन्तुलित गर्ने अभ्यास गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • एउटा टेस्टट्युबमा क्याल्सियम हाइड्रोअक्साइड वा सोडियम हाइड्रोअक्साइडका टुक्राहरूलाई पानीमा राखी टेस्टट्युबको बाहिरबाट छुन लगाउने र तापदायक रासायनिक प्रतिक्रियाको अवधारणा स्पष्ट पार्ने • क्याल्सियम कार्बोनेट वा पोट्यासियम क्लोरेटलाई तताउँदा हुने रासायनिक प्रतिक्रिया प्रस्तुत गर्दै ताप शोषक रासायनिक प्रतिक्रियाको अवधारणा 		

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>स्पष्ट पार्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> इन्धन बाल्दा तापदायक र खाना पाक्दा ताप शोषक रासायनिक प्रतिक्रिया हुने उदाहरण प्रस्तुत गर्दै थप स्पष्ट पार्ने । 		
	१६. ग्याँसहरू	<p>१६ ग्याँसहरू</p> <p>१६.१ हाइड्रोजन, अक्सिजन र नाइट्रोजन ग्याँस</p> <ul style="list-style-type: none"> प्रयोगशालामा निर्माण गुणहरू (भौतिक तथा रासायनिक) उपयोगिता <p>१६.२ ओजोन तह</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय निर्माण महत्त्व क्षयीकरण क्षयीकरणबाट हुने असर 	<ul style="list-style-type: none"> हाइड्रोजन, अक्सिजन र नाइट्रोजन ग्याँसका सम्बन्धमा विद्यार्थीको सिकाइ अनुभव आदान प्रदान गर्न लगाउने प्रयोगशालामा हाइड्रोजन ग्याँस बनाउन आवश्यक सामग्रीहरूको अवलोकन गराई जडान गर्न लगाउने र ग्याँस निर्माणको विधि तथा सावधानीबारे वर्णन गरी हाइड्रोजन ग्याँस बनाउने एवम् बनेको ग्याँसको परीक्षण गर्ने । यसरी तयार पारेको ग्याँसका भौतिक गुणहरू अवलोकन गराई रासायनिक गुणहरू रासायनिक समीकरणसहित व्याख्या गर्ने प्रयोगशालामा अक्सिजन तथा नाइट्रोजन ग्याँस बनाउन आवश्यक सामग्रीको अवलोकन गराई जडान गर्न लगाउने र ग्याँस निर्माणको विधि (तापको प्रयोग गरेर र तापबिना) तथा सावधानीबारे वर्णन 	<ul style="list-style-type: none"> प्रयोगशालामा हाइड्रोजन, नाइट्रोजन तथा अक्सिजन ग्याँस बनाउन आवश्यक सामग्रीहरू सङ्कलन गरी जडान गर्ने सिपको अवलोकन गरेर प्रयोगशालामा नाइट्रोजन, हाइड्रोजन तथा अक्सिजन ग्याँस बनाउन जडित समग्रीहरू देखाउने सफा चित्र कोर्न र सम्बन्धित रासायनिक प्रतिक्रियाको समीकरण लेख्न लगाएर हाइड्रोजन, नाइट्रोजन र अक्सिजनका गुणहरूको तुलना गराएर हाइड्रोजन, नाइट्रोजन र अक्सिजनका गुणहरू (भौतिक र रासायनिक) लेख्न लगाएर हाइड्रोजन, नाइट्रोजन र अक्सिजनका उपयोगिताहरू भन्ने 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<p>गरी अक्सिजन ग्याँस बनाउने एवम् बनेको ग्याँसको परीक्षण गर्ने यसरी तयार पारेको ग्याँसका भौतिक गुणहरू अवलोकन गराई रासायनिक गुणहरू रासायनिक समीकरणसहित व्याख्या गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> समूहमा हाइड्रोजन, अक्सिजन र नाइट्रोजनका गुणहरूको तुलनात्मक चार्ट तयार गर्न लगाउने, प्रस्तुत गर्न लगाउने र छलफल गर्ने हाइड्रोजन, नाइट्रोजन र अक्सिजनका उपयोगिताहरू देखाउन एक श्रव्यदृश्य सामग्री वा चित्रसहितको कार्डबोर्ड प्रदर्शन गरी उपयोगिताहरू व्याख्या गर्ने ओजोन तहको परिचय, बन्ने तरिका र महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने प्वाल परेको छाताको उदाहरण दिई ओजोन तहको क्षयीकरण र यसबाट मानव स्वास्थ्य र वातावरणमा पर्ने असरबारे व्याख्या गर्ने । 	<p>लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> ओजोन तहको परिचय र महत्त्व बताउन लगाएर ओजोन तहको क्षयीकरणबाट पर्ने असरहरू सूचीकरण गरी प्रस्तुत गर्न लगाएर । 	
	१७.धातु र अधातु	१७.१ धातु र अधातु <ul style="list-style-type: none"> भौतिक गुण सामान्य रासायनिक गुण 	<ul style="list-style-type: none"> धातु र अधातुका भौतिक गुणहरूको अवलोकन गराउने र पहिचान गर्न लगाउने धातु र अधातुको अक्सिजन, पानी र 	<ul style="list-style-type: none"> धातु र अधातुबिच भौतिक गुण तथा रासायनिक गुणका आधारमा भिन्नताहरू लेख्न लगाएर धातु र अधातुको अक्सिजनसँग 	५

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>१७.२ मानव स्वास्थ्यका लागि खनिजहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zn, Fe, Na र K का स्रोतहरू र तिनीहरूको महत्व - Hg र Pb मानव शरीरमा प्रवेश हुन सक्ने स्रोतका नाम र तिनका नकारात्मक असर 	<p>अम्लसँगको रासायनिक प्रतिक्रिया समीकरणसहित व्याख्या गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> • मानव शरीरमा चाहिने Zn, Fe, Na र K का स्रोतहरूको सूची तयार पारी विद्याथीले दैनिक रूपमा आफ्नो खानामा तिनको समावेश भए नभएको बारेमा छलफल गराउने • मर्करी र लेडको प्रयोग हुने वस्तुहरूको सूची तयार पारी तीमध्ये कुन कुनबाट के कस्ता क्रियाकलापले उल्लिखित धातुहरू मानव शरीरमा प्रवेश गर्न सक्छन् भनी जानकारी गराउने र यसबाट मानव शरीरमा पर्न जाने असर देखाउन उदाहरणहरू समेटिएको श्रव्यदृश्य सामग्री वा चित्रहरूको सङ्कलन गरी कक्षामा प्रदर्शन गर्ने । 	<p>हुने रासायनिक प्रतिक्रियाबिच तुलना गर्न लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> • मानव शरीरमा चाहिने Zn, Fe, Na र K का स्रोतहरूको सूची तयार पार्न लगाएर • मानव शरीरमा मर्करी र लेड प्रवेश हुन सक्ने स्रोत र क्रियाकलाप लेख्न लगाएर • मानव शरीरमा मर्करी र लेड प्रवेशबाट पर्ने नकारात्मक असरहरू सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गरेर । 	
	१८.कार्बन र यसका यौगिकहरू	<p>१८.१ कार्बन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - स्रोत - प्रकृति - भौतिक र रासायनिक गुणहरू 	<ul style="list-style-type: none"> • स्थानीय रूपमा उपलब्ध वस्तुहरूको प्रयोगबाट कार्बनका पारमाणविक मोडल बनाई प्रदर्शन गर्न लगाउने । उक्त मोडल प्रयोग गरी कार्बनको पारमाणविक भार र संयुज्यताबारे छलफल गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • क्याटिनेसन र एलोट्रोपीको परिभाषा सोधेर • प्राङ्गारिक यौगिक र अप्राङ्गारिक यौगिकबिच भिन्नता लेख्न लगाएर 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>१८.२ प्राङ्गारिक र अप्राङ्गारिक यौगिकहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - प्राङ्गारिक र अप्राङ्गारिक यौगिकहरूबिच भिन्नता - दैनिक जीवनमा प्राङ्गारिक यौगिकका उपयोगिताहरू 	<ul style="list-style-type: none"> • कार्बनको स्वभाव (क्याटिनेसन-पोलिथिनको उदाहरण दिएर, एलोटरपी- ग्राफाइट, डाइमन्ड, फुलेरिन (fullerene), ग्राफिन (graphene), चारकोल, मोसो आदिका उदाहरण दिएर) व्याख्या गर्ने • चिनी, बोसो, काठ आदि डढाएर कालो भएको देखाउँदै कार्बनका विभिन्न स्रोतहरू (जीवजन्तु तथा वनस्पति, वायुमण्डल, पृथ्वीको सतह) बारेमा छलफल गर्ने • ग्राफाइट र डाइमन्डको मणिभमा कार्बनका परमाणुको अवस्था देखाउन चित्र प्रस्तुत गरी यी दुई एलोटरपीहरूबिच भिन्नता छुट्याउन लगाउने • कार्बनका भौतिक गुणहरू र रासायनिक गुण (जले गुण, रिड्युसिड गुण) को व्याख्या गर्ने • स्रोतका आधारमा जीवहरूबाट प्राप्त हुने यौगिकहरू प्राङ्गारिक (organic) र अन्य स्रोतबाट बन्ने अप्राङ्गारिक (inorganic) यौगिक हुन भनी अवधारणा उदाहरणसहित स्पष्ट पार्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • ग्राफाइट र डाइमण्डको संरचना चित्रका आधारमा भिन्नता पत्ता लगाउन लगाएर • कार्बनका भौतिक र रासायनिक गुणहरू लेख्न लगाएर • दैनिक जीवनमा प्राङ्गारिक यौगिकका उपयोगिताका उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्न लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु र विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीको पूर्व ज्ञानका आधारमा विभिन्न यौगिकहरूको नाम सङ्कलन गरी तिनलाई परिभाषाका आधारमा छलफल गराई प्राङ्गारिक (organic) र अप्राङ्गारिक (inorganic) यौगिकका रूपमा छुट्याउन लगाउने दैनिक जीवनमा (खाद्य पदार्थ, औषधी, रङ, कस्मेटिक्स, आदि) प्राङ्गारिक यौगिकका उपयोगिताका उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्ने 		
	१९. दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने रासायनहरू	<p>१९.१ बिरुवालाई आवश्यक पर्ने पोषक तत्त्वहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - नाइट्रोजन, फस्फोरस र पोट्यासियमको अभावबाट बिरुवामा देखिने लक्षणहरू <p>१९.२ प्राङ्गारिक मल</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - बनाउने विधि - फाइदा <p>१९.३ रासायनिक मल र किटनासक विषादीहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - रासायनिक मल र 	<ul style="list-style-type: none"> बिरुवाको वृद्धि विकासकालागि आवश्यक तत्त्वका सम्बन्धमा मष्तिस्क मन्थन गराउँदै पोषक तत्त्वका सम्बन्धमा छलफल गर्ने नाइट्रोजन, फस्फोरस र पोट्यासियम अभावले भएका बिरुवाका देखिने प्रभाव सङ्केत गर्ने नमुनाहरू कक्षामा प्रदर्शन गरी एनपिके मलको आवश्यकता र माटोमा यसको अभावबाट बिरुवामा देखिने लक्षणहरू व्याख्या गर्ने । प्रस्तुत गरिएको नमुना बिरुवामा देखिएका यस्ता प्रभावहरू अन्य कारणहरूले पनि हुन सक्ने कुरा जानकारी 	<ul style="list-style-type: none"> बिरुवाहरूको वृद्धि र विकासका लागि आवश्यक पर्ने पोषक तत्त्वहरू के के हुन् ? प्राङ्गारिक मल कसरी तयार गरिन्छ ? रासायनिक मलभन्दा प्राङ्गारिक मल प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ, किन ? लगायतका प्रश्नहरूको उत्तर लेख्न लगाएर रासायनिक मल र किटनासक विषादीका नाम र उपयोग सोधेर नाइट्रोजन, फस्फोरस र पोट्यासियमको अभावबाट बिरुवामा देखिने लक्षणहरूको चित्र प्रस्तुत गरी कुन पोषणको 	७

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु र विषयबस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्भावित विधि तथा क्रियाकलापहरू	कार्य घण्टा
		<p>किटनाशक विषादीहरूको महत्त्व र अधिक प्रयोगको असरहरू</p> <p>- रासायनिक मल र किटनासक औषधीहरूको जैविक विकल्पहरू</p>	<p>गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • प्राङ्गारिक मल निर्माणका सम्बन्धमा क्षेत्र भ्रमण वा अनुभव आदानप्रदान गराउँदै यसको परिचय, बनाउने र फाइदाहरू स्पष्ट पार्ने • कृषिमा प्रयोग हुने विभिन्न रासायनिक मल र किटनासक विषादीहरू देखाउँदै वा उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै रासायनिक मल र किटनाशक विषादीको परिचय दिने • यस्ता रासायनिक मल र किटनाशक औषधीको विकल्पमा के कस्ता जैविक मल र किटनाशक औषधीको प्रयोग गर्न सकिन्छ, सोधखोज गरी प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने • रासायनिक मलहरू (नाइट्रोजन, फस्फोरस, पोट्यासियम र एनपिके) सङ्कलन गरी तिनको पानीमा घुलशिलता प्रदर्शन गरी माटोमा मिसाउनुको महत्त्व व्याख्या गर्ने • रासायनिक मल र किटनासक विषादीहरूको अधिक प्रयोगका असरहरूको खोजी गर्ने समूह कार्य दिने, प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने । 	<p>अभावले भएको हो पहिचान गर्न लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> • रासायनिक मल र किटनासक विषादीको महत्त्व लेख्न लगाएर • रासायनिक मल र किटनासक विषादीहरूको अधिक प्रयोगका असर र जैविक विकल्पहरू सम्बन्धमा विद्यार्थीले खोजी गरेको सामग्री मूल्याङ्कन गरेर । 	
जम्मा कार्यघण्टा					१६०

कक्षा १०

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
वैज्ञानिक अध्ययन	१. वैज्ञानिक अध्ययन	<p>१.१ वैज्ञानिक अनुसन्धानका चरहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - स्वतन्त्र चर (independent variable) - आश्रित चर (dependent variable) - नियन्त्रित चर (control variable) - चर नियन्त्रणको महत्त्व <p>१.२ आधारभूत र तत्जन्य एकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय र उदाहरणहरू - तत्जन्य एकाइमा संलग्न आधारभूत एकाइहरू - समीकरणको एकाइगत विश्लेषण 	<ul style="list-style-type: none"> • कुनै पनि अध्ययनको नतिजालाई प्रभाव पार्ने एकभन्दा बढी कारक तत्त्व हुने हुँदा एक पटकमा एउटा कारकको प्रभाव मात्र अध्ययन गर्नुपर्ने तथा अन्य कारकहरूलाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने तथ्य बुझाउने • उदाहरणसहित स्वतन्त्र चर, आश्रित चर र नियन्त्रित चरको अर्थ बताउने र तिनीहरूको पहिचान गर्न सिकाउने • कुनै वैज्ञानिक परिक्षणको अवधारणा चित्र (Concept map) प्रस्तुत गर्दै तीन ओटै चरहरूको सम्बन्ध प्रस्ट पार्ने • वैज्ञानिक अध्ययन वा प्रयोगमा स्वतन्त्र चरलाई स्वइच्छाले परिवर्तन गरिने र त्यो परिवर्तनले आश्रित चरको मानमा ल्याएको परिवर्तनको अध्ययन गरिने र आवश्यक निश्कर्ष निकालिने तथ्य उदाहरणसहित बुझाउने • अध्ययनको क्रममा स्वतन्त्र चर र आश्रित चरको मान मापन गरिने र हरेक नापको एकाइ हुने तथ्य बताउने • नापका एकाइ दुई प्रकारका हुने बताउँदै आधारभूत र तत्जन्य एकाइको परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> • प्रयोगात्मक क्रियाकलापमा स्वतन्त्र, चर, आश्रित चर र नियन्त्रित चर चिन्न लगाएर • आधारभूत र तत्जन्य एकाइ चिन्न लगाएर, तत्जन्य एकाइमा संलग्न आधारभूत एकाइहरू पत्ता लगाउन लगाएर • एकाइहरूको विश्लेषणबाट समीकरणको एकरूपता र मान्यता जाँच गर्न लगाएर । 	५

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<p>तथा उदाहरण दिने र भिन्नता छुट्याउन लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • तत्जन्य एकाइमा मिश्रित आधारभूत एकाइहरूको पहिचान गर्न सिकाउने • वैज्ञानिक अध्ययनबाट निष्कर्षका रूपमा विभिन्न सूत्र प्राप्त हुने तथ्य बताउने • प्राप्त सूत्रहरू तथा तिनीहरूको संयोजनबाट उत्पन्न समीकरणहरूको एकरूपता र मान्यताको एकाइहरूको विश्लेषणबाट जाँच गर्न सकिने तथ्य बताउँदै जाँच गर्ने विधि प्रदर्शन गर्ने, गर्न लगाउने (जस्तै $v^2 = u^2 + 2as$ को एकाइ विश्लेषण गर्दा $m^2s^{-2} = m^2s^{-2} + m^2s^{-2}$ हुन्छ, त्यसैले यो समीकरणमा एकरूपता छ र यो मान्य हुन्छ ।) 		
जीव विज्ञान	२.सजीवहरूको वर्गीकरण	<p>२. सजीवहरूको वर्गीकरण (पाँच जगत प्रणालीअनुसार)</p> <p>२.१ वनस्पति जगतको वर्गीकरण (डिभिजनसम्मका विशेषता र उदाहरणहरू)</p> <p>-सब डिभिजन एन्जिओस्पर्मका वर्गसम्मको</p>	<ul style="list-style-type: none"> • पाँच जगत् प्रणालीअनुसार जीवहरूको वर्गीकरणको पुनरावृत्ति गराउने • वनस्पतिका नमुनाहरू (हर्बेरियम, म्युजियम स्पेसिमेन वा स्थलगत) अवलोकन गराउँदै वनस्पति जगत्का डिभिजन का विशेषताहरू टिपोट गर्न लगाउने, छलफल गर्ने • सबडिभिजन एन्जिओस्पर्मि अन्तर्गतका विरुवाहरू वा चित्रहरू वा भिडियो 	<ul style="list-style-type: none"> • वनस्पति जगत् र जन्तु जगत्को वर्गीकरणको चार्ट बनाउन लगाएर • निर्धारित फाइलम, डिभिजन, सब डिभिजन र वर्गका लक्षण वर्णन गर्न लगाएर साथै उदाहरणहरू दिन लगाएर 	९

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<p>वर्गीकरण, विशेषताहरू र उदाहरणहरू</p> <p>२.२ जन्तु जगत्को वर्गीकरण (फाइलमसम्मका विशेषताहरू र उदाहरणहरू)</p> <p>- सबफाइलम भटिब्रेटाको क्लाससम्मका वर्गीकरण, विशेषताहरू र उदाहरणहरू</p> <p>२.३ जीवहरूको वर्गीकरणसँग क्रमविकासको सम्बन्ध</p>	<p>अवलोकन गराउँदै यसका वर्गहरूका विशेषताहरू टिपोट गर्न लगाउने, छलफल गर्ने र तुलना गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> विन्गो क्रियाकलापमार्फत वनस्पति जगत्को वर्गीकरणलाई थप स्पष्ट पार्ने वनस्पति जगत्को वर्गीकरणको चार्ट तयार गर्न लगाई कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने बिरुवाहरू सङ्कलन गरी हर्बेरियम फाइल तयार गर्न लगाउने विद्यार्थीलाई पालैपालो प्रयोगशालामा रहेका जन्तुहरूको नमुनाहरू (museum specimen) अवलोकन गराउने र तिनीहरूको चित्र कोर्न लगाइ विभिन्न भागहरूको नाम र लक्षणहरू लेख्न लगाउने विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी बिन्डो एन्टिभिटी विधि प्रयोग गरी जन्तु जगत्का विभिन्न समूहको लक्षणहरू र उदाहरणहरू छलफल गराउने विभिन्न नमुना जन्तुहरूका विशेषताहरू अवलोकनका आधारमा जन्तु जगत्को वर्गीकरण गर्न सिकाउने र प्रत्येकको लक्षणहरू र उदाहरणहरू छलफल गर्ने जन्तु जगत्को वर्गीकरण चार्ट तयार 	<ul style="list-style-type: none"> स्पोर्टिड, चित्राङ्कन र नामाङ्कनसहित वर्गीकरण गर्न लगाएर जीवहरूको वर्गीकरणसँग क्रमविकासको सम्बन्धका बारेमा विद्यार्थीले लेखेका निबन्धको परीक्षण गरेर विद्यार्थीको कक्षामा गरिने विभिन्न क्रियाकलापमा भएको सहभागिताको मूल्याङ्कन गरेर विद्यार्थीले तयार गरेको हर्बेरियमको अवलोकन र परीक्षण गरेर विद्यार्थीले गरेको प्रयोगात्मक कार्य अवलोकन र लेखाजोखा गरेर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> गर्न लगाई कक्षामा टाँस्न लगाउने जीवहरूको वर्गीकरणका आधारमा जीवहरूको विकासक्रमका बारेमा छलफल गराउने तथा जीवहरूको वर्गीकरणसँग क्रमविकासको सम्बन्ध स्पष्ट पार्ने जीवहरूको वर्गीकरणसँग क्रमविकासको सम्बन्धका बारेमा निबन्ध लेख्न लगाउने 		
	३. जीवन चक्र	३.जीवनचक्र -मौरीको जीवनचक्र -मौरीको उपयोगिता	<ul style="list-style-type: none"> श्रव्यदृष्य सामग्री प्रस्तुत गर्दै मौरीको जीवनचक्रको विभिन्न अवस्थाहरूको अवलोकन गराउने । यसका आधारमा किराको जीवनचक्रका विभिन्न अवस्थाहरूका बारेमा छलफल गर्ने टिपिएस विधिबाट मौरी पालनले गर्दा मानव जीवनमा हुने फाइदाहरूका बारेमा समूहमा छलफल गराउने, शिक्षकले निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने कृषि र मानव जीवनमा मौरीको उपयोगिताका बारेमा निबन्ध लेख्न लगाउने सम्भव भएसम्म मौरीपालन गरिएको क्षेत्र भ्रमणका आधारमा मौरी पालन र यसको उपयोगिताका बारेमा छोटो प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने र प्रस्तुत 	<ul style="list-style-type: none"> किराको जीवनचक्रका चरणहरूको व्याख्या गर्न लगाएर मानव जीवनमा मौरीको उपयोगिता सम्बन्धमा लेखिएका निबन्ध परीक्षण गरेर विद्यार्थीले बनाएका नमुनाको अवलोकन र परीक्षण गरेर कक्षामा विद्यार्थीको प्रस्तुतिको मूल्याङ्कन गरेर 	४

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			गर्न लगाउने वा क्षेत्र भ्रमण सम्भव नभएको खण्डमा अनलाइन अफलाइन खोज गरी सो कार्य पूरा गर्न लगाउने ।		
	४. वंशाणुक्रम	<p>४.१ कोष विभाजन -माइटोसिस र मियोसिस कोष विभाजनको अवधारणा -माइटोसिस र मियोसिस कोष विभाजनको महत्त्व -माइटोसिस कोष र मियोसिस कोष विभाजनबिच भिन्नता (सन्तति कोषको सङ्ख्या, क्रोमोजोमको सङ्ख्या र विभाजन हुने कोषका आधारमा)</p> <p>४.२ क्रोमोजोम -डिएनए र आरएनएको परिचय र भिन्नता -क्रोमोजोमको परिचय -मानिसमा हुने लिङ्ग निर्धारणमा सेक्स क्रोमोजोमको भूमिका</p> <p>४.३ वंशाणुक्रम -वंशाणु</p>	<ul style="list-style-type: none"> माइटोसिस र मियोसिस कोष विभाजनको भिडियो प्रदर्शन गरी परिचय र महत्त्व स्पष्ट गर्ने (चरणहरू व्याख्या नपर्ने) मैथुनिक प्रजनन र क्रमविकासमा मियोसिस कोष विभाजनको भूमिका छलफल गराउने माइटोसिस कोष विभाजन र मियोसिस कोष विभाजनका बिच बिचको भिन्नताको तालिका निर्माण गर्न लगाउने DNA र RNA को नमुना वा चित्र निर्माण गर्न लगाइ तिनीहरूको परिचय र बनावटका बारेमा विद्यार्थीहरूबिच छलफल गराउने भिडियो वा चित्रको माध्यमबाट क्रोमोजोम र क्रोमोजोमको सानो अंशका रूपमा रहेको वंशाणुको परिचय दिने विभिन्न किसिमका क्रोमोजोम (autosome, sex chromosome) हरूको भिडियो वा चित्रहरू प्रदर्शन गराई यिनिहरूका विशेषता र महत्त्वबारे समूहमा छलफल गराउने चार्टको साहायताबाट लिङ्ग निर्धारणमा 	<ul style="list-style-type: none"> माइटोसिस कोष विभाजन र मियोसिस कोष विभाजन भनेको के हो ? परिभाषित गर्न लगाएर माइटोसिस कोष विभाजन र मियोसिस कोष विभाजनको महत्त्व व्याख्या गर्न लगाएर बनावट र कार्यका आधारमा DNA र RNA को बिच भिन्नता बताउन लगाएर क्रोमोजोम र वंशाणुको परिचय दिन लगाएर लिङ्ग निर्धारणमा सेक्स क्रोमोजोमको भूमिका चार्टसहित व्याख्या गर्न लगाएर वंशाणुक्रमको एकाइका रूपमा वंशाणुको परिचय दिन लगाएर 	१६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<p>-मेन्डलले वंशाणुक्रमसम्बन्धी परीक्षणका लागि केराउको छनोट गर्नुका कारणहरू</p> <p>-लुप्त गुण र प्रबल गुण : परिचय र उदाहरणहरू</p> <p>-मेन्डलको नियम (मोनोहाइब्रिड क्रससँग सम्बन्धित मात्र)</p> <p>४.४ जेनेटिक प्रविधि</p> <p>-जेनेटिक प्रविधिको परिचय</p> <p>-विभिन्न अनुसन्धानमा डिएनए परीक्षणको भूमिका</p> <p>-परम्परागत रूपमा प्रचलित उन्नत बिउ छनोट (selective breeding) का विधिहरू</p> <p>-पर प्रजनन (Cross-breeding) को परिचय, उदाहरणहरू, फाइदा र बेफाइदाहरू</p> <p>-कृत्रिम गर्भाधान (in vitro fertilization and artificial insemination) को परिचय</p>	<p>सेक्स क्रोमोजोमको भूमिका छलफल गर्न लगाई लिङ्ग निर्धारणको रेखीय चित्र निर्माण गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> आमाबुबा र छोराछोरीका धेरैजसो गुणहरू उस्तै हुन्छन्, किन ? जस्ता प्रश्नहरू गर्दै वंशाणुक्रमको सन्दर्भमा मस्तिस्क मन्थन गराउने मेन्डलका प्रयोगका बारेमा छलफल गराउँदै मेन्डललाई वंशाणुक्रमका पिताका रूपमा परिचित गराउने र मेन्डलले प्रयोगका लागि केराउको छनोट गर्नुका कारणहरू वर्णन गर्न लगाउने भिडियो वा चित्रहरूको माध्यमबाट लुप्त गुण र प्रबल गुणको परिचय दिदै आफ्नो कक्षाका साथीहरूको शरीरमा रहेका गुणहरू अवलोकन गरी प्रबल र लुप्त गुणहरूको सूची बनाउन लगाउने चार्टको मदतबाट होमोजाइगस र हेटेरोजाइगस जीवहरूको परिचय दिन लगाउने चार्ट वा भिडियोको प्रदर्शन गरी मेन्डलको मोनोहाइब्रिड क्रससँग सम्बन्धित नियमहरू समूहमा छलफल गराई मोनोहाइब्रिड क्रसको चार्ट बनाउन लगाई फिनोटाइपिक र जिनोटाइपिक 	<ul style="list-style-type: none"> मेन्डलले प्रयोगका लागि केराउको छनोट गर्नुका कारणहरू वर्णन गर्न लगाएर लुप्त गुण र प्रबल गुणको परिचय र उदाहरणहरू दिन लगाएर होमोजाइगस र हेटेरोजाइगस जीवहरूको उदाहरणसहित परिचय दिन लगाएर मोनोहाइब्रिड क्रससँग सम्बन्धित मेन्डलका नियमहरू व्याख्या गर्न लगाएर परम्परागत रूपमा प्रयोगमा रहेको selective breeding का विधिहरू भन्न लगाएर परम्परागत रूपमा प्रयोगमा रहेको selective breeding र पर प्रजनन का फाइदा र बेफाइदाहरू वर्णन गर्न लगाएर 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<p>अनुपातका बारेमा छलफल गराउने र प्रस्ट हुन सहजीकरण गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> विभिन्न रङका माला वा अन्य वस्तुहरू प्रयोग गरी मेन्डलको मोनोहाइब्रिड क्रससँग सम्बन्धित नियम चार्टमा बनाई प्रदर्शन गर्न लगाउने भिडियो प्रस्तुत गरी जेनेटिक प्रविधिका उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै जेनेटिक प्रविधिको परिचय दिने विभिन्न घटनाहरू र तिनीहरूको अनुसन्धान प्रक्रियाहरूको उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै DNA परीक्षणको परिचय दिन लगाउने र विभिन्न अनुसन्धानमा DNA परीक्षणको भूमिकाबारे समूहमा छलफल गराई स्पष्ट हुन सहयोग गर्ने चित्र र भिडियो प्रदर्शन गरी breeding लाई परिचित गर्दै selective breeding का विधिहरूको छलफल गर्ने चित्र वा भिडियो प्रदर्शन गरि कृत्रिम गर्भाधानका उदाहरणहरू छलफल गराई in vitro fertilization र artificial insemination सामान्य परिचय र सामान्य महत्व स्पष्ट पार्ने चित्र वा भिडियो प्रदर्शन गराई पर प्रजनन 	<ul style="list-style-type: none"> हाडनातामा विवाह गर्न हुँदैन किन भनिएको होलालगायतका प्रश्नहरू सोधेर IVF (Invitro Fertilization)/ AI (artificial insemination) को सामान्य परिचय दिन लगाएर कक्षामा विद्यार्थीको प्रस्तुतिको मूल्याङ्कन गरेर 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<p>(Cross-breeding) को परिचय दिन लगाउने र उदाहरणहरूको सूची तयार गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीलाई समूहमा विभाजन गरी पर प्रजनन (Cross-breeding) का फाइदा र बेफाइदाहरू छलफल गराई स्पष्ट हुन सहयोग गर्ने । 		
	५. शारीरिक संरचना र जीवन प्रक्रिया	<p>५. जीवन प्रक्रिया</p> <p>५.१ मानव रक्त सञ्चार प्रणाली</p> <ul style="list-style-type: none"> -मानव रक्त सञ्चार प्रणालीका विभिन्न भागहरू (रगत, मुटु, रक्तनली) को बनावट र कार्यहरू -मानव शरीरमा रक्त सञ्चालन क्रिया -रक्त समूहको परिचय र पहिचान -मुटुको धड्कन र नाडीको पल्स परीक्षण <p>५.२ ब्लडप्रेसर, ब्लड सुगर र युरिक एसिड</p> <ul style="list-style-type: none"> -परिचय, असामान्य अवस्थाको लक्षण, रोकथाम 	<ul style="list-style-type: none"> मानव रक्त सञ्चार प्रणालीको भिडियो वा चित्र प्रदर्शन गरी मानव रक्तसञ्चार प्रणालीका विभिन्न भागहरू पहिचान गर्न लगाउने र ती भागहरूको बनावट र कार्य व्याख्या गर्ने भिडियो वा चित्रको प्रदर्शन गरी रगतमा रहेका कोषहरू र प्लाज्माको पहिचान गराउने र तिनीहरूको कार्य वर्णन गर्ने भिडियो वा चित्रको प्रदर्शन गरी रक्त नलीहरूको पहिचान गराउने र तिनीहरूको कार्यहरू वर्णन गर्ने भिडियो वा जनावरको मुटु वा मुटुको नमुना प्रयोग गरी मुटुका विभिन्न भागहरू पहिचान गर्न लगाउने र प्रत्येक भागको कार्यहरू वर्णन गर्ने साथै मुटुको सफा चित्र कोर्न लगाई नामाकरण गर्न लगाउने 	<ul style="list-style-type: none"> मानव रक्त सञ्चार प्रणालीका विभिन्न भागहरूको बनावट र कार्यहरू व्याख्या गर्न लगाएर रक्त समूहको परिचय दिन लगाएर सही तरिकाले मुटुको धड्कन र नाडीको पल्स परीक्षण गर्न सके नसकेको अवलोकन गरेर हृदयघात, ब्लडप्रेसर, ब्लड सुगर र युरिक एसिडको साधारण परिचय दिन लगाएर हृदयघात, ब्लडप्रेसर, 	१२

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<p>र नियन्त्रणका उपायहरू</p> <p>५.२ हृदयघात</p> <p>-परिचय, कारण, रोकथामका उपायहरू र उपचार विधि (एन्जियोग्राफी, बाइपास सर्जरी)</p>	<ul style="list-style-type: none"> सम्भव भए नजिकैको स्वास्थ्य केन्द्र वा अस्पतालको भ्रमण गराई स्वास्थ्यकर्मीको सहयोगमा विद्यार्थीहरूको रक्त समूह पहिचान गरी त्यसका बारेमा समूहमा छलफल गर्न लगाउने भिडियो वा चित्रको सहयोगमा रक्त समूहको बारेमा छलफल गराएर स्पष्ट पान साथै आफ्नो कक्षका साथीहरूको रक्त समूहको सूची तयार गर्न लगाई कक्षामा टाँस्न लगाउने भिडियो वा चित्रको प्रदर्शन गरी मानव शरीरमा हुने रक्त सञ्चालन क्रिया व्याख्या गर्न लगाउने साथै आवश्यकताअनुसार सहजीकरण गर्ने मुटुको धड्कन र नाडीको पल्स परीक्षण गर्ने तरिका प्रदर्शन गराई आफ्नो विद्यार्थीलाई एक अर्काको मुटुको धड्कन र नाडीको पल्स परीक्षण गरी चार्टमा सूचीकृत गर्न लगाउने स्वास्थ्य संस्थाबाट उपलब्ध हुन सक्ने पोस्टर वा पम्प्लेटको प्रदर्शन गरी ब्लडप्रेसर, ब्लड सुगर र युरिक एसिडको साधारण परिचय दिन लगाउने तथा रगतमा यिनीहरूको घटबढ हुँदा पर्ने असरहरूको व्याख्या गर्न लगाउँदै 	<ul style="list-style-type: none"> ब्लड सुगर र युरिक एसिडको रोकथाम र नियन्त्रणका उपायहरू बताउन लगाएर कक्षामा विद्यार्थीको प्रस्तुतिको मूल्याङ्कन गरेर विद्यार्थीको कक्षामा गरिने विभिन्न क्रियाकलापमा भएको सहभागिताको मूल्याङ्कन गरेर विद्यार्थीले तयार गरेको परियोजना कार्य र प्रयोगात्मक कार्य अवलोकन र लेखाजोखा गरेर विद्यार्थीले तयार बनाएका सूची चार्ट र चित्रहरूको परीक्षण गरेर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<p>यिनीहरूको रोकथाम र नियन्त्रणका उपायहरू बताउन लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • भिडियो प्रदर्शन गरी हृदयघातको परिचय दिन लगाउने र यसका कारणहरू छलफल गराई रोकथामका उपायहरू वर्णन गर्न लगाउने • भिडियोको प्रदर्शन गर्दै हृदयघातका उपचार प्रविधिहरू (एन्जियोग्राफी, बाइपास सर्जरी) को सामान्य परिचय दिन लगाउने र प्रस्ट हुन सहजीकरण गर्ने • विभिन्न माध्यम र स्रोतहरूको प्रयोग गरी एन्जियोग्राफी, बाइपास सर्जरीको बारेमा छोटो प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने । 		
	६. प्रकृति र वातावरण	<p>६.१ जलवायु परिवर्तनको अवधारणा, कारण, प्रभावहरू</p> <p>६.२ जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका उपायहरू</p> <p>६.३ नेपालमा पाईने विभिन्न लोपोन्मुख जीवहरू र तिनीहरूको संरक्षण</p> <p>६.४ परम्परागत रूपमा प्रयोगमा रहेका जडीबुटीहरूको महत्त्व</p>	<ul style="list-style-type: none"> • जलवायु परिवर्तनले वरपरको वातावरणमा पारेका विभिन्न असरहरूका उदाहरण प्रस्तुत गर्दै यसको अवधारणा, कारण, प्रभावहरू बताउने • जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका उपायहरूको छलफल गर्ने • नेपालमा पाइने विभिन्न लोपोन्मुख महत्त्वपूर्ण बिरुवाहरू र जनावरहरूको चित्र वा भिडियोहरू प्रदर्शन गरी परिचित गराउने र तिनीहरूको संरक्षण गर्ने तरिकाहरूका बारेमा छलफल गराई 	<ul style="list-style-type: none"> • जलवायु परिवर्तनका कारण, असर र न्यूनीकरण सम्बन्धमा निबन्ध लेख्न लगाएर • नेपालमा पाईने विभिन्न लोपोन्मुख महत्त्वपूर्ण बिरुवाहरू र जनावरहरूको परिचय दिन लगाएर • नेपालमा पाइने विभिन्न लोपोन्मुख बिरुवाहरू र 	७

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		पहिचान र प्रयोग (तुलसी, धिउकुमारी, बोभो, गुर्जो, घोडटाप्रे, तितेपाती, असुरो, निम, यासांगुम्बा आदि)	<ul style="list-style-type: none"> अवलम्बन गर्न र गराउन प्रोत्साहित गर्ने स्थानिय स्तरमा पाईने परम्परागत प्रयोगमा रहेका जडीबुटीहरू (तुलसी, धिउकुमारी, बोभो, गुर्जो, घोडटाप्रे, तितेपाती, असुरो, निम, यासांगुम्बालगायतका स्थानीय जडिबुटीहरू) प्रदर्शन गरी तिनीहरूको महत्त्वबारे छलफल गराउने र तालिका बनाई कक्षामा टाँस्न लगाउने, आवश्यकताअनुसार तिनीहरूको प्रयोग गर्न र प्रवर्धन गर्न प्रोत्साहित गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> जनावरहरूको संरक्षण गर्ने तरिकाहरू व्याख्या गर्न लगाएर परम्परागत रूपमा प्रयोगमा रहेका जडीबुटीहरूका बारेमा प्रश्नोत्तर गरेर । 	
भौतिक विज्ञान	७. चाल र बल	<p>७.१ गुरुत्वाकर्षण बल</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - नियम - सरल गणितीय समस्या <p>७.२ गुरुत्वबल</p> <ul style="list-style-type: none"> - गुरुत्वबल र तौल - गुरुत्व प्रवेग - तौल, पिण्ड र गुरुत्व प्रवेगको सम्बन्ध - गुरुत्वप्रवेग र पृथ्वीको अर्धव्यासको सम्बन्ध <p>७.३ स्वतन्त्र खसाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> गुरुत्वाकर्षण बलसम्बन्धी छलफल गराउने गुरुत्वाकर्षणसम्बन्धी न्युटनको नियम बताउने, प्रमाणित गरेर देखाउने गुरुत्वाकर्षणसम्बन्धी सरल गणितीय समस्या हल गर्न सिकाउने गुरुत्वबलको परिचय दिने गुरुत्व प्रवेगको परिभाषा दिने वस्तुको तौल त्यसको पिण्ड र गुरुत्व प्रवेगको गुणनफल सित बराबर हुन्छ भनी प्रमाणित गर्ने गुरुत्व प्रवेग पृथ्वीको सतहबाट केन्द्रसम्मको दुरीको सम्बन्ध बताउने 	<ul style="list-style-type: none"> गुरुत्वाकर्षणसम्बन्धी नियम बताउने र गुरुत्वाकर्षण बलसम्बन्धी सरल गणितीय समस्या हल गर्न लगाएर गुरुत्वबल र तौलको परिभाषा सोधेर, $W=mg$ हुन्छ भनी प्रमाणित गर्न तथा सूत्रको प्रयोग गर्न लगाएर हिमालमा भन्दा तराईमा किन बढी तौल हुन्छ जस्ता सरल प्रश्न सोधेर सगरमाथा चढ्दै जाँदा 	१०

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> - सरल रेखीय चालका समीकरणहरू प्रयोग गरी स्वतन्त्र खसाइसम्बन्धी सरल हिसाब ७.४ पृथ्वीमा हुने खसाइ <ul style="list-style-type: none"> - विशेषता - दैनिक जीवनमा उपयोग 	<ul style="list-style-type: none"> • त्यसका आधारमा पृथ्वीका विभिन्न भागमा गुरुत्व प्रवेग को मान फरक हुने तथ्य बोध गराउने • वस्तुको पिण्ड सबै ठाउँमा स्थिर रहन्छ तर तौल ठाउँअनुसार फरक हुने तथ्य व्याख्या गर्ने • प्वाँख र सिक्काको प्रयोग व्याख्या गरी वा भिडियो देखाई स्वतन्त्र खसाइको अवधारणा स्पष्ट पार्ने • स्वतन्त्र खसाइसम्बन्धी सरल हिसाब गरेर देखाउने तथा गर्न लगाउने • वस्तुको खसाइमा हावाको अवरोधका असर बताउने र यसका फाइदा, बेफाइदा तथा उपयोग (प्यारासुटको प्रयोगलगायत) बताउने, प्रदर्शन गर्ने, गर्न लगाउने 	<ul style="list-style-type: none"> • साथमा बोकेको वस्तुको तौल र पिण्डमा परिवर्तन आउन्छ कि आउँदैन, किन ? जस्ता प्रश्नहरू सोधेर • स्वतन्त्र खसाइका लक्षण बताउन लगाएर • हवाइजहाजबाट हामफाल्दा सैनिकले किन प्यारासुट प्रयोग गर्छन् ? भुवादार बिउ (जस्तै : सिमलको बिउ) विस्तारमा भुवाले कसरी सहयोग गर्छ ? जस्ता स्वतन्त्र खसाइ तथा हावाको घर्षणसहितको खसाइसम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर 	
	८.चाप	८.१ तरलमा पास्कलको नियम <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - व्यवहारिक जीवनमा उपयोग ८.२ उर्ध्वचाप ८.३ आर्किमिडिजको सिद्धान्त	<ul style="list-style-type: none"> • अणुहरूको घनत्वको आधारमा तरल पदार्थ नखाँदिने तर ग्याँस पदार्थहरू खाँदिने तथ्य छलफल गराउने • पास्कलको नियम प्रदर्शन गर्ने, गर्न लगाउने • पास्कलको नियमको दैनिक जीवनमा उपयोगसम्बन्धी छलफल गराउने, 	<ul style="list-style-type: none"> • तरलमा पास्कलको नियम प्रदर्शन गर्न लगाएर तथा सम्बन्धित प्रश्न सोधेर • पास्कलको नियमको दैनिक उपयोगका उदाहरणहरू सोधेर • तरल र ग्याँसमा उत्पन्न 	५

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> - परिचय - उपयोगिता 	<ul style="list-style-type: none"> उदाहरण दिने • उर्ध्वचाप प्रदर्शन गर्ने, अनुभव गर्न लगाउने, परिभाषा दिने, यसको उत्पत्तिको कारण बताउने, यो तरल र ग्याँस दुवैमा हुने तथ्य बताउने • आर्किमिडिजको सिद्धान्त बताउने र त्यसको प्रदर्शन गर्ने • वस्तु पानीमा डुब्ने वा उत्रने अवस्थालाई आर्किमिडिजको सिद्धान्तसँग जोडेर छलफल गराउने • वस्तु डुब्ने वा तैरने, बेलुन उड्ने, पानीभित्र वस्तु उचाल्न सजिलो हुनेलगायतका क्रियाकलापहरूमा आर्किमिडिजको सिद्धान्तको खोजी गर्न लगाउने • पानीमा तथा हावामा उत्पन्न हुने उर्ध्वचापको दैनिक जीवनमा उपयोगसम्बन्धी छलफल गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> हुने उर्ध्वचाप प्रदर्शन गर्न लगाएर • आर्किमिडिजको सिद्धान्त बताउने, प्रदर्शन गर्न लगाएर • आर्किमिडिजको सिद्धान्त प्रयोग गरी गहनामा प्रयोग गरिएको सुन वा अन्य धातुको शुद्धता कसरी जाँचन सकिन्छ ? जस्ता प्रश्न सोधेर 	
	९.ताप शक्ति	<p>९. ताप</p> <p>९.१ धर्मल शक्ति, तापक्रम र तापको परिचय</p> <p>९.२ ताप र वस्तुको आयतन</p> <ul style="list-style-type: none"> - अणुका चालका आधारमा वस्तुको आयतनमा तापको 	<ul style="list-style-type: none"> • वस्तुका समग्र अणुको गति शक्तिको योगलाई धर्मल शक्ति, औसत गति शक्तिको सूचाङ्कलाई तापक्रम र तापक्रमको भिन्नताको कारणले एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा प्रसारण हुने शक्तिलाई तापका रूपमा परिभाषित गर्ने, मिल्दा analogy दिने र छलफल 	<ul style="list-style-type: none"> • धर्मल शक्ति, तापक्रम र तापको परिभाषा सोधेर • ताप बढाउदा वस्तुको अणुहरूको अवस्था र आयतनमा के के प्रभाव पर्छ ? पानीको अनौठो 	१०

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<p>प्रभाव</p> <ul style="list-style-type: none"> - पानीको असाधारण (Anomalous) प्रसारको परिचय र दैनिक जीवनमा महत्त्व <p>९.३ वस्तुको विशिष्ट तापधारण क्षमता</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - सम्बन्धित गणितीय समस्या - दैनिक जीवनमा विशिष्ट तापधारण क्षमता - पानीको विशिष्ट तापधारण क्षमता <p>९.५ थर्मोमिटर</p> <ul style="list-style-type: none"> - थर्मोमिटरका प्रकारहरू (काँचको नलीमा तरल राखिएको थर्मोमिटर, डिजिटल क्लिनिकल थर्मोमिटर र रेडिएसन थर्मोमिटर) - कार्य सिद्धान्त - क्यालिब्रेसन 	<p>गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • थर्मल शक्ति, ताप र तापक्रमबिचको मुख्य भिन्नता बोध गराउने • ताप र वस्तुको आयतनबिचको सम्बन्ध प्रयोगद्वारा प्रस्ट पार्ने र यसलाई अणुको चालका आधारमा व्याख्या तथा छलफल गर्ने • पानीको असाधारण (anomalous) प्रसार लाई ग्राफलगायत विभिन्न व्यावहारिक उदाहरणारा प्रस्ट पार्ने • वस्तुको विशिष्ट तापधारण क्षमताको परिचय दिने र त ताप सम्बन्धी समीकरण प्रयोग गरी सरल गणितीय समस्या सामाधान गर्न सिकाउने • विभिन्न वस्तुका विशिष्ट तापधारण क्षमता फरक फरक हुने तथ्यबोध गराउने र सोका आधारमा दैनिक जीवनका सम्बन्धित अवलोकनहरूबारे छलफल गराउने, बराबर मात्राको पानी, बालुवा र खाने तेललाई एकै प्रकारको भाँडो र आगोमा तताउँदा फरक समय लाग्ने तथ्य प्रदर्शन गर्ने • पानीको विशिष्ट तापधारण क्षमता उच्च हुनुका फाइदा तथा उपयोग बारे छलफल गराउने 	<p>गुण के हो ? पानीको अनौठो गुणलाई ग्राफ खिचेर देखाउनुहोस् । वरफ पानी माथि उत्रिन्छ ? यसको कारण पानीको अनौठो गुणको आधारमा लेख्नुहोस् । जस्ता प्रश्नहरू सोधेर</p> <ul style="list-style-type: none"> • वस्तुको विशिष्ट तापधारण क्षमताको परिचय तथा परिभाषा सोधेर • विशिष्ट तापधारण क्षमतासम्बन्धी सरल गणितीय समस्या हल गर्न लगाएर • घाम लागेका बेला खोला, पोखरी वा पानी जमेको खेतमा छेउमा भएको ढुङ्गा वा बालुवाभन्दा पानी चिसो हुने तर साँझमा ठिक विपरीत हुने । कराइमा पानी उमाल्दा पानीभन्दा कराइ बढी 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> दुईभन्दा धेरै विद्यार्थीलाई पग्लिरहेको बरफको र उम्लिरहेको पानीको तापक्रम नाप्न लगाउने, सबैको अवलोकन तुलना गर्न लगाई पग्लने र कुनै निश्चित ठाउँमा उम्लने क्रिया निश्चित तापक्रममा मात्र हुने तथ्य प्रयोगबाट देखाउने दैनिक जीवनमा प्रयोग गरिने थर्मोमिटरहरू (काँचको नलीमा तरल राखिएको थर्मोमिटर, डिजिटल थर्मोमिटर र रेडिएसन थर्मोमिटर) का कार्यसिद्धान्तबारे छलफल गराउने कुनै पनि थर्मोमिटरलाई दुई निश्चित तापक्रम (स्थिर बिन्दुहरू) मा राख्दा त्यसको भौतिक गुणमा आउने परिमाणको परिवर्तनको मात्रालाई निश्चित बराबर भागमा भाग लगाएर उक्त थर्मोमिटरको क्यालिब्रेसन गर्ने सामान्य तरिकाको व्याख्या गर्ने र सम्भव भए कुनै एक थर्मोमिटरको स्केलमाथि कागजमा टेप ताँसेर पग्लिरहेको बरफ र उम्लिरहेको पानीको बाफको तापक्रमलाई स्थायी बिन्दु मानी त्यसलाई पुनः सेल्सियस स्केलमा क्यालिब्रेसन गरेर प्रदर्शन गर्ने । 	<p>तातो हुने, तेलमा मसला डढ्ने तर पानीमा नडढ्ने विभिन्न वस्तुका विशिष्ट तापधारण क्षमता फरक फरक हुने तथ्यका आधारमा दैनिक जीवनका सम्बन्धित अवलोकनहरूलाई व्याख्या गर्न लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> पानीको विशिष्ट तापधारण क्षमता उच्च हुनुका फाइदा तथा उपयोग बताउन लगाएर थर्मोमिटरको क्यालिब्रेसन भनेको के हो ? यसमा निश्चित बिन्दुहरूको छनोट कसरी गरिन्छ ? जस्ता प्रश्नहरू सोधेर उत्तर लेख्न वा भन्न लगाएर साथीबाट, शिक्षकबाट र स्वयम् मूल्याङ्कन गरेर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
	१०. तरङ्ग	<p>१०.१ तरङ्गको आवर्तन</p> <ul style="list-style-type: none"> - अवधारणा - तरङ्ग आवर्तनका नियमहरू <p>१०.२ तरङ्गको पूर्ण आन्तरिक परावर्तन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - चरम कोण - पूर्ण आन्तरिक परावर्तनका सर्तहरू - दैनिक जीवनमा प्रकाशको पूर्ण आन्तरिक परावर्तनका उपयोग (हिराको चमक, मिराज) - प्रकाश नलीको कार्यविधि र उपयोग (दुरसञ्चार, इन्डोस्कोपी, किहोल सर्जरी आदि) <p>१०.३ प्रकाश विच्छेदन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - प्रिज्मबाट प्रकाशको विच्छेदन <p>१०.४ लेन्स</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> • काँचको स्ल्याबमा लेजर वा रेबक्स प्रयोग गरेर काँचको स्ल्याबमा तथा पानीमा प्रकाशको परावर्तन देखाउने, परावर्तनको कारणबारे चर्चा गर्ने, आवर्तनका नियमहरू प्रदर्शन गराउने • अर्धगोलाकार काँचको स्ल्याबमा चरम कोण प्रदर्शन गर्ने • अर्धगोलाकार काँचको स्ल्याबमा तथा पानीमा पूर्ण आन्तरिक परावर्तनको प्रदर्शन गर्ने, छलफल गराउने, पूर्ण आन्तरिक परावर्तनको प्रदर्शन सर्तहरू प्रदर्शन गर्ने र दैनिक जीवनमा उपयोग (हिराको चमक, मिराज) बारे छलफल गर्ने • श्रव्यदृष्य सामग्रीको सहयोगले प्रकाश नलीको कार्यविधि र उपयोग (दुरसञ्चार, इन्डोस्कोपी, किहोल सर्जरी आदि) छलफल गर्ने • प्रिज्मको सहयोगले प्रकाश विच्छेदन प्रदर्शन गर्ने, विच्छेदनका कारण बताउने, श्रव्यदृष्यको सहायताले इन्ट्रेणी देखिने कारण छलफल गराउने • कम्बेक्स र कन्केभ लेन्सहरू देखाएर लेन्सको परिचय दिने • लेन्सहरूलाई खेलाउन तथा छेउ र केन्द्र 	<ul style="list-style-type: none"> • प्रकाशको आवर्तनका नियमहरू सम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर • चरमकोणको परिचय दिन लगाएर • पूर्ण आन्तरिक परावर्तन प्रदर्शन गर्ने, सर्तहरू बोध गर्न र दैनिक जीवनमा उपयोग बताउन लगाएर • प्रकाश नलीको कार्यविधि र उपयोग सोधेर • प्रकाश विच्छेदन प्रदर्शन गर्न लगाएर, इन्ट्रेणी बन्ने प्रक्रिया व्याख्या गर्न लगाएर • लेन्स (कन्केभ तथा कन्भेक्स) सँग सम्बन्धित शब्दावलीका परिभाषा सोधेर • लेन्स (कन्केभ तथा कन्भेक्स) मा हुने आवर्तनका नियमलाई किरण चित्रसहित व्यक्त 	१५

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> - प्रकार (कन्केभ र कन्भेक्स) - लेन्ससँग सम्बन्धित शब्दावली (कन्केभ, कन्भेक्स, सतहको वक्रता, प्रिन्सिपल अक्ष, केन्द्रीकरण बिन्दु र केन्द्रीकरण दुरी, लेन्सको केन्द्र, आकृति, वास्तविक र अवास्तविक आकृति) - लेन्समा हुने आवर्तनका नियमहरू - लेन्सले बनाउने आकृतिहरूको किरण रेखाचित्र र आकृतिको विशेषता (वस्तुलाई विभिन्न दुरीमा राख्दा) <p>१०.५ लेन्सको सामर्थ्य</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिभाषा - लेन्सको वक्रतासँग सामर्थ्यको सम्बन्ध <p>१०.६ मानव आँखा</p> <ul style="list-style-type: none"> - मानव आँखाका भागहरू र तिनीहरूका कार्य 	<ul style="list-style-type: none"> भागको मोटाइ अनुभव गर्न लगाएर लेन्सको प्रकार चिन्न तथा भिन्नता पत्ता लगाउन सहयोग गर्ने • लेन्सलाई साधारणतया प्रिन्सिपल संयोजनका रूपमा लिन सकिने तथ्य वर्णन गर्ने • लेन्ससँग सम्बन्धित शब्दावली चिनाउने • लेन्स (कन्केभ तथा कन्भेक्स) मा हुने आवर्तनका नियमलाई वास्तविक क्रियाकलाप (जस्तै : लेजर लाइट प्रयोग गरेर) वा भिडियो सामग्रीबाट प्रदर्शन गर्ने, गर्न लगाउने र किरण चित्रसहित व्यक्त गर्न सिकाउने • मैन बत्तीको अगाडि लेन्स राखी पर्दामा मैन बत्तीको स्पष्ट आकृति बनाउन लेन्स र पर्दाबिचको दुरी घटबढ गर्ने, एकपटक स्पष्ट आकृति प्राप्त भएपछि अब मैनबत्तीलाई विभिन्न दुरीमा राखेर आकृतिमा आउने परिवर्तन अवलोकन गराउने, किरण चित्रद्वारा प्रदर्शन गर्न तथा आकृतिको वर्णन गर्न लगाउने • लेन्सको सामर्थ्यको परिभाषा दिने, लेन्सको वक्रतासँग सामर्थ्यको सम्बन्ध प्रदर्शन गर्ने र हेरेर वा छामेर बढी र 	<ul style="list-style-type: none"> गर्न लगाएर • लेन्सले विभिन्न दुरीमा रहेको वस्तुको आकृति कसरी बनाउँछ प्रदर्शन गर्न लगाएर, त्यसलाई किरण चित्रमा देखाउन तथा आकृतिको वर्णन गर्न लगाएर • लेन्सको सामर्थ्यको परिभाषा सोधेर र लेन्सको वक्रताका आधारमा बढी वा कम सामर्थ्य भएको लेन्स चिन्न लगाएर • आँखामा कोर्निया, नानी, सिलियरी मसल, लेन्स, रेटिना र अप्टिक नर्भका कार्य बताउन लगाएर • रेटिनामा रड र कोनको भूमिकाबारे सरल प्रश्नहरू सोधेर • दृष्टिदोष (मायोपिया र हाइपरमेट्रोपिया) का कारणहरू बताउन लगाएर तथा दृष्टिदोष 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> - मानव आँखामा आकृति बन्ने प्रक्रिया - कोर्नियामा लाग्ने चोटबाट दृष्टीमा पर्ने असरहरू - आँखा दान (कर्निया प्रत्यारोपण) - कलर ब्लाइन्डनेस, मोतिबिन्दु र रतन्धोको परिचय - दृष्टिदोष (मायोपिया र हाइपरमेट्रोपिया) को परिचय - दृष्टिदोषका कारणहरू र सच्याउने विधिहरू (चस्मा, कन्ट्याक्ट लेन्स र लेजर सर्जरी) 	<p>कम सामर्थ्य भएका लेन्स (विद्यार्थीले लगाएका चस्माका लेन्सहरू पनि) चिन्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • श्रव्यदृष्य सामग्री वा मोडेल प्रयोग गरेर आँखाका भागहरू चिनाउने • कोर्निया, नानी, सिलियरी मसल, लेन्स, रेटिना र अप्टिक नर्भका कार्यबारे छलफल गराउने • श्रव्यदृष्य सामग्रीको प्रयोग गरेर रेटिनामा रड कोष र कोन कोषको भूमिका बताउँदै रड कोषको कमजोरीका कारणले रतन्धो हुने र कोम कोषका कमजोरीका कारणले कलर ब्लाइन्डनेस हुने तथ्य बताइदिने • दृष्टिदोष (मायोपिया र हाइपरमेट्रोपिया) को परिचय दिने र कारणहरू बताउने, छलफल गराउने • दृष्टिदोष सच्याउने विभिन्न विधिहरू (चस्मा, कन्ट्याक्टलेन्स र लेजर सर्जरी) को सरल वर्णन गर्ने, चस्माको कार्य प्रदर्शन गर्ने • आँखामा प्रवेश गर्ने प्रकाश सबैभन्दा धेरै आवर्तन कोर्नियामा हुने तथ्य बताउँदै कोर्नियामा लाग्ने चोट तथा मोतिबिन्दु आदिले दृष्टिमा पर्ने असरहरू बताउने, 	<p>सच्याउने विभिन्न विधिहरूको सरल वर्णन गर्न लगाए</p> <ul style="list-style-type: none"> • कोर्नियामा लाग्ने चोट तथा मोतिबिन्दु आदिले दृष्टि कमजोर बनाउनुका कारणहरू तथा आँखा दान कर्निया प्रत्यारोपण) सम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<p>मोतिबिन्दुको उपचार कसरी गरिन्छ बताउने र सम्बन्धित भिडियो देखाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> आँखा दान (कर्निया प्रत्यारोपण) सम्बन्धी छलफल गराउने, सम्बन्धित भिडियो देखाउने र स्पष्ट पार्ने । 		
	११.विद्युत् तथा चुम्बकत्व	<p>११.१ डाइरेक्ट करेन्ट (d.c) र अल्टरनेटिड (a.c) करेन्ट</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय नेपालमा प्रयोग भएको मेनलाइनमा औसत भोल्टेज र आवृत्ति <p>११.२ धारा विद्युत्को चुम्बकीय असर</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय विद्युत् बहिरहेको सिधा तार र सोलेन्वाइड वरिपरिको चुम्बकीय क्षेत्रको रेखा चित्र Right hand grip rule <p>११.३ चुम्बकीय प्रवाह (magnetic flux)</p> <ul style="list-style-type: none"> परिभाषा शक्तिशाली र कमजोर प्रवाहका चित्र <p>११.४ मोटर असर</p>	<ul style="list-style-type: none"> a.c र d.c को परिचय दिने र नेपालमा मेनलाइन a.c को औसत भोल्टेज र आवृत्तिबारे छलफल गराउने कम्पास निडल वा फलामको धुलो प्रयोग गरी धाराविद्युत् बहिरहेको सिधा तारको वरिपरि र सोलेन्वाइड वरिपरिको चुम्बकीय क्षेत्र प्रदर्शन गराउने धाराविद्युत् बहिरहेको सिधा तारको वरिपरिको तथा सोलेन्वाइडको वरिपरिको चुम्बकीय क्षेत्रको रेखाचित्र कोर्न सिकाउने Right hand grip rule प्रयोग गरी धाराविद्युत् बहिरहेको सिधा तारको वरिपरिको तथा सोलेन्वाइडको वरिपरिको चुम्बकीय बल रेखाको दिशा चिन्न सिकाउने पाते चुम्बकको चुम्बकीय क्षेत्रको चित्र कोरी चुम्बकीय प्रवाह (magnetic flux) को परिचय दिने, उचित analogy प्रयोग गरी (जस्तै : रबर ब्यान्डले बाँधेको कपाल वा धागोको मुठो वा डोरीले 	<ul style="list-style-type: none"> a.c र d.c को भिन्नता बताउन लगाएर धाराविद्युत् बहिरहेको सिधा तारको वरिपरिको र सोलेन्वाइडको वरिपरिको चुम्बकीय क्षेत्रको रेखा चित्र कोर्न लगाएर Right hand grip rule प्रयोग गरी धाराविद्युत् बहिरहेको सिधा तारको वरिपरिको तथा सोलेन्वाइडको वरिपरिको चुम्बकीय बल रेखाको दिशा पत्ता लगाउन लगाएर चुम्बकीय प्रवाहको परिभाषा सोधेर चुम्बकीय प्रवाहको चित्रमा शक्तिशाली र कमजोर प्रवाहको क्षेत्र 	१२

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> - परिचय - दैनिक उपयोगका उदाहरणहरू <p>११.५ विद्युत् चुम्बकीय उपपादन</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिभाषा - फाराडेको नियम - एसी जेनेरेटर/डाइनामोको कार्य प्रक्रिया <p>११.६ विद्युत्का ठुला स्रोतहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - जलविद्युत्, थर्मल विद्युत् र वायुविद्युत्को सामान्य परिचय, सङ्क्षिप्त कार्यविधि र महत्त्व <p>११.७ ट्रान्स्फर्मर</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - बनावट, कार्यविधि - ट्रान्स्फर्मरमा तारका फन्का र भोल्टेजको सम्बन्ध र यस सम्बन्धी सरल गणितीय समस्या - स्टेपअप र स्टेपडाउन ट्रान्स्फर्मरको परिभाषा र 	<p>बाँधेको पराल) चुम्बकीय प्रवाहको अवधारणा बोध गराउने, चुम्बकीय क्षेत्रको चित्र हेरी शक्तिशाली र कमजोर प्रवाह भएको क्षेत्र छुट्याउन सिकाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • मोटर असर प्रदर्शन गर्ने, मोटर खोलेर वा श्रव्यदृष्य सामग्रीको सहयोगले मोटरको रोटार घुमेको देखाउने, मोटर असरका दैनिक उपयोगबारे छलफल गर्ने • विद्युत् चुम्बकीय उपपादनसम्बन्धी फाराडेको नियम प्रदर्शन गर्ने, छलफल गराउने • A.C. जेनेरेटरमा चुम्बकीय ध्रुवका बिचमा रहेको तामाको तारको क्वाइल र चुम्बकमध्ये एकलाई घुमाउँदा तारले चुम्बकीय प्रवाहलाई काट्छ र उक्त क्वाइलमा फाराडेको नियम अनुसार e.m.f. उपपादन हुनजान्छ भनी बताउने र प्रदर्शन गर्ने । उक्त क्वाइललाई लोडमा जोडेर पूर्ण परिपथ सिर्जना गरेपछि परिपथमा विद्युत् प्रवाह हुने तथ्य बताउने • मोटरमा चुम्बकीय ध्रुवका बिचमा रहेको तामाका तारको क्वाइलमा a.c. विद्युत् प्रवाह हुँदा क्वाइलमा चुम्बकत्व उत्पादन हुन गई दुई चुम्बकबिचको आकर्षण र 	<p>चिन्न लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> • मोटर असर प्रदर्शन गर्न तथा उदाहरण दिन लगाएर • धाराविद्युत् बहिरहेको सिधा तारको बरिपरिको चुम्बकीय क्षेत्र प्रदर्शन गर्ने तरिका वर्णन गर्न लगाएर • धाराविद्युत् बहिरहेको सिधा तारको बरिपरिको चुम्बकीय क्षेत्रको चित्र कोर्न लगाएर • चुम्बकीय प्रवाह (magnetic flux) सम्बन्धी सरल प्रश्न सोधेर • विद्युत् चुम्बकीय उपपादनसम्बन्धी फाराडेको नियम बताउन तथा व्याख्या गर्न लगाएर • a.c जेनेरेटर/ डाइनामोको कार्य प्रक्रिया बताउन तथा 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		उपयोग	<p>विकर्षणका कारणले गर्दा क्वाइल घुम्छ भनी बताउने र प्रदर्शन गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> • श्रव्यदृष्य वा मोडेलको सहयोगले a.c जेनेरेटर/डाइनामोको कार्य प्रक्रिया प्रदर्शन गर्ने • जलविद्युत्, थर्मल विद्युत् र वायुविद्युत् सबै स्रोतहरूमा जेनेरेटरको टर्बाइन घुमाएर एसी विद्युत् उत्पादन गर्ने तथ्य बताउँदै नेपालमा यी स्रोतहरूको प्रयोग सम्बन्धमा छोटो चर्चा गर्ने, सम्भव भए यस्ता विद्युत् गृहको शैक्षिक भ्रमण गराउने • विभिन्न विद्युतीय उपकरणलाई फरक फरक भोल्टेजको आवश्यकता हुने तथा एक ठाउँमा उत्पादित विद्युत्लाई टाढाका उपभोक्तासम्म लान उच्च भोल्टमा लाँदा तारमा कम विद्युत् क्षति हुने तथ्य बताउँदै भोल्टेज घटबढ गर्नुपर्ने आवश्यकता बोध गराउने • श्रव्यदृष्य सामग्रीको प्रयोग गरी ट्रान्सफर्मरको परिचय दिने, छलफल गराउने, लो भोल्टेज पावर सप्लायर/ ब्याट्री इलिमिनेटर भए खोलेर ट्रान्सफर्मर देखाउने, नजिकैको ट्रान्सफर्मर देखाउने 	<p>मोडेल बनाउन लगाएर</p> <ul style="list-style-type: none"> • विद्युत् उत्पादनका ठुला स्रोतहरू (जलविद्युत्, थर्मल विद्युत् र वायुविद्युत्) को सामान्य परिचय सम्बन्धी सरल प्रश्नहरू सोधेर, खोजमूलक प्रतिवेदन तयार गर्न लगाएर • ट्रान्सफर्मरको सामान्य बनावट, कार्यविधि र महत्त्व बताउन तथा $N_p/N_s = V_p/V_s$ सम्बन्धी सरल हिसाब गर्न लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> ट्रान्स्फर्मरमा तारका फन्का र भोल्टेजका सम्बन्ध ($N_p/N_s = V_p/V_s$) सम्बन्धी सरल हिसाब गर्न सिकाउने । 		
	१३.ब्रह्माण्ड	<p>१३.१ ब्रह्माण्ड</p> <ul style="list-style-type: none"> गुरुत्वाकर्षण बलको महत्त्व (उपग्रह, ग्रह, तारा, ग्यालेक्सी आदि अन्तरिक्षमा अडिनुको रहस्य) विग ब्याङ सिद्धान्तअनुसार ब्रह्माण्डको उत्पत्ति ब्रह्माण्डका पिण्डहरूको गतिसम्बन्धी हब्लको अध्ययनको निष्कर्ष गुरुत्वाकर्षण बलको नियमका आधारमा ब्रह्माण्डको सम्भावित भविष्य (खुला, समतल र बन्द ब्रह्माण्ड) 	<ul style="list-style-type: none"> उपग्रह, ग्रह, तारा, ग्यालेक्सी आदि अन्तरिक्षमा अडिनु ब्रह्माण्डमा गुरुत्वाकर्षण बलको कारणले भएको तथ्य छलफल गराउने श्रव्यदृष्य सामग्रीको सहायताले विग ब्याङ सिद्धान्तअनुसार ब्रह्माण्डको उत्पत्तिबारे छलफल गराउने ब्रह्माण्डका पिण्डहरूको गतिसम्बन्धी हब्लको अध्ययनको निष्कर्ष बताउने, छलफल गराउने गुरुत्वाकर्षण बलको नियमका आधारमा ब्रह्माण्डको सम्भावित भविष्य (खुला, समतल र बन्द ब्रह्माण्ड) सम्बन्धी छलफल गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> ब्रह्माण्डमा गुरुत्वाकर्षण बलको महत्त्वबारे निबन्ध लेख्न लगाएर विग ब्याङ सिद्धान्तअनुसार ब्रह्माण्डको उत्पत्ति वर्णन गर्न लगाएर ब्रह्माण्डका पिण्डहरूको गतिसम्बन्धी हब्लको अध्ययनको निष्कर्ष वर्णन गर्न लगाएर गुरुत्वाकर्षण बलको नियमका आधारमा ब्रह्माण्डको सम्भावित भविष्यबारे प्रश्नोत्तर गरेर । 	५
सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१३ सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	<p>१३.१ डिजिटल सिग्नल</p> <ul style="list-style-type: none"> डिजिटल सिग्नल, बिट र बाइटको परिभाषा डिजिटल सिग्नलको प्रसारण 	<ul style="list-style-type: none"> बत्ती बाल्ने र निभाउने जस्ता उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै डिजिटल सिग्नलको परिचय दिने बिट र बाइटको परिचय दिने श्रव्यदृष्य प्रयोग गरी डिजिटल 	<ul style="list-style-type: none"> डिजिटल आरोग्यताको परिचय, फाइदा, सजगता, डिजिटल प्रतिष्ठा व्यवस्थापनको परिचय, महत्त्व र 	१०

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<p>१३.२ दैनिक जीवनमा डिजिटल प्रविधिको सकारात्मक र नकारात्मक प्रभावहरू</p> <p>१३.३ नेटिजनसिप, अनलाइन रेपुटेसन र डिजिटल आरोग्यता (wellbeing) को अवधारणा</p> <p>१३.४ श्रव्य तथा श्रव्यदृष्य सामग्री निर्माण र प्रस्तुतीकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> - मोबाइल फोन वा कम्प्युटरबाट अडियो तथा भिडियो रेकडिङ - श्रव्य तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीको सम्पादन (cutting and joining मात्र) । 	<p>सिग्नलको प्रसारणको सङ्क्षिप्त परिचय दिने</p> <ul style="list-style-type: none"> • दैनिक जीवनमा प्रयोग गरिने विभिन्न डिजिटल प्रविधिको उदारण (डिजिटल फोटो, डिजिटल टेलिभिजन, अनलाइन वार्ता, मोबाइल फोन वा ट्याबलेटमा डिक्सनरी, क्यालेन्डर, मोबाइल बैङ्किङ र अनलाइन भुक्तानीलगायत विभिन्न एप्लिकेसनको प्रयोग) सङ्कलन गर्ने र छलफल गर्ने • सामाजिक सञ्जाल, इन्टरनेट तथा अन्य डिजिटल मिडियाका सकारात्मक तथा नकारात्मक असरहरू र सजगता सम्बन्धमा अनुभव आदान प्रदान र मामला अध्ययन गराउने • असल डिजिटल नागरिकको परिचय र विशेषता सम्बन्धमा मस्तिष्क मन्थन गर्दै छलफल गर्ने • असल डिजिटल नागरिकका जिम्मेवारी र अवसरहरू सम्बन्धमा स्लाइड वा चार्ट प्रस्तुत गर्दै अन्तरक्रिया गर्ने • डिजिटल आरोग्यताको परिचय, फाइदा र सजगता सम्बन्धमा छलफल गर्ने • डिजिटल प्रतिष्ठा व्यवस्थापनको परिचय, महत्त्व र उपायहरू सम्बन्धमा चार्ट वा 	<p>उपायहरूका सम्बन्धमा लिखित तथा मौखिक प्रश्नोत्तर गरेर</p> <ul style="list-style-type: none"> • सामाजिक सञ्जालको सकारात्मक र नकारात्मक असरहरू सम्बन्धमा वादविवादको मूल्याङ्कन गरेर • डिजिटल पोर्टफोलियो सिकाइका माध्यमहरूको परिचय दिन लगाएर तथा यस सम्बन्धमा बुझाइको प्रतिबिम्बन गर्न लगाएर • प्रस्तुत अडियो तथा भिडियो फाइलको फर्म्याट चिन्न लगाएर • श्रव्य तथा श्रव्यदृष्य सामग्री निर्माण र प्रस्तुतीकरण अभ्यासको अवलोकन गरेर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयबस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<p>स्लाइड प्रस्तुत गर्दै अन्तरक्रिया गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> मोबाइल फोन वा कम्प्युटरको प्रयोग गरी श्रव्य तथा श्रव्यदृष्य सामग्री निर्माण र प्रस्तुतीकरणको नमुना अभ्यास प्रस्तुत गर्ने र विद्यार्थीलाई अभ्यास गर्न लगाउने । 		
रसायन विज्ञान	१४. तत्त्वहरूको वर्गीकरण	<p>१४.१ आधुनिक पेरियोडिक तालिका</p> <ul style="list-style-type: none"> आधुनिक पेरियोडिक नियम संरचना, ग्रुप र पिरियड परमाणुको इलेक्ट्रोन विन्यास (उपसेलका आधारमा पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्म मात्र) पेरियोडिक तालिकामा s, p, d, f ब्लकका तत्त्वहरू तालिकामा धातु, अधातु, अर्धधातुको स्थान ग्रुप र पिरियडमा तत्त्वहरूको पारमाणविक साइज, इलेक्ट्रो पोजिटीभिटी, इलेक्ट्रो 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीलाई विभिन्न तत्त्वहरूको नाम र तिनका गुणको तालिका निर्माण गराई समान गुण भएकालाई सँगै राख्ने अभ्यासबाट तत्त्वहरूको वर्गीकरणको धारणा विकास भएको बताउने मेन्डेलिभ र आधुनिक पेरियोडिक नियमको अवधारणा प्रस्ट पार्ने । सेलका आधारमा पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरूको इलेक्ट्रोन विन्यास पुनरावृत्ति गराउँदै आधुनिक पेरियोडिक तालिकामा तत्त्वहरूको स्थान कसरी निर्धारण भएको छ स्पष्ट पार्ने आधुनिक पेरियोडिक तालिकाको खाकामा विभिन्न रङहरू भर्न लगाई विभिन्न ग्रुप (अल्काली ग्रुप, अल्कलाइन अर्थ (earth) धातु ग्रुप, हेलोजन ग्रुप, निष्क्रिय तत्त्व ग्रुप) धातु, अधातु, र अर्धधातुको स्थान ठम्याउन लगाउने 	<ul style="list-style-type: none"> मेन्डेलिभको पेरियोडिक तालिका र आधुनिक पेरियोडिक तालिकाका नियम लेख्न लगाएर तथा अर्थ बताउन लगाएर पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरूको इलेक्ट्रोन विन्यास गर्न र उक्त इलेक्ट्रोन विन्यासका आधारमा आधुनिक पेरियोडिक तालिकामा तत्त्वको स्थान र यसको संयुज्यता छुट्याउन लगाएर अति सक्रिय धातु र अति सक्रिय अधातु s- 	९

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		नेगेटीभिटी, संयुज्यता र सक्रियता	<ul style="list-style-type: none"> सेलभित्रका उपसेलको ऊर्जाक्रम तयार पारी पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरूको इलेक्ट्रोन विन्यास देखाउँदै तत्त्वहरूको ब्लक छुट्टयाउन लगाउने । तालिकामा ब्लकको निर्धारण कसरी गरिएको छ, छलफल गर्ने इलेक्ट्रोन विन्यास र सेल सङ्ख्याका आधारमा गुपमा सक्रिय धातुहरूको बढ्दो रासायनिक सक्रियता र सक्रिय अधातुको घट्दो रासायनिक सक्रियताबारे कारणसहित तुलना गराउने त्यस्तै पिरियडमा बायाँबाट दायाँतर्फ जाँदा तत्त्वका परमाणुहरूको आकार र संयुज्यतामा हुने परिवर्तनले रासायनिक सक्रियतामा पर्ने प्रभाव कारणसहित स्पष्ट गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> block र p-block का तत्त्वहरूबिच आधारभूत भिन्नता लेख्न लगाएर पारमाणविक आकारका आधारमा एउटै गुपमा भएका सक्रिय धातुहरूबिच बढ्दो वा घट्दो रासायनिक सक्रियताको तुलना गर्न लगाएर त्यसै गरी सक्रिय अधातुको बढ्दो वा घट्दो रासायनिक सक्रियताको तुलना गर्न लगाएर । 	
	१५. रासायनिक प्रतिक्रिया	<p>१५.१ रासायनिक प्रतिक्रियाका किसिमहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> संयोजन, विभाजन, विस्थापन र अम्ल क्षार रासायनिक प्रतिक्रियाहरू <p>१५.३ रासायनिक प्रतिक्रियाको दर</p>	<ul style="list-style-type: none"> रासायनिक प्रतिक्रियाको अवधारणाको पुनरावृत्ति गर्दै विभिन्न उदाहरणहरू प्रस्तुत गरी प्रतिक्रियारत पदार्थ र उत्पादित पदार्थहरू पहिचान गर्न लगाउने उपयुक्त analogy (रङ्गीन बटन, फरक रङका कलमहरू) बाट विभिन्न किसिमका रासायनिक प्रतिक्रियाहरू (संयोजन, विभाजन, विस्थापन र अम्ल क्षार) को 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न किसिमका रासायनिक प्रतिक्रियाहरू चिन्न, लेख्न र उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्न लगाएर रासायनिक प्रतिक्रियाको दरको परिभाषा लेख्न लगाएर 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> - परिचय - दरलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू (ताप, चाप, उत्प्रेरक, प्रकाश र सतहको क्षेत्रफल) 	<p>अवधारणा स्पष्ट पार्ने जस्तै : संयोजनका लागि दुईओटा फरक फरक रङका बटनहरू लिने र त्यसलाई जोडेर देखाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • संयोजन, विभाजन, विस्थापन र अम्ल क्षार प्रतिक्रियाहरूका उदाहरणहरू प्रस्तुत गरी प्रकार पहिचान गर्न लगाउने • परीक्षण वा उदाहरणहरू मार्फत प्रतिक्रियारत पदार्थहरू उत्पादित पदार्थहरूमा परिणत हुने दरका आधारमा रासायनिक प्रतिक्रियाको दर परिभाषित गर्ने • रासायनिक प्रतिक्रियाका लागि आवश्यक पर्ने अवस्थाहरू (अणुहरू छुट्टिटनु पर्ने, प्रतिक्रियारत पदार्थका अणुहरू एकअर्कामा ठोकिनु पर्ने, उचित वातावरणीय अवस्था आदि) छलफल गर्ने • विद्यार्थीलाई धुलो/ढिक्का अवस्थाका रासायनिक पदार्थ, उत्प्रेरकको प्रयोग/प्रयोगबिना, प्रकाशको उपस्थिति/प्रकाशबिना, कम ताप/बढी ताप जस्ता अवस्थामा प्रतिक्रियाको दर पूर्वानुमान गर्न लगाउने, त्यसपछि परीक्षण तथा खोज गरी डाटा सङ्कलन गराई निष्कर्ष निकाल्न लगाउने • यसरी निस्केको निष्कर्षका आधारमा 	<ul style="list-style-type: none"> • रासायनिक प्रतिक्रियाका लागि आवश्यक अवस्थाहरू सम्बन्धी प्रश्नोत्तर गरेर • रासायनिक प्रतिक्रियाको दरलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको वर्णन गर्न लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			रासायनिक प्रतिक्रियाको दरलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू (ताप, चाप, उत्प्रेरक, प्रकाश र सतहको क्षेत्रफल) बारे कारणसहित व्याख्या गर्ने		
	१६. ग्याँसहरू	<p>१६. ग्याँसहरू</p> <p>१६.१ कार्बन डाइअक्साइड र एमोनिया ग्याँसहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - प्रयोगशाला निर्माण - गुणहरू (भौतिक तथा रासायनिक) - उपयोगिता <p>१६.३ हरितगृह प्रभाव :</p> <ul style="list-style-type: none"> - कारण - असर - न्यूनीकरणका उपाय <p>१६.४ अम्ल वर्षा :</p> <ul style="list-style-type: none"> - कारण (CO_2 र SO_2 संलग्न रासायनिक प्रतिक्रिया मात्र) - प्रभाव - न्यूनीकरणको उपाय 	<ul style="list-style-type: none"> • प्रयोगशालामा कार्बन डाइअक्साइड ग्याँस बनाउन आवश्यक सामग्रीहरूको अवलोकन गराई जडान गर्न लगाउने र ग्याँस निर्माणको विधि तथा सावधानीबारे वर्णन गरी कार्बन डाइअक्साइड ग्याँस बनाउने एवम् बनेको ग्याँसको परीक्षण गर्ने • यसरी तयार पारेको ग्याँसका भौतिक गुणहरू अवलोकन गराई रासायनिक गुणहरू रासायनिक समीकरणसहित व्याख्या गर्ने • प्रयोगशालामा एमोनिया ग्याँस बनाउन आवश्यक सामग्रीहरूको अवलोकन गराई जडान गर्न लगाउने र ग्याँस निर्माणको विधि, तथा सावधानीबारे वर्णन गरी एमोनिया ग्याँस बनाउने एवम् बनेको ग्याँसको परीक्षण गर्ने • यसरी तयार पारेको ग्याँसका भौतिक गुणहरू अवलोकन गराई रासायनिक गुणहरू रासायनिक समीकरणसहित व्याख्या गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> • प्रयोगशालामा कार्बन डाइअक्साइड तथा एमोनिया ग्याँस बनाउन आवश्यक सामग्रीहरू सङ्कलन गरी जडान गर्ने सिपको अवलोकन गरेर • प्रयोगशालामा कार्बन डाइअक्साइड तथा एमोनिया ग्याँस बनाउन जडित समग्रीहरू देखाउने सफा चित्र कोर्न र सम्बन्धित रासायनिक प्रतिक्रियाको समीकरण लेख्न लगाएर • कार्बन डाइअक्साइड र एमोनियाका गुणहरूको तुलना गर्न लगाएर • पावरपोइन्ट स्लाइड प्रस्तुतीकरणको अवलोकन गरेर 	८

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> कार्बन डाइअक्साइड र एमोनिया ग्याँसका उपयोगिताहरू देखाउन एक श्रव्यदृश्य सामग्री वा चित्रसहितको कार्डबोर्ड प्रदर्शन गरी उपयोगिताहरू व्याख्या गर्ने हरित गृहको नमुना प्रदर्शन गरी थर्मोमिटरको सहायताले हरित गृहभित्र र बाहिरको तापक्रम मापन गर्दा देखिने भिन्नताको कारणसहित व्याख्या गर्ने हरित गृह (प्राकृतिक, कृत्रिम) को फाइदा, हरित गृहको असर र हरित गृह असर न्यूनीकरणका उपायहरूबारे जानकारी गराउने वायुमण्डलमा अम्ल बन्ने क्रियासहित अम्ल वर्षाको परिभाषा दिने अम्ल वर्षाको कारण देखाउन एउटा चार्टमा चित्रहरू कोरेर/टाँसेर प्रदर्शन गर्ने अम्ल वर्षाको प्रभाव देखाउने केही प्रतिनिधिमूलक चित्रहरू (विश्व सम्पदा सूचीमा रहेका सम्पदाहरूको चमक) प्रस्तुत गरी यसको प्रभाव, न्यूनीकरणका उपायबारे छलफल गराउने सामूहिक रूपमा हरित गृह असर र अम्ल वर्षाका बारेमा खोजी गरी 	<ul style="list-style-type: none"> हरितगृह प्रभावका कारण, असर र न्यूनीकरणका उपायहरू लेख्न लगाएर अम्ल वर्षाका कारण, प्रभाव, न्यूनीकरणका उपायहरूको सूची बनाउन लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			पावरपोजिन्ट स्लाइड प्रस्तुत गर्न लगाउने ।		
	१७. धातु	१७.१ धातु - खनिज र धातुको अवधारणा - फलाम, तामा, चाँदी, एल्मुनियमका मुख्य धातुहरू (नाम मात्र) १८.२ धातु प्रशोधन गर्ने सामान्य विधिहरू - माइनिङ, ग्रान्डिङ, कन्सन्ट्रेसन, स्मेल्टिङ, रोस्टिङ र इलेक्ट्रो रिफाइनिङ (रासायनिक प्रतिक्रियाबाहेक)	<ul style="list-style-type: none"> उदाहरणका रूपमा धातुयुक्त खनिजहरूका नाम सूचीकृत गर्ने । तीमध्ये धातु प्रशोधनका लागि छानिने खनिजलाई सम्बन्धित धातुको धातुका रूपमा परिचित गराउने र सबै खनिजहरू धातु हुँदैनन् तर सबै धातुहरू खनिज हुन् भनी प्रस्ट पार्ने नेपालका विभिन्न नदी किनारमा सुन सङ्कलन गर्ने गरेका श्रव्यदृश्य समग्री प्रदर्शन गरी सुन अन्य तत्त्वहरूसँग रासायनिक प्रतिक्रिया नगरी स्वतन्त्र रूपमा पाइने धातुका रूपमा परिचित गराउने श्रव्यदृश्य समग्रीको प्रयोगबाट धातु प्रशोधन गर्ने सामान्य विधिहरू – माइनिङ, ग्रान्डिङ, कन्सन्ट्रेसन, स्मेल्टिङ, रोस्टिङ र इलेक्ट्रो रिफाइनिङका आधारभूत अवधारणा प्रस्तुत गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> खनिज र धातुबिच भिन्नताहरू लेख्न लगाएर प्रकृतिमा सुन स्वतन्त्र रूपमा पाउनुको कारण लेख्न लगाएर धातु प्रशोधन गर्ने सामान्य विधिहरू – माइनिङ, ग्रान्डिङ, कन्सन्ट्रेसन, स्मेल्टिङ, रोस्टिङ र इलेक्ट्रो रिफाइनिङ बारे व्याख्या गर्न लगाएर 	५
	१८. हाइड्रोकार्बन र यसका यौगिकहरू	१८.१ हाइड्रोकार्बन - परिचय - संतृप्त र असंतृप्त हाइड्रोकार्बन - IUPAC नाम र संरचना	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय रूपमा उपलब्ध स्रोतहरू प्रयोग गरी कार्बन-कार्बन, कार्बन-हाइड्रोजन बन्डिङबाट सम्भावित हाइड्रोकार्बनका अणुहरूका नमुना बनाउन सिकाउने, बनाउन लगाउने र प्रस्तुत गर्न लगाउने, 	<ul style="list-style-type: none"> हाइड्रोकार्बन अणुको नमुना बनाउन लगाएर विभिन्न हाइड्रोकार्बनका संरचना सूत्र, IUPAC नाम र उपयोगिता 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		<p>सूत्र (कार्बन सङ्ख्या एकदेखि तीनसम्म र n-butane को मात्र)</p> <ul style="list-style-type: none"> - मिथेन, इथेन, प्रोपेन र ब्युटेनको उपयोगिता <p>१८.२ अल्कोहल</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - Functional group (हाइड्रोअक्साइड) - अल्कोहल प्रकार र उदाहरण (हाइड्रोअक्साइडको सङ्ख्याका आधारमा मात्र) - मिथेनल, इथेनल, ग्लाइकोल र ग्लिसरोलको संरचना सूत्र र उपयोगिता 	<p>विद्यार्थीले तयार परेका त्रिआयमिक मोडललाई कापीमा कोर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • बोन्डिङ देखाउने Lewis dot विधिको पुनरावृत्ति गर्दै निर्माण गरिएका हाइड्रोकार्बनका नमूनाहरू वा आणविक नमुना किटको प्रयोग गरी विभिन्न हाइड्रोकार्बन अणुहरूमा कार्बन-कार्बनबिच एक जोडी इलेक्ट्रोन साभेदारी भएका, त्यस्तै कुनै एक ठाउँमा दुई जोडी इलेक्ट्रोन साभेदारी भएका र कुनै एक ठाउँमा तीन जोडी इलेक्ट्रोन साभेदारी भएका गरी तीन समूहमा छुट्टयाउन लगाउने । • तिनीहरूलाई क्रमशः अल्केन, अल्किन र अल्काइन हाइड्रोकार्बनका रूपमा चिनाउने • अल्केन हाइड्रोकार्बनलाई संतृप्त हाइड्रोकार्बन र अल्किन तथा अल्काइन हाइड्रोकार्बनलाई असंतृप्त हाइड्रोकार्बनका रूपमा परिभाषित गराउने • कुनै एक हाइड्रोकार्बनको उदाहरण प्रस्तुत गर्दै कार्बन सङ्ख्या एकदेखि तीनसम्म र n-butane हाइड्रोकार्बनको संरचना सूत्र र IUPAC नाम लेख्न लगाउने • मिथेन, इथेन, प्रोपेन र n-butane का उपयोगहरू सम्बन्धमा छलफल गर्ने • हाइड्रोअक्साइडको सङ्ख्याका आधारमा 	<p>सम्बन्धि प्रश्नोत्तर गरेर</p> <ul style="list-style-type: none"> • मिथेन, इथेन, प्रोपेन र ब्युटेनको उपयोगिता बताउन लगाएर • अल्कोहलको परिचय दिन लगाएर • मिथेनल, इथेनल, ग्लाइकोल र ग्लिसरोलको परिचय र उपयोगिता भन्न लगाएर । 	

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
			<ul style="list-style-type: none"> अल्कोहलका प्रकार प्रस्तुत गर्ने केही अल्कोहल (मिथेनल, इथेनल, ग्लाइकोल र ग्लिसरोल) को संरचना सूत्र, IUPAC नाम लेख्न सिकाउने मिथेनल, इथेनल ग्लिसरोलका उपयोगहरूबारे छलफल गर्ने । 		
	१९. दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने रसायनहरू	<p>१९.१ रसायनहरू</p> <p>१९.३ फुड प्रिजरभेटिभ्सको परिचय, महत्त्व र असरहरू</p> <p>१९.२ सरसफाइमा प्रयोग हुने रसायनहरूको परिचय, महत्त्व र असरहरू</p> <p>१९.४ विषादीयुक्त रसायनहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> इन्सेक्टिसाइड्स, पेस्टिसाइड्स, रोडेन्टिसाइड्स, एसिड र क्लोरिनको भण्डारण र प्रयोग गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीहरू <p>१९.५ रासायनिक प्रदूषणका व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> सिमेन्ट, सिसा, सेरामिक्स, प्लास्टिक, फाइबर, 	<ul style="list-style-type: none"> दैनिक जीवनका उदाहरणहरू प्रस्तुत गर्दै फुड प्रिजरभेटिभ्सको परिचय, महत्त्व र असरहरूको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया गर्ने परम्परागत रूपमा सरसफाइका लागि प्रयोग हुने रिट्ठा, खरानी, कागतीको क्लिन्जिङ गुणको परिचय दिँदै परम्परागत र आधुनिक सरसफाइ अभ्यासबिच तुलना गर्ने आधुनिक रूपमा प्रयोग गरिँदै आएको डिटरजेन्टको अधिक प्रयोगबाट हुने हानिकारक असरहरू उदाहरणहरूसहित छलफल गर्ने परम्परागत रूपमा खाद्य पदार्थहरू रङ्गाउने, भण्डारण गर्ने, फलफूल पकाउने, स्वादिलो बनाउने आदि तरिकाहरूका सम्बन्धमा छलफल गर्ने खाद्यपदार्थमा प्रयोग गरिने सेन्थेटिक रसायनहरू (प्रिजरभेटिभ्स, कुहिनबाट जोगाउनमा एन्टिअक्सिडेन्ट्स, फलफूल 	<ul style="list-style-type: none"> आफ्नो घरमा प्रयोग हुने प्रिजरभेटिभ्सहरूका सम्बन्धमा सोधखोज गरी जानकारी प्रस्तुत गर्न लगाएर विभिन्न रासायनिक पदार्थहरूको अधिक प्रयोगबाट हुने हानिकारक असरहरू बताउन लगाएर तयार पारेको प्रतिवेदनको स्तर मूल्याङ्कन गरेर । 	६

मुख्य क्षेत्र	एकाइ	विषयवस्तु	सिकाइ सहजीकरणका सम्भावित क्रियाकलापहरू	मूल्याङ्कनका सम्बन्धित विधिहरू	कार्य घण्टा
		रासायनिक मल, साबुन, डिटरजेन्ट आदि रासायनिक वस्तुबाट हुने प्रदूषण र यसको व्यवस्थापन	<p>पकाउनमा क्याल्सियम कार्बाइड, रोगबाट बचाउन प्रयोग हुने विभिन्न रसायनहरू र रङहरू) को परिचय दिई यिनीहरूका अधिक प्रयोगका हानिकारक असरहरू श्रव्यदृष्य सामग्रीसहित व्याख्या गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> • कृषि प्रयोजनका (इन्सेक्टिसाइडस, पेस्टिसाइडस) घरायसी प्रयोजनका (क्लोरिन, एसिड, रोडेन्टिसाइडस, इन्सेक्टिसाइडस) विषाक्त रसायनहरूको भण्डारण र ओसारपसार गर्दा अपनाउनु पर्ने सावधानीहरू व्याख्या गर्न गर्न एक श्रव्यदृष्य सामग्री प्रदर्शन गर्ने • वरपरका वातावरणमा सिमेन्ट, सिसा, सेरामिक्स, प्लास्टिक, फाइबर, रासायनिक मल, साबुन, र डिटरजेन्टको अव्यवस्थित प्रयोगबाट हुने प्रदूषणको खोजी गरी प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउने । 		
जम्मा कार्य घण्टा				१६०	

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस खण्डमा प्रयोगात्मक कार्य तथा परियोजना कार्यहरूका केही नमुनाहरू उल्लेख गरिएका छन् । पाठ्यक्रमका सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न शिक्षकबाट थप प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यहरू गराउन सकिने छ ।

कक्षा ९

प्रयोगात्मक कार्य

क्र.सं.	एकाइ	नमुना प्रयोगात्मक कार्य
१.	वैज्ञानिक अध्ययन	१. विभिन्न साइजका लम्बाइहरू नापेर उचित एकाइ तथा सूक्ष्मता (Least count) व्यक्त गर्ने
२.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	२. कुनै एक विषयवस्तु (जस्तै भूविज्ञान, अन्तरिक्ष विज्ञान वा अन्य) सम्बन्धी अनलाइन सिकाइ सामग्री खोज गर्ने, पावरपोइन्टको प्रयोग गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
३.	भौतिक तथा अन्तरिक्ष विज्ञान	३. कुनै वस्तुलाई सिधा रेखामा तान्ने र धकेल्ने र त्यसमा लागेको बल र उत्पन्न वेगको दिशाको अध्ययन गर्ने ४. चउरमा विभिन्न दुरीमा चिह्न लगाउने, विद्यार्थीलाई लगातार कुद्न लगाउने र विभिन्न दुरी पार गर्न लागेको समय नापी स्थानान्तरण र समय तथा गति र समयको ग्राफ बनाउने, रेखा खिचेर गतिको प्रकार तथा प्रवेग पत्ता लगाउने ५. सिक्का र कार्ड वा कापी, डोरीमा भुन्ड्याएको गह्रौं वस्तु वा पिङ्ग आदिबाट इनर्सिया प्रदर्शन गर्ने ६. छड्के सतह, घिर्नी, पाङ्ग्रा र बिँडको बल दुरी र तौल दुरी नापेर गति अनुपात हिसाब गर्ने ७. पग्लिरहेको बरफ तथा उम्लिरहेको पानीको तापक्रम नाप्ने, आफूले अवलोकन गरेको नाप अरूसँग तुलना गर्ने ८. ग्लास स्लाबमा प्रकाशको आवर्तन गराई आवर्तनका नियम प्रमाणित गर्ने र पूर्ण आन्तरिक परावर्तनको प्रदर्शन गर्ने ९. साधारण बत्तीको परिपथ बनाएर current, e.m.f., p.d नापेर बत्तीको अवरोध तथा सामर्थ्य हिसाब गर्ने ।
४.	जीव विज्ञान	१०. विज्ञान प्रयोगशालामा रहेका वनस्पति तन्तु र जन्तु तन्तुहरूका स्लाइडहरूको सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा अवलोकन गरी चित्राङ्कन र विशेषताहरू पहिचान गर्ने ११. प्याजको भित्री झिल्ली (membrane) निकाली अस्थायी स्लाइड बनाई सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा अवलोकन गरी वनस्पति तन्तुको चित्र कोर्ने १२. सुरक्षित तरिकाले गालाको भित्री भागबाट स्क्रब निकाली अस्थायी स्लाइड तयार गरी सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा इपिथेलियम तन्तुको अवलोकन गरी चित्र कोर्ने

क्र.सं.	एकाइ	नमुना प्रयोगात्मक कार्य
५.	रसायन विज्ञान	<p>१३. सोडियम नाइट्रेट र पानी प्रयोग गरी ताप शोषक रासायनिक प्रतिक्रिया देखाउने</p> <p>१४. क्याल्सियम अक्साइड र पानी प्रयोग गरी तापदायक रासायनिक प्रतिक्रिया देखाउने</p> <p>१५. प्रयोगशालामा हाइड्रोजन ग्याँस निर्माण गरी परीक्षण गर्ने</p> <p>१६. प्रयोगशालामा अक्सिजन ग्याँस निर्माण गरी परीक्षण गर्ने</p> <p>१७. चिनीमा कार्बन हुन्छ भनी परीक्षणबाट देखाउने</p>

परियोजना कार्य

क्र.सं.	एकाइ	नमुना परियोजना कार्य
१.	वैज्ञानिक अध्ययन	१. विज्ञान विषयका कुनै एक क्षेत्रमा पेसागत अवसरहरू खोजी गरी सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन तयार गर्ने
२.	भौतिक तथा अन्तरिक्ष विज्ञान, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	<p>२. सामूहिक रूपमा एफ.एम., रेडियो वा सञ्चारसम्बन्धी कार्य गर्ने, कुनै कार्यालयको भ्रमण गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने र कक्षामा प्रस्तुति गर्ने</p> <p>३. विभिन्न अध्ययन सामग्रीहरू अनलाइनमा खोजी गर्ने, ती सामग्रीको सान्दर्भिकता, आधिकारिकता, प्रमाणिकता, प्रतिलिपि अधिकार सम्बन्धमा अध्ययन गरी सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन तयार गर्ने</p> <p>४. कुनै जटिल यन्त्रको अध्ययन गरी त्यसमा के कस्ता सरल यन्त्रहरू समायोजन गरिएको छ, छोटो प्रतिवेदन बनाउने</p> <p>५. कक्षा ९ का विद्यार्थीले प्रयोग गर्ने 'दूरसञ्चारका साधनका प्रकार, उपयोग र दुरुपयोग, सम्बन्धमा खोजी गरी प्रतिवेदन तयार पार्ने</p> <p>६. अनलाइन तथा अफलाइन स्रोतहरूबाट कृत्रिम भूउपग्रह, ब्याकहोल, नेबुला, ताराको जीवन चक्र वा अन्य कुनै विषयका सम्बन्धमा तथ्यहरूको खोजी गरी चार्ट, भिडियो, मोडेल वा अन्य तरिकाले प्रस्तुत गर्ने ।</p>
३.	जीव विज्ञान	<p>७. आफ्नो स्थानीय स्तरमा रहेको च्याउ खेती गरिएको स्थानको अवलोकन गरी सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन तयार गर्ने</p> <p>८. जीवहरूको वर्गीकरणको Hierarchy को schematic diagram बनाई प्रदर्शन गर्ने</p> <p>९. किड्डीम मोनेराअन्तर्गत पर्ने जीवहरूका फोटाहरू र भिडियोहरू इन्टरनेटबाट डाउनलोड गरी पावरपॉइन्ट प्रिजेन्टेशन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने</p> <p>१०. आफ्नो विद्यालयनजिक रहेको कुनै एउटा पारिस्थितिक पद्धतिको अध्ययन अवलोकन गरी उक्त पारिस्थितिक पद्धतिमा रहेका जैविक र अजैविक अवयवहरूको सूची तयार गरी तिनीहरूको अन्तरसम्बन्धको प्रतिवेदन तयार गर्ने</p> <p>११. स्थानीय स्तरमा पाइने विभिन्न वस्तुहरूको प्रयोग गरी स्थलीय पारिस्थितिक पद्धति र जलीय पारिस्थितिक पद्धतिको नमुना तयार गर्ने ।</p>

क्र.सं.	एकाइ	नमुना परियोजना कार्य
४.	रसायन विज्ञान	<p>१२. स्थानीय रूपमा उपलब्ध वस्तुहरूको प्रयोगबाट पारमाणविक सङ्ख्या २० सम्मका तत्त्वहरूका बोर पारमाणविक मोडल समूहगत रूपमा बनाउने</p> <p>१३. कार्डबोर्ड वा ठोसवस्तुको प्रयोगबाट कुनै एक इलेक्ट्रोभ्यालेन्ट यौगिक (खानेनुन) को नमुना तयार पार्ने</p> <p>१४. कार्डबोर्ड वा ठोस वस्तुको प्रयोगबाट कुनै एक कोभ्यालेन्ट यौगिक (पानी) को नमुना तयार पार्ने</p> <p>१५. ओजोन तहको क्षयीकरण र यसबाट पर्ने प्रभावको अध्ययन गरी रिपोर्ट तयार पार्ने</p> <p>१६. मर्करी र लेडको कारणले मानव शरीरमा पर्ने जाने असरहरूका बारेमा रिपोर्ट तयार पार्ने</p> <p>१७. स्थानीय सामाग्रीको प्रयोगबाट मिथेन अणुको मोडल तयार गर्ने</p> <p>१८. फलफूल वा तरकारीका दाना प्रयोग गरी कार्बनको क्याटेनेसन गुण देखाउने मोडल तयार गर्ने</p> <p>१९. नाइट्रोजन, फस्फोरस र पोट्यासियम आभाव भएका बिरुवाका नमुनाहरू सङ्कलन गरी कक्षामा प्रदर्शन गर्ने ।</p>

कक्षा १०

प्रयोगात्मक कार्य

क्र.सं.	एकाइ	नमुना प्रयोगात्मक कार्य
१.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१. कक्षाकोठामा अध्ययन गरिएका कुनै एक विषयवस्तुसँग सम्बन्धित फोटो तथा भिडियो खिचेर सम्पादन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने ।
२.	भौतिक तथा अन्तरिक्ष विज्ञान	<p>२. क्रिकेट बल र भलिबललाई बार्दलीबाट सँगै खसाएर हेर्दा कुन छिटो भुइँमा पुग्छ वा सँगै पुग्छन् अध्ययन गरी निष्कर्ष निकाल्ने ।</p> <p>३. कागजको पाना र डल्लो हावामा खसाएर हावाको अवरोध असर अध्ययन गर्ने र अभिलेखीकरण गर्ने ।</p> <p>४. प्लास्टिक नलीले मुख जोडेका विभिन्न सिरिन्जमा पानी भरेर पास्कलको नियम प्रदर्शन गर्ने</p> <p>५. बाल्टीको पानीमा तैरिरहेको कर्क वा अन्य उत्रने वस्तुलाई हातले थिचेर पानीमा डुबाई पानीको उर्ध्वचाप अनुभव गर्ने र अभिलेखीकरण गर्ने</p> <p>६. विस्थापन जार वा युरेका क्यानको सहायताले आर्किमिडिजको सिद्धान्त प्रमाणित गर्ने</p> <p>७. लेन्स र मैन बत्ती प्रयोग गरी विभिन्न दुरीमा रहेका वस्तुको आकृति बनाउने र आकृतिको वर्णन गर्ने ।</p>
३.	जीव विज्ञान	८. स्थानीय स्तरमा पाइने विभिन्न किसिमका बिरुवाहरू सङ्कलन गरी तिनीहरूको अवलोकन गरी वर्गीकरण गर्ने

क्र.स.	एकाइ	नमुना प्रयोगात्मक कार्य
		<p>९. विज्ञान प्रयोगशालामा रहेका जीवहरूको म्युजियम स्पेसिमेन अवलोकन गरी चित्र कोर्ने र तिनीहरूका विशेषताहरू अध्ययन गर्ने</p> <p>१०. मुटुको नमुना प्रयोग गरी विभिन्न भागहरूको पहिचान गर्ने र अभिलेखीकरण गर्ने</p> <p>११. हातका औंलाका सहायताले मुटुको धड्कन र नाडीको पल्स परीक्षण गर्ने र साथीसँग तुलना गर्ने</p> <p>१२. मानिसको ब्लड प्रेसर नापी तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्ने</p> <p>१३. फरक फरक रडका पोते अथवा मालाका दाना प्रयोग गरी सेण्डलको प्रबलताको नियम र लैङ्गिक शुद्धताको नियम प्रदर्शन गर्ने ।</p>
४.	रसायन विज्ञान	<p>१४. क्याल्सियम अक्साइड र पानीबिच प्रतिक्रिया गराई संयोजन प्रतिक्रिया देखाउने</p> <p>१५. म्याग्नेसियम रिबनलाई जलाई संयोजन प्रतिक्रिया देखाउने</p> <p>१६. लेड नाइट्रेटको प्रयोग गरी विभाजन प्रतिक्रिया देखाउने</p> <p>१७. सोडियम हाइड्रोअक्साइड र हाइड्रोक्लोरिक अम्ल प्रयोग गरी निराकरण प्रतिक्रिया देखाउने</p> <p>१८. प्रयोगशालामा कार्बन डाइअक्साइड ग्याँस निर्माण र परीक्षण गर्ने</p> <p>१९. प्रयोगशालामा एमोनिया ग्याँस निर्माण र परीक्षण गर्ने ।</p>

परियोजना कार्य

क्र.सं.	एकाइ	नमुना परियोजना कार्य
१.	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१. डिजिटल प्रविधिको प्रभावसम्बन्धी जल्दोबल्दो कुनै एक समस्या र समाधानका तरिकाहरू खोजी गर्ने र प्रस्तुतीकरण गर्ने ।
२.	भौतिक तथा अन्तरिक्ष विज्ञान	२. कागजको डल्लो, ढुङ्गा, काठको टुक्रा र फलामको वस्तुलाई बार्दलीबाट सँगै खसाउने र कुन पहिला भुइँमा आइपुग्छ अध्ययन गर्ने, प्रतिवेदन तयार पार्ने ३. प्लास्टिक नलीले मुख जोडेका विभिन्न सिरिन्ज प्रयोग गरी रोबोटको नमुना बनाउने ४. प्रयोगशालामा वा घरमा पाइने सरल वस्तु जस्तै: आलुमिनियम फोइल वा चाइना क्ले वा काठको टुक्रा प्रयोग गरेर आर्किमिडिजले सुनको मुकुटमा कसरी सुनको शुद्धता जाँचे प्रदर्शन गर्ने ५. पानीको विशिष्ट तापधारण क्षमताको प्रयोग गरी एउटा बन्सन बर्नर वा स्पिरिट बत्तीले प्रति मिनेट न्यूनतम कति तापशक्ति उत्पादन गर्छ नाप्ने र तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्ने ६. विभिन्न आकारको प्लास्टिक बल, पारदर्शक प्लास्टिक, ग्लु आदि प्रयोग गरी साधारण आँखाको मोडेल बनाउने र प्रस्तुत गर्ने ७. दृष्टिदोष भएको आँखाको मोडेल बनाई चस्माले कसरी दृष्टिदोष घटाउन सकिन्छ, प्रदर्शन गर्ने ८. ड्राइसेल, इन्सुलेटेड तारको क्वाइल, चुम्बक प्रयोग गरी विद्युत् मोटरको मोडेल निर्माण गर्ने र प्रदर्शन गर्ने ९. पानीबाट चल्ने जेनेटर/डाइनामोको मोडेल निर्माण गर्ने १०. ट्रान्स्फर्मरको मोडेल निर्माण गर्ने ११. नजिकको जलविद्युत् गृहको शैक्षिक भ्रमण गरी प्रतिवेदन तयार पार्ने १२. नेपालमा जलविद्युत् वा वायुविद्युत्मध्ये कुनै एकको सम्भावना, अवस्था र फाइदा बेफाइदासम्बन्धी खोजी गरेर प्रतिवेदन तयार पार्ने १३. ब्रम्हाण्डको भविष्यसम्बन्धी खोजी गरी चार्ट बनाउने
३.	जीव विज्ञान	१४. मौरीपालन क्षेत्रको भ्रमण गरी वा अनलाइन खोज गरी मौरीको जीवनचक्र र यसका उपयोगिताका बारेमा सामान्य प्रतिवेदन तयार गर्ने १५. आफ्नो स्थानीय स्तरमा पाइने विभिन्न बिरुवाहरूको सङ्कलन गरी हर्बेरियम तयार गर्ने १६. तार र विभिन्न रङका मालाहरू प्रयोग गरी DNA र RNA को नमुना बनाउने १७. स्थानीय स्तरमा पाइने विभिन्न वस्तुहरूको प्रयोग गरी क्रोमोजोमको नमुना बनाई विभिन्न भागहरू प्रदर्शन गर्ने १८. आफ्नो कक्षामा पढ्ने सबै साथीहरूको जिब्रो दोब्रिने वा नदोब्रिने, कानको लोती टाँसिएको वा नटाँसिएको जस्ता गुणहरूको अवलोकन

क्र.सं.	एकाइ	नमुना परियोजना कार्य
		<p>गरी प्रबल गुण भएका र लुप्त गुण भएका साथीहरूको सूची तयार गर्ने</p> <p>१९. आफ्ना अभिभावकहरूसँग सोधपुछ गरी स्थानीय स्तरमा परम्परागत रूपमा प्रयोगमा रहेका breeding का उदाहरणहरू खोजी गरी तिनीहरूबाट भएका फाइदा र बेफाइदाहरूबारे छोटो रिपोर्ट तयार गर्ने</p> <p>२०. इन्टरनेट वा अन्य स्रोतहरूबाट कृत्रिम गर्भाधानसम्बन्धी जानकारीहरू खोजी गरी छोटो प्रतिवेदन तयार गर्ने</p> <p>२१. आफ्नो स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरू खोजी गरी प्रयोग र महत्त्व प्रदर्शन गर्ने</p>
४.	रसायन विज्ञान	<p>२२. उपसेलका आधारमा परमाणु सङ्ख्या १ देखि २० सम्मका तत्वहरूको इलेक्ट्रोन विन्यासको चार्ट बनाउने</p> <p>२३. प्लास्टिकको प्रयोग गरी हरित गृहको नमुना प्रदर्शन गर्ने</p> <p>२४. फलाम, चाँदी, आलमोनियम र तामाका दैनिक जीवनमा उपयोगिताहरूको खोजी गरी सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन तयार गर्ने</p> <p>२५. स्थानीय रूपमा उपलब्ध स्रोतहरू प्रयोग गरी कार्बन-कार्बन, कार्बन-हाइड्रोज बन्डिङबाट सम्भावित हाइड्रोकार्बनका अणुहरूका नमुना बनाउने</p> <p>२६. तान्त्रिक अभ्यासअनुसार खरानी फुकेर पानीमा राखी हँसियाले चलाएर खुवाउँदा पेट दुखेको ठिक हुनुको वैज्ञानिक कारणको खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने</p> <p>२७. परम्परागत रूपमा गोबरले घर लिप्ने, गहुँत छर्किने, गोठमाथि बस्ने कोठा बनाउने प्रचलनको वैज्ञानिक आधार खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने</p> <p>२८. स्थानीय स्तरमा रासायनिक प्रदूषणका स्रोतहरूको खोजी गरी तिनीहरूले पार्ने असरहरू र न्यूनीकरणका उपायहरूका बारेमा छोटो प्रतिवेदन तयार गर्ने ।</p>

६. सिकाइ सहजीकरण विधि र प्रक्रिया

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि तथा विषयवस्तुहरू सरल, सहज र अर्थपूर्ण तरिकाले सिकारुसमक्ष पुऱ्याउन उचित सिकाइ सहजीकरण विधि अवलम्बन गरिनुपर्छ । शिक्षकले उपयुक्त सिकाइ वातावरणको सिर्जना गर्ने, हरेक क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता गराउने र सिकाइका क्रममा विद्यार्थीले भोगेका कठिनाइहरू हटाउन सहयोग गर्नेलगायतका कार्यहरू सिकाइ सहजीकरणअन्तर्गत पर्छन् । सिकाइ क्रियाकलापहरूले विद्यार्थीमा निर्धारित अवधारणाहरूप्रतिको बुझाइ र वैज्ञानिक साक्षरतासँगै समालोचनात्मक चिन्तन, सिर्जनशीलता तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकास गर्दछ । विषयवस्तुको प्रकृति, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, सामग्रीको उपलब्धता, विद्यार्थीको स्तर र विविधताको अवस्था तथा उमेर हेरेर सहजीकरणका लागि सिकाइ विधि र तरिकाको छनोट गर्नुपर्ने हुन्छ । मुख्यतया विज्ञान तथा प्रविधि विषयका लागि प्रश्नोत्तर र छलफल विधि जस्ता अन्तरक्रियात्मक विधि तथा समस्या समाधान, परियोजना, घटना अध्ययन, प्रयोगात्मक, क्षेत्र भ्रमण, आगमन जस्ता विद्यार्थी केन्द्रित विधिहरूको प्रयोग गरिनु पर्छ ।

यसका साथै जिगस, मस्तिष्क मन्थन, ग्राफिटी, टी चार्ट, एम चार्ट, ग्यालेरी हिँडाइ, सोच्ने जोडी बनाउने र अनुभव आदानप्रदान गर्ने जस्ता रणनीतिहरू प्रयोग गरी समालोचनात्मक चिन्तन विकास गर्न सकिन्छ। उल्लिखित विधि र तरिकाहरूको प्रयोग गर्दा आधारभूत विज्ञान प्रक्रियागत सिप र एकीकृत विज्ञान प्रक्रियागत सिपहरूका साथै व्यवहारकुशल सिपहरू समेत विकास गर्न जोड गर्नुपर्छ। यसका लागि सम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई दैनिक जीवनमा जोडेर सहजीकरण क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ। विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र व्यवहारलगायतका पक्षहरूलाई देहायबमोजिम सहजीकरण गर्न सकिन्छ :

(क) विषयवस्तुको ज्ञान (Content knowledge)

विज्ञान तथा प्रविधिका कुनै पनि विषयक्षेत्रहरू जस्तै : प्रविधि, बल, चाल, विभिन्न प्रकारका शक्ति, जीवहरूको वर्गीकरण, जीवन प्रक्रिया, पदार्थ, पृथ्वी र अन्तरिक्ष, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षण गर्दा सर्वप्रथम उक्त विषयवस्तुका आधारभूत सिद्धान्त, अवधारणा (conceptual clarity) का बारेमा विद्यार्थीहरू स्पष्ट नभएसम्म उनीहरूमा दिगो र अर्थपूर्ण सिकाइ हुन नसक्ने र प्रयोगात्मक क्रियाकलाप कुशलताका साथ सम्पन्न गर्न नसक्ने हुन्छ। व्याख्या, छलफल, प्रश्नोत्तर, तर्क, जिज्ञासा, स्वअध्ययन आदिका माध्यमबाट विषयवस्तु प्रतिको स्पष्ट आवधारणाको विकास गराउन सकिन्छ। यसका लागि शिक्षकले विषयवस्तुहरूलाई सान्दर्भिक उदाहरणहरू, अनुभवहरू र व्यवहारिक प्रयोगहरूसँग सम्बन्धित गराएर सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ख) सिप (Skills)

विज्ञान विषयमा अवधारणागत स्पष्टताको आवश्यकता जति छ, उति नै मात्रामा विज्ञानसँग सम्बन्धित विभिन्न प्रयोगात्मक तथा प्रक्रियागत सिपहरूको विकास हुनु पनि उतिकै आवश्यक छ। स्थलगत अध्ययन/भ्रमण/सर्वे/खोज, अवलोकन, प्रयोगात्मक कार्य, नमुना सामग्रीको विकास तथा परियोजना कार्यका माध्यमबाट विभिन्न सिपहरू हासिल गराउन सकिन्छ। यी सिकाइ क्रियाकलापहरू गराउने क्रममा देहायबमोजिमका विज्ञान प्रक्रियागत सिपहरू विकास गर्न जोड दिनुपर्छ।

(अ) आधारभूत विज्ञान प्रक्रियागत सिपहरू

1. अवलोकन गर्ने (observing): पञ्च ज्ञानेन्द्रियहरूको प्रयोग (देख्नु, सुन्नु, छुनु, गन्ध थाहा पाउनु र स्वाद थाहा पाउनु) मार्फत विषयवस्तु तथा घटनाहरू, तिनीहरूका विशेषताहरू, गुणहरू, असमानता, समानता, परिवर्तनहरूका बारेमा पत्तालाग्दो कार्य अवलोकनान्तर्गत पर्दछन्। यसमा अवलोकनलाई रेकर्ड गर्न वा लिखित रूपमा राख्न सकिन्छ। उदाहरणका लागि सुन्तलाको रङ बर्णन गर्ने, स्वाद र गन्धको पहिचान गर्ने, बनावटबारे वर्णन गर्ने, फूल फुल्ने र नफुल्ने बिरुवाको अवलोकन गर्ने र भिन्नता छुट्याउने आदि।
2. वर्गीकरण गर्ने (Classifying) : वस्तुहरू अथवा घटनाहरूको गुणमा आधारित भई समानता वा फरकपनाका आधारमा समूहीकरण गर्ने र क्रम मिलाउने कार्य नै वर्गीकरण हो। यसअन्तर्गत सूची बनाउने, टेबल बनाउने, चार्ट तयार गर्ने कार्य गरिन्छ, जस्तै : फूल फुल्ने बिरुवाहरूको सूची बनाउने, फूल नफुल्ने बिरुवाहरूको सूची बनाउने, विद्युत्को सुचालक र कुचालक वस्तुहरूको तालिका बनाउने आदि।

३. मापन गर्ने (Measuring): उपयुक्त मापनका साधन र प्रविधिहरूको प्रयोग गरी मापन गर्ने, थाहा भएका मापनका साधनहरू (तौल यन्त्र, स्केल, मिटर स्केल, घडी) आदिको प्रयोग गरी थाहा नभएका विभिन्न वस्तुहरूको मापन गर्ने कार्य यस प्रक्रियामा पर्दछ। मापनान्तर्गत क्रमबद्ध र पद्धतिगत ढाँचामा एकाइसहित अभिलेखको मापन गर्ने, कम्प्युटर सफ्टवेयरको प्रयोग वा चार्ट, ग्राफ, टेबल निर्माण गर्ने कार्य आदि पर्दछन्। उदाहरणका लागि रुलरको प्रयोग गरी टेबलको लम्बाइ, चौडाइ र उचाइ नाप्ने आदि।
४. निष्कर्ष निकाल्ने (Inferring): अवलोकन गरिएका वस्तु वा घटनाहरूको व्याख्याबाट निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ। यसरी अवलोकन गर्दा एकभन्दा बढी निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ, जस्तै : विरुवाको लागि आवश्यक पर्ने पानी, मल, प्रकाश, ताप, आद्रता आदिको अभावमा विरुवा राम्ररी हुर्कन नसक्ने र उपलब्ध भएमा हुर्कन सक्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ।
५. भविष्यवाणी गर्ने (Predicting): वर्तमान ज्ञान, बोध, अवलोकन र निष्कर्षका आधारमा अपेक्षित परिणामको विचार गर्ने कार्य नै भविष्यवाणी हो। भविष्यवाणी गर्नु अनुमान गर्नु होइन तर विश्वास गर्नु हो। गलत व्याख्या वा सूचनाहरू तथा पहिले थाहा नभएका कुराहरूलाई स्पष्ट पार्नका लागि लिखित अथवा मौखिक रूपमा व्याख्या गर्ने कार्य भविष्यवाणीअन्तर्गत पर्दछन्।
६. सञ्चार गर्ने (Communicating): कार्य, प्रदर्शनहरू, चित्र, टेबल, चार्ट आदिका बारेमा अरूलाई विचारहरू, अनुभवहरू, सूचनाहरू, जानकारीहरू दिनका लागि मौखिक र लिखित रूपमा सम्प्रेषण गर्नु सञ्चार हो। उदाहरणका लागि मुरीको जीवनचक्रको चार्ट तयार गरी शिक्षक तथा अन्य व्यक्तिलाई त्यसका बारेमा व्याख्या गर्ने आदि।

(आ) एकीकृत विज्ञान प्रक्रियागत सिपहरू

१. मोडेल बनाउने (Making model) : विचारहरू, वस्तुहरू वा घटनाहरूको स्पष्ट व्याख्या गर्ने वा अन्तरसम्बन्धको प्रदर्शन गर्नका लागि मानसिक, शाब्दिक वा शारीरिक जस्ता पक्षहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी कुनै वस्तु निर्माण गर्नु अर्थात् वास्तविक वस्तुको प्रतिनिधित्व गर्ने गरी तयार गरिएको सामग्री नै मोडेल हो, जस्तै : मानव मुटुको नमुना बनाउने, सौर्यमण्डलको नमुना बनाउने, कोषको नमुना बनाउने, पारिस्थितिक पद्धतिका प्रकारहरूको नमुना बनाउने, चरा, खरायो, माछाको नमुना बनाउने आदि।
२. परिभाषित गर्ने (Define operationally) : गरिएका कार्य र अवलोकनको व्याख्याद्वारा परिभाषा तयार गर्ने कार्य नै define operationally हो। यो विद्यार्थीको भाषा हो। कण्ठ गरेको वा सम्झेको वा ग्लोसरीबाट परिभाषित गर्ने नभई विद्यार्थीका अनुभवको परिवेशका आधारमा परिभाषित गर्ने कार्य यसमा पर्दछ।
३. तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने (Data collecting) : अवलोकनहरू र मापनको क्रमबद्ध रूपमा सूचनाहरूको अभिलेखीकरण गर्ने र सङ्कलन गर्ने कार्य यसमा हुन्छ, जस्तै : कक्षाकोठाको लम्बाइ, चौडाइ र उचाइको नाप।

४. तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण र व्याख्या गर्ने (Data presenting and explaining) : यसमा टेबलहरू, ग्राफहरू, चार्ट तथा चित्रहरूको प्रयोग गरी तथ्याङ्कहरूको सङ्गठन गर्ने, विश्लेषण गर्ने र संश्लेषण गरी निष्कर्ष निकाल्ने, भविष्यवाणी गर्ने र परिकल्पना गर्ने कार्य यसमा पर्दछ ।
५. परिकल्पना गर्ने (Hypothesizing) : प्रमाणका आधारमा शैक्षिक अनुमान गर्ने जसलाई प्रयोगात्मक रूपमा परीक्षण गर्न सकिन्छ, त्यो कार्य परिकल्पना गर्ने कार्यमा पर्दछ ।
६. प्रयोग गर्ने (Implementing/Applying) : विश्वसनीय तथ्याङ्क प्राप्त गर्नका लागि कार्यविधिको प्रयोगद्वारा परिकल्पनाको परीक्षणको ढाँचा तयार गर्ने कार्य यसमा गरिन्छ । यस सिपअन्तर्गत सबै आधारभूत र एकीकृत सिपहरूको प्रयोग गरी समस्याको सिर्जना, तथ्याङ्कको सङ्कलन गरी समस्याको समाधान गरिन्छ । विद्यार्थीले परिकल्पनाको परीक्षण र प्रयोगको स्वडिजाइनका लागि खोज, अनुसन्धान गरी बुझाइ र वैज्ञानिक विधिको प्रयोगद्वारा प्रदर्शन गर्ने कार्य यसमा गर्दछन् ।

(ग) वैज्ञानिक अभिवृत्ति तथा व्यवहार (Scientific attitude and behavior)

विज्ञान सिकाइ सहजीकरणका माध्यमबाट सिकारूमा वैज्ञानिक अभिवृत्तिको विकास गरी अन्धविश्वासमा नफस्ने, सत्यतामा आधारित धारणाको विकास गराउने, अरूको विचारलाई कदर गरी तथ्यमा विश्वास गर्ने, स्वतन्त्र र पक्षपातरहित ढङ्गले अवलोकन गर्ने र आलोचनात्मक विचार गर्ने बानीको विकास गराउने अपेक्षा गरिएको छ । सिकारूमा वैज्ञानिक अभिवृत्ति तथा व्यवहारको विकासका लागि उनीहरूलाई वैज्ञानिक साहित्यको अध्ययन गर्ने, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य गर्ने, समस्या समाधान गर्ने, सामग्री निर्माण गर्ने, खोजमुलक कार्यहरू गर्ने, विज्ञान प्रदर्शनीमा भाग लिनेलगायतका क्रियाकलापहरूमा सक्रिय सहभागी हुने वातावरण तयार गर्नुपर्छ । यसको साथै वैज्ञानिकहरूले नयाँ खोज तथा आविष्कार कसरी गरे भनेर उनीहरूको जीवनपद्धतिबारे कुरा गर्ने, उपयुक्त शैक्षणिक सामग्री र प्रविधिको प्रयोग गरी कक्षामा सहजीकरण गर्ने, कक्षामा उपयुक्त वैज्ञानिक वातावरण बनाउने, विज्ञान क्लब गठन गर्ने, विज्ञान मेलाको आयोजना गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्नुपर्ने हुन्छ ।

सिकाइ सहजीकरणका केही विधिहरू

विज्ञान तथा प्रविधिको सिकाइ सहजीकरणलाई प्रभावकारी बनाई अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि सहज र सरल तरिकाले हासिल गराउन सामान्यतया निम्नलिखित विधिहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

(अ) अवलोकन विधि (Observation method)

अवलोकन वैज्ञानिक विधिको एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । पञ्च ज्ञानेन्द्रियहरूको प्रयोगबाट वास्तविक अवस्था, घटना पत्ता लगाउन प्रयोग गरिने विधि नै अवलोकन विधि हो । यो विधि विज्ञान, वातावरण तथा प्रविधिमा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सकिने विधि हो । विद्यार्थीलाई दिइएको कार्य, सहभागिता, व्यवहार परिवर्तन आदिको अवलोकन गरी तत्काल सुधारका लागि पृष्ठपोषणसमेत दिन सकिन्छ । यो विधिमा शिक्षकले विद्यार्थीको, एक विद्यार्थीले अर्को विद्यार्थीको, एउटा समूहले अर्को समूहको अवलोकन गर्ने गराउने गर्नुपर्दछ । विज्ञान तथा वातावरण विषयमा राखिएका विषयवस्तु तथा सिकाइ उपलब्धि पूरा गराउन अवलोकन विधिले सहयोग गर्दछ । यसमा सजीव र निर्जीव वस्तुको अवलोकन, फूल फुल्ने र नफुल्ने विरुवाहरूको अवलोकन, जमिन र पानीमा पाइने जनावर र वनस्पतिहरूको अवलोकन, सूक्ष्म दर्शका

यन्त्रको माध्यमबाट कोष र तन्त्रको अवलोकन, बिरुवाका विभिन्न भागहरूको अवलोकन, तारा र ग्रहको अवलोकन, ग्रहण तथा चन्द्रमाको कलाको अवलोकन, पारिस्थितिक पद्धतिको अवलोकन आदि ।

(आ) प्रयोगात्मक विधि (Experimental method)

प्रयोग गरेर सिक्ने विषयवस्तुहरू यस विधिअन्तर्गत पर्दछन् । यसका लागि प्रयोग गर्ने सामानहरूको व्यवस्थापन गर्नुपर्छ । बल, तरङ्ग, ग्याँसहरूको निर्माण, रासायनिक प्रक्रियाहरू, फोटो, अडियो, अडियोभिडियो सामग्रीको सम्पादन, अकाम्य क्रिया, सूक्ष्मदर्शक यन्त्रबाट स्लाइडको अवलोकन र चित्रांकन, स्पिटसिट एप्लिकेसनबाट तथ्याङ्क प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण जस्ता विषयहरूमा यो विधि प्रयोग गर्न सकिन्छ । यो विधिबाट विद्यार्थीमा सामानहरू प्रयोग गर्ने सिप र आफ्ना साथीहरूको प्रयोग तथा परिणाम हेरी तुलना गर्न सक्ने क्षमतासमेत विकास हुन्छ । यसले विद्यार्थीमा पूर्ण होसियारीपन विकास गर्नको साथै वास्तविक सामानको उचित प्रयोग गर्ने तरिकाको विकास हुने गर्दछ ।

(इ) प्रदर्शन विधि (Demonstration method)

विज्ञान तथा प्रविधिसँग सम्बन्धित विषयवस्तुलाई सहजीकरण गर्ने क्रममा सामग्रीको अभाव भएको बेला सामग्रीको नमुना प्रदर्शन गर्दै सिकाइ सहजीकरण गर्न यो विधिको प्रयोग गरिन्छ । यसका लागि शैक्षिक सामग्री कक्षाका सबै विद्यार्थीले स्पष्टसँग देख्ने (अवलोकन) गरी प्रस्तुत गर्नुपर्छ । सामग्री प्रदर्शन गर्दा केही विद्यार्थीको समेत सहभागिता गराउन सकिन्छ । यस किसिमको विधिको प्रयोग गरिदा विद्यार्थीहरूमा अवलोकन सिप (Observation Skill), विश्लेषण गर्ने सिप (Analysis skill), निष्कर्ष निकाल्ने सिप (Inference drawing skill), तुलना गर्ने सिप (Comparison skill), प्रश्न गर्ने सिप (Questioning skill) आदिको विकास हुन्छ । यसबाट विद्यार्थीलाई कुनै वैज्ञानिक प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने तरिका, धाहा पाएका कुरा गरेर हेर्ने, सिकेको कुरालाई अझ स्पष्ट बुझ्न सहयोग हुन्छ । प्रत्यक्ष रूपमा देख्न पाउने भएकाले यो तरिका बढी प्रभावकारी हुन्छ । तर यसमा पनि विद्यार्थीलाई नै बढी सहभागी बनाउनुपर्छ जसले उनीहरूमा काम गर्ने हौसला, सिप र सहज ज्ञान हासिल गर्न सक्ने क्षमता विकास हुन्छ । प्रयोगशाला ग्याँस निर्माण, तन्त्र, रक्तसञ्चारको नमुना, पेरियोडिक तालिका, मानव मुटुको नमुना, ताराको जीवनचक्रको नमुना जस्ता विषयको शिक्षणमा यो विधि उपयुक्त हुन्छ ।

(ई) स्थलगत अध्ययन (Field study)

अध्यापन गर्नुपर्ने विषय वा त्यससँग सम्बन्धित सामग्री कक्षामा ल्याउन नमिल्ने अवस्थामा वा वास्तविक वस्तुहरू नै उपलब्ध हुँदा हुँदै चित्र वा चार्टहरूको भर नपर्ने विद्यार्थीहरूलाई कक्षाबाहिर लगी प्रत्यक्ष अवलोकन तथा अन्वेषण गराई त्यसबारेपछि कक्षामा छलफल गराई शिक्षण गर्ने विधिका रूपमा स्थलगत अध्ययन विधिको प्रयोग गरिन्छ, जस्तै: स्थलीय र पारिस्थितिक पद्धति, प्रदूषण, विभिन्न किसिमका प्रकोप तथा विपत्तहरू, जनावर र वनस्पतिको वर्गीकरण, विशेषता, फूल फुल्ने र नफुल्ने बिरुवाहरू, एकदलीय र दुईदलीय बिरुवाहरू, पानीमा पाइने र जमिनमा पाइने बिरुवाहरूका बारेमा धारणा दिन प्रकृतिमा लगेर प्रकृतिमा भइरहेको विभिन्न घटना क्रमहरूलाई अवलोकन गर्न लगाउन सकिन्छ । उनीहरूले देखेका कुराहरूलाई टिपोट गर्न लगाउने र कक्षामा छलफल गराउन सकिन्छ ।

(उ) परियोजना विधि (Project method)

विभिन्न वैज्ञानिक परिकल्पना, तथ्य, सिद्धान्तका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न, विभिन्न वैज्ञानिक नमुनाहरूको निर्माण गर्न, वतावरणसँग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि व्यक्तिगत तथा सामूहिक रूपमा जिम्मेवारी दिई परियोजना कार्य दिन सकिन्छ। यस विधिमा विद्यार्थीलाई कुनै परियोजनाहरू जस्तै: मोडल बनाउने, प्रयोग गरेर निष्कर्ष निकाल्ने, चित्र बनाउने, फोटो, श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको सम्पादन गर्ने, स्प्रिट सिटमा तथ्याङ्क भर्ने र तालिका, पाइचार्ट बनाउन लगाउने आदि व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा गर्न लगाइन्छ। विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा लघु परियोजनाले छोटो रूपको परियोजना बुझाउँछ। परियोजना कार्यबाट विद्यार्थीहरूमा Creative thinking, thoughtful planning, scientific thinking (वैज्ञानिक सोच) जस्ता सिपहरूको विकास गराउन सकिन्छ।

(ऊ) छलफल विधि (Discussion method)

कुनै विज्ञान तथा प्रविधिका विभिन्न विषयवस्तुहरूमा छलफल तथा अन्तर्क्रिया गरी निष्कर्ष निकाल्न यो विधिको प्रयोग गरिन्छ। कक्षाको सुरुमा, बिचमा र अन्त्यमा, प्रयोगको अन्त्यमा, पाठ्यपुस्तक अध्ययनपछि र प्रदर्शनको अन्त्यमा यो विधि प्रयोग गर्न सकिन्छ। यसमा पनि विद्यार्थीलाई समूह विभाजन गराई आपसमा छलफल गराउने र निष्कर्ष निकाल्न लगाउने गर्नुपर्छ। यस विधिले विद्यार्थीमा बोल्ने तरिका, बुँदालाई अगाडि बढाउने तरिका, बुँदा समर्थन गर्ने तरिकाको साथै समझदारीपनको विकास गर्न समेत सहयोग गर्दछ। यसका लागि हाजिरीजवाफ तथा वादविवाद, जिगस, ग्राफिटी, तातो कुर्सी आदि प्रयोग गर्न सकिन्छ।

उल्लिखित विधिका अलावा विषयवस्तुको प्रकृति, सामग्रीको उपलब्धताअनुसार व्याख्यान विधि, खोज तथा अन्वेषण विधि, मामला अध्ययन विधि, प्रश्नोत्तर विधि, स्याटेलाइट विधि, समस्या समाधान विधि, आगमन र निगमन विधि जस्ता विधिहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि हासिल भएनभएको सुनिश्चित गर्न आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कन पद्धति अवलम्बन गरिने छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य निरन्तर मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणका माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार गर्नु हो। सिकाइका लागि गरिने यस्तो आन्तरिक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा रहनुपर्दछ। आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि कक्षा क्रियाकलाप, विद्यार्थीको कार्यसम्पादनको अवलोकन, गृहकार्य, परियोजना कार्य, मौखिक तथा लिखित कार्य, एकाइ तथा त्रैमासिक परीक्षाहरू, अतिरिक्त क्रियाकलाप, स्व तथा सहपाठी मूल्याङ्कनलगायतका साधन प्रयोग गर्न सकिन्छ। विषयवस्तुको प्रत्येक क्षेत्र वा एकाइको सिकाइपश्चात् उल्लिखित साधनहरूको प्रयोग गरी सो क्षेत्र वा एकाइमा विद्यार्थीको सिकाइ स्तर पहिचान गरी सिकाइ समस्या भएका विद्यार्थीको सिकाइ सुधारका लागि थप पृष्ठपोषण दिनुपर्दछ। न्यूनतम स्तरको सिकाइ स्तर हासिल भएको सुनिश्चितता नभएसम्म पृष्ठपोषणलाई निरन्तरता (Scaffolding) दिनुपर्दछ। विद्यार्थीको आन्तरिक मूल्याङ्कनको अभिलेखलाई प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) मा व्यवस्थित गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने छ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भार हुने छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनअन्तर्गत पोर्टफोलियोको लेखाजोखा, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य र त्रैमासिक परीक्षाको अङ्क समावेश हुने छ। आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्कनका आधारहरू निम्नानुसार हुने छन् :

क्र.सं.	आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू	जम्मा अङ्कभार	
१	सहभागिता : उपस्थिति र सिकाइ सहभागिता	३	
२	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगका लागि सामग्री सेटअप, अवलोकन, परीक्षण, तालिकीकरण र निष्कर्ष र प्रस्तुतीकरण	६
		<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवेदन : शीर्षक, उद्देश्य, विधि, नतिजा र निष्कर्ष चार्ट निर्माण, मोडेल निर्माण, सामग्री निर्माण	३
		<ul style="list-style-type: none"> प्रयोगात्मक र परियोजना कार्यको अभिलेखीकरण	३
		<ul style="list-style-type: none"> स्पोटिड (चित्राङ्कन, वर्गीकरण, लक्षण, गुणहरू वर्णन) परियोजना कार्यको प्रतिवेदनमध्ये कुनै एउटा परियोजना कार्य प्रस्तुतीकरण कुनै एउटा प्रयोगात्मक कार्य प्रस्तुतीकरण मौखिक परीक्षा (Viva voce)	४
३	त्रैमासिक परीक्षा	६	
जम्मा		२५	

द्रष्टव्य : पहिलो त्रैमासिक वा दोस्रो त्रैमासिक परीक्षालाई ७५ अङ्कभार सञ्चालन गरी तोकिएको ६ अङ्कभारमा रूपान्तरण गर्नुपर्ने छ।

(आ) बाह्य मूल्याङ्कन

निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा बाह्य परीक्षाको भार ७५ प्रतिशत हुने छ। प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठहरूबाट समेटिएको हुनुपर्ने छ। यस विषयको परीक्षामा सोधिने प्रश्न विशेष गरेर ज्ञान, बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित हुने छन्। पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ। अन्तिम परीक्षाको प्रश्नपत्र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकालाई आधार मानी निर्माण गरिनुपर्छ।

सामाजिक अध्ययन

कक्षा : ९ र १०
पाठ्यघण्टा : ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

सामाजिक अध्ययन विषयअन्तर्गत विभिन्न सामाजिक विज्ञानका विषयवस्तु समावेश गरी बदलिँदो विश्व परिवेश, राष्ट्रिय सन्दर्भ, समसामयिक विषयवस्तु र स्थानीय आवश्यकतालाई समेत सम्बोधन गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम तयार पारिएको छ। यस विषयको अध्ययनबाट असल नागरिक भई सफल जीवनयापन गर्न विद्यार्थीलाई मदत पुग्ने छ। यसका साथै यस विषयमार्फत असल आचरण निर्माण, अनुशासन, जिम्मेवारी, सहयोग, सहकार्य, शान्ति, प्रेम, समानुभूति, विश्वास, भाइचारा र विश्वबन्धुत्व जस्ता मानवीय मूल्यलाई व्यावहारिक रूपमा विकास गराउने उद्देश्य राखेको छ। विविधताको सम्मान, सामाजिक न्यायको आत्मसात् एवम् समावेशिताको मूल्य विकास गराउने लक्ष्य पनि यस पाठ्यक्रमले राखेको छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले मार्गदर्शन गरेअनुरूप सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ। यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका मुख्य विषयवस्तुमा हामी र हाम्रो समाज, विकासका पूर्वाधार, हाम्रा सामाजिक मूल्य मान्यता, सामाजिक समस्या तथा समाधान, नागरिक चेतना, हाम्रो पृथ्वी, हाम्रो विगत, हाम्रा आर्थिक क्रियाकलाप, अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग एवम् जनसङ्ख्याको परिचय र व्यवस्थापन रहेका छन्। यस पाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीमा सामुदायिक भावना विकसित हुन सकोस्, विद्यार्थीले आफ्नो मुलुकको वास्तविक विकासका अवधारणा बुझ्न सक्नु, आफ्ना सामाजिक मूल्यमान्यतासँग परिचित भई एक लगनशील, कर्तव्यनिष्ठ, इमानदार र असल नागरिक बनुन् भन्ने उद्देश्य राखिएको छ। नेपाल र विश्वको भौगोलिक अवस्थिति तथा विगतका ऐतिहासिक घटनाक्रमबाट पाठ सिकी वर्तमान अवस्थामा आफूलाई परिवर्तन गर्न सक्नु र जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका व्यावहारिक सिप प्राप्त होस् भन्ने उद्देश्यसमेत यस पाठ्यक्रमले राखेको छ। त्यसै गरी आर्थिक क्रियाकलापसँग परिचित भई श्रमप्रति लगनशील हुन सक्नु, अन्तर्राष्ट्रिय समझदारी बढाउन यसका विषयवस्तुबाट मदत लिन सक्नु र विश्व परिस्थितिका नयाँ परिवर्तनहरूको जानकारी राख्दै स्वतन्त्र, समानता र विश्वबन्धुत्वको भावनाअनुरूप आफूलाई समायोजन गर्न सक्नु भन्ने उद्देश्य यस पाठ्यक्रमले राखेको छ। यसका विषयक्षेत्रलाई आधारभूत तहदेखि माध्यमिक तहसम्म क्रमबद्ध गर्ने प्रयास गरिएको छ।

यस पाठ्यक्रममा कक्षा ९-१० का तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको विस्तृतीकरणसहित विषयवस्तुको क्षेत्रअनुसार सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि गर्न सकिने नमुना क्रियाकलाप, सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियाका लागि मार्गदर्शन तथा मूल्याङ्कन विधि, प्रक्रिया तथा साधनहरूको सङ्केत गरिएको

छ। यस विषयका लागि कक्षा ९ देखि १० सम्म प्रत्येक कक्षामा साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक १२८ कार्यघण्टा समय निर्धारण गरिएको छ। यस विषयमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि ७५ प्रतिशत भार आवधिक मूल्याङ्कन र २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कनको लागि निर्धारण गरिएको छ।

२. तहगत सक्षमता

कक्षा ९-१० को सामाजिक अध्ययन विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमताहरू हासिल हुने छन् :

१. हाम्रो समाजसम्बद्ध पक्षको पहिचान, सम्मान, संरक्षण र संवर्धन
२. विकासका पूर्वाधारहरूको अवस्था पहिचान, महत्त्व बोध र प्रस्तुति
३. स्थानीय विकासका गतिविधिहरूमा सक्रिय सहभागिता
४. हाम्रा सामाजिक मूल्यमान्यताहरूको बोध, सम्मान र संवर्धन
५. राष्ट्रको सम्मान, राष्ट्रियताको प्रवर्धन र राष्ट्रिय सम्पदाहरूप्रति गौरव बोध र संरक्षण
६. नागरिक अधिकार र कर्तव्यको बोध र उपयोग
७. सामाजिक समस्या पहिचान, कारण एवम् समाधानका उपायहरूको खोजी र अवलम्बन
८. ऐतिहासिक तथ्यहरूको पहिचान, खोज र प्रस्तुति
९. आर्थिक क्रियाकलापको पहिचान, सम्भावनाको खोज र प्रयोग
१०. नेपाल र विश्वको भौगोलिक अवस्था र तथ्यहरूको पहिचान एवम् नक्सा कार्य
११. विपत्का कारण र असरको पहिचान एवम् व्यवस्थापनका उपायहरूको अवलम्बन
१२. सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित सिकाइको प्रयोग
१३. अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोगका आयामहरूको पहिचान र योगदानको विश्लेषण
१४. जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका पक्षहरू पहिचान र विश्लेषण

कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

विषय क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
१. हामी र हाम्रो समाज	<ol style="list-style-type: none"> १. समाज विकासको अवधारणा र चरणहरूको उल्लेख गर्न २. समाजका प्रकारहरू बताउन र असल समाज निर्माणमा आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्न 	<ol style="list-style-type: none"> १. सामाजिकीकरणको अवधारणासँग परिचित हुन र व्यवहारमा प्रदर्शन गर्न २. हाम्रा सामाजिक/सांस्कृतिक विविधताको पहिचान र सामाजिक एकता संरक्षण गर्न ३. हाम्रा राष्ट्रिय गौरवको पहिचान र सम्मान गर्न
२. विकास र विकासका पूर्वाधार	<ol style="list-style-type: none"> ३. विकासको अवधारणासँग परिचित हुन र पूर्वसर्तहरूको पहिचान गर्न ४. विकासको पूर्वाधारहरूको परिचय दिई सम्भावना र अवसरको खोजी गर्न ५. परम्परागत ज्ञान, सिप र प्रविधिको महत्त्व बताउन तथा तिनको सिर्जनशील प्रयोग गर्न ६. स्थानीय तहमा विकास प्रस्ताव तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रिया उल्लेख गर्न 	<ol style="list-style-type: none"> ४. मानव विकास सूचकाङ्कको अवधारणा बताउन र नेपालको स्थितिलाई अन्य सार्क राष्ट्रहरूसँग तुलना गर्न ५. दिगो विकासको अवधारणा र भएका प्रयास बताउन एवम् व्यक्तिले गर्न सक्ने योगदानको चर्चा गर्न ६. नेपालमा विकासको सङ्घीय र प्रादेशिक अवधारणा र कार्य क्षेत्र प्रस्तुत गर्न ७. नेपालका राष्ट्रिय गौरवका विकास आयोजनाहरूको परिचय र उपलब्धि उल्लेख गर्न
३. हाम्रो परम्परा एवम् सामाजिक मूल्य र मान्यता	<ol style="list-style-type: none"> ७. हाम्रा परम्परा एवम् सामाजिक मूल्य मान्यताको पहिचान र त्यसले समाजमा पारेको सकारात्मक प्रभावको खोजी गर्न ८. धार्मिक सहिष्णुता र धर्म निरपेक्षताको महत्त्व बताउन र व्यावहारिक अभ्यास गर्न ९. हाम्रो परम्परागत कलाको परिचय र महत्त्व बताउन १०. समानुभूति, सहयोग र शान्ति संस्कृतिको महत्त्व बोध र अभ्यास गर्न ११. राष्ट्रिय व्यक्तित्व तथा विभूतिहरूको योगदान उल्लेख गर्न र प्रेरणा लिन 	<ol style="list-style-type: none"> ८. हाम्रा सम्पदाहरूको पहिचान र महत्त्व बताउन एवम् संरक्षण कार्यमा सहभागी हुन ९. हाम्रा लोक तथा शास्त्रीय कलाको महत्त्व बताउन र संरक्षण कार्यमा सहभागी हुन १०. राष्ट्रिय दिवसहरूको महत्त्व प्रस्तुती र सम्मान गर्न ११. अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरूको योगदानबाट प्रेरणा लिन र आवश्यकताअनुसार अनुशरण गर्न १२. विश्ववन्धुत्व र मानवताको भावना परिपालन गर्न १३. जेष्ठ नागरिक तथा असहाय र अपाङ्गता भएका व्यक्तित्वको दायित्व निर्वाह गर्न

विषय क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
४. सामाजिक समस्या र समाधान	<p>१२. सामाजिक समस्या र विकृतिको पहिचान गरी त्यसका असर र समाधानका उपायहरू उल्लेख गर्न</p> <p>१३. सामाजिक सुधारमा स्थानीय र राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको योगदानको खोजी गर्न</p> <p>१४. सामाजिक समस्या समाधानका प्रचलित मौलिक अभ्यासहरूको खोजी र प्रवर्धन गर्न</p>	<p>१४. सामाजिक समस्याहरू पहिचान, असरको विश्लेषण एवम् समाधानका उपायहरू खोजी गर्न</p> <p>१५. समस्या समाधान सिपको प्रदर्शन गर्न</p> <p>१६. सामाजिक सुधारमा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले खेलेको भूमिका खोजी गर्न</p>
५. नागरिक चेतना	<p>१५. नेपालको संवैधानिक विकासक्रम उल्लेख गर्न र नेपालको वर्तमान संविधानका विशेषता बताउन</p> <p>१६. वर्तमान संविधानले प्रदान गरेका मौलिक हकसँग परिचित हुन र नागरिक कर्तव्य पालना गर्न</p> <p>१७. नागरिक पहिचानका आधारहरू उल्लेख गर्न</p> <p>१८. सुशासनको परिचय र महत्त्व उल्लेख गर्न एवम् लोकतान्त्रिक आचरणको अवलम्बन गर्न</p> <p>१९. नागरिक समाजको परिचय र भूमिका खोजी गर्न</p> <p>२०. राष्ट्र र राष्ट्रियताको सम्मान गर्न र राष्ट्रिय सरोकारका विषयप्रति सचेत रहन</p>	<p>१७. राज्यका प्रमुख तीन अङ्गहरूको परिचय, कार्यहरू र अन्तरसम्बन्ध उल्लेख गर्न</p> <p>१८. राजनीतिक दलको भूमिका र जिम्मेवारी उल्लेख गर्न</p> <p>१९. निर्वाचन प्रक्रिया र यसमा नागरिकले खेल्नुपर्ने भूमिका बताउन</p> <p>२०. मानव अधिकारको अवधारणा बताउन र सचेत रहन</p> <p>२१. मानव अधिकार संरक्षणमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था/निकायको भूमिकासँग परिचित हुन</p> <p>२२. उपभोक्ता अधिकारसम्बन्धी अवधारणा बताउन र सचेत रहन</p>
६. हाम्रो पृथ्वी	<p>२१. अक्षांश र देशान्तरको परिचय र प्रभाव उल्लेख गर्न</p> <p>२२. नेपालको धरातलीय स्वरूप र यसको निर्माण प्रक्रिया, विशेषता र प्रभाव बताउन</p> <p>२३. नेपालमा पाइने हावापानीको पहिचान र जनजीवनमा परेको प्रभाव विश्लेषण गर्न</p> <p>२४. नेपालका वनस्पतिको परिचय, प्रकार र महत्त्व बताउन</p> <p>२५. नेपालको खनिज र जलस्रोतको परिचय दिन र उपयोग बताउन</p> <p>२६. नेपालमा घट्ने प्रमुख विपत् र</p>	<p>२३. हावापानीमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू, विश्वमा हावापानीका प्रकार र त्यसले वनस्पति, जीवजन्तु र मानविय जनजीवनमा पार्ने प्रभाव बताउन ।</p> <p>२४. उत्तर अमेरिका, दक्षिण अमेरिका र अफ्रिका महादेशको भौगोलिक अवस्था, सामाजिक र आर्थिक क्रियाकलाप उल्लेख गर्न</p> <p>२५. भूकम्पको परिचय दिन र यसबाट जोगिने उपायहरूको अभ्यास गर्न</p> <p>२६. नक्सा उतार्ने विभिन्न विधि/तरिकाको अभ्यास गर्न र नक्सासम्बन्धी आधुनिक व्यावहारिक</p>

विषय क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
	<p>तिनको न्यूनीकरणका उपायहरू बताउन र व्यवस्थापनमा सहभागी हुन</p> <p>२७. एसिया, युरोप र अष्ट्रेलियाको धरातलीय स्वरूप, हावापानी र जनजीवनको वर्णन गर्न</p> <p>२८. नक्सा अध्ययन र निर्माण गर्न</p>	<p>प्रविधिको उपयोग गर्न</p>
७. हाम्रो विगत	<p>२९. ऐतिहासिक स्रोतहरूको खोज, अध्ययन गर्न एवम् त्यसको संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन गर्न</p> <p>३०. बुद्ध जन्मभूमि र शाक्य वंशीय इतिहासको छोटकरीमा वर्णन गर्न</p> <p>३१. आफ्नो वंशको महत्त्वपूर्ण पक्षको खोजी र वंश वृक्ष तयारी गर्न</p> <p>३२. नेपालको एकीकरण अभियानका मुख्य घटनाहरू तथा प्रभाव उल्लेख गर्न</p> <p>३३. नेपाल अङ्ग्रेज युद्धमा नेपाली वीरवीरङ्गानाहरूको योगदानको समीक्षा गर्न</p> <p>३४. राणाशासनको उदय एवम् अन्त्यका कारणहरू र यसले सामाजिक तथा आर्थिक पक्षमा पारेको प्रभाव बताउन</p>	<p>२७. वि.सं. २००७ सालदेखि २०४६ सम्मको प्रमुख राजनीतिक घटनाक्रम र त्यसले सामाजिक र आर्थिक पक्षमा पारेको प्रभाव वर्णन गर्न</p> <p>२८. वि.सं. २०४६ देखि हालसम्मको राजनीतिक घटनाक्रम र यसले सामाजिक र आर्थिक पक्षमा पारेको प्रभावको खोजी गर्न</p> <p>२९. प्रथम र दोस्रो विश्वयुद्धका कारण र परिणाम उल्लेख गर्दै यी युद्धमा नेपाल र नेपालीले खेलेको भूमिका प्रस्तुत गर्न</p> <p>३०. आफ्नो क्षेत्रका ऐतिहासिक स्थल एवम् स्मारकहरूको खोजी पहिचान, संरक्षण र संवर्धन गर्न</p>
८. हाम्रा आर्थिक क्रिया कलाप	<p>३५. परम्परागत र आधुनिक कृषिको महत्त्व, विशेषता बताउन र कृषि क्षेत्रका विकासको सम्भावनाको खोजी गर्न</p> <p>३६. उद्योगको परिचय, प्रकार र महत्त्व बताउन र उद्योगका सम्भावनाको पहिचान गर्न</p> <p>३७. व्यापारको परिचय, प्रकार र महत्त्व बताउन</p> <p>३८. नेपालमा व्यापारको बजारीकरण र विविधीकरण एवम् व्यापार प्रवर्धनका उपायहरू उल्लेख गर्न</p> <p>३९. श्रम, आयआर्जन र रोजगार एवम् उद्यमशिलताको सम्बन्ध प्रस्तुत गर्न</p>	<p>३१. नेपालमा उर्जाको महत्त्व र सम्भावना बताउन एवम् उर्जा र आर्थिक विकासको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न</p> <p>३२. नेपालमा पर्यटनको महत्त्व, सम्भावना र प्रवर्धनका उपायहरू व्याख्या गर्न</p> <p>३३. रोजगारीको परिचय, प्रकार र यसले पारेका प्रभावहरू खोजी गर्न</p> <p>३४. वित्तीय शिक्षा र वित्तीय उपकरणसँग परिचित हुन र महत्त्व बोध गर्न</p> <p>३५. कर (Tax) को परिचय, प्रकार र महत्त्व उल्लेख गर्न र कर तिर्ने कार्यलाई नागरिक दायित्वका रूपमा आत्मसात् गर्न</p> <p>३६. आवधिक योजनाको परिचय दिन र</p>

विषय क्षेत्र	कक्षा ९	कक्षा १०
		चालु आवधिक योजनाका लक्ष्य र कार्यक्रमसँग परिचित हुन
९. हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग	<p>४०. नेपालका दातृ राष्ट्र तथा संस्थाहरूसँग सम्बन्ध र सहयोगको अवस्थसँग परिचित हुन</p> <p>४१. संयुक्त राष्ट्र सङ्घमा नेपालको भूमिका उल्लेख गर्न</p> <p>४२. सार्क र युरोपियन युनियन को परिचय र भूमिका बताउन</p> <p>४३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका स्रोत एवम् सामग्रीको परिचय दिन र प्रभावकारी उपयोग गर्न एवम् सावधानी अपनाउन</p> <p>४४. विश्वमा घटेका मुख्य समसामयिक घटनासँग परिचित हुन</p>	<p>३७. नेपालको परराष्ट्र नीति र पञ्चशीलका सिद्धान्तसँग परिचित हुन</p> <p>३८. संयुक्त राष्ट्रसङ्घ र यसका अङ्गहरूका कार्यहरू उल्लेख गर्न</p> <p>३९. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका विशिष्टकृत संस्थाहरूसँग नेपालको सम्बन्ध र सहयोग खोजी गर्न</p> <p>४०. स्थानीयकरण र विश्वव्यापीकरणको अवधारणा र महत्त्व प्रस्तुत गर्न</p> <p>४१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सामाजिक सञ्जालको उपयोग गर्न र सुरक्षात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न</p> <p>४२. विश्वमा घटेका समसामयिक घटनाहरूले मानव जीवनमा पारेको प्रभाव खोजी गर्न</p>
१०. जनसङ्ख्या परिचय र व्यवस्थापन	<p>४५. जनसाङ्ख्यिकीका तत्त्वहरू उल्लेख गर्न र नेपालमा जनसङ्ख्या परिवर्तनमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको सूची तयार पार्न</p> <p>४६. नेपालमा बसाइँसराइका कारण र असरहरू पहिल्याउन</p> <p>४७. जनसङ्ख्या वृद्धिका कारण, असरहरू र व्यवस्थापनका उपायहरू प्रस्तुत गर्न</p> <p>४८. पारिवारिक स्वास्थ्य र हेरचाहको परिचय र महत्त्व बताउन</p>	<p>४३. नेपालको जनसङ्ख्याको बनोट र वितरणको अवस्था प्रस्तुत गर्न</p> <p>४४. पारिवारिक योजनाको अवधारणा र गुणस्तरीय जीवनबिचको अन्तरसम्बन्ध उल्लेख गर्न</p> <p>४५. जनसङ्ख्या र वातावरणबिचको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न</p> <p>४६. विश्वमा जनसङ्ख्याको अवस्था र वृद्धिदरको प्रवृत्ति पहिचान गर्न र वृद्धिदरको नेपालसँग तुलना गर्न</p>

४. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

कक्षा ९

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
१. हामी र हाम्रो समाज	१.१ समाज विकासको अवधारणा <ul style="list-style-type: none"> समाज र समुदायको परिचय समाजका विशेषताहरू व्यक्ति र समाजको अन्तरसम्बन्ध 	<ul style="list-style-type: none"> समाज र समुदाय सम्बन्धमा प्रश्नहरू प्रयोग गरी विचार गर, जोडी बनाऊ र आदानप्रदान गर क्रियाकलाप गराउने समूहमा निम्न शीर्षकमा छलफल गरी चार्ट वा तालिका तयार गर्न लगाउने <ul style="list-style-type: none"> समाज र समुदायबिच फरक समाजका विशेषताहरू व्यक्ति र समाजबिचको अन्तरसम्बन्ध समाज विकासको परिचय समाज विकासका विशेषताहरू समूह नेताबाट समूहको प्रस्तुति गर्न लगाउने अन्य समूहबाट पृष्ठपोषण दिन लगाउने र शिक्षकले आवश्यकताअनुसार पृष्ठपोषण र सहजीकरण गर्ने 	निम्न प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने <ol style="list-style-type: none"> समाज भनेको के हो ? समाजका कुनै दुई विशेषता बताउनुहोस् । व्यक्ति र समाजबिचको अन्तरसम्बन्ध सम्बन्धमा एक अनुच्छेद लेख्नुहोस् । तपाईंको समुदायमा गत पाँच वर्षमा के के परिवर्तनहरू भएका छन् ? खोजी गरी तालिका तयार गर्नुहोस् । समूह क्रियाकलापमा सहभागिता, सक्रियता आदिको अवलोकनबाट मूल्याङ्कन गर्नुहोस् । 	८
	१.२ समाज विकासका चरणहरू	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चार्ट, भिडियो वा स्लाइड प्रदर्शन गरी समाजको उत्पत्ति 	निम्न प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> समाजको उत्पत्ति र विकास <ul style="list-style-type: none"> - अवधारणा - चरणहरू (कार्ल मार्क्स, टायलर र मोगानकाअनुसार) 	<ul style="list-style-type: none"> सम्बन्धमा जानकारी दिने समाज विकासका चरणहरू लेखिएको चार्ट वा स्लाइड देखाई छलफल गर्न लगाउने विभिन्न चार्ट, फोटो, भिडियो वा स्लाइड प्रदर्शन गरी कार्ल मार्क्स, टायलर र मोगानकाअनुसारका समाज विकासका चरणहरू सम्बन्धमा जानकारी दिने विभिन्न काल्पनिक समाजको उदाहरण दिई तिनीहरू कुन चरणमा पर्दछन् ? समूहमा छलफल गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने पूँजीवादी र समाजवादी समाजमध्ये कुन ठिक छ भन्ने सम्बन्धमा विद्यार्थीलाई आफ्नो तर्क दिन लगाउने । 	<ol style="list-style-type: none"> समाजको उत्पत्ति कसरी भएको हो ? तलका समाजका एक एक विशेषताहरू बताउनुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> ○ दास समाज ○ सामन्तवादी समाज ○ पूँजीवादी समाज माथि उल्लेखित समाजहरूमध्ये तपाईंलाई कुन समाज बढी सुधारवादी वा प्रगतिशिल लाग्छ, कारणसहित लेख्नुहोस् । 	
	<ol style="list-style-type: none"> समाजका प्रकारहरू समाज वर्गीकरणका आधारहरू <ul style="list-style-type: none"> - भाषा - धर्म - बसोबास - समय 	<ul style="list-style-type: none"> समूह विभाजन गरी समाज वर्गीकरणका आधारहरू एक एकओटाको सम्बन्धमा छलफल गरेर बुँदाहरू तयार गरी पालैपालो प्रस्तुति गर्दै छलफल गर्ने समूह विभाजन गरी जीवनपद्धतिका आधारमा गरिएको समाजको 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> समाज वर्गीकरणका कुनै दुई आधारहरू उल्लेख गर्नुहोस् । फलफूल खेती गर्ने समाज र पशुपालकबिचका समानता र भिन्नताहरूको सूचीकरण गर्नुहोस् 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - अर्थव्यवस्था - जीवन पद्धति ● जीवन पद्धतिका आधारमा समाजको वर्गीकरण - सिकारी तथा कन्दमूल सङ्कलक समाज - कृषि तथा पशुपालक समाज - औद्योगिक समाज - आधुनिक समाज 	<ul style="list-style-type: none"> वर्गीकरणका शीर्षकहरूमा छलफल गरी चार्ट वा तालिका प्रस्तुति गर्न लगाउने ● अन्य समूहबाट पृष्ठपोषण दिन लगाउने ● शिक्षकले आवश्यकताअनुसार पृष्ठपोषण र सहजीकरण गर्ने ● जीवन पद्धतिका आधारमा समाजका प्रकारहरूका सम्बन्धमा चित्रसहितको चार्ट तयार गराउने (समूहमा गर्न सकिने) 	<ul style="list-style-type: none"> ३. कृषि समाजबाट औद्योगिक समाजमा समायोजन हुँदा मानिसले के के सिपहरू सिक्नुपर्ला ? ४. समूह क्रियाकलापमा सहभागिता, सक्रियता आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने 	
	<ul style="list-style-type: none"> १.४ समाजका आधारभूत तत्त्वहरू ● समाजका आधारभूत तत्त्वहरू ● असल समाज निर्माणमा व्यक्तिको भूमिका 	<ul style="list-style-type: none"> ● विद्यालय एउटा समाज भएको कुरा उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गरी विद्यालय बन्नका लागि के के आवश्यक पर्दछ, छलफल गराई समाजका तत्त्वहरूको परिचय गराउने ● स्लाइड वा कार्ड प्रयोग गरी समाजका आधारभूत तत्त्वहरू सम्बन्धमा जानकारी दिने ● विद्यालयमा के के भएमा राम्रो होला भनेर जोडी जोडीमा छलफल गर्न लगाउने र केही जोडीहरूको विचार 	<ul style="list-style-type: none"> तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने : १. समाजका आधारभूत तत्त्वहरू के के हुन ? कुनै दुईओटा उल्लेख गर्नुहोस् । २. असल समाजका तत्त्वहरूमध्ये कुनै दुईओटा उल्लेख गर्नुहोस् । ३. सामाजिक नियम किन पालना गर्नुपर्दछ ? ४. तपाईं बसोबास गर्ने समाजमा असल समाजका तत्त्वहरूमध्ये कुन कुन रहेका छन्, उदाहरणसहितको सूची बनाउनुहोस् । ५. कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिता, सक्रियता आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<p>प्रस्तुत गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> स्लाइड वा चार्ट वा कार्डको प्रयोग गरी असल समाजका तत्त्वहरू सम्बन्धमा छलफल गर्ने असल समाजका तत्त्वहरूमध्ये कुनै तीनओटा छान्नु पर्दा कुन कुन छान्नुहुन्छ र किन ? यस प्रश्नमा व्यक्तिगत रूपमा सोच र टिप्पण लगाई सामूहिक छलफल गराउने । असल समाज निर्माणमा व्यक्तिको भूमिका सम्बन्धमा कक्षामा समुहगत छलफल गर्न लगाई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने । 		
२. विकासका पूर्वाधार	<p>२.१ विकासको अवधारणा तथा पूर्वसर्तहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> विकासको अवधारणा विकासका पूर्वसर्तहरू <ul style="list-style-type: none"> दूरदृष्टि, साक्षरता स्रोतसाधन जनसहभागिता उच्चमशीलता, सदाचार 	<ul style="list-style-type: none"> चित्र, फोटो वा भिडियो प्रदर्शन गर्दै विकास भएको र नभएको अवस्था सम्बन्धमा छलफल गराई विकासको अर्थ बुझाउने विकासका विभिन्न परिभाषाहरू पढ्न लगाई निष्कर्ष तयार गर्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुति र छलफल गराउने विकाससँग सम्बन्धित मुख्य प्राविधिक शब्दहरू सम्बन्धमा समूहमा छलफल गराई कक्षामा 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ol style="list-style-type: none"> विकास भनेको के हो ? विकसित र अविकसित देशको एक एक उदाहरण दिनुहोस् । प्रतिव्यक्ति आय भनेको के हो ? विकासका पूर्वसर्तहरू के के हुन् ? साक्षरताले कसरी विकासमा सहयोग गर्दछ ? जनसहभागिता विकासको मेरुदण्ड हो, यस बनाइलाई उदाहरणसहित पुष्टि गर्नुहोस् । 	१०

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - शान्ति सुव्यवस्था - प्रविधि 	<p>प्रस्तुत गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • विकसित देशसँग नेपाललाई तुलना गर्न लगाई नेपाल विकासमा पछाडि पर्नुका कारण सम्बन्धमा छलफल गरी विकासका पूर्वसर्तहरूको महत्व पहिचान गराउने • स्लाइड वा भिडियो प्रदर्शन गरी विकासका पूर्वसर्त सम्बन्धमा जानकारी दिने • जिग्स विधिको प्रयोग गरी समूहमा विकासका एक एक पूर्वसर्तमा नेपालको हालको अवस्था, समस्या र समाधानका उपायहरू सम्बन्धमा अध्ययन गराई कक्षामा प्रस्तुति र छलफल गराउने 	<p>७. शान्ति र विकासको के सम्बन्ध छ ?</p> <p>८. कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिता, सक्रियता आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने ।</p>	
	<p>२.२ विकासको पूर्वाधारहरू: शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार, विद्युत्, खानेपानी, यातायात, जनशक्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • नेपालमा वर्तमान अवस्था • नेपालमा सम्भावना र अवसर 	<ul style="list-style-type: none"> • चित्र, फोटो, भिडियो आदि प्रदर्शन गर्दै विभिन्न प्रकारका विकासका पूर्वाधारका सम्बन्धमा परिचय र नेपालको वर्तमान अवस्था सम्बन्धमा छलफल गराउने • समूहमा विकासका एक एक पूर्वाधारका सम्बन्धमा नेपालको सम्भावना, चुनौती र निराकरणका उपायहरू सम्बन्धमा अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुति र छलफल गराउने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. विकासको पूर्वाधार भनेको के हो ? २. यातायातको सुविधाले के फाइदा हुन्छ ? ३. शिक्षाले विकासमा कसरी सहयोग गर्दछ ? ४. दक्ष जनशक्ति नभई देश विकास सम्भव छैन । तपाईं यस भनाइमा सहमत हुनुहुन्छ, किन ? ५. शुद्ध खानेपानी र विकासको सम्बन्ध कस्तो हुन्छ ? 	

विषयबस्तुको क्षेत्र	विषयबस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> समुदाय भ्रमण गरी विकासका पूर्वाधारहरू सम्बन्धमा अध्ययन गरी समूहमा प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने आफ्नो विद्यालयमा भएको विकासका पूर्वाधारहरू शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाउने 	<p>६. समुदाय भ्रमण र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिता, सक्रियता, जिम्मेवारी बहन आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>२.३ परम्परागत ज्ञान, सिप र प्रविधि तथा तिनको सिर्जनशील प्रयोग</p> <ul style="list-style-type: none"> परम्परागत ज्ञान, सिप र प्रविधिको परिचय (ढिकी, जाँतो, पानीघट्ट हलो, आरन, भाँडाकुँडा बनाउने आदि) परम्परागत ज्ञान, सिप र प्रविधिको महत्त्व र संरक्षणका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> आफ्ना घर र छिमेकमा भएका परम्परागत प्रविधि तथा सिपहरू सम्बन्धमा मस्तिष्क मन्थन क्रियाकलाप गराउने भिडियो, स्लाइड वा फोटो देखाई स्थानीय समुदायमा प्रचलित परम्परागत प्रविधि सम्बन्धमा छलफल गर्ने स्थानीय प्रविधि (जस्तै: खुवा, छुर्पी, घिउ, घरायसी उपकरण बनाउने) प्रयोगस्थलको अवलोकन भ्रमण गराउने वा भिडियो वा फोटो प्रदर्शन गर्दै छलफल गर्ने स्थानीय र परम्परागत प्रविधिको महत्त्व र चुनौती र संरक्षण गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा समूहमा छलफल गराई कक्षामा प्रस्तुति 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> परम्परागत प्रविधि भनेको के हो ? दुई उदाहरण दिनुहोस् । हामीले आफ्ना स्थानीय ज्ञान र सिपलाई किन संरक्षण गर्नुपर्छ ? स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई संरक्षण गर्ने उपायहरू लेख्नुहोस् । “स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधि हाम्रा अमूल्य सम्पत्ति हुन् ।” यस भनाइलाई उदाहरणसहित पुष्टि गर्नुहोस् । समुदाय भ्रमण र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिता, सक्रियता, जिम्मेवारी बहन आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<p>गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> स्थानीय र परम्परागत प्रविधिको पोस्टर तयार गरी कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने 		
	<p>२.४ स्थानीय स्तरमा विकास प्रस्ताव तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रिया</p> <ul style="list-style-type: none"> वस्तुगत विवरणसम्बन्धी सामान्य जानकारी गाउँ/नगरपालिकामा विकास प्रस्ताव तर्जुमा सामान्य अवधारणा गाउँ/नगरपालिकामा विकास प्रस्ताव कार्यान्वयन प्रक्रिया जानकारी 	<ul style="list-style-type: none"> योजना भनेको के हो ? योजना किन आवश्यक छ ? योजना तर्जुमा भनेको के हो ? जस्ता प्रश्नहरू प्रयोग गरी (विचार गर, जोडी बनाऊ र आदानप्रदान गर) क्रियाकलाप गराउने स्थानीय वडा समितिका पदाधिकारी वा कर्मचारी वा उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीलाई कक्षामा बोलाई अन्तरक्रिया गराउने कक्षामा विद्यालयसँग सम्बन्धित विकास परियोजना छनोट गरी उपभोक्ता समिति गठन र बैठकको अभिनय गर्न लगाउने समूहमा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रियासम्बन्धी चार्ट निर्माण गरी कक्षामा प्रदर्शन गराउने (राम्रो गर्ने समूहलाई पुरस्कृत गर्ने) 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> योजना तर्जुमा भनेको के हो ? स्थानीय तहमा विकास योजना किन आवश्यक छ ? स्थानीय स्तरमा विकास प्रस्ताव तर्जुमा र कार्यान्वयनका चरणहरू उल्लेख गर्नुहोस् । एउटा विकास परियोजना छनोट गरी सङ्क्षिप्त रूपमा परियोजना प्रस्ताव तयार गर्नुहोस् । कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिता, सक्रियता, जिम्मेवारी वहन आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने 	
३.हाम्रा सामाजिक मूल्य	३.१ हाम्रा परम्परा एवम् सामाजिक मूल्य	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीको परिवार र छिमेकमा प्रचलित धर्महरू सम्बन्धमा 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने :</p>	१४

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
मान्यता	<p>मान्यता परिचय र प्रभाव</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपालमा प्रचलित धर्महरूको परिचय सबै धर्मका साभामूल्य र मान्यता 	<p>प्रश्नोत्तर गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> कथा वा घटना अध्ययन गराई साभामूल्य र मान्यताहरू सम्बन्धमा छलफल गराउने समूहमा विभिन्न धर्महरूको अध्ययन गर्न लगाई तिनीहरूका साभामूल्य र मान्यताहरू सम्बन्धमा समूह प्रस्तुति र छलफल गराउने 	<ol style="list-style-type: none"> सबै धर्मका साभामान्यताहरू समेटी आफ्नो भाइ वा बहिनीलाई चिठी लेख्नुहोस् । धर्मका साभामान्यताको सूची तयार पार्नुहोस् । विद्यार्थीहरूको व्यवहार अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्ने । 	
	३.२ मानव मूल्य र यसको महत्त्व	<ul style="list-style-type: none"> मानव मूल्य सम्बन्धमा विद्यार्थीका जानकारी संकलन गर्ने भिडियो, स्लाइड, फोटो वा चित्र देखाई मानव मूल्य र यसको महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने । मानव मूल्यसम्बन्धी विभिन्न भूमिका अभिनय गर्न लगाउने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> मानव मूल्यको परिचय दिनुहोस् । मानव मूल्यको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् । विद्यार्थीको व्यवहार अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्ने । 	
	३.३ धार्मिक सहिष्णुता र धर्म निरपेक्षता	<ul style="list-style-type: none"> भिडियो, स्लाइड, फोटो वा चित्र देखाई नेपालमा धार्मिक सहिष्णुताको परम्परा र वर्तमान अभ्यास सम्बन्धमा छलफल गराउने धर्म निरपेक्षता सम्बन्धमा TPS विचार गर, जोडी बनाऊ र आदानप्रदान गर) क्रियाकलाप गराउने र शिक्षकले अवधारणा प्रस्ट पार्ने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालमा धार्मिक सहिष्णुताको परम्परा रही आएको छ । यस भनाइलाई उदाहरणसहित पुष्टि गर्नुहोस् । धार्मिक सहिष्णुताको परिचय दिनुहोस् । धर्म निरपेक्षताको महत्त्व सम्बन्धमा एक अनुच्छेद लेख्नुहोस् । समूहकार्यमा सहभागिता, सक्रियता, 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> समूहमा धर्म निरपेक्षताको महत्त्व सम्बन्धमा अध्ययन गरी बुँदा तयार पार्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुति र छलफल गराउने । 	जिम्मेवारी वहन आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने	
	<p>३.४ नेपालको परम्परागत कला</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपाली परम्परागत कलाको परिचय र महत्त्व नेपाली चित्रकला, मूर्तिकला र वास्तुकलाको परिचय, विशेषता र संरक्षण एवम् प्रवर्धनका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीका घर र समुदायमा भएका विभिन्न चित्र, मूर्ति र भवनहरू सम्बन्धमा छलफल गराउने भिडियो, स्लाइड, फोटो वा चित्र देखाई विभिन्न प्रकारका चित्र, मूर्ति र वास्तुकला सम्बन्धमा छलफल गराउने समूह विभाजन गरी समुदायमा भएका विभिन्न चित्र, मूर्ति र भवनहरूको अवस्था राम्रो भए/नभएको सम्बन्धमा छलफल गराउने र संरक्षणका उपायहरू समेत समावेश गरी सामूहिक प्रस्तुति र छलफल गराउने नजिकको धार्मिक वा पुरातात्विक महत्त्वको स्थानको भ्रमण गराई त्यहाँ भएका चित्र, मूर्ति तथा वास्तुकलाहरू अध्ययन गरी समूहमा प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालको परम्परागत चित्रकला शैलीलाई कति भागमा बाँडेर अध्ययन गर्न सकिन्छ ? प्रत्येकको छोटो परिचय दिनुहोस् । मूर्तिकलाको परिचय दिनुहोस् । नेपाली वास्तुकलाका प्रकारहरूको परिचय दिनुहोस् । नेपाली परम्परागत कलाको संरक्षण र विकासका लागि के के गर्नुपर्ला ? भ्रमण प्रतिवेदनको ढाँचा, विषयवस्तु, प्रस्तुतीकरण तथा समूहकार्यमा सहभागिता, सक्रियता, जिम्मेवारी वहन आदिको अवलोकनबाट मूल्याङ्कन गर्ने । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	३.५ समानुभूति र सहयोग <ul style="list-style-type: none"> परिचय महत्त्व व्यावहारिक प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> कुनै घटना अध्ययन गराएर समानुभूति र सहयोगको धारणा सम्बन्धमा छलफल गराउने चित्र, पोस्टर, फोटो, भिडियो वा स्लाइड प्रयोग गरी नेपालमा समानुभूति र सहयोगको परम्परा सम्बन्धमा छलफल गराउने समूहमा समानुभूति र सहयोगको महत्त्व सम्बन्धमा अध्ययन गरी बुँदा तयार पार्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुति र छलफल गराउने 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> समानुभूति भनेको के हो ? कुनै व्यक्ति समस्यामा वा दुखमा परेको बेला के गर्नुपर्दछ ? समानुभूति र सहकार्यको महत्त्व सम्बन्धमा एक समाचार लेख्नुहोस् । समूहकार्यमा सहभागिता, सक्रियता, जिम्मेवारी वहन आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने 	
	३.६ शान्ति संस्कृति <ul style="list-style-type: none"> अवधारणा र आवश्यकता प्रवर्धनका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> देखेका, सुनेका, अनुभव गरेका विभिन्न घटनाका आधारमा शान्ति र द्वन्द्वबिच फरक छुट्याउन लगाउने समूहमा शान्ति संस्कृतिको आवश्यकता र यसको विकास गराउने उपायहरू सम्बन्धमा छलफल गराई प्रस्तुति गराउने र शिक्षकले निचोड प्रदान गर्ने । 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> शान्ति र द्वन्द्वबिच के फरक छ ? हामीलाई शान्ति किन आवश्यक पर्छ ? के के गरेर शान्ति संस्कृतिको विकास गराउन सकिन्छ ? शान्ति संस्कृति विकास गराउने कार्यहरूबारे आत्ममूल्याङ्कन गर्न लगाउने साथीहरूले भगडा गरेमा के गर्ने ? भैं भगडा नगर्ने आदि । 	
	३.७ केही राष्ट्रिय विभूति तथा व्यक्तित्वहरूको योगदान <ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय विभूतिहरू 	<ul style="list-style-type: none"> गोला प्रथाबाट प्रत्येक जोडीलाई एक एक जना राष्ट्रिय विभूतिको सम्बन्धमा अध्ययन गराई उनीहरूको परिचय र योगदान 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय विभूति भनेको के हो ? अरनिको को हुनुहुन्थ्यो ? उहाँलाई किन 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	परिचय र योगदान • राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरू : वि.पी. कोइराला र पुष्पलाल	सम्बन्धमा टिपोट गर्न लगाएर तातो आलु वा त्यस्तै खेल खेलाउने • चित्र, पोस्टर, फोटो, भिडियो वा स्लाइड प्रयोग गरी प्रेरणादायी राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरू (वि.पी. कोइराला र पुष्पलाल) सम्बन्धमा छलफल गराउने • समूहमा अन्य प्रेरणादायी राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरूको जीवनी अध्ययन गराई प्रस्तुति गराउने ।	राष्ट्रिय विभूति मानिएको हो ? ३. पुष्पलालको जीवनबाट सिक्न सकिने कुनै चार कुराहरू उल्लेख गर्नेहोस् । ४. समूह कार्यमा सहभागिता, सक्रियता, जिम्मेवारी वहन आदिको अवलोकनबाट पनि मूल्याङ्कन गर्ने ।	
४. सामाजिक समस्या र समाधान	४.१ सामाजिक समस्या र विकृति • हेपाइ - पहिचान - असर - समाधान • साइबर अपराध - पहिचान - असर - समाधान • विद्युतीय कुलत - पहिचान	• सामाजिक विकृति तथा समस्याको पहिचान गरी सूची निर्माण गर्न लगाउने • चित्र, चार्ट, भिडियो, उदाहरणमार्फत विभिन्न सामाजिक विकृति तथा समस्याको सामान्य परिचय, यसले समाजमा पार्ने असर र समाधानका उपायहरू सम्बन्धमा छलफल गराउने • कथा, कविता गीत, वक्तृतामार्फत विभिन्न सामाजिक विकृति विरुद्धका सन्देशमूलक विषयवस्तु तयार पारी प्रस्तुत गर्न लगाउने । • सामाजिक विकृति र समस्या विरुद्ध	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने १. हेपाइले समाजमा पार्ने कुनै एक असरको उल्लेख गर्नुहोस् । २. साइबर अपराध नियन्त्रण गर्ने कुनै चार उपायहरू लेख्नुहोस् । ३. एसिड आक्रमण गम्भीर सामाजिक अपराध हो, किन ? ४. विद्यार्थीले तयार पारेका कथा, कविता वा गीत वा नाराहरू र त्यसको प्रदर्शनको अवस्थालाई समेटि रुजुसूची तयार पारी मूल्याङ्कन गर्ने ।	१२

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - असर - समाधान 	<p>सचेतना जगाउने नाराहरू उल्लेख भएको प्लेकार्ड तयार गर्न लगाई कक्षाकोठा वा विद्यालय प्राङ्गणमा नारा लगाउन लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • सामाजिक समस्या र विकृति समाधान सम्बन्धमा भूमिका अभिनय गर्न लगाई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने 		
	<p>४.२ सामाजिक सुधारका लागि स्थानीय र राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> • स्थानीय सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाको परिचय र योगदान • राष्ट्रिय स्तरका सङ्घसंस्थाको परिचय र योगदान - समाज कल्याण परिषद्, केन्द्रीय बाल कल्याण समिति, नेपाल 	<ul style="list-style-type: none"> • आफ्नो समुदायमा क्रियाशील विभिन्न सामाजिक सङ्घसंस्थाहरूको सूची तयार पार्न लगाउने • ती सङ्घसंस्थाले सामाजिक समस्या समाधानमा खेलेको भूमिका सम्बन्धमा सोधपुछ गरी टिपोट गर्न लगाउने • ती संस्थाका क्रियाशील व्यक्तित्वलाई आमन्त्रण गरी सामाजिक सुधारमा यी संस्थाको योगदान सम्बन्धमा स्रोत कक्षा लिन लगाउने • विभिन्न सङ्घसंस्थाले आयोजना गरेका सामाजिक समस्या विरुद्धको सचेतना र्यालीमा विद्यार्थीको सहभागिताका लागि उत्प्रेरित गर्ने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ol style="list-style-type: none"> १. तपाईंको समुदायमा क्रियाशील सामाजिक सङ्घसंस्थाको सूची तयार पार्नुहोस् । २. सामाजिक समस्या समाधानमा तपाईंको समुदायमा रहेका सङ्घसंस्थाहरूले खेलेका कुनै तीनओटा भूमिका उल्लेख गर्नुहोस् । ३. चरित्र निर्माणमा स्काउटको भूमिका उल्लेख गर्नुहोस् । ४. विद्यार्थीले स्रोत शिक्षकसँग गरेको अन्तरक्रिया, सोधेका प्रश्न र जिज्ञासामा आधारित भई सिकाइको सक्रियता र सहभागिताको मूल्याङ्कन गर्नुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<p>प्रहरी</p> <ul style="list-style-type: none"> - नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, - नेपाल स्काउट 	<p>आवश्यकताअनुसार सहभागी गराउने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • रेडक्रस र स्काउटको परिचय र यी संस्थाहरूको योगदान सम्बन्धमा समूहमा खोजी गरी प्रस्तुति गर्न लगाउने र रेडक्रस र स्काउटका विद्यालयमा हुने गतिविधिमा सहभागी हुन उत्प्रेरित गर्ने । 		
	<p>४.३ सामाजिक समस्या समाधानमा प्रचलित मौलिक अभ्यासहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> • गुठी • वड्घर • पर्म पैँचो • सहभोज 	<ul style="list-style-type: none"> • स्थानीय रूपमा सामाजिक समस्या समाधानका अभ्यासहरू के के छन् सोधखोज गरी लेख्न लगाउने र यसको अवधारणा स्पष्ट पार्ने • सामाजिक समस्या समाधानका मौलिक अभ्यासहरूलाई समूह समूहमा छलफल गरी पहिचान गर्न लगाउने । • सामाजिक समस्या समाधानका स्थानीय अभ्यासको महत्त्व सम्बन्धमा जोडी जोडीमा छलफल गरी निष्कर्ष भन्न लगाउने र अन्तिममा शिक्षकले सबै जोडीमा सारलाई समेटेटी आफ्नो निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने । 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ol style="list-style-type: none"> १ सामाजिक समस्या समाधानका स्थानीय अभ्यास भन्नाले केलाई जनाउँछ । २ सामाजिक समस्या समाधानका स्थानीय अभ्यासहरूसम्बन्धी समाचार तयार पार्नुहोस् । ३ सामाजिक समस्या समाधानमा स्थानीय अभ्यासको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् । 	
५. नागरिक चेतना	५.१ नेपालको संविधान र संवैधानिक	<ul style="list-style-type: none"> • संविधानको परिभाषा व्यक्तिगत रूपमा लेख्न लगाई जोडीमा 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p>	१८

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<p>विकासक्रम</p> <ul style="list-style-type: none"> संविधानको परिचय र प्रकार नेपालको संवैधानिक विकासक्रम <ul style="list-style-type: none"> वैधानिक शासन कानुन २००४ अन्तरिम शासन विधान २००७ नेपाल अधिराज्यको संविधान २०१५ नेपालको संविधान २०१९ नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ संविधान सभा । नेपालको संविधान र यसका विशेषताहरू 	<p>छलफल गर्ने र प्रस्तुत गर्न लगाउने, प्राप्त विचारलाई समेत समेटी शिक्षकले निष्कर्ष बताइदिने</p> <ul style="list-style-type: none"> कक्षा नियमको महत्त्वसँग तुलना गर्दै संविधानको महत्त्व स्पष्ट पार्ने नेपालको विभिन्न समयमा जारी भएका संविधानका सूची तयार गर्न लगाउने र तिनका प्रमुख विशेषता खोजी गर्न लगाउने संविधान सभा र यसको भूमिका सम्बन्धमा वक्तृत्वकला प्रतियोगिता सञ्चालन गर्न लगाउने र शिक्षकले उनीहरूको गतिविधि अवलोकन गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने । 	<ol style="list-style-type: none"> संविधानको परिचय दिनुहोस् । अन्तरिम संविधान २०६३ का विशेषताहरू उल्लेख गर्नुहोस् । वर्तमान संविधान निर्माणमा संविधान सभाको भूमिकाको समीक्षा गर्नुहोस् । विद्यार्थीले सञ्चालन गरेका वक्तृत्वकलालाई निम्नलिखित आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> सक्रियता तार्किकता वाक्पटुता सिर्जनशिलता जिम्मेवारी वहन 	
	<p>५.२ नेपालको संविधानले प्रदान गरेका मौलिक हक</p>	<ul style="list-style-type: none"> मौलिक हकको छोटो परिचय दिने मौलिक हक र मानव अधिकारबिचको समानता र 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ol style="list-style-type: none"> वर्तमान संविधानले प्रत्याभूत गरेका मौलिक 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - परिचय - महत्त्व 	<p>भिन्नता सम्बन्धमा समूहगत प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • मौलिक हकसँग सम्बन्धित गीत, घटना आदि बनाई प्रस्तुत गर्ने र त्यस्तै सिर्जनात्मक कार्यमा विद्यार्थीलाई सक्रिय गराउने । 	<p>हकको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p> <ol style="list-style-type: none"> २. शक्षासम्बन्धी मौलिक हकमा के के हकको व्यवस्था छ ? बालबालिकासम्बन्धी हक पूर्ण रूपमा प्राप्त गर्न कसले के गर्नुपर्ला ? सुभावहरू प्रस्तुत गर्नुहोस् । ३. विद्यार्थीले सञ्चालन गरेका गीत घटना आदिलाई निम्नलिखित आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> - सक्रियता - सहभागिता - सन्देश प्रवाह - सिर्जनशिलता - जिम्मेवारी वहन. 	
	<p>५.३ नागरिक पहिचान र परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> • जन्मदर्ता प्रमाणपत्र • नागरिकता • राष्ट्रिय परिचय पत्र 	<ul style="list-style-type: none"> • विभिन्न उदाहरण । सन्दर्भ प्रस्तुत गर्दै नागरिकको परिचय प्रस्तुत गर्ने • नागरिकता र सोको प्राप्तिका प्रावधानहरूको खोजी गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने • राष्ट्रिय परिचय पत्रको आवश्यकता वा महत्त्व सम्बन्धमा जोडी जोडीमा छलफल गरी विचार प्रस्तुत गर्न लगाउने र उनीहरूका विचारमा अस्पष्टता रहेमा शिक्षकले थप सामग्रीमार्फत स्पष्ट पार्ने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १ नागरिकताको परिचय दिनुहोस् ? २. राष्ट्रिय परिचय पत्र किन आवश्यक हुन्छ ? 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<p>५.४ नागरिक कर्तव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> - पारिवारिक कर्तव्य - सामाजिक कर्तव्य - नैतिक कर्तव्य - कानुनी कर्तव्य 	<ul style="list-style-type: none"> - नागरिक कर्तव्यको परिचय उदाहरणसहित दिने - नागरिक कर्तव्यअन्तर्गत पर्ने कर्तव्यहरूको सूची तयार पार्न लगाउने - सामाजिक कर्तव्य उल्लिखित चार्ट वा चित्र प्रस्तुति र छलफल गर्ने - कानुनी कर्तव्य र पारिवारिक कर्तव्यमा पर्ने कर्तव्य सम्बन्धमा छलफल गरी कर्तव्य पालनमा जोड दिनुपर्ने कुरा निष्कर्षका रूपमा प्रस्तुत गर्ने लगाउने - नागरिक कर्तव्य, हाम्रो दायित्व शीर्षकमा गीत, कथा, कविता वा वक्तृता तयार पार्न लगाई कक्षमा प्रस्तुत गर्न लगाउने - कर्तव्य पालना नगर्दाका परिणामहरूलाई उदाहरणसहित स्पष्ट पार्ने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. नागरिक कर्तव्य भनेको के हो २. सामाजिक कर्तव्यअन्तर्गत के कस्ता कर्तव्यहरू पर्दछन् लेख्नुहोस् । ३. हाम्रा पारिवारिक दायित्वहरूका सूची तयार पार्नुहोस् । ४. विद्यार्थीले तयार पारेको गीत, कथा कविता वा वक्तृतालाई उपयुक्त रुजुसूची बनाई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् । 	
	<p>५.५ सुशासन र लोकतान्त्रिक आचरण</p> <ul style="list-style-type: none"> • सुशासन 	<ul style="list-style-type: none"> - सुशासनको परिचय र आयामलाई उदाहरण र चार्टका आधारमा स्पष्ट पार्ने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. सुशासनको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् ? २. कानुनी राज्य नै लोकतन्त्रको आधार हो, 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - परिचय - विशेषता - महत्त्व • लोकतान्त्रिक आचरण - परिचय, - महत्त्व - अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> - सुशासनको महत्त्व र विद्यार्थीको भूमिका सम्बन्धमा मस्तिष्क मन्थन गराउने - लोकतान्त्रिक आचरणको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गराउने साथै लोकतान्त्रिक आचरणको विकास गर्ने खालका क्रियाकलापहरू गराई अभ्यास गराउने । 	<p>यस भनाइलाई पुष्टि गर्नुहोस् ।</p> <p>३. लोकतान्त्रिक आचरणमा के कस्ता आचरण र मूल्यहरू पर्दछन् ।</p>	
	<p>५.६ नागरिक समाज</p> <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • भूमिका 	<ul style="list-style-type: none"> - नागरिक समाजको परिचय सम्बन्धमा व्यक्तिगत रूपमा लेख्न लगाई, जोडी जोडीमा छलफल गर्ने र हरेक जोडीमा विचार शिक्षण पाटीमा टिप्पै जाने - नागरिक समाजको भूमिका सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गर्न लगाई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ol style="list-style-type: none"> १. नागरिक समाजको परिचय दिनुहोस् । २. नागरिक समाजको भूमिका बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्नुहोस् । 	
	<p>५.७ राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय सरोकारका विषय</p> <ul style="list-style-type: none"> • राष्ट्र र राष्ट्रियता - परिचय - महत्त्व 	<ul style="list-style-type: none"> - विभिन्न उदाहरण र सन्दर्भमार्फत राष्ट्र र राष्ट्रियताको परिचय दिने - राष्ट्र र राष्ट्रियतासँग सम्बन्धित गीत कविता र भिडियो प्रस्तुति र छलफल गरी निष्कर्षमा पुग्ने - राष्ट्रिय सरोकारका विषयमा 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ol style="list-style-type: none"> १. राष्ट्रियताको महत्त्व सम्बन्धमा चर्चा गर्नुहोस् । २. सीमा विवादलाई समाधान गर्ने उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय सरोकारका विषय - राष्ट्रिय अखण्डता - सीमा सुरक्षा - राष्ट्रिय हित - आत्मसम्मान 	<ul style="list-style-type: none"> समूहगत छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने - 'सीमा विवाद र नेपाली स्वाधीनता' सम्बन्धमा कक्षामा प्रवचन कार्यक्रम गर्न लगाई छलफल गर्न लगाउने - राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय सरोकारका विषयमा पत्रपत्रिकामा छापिएका समाचार, सम्पादकीय, अन्तरवार्ता, चार्ट नक्सा आदि सङ्कलन गरी कक्षाको बुलेटिन बोर्डमा प्रस्तुत गर्न लगाउने 		
६.हाम्रो पृथ्वी	६.१ अक्षांश र देशान्तर <ul style="list-style-type: none"> परिचय अक्षांश र हावापानी बिचको सम्बन्ध देशान्तरले समयमा पार्ने प्रभाव स्थानीय समय र प्रामाणिक समय 	<ul style="list-style-type: none"> ग्लोब, एट्लस, स्लाइड वा अन्य उपकरणको सहायताबाट अक्षांश र देशान्तरको परिचय र महत्व स्पष्ट पार्ने अक्षांशबाट हावापानीमा पार्ने प्रभावहरूको सूची तयार पारी कक्षामा छलफल गराउन स्थानीय समय र प्रामाणिक समयको अवधारणा र भिन्नता उदाहरणसहित स्पष्ट पार्ने देशान्तरबाट समयमा पार्ने प्रभावहरू प्रश्नोत्तर, उदाहरण, 	निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> स्थानीय समय र प्रामाणिक समय बिचको भिन्नता उल्लेख गर्नुहोस् । ८० पूर्वी देशान्तरमा रहेको चेन्नाईमा बिहानको ८ बज्दा काठमाडौंमा कति बजेको हुन्छ ? देशान्तरबाट समयमा पार्ने प्रभाव उल्लेख गर्नुहोस् । 	१८

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<p>चित्र आदि मार्फत प्रस्ट पाने</p> <ul style="list-style-type: none"> देशान्तर र समयसँग सम्बन्धित गणितिय समस्याहरू विभिन्न उदाहरणसहित समाधान गर्न लगाउने अक्षांश र हावापानीबिचको सम्बन्धमा विभिन्न उदाहरणसहित छलफल गराउने 		
	<p>६.२ नेपालको धरातलीय स्वरूप</p> <ul style="list-style-type: none"> निर्माण प्रक्रिया (आन्तरिक तथा बाह्य) परिचय र भौगोलिक विशेषता (हिमाल, पहाड र तराई) नेपालको धरातलीय स्वरूपअनुसार हावापानी (मौसमी समेत) र वनस्पति जनजीवनमा परेको प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको भौतिक नक्सा वा एट्लसको सहायताबाट नेपालको धरातलीय स्वरूप निर्माण प्रक्रिया सम्बन्धमा प्रस्ट पार्ने नक्सा वा एट्लसको सहायताले हिमाल पहाड तराईको भौगोलिक परिचय दिने र विशेषता स्पष्ट पारिदिने धरातलीय स्वरूपले जनजीवनमा पारेको प्रभाव दृष्टान्त (उदाहरण) दिन लगाई छलफल गराउने । नेपालमा पाइने विभिन्न हावापानीका प्रकार र तिनीहरूको परिचय उदाहरण, चित्र, नक्सा आदि मार्फत स्पष्ट पार्ने । नेपालको हावापानीले जनजीवनमा पार्ने प्रभाव उदाहरणसहित समूह 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालको धरातलीय स्वरूपको निर्माण कसरी भएको थियो ? धरातलीय स्वरूपबाट जनजीवनमा परेको प्रभावको मूल्याङ्कन गर्नुहोस् । गृष्मकालीन र शीतकालीन मनसुनबिचको भिन्नता स्पष्ट पार्नुहोस् ? हावापानीले जनजीवनमा पार्ने प्रभावहरूको सूची बनाउनुहोस् । तपाईं बसेको स्थान वरपर पाइने वनस्पतिहरूको सूची तयार पार्नुहोस् । नेपालमा पाइने वनस्पतिहरूको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् । विद्यार्थीले गरेको समूह क्रियाकलापलाई निम्न आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने 	

विषयबस्तुको क्षेत्र	विषयबस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<p>समूहमा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ग्लोब, एटलस, नक्सा वा अन्य उपकरणको सहायताबाट नेपालको प्राकृतिक वनस्पति र वनजङ्गलको परिचय र प्रकार स्पष्ट पार्ने स्थानीय स्तरमा पाइने वनस्पतिको महत्त्व जोडी जोडीमा खोजी गर्न लगाई निष्कर्ष प्रस्तुत गराउने । 	<ul style="list-style-type: none"> सक्रियता सहभागिता प्रस्तुति निष्कर्ष 	
	<p>६.५ नेपालको खनिज तथा जलस्रोत</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय उपयोग 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको खनिज र जलस्रोतको परिचय, उपयोगसम्बन्धी समूह कार्य विभाजन गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने जलस्रोतको नेपालको समृद्धिको आधार हो भन्ने शीर्षकमा वक्तृत्वकला प्रतियोगिता सञ्चालन गर्नुहोस् । 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने ।</p> <ol style="list-style-type: none"> जलस्रोतको उपयोग गर्न सकिने क्षेत्रहरू कुन कुन हुन् ? जल उत्पन्न प्रकोपका असरहरूको समीक्षा गर्नुहोस् । जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापनका उपायहरूको सूची तयार पार्नुहोस् । 	
	<p>६.६ नेपालमा घट्ने प्रमुख विपत् र तिनको व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> जल उत्पन्न प्रकोप र तिनको व्यवस्थापन (बाढी, डुबान र हिमताल विस्फोटन) 	<ul style="list-style-type: none"> जलउत्पन्न प्रकोपको सूची तयार पार्न लगाउने विभिन्न जल उत्पन्न प्रकोपको चित्र, चार्ट उदाहरण आदि मार्फत स्पष्ट पार्ने मानव सृजित प्रकोपको र सामाजिक दायित्व सम्बन्धमा 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> जल उत्पन्न प्रकोपहरूको सूची तयार पार्नुहोस् । मानवीय प्रकोपको कुनै तीनओटा उदाहरण दिनुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> मानव सिर्जित विपत् र यसको व्यवस्थापन एवम् सामाजिक दायित्व 	समूह समूहमा छलफल गराई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने ।		
	६.७ एसिया, युरोप र अस्ट्रेलियाको धरातलीय स्वरूप, हावापानी र जनजीवन	<ul style="list-style-type: none"> एसिया, युरोप, अस्ट्रेलियाको प्राकृतिक नक्साको प्रयोग गरी ती महादेशहरूको धरातलीय स्वरूप, हावापानी, जनजीवनको सम्बन्धमा खोज, प्रश्नोत्तर गराउने समूहगत रूपमा google Searh गर्न लगाई ती महादेशको थप विवरण खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न अभिप्रेरित गर्ने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> एसिया महादेशको धरातलीय स्वरूप उल्लेख गर्नुहोस् । युरोपको हावापानीमा विविधता छ । यस भनाइलाई उदाहरणसहित पुष्टि गर्नुहोस् । समूहगत रूपमा गरेका कार्यलाई निम्न बुँदाहरूमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने । <ul style="list-style-type: none"> खोजी गरेका नयाँ तथ्यहरू सहभागिता सहयोग र समन्वय प्रस्तुति 	
	६.८ नक्सा कार्य- नक्सा अध्ययन, निर्माण र उपयोग (सङ्केत, दिशा र नापो)	<ul style="list-style-type: none"> नेपाल र महादेशहरूको नक्सा एटलस वा गुगल अर्थ वा ICT का माध्यमबाट अध्ययन गरी विभिन्न भौगोलिक तथ्यहरूको खोजी गर्न अभिप्रेरित गर्ने नक्सा निर्माणका आधारभूत तथ्यहरू वा जानकारी (स्केल र सोका आधारमा दुरी निर्धारण 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालको नक्सा निर्माण गरी निम्न तथ्यहरू देखाउनुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> आमादब्लम हिमाल, कालुपाण्डे मार्ग नारायणी नदी 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<p>एवम् दिशा, सङ्केत आदि) समेटिएको चार्ट वा तालिका प्रस्तुत गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> - नेपालको आउट लाइन नक्सा कोर्न अभ्यास गराउने - भौगोलिक तथ्यहरूलाई उपयुक्त सङ्केत प्रयोग गरी भर्न लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> - चन्दननाथ मन्दिर - बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज 	
७. हाम्रो विगत	<p>७.१ ऐतिहासिक स्रोत</p> <ul style="list-style-type: none"> ● परिचय ● खोज अध्ययन र संरक्षण 	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालको इतिहास जान्ने ऐतिहासिक स्रोतहरूको खोजी गरी त्यसको अध्ययन र त्यसको संरक्षण गर्नका लागि छलफल गराउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१ नेपालको इतिहास जान्ने ऐतिहासिक स्रोतहरूको सूची तयार गरी त्यसको संरक्षण गर्ने उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>	१४
	<p>७.२ बुद्धको भूमि कपिलवस्तुको शाक्यवंशीय इतिहास</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● गौतम बुद्धको भूमि कपिलवस्तुको शाक्यवंशीय इतिहास सम्बन्धमा छोटो परिचय दिने र शाक्य वंशीय इतिहास किन महत्त्वपूर्ण छ, छलफल गराउने ● शाक्य वंशीय इतिहासका मुख्य मुख्य घटनाको चार्ट तयार गर्न लगाउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. गौतम बुद्धको जन्मभूमि कपिलवस्तुको सङ्क्षिप्त इतिहास उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>७.३ आफ्नो वंशको परिचय र वंशावली खोजी</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● आफू बस्ने क्षेत्रमा रहेका जातजातिहरूका बारेमा वंशावली अध्ययन गर्न लगाई आफ्नो 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. आफू बस्ने क्षेत्रमा रहेका कुनै एक</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		वंशका बारेमा छलफल गर्न लगाउने ।	जातजातिको वंशावली तयार गर्नुहोस् ।	
	<p>७.४ नेपालको एकीकरण अभियान</p> <ul style="list-style-type: none"> मुख्य घटनाहरू नेपाल एकीकरणको प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको एकीकरणमा पृथ्वीनारायण शाहको भूमिकाको छोटो परिचय दिने नेपालको एकीकरणका घटनामा आधारित भई समयरेखा निर्माण गर्न लगाउने वा कुनै घटनाक्रमका विषयलाई लिएर कक्षा कोठामा छलफल गर्दै समय रेखाको निर्माण गरिदिने नेपाल एकीकरणका गर्दा पृथ्वीनारायण शाहले व्यहोर्नु परेका बाधाहरूको परिचय गराउने नेपाल एकीकरणले नेपाली समाजमा के कस्तो प्रभाव परेको छ त्यसबारेमा छलफल गराउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भै मूल्याङ्कन गर्ने ।</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालको एकीकरणमा पृथ्वीनारायण शाहको भूमिकाबारे छोटो परिचय गराउनुहोस् नेपालको एकीकरणमा केन्द्रित रही विभिन्न घटनाहरू उल्लेख गरी एउटा समय रेखा निर्माण गर्नुहोस् ? नेपालको एकीकरण गर्न परिआएका बाधाहरू उल्लेख गर्दै एकीकरणका प्रभावबारे सूची तयार पार्नुहोस् । 	
	<p>७.४ नेपाल अङ्ग्रेज युद्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> कारण र प्रभाव नेपाल अङ्ग्रेज युद्धमा नेपाली वीर वीरङ्गानाहरूको योगदान 	<ul style="list-style-type: none"> नेपाल अङ्ग्रेज युद्धका कारणहरू र प्रभावहरूको सूची तयार पार्न लगाउने नेपाल अङ्ग्रेज युद्धमा नेपाली वीर विरङ्गानाको योगदान भल्कने गीत, कथा, कविता तयार पार्न लगाई छलफल गराउने नालापानी किल्लामा भएको नेपाल 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपाल अङ्ग्रेज युद्धका कारणहरूको सूची तयार पार्नुहोस् । नेपाल अङ्ग्रेज युद्धमा नेपाली वीरवीरङ्गानाले पुऱ्याएको योगदानको चर्चा गर्नुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<p>अङ्ग्रेज युद्धको लाइभ रिपोर्टिङ गरिरहेको नमुना भूमिका अभिनय गराउने, नेपाल अङ्ग्रेज युद्धको सङ्क्षिप्त परिचय गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • नेपाल अङ्ग्रेज युद्धको नेपाली समाजमा परेको प्रभावका बारेमा छोटो परिचय गराउने • नेपाल अङ्ग्रेज युद्धमा नेपाली वीर वीरङ्गानाहरूको योगदानका बारेमा छोटो चिनारी गराउने 	<p>३. नेपाल अङ्ग्रेज युद्धको प्रभावहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>४. नेपाल अङ्ग्रेज युद्धमा कुनै एक वीरवीरङ्गानाको योगदानको परिचय दिनुहोस् ?</p>	
	<p>७.५ राणाशासन काल</p> <ul style="list-style-type: none"> • उदय र अन्त्यका कारणहरू • सामाजिक तथा आर्थिक प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> • राणाशासनको उदय र अन्त्यका कारणहरूको सूची तयार गरी तालिका देखाई छलफल गराउने • राणाशासन व्यवस्थामा भएका सामाजिक तथा आर्थिक प्रभावको तालिका निर्माण गर्न लगाउने • राणाशासन व्यवस्थाको सामाजिक आर्थिक परिवर्तनले हालको समाजमा पारेको प्रभावको बारेमा छलफल गराउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भै मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. राणा शासन उदय हुनुका कारणहरूको सूची तयार गर्नुहोस् ?</p> <p>२. राणाशासनका सामाजिक र आर्थिक प्रभावहरूलाई औँल्याउनुहोस् ?</p>	
<p>८. हाम्रा आर्थिक क्रियाकलाप</p>	<p>८.१ कृषि</p> <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • महत्त्व - परम्परागत र 	<ul style="list-style-type: none"> • कृषिको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा मस्तिष्क मन्थन गराउने • आफ्नो समुदायमा हुने कृषि उत्पादनको सूची तयार गर्न लगाई 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. परम्परागत कृषि प्रणालीको महत्त्व लेख्नुहोस् ।</p>	१५

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<p>आधुनिक कृषि</p> <ul style="list-style-type: none"> - अवस्था - महत्त्व - विशेषता <ul style="list-style-type: none"> • कृषि क्षेत्रको विकासको सम्भाव्यता 	<p>तीमध्ये कुन कुन परम्परागत र कुन कुन आधुनिक कृषि उत्पादन हुन् ? पहिचान गर्न लगाउने र परम्परागत कृषि उत्पादनको महत्त्व छलफल गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • स्थानीयस्तरमा व्यावसायिक कृषिको महत्त्व र सम्भावना सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने • नेपालमा कृषिका प्रवर्धनका उपायहरू समूहगत रूपमा छलफल गरी प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने 	<p>२. आधुनिक कृषि प्रणाली र परम्परागत कृषि प्रणालीबिच भिन्नता देखाउनुहोस् ।</p> <p>३. व्यावसायिक कृषिको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस्</p> <p>४. कृषिको आधुनिकीकरण हुन नसक्नुका कारणहरू के के हुन् ?</p>	
	<p>८.२ उद्योग</p> <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • प्रकार (घरेलु तथा साना उद्योग, मझौला र ठुला उद्योगहरू) • महत्त्व • उद्योगको सम्भाव्यता र प्रवर्धनका उपाय 	<p>विद्यार्थीलाई स्थानीय स्तरमा रहेका विभिन्न खालका उद्योगहरूको नाम र उत्पादित वस्तु सम्बन्धमा आफूले जानेका, अनुभव गरेका कुराहरू बताउन लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> • विभिन्न प्रकारका उद्योगको चित्र, भिडियो, स्लाइड प्रदर्शन गरी प्रश्नोत्तर, छलफलद्वारा परिचय, प्रकार र महत्त्व र सम्भावना प्रष्ट पार्ने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. घरेलु (साना), मझौला र ठुला उद्योगबिच फरक देखाउनुहोस् ।</p> <p>२. नेपालको सन्दर्भमा घरेलु उद्योगको महत्त्व चार बुँदामा लेख्नुहोस् ।</p> <p>३. नेपालमा उद्योगका समस्याहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> उद्योगका सम्भाव्यता र प्रवर्धनका उपायहरू समूह समूहमा खोजी गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने । 		
	<p>८.३ व्यापार</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय र महत्त्व प्रकार <ul style="list-style-type: none"> घरेलु व्यापार वैदेशिक व्यापार नेपालमा व्यापारको बजारीकरण र विविधीकरण व्यापारको सम्भावना र प्रवर्धन 	<ul style="list-style-type: none"> व्यापारको परिचय, प्रकार र महत्त्व सम्बन्धमा चित्र, चार्ट स्लाइडको प्रस्तुति र छलफल गरी स्पष्ट पार्ने विद्यार्थीले उपभोग गर्ने वस्तुहरूको व्यापारको विविधीकरण, बजारीकरण र व्यापार प्रवर्धन सम्बन्धमा सम्बन्धमा चित्र, उदाहरण, प्रश्नोत्तरका माध्यमबाट प्रष्ट पार्ने बाह्य व्यापारमा आयातभन्दा निर्यातलाई बढी प्राथमिकता दिन गर्न सकिने उपायहरू छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालमा आयात र निर्यात हुने वस्तुको सूची तयार गर्नुहोस् । आयात न्यूनीकरण गरी निर्यात बढाउन तपाईं के के गर्नुपर्दछ ? 	
	<p>८.४ श्रम । आयआर्जन र रोजगार एवम् उच्चमशिलता</p> <ul style="list-style-type: none"> श्रमप्रतिको सम्मान श्रम तथा आयआर्जन एवम् रोजगार र उच्चमशिलताबिचको 	<ul style="list-style-type: none"> श्रम र रोजगारको सामान्य अवधारणा उदाहरणसहित स्पष्ट पार्ने विभिन्न उदाहरण । चित्र, घटना अध्ययनका माध्यमबाट श्रम र रोजगारको अन्तरसम्बन्ध स्पष्ट पार्ने रोजगार व्यवस्थापनका उपायहरू 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> श्रम र रोजगारबिचको अन्तरसम्बन्ध उल्लेख गर्नुहोस् । उच्चमशिलताको महत्त्व बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्नुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	सम्बन्ध	<p>र स्वरोजगार र उच्चमशिलता सिर्जना गर्ने सम्बन्धमा समूहगत छलफल गरी प्रस्तुतीकरण गर्न लगाई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने</p> <p>- समूह समूहमा उच्चमशिलता विकास गर्न कुनै एक योजना बनाई सो योजनालाई कार्यन्वयनसमेत गर्नुहोस् ।</p>		
९.हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग	<p>९.१ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपालका मित्र राष्ट्र एवम् संस्थाहरू र तिनको योगदानहरू 	<ul style="list-style-type: none"> नेपाललाई सहयोग गर्ने दातृ राष्ट्रहरू सङ्घ संस्थाहरूको सूची तयार गरी छलफल गराउने संयुक्त राष्ट्रसङ्घले नेपालमा गरेका सहयोगका क्षेत्र र सहयोगको सूची, 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. नेपाललाई सहयोग गर्ने दातृ राष्ट्रहरू सूची तयार गर्नुहोस् ।</p>	११
	<p>९.२ संयुक्त राष्ट्र सङ्घ र नेपाल</p> <ul style="list-style-type: none"> सम्बन्ध र सहयोग शान्ति स्थापनामा नेपालको योगदान 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालले संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा पुऱ्याएको योगदानको सूची तयार गरी छलफल गर्न लगाउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. संयुक्त राष्ट्र सङ्घमा नेपालले पुऱ्याएको योगदानबारे छलफल गर्नुहोस् ?</p> <p>२. अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति स्थापनामा नेपालले खेलेको भूमिकाका बारेमा चर्चा गर्नुहोस् ?</p>	
	<p>९.३ क्षेत्रीय सङ्गठनहरू र नेपाल</p> <ul style="list-style-type: none"> सार्क 	<ul style="list-style-type: none"> क्षेत्रीय सङ्गठनमा आवद्ध राष्ट्रहरूको सूची तयार गरी सार्क देशहरूको नक्सासहित चिनारी गराउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. क्षेत्रीय सङ्गठनको स्थापनाको उद्देश्य</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> युरोपियन युनियन (परिचय र भूमिका) 	<ul style="list-style-type: none"> क्षेत्रीय सङ्गठनको उद्देश्य, कार्यक्षेत्र तालिका/सूची/चार्ट प्रदर्शन गरी प्रश्नोत्तर गराउने र नेपालको भूमिकाका बारेमा परिचय गराउने क्षेत्रीय सङ्गठनको गतिविधि समेटी समूह समूहमा चार्ट वा तालिका तयार पार्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>लेख्नुहोस् ।</p> <ol style="list-style-type: none"> क्षेत्रीय सङ्गठनका गतिविधि समेटी समूह समूहमा चार्ट वा तालिका तयार पार्न लगाउनुहोस् ? क्षेत्रीय सङ्गठनका कुनै दुई उद्देश्यहरू लेख्नुहोस् । क्षेत्रीय सङ्गठनका कुनै दुईओटा कार्यक्षेत्र बताउनुहोस् । 	
	९.४ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा इमेल, इन्टरनेट, वेबसाइट, मोबाइल, ल्यापटप, ट्याबलेट, अनलाइन मिडिया जस्ता प्रविधि र सामग्रीको परिचय, प्रभावकारी उपयोग र सावधानी	<ul style="list-style-type: none"> मल्टिमिडिया, अनलाइन खबर, सामाजिक सञ्जालको परिचय, समुचित प्रयोग र दुरुपयोगसम्बन्धी तालिका/चार्ट, तस्बिर, वृत्तचित्र/भिडियो र सम्भव भए इन्टरनेटको प्रयोग गरी प्रश्नोत्तर, व्याख्यान, प्रदर्शनद्वारा प्रस्ट पारिदिने । 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> सूचना प्रविधिको साधनहरूको सूची बनाउनुहोस् मल्टिमिडिया, अनलाइन खबर, सामाजिक सञ्जालका कुनै दुई दुईओटा फाइदा बताउनुहोस् । 	
	९.५ विश्वमा घटेका मुख्य समसामयिक घटना <ul style="list-style-type: none"> जलवायु परिवर्तन विश्वव्यापी रूपमा फैलिएका महामारी (कोभिड र अन्य 	<ul style="list-style-type: none"> समसामयिक घटनाहरू सङ्कलन गर्न लगाई कक्षामा पालैपालो भन्न लगाउने दैनिक पत्रपत्रिका वा रेडियो टिभीको समाचार सुनी वा हेरी एक हप्ता सम्मको समाचार सङ्कलन गर्न लगाउने 	<p>तलका प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <ol style="list-style-type: none"> कुनै दुईओटा समसामयिक घटना लेखी त्यसको प्रभावसमेत उल्लेख गर्नुहोस् । समसामयिक घटनाको जानकारी हुँदा र जानकारी नहुँदा हाम्रो समाजमा कस्तो प्रभाव पर्न सक्छ, उल्लेख गर्नुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	<p>महामारी) र यसको प्रभाव</p> <ul style="list-style-type: none"> • खेलकुद, शिक्षासम्बन्धी गतिविधि • स्वास्थ्यसम्बन्धी गतिविधि • वैज्ञानिक खोज तथा आविष्कार 	<ul style="list-style-type: none"> • समसामयिक घटनासँग सम्बन्धित रही हाजिरीजवाफ प्रतियोगिता गर्न लगाउने • समसामयिक घटनासँग सम्बन्धित समाचार, चित्र, सम्पादकीय आदि सङ्कलन गरी बुलेटिन बोर्डमा टाँस्न लगाउने 		
१०.जनसङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन	<p>१०.१ जनसाङ्ख्यिकीका तत्त्वहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> • जन्म • मृत्यु • बसाइँसराइ 	<ul style="list-style-type: none"> - जनसाङ्ख्यिकीका तत्त्वहरूको सूची निर्माण गर्न लगाउने - जनसाङ्ख्यिकीका तत्त्वहरूको छलफल गरी छोटो प्रस्तुती गर्न लगाउने 	निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने : १. जनसाङ्ख्यिकीका तत्त्वहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।	८
	<p>१०.२ नेपालमा जनसङ्ख्या परिवर्तनमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> • जन्म • मृत्यु • बसाइँसराइ 	<ul style="list-style-type: none"> - चित्र, चार्ट । भिडियो आदि मार्फत जनसङ्ख्या परिवर्तनमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको प्रश्नोत्तर छलफल गरी स्पष्ट पार्ने - स्थानीय समुदायमा जनसङ्ख्या परिवर्तनमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू समेटेर एक लेख तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । 	निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने : १. नेपालमा जनसङ्ख्या परिवर्तनमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।	
	१०.४ नेपालमा बसाइँसराइका	- नेपालमा बसाइँसराइका कारणहरू सम्बन्धमा जोडी जोडीका	निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	कारण र असर	<p>विचारहरू सङ्कलन गरी छलफल गर्ने र अन्त्यमा शिक्षकले आफ्नो विचार समेटेी प्रस्तुत गरी निष्कर्ष दिने</p> <p>- नेपालमा बसाइँसराइका असर सम्बन्धमा मामला अध्ययन गर्न लगाई छलफलमार्फत निष्कर्षमा पुग्ने</p>	<p>१. नेपालमा बसाइँसराइ हुनुका कारणहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>२. नेपालमा बसाइँसराइले पारेको असरहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p>	
	१०.५ जनसङ्ख्या वृद्धिका कारण र असरहरू	<p>- जनसङ्ख्या वृद्धिका कारणहरूको चित्र, चार्ट आदि मार्फत स्पष्ट पारिदिने</p> <p>- जनसङ्ख्या वृद्धिका असरहरू समूह समूह छलफल गरी समूह निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने ।</p>	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>(क) जनसङ्ख्या वृद्धिका असरको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p>	
	१०.६ जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका उपायहरू	<ul style="list-style-type: none"> • जनसङ्ख्या व्यवस्थापनको उदाहरणसहित छोटो परिचय दिने • जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका उपायहरू फल्कने चार्ट प्रस्तुति र छलफल गराउने • जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा युवाहरूको भूमिका विषयमा निबन्ध लेखन प्रतियोगिता गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>(क) जनसङ्ख्या व्यवस्थापन भनेको के हो ?</p> <p>ख) जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका उपायहरू के के हुन ?</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	सम्भावित सहजीकरण प्रक्रिया	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्य घण्टा
	१०.७ पारिवारिक स्वास्थ्य र हेरचाह <ul style="list-style-type: none"> परिचय महत्त्व व्यावहारिक अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> पारिवारिक स्वास्थ्यको परिचय र महत्त्व उदाहरणसहित प्रस्तुत गर्ने पारिवारिक स्वास्थ्य र हेरचाहसम्बन्धी चित्र, पोस्टर आदि निर्माण र सङ्कलन गर्न लगाउने 	निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा भई मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> पारिवारिक स्वास्थ्य भनेको के हो ? पारिवारिक स्वास्थ्यको महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् । 	

कक्षा १०

विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
१. हामी र हाम्रो समाज	१.१ सामाजिकीकरण <ul style="list-style-type: none"> परिचय र तत्त्व महत्त्व सामाजिकीकरण माध्यमहरू/ निकायहरू सामाजिकीकरणका व्यावहारिक अभ्यासहरू 	<ul style="list-style-type: none"> उदाहरणसहित प्रश्नोत्तर र छलफल विधिबाट सामाजिकीकरणको परिचय दिने भिडियो, स्लाइड, चित्र, फोटो आदिको प्रयोग गरी सामाजिकीकरणको महत्त्वका सम्बन्धमा छलफल गराउने सामाजिकीकरणका तत्त्वहरू सम्बन्धमा स्वमूल्याङ्कन गर्न गराउने सामाजिकीकरण गराउने निकायहरू सम्बन्धमा पुनरवलोकन गराउँदै 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> सामाजिकीकरणको परिचय दिनुहोस् । सामाजिकीकरण महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् । तपाईंलाई सामाजिकीकरण तत्त्वहरूमध्ये कुन चाहिँ सबैभन्दा बढी महत्त्वपूर्ण लाग्छ, किन ? सामाजिकीकरणका निकायहरू के के हुन् ? 	८

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		समूह छलफल गराई प्रस्तुति गर्न लगाउने	५. विद्यार्थीको व्यवहार निरन्तर अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्ने	
	१.२ हाम्रो पहिचान र विविधता <ul style="list-style-type: none"> पहिचानको अर्थ र महत्त्व हाम्रा विविध पहिचानहरू (राष्ट्रिय, जातीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक, अपङ्गता) को परिचय र महत्त्व विविधतामा एकता र यसको महत्त्व 	<ul style="list-style-type: none"> भिडियो, स्लाइड, चित्र, फोटो आदिको प्रयोग गरी पहिचानको अर्थ र महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने समूहमा हाम्रा पहिचानहरू (राष्ट्रिय, जातीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक) र तिनीहरूको महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गरी प्रस्तुति गराउने र शिक्षकले निष्कर्ष दिने भिडियो, स्लाइड, चित्र, फोटो आदिको प्रयोग गरी हाम्रा पहिचानहरू र तिनीहरूका महत्त्व सम्बन्धमा थप जानकारी दिने “हाम्रो पहिचान : हाम्रो गौरव” शीर्षकमा वक्तृत्व वा निबन्ध लेखन गराउने 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय पहिचान भनेको के हो ? हाम्रा पहिचानहरू किन महत्त्वपूर्ण छन्, कारणसहित लेख्नुहोस् । के कारणले तपाईं नेपाली भएको गौरव गर्नुहुन्छ ? निम्न आधारमा वक्तृता वा निबन्धको मूल्याङ्कन गर्ने <ul style="list-style-type: none"> प्रस्तुतीकरण ढाँचा विषयवस्तु सिर्जनात्मकता 	
	१.३ हाम्रा राष्ट्रिय गौरवहरू <ul style="list-style-type: none"> नेपाललाई विश्वमा चिनाउने कुराहरू (बहुसांस्कृतिकता, वीरता, राष्ट्रिय भन्डा, राष्ट्रिय गान, सगरमाथा, लुम्बिनी, 	<ul style="list-style-type: none"> आफ्ना समुदाय, गाउँ वा सहरलाई चिनाउने कुराहरू सम्बन्धमा समूहमा छलफल गराई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने नेपाललाई विश्वमा चिनाउने कुराहरू सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गर्ने 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय पहिचान भनेको के हो ? तपाईं नेपाली भएकोमा गौरव गर्ने कारणहरू के के हुन् ? 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	पशुपतिनाथ, जानकी मन्दिर) को परिचय र महत्त्व	<ul style="list-style-type: none"> - राष्ट्रिय भन्डासहित राष्ट्रिय गान गाउन लगाउने - भिडियो, स्लाइड, चित्र, फोटो आदिको प्रयोग गरी हाम्रा राष्ट्रिय गौरवहरू परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने - समूह विभाजन गरी हाम्रा राष्ट्रिय गौरवहरू भल्कने चित्र, चार्ट वा पोस्टर तयार गराउने 	<p>३. “नेपाललाई बहुभाषिक, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक मुलुक भनिन्छ ।” यस भनाइलाई प्रस्ट पार्नुहोस् ।</p> <p>४. विद्यार्थीले तयार गरेका चित्र, चार्ट र पोस्टरलाई निम्न आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ मौलिकता र सिर्जनशिलता ○ साजसज्जा ○ विषयवस्तुसँगको तादात्म्यता 	
२.विकासका पूर्वाधार	<p>२.१ मानव विकास सूचकाङ्क</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अवधारणा ● नेपालको मानव विकास सूचकाङ्कको स्थिति र सार्क राष्ट्रहरूसँग तुलना ● नेपालको मानव विकासको अवस्था सुधार गर्ने उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - मानव विकास र मानव संसाधन विकासबिचका भन्नता सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर तथा छलफल गराउने - भिडियो, स्लाइड, चित्र, फोटो आदिको प्रयोग गरी मानव विकास सूचकाङ्कको परिचय, महत्त्व र सार्क राष्ट्रहरू र विश्वमा नेपालको स्थिति सम्बन्धमा छलफल गराउने - समूहमा कुनै एउटा मानव विकास सूचकाङ्क कम भएको घटना दिई समस्या पहिचान र समाधानका उपायहरू सम्बन्धमा सुझाव दिन लगाउने - नेपालमा मानव विकासको अवस्था 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. मानव विकास सूचकाङ्क भनेको के हो ? २. मानव विकास सूचकाङ्कबाट के थाहा पाउन सकिन्छ ? ३. मानव विकास सूचकाङ्कका आधारमा नेपाल कस्तो देश हो ? ४. सार्क राष्ट्रहरूको मानव विकास सूचकाङ्कको विश्लेषण गर्नुहोस् । ५. नेपालको मानव विकास सूचकाङ्क कम हुनुका कुनै दुईओटा कारणहरू लेख्नुहोस् । 	१०

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		कमजोर हुनाका कारणहरू र यसलाई सुधार गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा समूह छलफल गरी प्रस्तुति गर्न लगाउने	६. नेपालको मानव विकास सूचकाङ्क वृद्धि गराउनका लागि के के गर्नुपर्ला ?	
	२.२ दिगो विकास <ul style="list-style-type: none"> दिगो विकासको अवधारणा दिगो विकासका लागि भएका प्रयासहरू दिगो विकासलाई प्रवर्धन गर्ने उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> पूर्व कक्षाहरूमा अध्ययन गरेका कुराहरू स्मरण गराउँदै दिगो विकासको अवधारणा सम्बन्धमा समूहमा छलफल गराई केही कक्षामा प्रस्तुत गराउने भिडियो, स्लाइड, चित्र, फोटो आदिको प्रयोग गरी दिगो विकासको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने आफ्नो घर र विद्यालय वरपरको दिगो विकासलाई प्रवर्धन गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गरी छलफल गराउने दिगो विकासलाई प्रवर्धन गर्ने उपायहरूसँग सम्बन्धित परियोजना कार्य गराउने 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने : <ol style="list-style-type: none"> दिगो विकास भनेको के हो ? दिगो विकास गर्ने कुनै चार उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् । दिगो विकासका कुनै चार लक्ष्यहरू (सन् २०१६-२०३०) लेख्नुहोस् । नेपालमा दिगो विकासका लक्ष्यहरूका वर्तमान स्थितिको समीक्षा गर्नुहोस् । निम्न आधारमा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने <ul style="list-style-type: none"> जिम्मेवारी बहन व्यक्तिगत सक्रियता प्रतिवेदन तयारी 	
	२.३ सङ्घीय नेपाल र विकासको प्रादेशिक अवधारणा <ul style="list-style-type: none"> विकासको संघीय र 	<ul style="list-style-type: none"> विकासको अवधारणा सम्बन्धमा छोटो प्रश्नोत्तर गर्ने भिडियो, स्लाइड, चित्र, फोटो, नक्सा आदिको प्रयोग गरी विकासको 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<p>प्रादेशिक अवधारणाको परिचय र महत्त्व</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपालको सामाजिक आर्थिक विकासमा सङ्घीयताले सिर्जना गरेका अवसर तथा सबल बनाउने उपायहरू 	<p>प्रादेशिक अवधारणाको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> सङ्घीयताको अवधारणा सम्बन्धमा छलफल गराई कक्षामा प्रस्तुत गराउने सङ्घीयता कार्यान्वयन हुनुअघि र पछि स्थानीय तहमा भएको विकास स्थिति सम्बन्धमा छलफल गराउने भिडियो, स्लाइड, चित्र वा फोटोको प्रयोग गरी सङ्घीयताको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा छलफल गराउने समूहमा नेपालमा सङ्घीयता कार्यान्वयनका चुनौती र तिनीहरूलाई सामना गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा छलफल र बुँदा टिपोट गरी प्रस्तुति र छलफल गराउने 	<ol style="list-style-type: none"> विकासको क्षेत्रीय अवधारणा भनेको के हो ? सङ्घीयताको परिचय दिनुहोस् । सङ्घीयताका कुनै चार फाइदाहरू लेख्नुहोस् । नेपालमा सङ्घीयताको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न के के कुराहरूमा ध्यान दिनुपर्ला ? 	
	<p>२.४ नेपालका राष्ट्रिय गौरवका विकास आयोजनाहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय गौरवका विकास आयोजनाको परिचय नेपालका राष्ट्रिय गौरवका विकास 	<ul style="list-style-type: none"> विकास आयोजनाको परिभाषा सम्बन्धमा छलफल गराई कक्षामा प्रस्तुत गराउने भिडियो, स्लाइड, चित्र वा फोटोको प्रयोग गरी विकास आयोजनाका प्रकार सम्बन्धमा छलफल गराउने विभिन्न अध्ययन सामग्रीका आधारमा समूह छलफल गराई एक 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> विकास आयोजना भनेको के हो ? विकास आयोजना कति प्रकारका हुन्छन् र ती कुन कुन हुन् ? नेपालमा सञ्चालित कुनै आठ राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूका 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	आयोजनाहरूको सामान्य जानकारी र प्राप्त हुने उपलब्धिहरू	<p>एक राष्ट्रिय गौरवका विकास आयोजनाहरूको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा बुँदा टिपोट गर्न लगाउने र कक्षामा प्रस्तुति र छलफल गराउने</p> <ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय गौरवका विकास आयोजनाका फाइदा सम्बन्धमा उदाहरणसहित छलफल गरी स्पष्ट पारिदिने समूहमा आफू बसेको प्रदेशका राष्ट्रिय गौरवका विकास आयोजनाहरूको समीक्षा तयार गरी कक्षामा प्रदर्शन गराउने 	<p>सूची तयार पार्नुहोस् ।</p> <p>४. तपाईंले आफू बसेको प्रदेशमा कुनै दुईओटा राष्ट्रिय गौरवका विकास आयोजनाहरू थप गर्न सिफारिस गर्नु परेमा कुन कुन विकास आयोजना सिफारिस गर्नुहुन्छ, कारणसहित लेख्नुहोस् ।</p>	
३.हाम्रा सामाजिक मूल्य मान्यता	<p>३.१ हाम्रा सम्पदाहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> सम्पदाको परिचय र प्रकार र महत्त्व सम्पदा संरक्षणका उपायहरू विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका सम्पदाहरूको परिचय, महत्त्व संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यालय वरपरका धार्मिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक सम्पदाको भ्रमण गराई परिचय र प्रकार सम्बन्धमा छलफल गराउने भिडियो, स्लाइड, चित्र वा फोटोको प्रयोग गरी धार्मिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक सम्पदा सम्बन्धमा थप जानकारी दिँदै तिनीहरूको अवस्था सम्बन्धमा छलफल गराउने सम्पदा संरक्षणका चुनौती र संरक्षणका उपायहरू सम्बन्धमा छलफल गराई कक्षामा प्रस्तुत 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> सम्पदा भनेको के हो, ती कति प्रकारहरू हुन्छन् ? नेपालका सम्पदाहरूलाई संरक्षण गर्नु किन आवश्यक छ ? चार बुँदामा लेख्नुहोस् । नेपालका सम्पदाहरू संरक्षण गर्ने कुनै चार उपायहरू लेख्नुहोस् । विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत 	१४

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		<p>गराउने र निष्कर्ष दिने</p> <ul style="list-style-type: none"> समूहमा सम्पदा संरक्षणका चुनौती र संरक्षणका उपायहरू सम्बन्धमा छलफल गरी कक्षामा प्रस्तुति गर्न लगाउने कक्षालाई पाँच समूहमा विभाजन गरी विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका दुई दुई सम्पदाको परिचय, महत्त्व र प्रवर्धन गर्ने उपायहरू सम्बन्धमा बुँदा सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुति र छलफल गराउने नेपालको नक्सामा विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका सम्पदाहरू अङ्कित गर्न लगाउने 	<p>नेपालका सम्पदाहरूको सूची बनाउनुहोस् ।</p> <p>५. लुम्बिनी क्षेत्रलाई विश्व सम्पदा सूचीमा किन सूचीकृत गरिएको हो ?</p> <p>६. तपाईंले विश्वसम्पदा सूचीमा कुनै दुई नेपालका सम्पदा सूचीकृत गराउन पाउनुभयो भने कुन कुन सम्पदा सूचीकृत गर्नहुन्थ्यो र किन ?</p> <p>७. विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत नेपालका सम्पदाहरूको प्रवर्धन गर्न कुनै चार उपायहरूको सूची बनाउनुहोस् ।</p>	
	<p>३.२ हाम्रो लोक तथा शास्त्रीय कला</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपालका मुख्य लोकगीत, लोकनृत्य र लोकबाजाहरू <ul style="list-style-type: none"> - परिचय - महत्त्व - सम्मान - चुनौती र संरक्षणका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> भिडियो (सम्भव नभए अडियो वा फोटो) प्रयोग गरी नेपालका मुख्य लोकगीत, लोकनृत्य र लोकबाजाहरू सम्बन्धमा छलफल गराउने विद्यार्थीका समुदायमा भएका लोकगीतहरू गाउन र लोकनृत्य प्रदर्शन गर्न लगाउने लोकगीत, लोकबाजा तथा लोकनृत्यका बिचको आपसी सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. लोकगीत/लोकनृत्य/लोकबाजा भनेको के हो ?</p> <p>२. लोकगीत/लोकनृत्य/लोकबाजाको विशेषताको सूची तयार पार्नुहोस् ।</p> <p>३. कुनै चार प्रकारका लोकगीत/लोकनृत्य/लोकबाजाहरूको परिचय दिनुहोस् ।</p> <p>४. लोकगीत/लोकनृत्य/</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> • लोकनृत्य र शास्त्रीय नृत्यबिचका भिन्नता सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने • सिकाइ सामग्री अध्ययन गर्न लगाई समूहमा नेपालका लोकगीत, लोकनृत्य र लोकबाजाहरूका महत्त्व, चुनौती र संरक्षणका उपायहरू सम्बन्धमा बुँदा टिपोट गराउने र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>लोकबाजाको महत्त्वको सूची बनाउनुहोस् ।</p> <p>५. लोकगीत/लोकनृत्य/लोकबाजाहरू किन सङ्कटमा परेका छन्</p> <p>६. लोकगीत/लोकनृत्य/लोकबाजाहरू संरक्षण गर्ने उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>३.३ हामी राष्ट्रिय दिवसहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> • मुख्य राष्ट्रिय दिवस - परिचय र महत्त्व (संविधान दिवस, गणतन्त्र दिवस, सहिद दिवस, मजदुर दिवस, नारी दिवस, शिक्षा दिवस, बाल दिवस आदि) • राष्ट्रिय दिवसहरू मनाउने तरिका र योजना तयारी 	<ul style="list-style-type: none"> • राष्ट्रिय दिवसको परिभाषा सम्बन्धमा TPS गराई केही जोडीलाई कक्षामा प्रस्तुत गराउने । • भिडियो, स्लाइड, चित्र वा फोटोको प्रयोग गरी नेपालका मुख्य राष्ट्रिय दिवसहरूको परिचय सम्बन्धमा छलफल गराउने • नेपालका मुख्य राष्ट्रिय दिवसहरूको महत्त्व सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने • कुनै एक राष्ट्रिय दिवस मनाउनका लागि कार्य विभाजन र तयारी गरी कक्षामा नमुना प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. राष्ट्रिय दिवस भनेको के हो ?</p> <p>२. हामी राष्ट्रिय दिवस किन मनाउनुपर्दछ ?</p> <p>३. राष्ट्रिय दिवस मनाउने हाल प्रचलित तरिकामा के के सुधार गर्नपर्ला ?</p> <p>४. नेपालमा मनाइने कुनै चार राष्ट्रिय दिवसहरूको मितिसहित सूची तयार पार्नुहोस् ।</p> <p>५. यस वर्षको बालदिवस मनाउनका लागि कार्यक्रम योजना तयार गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>३.४ अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्वहरू (नेल्सन</p>	<ul style="list-style-type: none"> - भिडियो, स्लाइड, चित्र वा फोटोको प्रयोग गरी नेल्सन मण्डेला र 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थी</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<p>मन्डेला, मलाला युसफजाई)</p> <ul style="list-style-type: none"> - नेलसन मण्डेला र मलाला युसफजाईको जीवनी, समाजमा योगदान र प्राप्त हुने प्रेरणा 	<ul style="list-style-type: none"> - मलाला युसफजाई सम्बन्धमा छलफल गराउने - समूहमा विभाजन गरी नेलसन मन्डेला र मलाला युसफजाईका जीवनका विभिन्न पक्षहरू र योगदान सम्बन्धमा बुँदा टिपोट गराई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने - नेलसन मन्डेला र मलाला युसफजाईका सम्बन्धमा इन्टरनेट वा सन्दर्भ सामग्री अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने - नेलसन मन्डेला र मलाला युसफजाईका जीवनीबाट प्राप्त हुने प्रेरणा सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने - कुनै एक राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्व (नाम दिएर) सम्बन्धमा इन्टरनेट वा सन्दर्भ सामग्री अध्ययन गरी जीवनी लेख्न लगाउने 	<p>मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा योगदान पुऱ्याउने व्यक्तित्वको जीवनी अध्ययन गर्नु किन आवश्यक छ ? २. नेलसन मन्डेलाले गरेका महत्त्वपूर्ण कामहरूको सूची तयार पार्नुहोस् । ३. मलाला युसफजाईको जीवनीबाट तपाईंले प्राप्त गरेको प्रेरणाका सम्बन्धमा बताउनुहोस् । ४. स्थानीय स्तरमा योगदान दिएका कुनै एक व्यक्तिको छोटो जीवनी लेख्नुहोस् । 	
	<p>३.५ विश्वबन्धुत्व र मानवता</p> <ul style="list-style-type: none"> • विश्वबन्धुत्व र मानवता - परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> • विश्वबन्धुत्व सम्बन्धमा पालैपालो समूह छलफल गराई कक्षामा प्रस्तुत गराउने • विश्वबन्धुत्वको पूर्वीय परम्परा र मानवता सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. विश्वबन्धुत्व भनेको के हो ? २. विश्वग्रामको परिचय दिनुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> - मानव जीवनमा तिनले पारेको प्रभाव • बदलिँदो विश्व परिवेशमा सामाजिक सांस्कृतिक अन्तरघुलन र मानवीय मूल्य मान्यताको महत्त्व 	<p>छलफल गराउने, जस्तै: वसुधैव कुटुम्बकम्</p> <ul style="list-style-type: none"> • विश्वबन्धुत्व र मानवताको वर्तमान अवस्थाबारे केही घटनाहरू अध्ययन गराई छलफल गराउने • समूहमा मानवता र विश्वबन्धुत्वले मानव जीवनमा पारेको प्रभाव र बदलिँदो विश्व परिवेशमा आवश्यक सामाजिक सिपहरू सम्बन्धमा बुँदा टिपोट गराई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने • विश्वग्राम र विश्वबन्धुत्व शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाउने 	<p>३. 'वसुधैव कुटुम्बकम्' को अर्थ बताउनुहोस् ।</p> <p>४. विश्वग्राम र विश्वबन्धुत्वले मानव जीवनमा पारेको प्रभावको सूची बनाउनुहोस् ।</p> <p>५. वर्तमान परिवेशमा विश्वबन्धुत्वको महत्त्व बताउनुहोस् ।</p> <p>६. विश्वबन्धुत्वको अभिवृद्धिका लागि उपयुक्त उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>३.६ ज्येष्ठ नागरिक तथा असहाय र अपाङ्गता भएका व्यक्तिप्रतिको दायित्व</p> <ul style="list-style-type: none"> • ज्येष्ठ नागरिकको परिचय, भूमिका, सम्मान र सामाजिक दायित्व • नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी सामाजिक सुरक्षा 	<ul style="list-style-type: none"> - ज्येष्ठ नागरिकको परिचय सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने - भिडियो, स्लाइड, चित्र वा फोटोको प्रयोग गरी ज्येष्ठ नागरिकको महत्त्व र नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र सामाजिक दायित्व सम्बन्धमा छलफल गराउने - समूहमा ज्येष्ठ नागरिक तथा असहाय एवम् अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रतिको दायित्व सम्बन्धमा बुँदा टिपोट गराई कक्षामा प्रस्तुत 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. ज्येष्ठ नागरिकको परिचय दिनुहोस् ।</p> <p>२. कुनै चार बुँदामा ज्येष्ठ नागरिकको महत्त्व लेख्नुहोस् ।</p> <p>३. ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी के के कानुनी व्यवस्था छ ? उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>४. असहाय एवम् अपाङ्गता भएका</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> • असहाय एवम् अपाङ्गता भएका व्यक्ति - परिचय - भूमिका - सामाजिक दायित्व 	<p>गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> - जेष्ठ नागरिक तथा असहाय एवम् अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रति व्यक्ति र समुदायको भूमिकासम्बन्धी अभिनय गर्न लगाउने 	<p>व्यक्तिहरू र हाम्रो दायित्व' शीर्षकमा एउटा छोटो भाषण तयार पार्नुहोस् ।</p>	
४. सामाजिक समस्या र समाधान	<p>४.१ सामाजिक समस्याहरू: पहिचान, असर र समाधान</p> <ul style="list-style-type: none"> • मानव बेचबिखन • यौन विकृति र विसङ्गतिहरू • घरेलु हिंसा • भ्रष्टाचार • केही प्रथाजनित अन्धविश्वास - घुम्टो - छाउपडि - दाइजो/तिलक 	<ul style="list-style-type: none"> - समाजमा रहेका विभिन्न समस्याहरूको पहिचान गरी सूची तयार गर्न लगाउने - मानव बेचबिखन, घरेलु हिंसा, यौन विकृति र विसङ्गति, स्रोत साधनको दोहन र भ्रष्टाचारको अवधारणा र समाजमा पार्ने असर सम्बन्धमा चित्र प्रदर्शन, छलफल, कथा कविता आदि मार्फत प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने - मानव बेचबिखन, घरेलु हिंसा, स्रोत साधनको दोहनको नियन्त्रण र भ्रष्टाचारको समाधानका उपायहरू सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने । - मानव बेचबिखन, घरेलु हिंसा, स्रोतसाधनको दोहन र भ्रष्टाचार विरुद्धको चित्र वा पोस्टर तयार पार्न लगाई कक्षामा प्रदर्शन गर्न 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. मानव बेचबिखन सामाजिक अपराध हो ? किन ? २. स्रोतसाधनको दोहनले समाजमा पार्ने असर सम्बन्धमा सूची तयार पार्नुहोस् । ३. घुम्टो प्रथाले समाजमा पार्ने असरहरू के के हुन ? लेख्नुहोस् । ४. छाउपडि प्रथालाई हटाउन अपनाउन सकिने कुनै व्यवहारिक सुझावहरू प्रस्तुत गर्नुहोस् । ५. विद्यार्थीले तयार पारेको चित्र वा पोस्टरलाई निम्न आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् । (क) डिजाइन (ख) सन्देश 	१२

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		<p>लगाउने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> - विभिन्न प्रथाहरूको परिचय र तिनले समाजमा पार्ने असर सम्बन्धमा ब्रेनस्टोर्मिङ गर्न लगाउने - ती प्रथाको निराकरणमा विभिन्न निकायहरूको भूमिका सम्बन्धमा जोडी जोडीमा अन्तरक्रिया गराई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<p>(ग) प्रस्तुति</p> <p>(घ) विषयवस्तुसँगको तादात्म्यता</p>	
	<p>४.२ सामाजिक समस्या पहिचान र समस्या समाधानको सिप</p> <ul style="list-style-type: none"> • समस्या पहिचान • विकल्पको छनोट • विकल्पको विश्लेषण • सही विकल्पको छनोट • कार्यान्वयन 	<ul style="list-style-type: none"> - समस्या पहिचान र समस्या समाधान सम्बन्धमा विभिन्न घटनाहरू बनाएर प्रस्तुत गर्ने - समस्या समाधानका चरणहरूमा अभ्यास गराउने - समस्या समाधानलाई जीवनपद्धतिका रूपमा विकास गराउन अभिप्रेरित गर्ने अभ्यास गराउने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न :</p> <ol style="list-style-type: none"> १ कसरी समस्या समाधान गर्न सकिन्छ ? २. समस्या समाधानका व्यावहारिक उपायहरू के के हुन् ? 	
	<p>४.३ सामाजिक सुधारमा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाले खेलेको भूमिका</p> <ul style="list-style-type: none"> • युनिसेफ • संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय जनसङ्ख्या कोष, आइएलओ • ट्रान्सपरेन्सी 	<ul style="list-style-type: none"> - सामाजिक सुधारमा संलग्न अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको सूची तयार पार्न लगाउने - सामाजिक सुधारमा संलग्न विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको छोटो परिचय र योगदान उल्लेख भएको चार्ट वा तालिका प्रस्तुति गरी र 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न</p> <ol style="list-style-type: none"> १ सामाजिक सुधारमा युनिसेफले खेलेको भूमिका उल्लेख गर्नुहोस् ? २. आइएलओ सुधारमा सक्रिय संस्था हो, कसरी ? 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	इन्टरनेसनल आदि)	छलफल गराउने		
५. नागरिक चेतना	५.१ राज्यका प्रमुख तीन अङ्गहरू <ul style="list-style-type: none"> सङ्घीय व्यवस्थापिका, संघिय कार्यपालिका र न्यापालिकाको परिचय र कार्यहरू र अन्तरसम्बन्ध 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न चित्र चार्ट तालिका देखाउँदै राज्यका प्रमुख तीन अङ्गहरूको परिचय, कार्य र अन्तरसम्बन्ध उल्लेख गर्ने शक्ति सन्तुलन र नियन्त्रण (कार्यपालिका, न्यापालिका र व्यवस्थापिका) को अवधारणा र महत्त्व सम्बन्धमा समूहगत रूपमा छलफल, अन्तरक्रिया गर्न लगाई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने शक्ति सन्तुलन र नियन्त्रण सम्बन्धमा जानकार व्यक्तिलाई आमन्त्रण गरी स्रोत कक्षा लिन लगाउने 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न <ol style="list-style-type: none"> कार्यपालिकाका कार्यहरू लेख्नुहोस् ? शक्ति सन्तुलन र नियन्त्रणलाई परिभाषित गर्नुहोस् ? कानून बनाउने निकाय भन्नाले राज्यको कुन अङ्गलाई चिनिन्छ ? 	१८
	५.२ राजनीतिक दल <ul style="list-style-type: none"> परिचय भूमिका र जिम्मेवारी 	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीलाई आफूलाई थाहा भएका राजनीतिक दलहरूको नाम भन्न लगाउने ती राजनीतिक दलको परिचय र भूमिका के हो भन्ने सम्बन्धमा छलफल गराउने राजनीतिक दल प्रजातन्त्र, मानवअधिकार र स्वतन्त्रताका संरक्षण हुन भन्ने सम्बन्धमा समाचारको 	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न <ol style="list-style-type: none"> हाल राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त दलहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ? राजनीतिको भूमिका सम्बन्धमा एक पृष्ठ लामो लेख तयार पार्नुहोस् ? 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		सम्पादकीय तयार पार्न लगाउने - नेपालका राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त दल, उनीहरूको परिचय, ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, वर्तमान अवस्था आदि खोजी गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने गरी परियोजना कार्य गराउने		
	५.४ निर्वाचन प्रक्रिया र यसमा नागरिकले खेल्नुपर्ने भूमिका	- निर्वाचन प्रक्रिया सम्बन्धमा स्लाइड वा चार्टमार्फत छोटो प्रस्तुतीकरण दिने - निर्वाचनमा नागरिकले खेल्नुपर्ने (निर्वाचन पूर्व, निर्वाचनको समयमा र निर्वाचनपश्चात्) को भूमिका सम्बन्धमा नाटकीकरण गराई छलफल गराउने	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने : १ निर्वाचन स्वच्छ र निष्पक्ष हुनुपर्दछ ? यस भनाईलाई पुष्टि गर्नुहोस् । २. निर्वाचनपश्चात् नागरिकले कस्तो भूमिका खेल्नुपर्दछ ?	
	५.५ मानव अधिकार • अवधारणा र महत्त्व • मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्रका मुख्य प्रावधानहरू • नेपालमा मानव अधिकार संरक्षणमा भएका गतिविधिहरू	• विभिन्न उदाहरण, चित्र, सन्दर्भमार्फत मानव अधिकारको अवधारणा स्पष्ट पार्ने • मानव अधिकारको आन्दोलनका अग्रणी व्यक्तित्व इलेनोर रुजवेल्टको योगदान सम्बन्धमा खोजी गरी कक्षामा भन्न लगाउने • मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्रमा उल्लिखित अधिकारहरूको पहिचान गर्न	तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्न : १. मानवअधिकार भनेको के हो ? २. महिला अधिकार भित्र कस्ता कस्ता अधिकारहरू पर्दछन् ।	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		<p>लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> महिला अधिकारको अवधारणा र यसको आवश्यकता एवम् नेपालमा यस सम्बन्धमा भएका संस्थागत र नीतिगत व्यवस्था सम्बन्धमा चित्र, चार्ट, तालिका उदाहरण आदिका माध्यमबाट स्पष्ट पार्ने नेपालमा मानव अधिकारको अवस्था सम्बन्धमा कक्षामा समूहगत छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने 		
	५.६ मानव अधिकार संरक्षणमा विभिन्न संस्था वा निकायको भूमिका	<ul style="list-style-type: none"> मानव अधिकार संरक्षणमा संलग्न विभिन्न राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूको सूची तयार पार्न लगाउने मानव अधिकार संरक्षणमा संलग्न विभिन्न निकायहरूको परिचय र भूमिका खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१ मानव अधिकार संरक्षणमा संलग्न निकायहरूको सूची तयार पार्नुहोस ।</p>	
	५.७ उपभोक्ता अधिकार	<ul style="list-style-type: none"> उपभोक्ता अधिकारको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गर्न लगाउने उपभोक्ता अधिकार र सचेतना सम्बन्धमा बक्तृत्वकला प्रतियोगिता 	<p>तलका जस्तै प्रश्नहरू तथा क्रियाकलापका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१ उपभोक्ता शिक्षाको परिचय दिनुहोस् ?</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		गर्न लगाई अधिकारप्रति सचेत गराउने	२. उपभोक्ता अधिकारप्रति किन सचेत रहनु पर्दछ ? आफ्ना तर्क प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	
६.हाम्रो पृथ्वी	<p>६.१ विश्वको हावापानी</p> <ul style="list-style-type: none"> ● विश्वको हावापानीमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू ● विश्वको हावापानीका प्रकार <ul style="list-style-type: none"> - उष्ण प्रदेशीय, समशीतोष्ण प्रदेशीय र शीत प्रदेशीय हावापानी - विश्वको हावापानी र धरातलीय विविधताबाट वनस्पति, जीवजन्तु र मानवीय जनजीवनमा पर्ने प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> ● ग्लोब, नक्सा, स्लाइड आदिको प्रयोगबाट विश्वको हावापानीमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, प्रश्नोत्तर, खोज आदि विधिको प्रयोग गरी छलफल गराई निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने ● उष्ण प्रदेशीय, समशीतोष्ण प्रदेशीय र शीत प्रदेशीय हावापानीको अवस्था भल्कने चार्ट प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने ● विभिन्न प्रकारका हावापानी पाइने क्षेत्र, विशेषता र जनजीवनमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा समूहगत रूपमा खोजी गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने ● विश्वको वनस्पति र जीवजन्तु एवम् हावापानीको प्रभावको सम्बन्धमा छलफल, अन्तरक्रिया गर्ने ● भूमध्यरेखीय, समशीतोष्ण, मौसमी क्षेत्रको हावापानी वा धरातलीय विविधताबाट जनजीवनमा पारेको प्रभाव उदाहरण दिई प्रस्ट पार्ने । 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>(क) उष्णप्रदेशीय हावापानीका क्षेत्रहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) शीत प्रदेशमा पाइने विभिन्न हावापानीहरूका विशेषता उल्लेख गर्नुहोस् ।</p> <p>(ग) विश्वमा पाइने वनस्पति र जीवजन्तुको सूची/तालिका बनाई देखाउनुहोस् ।</p> <p>(घ) हावापानी र धरातलीय विविधताबाट जनजीवनमा पर्ने प्रभावका कुनै चार उदाहरणसहित प्रस्ट पार्नुहोस् ।</p>	१८

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<p>६.२ उत्तर अमेरिका, दक्षिण अमेरिका र अफ्रिका महादेश</p> <ul style="list-style-type: none"> ● भौगोलिक अवस्था ● सामाजिक र आर्थिक क्रियाकलाप ● उत्तर अमेरिका, दक्षिण अमेरिका, अफ्रिका र नेपालबिच प्राकृतिक सम्पदा र सामाजिक, आर्थिक जनजीवनबिच तुलना 	<ul style="list-style-type: none"> - ग्लोब, नक्सा, स्लाइड आदिको प्रयोग गरी उत्तर अमेरिका, दक्षिण अमेरिका र अफ्रिका महादेशको भौगोलिक अवस्था, हावापानी र प्राकृतिक वनस्पतिका सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर, छलफल वा खोज गर्न लगाई निष्कर्ष पस्तुत गर्न लगाउने - उत्तर र दक्षिण अमेरिका एवम् अफ्रिकाका सामाजिक र आर्थिक क्रियाकलाप सम्बन्धमा समूह समूहमा रही छलफल गर्ने र समूहको निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने - विभिन्न चित्र, उदाहरण, नक्सामार्फत उत्तर र दक्षिण अमेरिका एवम् अफ्रिकाको नेपालसँग प्राकृतिक सम्पदा र सामाजिक, आर्थिक जनजीवनसँग तुलना गर्न लगाउने 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>(क) उत्तर अमेरिकाको भौगोलिक अवस्था, हावापानी र प्राकृतिक वनस्पतिको छोटो परिचय दिनुहोस् ।</p> <p>(ख) दक्षिण अमेरिकाको भौगोलिक अवस्था, हावापानी र प्राकृतिक वनस्पतिको छोटो परिचय दिनुहोस् ।</p> <p>(ग) उत्तर अमेरिका र नेपालबिचको प्राकृतिक सम्पदा र सामाजिक आर्थिक जनजीवनको तुलना गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>६.३ प्राकृतिक प्रकोप : भूकम्प</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कारण ● तिनको असर ● सुरक्षित रहने उपाय 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय स्तरमा हुने गरेका वा विद्यार्थी देखे भोगेका आधारमा प्राकृतिक प्रकोपको सूची तयार पार्न लगाउने - भूकम्प, यसका कारण र यसबाट बच्ने उपाय सम्बन्धमा चित्र, भिडियो वा सिमुलेसन अभ्यासमार्फत स्पष्ट पार्ने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१ भूकम्प जाने कारणहरूको चर्चा गर्नुहोस् ।</p> <p>२ भूकम्पबाट सुरक्षित रहने उपायहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		- ज्वालामुखीको परिचय दिँदै यसका कारण र असर एवम् सुरक्षित रहने उपाय सम्बन्धमा छलफल गरी निष्कर्षमा पुग्न लगाउने ।		
	६.४ नक्सा कार्य <ul style="list-style-type: none"> ● नक्सा उतार्ने विधि/तरिका ● नक्सासम्बन्धी आधुनिक व्यावहारिक प्रविधिहरू (जिआइएस, जिपिएस् र गुगल अर्थ) 	- विभिन्न किसिमका नक्सा उतार्ने विधिको प्रयोगात्मक अभ्यास गराउँदै नेपाल तथा विश्वको नक्सामा विभिन्न तथ्यहरू उपयुक्त सङ्केतसहित भर्न लगाउने - नक्सासम्बन्धी आधुनिक व्यावहारिक प्रविधिहरू जिआइएस, जिपिएस् र गुगल अर्थलगायत अन्य विधिहरूको सामान्य परिचय दिने र यी प्रविधिको व्यावहारिक उपयोगिता सम्बन्धमा छलफल गरी व्यावहारिक प्रयोगसमेत गराउने ।	निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने १ विश्वको नक्सामा हिमाल, मुख्य सहर, नदी, ताल भर्न लगाई मूल्याङ्कन गर्ने	
७ . हाम्रो विगत	७.१ २००७ सालको क्रान्ति <ul style="list-style-type: none"> ● पृष्ठभूमि र कारण ● दिल्ली सम्झौता 	- २००७ सालको क्रान्तिका पृष्ठभूमि, कारण र जनसहभागिताबारे छलफल गराउने - दिल्ली सम्झौताका बुँदाहरूका बारेमा एउटा वादविवाद गराउने	निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने : १. २००७ सालको क्रान्तिका कारणहरू उल्लेख गर्नुहोस् ? २. २००७ सालको क्रान्ति कसरी अन्त्य भएको थियो ?	१४
	७.२ प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको एक दशक	- वि. सं. २००७ सालदेखि २०१७ सालसम्मको प्रमुख राजनीतिक	निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	(२००७-२०१७) <ul style="list-style-type: none"> घटनाक्रम सामाजिक तथा आर्थिक प्रभाव राजनीतिक दलमाथिको प्रतिबन्ध र पञ्चायती व्यवस्थाको उदय 	घटनाक्रमहरूको सूची तयार गरी छलफल गराउने <ul style="list-style-type: none"> २०१७ सालमा भएको पञ्चायती व्यवस्थाको उदयका बारेमा छलफल गराउँदै राजनीतिक दलमाथिको प्रतिबन्धका बारेमा परिचय गराउने वि. सं. २००७ सालदेखि २०१७ सालसम्मका प्रमुख राजनीतिक घटनाक्रमहरू उल्लेख गरी समय रेखा निर्माण गराउने 	१. वि. सं. २००७ साल देखि २०१७ सालसम्मको प्रमुख राजनीतिक घटनाक्रमहरूको सूची तयार गर्नुहोस् ? २. पञ्चायती व्यवस्थाका उदय हुनाका कारणहरू उल्लेख गर्दै प्रतिबन्ध लगाइएका राजनीतिक दलहरूको सूची तयार गर्नुहोस् ।	
	७.३ वि. सं. २०१७ देखि हालसम्मको प्रमुख राजनीतिक घटनाहरू र प्रभाव <ul style="list-style-type: none"> वि.सं.२०१७-२०४६ सम्म <ul style="list-style-type: none"> राजनीतिक घटनाक्रम प्रभाव वि.सं.२०४६-२०६३ सम्म <ul style="list-style-type: none"> राजनीतिक घटनाक्रम प्रभाव 	<ul style="list-style-type: none"> वि. सं. २०१७ देखि .सं.२०४६ सम्मको प्रमुख राजनीतिक घटनाहरूको जानकारी गराउने वि. सं. २०१७ देखि .सं.२०४६ सम्मको प्रमुख राजनीतिक घटनाहरू आधारित भई समयरेखा निर्माण गर्न लगाउने वि. सं. २०४६ सालको पहिलो जनआन्दोलन र बहुदलीय व्यवस्थाको पुनःस्थापनाबारे छलफल गराउने वि. सं. २०४६ देखि .सं.२०७४ सम्मका प्रमुख राजनीतिक घटनाहरूमा आधारित भई समयरेखा 	निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : १ वि. सं. २०१७ देखि सं.२०४६ सम्मका प्रमुख राजनीतिक घटनाहरूको सूची तयार गर्नुहोस् । २ वि. सं. २०१७ देखि .सं.२०४६ सम्मका प्रमुख राजनीतिक घटनाहरू आधारित भई समयरेखा निर्माण गर्नुहोस् । ३ वि. सं. २०४६ सालको बहुदलीय व्यवस्थाको पुनःस्थापना हुनुका कारणहरू के के हुन् उल्लेख गर्नुहोस् ? ४ जनआन्दोलन २०४६ का उपलब्धिको सूची तयार गर्नुहोस् ।	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> वि.सं.२०६३ देखि हालसम्म - राजनितिक घटनाक्रम - प्रभाव 	<p>निर्माण गर्न लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> - वि. सं. २०४६ र वि. सं. २०६२/६३ को आन्दोलनका उपलब्धिका विचमा समानता र भिन्नताका बारेमा छलफल गराउने । - दोस्रो जनआन्दोलनपछि नेपाली समाजमा परेको सामाजिक र आर्थिक प्रभावका बारेमा छलफल गराउने - दोस्रो जनआन्दोलनपछि हालसम्म भए गरेका आर्थिक एवम् सामाजिक प्रभाव तालिका बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>५ वि. सं. २०४६ देखि सं. २०७४ सम्मका प्रमुख राजनीतिक घटनाहरू आधारित भई समयरेखा निर्माण गर्न गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>७.४ प्रथम र दोस्रो विश्वयुद्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> कारणहरू परिणामहरू नेपालीको भूमिका 	<ul style="list-style-type: none"> - पहिलो विश्वयुद्धका कारणहरूलाई सूचीबद्ध गरी छलफल गराउने - प्रथम विश्वयुद्धका भई सकेपछि यसको प्रभाव विश्वभरि कस्तो पच्यो, त्यसका परिणामहरू कस्ता निस्किए, त्यसबारेमा बताइदिने । - प्रथम विश्वयुद्धमा घटेका प्रमुख घटनाहरू र मिति उल्लेख गरी समय रेखा निर्माण गर्न लगाउने । - दोस्रो विश्वयुद्ध र कारणहरू सूचीबद्ध 	<p>निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) प्रथम विश्वयुद्धका कारणहरूलाई सूचीबद्ध गर्नुहोस् ।</p> <p>(ख) प्रथम विश्वयुद्धपछि के कस्ता परिणामहरू निस्किए, छलफल गर्नुहोस् ।</p> <p>(ग) दोस्रो विश्वयुद्धका कारण र परिणामहरूलाई सूचीबद्ध गर्नुहोस् ।</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
		<ul style="list-style-type: none"> गरी छलफल गराउने - विश्वको राजनीतिक नक्सामा द्वितीय विश्वयुद्धमा संलग्न राष्ट्रहरू, प्रमुख घटना भएका स्थानहरू नक्सामा भर्न लगाई सबैले देख्ने ठाउँमा टाँस्न लगाउने - दोस्रो विश्वयुद्ध भई सकेपछि निस्किएका परिणामबारे छलफल गराउने । साथै दुवै विश्वयुद्धमा नेपालीले खेलेको भूमिकालाई बताइदिने । 		
	७.५ आफ्नो क्षेत्रका ऐतिहासिक स्थल एवम् स्मारकहरूको पहिचान, संरक्षण र संवर्धन	<ul style="list-style-type: none"> • ऐतिहासिक स्थल एवम् स्मारकहरूको पहिचान, संरक्षण र संवर्धन गर्न के कस्ता उपायहरू गर्नुपर्छ त्यसबारेमा छलफल गर्न लगाउने त्यसपछि समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहलाई ऐतिहासिक स्थलहरूको नाम सूचीबद्ध गर्न लगाएर संरक्षण र संवर्धनको विवरण चार्टपेपरमा तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>निम्नलिखित प्रश्न र क्रियाकलापका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>१. आफ्नो टोलछिमेक वा आफू बसोबास गर्ने क्षेत्रमा भएका ऐतिहासिक स्मारकहरूको खोजी गरी त्यसको संरक्षण र संवर्धनमा के कस्ता कदमहरू चाल्नुपर्ला, चार्टपेपरमा उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>	
द. आर्थिक क्रियाकलाप	द.१ ऊर्जा र आर्थिक समृद्धि <ul style="list-style-type: none"> • अवधारणा 	<ul style="list-style-type: none"> • नेपालमा जलविद्युत्को अवस्था, सम्भावना र समस्याहरूका सम्बन्धमा विभिन्न स्रोत, सामग्री, 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>(१) नेपालमा जलविद्युत्को विकास गर्न</p>	१५

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> देशको आर्थिक एवम् सामाजिक विकासमा उर्जाको महत्त्व सम्भावना 	<ul style="list-style-type: none"> तथ्याङ्क, उदाहरणका आधारमा छलफल गराई सङ्क्षिप्त विवरण प्रस्तुत गर्न लगाउने देशको आर्थिक सामाजिक विकासमा उर्जाको महत्त्व सम्बन्धमा कुनै स्थानीय पत्रिकामा छपाउने गरी सम्पादकीयको नमुना तयार पार्नुहोस् । 	सकिने वर्तमान अवस्था, संभावना र चुनौती समेटेर एउटा लेख तयार पार्नुहोस् ।	
	<p>८.२ पर्यटन र आर्थिक विकास</p> <ul style="list-style-type: none"> अवधारणा महत्त्व सम्भावना पर्यटन प्रवर्धनका उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> पर्यटनको परिचय र आवश्यकता सम्बन्धमा विद्यार्थीहरूको मस्तिष्क मन्थन गराई विचारहरू सङ्कलन गर्ने र थप्नुपर्ने केही विचारहरू भए शिक्षकले थप गर्दै स्पष्ट पार्ने पर्यटनको सम्भावना र चुनौती सम्बन्धमा समूहगत रूपमा छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने स्थानीय स्तरमा पर्यटन प्रवर्धन गर्न सकिने क्षेत्र पहिचान र उपायहरू सम्बन्धमा छलफल गर्न लगाई योजनाको नमुना प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ol style="list-style-type: none"> पर्यटनको परिचय र महत्त्व उल्लेख गर्नुहोस् । पर्यटनको सम्भावना र चुनौतीहरूको सूची तयार पार्नुहोस् । 	
	<p>८.३ रोजगारी</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय स्वदेशी र वैदेशिक 	<ul style="list-style-type: none"> स्वदेशी र वैदेशिक रोजगारीको परिचय, र स्वदेशमै रोजगारी सिर्जनाका उपायहरू सम्बन्धमा 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> स्वदेशमा रोजगारी सिर्जनाका 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<p>रोजगारी</p> <ul style="list-style-type: none"> • स्वदेशमै रोजगारी सिर्जनाका उपायहरू • वैदेशिक रोजगारीका सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव • वैदेशिक रोजगारीका लागि गर्नुपर्ने पूर्व सावधानी 	<p>छलफल गरी निष्कर्ष बताइदिने</p> <ul style="list-style-type: none"> • वैदेशिक रोजगारीका सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव सम्बन्धमा समूह समूहमा छलफल गरी कक्षामा प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने • वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी पूर्व सावधानी सम्बन्धमा विभिन्न घटनाहरू तयार पारी छलफल गर्न लगाउने 	<p>उपायहरू बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. वैदेशिक रोजगारीमा जाँदा के कस्ता पूर्वसावधानीहरू अपनाउनुपर्दछ, चर्चा गर्नुहोस् ।</p>	
	<p>८.४ वित्तीय शिक्षा र वित्तिय उपकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> • वित्तीय शिक्षाको परिचय र महत्त्व • वित्तीय उपकरण <ul style="list-style-type: none"> - बैङ्किङ प्रणाली (खाताका प्रकार र उपयोग, ई-बैङ्किङ) - सहकारी (परिचय, आवश्यकता, उपयोग र जीवन पद्धतिमा प्रभाव) - बचत परिचय र महत्त्व - सेयर परिचय र 	<ul style="list-style-type: none"> - वित्तीय शिक्षाको परिचय र महत्त्व सम्बन्धमा जोडी जाडीमा छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने - वित्तीय उपकरणको परिचय र यसका प्रकारहरू सम्बन्धमा छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने - बैङ्किङ प्रणालीका सम्बन्धमा विभिन्न सामग्री, उदाहरण आदि प्रस्तुत गर्दै छलफल, प्रश्नोत्तर, खोज विधि आदि प्रयोग गरी बैङ्क खाता र उपयोग एवम् ई-बैङ्किङ सम्बन्धमा स्पष्ट पार्ने - सहकारीको परिचय, यसको आवश्यकता, यसको उपयोग र जीवन पद्धतिमा पार्ने प्रभावका 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने</p> <p>१. तपाईंको परिवार/समुदायमा सहकारीको सदस्य हुँदा परेका सकारात्मक प्रभावहरू खोजी गरी चार बुँदामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <p>२. तपाईंको परिवारले बैकिङ प्रणाली वा विमा वा शेयर आदिको उपयोग गर्दाका फाइदा र जोखिम के के हुन सक्छन् ?</p> <p>३. सहकारीले जीवन पद्धतिमा पार्ने प्रभावहरू उल्लेख गर्नुहोस् ।</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<p>महत्त्व</p> <ul style="list-style-type: none"> - बिमा परिचय र महत्त्व 	<p>सम्बन्धमा सहकारीसम्बन्धी जानकारी व्यक्तिलाई आमन्त्रण गरी स्रोत कक्षा लिन लगाउने</p> <ul style="list-style-type: none"> - त्यसैगरी वचत, बिमा र सेयरको परिचय, फाइदा र जोखिमका सम्बन्धमा विभिन्न उदाहरण सन्दर्भसहित स्पष्ट पार्ने 		
	<p>८.५ कर (Tax):</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय र प्रकार - महत्त्व - दायित्व 	<ul style="list-style-type: none"> • कर (Tax) को परिचय, प्रकार र नागरिकले राज्यलाई तिर्नुपर्ने करको महत्त्व सम्बन्धमा विभिन्न स्रोत, सामग्री, उपकरण प्रयोग गरी प्रस्ट पार्ने • कर तिर्नु नागरिकको दायित्व हो भन्ने विषयवस्तुमा आधारित भई समूहगत प्रतिनिधित्व हुनेगरी वक्तृत्वकला प्रतियोगिता सञ्चालन गर्नुहोस् । 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. कर भनेको के हो, यो कति प्रकारको हुन्छ ? नागरिकले किन कर तिर्नुपर्छ ? २. वक्तृत्वकलाका समूहलाई निम्न आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् : <ul style="list-style-type: none"> • विषयवस्तुको प्रस्तुति • वाक्पटुता • तार्किकता • निष्कर्ष 	
	<p>८.६ आवधिक योजना</p> <ul style="list-style-type: none"> • आवधिक योजनाको परिचय, चालु योजनाका लक्ष्य, कार्यक्रम) • स्थानीय योजनाको 	<ul style="list-style-type: none"> • विभिन्न उदाहरण, चार्ट स्लाइडमार्फत आर्थिक योजनाको अवधारणा स्पष्ट पार्ने • परिवारको आर्थिक योजनासँग जोडेर नेपालको आर्थिक योजना, लक्ष्य र कार्यक्रम विभिन्न उदाहरण, 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> १. नेपालको आर्थिक योजनाको परिचय दिनुहोस् । २. विद्यार्थीले तयार पारेको पारिवारिक आर्थिक योजनाको ढाँचालाई निम्न 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	परिचय	<p>छलफलबाट स्पष्ट पार्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> पारिवारिक आर्थिक योजनाको ढाँचा तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने स्थानीय स्तरमा बन्ने योजना सम्बन्धमा छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने । 	<p>आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> समावेश गरिएका विषयवस्तु उपयुक्त ढाँचाको अवलम्बन विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरण पारिवारिक सहयोग र सहकार्य 	
९.हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग	९.१ नेपालको परराष्ट्र नीति र पञ्चशीलको सिद्धान्त <ul style="list-style-type: none"> परिचय महत्त्व 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको परराष्ट्र नीतिको परिचय गराउँदै परराष्ट्र नीतिलाई बुँदागत रूपमा छलफल गराउने पञ्चशीलका सिद्धान्त परिचय दिने र पञ्चशीलका सिद्धान्तहरू बताई दिने 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालको परराष्ट्र नीति कस्तो रहेको छ, उल्लेख गर्नुहोस् । पञ्चशीलका सिद्धान्तलाई बुँदागत रूपमा लेख्नुहोस् ? 	११
	९.२ संयुक्त राष्ट्रसङ्घ <ul style="list-style-type: none"> संयुक्त राष्ट्रसङ्घ र यसका अङ्गहरू संयुक्त राष्ट्र सङ्घका विशिष्टीकृत संस्था र नेपालमा तिनको योगदान 	<ul style="list-style-type: none"> संयुक्त राष्ट्रसङ्घ परिचय दिने र संयुक्त राष्ट्रसङ्घ भित्रका अङ्गहरूका बारेमा छलफल गराउने संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा नेपालले खेलेको भूमिका बारे बताइदिने संयुक्त राष्ट्रसङ्घले नेपालमा के कस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गरिरहेको छ, त्यसलाई सूचीबद्ध गराइदिने 	<p>निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <ol style="list-style-type: none"> संयुक्त राष्ट्रसङ्घका विशिष्टीकृत निकायहरू कुन कुन हुन् ? त्यसमध्ये कुनै एकको सङ्क्षिप्त परिचय गराउनु होस् ? संयुक्त राष्ट्रसङ्घले नेपालमा के कस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गरिरहेको छ, त्यसलाई सूचीबद्ध गर्नुहोस् ? 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<p>९.३ स्थानीयकरण र विश्वव्यापिकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> • अवधारणा, • महत्त्व • विश्वव्यापिकरणका आयामहरू 	<p>स्थानीयकरणको परिचय दिने र विश्व व्यापिकरणको अवधारणा र महत्त्वका बारेमा प्रकाश पाउँ विश्वव्यापिकरणका स्रोतहरूबाट हुने फाइदाहरूलाई उल्लेख गर्दै एउटा नमुना समाचार तयार गर्न लगाउने</p>	<p>निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <ol style="list-style-type: none"> १ स्थानीयकरण र विश्वव्यापिकरण भनेको के हो ? परिचय दिनुहोस् । २ स्थानीयकरणका सकारात्मक र नकारात्मक पक्षको चर्चा गर्नुहोस् ? 	
	<p>९.४ सूचना तथा संचार प्रविधि र सामाजिक सञ्जाल</p> <ul style="list-style-type: none"> • प्रयोग • सदुपयोग • सुरक्षात्मक उपायहरू 	<ul style="list-style-type: none"> • नेपालमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा सामाजिक सञ्जालको प्रयोगबाट उत्पन्न घटनाहरू र उदाहरणहरू र सामाजिक सञ्जालको सदुपयोग गर्ने उपायहरू प्रस्तुत गर्दै अवलोकन प्रश्नोत्तर, व्याख्यान, खोज र छलफल विधिद्वारा नेपालमा सामाजिक सञ्जालको अपराध र यस सम्बन्धमा भएका कानुनी व्यवस्था सम्बन्धमा प्रस्ट पार्ने सूचना तथा सञ्चारमा सामाजिक सञ्जालको जथाभावी प्रयोगसँग सम्बन्धित समाचार, चित्र, सम्पादकीय आदि सङ्कलन गरी बुलेटिन बोर्डमा टाँस्न लगाउने 	<p>निम्नलिखित प्रश्न र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <ol style="list-style-type: none"> १ सामाजिक सञ्जाल भनेको के हो ? परिचय दिनुहोस् ? २. नेपालमा सामाजिक सञ्जालको जथाभावी प्रयोगबाट उत्पन्न समस्यालाई नियन्त्रण गर्न के कस्ता प्रयास भएका छन् ? 	
	<p>९.५ विश्वमा घटेका समसामयिक घटना र तिनको प्रभाव</p> <ul style="list-style-type: none"> • शैक्षिक 	<p>विश्वमा घटेका समसामयिक घटनालाई टिपोट गर्न लगाउने र त्यसबाट उत्पन्न समस्या समाधान र तिनको प्रभावबारे</p>	<p>निम्नलिखित प्रश्नका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :</p> <p>(क) समसामयिक घटना भन्नाले के</p>	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<ul style="list-style-type: none"> खेलकुद विज्ञान तथा प्रविधि र वातावरण कला साहित्य स्वास्थ्य विपत् व्यवस्थापन राजनीति आदि 	छलफल गराउने जलवायु परिवर्तनका कारण, प्रभाव र रोक्ने उपायबारे अन्तरक्रिया कार्यक्रम गरी एउटा प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने	<p>बुझिन्छ ? वर्तमान विश्वका समसामयिक घटनाहरूको सूची बनाउनुहोस् ?</p> <p>२ स्वच्छ वातावरण कायम गर्न नेपालमा के कस्ता प्रयासहरू भएका छन् ? सूची निर्माण गर्नुहोस् ।</p>	
१०. हाम्रो जनसङ्ख्या र व्यवस्थापन	<p>१०.१ नेपालको जनसङ्ख्या</p> <ul style="list-style-type: none"> आकार बनोट वितरण 	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको जनसङ्ख्या आकार र बनोट सम्बन्धी विभिन्न चार्ट वा तालिका प्रस्तुति र छलफल गर्न लगाउने जनसङ्ख्याको बनोटलाई ग्राफ वा चार्टमा प्रस्तुत गर्न लगाउने विगत र हालको जनसङ्ख्या आकार, बनोट र वितरणको प्रवृत्ति पत्ता लगाउन लगाउने 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> नेपालको जनसङ्ख्याको आकारको वर्णन गर्नुहोस् । हिमाली प्रदेशमा कति प्रतिशत मानिसहरू बसोबास गर्छन् ? नेपालका धर्मअनुसारको जनसङ्ख्या वितरणलाई तालिकामा देखाउनुहोस् । 	८
	<p>१०.२ पारिवारिक योजना र गुणस्तरीय जीवन</p> <ul style="list-style-type: none"> परिचय र महत्त्व गुणस्तरीय जीवनका आधारहरू सन्तानको भरणपोषण र शिक्षादीक्षा 	<ul style="list-style-type: none"> पारिवारिक योजनाको परिचय महत्त्व भल्कने गीत वा कविता प्रस्तुत गरी विद्यार्थीलाई सिकाइप्रति अभिप्रेरित गर्ने पारिवारिक योजना तयार गर्दा सन्तानको भरणपोषण र वृद्धवृद्धाप्रतिको दायित्व बोध हुने उदाहरण चित्र आदिको प्रस्तुतिकरण र छलफल गर्ने । 	<p>निम्न प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <ol style="list-style-type: none"> पारिवारिक योजना भनेको के हो ? पारिवारिक योजना र गुणस्तरीय जीवनबिचको अन्तरसम्बन्धको उदाहरणसहित पुष्टि गर्नुहोस् । 	

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तु र तिनको विस्तृतीकरण	मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप	सम्भावित मूल्याङ्कन प्रक्रिया	कार्यघण्टा
	<p>१०.३ जनसङ्ख्या र वातावरणबिचको अन्तरसम्बन्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> • जनसङ्ख्या र वातावरण • सामुदायिक स्वास्थ्य र वातावरण • स्वस्थ जीवनशैली र आहारविहार 	<ul style="list-style-type: none"> - जनसङ्ख्या र वातावरणबिचको अन्तरसम्बन्ध उदाहरणसहित स्पष्ट पार्ने - जनसङ्ख्या र वातावरणबिचको अन्तरसम्बन्ध सम्बन्धमा सम्पादकीयको नमुना तयार पार्ने लगाउने - सामुदायिक स्वास्थ्य र वातावरणको परिचय महत्त्व र अन्तरसम्बन्धको छलफल र निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न लगाउने 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. जनसङ्ख्या र वातावरणबिचको अन्तरसम्बन्ध बुँदागत रूपमा स्पष्ट पार्नुहोस् ।</p>	
	<p>१०.४ विश्वमा जनसङ्ख्याको अवस्था, वृद्धिदरको प्रवृत्ति र वृद्धिदरको नेपालसँग तुलना</p>	<ul style="list-style-type: none"> - विश्वमा जनसङ्ख्याको अवस्था, वृद्धिदरको प्रवृत्ति र वृद्धिदरको नेपालसँग तुलनाको चार्ट वा तालिका प्रस्तुति र छलफल गर्ने 	<p>निम्नलिखित प्रश्नहरू र क्रियाकलापमा आधारित भई मूल्याङ्कन गर्ने :</p> <p>१. विश्वको जनसङ्ख्या हाल कति छ ?</p>	

५. एकाइगत पाठ्यभार वितरण तालिका

एकाइ शीर्षक	कक्षा ९	कक्षा १०
	घण्टा	घण्टा
१. हामी र हाम्रो समाज	८	८
२. विकास र विकासका पूर्वाधार	१०	१०
३. हाम्रा सामाजिक मूल्यमान्यता	१४	१४
४. सामाजिक समस्या र समाधान	१२	१२
५. नागरिक चेतना	१८	१८
६. हाम्रो पृथ्वी	१८	१८
७. हाम्रो विगत	१४	१४
८. हाम्रा आर्थिक क्रियाकलाप	१५	१५
९. हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग	११	११
१०. जनसङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन	८	८
जम्मा	१२८	१२८

५. सम्भाव्य परियोजना/प्रयोगात्मक कार्य

कक्षा ९

एकाइ १. हामी र हाम्रो समाज

१. तपाईं बसोबास गर्ने समाजका असल तत्त्वहरूको सूची तयार गरी निम्नलिखित बुँदाका आधारमा एक प्रतिवेदन तयार गरी कक्षा कोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् :

- (क) मानिसका आचरण र व्यवहार
- (ख) सरसहयोग
- (ग) विकास निर्माणमा युवाको भूमिका
- (घ) वातावरणीय अवस्था

एकाइ २. विकास र विकासका पूर्वाधार

२. तपाईं बसोबास गर्ने समुदायमा प्रचलित परम्परागत ज्ञान, सिप र प्रविधिको सूची तयार गरी कुनै एक प्रविधिको उपयोगको अवस्था र प्रवर्धनका उपाय सम्बन्धमा लेख तयार पारी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

एकाइ ३ : हाम्रा सामाजिक मूल्यमान्यता

३. विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा विद्यार्थीलाई तीन समूहमा विभाजन गरी पहिलो समूहलाई समानुभूति कमी भएका कारण कुनै भगडा वा द्वन्द्व भएको घटना, दोस्रो समूहलाई समानुभूति र सहयोगका फाइदा र तेस्रो समूहलाई असमभदारी र द्वन्द्वका बेफाइदाहरू खोजी गरी विवरण तयार पार्न लगाउनुहोस् र कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्न लगाई मूल्याङ्कन गर्नुहोस् :

समानुभूति कमी भएका कारण कुनै भगडा वा द्वन्द्व भएको घटना	समानुभूति र सहयोगका फाइदा	असमभदारी र द्वन्द्वका बेफाइदाहरू

एकाइ ४ : सामाजिक समस्या र समाधान

४. विद्यार्थीलाई उनीहरू बसोबास गरेको स्थानमा रहेको कुनै एउटा संस्थामा गई तल दिइएका बुँदाका आधारमा टिपोट गर्न लगाई प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुहोस् :

संस्थाको नाम र स्थापना वर्ष :

संस्था स्थापनाको पृष्ठभूमि :

संस्थाको लक्ष्य र उद्देश्य :

संस्थाको कार्यक्षेत्र :

संस्थाले सञ्चालन गरेका मुख्य गतिविधि :

एकाइ ५ नागरिक चेतना

५. नेपालको संवैधानिक विकासक्रममा २०४७ देखि नेपालको वर्तमान संविधानसम्मका मुख्य विषयवस्तुमा समूहगत तुलना गर्न लगाउनुहोस् । तुलना गर्दा निम्नलिखित आधारमा तुलना गर्न लगाउनुहोस् :

(क) प्रस्तावना (ख) मौलिक हक

प्राप्त विवरणलाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् । प्रस्तुत गर्दा प्रस्तुतीकरण तथा तुलनाका आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।

एकाइ ६ हाम्रो पृथ्वी

६. आफू बस्ने क्षेत्रको हावापानी आदिको अवस्थासम्बन्धी सूचना सङ्कलन गरी ती कुराहरूको रहनसहन, वेशभूषा र आर्थिक क्रियाकलापमा परेको प्रभावको प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउनुहोस् । प्रतिवेदनमा शीर्षक, परिचय, हावापानीको अवस्था तथा रहनसहन, वेशभूषा र आर्थिक क्रियाकलाप समावेश गरी प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् ।

एकाइ ७ हाम्रो बिगत

७. तपाईं बसोबास गरेको समुदाय वरपर उपलब्ध हुने इतिहासका स्रोतहरूको खोजी गरी तिनीहरूको महत्त्व, उपयोग र संरक्षणका उपायहरू तलको तालिकामा भर्नुहोस् :

क्र.स.	ऐतिहासिक स्रोतको नाम	महत्त्व	उपयोग	संरक्षणका उपायहरू

अथवा

७. तपाईंको परिवारको र कुनै एक छिमेकीको वंशावली तयार गरी चार्टपेपरमा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

एकाइ ८ हाम्रा आर्थिक क्रियाकलाप

८. तपाईं बसोबास गरेको समुदायमा परम्परागत तरिकाबाट खेती गर्ने र आधुनिक (व्यावसायिक) तरिकाले खेती गर्ने मानिसलाई भेट्नुहोस् र तल दिइएका बुँदाका आधारमा परम्परागत खेती र आधुनिक खेतीबिच तुलना गर्नुहोस् :

- कृषिमा प्रयोग गरिएको जमिनको आकार
- बिउबिजन
- प्रविधि
- उत्पादनको परिणाम
- आम्दानी

अथवा

८. शिक्षकको निर्देशनमा रही तपाईंको परिवारका विभिन्न आर्थिक स्रोतहरू समावेश गर्दै अभिभावकको सहयोगमा पारिवारिक आर्थिक योजना तयार गर्नुहोस् ।

एकाइ ९ अन्तराष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग

९. समसामयिक गतिविधिसँग सम्बन्धित समाचार, सम्पादकीय, चित्र, फोटा आदि सङ्कलन गरी बुलेटिन तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

एकाइ १० जनसङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन

१०. समुदायमा गई बसाइँसराइका कारण र समुदायमा त्यसले पारेको असर सम्बन्धमा समुदायका कुनै पाँच व्यक्तिलाई भेटी उनीहरूका विचार समेटी एक प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।

कक्षा १०

एकाइ १. हामी र हाम्रो समाज

१. तपाईंको समुदायको अवलोकन भ्रमण गरी त्यस समुदायमा विकासको के कस्तो अवस्था पहिचान गर्नुभयो, खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

एकाइ २. विकास र विकासका पूर्वाधार

२. नेपालका राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको सूची तयार गरी आफ्नो प्रदेशमा सञ्चालित कुनै एक आयोजनाका बारेमा निम्नलिखित तथ्यहरूको खोजी गरी एक प्रतिवेदन तयार गरी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

आयोजनाको नाम	
आयोजनाको अवस्थिति	
आयोजनाको अवधि	
आयोजनाको लागत	
आयोजनाका सम्भाव्य उपलब्धि र प्रभाव	

एकाइ ३ : हाम्रा सामाजिक मूल्यमान्यता

३. विद्यार्थीलाई उनीहरूको समुदायमा रहेका कुनै ऐतिहासिक वा धार्मिक वा पर्यटकीय वा यस्तै कुनै सार्वजनिक महत्त्वका स्थलको भ्रमण गराउनुहोस् र तलका बुँदाका आधारमा प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुहोस् :

१. शीर्षक तथा भ्रमणको पृष्ठभूमि
२. भ्रमणका उद्देश्य
३. भ्रमण विधि
४. पत्ता लगाइएका कुराहरू
५. निष्कर्ष तथा सुझाव

एकाइ ४ : सामाजिक समस्या र समाधान

क्रियाकलाप	विद्यार्थीहरूको व्यवहार	
१. म स्रोतसाधनको दोहन हुने कार्य	(क) गर्छु	(ख) गर्दिन
२. म स्रोतसाधनको संरक्षण कार्यमा सहभागी	(क) हुन्छु	(ख) हुँदिन
३. म स्रोतसाधन संरक्षण कार्यका लागि प्रचार प्रसार	(क) गर्छु	(ख) गर्दिन
४. म खाली जमिनमा वृक्षरोपण	(क) गर्छु	(ख) गर्दिन
५. म स्रोत साधन वरपरको वातावरण सरसफाइ कार्यमा सहभागी	(क) हुन्छु	(ख) हुँदिन
६. म स्रोतसाधनको दोहनबाट पर्ने असरहरूका बारेमा जनचेतनामूलक कार्यमा सहभागी	(क) हुन्छु	(ख) हुँदिन

४. तल दिइएका स्रोत साधनको संरक्षणसम्बन्धी प्रश्नावलीका आधारमा विद्यार्थीलाई आत्ममूल्याङ्कन गर्न लगाई प्राप्त निष्कर्ष समावेश गरी एक अनुच्छेद लेख्न लगाउनुहोस् :

एकाइ ५ नागरिक चेतना

५. मानव अधिकारको उपयोगलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू सम्बन्धमा चार्ट निर्माण गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

एकाइ ६ हाम्रो पृथ्वी

६. प्राकृतिक प्रकोप नियन्त्रणमा आफ्नो स्थानीय तहमा भएका प्रयासहरू समेटी समाचारको नमुना तयार पार्नुहोस् ।

एकाइ ७ हाम्रो बिगत

७. तपाईं बसोबास गरेको समुदायमा भएका अगुवा राजनीतिज्ञलाई भेट गरी उहाँसँग वि.सं. २०४६ र २०६२-०६३ को जनआन्दोलनका कारणहरू र यी आन्दोलनपछि भएका सामाजिक र आर्थिक परिवर्तनका बारेमा प्रश्नहरू सोधी तलको तालिका पूरा गर्नुहोस् :

क्र.स.	आन्दोलन वर्ष	आन्दोलका कारणहरू	सामाजिक परिवर्तन	आर्थिक परिवर्तन

एकाइ ८ हाम्रा आर्थिक क्रियाकलाप

८. तपाईं बसोबास गर्नुभएको वा विद्यालय रहेको नजिकको वडा कार्यालय जानुहोस् र त्यहाँका अध्यक्ष वा सचिवसँग उक्त वडाको अगिल्लो वर्षको योजना र चालु योजनाबिच विशेषता, लक्ष्य र रणनीतिका आधारमा भिन्नता र समानताहरू सोधखोज गरी विवरण तयार पार्नुहोस्

एकाइ ९ हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग

९. कक्षाका कुनै पाँच जना साथीलाई भेटी उनीहरूले सामाजिक सञ्जालको दुरुपयोग हुन नदिन अवलम्बन गरेका सुरक्षात्मक उपायहरू सङ्कलन गरी एक प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।

एकाइ १० जनसङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन

१०. आफ्नो टोल वा समुदायका कुनै पाँच जना जेष्ठ नागरिकलाई भेटी उहाँको स्याहार सुसार र पारिपारिक सहयोग र सम्मानको अवस्था सम्बन्धमा विचार सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

६. सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप

यस विषयको पाठ्यक्रमले विभिन्न सामाजिक विज्ञानका विषयवस्तुलाई समेटेर आफूलाई समृद्ध बनाएको छ । यसमा उल्लेख गरिएका विषयवस्तुहरूको सिकाइ सहजीकरणमा सबै क्षेत्रलाई समान महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको एकीकृत रूपमा अध्ययन गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणा र मूल्यको विकास गराउनुपर्दछ । यस विषयले क्रियाकलापमा आधारित व्यावहारिक सिकाइलाई महत्त्व दिने हुँदा कक्षाभित्र वा बाहिर आआफ्ना गाउँ, टोल, समुदायहरूसँग सम्बन्ध राखी क्रियाकलापहरू गराउनुपर्दछ । सिकाइ सहजीकरण गर्दा घोकने, कण्ठ गराउने शिक्षण पद्धतिलाई निरुत्साहित गरी खोज, अन्वेषण वा गरेर सिक्ने वातावरण तयार गरिदिनुपर्दछ जसले सिकेका कुराहरूलाई सिर्जनात्मक र विश्लेषण गर्ने प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहित गरेकोस् । सामाजिक अध्ययनले विद्यार्थीका विभिन्न सिर्जनाहरू जस्तै : कथा, कविता, नाटक, समाचार, चिठी, सम्पादकीय, गीत, प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्र, तालिका, तस्बिर, नक्सा, चित्रमाफत भाव अभिव्यक्त गरुन् भन्ने लक्ष्य राखेको छ । यी सबै सिपहरूको विकास गर्न विद्यार्थीलाई आफ्ना रुचिअनुसारका सिपहरूको विकास गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । यसका निम्ति शिक्षकद्वारा निर्मित वार्षिक शैक्षणिक कार्ययोजना, त्रैमासिक योजना, एकाइ योजना र दैनिक पाठयोजनाको ठुलो भूमिका रहन्छ । विद्यार्थीलाई क्रियाकलापमा आधारित गरी गरेर सिक्ने वातावरण र अवसर तयार गर्नुपर्दछ भन्ने सोच र चिन्तनको अभिवृद्धि गराउनु नै यसको मूल लक्ष्य हो । यो विषय अध्यापन गर्दा प्रयोग गर्न सकिने केही सम्भावित विधिहरू तल दिइएका छन् तर यी नमुना मात्र भएकाले शिक्षकले परिस्थितिअनुकूल विधिहरू छनोट गरी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

यी सिपहरूको विकासका लागि सबै विद्यार्थीलाई एकै खालको सहजीकरणले सम्भव नहुन पनि सक्छ । त्यसैले उनीहरूलाई बहुबौद्धिकताको सिद्धान्तअनुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान र सिप एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनुपर्दछ । यसका निम्ति योजनाबद्ध सिकाइ सहजीकरणको ठुलो भूमिका रहन्छ । विद्यार्थीहरूलाई “गर र सिक” भन्ने धारणाको अभिवृद्धि गराउनु सामाजिक अध्ययन विषयको मूल लक्ष्य हो । किशोर किशोरी आफैले गरेर सिकेका कुरामा विश्वास गर्छन् । मनमा विश्वास जागेपछि उक्त सिकाइले व्यवहारमा सुधार ल्याउँछ । त्यसैले सामाजिक अध्ययन विषयको सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्दछ, जस्तै : प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, समस्या समाधान, छलफल, अवलोकन, सोधखोज, अभिनय, परियोजना, प्रयोग, स्थलगत भ्रमण, घटना अध्ययन, समालोचनात्मक चिन्तन, सामुदायिक कार्य आदि । समालोचनात्मक चिन्तन सिप विधि पछिल्लो समयमा विकास गरिएको विधिका रूपमा लिइन्छ । यसअर्न्तगत मस्तिष्क मन्थन, सङ्गठित

सिंहावलोकन जिग्स (jig-saw), शब्दार्थ चित्र (semantic map), जोडीमा पढाइ र जोडीमा सारांश, द्रुत लेखन (quick write), मान्यता (value line) जस्ता सिकाइ रणनीतिहरू आवश्यकतानुसार प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

जुनसुकै क्रियाकलाप गराउँदा पनि विद्यार्थीकेन्द्रित हुनु आवश्यक हुन्छ । अध्यापन गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । विद्यार्थी आफैँलाई कुनै कुनै समस्या समाधान गर्न गाह्रो तथा अप्ठ्यारो पर्न सक्छ त्यस्तो अवस्थामा मात्र कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई शिक्षकद्वारा सहयोग पुऱ्याई समाधान गरिदिनु उचित हुन्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि हासिल भए नभएको सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै किसिमका मूल्याङ्कन गरिने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य निरन्तर मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणका माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार गर्नु हो । सिकाइका लागि गरिने यस्तो निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा रहनु पर्दछ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न औपचारिक तथा अनौपचारिक तरिका प्रयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा कक्षा क्रियाकलाप, विद्यार्थीका कार्य तथा कार्यसम्पादनको अवलोकन, गृहकार्य, परियोजना कार्य, मौखिक तथा लिखित कार्य, एकाइ तथा त्रैमासिक परीक्षाहरू, स्व तथा सहपाठी मूल्याङ्कनलगायतका साधन प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा मुख्य सिकाइ उपलब्धि विद्यार्थीले हासिल गरेको सिकाइ स्तरको मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीका कार्य तथा समस्या समाधानको अवलोकन, मौखिक तथा लिखित प्रश्नोत्तर, कक्षा तथा एकाइ परीक्षा, व्यवहार अवलोकनलगायतका तरिका प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसका लागि रुजुसूची, श्रेणी मापनलगायतका व्यवहार अवलोकन फारम, विभिन्न तहका सिकाइ क्षमता मापन गर्ने प्रश्नहरू, व्यावहारिक समस्यालगायत कक्षा सहभागिता, कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य आदिमा विद्यार्थीको सहभागिता र उपलब्धिका विषयमा शिक्षकको अभिलेख वा नोट आदि मुख्य सिकाइ उपलब्धिका विद्यार्थीको सिकाइ स्तर मूल्याङ्कन गर्न प्रयोग हुनसक्ने साधनहरू हुन् । यस्तो मूल्याङ्कन विषयवस्तुको प्रत्येक क्षेत्र वा एकाइको सिकाइपश्चात् गरी सो क्षेत्र वा एकाइअन्तर्गतका मुख्य सिकाइ उपलब्धिमा विद्यार्थीको सिकाइ स्तर परीक्षण विभिन्न साधनहरूको प्रयोगबाट गर्नुपर्छ । यसरी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्दा विद्यार्थीले न्यूनतम सिकाइ स्तर हासिल गरेको नपाइएमा सुधारात्मक सिकाइको अवसर प्रदान गरी पुनः परीक्षण गरी न्यूनतम सिकाइस्तर सुनिश्चित गरी थप वा माथिल्लो स्तरको सिकाइको अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ । पटकपटकको सुधारात्मक सिकाइपश्चात् पनि न्यूनतम स्तरको सिकाइ स्तर हासिल गर्न नसक्ने विद्यार्थीका लागि उपचारात्मक सिकाइको योजना निर्माण गरी त्यस्ता विद्यार्थीलाई सहयोग गर्नुपर्दछ ।

मूल्याङ्कनको कुल भारको २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट समावेश गरिने छ भने बाह्य परीक्षाबाट बाँकी ७५ प्रतिशत मूल्याङ्कन गरिने छ ।

आन्तरिक मूल्याङ्कन

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको अङ्कको निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा अभिलेखित गर्नुपर्छ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ । यस्तो अभिलेखका आधारमा निम्नलिखित पक्षमा तोकिएअनुसारको भारको अङ्क आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ :

सि. न.	मूल्याङ्कन पक्ष	भार
१.	सहभागिता : कक्षामा उपस्थिति र सिकाइ सहभागिता	३
२.	प्रयोगात्मक/परियोजना कार्य	१६
३.	त्रैमासिक परीक्षाहरू	६

बाह्य परीक्षा

बाह्य परीक्षाको भार ७५ प्रतिशत हुने छ । प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठहरूबाट समेटिएको हुनुपर्ने छ । यस विषयको बाह्य मूल्याङ्कन विशेष गरेर ज्ञान, बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित हुने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा सिकाइ स्तरको प्रमाणीकरण गरिन्छ । अन्तिम परीक्षाका प्रश्नपत्र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तय गरेको विशिष्टीकरण तालिकालाई आधार मानी निर्माण गरिनुपर्छ ।

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७८

(कक्षा ९ र १०)

(ऐच्छिक विषय)

(भाग १)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी भक्तपुर

प्रकाशक :   नेपाल सरकार
                                  शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
                                  पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
                                  सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार :   पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर ।

वि.सं. २०७९

मुद्रण :

प्राक्कथन

पाठ्यक्रम सिकाइ शिक्षणको मूल आधार हो । पाठ्यक्रममा समावेश हुने विषयवस्तु र तिनको अभ्यासको स्तरले शिक्षाको समग्र गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ । पाठ्यक्रमले प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गराई व्यक्तित्व विकास गर्न सक्नुपर्छ । यसै गरी राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, स्वाभिमानी, नैतिकवान्, जिम्मेवार, श्रमलाई सम्मान गर्ने, उच्चमशील र सिपयुक्त नागरिक विकासमा पाठ्यक्रमले सहयोग गर्नु पर्दछ । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनपछि उत्पादित जनशक्तिले सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्नुका साथै राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्दै राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण गर्न सक्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीमा शान्ति, समानता तथा सामाजिक न्यायप्रति प्रतिबद्ध भई सहिष्णुता तथा सदाचार जस्ता आचरण विकासमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसबाट सूचना प्रविधिको प्रयोग, वैज्ञानिक अवधारणाको आत्मसात्, खोज तथा अनुसन्धान क्षमताको विकास र जीवनोपयोगी सिप प्राप्तिका माध्यमले प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतायुक्त जनशक्ति तयार गर्नुका साथै आफ्नो भाषा, संस्कृति, कलाप्रतिको अनुरागसहितको पहिचानमा गौरवको अनुभूति गर्ने नागरिक विकासमा योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ । यी पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गनिर्देशअनुसार कक्षा ९ र १० का लागि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सम्बद्ध विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता जुटाइएको थियो । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सहभागी शिक्षाविद्, प्राध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षासम्बद्ध सङ्घसंस्था र सरोकारवालाहरू, पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायतका सुझावलाई समेटि यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीका सक्षमता, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र सिकाइ उपलब्धि आकलन प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यस कार्यमा पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायत उल्लिखित सरोकारवालाहरू तथा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका सम्बन्धित कर्मचारीहरूको योगदान रहेको छ । पाठ्यक्रम विकासमा आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै पाठ्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिने कार्यमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कनबाट गठित विभिन्न प्राविधिक समितिहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्र पाठ्यक्रम विकासमा योगदान गर्ने सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछ ।

यो पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षको योगदान अपेक्षित छ । पाठ्यक्रम सुधारको कार्य निरन्तर चलने प्रक्रिया भएकाले भविष्यमा यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन शिक्षक, अभिभावक तथा समस्त बुद्धिजीवीहरूलगायत सम्बद्ध सबैबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दछ ।

वि.सं. २०७९

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषय सूची

क्र.स.	विषयवस्तु	पृष्ठसङ्ख्या
--------	-----------	--------------

खण्ड क: परिचय खण्ड

१. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम २०७८: परिचय तथा संरचना १

खण्ड ख: माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ९ र १०), २०७८ : ऐच्छिक विषयका पाठ्यक्रम १४

१. सहकारी शिक्षा	१४
२. English	२२
३. सामान्य कानून	३०
४. Business Mathematics	३७
५. बजारशास्त्र	६३
६. नेपाल भाषा	७४
७. उर्दु भाषा	८२
८. संस्कृतम्	९४
९. भोटभाषा	११७
१०. तिब्बती भाषा	१३७
११. पाली	१६२

खण्ड क

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम २०७८ : परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीविलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घसङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको छ । यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन् । नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण रहेको छ । विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ९ र १० का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ ।

विद्यालयको शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ । माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनुपर्छ । यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन् । त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो । यसका लागि कक्षा ९ र १० को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यो पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा भाग १ अन्तर्गतका ऐच्छिक विषयका पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्न एवम् अधिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तित्मा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने
३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने

६. प्रत्येक व्यक्तिमा शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मदत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभ्रुभ्र भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निमित्त आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

३. विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना र उमेर

नेपालको विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने छ । माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिने छ । बालमनोविज्ञान, सिकाइको उमेर तथा सिकाइ क्षमतास्तरका आधारमा विद्यालय शिक्षाको तहगत र कक्षागत खाका देहायबमोजिम हुने छ :

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	कक्षा १- ३	५ देखि ७ वर्षसम्म	तह १
	कक्षा ४ - ५	८ देखि ९ वर्षसम्म	तह २
	कक्षा ६ - ८	१० देखि १२ वर्षसम्म	तह ३
माध्यमिक	कक्षा ९ - १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११ - १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

द्रष्टव्य

१. माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ व्यावहारिक अभ्याससहित एक वर्षको अवधि थप हुने छ ।
२. उल्लिखित तालिकामा निर्दिष्ट उमेर समूहले सम्बन्धित वर्षको उमेर पूरा भएको जनाउने छ ।

४. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमताको विकास गर्ने छ । त्यसै गरी विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाले गर्ने छ । विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने सक्षमताको विकास पनि यस तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन् । यस तहको शिक्षाबाट आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ । त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यमिक शिक्षाको लक्ष रहेको छ । यसर्थ माध्यमिक तहका विद्यार्थीमा विकास गर्ने अपेक्षा गरिएका सक्षमता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
६. व्यावहारिक गणितीय ज्ञान तथा सिपको बोध तथा प्रयोग र समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
७. व्यावहारिक वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग
८. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
९. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाजसापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
१०. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
११. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
१२. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वाससाथ तयारी
१३. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१५. उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास

५. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०) का सक्षमताहरू

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०) का सक्षमताहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. गणितीय समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
६. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाज सापेक्ष व्यवहार
७. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
८. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
९. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
१०. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारको तयारी
११. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग

६. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको मुख्य लक्ष्य बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु र उनीहरूलाई सिकाइप्रति प्रेरित गरी सिकाइका लागि आधारशिला खडा गर्नु हुने छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम ४ वर्षका बालबालिकाको उमेरगत विकासत्मक पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत सिद्धान्तानुसार विकास गरिने छ । यसमा उमेरानुसारका शारीरिक, सवेगात्मक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक, बौद्धिक तथा मानसिक, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा वातावरण र सिर्जनात्मक सिपहरू विकास गराउनाका साथै मौखिक भाषिक सिप, पूर्वसङ्ख्या वा पूर्वगणितीय सिपलगायतका सिप विकास गराइन्छ । यस तहमा औपचारिकरूपमा पढाइ र लेखाइका सिप तथा क्रियाकलाप भने उमेरमा दृष्टिले समावेश गरिनु हुन्छ ।

(ख) आधारभूत शिक्षा

(अ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३) मा एकीकृत स्वरूपको पाठ्यक्रम हुने छ । सिकाइका क्षेत्रहरू (Themes) पहिचान गरी विषय र सिकाइका क्षेत्रका आधारमा बहुविषयात्मक (Multidisciplinary) तथा अन्तरविषयगत (Interdisciplinary) ढाँचामा पाठ्यक्रम आधारित गरिने छ । यसअनुसार एकीकृत विषयक्षेत्रहरूले समेट्न नसकेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी विषयगत सिकाइ क्षेत्रहरूसमेत रहन सक्ने छन् । भाषागत विषयसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू पठनपाठन सम्बन्धित भाषामा नै गर्नुपर्ने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । यस्तो पाठ्यक्रम क्रियाकलापमुखी हुने छ । यसले विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञानका साथै विभिन्न किसिमका व्यवहारकुशल सिप विकासमा जोड दिने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा भाषा, गणित, विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू रहे पनि एकीकृत सिद्धान्तअनुसार नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, हाम्रो सेरोफेरो र मातृभाषा/स्थानीय विषयक्षेत्रमा उल्लिखित सबै विषयलाई समावेश गरिएको छ ।

(आ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू प्रदान गरिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरव्यक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

(इ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक, वातावरण, जनसङ्ख्या, मानवमूल्य, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा र स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू नै प्रदान गरिने छ । स्थानीय आवश्यकतामा आधारित अध्ययनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषा वा स्थानीय कला, संस्कृति, सिप, संस्कृत भाषा जस्ता विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरव्यक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ । कक्षा ६-८ मा संस्कृत/गुरुकुल/वेद विद्याश्रम शिक्षाका लागि भने विषय संरचनामा केही भिन्नता हुने छ ।

(ख) माध्यमिक शिक्षा

विद्यालय शिक्षामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । गुरुकुल, गोन्पा विहार, मदर्सा, मुन्धुमलगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई पनि माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ । माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने छ । कक्षा ९ र १० को साधारण धारतर्फ प्रत्येक कक्षामा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि र सामाजिक अध्ययन गरी पाँचओटा अनिवार्य विषयहरू र दुईओटा ऐच्छिक विषयहरू रहने छन् । यसै गरी कक्षा ११ र १२ को साधारण शिक्षातर्फ अनिवार्य विषयका रूपमा अङ्ग्रेजी र नेपाली र सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षालाई समावेश गरिएको छ भने कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा ऐच्छिक विषय तीन तीनओटा समावेश गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९-१० को पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार हुने छ :

(अ) साधारण शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०)

क्र. स.	विषय	पाठ्य घण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याश्रम/गुरुकुल शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी/संस्कृत रचना	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	वेद वा नीतिशास्त्र वा विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

- वेद भन्नाले शुक्लयजुर्वेद वा सामवेद वा ऋग्वेद वा अथर्ववेदमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक प्रथम विषयमा कर्मकाण्ड, फलित ज्योतिष, योग शिक्षा, वास्तुशास्त्र, आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र ऐच्छिक गणित विषयमध्ये एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा संस्कृतका शास्त्रीय विषयमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । तर विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सट्टामा वेद विषयको छनोट गरेमा ऐच्छिक द्वितीयमा वेद विषय छनोट गर्न पाइने छैन ।

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्पा/मदसा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य

- सामाजिक अध्ययन विषयलाई सम्बन्धित परम्परागत शिक्षा विषयको विषयवस्तुलाई समेत अनुकूलन गरी सम्बन्धित भाषामा नै पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
  - गोन्पा शिक्षाको ऐच्छिक विषयको रूपमा साधारण शिक्षाका ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त भोट भाषा र बौद्ध शिक्षा पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
  - मदसा शिक्षाको ऐच्छिक विषयका रूपमा साधारण शिक्षाको ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त अरेबिक भाषा साहित्य र व्याकरण, उर्दू भाषा साहित्य र व्याकरण एवम् दिनियात विषय पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
  - मदसातर्फ अङ्ग्रेजी विषयका सट्टामा अरबी साहित्य र विज्ञान तथा प्रविधि विषयका सट्टामा सिरत र इस्लामी विषय पठनपाठन गराउन सकिने छ ।
६. कक्षा ९ र १० मा पठनपाठन हुने अनिवार्य विषय, ऐच्छिक विषयको छनोटका लागि विषयगत समूह तथा विषयको कोड

(क) अनिवार्य विषय

(अ) साधारणतर्फ

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007]	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008]
५	सामाजिक अध्ययन [Sol. 009]	सामाजिक अध्ययन [Sol. 010]

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याश्रम/गुरुकुल शिक्षा

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003] वा संस्कृत रचना [Saw. 011]	English [Eng. 004] वा संस्कृत रचना [Saw. 012]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 301] वा सामवेद [Sam. 303] वा ऋग्वेद [Rig. 305] वा अथर्ववेद [Ath. 307] वा नीतिशास्त्र [Nit. 403] वा विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007]	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 302] वा सामवेद [Sam. 304] वा ऋग्वेद [Rig. 306] वा अथर्ववेद [Ath. 308] वा नीतिशास्त्र [Nit. 404] वा विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008]
५	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slb. 013]	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slb. 014]

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्पा

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007]	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008]
५	सामाजिक अध्ययन [Sol. 009]	सामाजिक अध्ययन [Sol. 010]

(ई) परम्परागत शिक्षा: मदर्सा

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003] वा अरेबिक भाषा [Arl. 015]	English [Eng. 004] अरेबिक भाषा [Arl. 016]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007] वा सिरत र इस्लामी [Sri. 017]	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008] वा सिरत र इस्लामी [Sri. 018]
५	सामाजिक अध्ययन [Sol. 009]	सामाजिक अध्ययन [Sol. 010]

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) साधारणतर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र.स.	कक्षा ९ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १० का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	गणित [Mat. 101]	गणित [Mat. 102]
२.	अर्थशास्त्र [Eco. 103]	अर्थशास्त्र [Eco. 104]
३.	भूगोल [Geo. 105]	भूगोल [Geo. 106]
४	इतिहास [His. 107]	इतिहास [His. 108]
५.	नागरिक शास्त्र [Cie. 109]	नागरिक शास्त्र [Cie. 110]
६	जनसङ्ख्या अध्ययन [Pos. 111]	जनसङ्ख्या अध्ययन [Pos. 112]
७	समाजशास्त्र [Soc. 113]	समाजशास्त्र [Soc. 114]
८	वातावरण विज्ञान [Ens. 115]	वातावरण विज्ञान [Ens. 116]
९	नेपाली [Nep. 117]	नेपाली [Nep. 118]
१०	अङ्ग्रेजी [Eng. 119]	अङ्ग्रेजी [Eng. 120]
११	मैथिली [Mai. 121]	मैथिली [Mai. 122]
१२	नेवारी [New. 123]	नेवारी [New. 124]
१३	अवधी [Awa. 125]	भोजपुरी [Awa. 126]
१४	भोटभाषा [Bhb. 127]	भोटभाषा [Bhb. 128]
१५	पाली [Pal. 129]	पाली [Pal. 130]
१६	फ्रेन्च [Fre. 131]	फ्रेन्च [Fre. 132]
१७	रसियन [Rus. 133]	रसियन [Rus. 134]
१८	उर्दू [Urd. 135]	उर्दू [Urd. 136]
१९	अरेबिक [Are. 137]	अरेबिक [Are. 138]
२०	जापानिज [Jap. 139]	जापानिज [Jap. 140]
२१	ग्रामीण विकास [Rud. 141]	ग्रामीण विकास [Rud. 142]
२२	सामान्य कानून [Gel. 143]	सामान्य कानून [Gel. 144]
२३	मानव मूल्य शिक्षा [Hve. 145]	मानव मूल्य शिक्षा [Hve. 146]
२४	सहकारी शिक्षा [Coe. 147]	सहकारी शिक्षा [Coe. 148]
२५	वाणिज्य गणित [Bum. 149]	वाणिज्य गणित [Bum. 150]
२६	बजारशास्त्र [Mar. 151]	बजारशास्त्र [Mar. 152]
२७	चिनियाँ [Chi. 153]	चिनियाँ [Chi. 154]
२८	जर्मन [Jar. 155]	जर्मन [Jar. 156]
२९	कोरियन [Kor. 157]	कोरियन [Kor. 158]
३०	बङ्गाली [Ban. 159]	बङ्गाली [Ban. 160]
३१	ल्याटिन [Lat. 161]	ल्याटिन [Lat. 162]
३२	तिब्बती [Tib. 163]	तिब्बती [Tib. 164]
३३	ग्रीक [Gri. 165]	ग्रीक [Gri. 166]
३४	स्पेनिस [Spa. 167]	स्पेनिस [Spa. 168]
३५	मलाया [Mal. 169]	मलाया [Mal. 170]
३६	हिब्रू [Hib. 171]	हिब्रू [Hib. 172]
३७	हिन्दी [Hin. 173]	हिन्दी [Hin. 174]
३८	संस्कृत [San. 175]	संस्कृत [San. 176]
३९	पर्सियन [Par. 177]	पर्सियन [Par. 178]
४०	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes.179]	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes. 180]

४१	आयुर्वेद [Aur. 181]	आयुर्वेद [Aur. 182]
----	---------------------	---------------------

(आ) साधारणतर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	कम्प्युटर विज्ञान [Cos. 201]	कम्प्युटर विज्ञान [Cos. 202]
२.	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा [Hpe. 203]	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा [Hpe. 204]
३.	विज्ञान [Sci. 205]	विज्ञान [Sci. 206]
४.	कार्यालय सञ्चालन र लेखा [Oma. 207]	कार्यालय सञ्चालन र लेखा [Oma. 208]
५.	कृषि [Agr. 209]	कृषि [Agr. 210]
६.	लेखापरीक्षण [Aud. 211]	लेखापरीक्षण [Aud. 212]
७.	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा [Ecd. 213]	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा [Ecd. 214]
८.	शिक्षा [Edu. 215]	शिक्षा [Edu. 216]
९.	वास्तुशास्त्र [Bas. 217]	वास्तुशास्त्र [Bas. 218]
१०.	छविकला [Pho. 219]	छविकला [Pho. 220]
११.	दृश्यकला [Via. 221]	दृश्यकला [Via. 222]
१२.	सङ्गीत [Muc. 223]	सङ्गीत [Muc. 224]
१३.	सिलाइबुनाइ [Nit. 225]	सिलाइबुनाइ [Nit. 226]
१४.	हस्तकला [Hra. 227]	हस्तकला [Hra. 228]
१५.	बेतबास शिल्पकला [Beb. 229]	बेतबास शिल्पकला [Beb. 230]
१६.	पत्रकारिता [Jar. 231]	पत्रकारिता [Jar. 232]
१७.	केशकला [Had. 233]	केशकला [Had. 234]
१८.	बागवानी [Her. 235]	बागवानी [Her. 236]
१९.	पुष्पखेती [Flw. 237]	पुष्पखेती [Flw. 238]
२०.	फलफूल खेती [Fru. 239]	फलफूल खेती [Fru. 240]
२१.	रेसम खेती र मौरीपालन [Sep. 241]	रेसम खेती र मौरीपालन [Sep. 242]
२२.	पशुपालन [Liv. 243]	पशुपालन [Liv. 244]
२३.	तरकारी खेती [Veg. 245]	तरकारी खेती [Veg. 245]
२४.	सौन्दर्य शास्त्र [Beu. 247]	सौन्दर्य शास्त्र [Beu. 248]
२५.	योग शिक्षा [Yog. 249]	योग शिक्षा [Yog. 250]
२६.	माछापालन [Fis. 251]	माछापालन [Fis. 252]
२७.	बुढ्यौली शिक्षा [Ger. 253]	बुढ्यौली शिक्षा [Ger. 254]
२८.	पन्छीपालन [Pol. 255]	पन्छीपालन [Pol. 256]
२९.	जडीबुटी खेती [Jad. 257]	जडीबुटी खेती [Jad. 258]
३०.	गृह विज्ञान [Hos. 259]	गृह विज्ञान [Hos. 260]
३१.	खाद्य विज्ञान [Fos. 261]	खाद्य विज्ञान [Fos. 262]
३२.	वित्त तथा बैङ्किङ [Fib. 263]	वित्त तथा बैङ्किङ [Fib. 264]
३३.	होटेल व्यवस्थापन [Hom. 265]	होटेल व्यवस्थापन [Hom. 266]
३४.	पर्यटन व्यवसाय [Tou. 267]	पर्यटन व्यवसाय [Tou. 268]
३५.	ज्योतिष [jyo. 269]	ज्योतिष [jyo. 270]
३६.	संस्कृत साहित्य [Sal. 271]	संस्कृत साहित्य [Sal. 272]
३७.	कर्मकाण्ड [Kar. 273]	कर्मकाण्ड [Kar. 274]

(इ) संस्कृततर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 301]	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 302]
२.	सामवेद [Sam. 303]	सामवेद [Sam. 304]
३.	ऋग्वेद [Rig. 305]	ऋग्वेद [Rig. 306]
४.	अथर्ववेद [Ath. 307]	अथर्ववेद [Ath. 308]
५.	व्याकरण [Byk. 309]	व्याकरण [Byk. 310]
६.	न्याय [Nya. 311]	न्याय [Nya. 312]
७.	दर्शनशास्त्र [Phi. 313]	दर्शनशास्त्र [Phi. 314]
८.	इतिहास पुराण [Hip. 315]	इतिहास पुराण [Hip. 316]
९.	ज्योतिष [jyo. 269]	ज्योतिष [jyo. 270]
१०.	संस्कृत साहित्य [Sal. 271]	संस्कृत साहित्य [Sal. 272]

(ई) संस्कृततर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	फलित ज्योतिष [Faj. 401]	फलित ज्योतिष [Faj. 402]
२.	नीतिशास्त्र [Nit. 403]	नीतिशास्त्र [Nit. 404]
३.	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes.179]	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes. 180]
४.	आर्युर्वेद [Aur. 181]	आर्युर्वेद [Aur. 182]
५.	वास्तुशास्त्र [Bas. 217]	वास्तुशास्त्र [Bas. 218]
६.	योग शिक्षा [Yog. 249]	योग शिक्षा [Yog. 250]
७.	कर्मकाण्ड [Kar. 273]	कर्मकाण्ड [Kar. 274]

(उ) गुरुकुल/वेद विद्याभ्रमतर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	व्याकरण [Byk. 309]	व्याकरण [Byk. 310]
२.	ज्योतिष [jyo. 269]	ज्योतिष [jyo. 270]
३.	न्याय [Nya. 311]	न्याय [Nya. 312]
४.	दर्शनशास्त्र [Phi. 313]	दर्शनशास्त्र [Phi. 314]
५.	संस्कृत साहित्य [Sal. 271]	संस्कृत साहित्य [Sal. 272]
६.	इतिहास पुराण [Hip. 315]	इतिहास पुराण [Hip. 316]

(ऊ) गुरुकुल/वेद विद्याभ्रमतर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	फलित ज्योतिष [Faj. 401]	फलित ज्योतिष [Faj. 402]
२.	नीतिशास्त्र [Nit. 403]	नीतिशास्त्र [Nit. 404]
३.	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes.179]	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes. 180]
४.	आयुर्वेद [Aur. 181]	आयुर्वेद [Aur. 182]
५.	वास्तुशास्त्र [Bas. 217]	वास्तुशास्त्र [Bas. 218]
६.	योग शिक्षा [Yog. 249]	योग शिक्षा [Yog. 250]
७.	कर्मकाण्ड [Kar. 273]	कर्मकाण्ड [Kar. 274]

(ऋ) गोन्पातर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

गोन्पातर्फ साधारण धारतर्फका ऐच्छिक दोस्रो समूहका विषयका अतिरिक्त निम्नलिखित विषयको अध्ययन गर्न सकिने छ :

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	बौद्ध शिक्षा [Bus. 501]	भोट भाषा [Faj. 502]

(ए) मदसातर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

मदसातर्फ साधारण धारतर्फका ऐच्छिक पहिलो समूहका विषयका अतिरिक्त निम्नलिखित विषयको अध्ययन गर्न सकिने छ :

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	अरेबिक भाषा, साहित्य र व्याकरण [all. 601]	अरेबिक भाषा, साहित्य र व्याकरण [all. 602]
२	उर्दु भाषा, साहित्य र व्याकरण [Uil. 603]	उर्दु भाषा, साहित्य र व्याकरण [Uil. 604]

(ऐ) मदसातर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

मदसातर्फ साधारण धारतर्फका ऐच्छिक दोस्रो समूहका विषयका अतिरिक्त निम्नलिखित विषयको अध्ययन गर्न सकिने छ :

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	दिनियात [Din. 701]	दिनियात [Din. 702]

७. पठनपाठनको समयावधि

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि एक शैक्षिक सत्रमा वार्षिक जम्मा ५७६ घण्टा दैनिक सिप सिकाइ क्रियाकलाप र विषयगत सिप सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छ । यसै गरी वार्षिक २५६ घण्टासम्म मनोरञ्जन, बाह्य खेल र आराम गर्ने तथा खाजा खाने समय हुने छ । उक्त समयले बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बिताउने पूरा अवधिलाई बुझाउँछ ।
२. विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाका लागि एक शैक्षिक वर्षमा कम्तीमा २०५ दिन पठनपाठन सञ्चालन हुने छ ।
३. कक्षा १ देखि ३ सम्म जम्मा २६ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक ८३२ कार्यघण्टाको पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।

४. कक्षा ४ देखि १० सम्म जम्मा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा र कक्षा ११ र १२ मा कम्तीमा २७ पाठ्यघण्टा अर्थात् ८६४ कार्यघण्टादेखि बढीमा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् १०२४ कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठन सञ्चालनका लागि खर्च भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई सामान्यतया १ पाठ्यघण्टा मानिने छ ।
६. सामान्यतया प्रतिदिन प्रतिविषय एक घण्टाको एक पिरियड हुने छ । तर तोकिएको पाठ्यघण्टा (Credit hour) नघट्ने गरी विद्यालयले विषयको आवश्यकताअनुसार साप्ताहिक कार्यतालिकाको समयावधि निर्धारण गरी कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

८. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

१. माध्यमिक शिक्षामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीकेन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, खोजमूलक अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइका विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । साधारण, गुरुकुल, गोन्पा (गुम्बा) तथा विहार र मदसा शिक्षाका पठनपाठनमा आवश्यकताअनुसार कम्प्युटर प्रविधिको पनि उपयोग गर्न सकिने छ । यसका लागि शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
२. विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, आविष्कारमुखी अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई सिकाइ सहजीकरण विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।
३. सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिकने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।
४. शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।
६. सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

९.. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक वा शिक्षणसिकाइकै फ्रममा गरिने निरन्तर मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुका साथै आवधिक वा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको सिकाइस्तर निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन : आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, कार्य प्रस्तुतीकरण, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै सिकाइ उपलब्धिको तथ्यगत अभिलेख (Evidence based Record) राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिइने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा आवधिक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

(ख) आवधिक मूल्याङ्कन : माध्यमिक तहमा निम्नानुसार आवधिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

- (अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको र अन्तिम/बाह्य परीक्षाको नतिजाका आधारमा तोकिएको भार समावेश गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(आ) आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त निम्नअनुसार तोकिएअनुसारको भारको मूल्याङ्कन आवधिक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका तरिकामा विषयगत विविधता हुन सक्ने भए पनि निम्नलिखित पक्षको मूल्याङ्कन सबै विषयमा समावेश हुने छ :

- **कक्षा सहभागिताको मूल्याङ्कन** : विद्यार्थीको नियमितता (उपस्थिति) र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिताको अभिलेखका आधारमा गरिएको मूल्याङ्कन ।
- **त्रैमासिक परीक्षाहरूका अङ्कका आधारमा प्राप्त अङ्क** : पहिलो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट पहिलो परीक्षा सञ्चालन गरिने छ भने पहिलो र दोस्रो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ ।
- **प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन**
- **विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारका अन्य आधारहरू**

(इ) प्रयोगात्मक, सैद्धान्तिक तथा अन्य पक्षको मूल्याङ्कनको भार, विधि तथा साधन सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेख भएअनुसार हुनुपर्ने छ । सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरिने छ ।

(ई) परीक्षामा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्नबाट वा अन्य उपयुक्त तरिकाबाट मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्दा अक्षराङ्कन पद्धतिलाई उपयोग गर्नुपर्छ ।

१०. शिक्षाको माध्यम

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९ र १० मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया नेपाली भाषा हुने छ । तर देहायको अवस्थामा विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम देहायबमोजिम हुने छ :

- (क) भाषा विषय अध्ययन गराउँदा शिक्षाको माध्यम सोही भाषा हुने छ ।
- (ख) सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्य शिक्षा वा चारित्रिक शिक्षालगायत नेपाली कला, संस्कृति र मौलिक पहिचानमूलक विषयवस्तुहरूबाहेक अन्य विषयहरूमा पठनपाठनका लागि माध्यम भाषा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्न सकिने छ ।
- (ग) शास्त्रीय विषयहरूको पाठ्यसामग्री र पठनपाठनको माध्यम सम्बन्धित भाषा हुने छ । धार्मिक प्रकृतिका विषयहरूको पठनपाठन सम्बन्धित धार्मिक ग्रन्थ लेखिएको भाषामा नै गर्न सकिने छ ।
- (घ) गैरनेपाली नागरिकले नेपालका विद्यालयमा अध्ययन गर्दा नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषाको विषय अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउन सकिने छ ।

११. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :

- (क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
- (ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
- (ग) पठन पाठनमा उपयोग गरिएको समय
- (घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव
- (ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया
- (च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा

उपर्युक्त पक्षमा समेतका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ । यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ ।

१२. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना

राष्ट्रीय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का सिद्धान्त तथा मार्गदर्शनमा आधारित भई विकास गरिएका विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरू निम्नअनुसार परीक्षण तथा कार्यान्वयन हुनेछन् :

पाठ्यक्रम परीक्षण तथा कार्यान्वयन योजना

कक्षा	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

खण्ड ख

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ९ र १०), २०७७ : ऐच्छिक विषयका पाठ्यक्रम

यस खण्डमा अनिवार्य विषयका विषयगत पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । प्रत्येक विषयगत पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यअन्तर्गतका सम्भाव्य क्रियाकलापका उदाहरण, क्षेत्र वा एकाइगत कार्यघण्टा, विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ ।

१. सहकारी शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम सहकारी शिक्षा

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Coe. 147 (कक्षा ९)

Coe. 148 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

व्यक्तिगत आवश्यकता पूरा गर्नका लागि समूहमा सहकार्य गर्ने पद्धति नै सहकारी हो । सहकारी मूल्य, मान्यता र सिद्धान्तानुरूप कृषक, श्रमिक, न्यून आय समूह एवम् सीमान्तकृत समुदाय वा सर्वसाधारण उपभोक्तामाभेद छरिएर रहेको पुँजी, प्रविधि तथा प्रतिभालाई स्वावलम्बन र पारस्परिकताका आधारमा एकीकृत गर्दै समुदायमा आधारित, सदस्य केन्द्रित, स्वायत्त र स्वशासित सङ्गठनका रूपमा सहकारी संस्थाहरूको विकास र प्रवर्धन गर्न सकिन्छ । यस किसिमको सहकारी प्रणालीद्वारा सदस्यहरूको व्यावसायिक दक्षता तथा क्रियाकलापमा वृद्धि भई आर्थिक विकासका साथै सामाजिक तथा सांस्कृतिक उन्नयनमा समेत सहयोग पुग्छ । नेपालको संविधानको राज्यका निर्देशक सिद्धान्त भागमा सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिताबाट राष्ट्रिय अर्थतन्त्र सुदृढ गर्ने र सहकारी क्षेत्रलाई प्रवर्धन गरी राष्ट्रिय विकासमा परिचालन गर्ने कुरा उल्लेख छ ।

यसै परिप्रेक्ष्यमा सहकारी विकासको महत्त्वलाई विद्यालय तहदेखि नै अन्तरबोध गराउँदै माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीलाई सहकारी शिक्षाको सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिपको विकास गराउने उद्देश्यले माध्यमिक तह कक्षा ९ र १० का लागि यो पाठ्यक्रमको विकास गरिएको हो । यसबाट सिपयुक्त मानव संसाधनको स्थानीयस्तरमा आपूर्ति भई रोजगारीका अवसरका साथै सहकारी विकासमा टेवा मिल्ने देखिएको छ । सहकारी शिक्षाको यस पाठ्यक्रमले कक्षा ९ र १० का विद्यार्थीलाई सहकारीका विभिन्न पक्षहरूको आधारभूत ज्ञान र सिपको विकास गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमले सहकारीको परिचय, अवधारणा एवम् सहकारी र अन्य व्यवसायबिच भिन्नता, अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी मूल्य मान्यता र सिद्धान्तहरू, सहकारीको आवश्यकता र महत्त्व, सहकारीका किसिम तथा प्रकार, सहकारीको गठन विधि, सहकारीको सङ्गठनात्मक संरचना, सहकारी सङ्घ/संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापन, सहकारी लेखा तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, र सहकारीमा नयाँ आयाम जस्ता विषयहरू समेटिएका छन् ।

सहकारी व्यवसायको सैद्धान्तिक, व्यावहारिक र प्रयोगात्मक ज्ञानका मूलभूत पक्षमा जोड दिएको यस पाठ्यक्रमका लागि साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कुल १२८ कार्यघण्टा छुट्याइएको छ, साथै समाविष्ट विषयवस्तुहरूलाई ९६ कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ३२ कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास हुने गरी समेटिएको छ । सिकाइ प्रक्रियालाई सहज तथा व्यवस्थित बनाउन यस पाठ्यक्रममा शिक्षण सक्षमता र विशिष्टीकृत कक्षागत सिकाइ उपलब्धि समेट्ने गरी विषयवस्तुको सङ्गठन गरिएको छ भने ती विषयवस्तुको सहजीकरण र मूल्याङ्कनका लागि सहजीकरण प्रक्रिया र मूल्याङ्कनका विधिसमेत समावेश गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तहमा ऐच्छिक सहकारी शिक्षा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कुराहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

१. सहकारीको अवधारणा, सिद्धान्त र मूल्य तथा मान्यताहरू, विकासक्रम र सहकारी र अन्य व्यवसाय बिचको भिन्नता बोध
२. सहकारीको आवश्यकता, महत्त्व, भूमिका र सहकारीका चुनौती र सम्भावनाको विश्लेषण
३. सहकारीका प्रकारहरू, सहकारी अभियानको सङ्गठन संरचनाका तहहरू र सहकारीको आन्तरिक संरचनाको बोध
४. सहकारी गठन विधि, कार्यक्षेत्र र सम्भाव्यता अध्ययनको बोध
५. सहकारी व्यवसाय वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमाको ज्ञान एवम् सिप विकास
६. सहकारी सङ्घ/संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापनसम्बन्धी सिप विकास
७. सहकारी लेखा प्रणाली, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तथा नियमन प्रावधानको जानकारी
८. सहकारीको नयाँ आयाम र पक्षहरूको बोध

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू

कक्षा ९ र १० को अन्त्यमा विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

कक्षा ९		कक्षा १०	
विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू
१.सहकारीको परिचय	१.१ सहकारीको अर्थ र परिभाषा वर्णन गर्न १.२ सहकारीको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र सहकारीको राष्ट्रिय विकासक्रम व्याख्या गर्न १.३ सहकारी र अन्य व्यवसायबिच फरकपहिचान गर्न ।	१.सहकारीको परिचय	१.१ सहकारीको अन्तर्राष्ट्रिय विकासक्रम वर्णन गर्न १.२ सहकारी पद्धतिका विशेषताहरू उल्लेख गर्न १.३ नेपालमा सहकारी विकासको वर्तमान अवस्थाबारे विश्लेषण गर्न
२.अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी सिद्धान्तहरू, मूल्य, मान्यताहरू	२.१ अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी सिद्धान्त तथा मूल्य तथा मान्यताहरू उल्लेख एवम् वर्णन गर्न	२.सहकारीमा नयाँ आयामहरू	२.१ सहकारीमा नयाँ आयामहरूको वर्णन गर्न
३.सहकारीको आवश्यकता र महत्त्व	२.१ सहकारीको आवश्यकता र महत्त्व विश्लेषण गर्न २.२ सहकारीका सम्भावना र चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्न २.३ नेपालमा सहकारीको आवश्यकता र सान्दर्भिकता पुष्टि गर्न	३.सहकारी विनियम तथा वार्षिक योजना तर्जुमा	३.१ संविधानमा भएका सहकारीका व्यवस्थाबारे बोध गर्न ३.२ सहकारी विनियमका मुख्य बुँदाहरू बोध गर्न ३.३ सहकारीको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमाको अभ्यास गर्न
४.सहकारीका प्रकारहरू	३.१ सहकारीका प्रकारहरूको वर्णन गर्न	४.सहकारी व्यवस्थापन	४.१ सहकारी व्यवस्थापनको अर्थ तथा परिभाषा व्यवस्थापनका कार्यहरू उल्लेख गर्न ४.२ सहकारीमा निर्णय प्रक्रिया र निर्णय लेखनको अभ्यास गर्न ४.३ सहकारीमा अभिलेख व्यवस्थापन तथा प्रतिवेदनहरूको अभ्यास गर्न ४.५ व्यवस्थापन सूचना प्रविधिहरू प्रयोगको अभ्यास गर्न
५.सहकारी अभियानका सङ्गठनात्मक तहहरू	५.१ सहकारी अभियानका सङ्गठनात्मक संरचनाका तहहरूको बारेमा वर्णन गर्न ५.२ सहकारी सञ्जालको आवश्यकता तथा अन्तरसम्बन्ध पुष्टि गर्न	५.सहकारी व्यवसाय	५.१ सहकारी उद्यमहरूको परिचय दिन र सहकारी व्यवसाय सफलताका शर्तहरू ५.३ निक्षेप परिचालन तथा कर्जा व्यवस्थापनको व्याख्या गर्न
६.सहकारी	६.१ सहकारी गठन विधि र प्रक्रियाको वर्णन	६.सहकारी	६.१ सहकारी लेखाको परिचय व्याख्या गर्न

गठन विधि	गर्न ६.२ प्रारम्भिक भेलार सम्भाव्यता अध्ययन बारे वर्णन गर्न ६.३ सहकारी दर्ताका लागि आवश्यक कागजातहरूको सूची बनाउन	लेखा प्रणाली	६.२ सम्पत्ति, दायित्व, (पुँजीका स्रोत र प्रयोग) आम्दानी तथा खर्च खाताहरूको अभ्यास गर्न ६.३ सेयरपुँजी, बचत तथा ऋण र अन्य व्यावसायिक कारोबार, जगेडाकोष तथा अन्यकोषहरूको वर्णन गर्न
७ सहकारी सङ्गठनको आन्तरिक संरचना	७.१ सहकारीको सङ्गठनका आन्तरिक संरचना तथा विस्तारित मञ्चहरूका बारे व्याख्या गर्न	७. लेखा व्यवस्थापन	७.१ लेखा व्यवस्थापनका कार्यहरूको वर्णन गर्न ७.२ वित्तीय स्रोत परिचालन बारे वर्णन गर्न ७.३ लेखापालनका तहहरू (बिल भरपाई तथा तमसुक, भौचर, खाताहरूको जानकारी तथा प्रविष्टिको अभ्यास गर्न ७.४ व्यापार खाता, आम्दानी खर्चका खाता बासलात, खाताबन्दी, आर्थिक प्रतिवेदनको वर्णन गर्न
८.सहकारी सङ्घ/संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापन	८.१ सहकारी सङ्घ/संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापनको अभ्यास तथा बोध गर्न	८.सहकारीमा नियमन तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली	८.१ सहकारीमा नियमनका निकायहरूको व्याख्या गर्न ८.२ सहकारीमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका अङ्गहरूको व्याख्या गर्न ८.३ सहकारीमा आन्तरिक तथा बाह्य लेखापरीक्षण र सामाजिक लेखापरीक्षणसम्बन्धी व्यवस्था र प्रक्रियाहरूबारे बोध गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ९				कक्षा १०			
क्र. स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	क्र. सं.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	सहकारीको परिचय	१.१ सहकारीको अर्थ र परिभाषा १.२ सहकारीको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि १.३ सहकारी र अन्य व्यवसायबिच फरक १.४ नेपालमा सहकारीको विकासक्रम	१२	१.	सहकारीको परिचय	१.१ सहकारीको अन्तर्राष्ट्रिय विकासक्रम १.२ सहकारी पद्धतिका विशेषताहरू १.३ समूह, सिप तथा सानो पुँजीद्वारा आर्थिक, सामाजिक र सामुदायिक विकास १.४ नेपालमा सहकारी विकासको वर्तमान अवस्था	१०
२.	अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी सिद्धान्त र मूल्य मान्यता	२.१ अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी सिद्धान्त तथा मूल्यहरू २.२ सहकारीका सात सिद्धान्त र प्रयोग २.३ सहकारी मूल्यहरू २.३. अन्तर्राष्ट्रिय ऋण सङ्घ सञ्चालनका सिद्धान्त र प्रयोग	१२	२	सहकारीमा नयाँ आयामहरू	२.१ गरिबी न्यूनीकरणमा सहकारीको भूमिका २.२ खाद्य सुरक्षा र सहकारी २.३ सहकारी कृषि र सामूहिक खेती २.४ सहकारी उद्यमशिलता विकास र महिला सशक्तीकरण २.५ सहकारीमार्फत स्थानीय	१२

						पूर्वाधार विकास २.६ सहकारी र समावेशी विकास २.७ दिगो विकास लक्ष्य र सहकारी २.८ जलवायू अनुकुलनमा सहकारी र वातावरण संरक्षण	
३.	सहकारीको आवश्यकता र महत्त्व	३.१ सहकारीको आवश्यकता ३.२ सहकारीको भूमिका र महत्त्व ३.३ सहकारीका सम्भावना र चुनौतीहरू ३.४ नेपालमा सहकारीको आवश्यकता, औचित्यता र सान्दर्भिकता	१४	३	सहकारी विनियम तथा वार्षिक योजना तर्जुमा	३.१ नेपालको संविधानमा सहकारी बारेमा भएका व्यवस्थाहरू ३.२ सहकारी विनियममा हुनुपर्ने मुख्य मुख्य व्यवस्थाहरू ३.३ वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा	१२
४.	सहकारीका प्रकारहरू	४.१ सहकारीका प्रकारहरू ४.१.१ एकल तथा बहुउद्देश्यीय सहकारीहरू ४.२.१ उत्पादक सहकारी ४.२.२ श्रमिक सहकारी ४.२.३ उपभोक्ता सहकारी ४.२.४ वित्तीय सहकारी ४.२.५ बहुउद्देश्यीय सहकारी ४.२.६ विशिष्टकृत सहकारी सङ्घ	१२	४.	सहकारी व्यवस्थापन	४.१ सहकारी व्यवस्थापनका कार्यहरू ४.२ सहकारीमा निर्णय प्रक्रिया र निर्णय लेखन ४.३ सहकारीमा अभिलेख व्यवस्थापन ४.४ प्रतिवेदनहरू तयारी ४.५ व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधि	१२
५.	सहकारी अभियानको सङ्गठनात्मक तहहरू	५.१ सहकारी सङ्गठनात्मक संरचना/तहहरू ५.१.१ प्रारम्भिक सहकारी संस्था ५.१.२ जिल्लास्तरीय सहकारी संघ ५.१.३ प्रदेशस्तरीय सहकारी सङ्घ ५.१.४ केन्द्रीय विषयगत सहकारी संघहरू ५.१.५ राष्ट्रिय सहकारी बैँ ५.१.६ राष्ट्रिय सहकारी महासंघ ५.१.७ अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी महासङ्घ ५.२ सहकारी सञ्जालको आवश्यकता र अन्तरसम्बन्ध	१२	५.	सहकारी व्यवसाय	५.१ सहकारी उद्यमहरूको परिचय ५.२ सहकारी व्यवसाय सफलताका शर्तहरू ५.३ निक्षेप परिचालन ५.३ कर्जा व्यवस्थापन	१०
६.	सहकारीको गठन विधि	६.१ सहकारीको गठन तथा स्थापना प्रक्रिया ६.२ प्रारम्भिक भेला तथा निर्णयहरू ६.३ सहकारीको कार्यक्षेत्र, सहकारी गठनका उद्देश्य तथा कार्यसहित विनियमको परिचय ६.४ सम्भाव्यता अध्ययन, सेयर विवरण र दर्ताको लागि अन्य विवरण	१२	६.	सहकारी लेखा प्रणाली	६.१ सहकारी लेखाको परिचय तथा महत्त्व ६.२ सम्पत्ति, दायित्व, आमदानी तथा खर्च खाताहरू तथा आवश्यक सहायक खाताहरूको परिचय ६.३ सेयरपुँजी, वचत तथा ऋण कारोबार, जगेडाकोष,	१४

					संरक्षित पुँजीकोष, सहकारी प्रवर्धन कोषलगायत अन्य कोषहरू, सहकारी बचत तथा कर्जा सुरक्षण कोष, कर्जा सूचना केन्द्रको परिचय	
७.	सहकारी सङ्गठनको आन्तरिक संरचना	७.१ सहकारी सङ्गठनमा सदस्यता ७.२ साधारण सभा ७.३ सञ्चालक समिति ७.४ लेखा सुपरिवेक्षण समिति ७.५ उपसमितिहरू ७.६ विस्तारित मञ्चहरू ७.७ व्यवस्थापन (प्रबन्धक तथा कर्मचारीहरू)	१२	७.	लेखा व्यवस्थापन ७.१ लेखा व्यवस्थापनका कार्यहरू ७.२ वित्तीय स्रोत परिचालन (नगद तथा बैङ्क, हिसाब भिडान) ७.३ लेखाका चक्र तह (भौचर, बिल भरपाई, तमसुक, लेखासम्बन्धी खाता तथा फारामहरू) ७.४ खाता प्रविष्टि, हिसाब परिक्षा सूची, नाफा नोक्सान हिसाब, बासलात, खाताबन्दी ७.५ आर्थिक प्रतिवेदनहरू	१४
८.	सहकारी सङ्घ/संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापन	८.१ सहकारी सङ्घ/संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापन तथा कार्यालय सञ्चालन ८.२ दर्ता चलानी, पत्राचार, फाइलिङ ८.३ भण्डार (स्टोर) व्यवस्थापन परिचालन	१०	८.	सहकारीमा नियमन तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली ८.१ सहकारीमा नियमन प्रणालीका अङ्गहरू ८.१.१ सहकारीसम्बन्धी सङ्घीय मन्त्रालय, राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड र सहकारी विभाग ८.१.२ सहकारीसम्बन्धी प्रादेशिक मन्त्रालय ८.१.३ स्थानीय नगरपालिका/गाँउपालिका मा सहकारीसम्बन्धी निकाय ८.१.४ सहकारी प्रवर्धनका सरोकार निकायहरू ८.२ सहकारीमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको परिचय ८.२.१ सहकारीमा आन्तरिक लेखा परीक्षण ८.२ सहकारीमा बाह्य लेखा परीक्षण ८.३ सामाजिक लेखा परीक्षण	१२
		सैद्धान्तिक जम्मा	९६		सैद्धान्तिक जम्मा	९६

५. सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा निम्नलिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेशअनुरूपका स्थानीय क्रियाकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	कार्य घण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	कार्य घण्टा
१. सहकारीको परिचय	१.१ सहकारीको अर्थ, परिभाषा, ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र नेपालमा यसको विकासक्रम समेटी एउटा खोजमूलक लेख तयार गर्नुहोस् ।	३	१. सहकारीको परिचय	१.१ सहकारीको विकासक्रमको सन्दर्भमा एउटा लेख तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३
२. अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी मूल्य मान्यता तथा सिद्धान्तहरू	२.१ अन्तर्राष्ट्रिय सहकारीका सिद्धान्त र मूल्यहरूको विश्लेषण गर्दै प्रस्तुतीकरण तयार गर्नुहोस् र कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३	२. सहकारीमा नयाँ आयामहरू	८.१ सहकारीका नयाँ आयामहरू साँच्चिकै महत्वपूर्ण आयाम हुन्? भन्ने विषयमा खोजमूलक लेख तयार गर्नुहोस् ।	३
३. सहकारीको आवश्यकता र महत्व	३.१ आृनो समुदायमा भएको सहकारी संस्थाको अध्यक्ष/व्यवस्थापकसँग स्थानीय तहमा सहकारीको आवश्यकता, सान्दर्भिकता, सम्भावना र चुनौतीहरूका सन्दर्भमा अन्तर्वार्ता लिनुहोस् र सोको सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	६	३. सहकारी कार्ययोजना तर्जुमा	३.१ कुनै एक सहकारीको कार्ययोजना कसरी तर्जुमा गरिन्छ अध्ययन गरी सङ्क्षिप्त विवरण कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ३.२ कुनै स्थानीय सहकारीको सदस्यलाई सहकारीले पारेको फाइदा, बेफाइदाको सन्दर्भमा अन्तरवार्ता लिनुहोस् र सोको प्रतिवेदन कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	६
४. सहकारीका प्रकारहरू	३.१ सहकारीका प्रकारहरू समेट्ने गरी पोस्टर तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३	४. सहकारी व्यवस्थापन	४.१ सहकारीको निर्णय प्रक्रियाको सन्दर्भमा स्थानीय सहकारी व्यवस्थापकसँग अन्तर्वार्ता लिनुहोस् र सो प्रक्रियाको सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
५. सहकारी अभियानको सङ्गठनात्मक तहहरू	५.१ सहकारी अभियानको सङ्गठनात्मक तहहरूको चार्ट तयार गर्ने र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३	५. सहकारी व्यवसाय	५.१ नजिकको एउटा सहकारी संस्थामा व्यवसायमा निक्षेप परिचालन तथा कर्जा व्यवस्थापन कसरी गरिएको छ एउटा प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	६
६. सहकारीको गठन विधि	६.२ सहकारीको गठन प्रक्रियाको चरणबद्ध चार्ट न्युजप्रिन्टमा तयार गर्ने र कक्षामा प्रस्तुत गर्ने ।	३	६. लेखा प्रणाली	६.१ सहकारीमा प्रयोग हुने लेखा प्रणालीका मुख्य कामहरूको कक्षामा अभ्यास गर्ने ।	४
७. सहकारी सङ्गठनको आन्तरिक	७.१ नजिकको सहकारी संस्थाको स्थलगत भ्रमण गरी सदस्यता, साधारण सभा, सञ्चालक समिति,	६	७. लेखा व्यवस्थापन	७.१ सहकारी लेखा प्रणाली अन्तर्गत गरिने डेबिट क्रेडिट छुट्याउने अभ्यास, भौचर तयारी, खाता	४

संरचना	लेखा सुपरिवेक्षण समिति, उपसमितिहरू, विस्तारित मञ्चहरू, व्यवस्थापक प्रबन्धक कसरी गठन भएका छन् भन्ने कुरा पत्ता लगाई प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् । ७.२ सहकारी सञ्चालकहरूको भूमिका र नेतृत्वका विषयमा कक्षामा अभ्यास गर्नुहोस् ।			प्रविष्टिको अभ्यास गर्नुहोस् ।	
द. सहकारी सङ्घ/संस्थाको कार्यालय व्यवस्थापन	द.१ सहकारी कार्यालय व्यवस्थापनको कक्षामा अभ्यास गर्नुहोस् ।	५	द. सहकारीमा नियमन र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली	द.१ सहकारीमा नियमनका निकायहरूका काम र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको विश्लेषणात्मक लेख तयार पार्नुहोस् ।	२
	प्रयोगात्मक जम्मा	३२		प्रयोगात्मक जम्मा	३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

कुनै पनि विषयको पाठ्यक्रमको विषयवस्तुहरूलाई कार्यान्वयन गर्न त्यसलाई शिक्षकले शिक्षण विधि तथा प्रविधिमा फर्कत विद्यार्थीसम्म पुऱ्याउनु आवश्यक छ । तसर्थ प्रभावकारी सिकाइका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने खालका उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्दछ । यसका लागि शिक्षकले विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीहरूको रुचि र उपयुक्तताका आधारमा एक वा एकभन्दा बढी विधिहरूको पनि प्रयोग सक्छन् । सहकारी शिक्षा विषय सहजीकरणका क्रममा खास गरी निम्नलिखित विधि तथा तरिकाको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

१. छलफल
२. समूहकार्य
३. स्थलगत भ्रमण/अध्ययन
४. स्रोतव्यक्तिको उपयोग
५. लघु परियोजना
६. प्रतिवेदन तयारी
७. प्रदर्शन
८. प्रश्नोत्तर
९. खोज विधि
१०. अवलोकन
११. परियोजना कार्य
१२. भूमिका अभिनय

उपर्युक्त शिक्षण विधि/तरिकालाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपयुक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । यीबाहेक अन्य उपयुक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीको मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिको यथार्थ अवस्था यकिन गर्नु हो । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ । यस विषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको नतिजाबाट विद्यार्थीका सिकाइ कठिनाइहरू पत्ता लगाई तिनको निराकरणमा सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई लिइन्छ । यसले विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था र आवश्यकता निर्धारण गर्दछ र सोका आधारमा आवश्यकता अनुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

सहकारी शिक्षा शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि निम्न लिखित विधिहरूको प्रयोग गर्नुपर्ने छ :

- व्यवहारमा आएका सुधार तथा परिवर्तनको अवलोकन
- कक्षा कार्य, गृह कार्य, समूह कार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सामुदायिक कार्य तथा अन्य अतिरिक्त र सह क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीको सहभागिता
- लिखित कार्य : आवधिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा कक्षा कार्य, गृह कार्य, परियोजना कार्य
- मौखिक सहचार्य (छलफल, प्रश्नोत्तर, वादविवाद, संवाद, प्रवचन आदि)

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक र बाह्य सैद्धान्तिक दुवै मूल्याङ्कनका प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेको कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्न अनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :-

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुती
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तयारी	८	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुती
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(आ) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ, जसकालागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

2. English

Secondary Education Curriculum English

Grade 9 and 10
Credit hour: 4

Subject code: Eng 119 (Grade 9) Eng. 120 (Grade 10)
Annual working hours: 128

1. Introduction

This curriculum has been designed for the students of Grade IX and X who are interested in gaining the knowledge of English language and literature. It provides exposure to the simple varieties of English that consolidate students' language learning through different types of materials and activities. It intends to develop their competencies in both reading and writing skills by creating their interest in English language and literature. Moreover, this curriculum intends to expose the students to varieties of literary writings representing different genres in English from diverse geographical and cultural contexts including those of Nepal. It aims at enhancing students' intensive as well as extensive reading skills that help them strengthen their creative and critical abilities. It also focuses on developing the students' soft skills so as to enable them to cope with the socio-interpersonal values. In addition, it intends to develop the students' abilities to distinguish between different genres, dialects and registers of contemporary English.

2. Level -wise Competencies

This curriculum aims at developing the following competencies in the learners:

1. To comprehend varieties of intensive reading texts.
2. To comprehend varieties of extensive reading texts.
3. To produce different forms of writing such as summaries, paragraphs, precis, essays, dialogues, narratives, autobiographies and journals.
4. To create descriptive, narrative, argumentative and expository writings.
5. To compose level-appropriate creative writings such as poems, essays, stories and biographies.
6. To read for information, comprehension and pleasure.
7. To communicate their ideas in spoken and written form in personal, social and academic contexts.

3. Learning outcomes

S. N.	Area/Genre	Learning outcomes
1.	Terms of English Language and Literature	1. Understand the given terms of language and literature. 2. Identify their uses in the context
2.	Outline of English Language and Literature	1. Describe the features of different ages related to language and literature with reference to history, politics and geography and so on.
3.	Prose	1. Read different forms of prose for information and pleasure. 2. Comprehend the texts and answer questions based on them. 3. Be familiar with the usage of new vocabulary items from the text.

		<ol style="list-style-type: none"> 4. Draw and express the central idea or theme of the given text. 5. Extract the main message of the text and the intention of the author. 6. Identify and explain the meanings of key words, phrases, idioms, sentence structures and paragraphs in their contexts. 7. Paraphrase the specific extracts from the text. 8. Summarize the text and justify its title. 9. Explain the given extracts with reference to their contexts. 10. Create guided and free compositions (narratives, descriptions, reports, summaries, etc.). 11. Produce cohesive pieces of writing using appropriate vocabulary, language forms and style. 12. Give a brief introduction of the authors.
4.	Drama	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identify and describe the elements of drama such as plot, characters, language, setting, conflict and solution. 2. Identify and describe the fivefold structure of drama which includes Exposition, Rising Action, Climax, Falling Action and Denouement. 3. Identify and explain the meanings of key words, phrases, sentences and expressions used in the play according to the context. 4. Introduce and describe the characters of the given play. 5. Explain the given extracts from the play with reference to the context. 6. Paraphrase the specific extracts from the drama. 7. Comprehend the given text and answer the questions based on it. 8. Write a summary of the play and justify its title. 9. Give a brief introduction of the dramatist/playwright. 10. Compose a short meaningful dialogue/skit on the given topic.
5.	Poetry	<ol style="list-style-type: none"> 1. Differentiate poetry from other genres and describe its basic features. 2. Be familiar with the uses of new vocabulary items from the poem. 3. Comprehend the poems and answer the questions based on them. 4. Extract the central idea/theme of the poem. 5. Give the meaning of the selected words and phrases in a poem and explain how and why they are used. 6. Write a summary of the poem and justify its title. 7. Give a brief introduction to the poet (s). 8. Compose a lyrical poem or song. 9. Recite the poems with appropriate rhyme and rhythm.

4. Scope and Sequence of the Content

4.1 Content of Grade IX

Area/Genre	Type	Items	Estimated hours
1. Terms of English Language and Literature	Basic and common terms (about 40) that are used in the texts selected such as simile, metaphor, ballad, irony, alliteration, assonance, rhyme, rhythm, etc. with examples		7
2. Outline of English Language	Brief history of English language, sources of vocabulary, language change, spelling vs. pronunciation (sound-symbol correlation) sentence structure patterns		8
3. Prose The texts from the these subject areas will be included: animals, earth, disability, global warming, human rights, peace, health and environment, human values, children, women, mass media, use of ICT, science and technology, freedom, equality, nature, society, life and death, etc.	Fiction		
	a. Short stories	3	11
	b. Folk tales	3	11
	c. Fantasy	2	6
	d. Ancient stories	2	6
	e. Children's classics/novella	2	15
	Non-fiction		
	a. Essay (descriptive and narrative)	2	7
	b. Memoir	1	3
	c. Blog writing	1	2
	d. Newspaper/non-fiction extracts	2	6
	e. Moral values related texts	1	2
	f. Meta language essay	1	2
4. Poetry The texts from the these subject areas will be included: animals, earth, love, war, childhood memories, disability, global warming, human rights, peace,	a. Songs	1	2
	b. Ballads	2	6
	c. Lyrical poetry	2	6
	d. Romantic poetry	3	9
	e. Haiku	2	2
	f. Free forms	2	4

environment, human values, children, women, gender issues, God, freedom, equality, etc.			
5. Drama	a. One-act plays (2)	2	11
	b. Comics (graphic stories) (1)	1	2
Total working hours			128

4.2 Contents of Grade X

Genre	Types	Items	Estimated hours
1. Terms of English Language and Literature	Basic and common terms (about 60) that are used in the texts selected with examples		7
2. An Outline of English Literature	Old age/Medieval age/Renaissance /Elizabethan period/Restoration period/Romantic age/Victorian age /Twentieth century literature (Modern and Postmodern) (Key concepts and the basic features of each age)		9
3. Prose The texts from the these subject areas will be included: animals, earth, disability, global warming, human rights, peace, health and environment, human values, children, women, mass media, use of ICT, science and technology, freedom, equality, nature, society, life and death, diplomacy, law etc.	Fiction		
	a. Short stories	3	12
	b. Folk tales	3	11
	c. Fantasy	2	6
	d. Ancient stories	2	6
	e. Children's classics/novella	2	15
	Non-fiction		
	a. Essay (imaginative and argumentative)	2	6
	b. Memoir	1	2
	c. Blog writing	1	2
	d. Travelogue	1	2
	e. Email texts	1	2
	f. Newspaper/non-fiction extracts	2	4

	g. Moral values related texts	1	2
	h. Meta language essay	1	2
4. Poetry The texts from the these subject areas will be included: animal, earth, love, war, childhood memories, disability, global warming, human rights, peace, environment, human values, children/women, gender issues, god)	a. Songs	1	2
	b. Ballads	2	6
	c. Lyrical poetry	2	6
	d. Romantic poetry	3	9
	e. Haiku	2	2
	f. Reflective poetry	1	2
5. Drama	a. One-act plays/Three act plays	2	10
	b. Comics (graphic stories)	1	2
Total		36	170

5. Learning Facilitation Process

5.1 Principles of learning facilitation

This course draws on two major principles-intensive/extensive reading and creativity/criticality in language learning. With an aim of strengthening students' English language competence, the course expects the teachers to provide their students with opportunities for both intensive and extensive reading. Rather than following a teacher-centered approach, students should be engaged in reading different genres of literary texts for building their vocabulary and micro-reading skills such as extracting main ideas and answering the questions based on the reading texts.

Teachers are also required to develop activities through which students are involved in reading literary texts for pleasure and for understanding their social meanings. In this process, students should be engaged in independent reading so that they get opportunities to understand broader socio-political meanings of the texts organized under different themes. In order to help students enhance their extensive reading ability, teachers should provide additional readings that deal with similar themes as the reading of the textbook has. In other words, the reading in the textbook should also be supplemented by reference materials.

The pedagogical principles and approaches to be followed in this course should help students foster their creativity and develop their critical thinking skills, both in reading and writing English. While engaging students in reading a variety of literary texts, the classroom pedagogies for this course should focus on both creative and critical use of English. For this purpose, the students should be involved in writing simple poems, different types of essays, dialogues, biographies, travelogues and so on. In this process, the students are required to carry out creative and other writing projects. Students' interest should be kept at the center for the accomplishment of such projects.

5.2 Learning activities

Based on the above-mentioned pedagogical principles, the following activities should be conducted in order to achieve the goals of this course:

- Student's reading and presentation
- Writing projects
- Dramatization, role-play and simulation
- Inquiry-based writing
- Reading for comprehension
- Reading for critical assessment/analysis
- Book talk (reading a particular book and having a talk on it)
- Discussion sessions
- Think - Pair- Share
- RDWS (Read, Discuss, Write and Say/Share)
- Teacher-guided self study
- Guest lecture and exposure visits
- Journal writing
- Library visits
- Listening to rhymes, lyrical poems and songs
- Reciting rhymes, lyrical poems and songs
- Watching movies (animated/unanimated, comic) and dramas
- Brainstorming and mind mapping
- Quick write/flash writing
- Book/film reviews
- Paraphrasing/genre conversion
- Genre conversion (e.g. converting poetry into prose and vice-versa)

6. Student Assessment Process

The letter grading system will be used for assessing the students' performance. In order to assess the student's learning achievements in this curriculum, the following two types of assessment will be used:

6.1 Formative assessment

In order to ensure the learning of the students, informal assessment will be conducted regularly and timely feedback should be provided to the students for improvement. The goal of formative assessment is to help the learners to learn more rather than to check what they have learnt and what they have not. Formative assessment should focus those areas which pose problems in learning. This can also take the form of remedial teaching. Various classroom activities and techniques should be used to help the learners to learn more. The following techniques/activities can be used as tools for formative assessment:

- Observation of students' linguistic behaviours
- Anecdotal record
- Rating scale
- Check list
- Work sample/written samples
- Interview
- Portfolio
- Tests (class, weekly, monthly)
- Oral question-answer
- Project works
- Practical works
- Creative works
- Self initiation in learning
- Class works
- Home assignments

- Journals
- Games
- Debates
- Brainstorming
- Story telling/retelling
- Poetry recitation
- Dramatization/simulation
- Role play
- Group discussion

6.2 Summative assessment

As a part of summative assessment, there will be a written examination of 75 marks and practical examination of 25 marks. The distribution of marks will be as follows:

S. N.	Genre		Marks
1.	Short Introduction to Language and Literature		10
2	Prose	A. Reading comprehension	16
		B. Text-based questions	24
3.	Poetry		15
4.	Drama		10
5.	Practical		25
	Total marks		100

6.3 Alternative testing measures (special need)

It is recommended that due attention be paid for assessing differently-abled students like the students with hearing impairment, speech impairment and poor eye-sight. For this, alternative testing measures should be designed and applied.

7. Learning/Facilitation Resources and Materials

Each student must have a textbook. Each teacher should have a teacher's guide and a set of teacher support materials for the appropriate grade, including digital and electronic materials as far as practicable. Teachers should make extensive and proper use of the writing board. To make learning easy, effective and interesting, a variety of materials should be used including the following:

- Charts such as the chart about the characteristics of historical periods, chart about definitions and examples of literary terms, charts of a poems/stanzas with the mark of prosodic features and figures of speech
- Comparison tables
- Family charts
- Role cards
- Newspaper cut-outs
- Bulletins, brochures
- Pictures/drawings
- Audio-visual materials
- Writing samples (e.g. essay, book/film review, mind mapping, brainstorming, etc.)
- Worksheets
- Flash cards
- Formats (of book review/film review/project work, etc.)

- Dictionaries, computers, audio players and mobile phones
- Multi-media
- Online resources
- Readers
- Additional references
- Sample interpretation/sample summary/theme/character sketch/poems, etc.

8. Test Specification Grid

Introduction to Language and Literature (10 Marks)	Prose (40 Marks)	Poetry (15 Marks)	Drama (10 Marks)	Practical (25 Marks)
<p>1. Terms of English Language and Literature (2x2.5= 5 Marks) Question type: Define the terms with examples and references</p> <p>2. An Outline of English Language (for grade 9) An Outline of English literature (for grade 10) (1x5 = 5 Marks) Question types</p> <p>a. Explanation of the development of English language/ literature of certain period(s).</p> <p>b. Explanation of the features of English language/ literature of certain period(s).</p>	<p>1. Reading comprehension (16 Marks)</p> <p>a. One seen text from fiction or non-fiction (4x2 = 8 Marks)</p> <p>b. One unseen prose text (4x2 = 8 Marks)</p> <p>Question types:</p> <p>a. Short answer questions including vocabulary items (4x2 = 8 Marks)</p> <p>2. Text-based short answer questions (16 Marks) (2x 5 = 10 Marks) (1x 6= 6 Marks) Question types: Summary/narration/making comparison/ justification of the title or meaning / evaluation/compare and contrast/ explain with reference to the context/character sketch <i>(Note: Questions should be asked from both fiction and non-fiction texts.)</i></p> <p>3. Text-based long answer question (From Novel/novella) (1x8 = 8 Marks)</p>	<p>1. Explain (an extract of a seen poem) with reference to the context (1x5 = 5 marks)</p> <p>2. Short answer questions (2x5 = 10 Marks) Question types:</p> <p>a. Summarizing a poem</p> <p>b. Giving the central idea / theme of a poem</p>	<p>1. Short answer question (2x5 = 10 Marks) Question types:</p> <p>a. Character sketch</p> <p>b. Describing the elements of drama from a seen text</p> <p>c. Writing a summary/plot</p> <p>d. Writing a theme Justifying the/ title/ message of the play</p> <p>e. Analysing/ comparinng and contrasting/ reasoning</p>	<p>1. Producing an autobiography/biography/ memoir/ travelogue/ book, song, poem or film review (5 Marks)</p> <p>2. Composing poems/ songs (5 Marks)</p> <p>3. Producing dialogue/ skit and acting it out with a friend or in group/an interview with a person they are interested in (5 Marks)</p> <p>4. Interview/Oral test based on the project works and the procedures of the work (10 Marks)</p> <p><i>(Note: For the students with speech and hearing difficulties, give some questions and ask them to write the answers.)</i></p> <hr/> <p><i>Note:</i></p> <p>1. Practical tests can be administered to the students at different times of the academic term/session as project work.</p> <p>2. A portfolio of each student's project works should be maintained from the beginning of the academic year. The teacher should evaluate the students' project works at least three times per academic year.</p>

३. सामान्य कानून

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम सामान्य कानून

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Gel. 143 (कक्षा ९)

Gel. 144 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय:

सामान्य कानून देशको सरहदभित्र लागु हुने कानून हो । नेपालमा प्रचलित कानुनी प्रावधानहरूको अध्ययन अध्यापन गराउने उद्देश्य अनुसार राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मागदर्शनबमोजिम कानूनका सैद्धान्तिक र व्यवहारिक दुवै पक्षलाई ध्यानमा राखेर कक्षा ९ र १० को सामान्य कानून विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । कानूनको अवधारणा, उद्देश्य, स्रोत, कानुनी प्रणाली, कानूनको समाजसँगको सम्बन्ध, कानूनका सामान्य सिद्धान्त, नागरिकका अधिकार र कर्तव्य, विवाद र समाधान, संविधान र विकासक्रम, व्यक्ति र सम्पत्तिसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था, अदालत र क्षेत्राधिकार जस्ता कानूनका आधारभूत पक्षहरूको अध्ययन अध्यापन गराई राष्ट्रिय कानूनका विविध पक्ष र प्रावधानका बारेमा आधारभूत ज्ञान प्रदान गर्नु साथै व्यक्तिगत, पारिवारिक र व्यावसायिक जीवनमा कानूनका विविध पक्ष र प्रावधानहरूको प्रयोग गर्न पाठ्यक्रम सहयोगी हुने विश्वास छ । कर्तव्यनिष्ठ, इमान्दार नागरिकको निर्माण गरी कानुनी शासन सञ्चालनका लागि प्रतिबद्ध मानव संसाधन तयार गर्न र कानूनको क्षेत्रमा उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने समेत पाठ्यक्रम सहयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

कक्षा ९ को सामान्य कानून विषयमा कानूनको परिचय, कानुनी शब्दावलीहरू, कानूनका प्रकार, अधिकार र कर्तव्यको अवधारणा, कानून तथा समाज, कानूनका स्रोत, न्यायको अवधारणा र विवाद समाधानका विधिहरू समावेश छन् । कक्षा १० को विषयवस्तुमा संविधान, संविधानको विकासक्रम, सम्पत्तिको अवधारणा, व्यक्तित्वको अवधारणा, नेपालको कानुनी प्रणाली, नेपालको अदालतको संरचना र क्षेत्राधिकार र कानुनी मसौदाका लिखतहरू समावेश छन् ।

पाठ्यक्रममा तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, नमुना प्रयोगात्मक क्रियाकलाप, सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया र मूल्याङ्कन विधि समावेश गरिएको छ । यस विषयका लागि कक्षा ९ र १० का प्रत्येक कक्षामा साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक १२८ कार्यघण्टा समय निर्धारण गरिएको छ । यस विषयमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था निर्धारण गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

कक्षा ९ र १० मा यस पाठ्यक्रमको अध्ययन गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूले निम्न सक्षमता हासिल गर्ने छन् :

१. कानूनको अर्थ, स्रोत, उद्देश्य तथा महत्वको बोध र कानूनका निर्धारित शब्दको प्रयोग
२. संविधान र कानूनको अर्थ, प्रकार र स्रोतको बोध र प्रस्तुति
३. अधिकार र कर्तव्यको बोध र कानूनको समाजसँगको सम्बन्धको विश्लेषण
४. नेपालको न्याय प्रशासनको विवाद समाधानको कार्यविधिको व्याख्या
५. व्यक्ति, व्यक्तित्व, सम्पत्तिको अवधारणा र सम्पत्तिसम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाको बोध
६. नेपालका तीन तहका अदालतको संरचना तथा क्षेत्राधिकारको बोध
७. कानुनी लिखत तथा मसौदाहरूको अभ्यास

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

३.१ कक्षा ९

क्र.स.	विषयवस्तुको क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१	कानूनको परिचय	१.१ कानूनलाई परिभाषित गर्न १.२ कानूनका विशेषता व्याख्या गर्न १.३ कानूनका स्रोत उल्लेख गर्न १.४ कानूनको उद्देश्यको व्याख्या गर्न १.५ कानूनको महत्व वर्णन गर्न

२	कानुनी शब्दावलीहरूको अर्थ र प्रयोग	२.१ कानुनसम्बन्धी विभिन्न शब्दको अर्थ बताउन र वाक्यमा प्रयोग गर्न
३	कानुनका प्रकार	३.१ कानुनका विभिन्न प्रकारको व्याख्या गर्न र भिन्नता देखाउन ३.१ कानुनका अन्य केही प्रकारका बारेमा चर्चा गर्न
४	अधिकार र कर्तव्यको अवधारणा	४.१ अधिकारको अवधारणा बताउन र यसका प्रकार चर्चा गर्न ४.२ अधिकारका तत्त्वहरू उल्लेख गर्न ४.३ कर्तव्यको अवधारणा बताउन र यसका प्रकारको चर्चा गर्न ४.४ अधिकार र कर्तव्यबिचको सम्बन्ध वर्णन गर्न
५	कानुन तथा समाज	५.१ समाजको परिचय दिन ५.२ समाज र कानुनको अन्तरसम्बन्ध व्याख्या गर्न ५.३ समाजमा कानुनको भूमिका उल्लेख गर्न
६	कानुनका स्रोतहरू	६.१ कानुनका स्रोतहरूको व्याख्या गर्न ६.२ कानुनका स्रोतहरूको भिन्नता छुट्याउन
७	न्यायको अवधारणा	७.१ न्यायको अर्थ बताउन ७.३ न्याय प्रशासनको अवधारणा बताउन र नेपालमा न्यायिक प्रशासनको कार्यविधि बारेमा चर्चा गर्न
८	विवाद समाधानका विधि	८.१ विवाद समाधानको परिचय दिन ८.२ नेपालमा विवाद समाधानको अदालती कार्यविधि उल्लेख गर्न ८.३ विवाद समाधानका वैकल्पिक विधिहरूको व्याख्या गर्न

३.२ कक्षा १०

क्र.स.	विषयवस्तुको क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	संविधान	१.१ संविधानको अर्थ बताउन १.२ संविधानका विभिन्न प्रकारको व्याख्या गर्न
२.	नेपालमा संवैधानिक विकासक्रम	२.१ नेपालमा समय समयका जारी भएका संविधानको सामान्य परिचय दिन २.२ नेपालको संविधान, मुख्य विशेषताहरू उल्लेख गर्न
३.	सम्पत्तिको अवधारणा	३.१ सम्पत्तिको परिभाषा र अवधारणा बताउन ३.२ सम्पत्तिका प्रकार वर्णन गर्न ३.३ नेपालमा सम्पत्तिसम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्थाको व्याख्या गर्न
४.	व्यक्तित्वको अवधारणा	४.१ व्यक्ति र व्यक्तित्वको अर्थ बताउन ४.२ व्यक्तिका प्रकार उल्लेख गरी तिनको व्याख्या गर्न
५.	नेपालको कानुनी प्रणाली	५.१ कानुनी प्रणालीको परिचय दिन ५.२ नेपालको कानुनी प्रणालीका विशेषताहरू उल्लेख गर्न ५.३ नेपालको कानुनी प्रणालीको ऐतिहासिक विकासक्रम वर्णन गर्न ५.४ नेपालको आधुनिक कानुनी प्रणालीका बारेमा व्याख्या गर्न
६.	नेपालको अदालतको क्षेत्राधिकार	६.१ जिल्ला अदालतको संरचना र क्षेत्राधिकारको उल्लेख गर्न ६.२ उच्च अदालतको संरचना र क्षेत्राधिकारको उल्लेख गर्न ६.३ सर्वोच्च अदालतको संरचना र क्षेत्राधिकारको उल्लेख गर्न
७.	कानुनी लिखतका मसौदा	७.१ घरायसी लिखतसँग सम्बन्धित मसौदाहरू तयार गर्न ७.२ स्थानीय तह वा प्रशासनिक कार्यालयसँग सम्बन्धित निवेदन तथा सिफारिस पत्रका मसौदाहरू तयार गर्न ७.३ अदालतसँग सम्बन्धित लिखतहरू तयार गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

४.१ कक्षा ९

क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	कार्यघण्टा
१.	कानूनको परिचय	१.१ कानूनको अर्थ र परिभाषा १.२ कानूनको महत्व १.३ कानूनको उद्देश्य १.४ कानूनको प्रकृति १.५ कानूनका विशेषता	१२
२.	कानुनी शब्दावलीको अर्थ र प्रयोग	२.१ तमसुक, दृष्टिबन्धक, राजिनामा, पञ्जीकरण (रजिष्ट्रेसन), जायजेथा, बकस, बकसपत्र, जायजात, तायदाती, मोही, जग्गाधनी, कबुलियतनामा, करार, करारनामा, वारेस, वारेसनामा, अधिकृत वारेसनामा, जाहेरी दरखास्त, मुचुल्का, सर्जमिन, अड्डाअदालत, फिरादपत्र, प्रतिउत्तरपत्र, दाखिला, दस्तुर, देवानी, फौजदारी, नक्कल, लगत, नजिर, मन्जुरनामा, मिसिल, मुआब्जा, हकवाला, हदबन्दी, सेस्तेदार, हर्जना, हिस्सेदार, हुलिया, इतलायनामा, समाव्हान, दान, वकस, अंश, विवाह, वारेन्ट, ताकेता, तामेल, तामेली, मुल्लवी, म्याद, मौजुदा, सिफारिस, इच्छापत्र, लिखत, मिलापत्र, धर्मपुत्र/धर्मपुत्री प्रतिवेदन, कार्यविधि	१५
३.	कानूनका प्रकार	३.१ सारवान कानून र कार्यविधि कानून ३.२ फौजदारी कानून र देवानी कानून ३.३ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय कानून ३.४ सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय कानून र निजी अन्तर्राष्ट्रिय कानून ३.५ अन्य केही कानून ३.५.१ वाणिज्य कानून ३.५.२ पारिवारिक कानून ३.५.३ करार कानून ३.५.४ दुष्कृति कानून ३.५.५ वातावरण कानून ३.५.६ संवैधानिक कानून	१५
४.	अधिकार र कर्तव्य	४.१ अधिकारको अवधारणा ४.२ अधिकारका प्रकार ४.२.१ मानव अधिकार ४.२.२ मौलिक अधिकार ४.२.३ कानुनी अधिकार ४.३ कर्तव्यको अवधारणा ४.४ कर्तव्यका प्रकार ४.४.१ नैतिक कर्तव्य ४.४.२ नागरिक कर्तव्य ४.४.३ कानुनी कर्तव्य ४.४.४ संवैधानिक कर्तव्य ४.५ अधिकार र कर्तव्यको अन्तरसम्बन्ध	१५
५.	कानून र समाज	५.१ समाजको परिचय ५.२ समाज र कानूनको अन्तरसम्बन्ध ५.३ समाजमा कानूनको भूमिका	९
६.	कानूनका स्रोत	६.१ कानूनका स्रोतको परिचय र महत्व ६.१.१ विधायन ६.१.२ नजिर ६.१.३ प्रथा	१०

		६.१.४ अन्य स्रोतहरू	
७.	न्यायको अवधारणा	७.१ न्यायको अर्थ ७.२ न्यायका प्रकार ७.२.१ फौजदारी न्याय ७.२.२ सामाजिक न्याय ७.२.३ वितरणमुखी न्याय ७.२.४ सुधारमुखी न्याय ७.३ न्याय प्रशासनको परिचय	१०
८.	विवाद समाधानका तरिकाहरू	८.१ विवाद समाधानको परिचय ८.२ विवाद समाधानका तरिकाहरू ८.२.१ औपचारिक: अदालती प्रणाली ८.२.२ वैकल्पिक : वार्ता, मध्यस्थता, मेलमिलाप	१०
		जम्मा	९६

४.२ कक्षा १०

क्र.स.	विषयवस्तु	विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	कार्यघण्टा
१.	संविधानको परिचय	१.१ संविधानको अर्थ र परिभाषा १.२ संविधानको महत्व १.२ संविधानका प्रकार १.२.१ लिखित र अलिखित १.२.२ संघीय र एकात्मक १.२.३ कठोर र लचिलो १.२.४ विकसित र निर्मित	१०
२.	नेपालको संवैधानिक विकासक्रम	२.१ नेपाल सरकारको वैधानिक कानून, २००४ २.२ नेपालको अन्तरिम शासन विधान, २००७ २.३ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५ २.४ नेपालको संविधान, २०१९ २.५ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ २.६ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ २.७ नेपालको संविधान २.७.१ नेपालको संविधानका मुख्य विशेषता	१७
३.	सम्पत्तिको अवधारणा	३.१ सम्पत्तिको परिभाषा र अर्थ ३.२ सम्पत्तिका प्रकार ३.२.१ भौतिक सम्पत्ति <ul style="list-style-type: none"> ● चल ● अचल ३.२.२ अभौतिक सम्पत्ति <ul style="list-style-type: none"> ● जुरा इन रेअलिना (वाचब प्ल चभ(बिभिलब) : सेयर, बन्धकी, पट्टा, लिज, हक ● जुरा इन रेप्रोपरिया(वाचब प्ल चभ(उचयउचष) : पेटेन्ट, ट्रेडमार्क, इन्डष्ट्रियल डिजाइन, प्रतिलिपी अधिकार ३.३ नेपालमा सम्पतिसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था	१५
४.	व्यक्तिको अवधारणा	४.१ व्यक्ति र व्यक्तित्वको परिभाषा ४.२ व्यक्तिका प्रकार	६

		४.२.१ प्राकृतिक व्यक्ति ४.२.२ कानुनी व्यक्ति	
५.	नेपालको कानून प्रणाली	५.१ कानून प्रणालीको परिचय ५.१.१ अर्थ र प्रकार ५.१.२ कानुनी प्रणालीको महत्व ५.१.३ कानुनी प्रणालीका विशेषताहरू ५.२ नेपालको कानून प्रणालीको परिचय ५.३ नेपालको कानुनी प्रणालीका विशेषता	१४
६.	नेपालको अदालती संरचना	६.१ नेपालको अदालती प्रणाली : संरचना र क्षेत्राधिकार ६.१.१ जिल्ला अदालत ६.१.२ उच्च अदालत ६.१.३ सर्वोच्च अदालत	१०
७.	कानुनी लिखतका मसौदा	७.१ घरायसी लिखतसँग सम्बन्धित मसौदाहरू : कपाली तमसुक, दृष्टिबन्धक तमसुक, राजिनामा, अंशबन्डा पत्र, मानु छुट्टिएको लिखत, मानु जोडिएको लिखत, हालैको बकसपत्र, जग्गा कमाउने कबुलियत, सम्झौतापत्र, घरबहालको सम्झौतापत्र, ठेक्कापट्टाको सम्झौतापत्र, बैनापट्टाको लिखत, अंशछोडपत्र, जग्गाछोडपत्र, जमानतको लिखत, भाखापत्रको लिखत, मन्जुरनामा, निर्णय पुस्तिका ७.२ स्थानीय तह/प्रशासनिक कार्यालयसँग सम्बन्धित निवेदन तथा मसौदाहरू : सिफारिसपत्र, नागरिकताको लागि सिफारिसपत्र, जन्मदर्ता/ मृत्युदर्ता/ विवाहदर्ताको सिफारिसपत्र, नाता सम्बन्ध कायम भएको सिफारिसपत्र, बिजुली/ पानी/टेलिफोन जडानको निवेदनपत्र, जाहेरी दरखास्त ७.३ अदालतसँग सम्बन्धित लिखतहरू : फिरादपत्र, प्रतिउत्तरपत्र, मिलापत्र, वारिसनामा, तायदातीको मुचुल्का, वारिसनामा, सकारनामा	३१
		जम्मा	९६

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

प्रयोगात्मक क्रियाकलाप माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण हिस्सा हो । यसले सैद्धान्तिक ज्ञानको व्यावहारिक प्रयोगलाई जोड दिन्छ । यस अन्तर्गत परियोजना कार्य, समूह कार्य, प्रस्तुतीकरण, इन्टर्नसिप जस्ता कार्यहरू समावेश हुन्छन् । यस विषयमा कुल ३२ घण्टा प्रयोगात्मक कार्यका लागि निर्दिष्ट गरिएको छ र सोको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । शिक्षकको मार्गदर्शनमा प्रयोगात्मक कार्यहरू गराउनुपर्ने हुन्छ । तल उल्लेख गरिएका क्रियाकलाप सम्भावित नमुना क्रियाकलाप मात्र हुन् । शिक्षकले आवश्यकताअनुसार विभिन्न क्रियाकलाप तथा गतिविधिहरू गराउन सक्ने छन् ।

५.१ कक्षा ९

क्र.स.	विषयवस्तुको क्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्य घण्टा
१.	कानूनको परिचय	१.१ कानूनको अवधारणा, विभिन्न विद्वानले दिएका परिभाषा, उद्देश्य तथा महत्वबारे लिखित रूपमा टिपोट वा पावर प्वाइन्ट स्लाइडहरू तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
२.	कानुनी शब्दहरूको अर्थ र प्रयोग		
३.	कानूनका प्रकार	३.१ कानूनका प्रकारका एक एकओटा उदाहरण खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४

४.	अधिकार र कर्तव्यको अवधारणा	४.१ अधिकार र कर्तव्यका बारेमा कक्षामा बहस गर्नुहोस् । ४.२ समाजमा नागरिकहरूले आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्ने सिलसिलामा कर्तव्यलाई उपेक्षा गर्ने गरेका उदाहरणहरू खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	६
५.	कानून तथा समाज	५.१ समाजको सुव्यवस्थाका लागि कानूनको भूमिकाका विषयमा सङ्क्षिप्त लेख तयार गर्नुहोस् ।	४
६.	कानूनका स्रोतहरू	६.१ समाजका चलनचल्तीमा रहेका विभिन्न प्रथा र परम्पराको खोजी गरी सूचीबद्ध गर्नुहोस् ।	४
७.	न्यायको अवधारणा	७.१ नेपालको न्याय प्रशासन सम्बन्धमा एउटा निबन्ध वा लेख तयार गर्नुहोस् ।	४
८.	विवाद समाधानका विधि	८.१ स्थानीय तहले समाधान गरेको कुनै एउटा विवादको कारण, असर, विवाद समाधान गर्न अवलम्बन गरिएको विधि र प्रक्रियाका बारेमा एउटा प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	६
जम्मा			३२

५.२ कक्षा १०

एकाइ	विषयवस्तुको क्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक/परियोजना कार्य	कार्य घण्टा
१.	संविधान	१.१ वेबसाइट वा अन्य माध्यमबाट विश्वका कुनै पाँच देशका संविधानको खोजी गर्नुहोस् र प्रत्येकका बारेमा एक अनुच्छेदमा लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२
२.	नेपालमा संवैधानिक विकासक्रम	२.१ नेपालमा वि.सं. २०७२ अगि जारी भएका प्रत्येक संविधानका कुनै पाँच विशेषता खोजी गरी चार्टपेपरमा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
३.	सम्पत्तिको अवधारणा	३.१ भौतिक र अभौतिक सम्पत्तिका कुनै पाँच पाँचओटा उदाहरण खोजी गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । ३.२ मानवीय जीवनमा सम्पत्तिको आवश्यकता र महत्वका सम्बन्धमा एउटा लेख तयार गर्नुहोस् ।	५
४.	व्यक्तित्वको अवधारणा	४.१ नेपालमा कुनै फर्म वा सङ्गठनले कानुनी व्यक्तित्व प्राप्त गर्न के के प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्छ सोको सूची तयार गरेर प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३
७.	कानुनी लिखतका मसौदा	७.१ घरायसी, स्थानीय तह वा प्रशासनिक कार्यालय र अदालतसँग सम्बन्धित तोकिएका कानुनी लिखतका नमुना मसौदा तयार गर्नुहोस् ।	१८
जम्मा			३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

प्रत्येक पाठको अध्यापन गर्दा विद्यार्थीको अनुभवलाई ध्यान दिएर शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई अगाडि बढाउनुपर्छ । शिक्षण सिकाइलाई सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र आवश्यकतालाई तथा बहुबौद्धिकता र फरक सिकाइ क्षमतालाई समेत ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । सामान्य कानून विषयको पाठ्यक्रम कानूनको सैद्धान्तिक र व्यावहारिक दुवै पक्षलाई समेटेर तयार पारिएको छ । यस विषयको ज्ञान दिनका लागि शिक्षकले कक्षामा विद्यार्थीहरूलाई सैद्धान्तिक ज्ञान दिनुका साथै स्रोत साधन र अनुकूल वातावरण भएसम्म प्रयोगात्मक तरिकाले शिक्षण गर्न सकिने छ । सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामुहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन दिँदै उनीहरूको विषयप्रतिको रुचि एवम् ध्यानाकर्षण गर्नुपर्ने छ ।

यस विषयको शिक्षणका लागि स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, फरक सिकाइ क्षमता, सामाजिक तथा मनोवैज्ञानिक पृष्ठभूमि, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदिलाई ध्यान दिनुपर्छ । यस विषयमा व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रयोग, अवलोकन, सोधखोज आदि जस्ता विधिलाई परिस्थिति अनुकूल हुने गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । शिक्षकले यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिहरूलाई आधारको रूपमा मात्र लिई परिस्थिति अनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्नुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा धारणा प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने माध्यम मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सर्वप्रथम सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिनुपर्छ । मूल्याङ्कनका साधनहरू विकास गर्दा सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको विभिन्न स्तरलाई समेटेर विकास गर्नुपर्छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रक्रिया अपनाइने छ । मूल्याङ्कन आन्तरिक र बाह्य दुवै हुने छ । आन्तरिक २५ प्रतिशत र बाह्य ७५ प्रतिशत भारको मूल्याङ्कन हुने छ । उक्त अङ्कलाई अक्षराङ्कन पद्धतिअनुसार ग्रेडमा रूपान्तरण गर्नुपर्ने छ । बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । यस विषयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सहभागिता र सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू र तिनका विषयवस्तु र सोसँग सम्बन्धित सिप, सहभागिता र सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । आन्तरिक तथा बाह्य मूल्याङ्कन प्रक्रियाको विस्तृत ढाँचा तल दिइएको छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्य सञ्चयिका फाइल बनाई उनीहरूको कार्य, सम्पन्न गरेका गतिविधिहरू र व्यवहारमा आएका परिवर्तनहरूका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूले कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई उनीहरूले सिक्न नसकेको भए त्यसको कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ र त्यसको पनि मूल्याङ्कन गरिन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ९ र १० को सामान्य कानून विषय सिकाइको क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्कका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्नुपर्छ । यस्तो मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोको आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । सामान्य कानून विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । प्रत्येक विद्यार्थीको व्यक्तिगत कार्यसञ्चयिका अनिवार्य रूपमा तयार गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका थप आधार यसप्रकार हुने छन् :

क्र.स.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा उपस्थिति र सहभागिता	३
२.	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	१६
३.	त्रैमासिक परीक्षा	६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसका लागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

4. Business Mathematics

Secondary Education Curriculum Business Mathematics

Grade: 9 and 10

**Subject Code: Bum. 149 (Grade 9)
Bum. 150 (Grade 10)**

Credit Hour: 4

Annual Working hours: 128

1. Introduction

The purpose of education is not to fill a vessel but to kindle a fire. In particular, students should be encouraged to be creative and imaginative in their learning and to continually form ideas into new and more exciting combinations. This desirable goal is not always an easy one to realize in mathematics with students whose primary interests are in areas other than mathematics. However, these students need a certain level of skill and understanding of the basic mathematical methods if the study of economics or finance or business is to be pursued beyond the descriptive level as mathematics is widely used in economics, business and finance. The purpose of this course, then, is to present mathematical skills and concepts, and to apply them to ideas that are important to students in management, economics, and social sciences.

This course aims at providing students frequent opportunities to develop and reinforce their conceptual understanding, procedural thinking, problem-solving abilities, and develop their ability to apply mathematical learning to their daily lives through mathematical models, and expects to give students an opportunity to use technology extensively, not only for calculation and visualization, but also as a tool for exploration and problem solving to improve efficiency of calculation and enable more sophisticated analysis, without sacrificing operational fluency and automaticity.

This course is designed to equip the students with the mathematical tools and techniques essential for success in business and economics today. The course further aims at providing a base for the students for higher education in management, economics and other business related fields. Following are the main content areas included in this course:

1. Algebra	2. Matrix and Determinant	3. Calculus
4. Financial Mathematics	5. Optimization	6. Statistics

2. Level - wise Competencies

On completion of this course, students will gain knowledge and develop skills to use in investigating, analyzing, interpreting, modeling, describing and solving problems in business and economics, more precisely,

1. Demonstrate an understanding of algebraic concepts, operations, and relations
2. Develop algebraic and graphical reasoning with algebraic modelling
3. Develop reasoning skill through Equations and Inequalities
4. Interpret and analyze functions that arise in business and economics
5. Construct and compare linear, quadratic, and exponential models and solve problems
6. Understand the relationship between zeros and factors of polynomials
7. Perform operations and model with matrices
8. Solve real life problems using matrices and determinants
9. Demonstrate an understanding of limits, continuity and derivatives
10. Solve problems of mathematics of merchandising
11. Demonstrate an understanding of stock market and personal finance

12. Execute smart monetary decisions both personally and for their business
13. Develop skills of dealing with money and numbers, business investment decision skills
14. Solve linear programming problems in economics and business
15. Develop statistical reasoning using measures of location, measures of dispersion
16. Use technology in solving mathematical, and business and economics problems.

3. Grade - wise Learning Outcomes

After completion of Grade nine and ten students will be able to

SN	Area	Learning outcomes (Grade 9)	Learning outcomes (Grade 10)
1.	Algebra	<p>Logic</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of basic terms: statements, truth value, open sentences, Logical connectives, Compound statements, truth table with examples. • Find negations of compound statements. <p>Equations</p> <ul style="list-style-type: none"> • Solve systems of Linear Equations in two variables • Model and solve the system of linear equations. <p>Inequalities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Solve linear inequalities in one variable algebraically and graphically. • Demonstrate an understanding of absolute values and their properties. • Solve, algebraically, an equation with a single absolute value, and verify the solution. <p>Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of a function, domain, co domain and range of a function. • Sketch the graphs of functions: $y = \text{constant}$, $y = x$, $y = x^2$, $y = x^3$, $y = \sqrt{x}$ plotting several points. • Find the inverse function of a function. • Find the composition of two functions. • Demonstrate an understanding of 	<p>Logic</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analyze a conditional statement. • Determine conjugate conditionals and their truth-values. • Demonstrate, using truth-tables, the relationship between a conditional and its conjugates. <p>Equations</p> <ul style="list-style-type: none"> • Solve quadratic equations by factoring, completing the square and using the quadratic formula. • Solve systems of linear-quadratic equations and quadratic-quadratic equations. • Demonstrate an understanding of modeling with quadratic equations and solve the models. <p>Inequalities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Solve factorable quadratic and cubic Inequalities. • Demonstrate an understanding of modeling with quadratic inequalities and solve the models. <p>Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of bijective functions. • Prove that for the existence of the inverse of a function the bijectivity of the function is necessary and sufficient. <p>Quadratic Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of quadratic functions relating with quadratic equations.

		<p>modeling with functions (simple cases).</p> <p>Linear Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of linear functions, its domain and range. • Sketch the graph of a linear function. • Find slope and intercepts of a line. • Find the equation of a line in slope-intercept form and two point form. • Discuss on linear modeling to solve real world problems. <p>Applications of Linear Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of linear supply and demand functions. • Determine equilibrium condition. • Demonstrate an understanding of Consumer's and producer's surplus. • Discuss on cost, revenue and profit functions. • Determine Break-Even condition, Elasticity of demand, supply and income. • Discuss on consumer's budget and cost constraints, budget and cost lines, significance of the slope and x-intercept of the budget line and isocost line. <p>Sequences and series</p> <ul style="list-style-type: none"> • Define arithmetic sequences and series. • Solve problems of simple interest and deprecation using knowledge of arithmetic sequence and series. • Solve other economics and business problems involving arithmetic sequences and series. <p>Comp. Work: Excel for algebra.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Identify main characteristics of quadratic functions. • Sketch the graph of a quadratic function with its characteristics. • Demonstrate an understanding of modeling with Quadratic functions and solve them. <p>Applications of Quadratic Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Do supply and demand analysis. • Do break-even analysis. • Find the optimum value of a quadratic function. <p>Polynomials</p> <ul style="list-style-type: none"> • Use long division to divide polynomials. • Use synthetic division to divide polynomials. • Demonstrate an understanding of the remainder theorem and its application. • Demonstrate an understanding of the factor theorem and its application. • Find zeroes of a polynomial. <p>Sequences and series</p> <ul style="list-style-type: none"> • Solve problems of geometric sequence and series. • Solve problems of compound interest and deprecation using knowledge of geometric sequence and series. • Solve other problems of economics and business using knowledge of geometric sequence and series. <p>Comp. Work: Excel for algebra.</p>
2.	Matrix and Determinant	<ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of a matrix. • Perform matrix Operations. • Use laws of matrix algebra. 	<ul style="list-style-type: none"> • Find adjoint and Inverse of a matrix • Solve systems of linear equations in two variables by using Cramer's rule and inverse matrix methods.

		<ul style="list-style-type: none"> • Find the transpose of a matrix. • Apply the concept of matrix in manipulating commercial data. • Define a determinant as a function on set of square matrices. • Evaluate determinants (up to second order). <p>Comp. Work: Excel for matrix.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Solve problems of input/output analysis <p>Comp. Work: Excel for system of linear equations using matrix.</p>
3.	Calculus	<p>Limit and Continuity</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of the intuitive definition of the limit of a function at a point. • Use the correct notation for the limit. • Find limits at a point by substituting, factorizing and rationalizing methods. • Demonstrate an understanding of the intuitive definition of one-sided limits • Recognize, through investigation with or without technology, graphical and numerical examples of limits, and explain the reasoning involved. • Find one-sided limits. • Demonstrate an understanding of the continuity of functions at a point. • Test continuity of a function at a point using one-sided limits. <p>Comp. Work: Excel for limits and continuity</p>	<p>Derivatives</p> <ul style="list-style-type: none"> • Find derivatives of polynomials of degree upto three. • Find derivatives of functions involving square roots. • Explain the derivative as a slope. • Explain the derivative as a rate measurer. • Demonstrate an understanding of rate of change by making connections between average rate of change over an interval and instantaneous rate of change at a point, using the slopes of secants and tangents and the concept of the limit. • Apply constant rule, coefficient rule, sum rule and power rule for powers upto three. • Apply the derivatives in business and economics. <p>Comp. Work: Excel for derivatives</p>
4.	Financial Mathematics	<p>Partnership</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of simple and compound partnership, and proportional division. • Solve numerical partnership problems. <p>Present worth and discount</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of present worth, true discount, face value, banker's discount, discounted value and banker's Gain. • Compute their values. 	<p>Annuity</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of the ordinary annuity and Annuity due. • Compute amount and present value of annuity and annuity due. • Solve other problems related to ordinary annuity and annuity due. <p>Personal Finance</p> <ul style="list-style-type: none"> • Calculate the premium value of life and nonlife insurance. • Find the regular payments required to amortize a debt. • Find the amount that can be

		<p>Mathematics of Buying</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of invoices and trade discounts. • Find the list price given the series discount and the net cost. • Express a series discount as an equivalent single discount. • Solve cash discount problems. • Determine credit given for partial payment of an invoice <p>Mathematics of Selling</p> <ul style="list-style-type: none"> • Use the basic formula for markup. • Demonstrate an understanding of markup based on selling price. • Calculate markdown, reduced price, and percent of markdown. <p>Budget sheet</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Prepare a budget sheet including average monthly expenses ○ Creating and Adjusting a Budget ○ Find the best buys according to budget sheet and choose optional personal expenses. <p>Debit and Credit Cards</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of debit and credit card statements. • Solve the problem related to payment and minimum payment of credit card. • Solve the problem related to prepayment and penalties. <p>Comp. Work: Excel for Financial Mathematics</p>	<p>borrowed for a specified payment.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Develop an amortization schedule. • Find the total amount of interest paid on an installment loan. • Find the unpaid balance of a loan. • Find the effect of paying an extra amount <p>Stock Market</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate an understanding of buying and selling stock of NEPSE. • Demonstrate an understanding of rules for gain and loss, solve the related problems and determine the circuit breaks of particular stocks. • Demonstrate an understanding of stock tables and market indexes. • Solve the problem related to rates of return for stocks. • Use the basic idea for pricing and risk. • Solve the problem of commission and capital gain for buying and selling of stocks. • Solve the problem of stock dividends and adjustment of price. <p>Business Investment Decisions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Calculate the Net Present Value (NPV) of an Investment • Compare Investment Projects • Find Internal Rate of Return (IRR) • Compare NPV and IRR <p>Comp. Work: Excel for Financial Mathematics</p>
5.	Optimization	<p>Linear Programming Problem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Solve graphically linear inequalities in two variables. • Solve graphically systems of linear inequalities in two variables. <p>Comp. Work: Excel for Linear inequalities</p>	<p>Linear Programming Problem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Solve LP problems by graphical method. • Solve LP problems in economics and business. <p>Comp. Work: Excel for Linear Programming Problem</p>
6.	Statistics	<ul style="list-style-type: none"> • Identify and interpret quartiles, deciles and percentiles for discrete and continuous series. • Find and interpret range and its relative measure. 	<ul style="list-style-type: none"> • Compute and interpret mean deviations from mean and median, and standard deviation. • Compute and interpret variance and coefficient of Variation.

	<ul style="list-style-type: none"> • Compute and interpret quartile deviation. <p>Comp. Work: Excel for statistics</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Use the coefficient of variation to compare variation in different data sets . <p>Comp. Work: Excel for statistics</p>
--	--	---

4. Scope, Sequence and elaboration of Contents Grade 9

S N	Area	Contents	Possible activities	Possible evaluation process	Working Hrs. (Th.+Pr.)
1.	Algebra	<p>Logic</p> <ul style="list-style-type: none"> • Statements, Logical connectives, Compound Statements and truth tables • Negation of Compound Statements <p>Equations</p> <ul style="list-style-type: none"> • Systems of Linear Equations two variables • Modeling with linear equations <p>Inequalities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inequalities and their properties • Absolute values and their properties (without proof) <p>Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Functions and their visualization • Basic Elementary Functions (Constant, Identity, Square, Cube, Square root) and their graphs • Inverse functions and composite functions • Modeling with functions (simple cases) <p>Linear Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Linear functions and its 	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, V, R, M, E, PS]*</p> <p>Logic</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introduce statements, truth value, open sentences, Logical connectives, compound statements, truth table with examples. Ask to give examples of these concepts with justification. • Discuss how connectives are used in everyday life and in mathematics with examples, Ask to give examples how connectives are used in everyday life. • Construct Truth tables for determining the truth values of compound statements. • Discuss on the negation of compound statements with examples. <p>Equations</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss on solving simultaneous linear equations of two variables. • Discuss on Modeling with the system of linear equations to solve real world problems. <p>Inequalities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introduce inequality notations. • Explain order properties of 	<p>There are several ways to assess the students learning. Some of the possible ways can be used to assess the student's learning are as follows:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Oral task ▪ written task ▪ quiz ▪ observation ▪ self evaluation ▪ interview ▪ portfolio ▪ Project work ▪ Practical work 	30 + 10 = 40

		<p>graph</p> <ul style="list-style-type: none"> • Slope and intercepts of a line • Two point form of a line • Linear modeling <p>Applications of Linear Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Supply and Demand Analysis • Break-Even Analysis • Consumer and producer surplus • Elasticity of demand, supply and income • Budget and cost constraints <p>Sequences and series</p> <ul style="list-style-type: none"> • Arithmetic Sequences and series • Applications of sequences and series in economics and business <p>Comp. Work: Excel for algebra</p>	<p>real numbers.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introduce linear inequalities. • Solve linear inequality problems. • Apply linear inequalities in economics and business. <ul style="list-style-type: none"> ○ Introduce the absolute value of real numbers. • Explain, using examples, how distance between two points on a number line can be expressed in terms of absolute value. • Determine the absolute value of a numerical expression. • Compare and order the absolute values of real numbers in a given set. • Solve, algebraically, an equation with a single absolute value, and verify the solution. <p>Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introduce a function with contextual examples. • Discuss on domain, co domain and range of a function. • Visualize functions. • Sketch the graphs of Basic Elementary Functions ($y = \text{const.}$, $y = x$, $y = x^2$, $y = x^3$, $y = \sqrt{x}$) plotting several points. • Introduce the inverse function of a function. • Find inverse functions of given functions. • Discuss on and find the composition of two functions. • Show that $f \circ g \neq g \circ f$. • Discuss on modelling with functions (simple cases) and solve the model. <p>Linear Functions</p>		
--	--	---	--	--	--

		<ul style="list-style-type: none"> • Introduce linear functions. • Discuss domain and range of a linear function. • Sketch the graph of a linear function. • Discuss and find slope and intercepts of a line. • Discuss on linear modelling to solve real world problems. <p>Applications of Linear Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss on linear supply and demand functions. • Illustrate linear supply and demand functions algebraically and graphically. • Discuss on and compute equilibrium condition. • Discuss on consumer's and producer's surplus with graphical illustrations. • Discuss on and build cost, revenue and profit functions. • Discuss on and compute break-even condition. • Discuss on and compute elasticity of demand, supply and income with practical significance. • Discuss on consumer's Budget and cost constraints. • Discuss on Budget and cost lines, significance of the slope and y-intercept of the budget line and isocost line. <p>Sequences and series</p> <ul style="list-style-type: none"> • Identify the assumption(s) made when defining an arithmetic sequence or series. • Provide and justify an example of an arithmetic sequence. • Derive a rule for determining 		
--	--	---	--	--

			<p>the general term of an arithmetic sequence.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Describe the relationship between arithmetic sequences and linear functions. • Derive a rule for determining the sum of n terms of an arithmetic series. • Determine t₁, d, n or S_n in a problem that involves an arithmetic series. • Explain the arithmetic means, • Solve a problem that involves an arithmetic sequence or series. • Solve economics and business problems involving arithmetic sequences and series . <p>Comp. Work: Excel for algebra</p>	
2.	Matrix and Determinant	<ul style="list-style-type: none"> • Matrix and its Operations • Laws of Matrix Algebra • Transpose of a matrix • Apply the concept of matrix in manipulating commercial data • Determinants (up to second order) <p>Comp. Work: Excel for matrices</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, PS]*</p> <ul style="list-style-type: none"> • Motivate the study of matrices with real world use. • Define a matrix and discuss on forms of matrices in practical use. • Discuss on algebraic operations of matrices. • Define the transpose of a matrix. • Discuss on modeling with matrices. • Represent a system of linear equations in matrix notation. • Apply the concept of a matrix in manipulating commercial data. • Introduce determinants with illustration. • Define a determinant as a function on set of square matrices. 	9 + 3 = 12

			<ul style="list-style-type: none"> Evaluate determinants (up to second order). <p>Comp. Work: Excel for matrices</p>	
3.	Calculus	<p>Limit and Continuity</p> <ul style="list-style-type: none"> Limit of a function One sided limits Continuous functions One sided continuity Discontinuities <p>Note: Intuitive concept for Algebraic functions only</p> <p>Comp. Work: Excel for limits and continuity</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, V, M, E, PS]*</p> <p>Limit and Continuity</p> <ul style="list-style-type: none"> Give the meaning of "tends to". Give the intuitive definition of the limit of a function at a point. Use the correct notation for the limit of a function at a point. Give the graphical illustration of the limit of a function at a point. Compute limits at a point by substituting, factorizing and rationalizing methods. Give the intuitive definition of the one sided limits. Give the graphical illustration of the one sided limits. Explain the relationship between one-sided and two-sided limits. Illustrate functions with holes and closing in on the holes with examples. Define and test continuity of a function at a point. Discuss on discontinuities graphically and algebraically. <p>Comp. Work: Excel for limits and continuity</p>	9 + 3 = 12
4.	Financial Mathematics	<p>Partnership</p> <ul style="list-style-type: none"> Simple and compound partnership <p>Present worth and</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, M, E, PS]*</p> <p>Partnership</p> <ul style="list-style-type: none"> Explain simple and 	30 + 10 = 40

		<p>discount</p> <ul style="list-style-type: none"> • Present Worth, True Discount, Face Value, Banker's Discount, Discounted Value, Banker's Gain <p>Mathematics of Buying</p> <ul style="list-style-type: none"> • Invoices and Trade Discounts • Series Discounts and Single Discount Equivalents • Cash Discounts <p>Mathematics of Selling</p> <ul style="list-style-type: none"> • Markup on Cost and Selling Price • Markdown <p>Budget sheet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Average Monthly Expenses • Creating and Adjusting a Budget • Best Buys • Optional Personal Expenses <p>Debit and Credit Cards</p> <ul style="list-style-type: none"> • Debit and Credit Card Statements • Payment and Prepayment Penalties <p>Comp. Work: Excel for Financial Mathematics</p>	<p>compound partnership.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Explain basic terms together with proportional division with illustration. • Solve numerical partnership problems in various contexts. <p>Present worth and discount</p> <ul style="list-style-type: none"> • Explain present worth, true discount, face value, banker's discount, discounted value and banker's Gain and derive their formulas. • Leave other formulas to students to derive themselves. <p>Mathematics of Buying</p> <ul style="list-style-type: none"> • Explain invoices and trade discounts. • Give the problem solving strategy to find the list price given the series discount and the net cost. • Discuss on expressing a series discount as an equivalent single discount. • Solve cash discount problems with dating. • Discuss on determining credit given for partial payment of an invoice. <p>Mathematics of Selling</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss on the terms used in selling. • Discuss on the basic formula for markup on Cost. • Calculate markup based on cost. • Explain markup based on selling price. • Solve markup problems when selling price is the base. • Explain the term markdown when applied to selling. • Calculate markdown, reduced price, and percent of 		
--	--	--	--	--	--

			<p>markdown.</p> <p>Budget sheet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss the Average Monthly Expenses. • Calculate the creating and adjusting a budget. • Calculate the best buys for reducing the expenditure. • Calculate the optional personal expenses. <p>Debit and Credit Cards</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss the debit and credit card statements. • Find the payment and minimum payment. • Discuss the criteria for prepayment penalties. <p>Comp. Work: Excel for Financial Mathematics</p>	
5.	Optimization	<p>Linear Programming Problem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Linear inequalities in two variables and their graphical solutions • System of Linear inequalities in two variables and their graphical solutions <p>Comp. Work: Excel for Linear inequalities</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, PS]*</p> <p>Linear Programming Problem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Graph the boundary line separating the two half planes for an inequality. • Explain, using examples, how test points can be used to determine the solution region that satisfies an inequality. • Explain, using examples, when a solid or broken line should be used in the solution for an inequality. • Sketch the graph of a linear inequality. • Solve a problem that involves a linear inequality. • Graph the boundary line between two half planes for each inequality in a system of linear inequalities. • Determine, graphically, the solution region for a system of linear inequalities, and verify the solution. 	9 + 3 = 12

			<ul style="list-style-type: none"> • Explain, using examples, the significance of the shaded region in the graphical solution of a system of linear inequalities. • Model a problem, using a system of linear inequalities in two variables. <p>Comp. Work: Excel for Linear inequalities</p>	
6.	Statistics	<ul style="list-style-type: none"> • Measures of position (Quartiles, deciles and percentiles for discrete and continuous series) • Measures of variation (Range and its relative measure, quartile deviation and its relative measure) <p>Comp. Work: Excel for statistics</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, V, M, E, PS]*</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introduce the formula of the percentile for a discrete series with illustrations. • Using the formula of the percentile, introduce the formulas of deciles and quartiles for a discrete series with illustrations. • Introduce the formula of the percentile for a continuous series with illustrations. • Using the formula of the percentile, introduce the formulas of deciles and quartiles for a continuous series with illustrations. • Introduce and interpret range and its relative measure • Introduce and interpret inter quartile range, and their relative measures. <p>Comp. Work: Excel for statistics</p>	9 + 3 = 12
Total				96 + 32 = 128

Grade 10

S N	Area	Contents	Possible activities	Possible evaluation process	Working Hrs. (Th.+Pr.)
1.	Algebra	<p>Logic</p> <ul style="list-style-type: none"> • Conjugate conditionals • Variants of 	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, V, R, M, E, PS]*</p> <p>Logic</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analyze a conditional statement. • Explain conjugates of a 	There are several ways to assess the students learning. Some	30 + 10 = 40

		<p>conditional</p> <p>Equations</p> <ul style="list-style-type: none"> • Quadratic equations • System of linear-quadratic equations. • System of quadratic-quadratic equations • Modeling with Quadratic equations <p>Inequalities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Quadratic Inequalities <p>Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bijective function ○ Relation between Bijective and inverse function <p>Quadratic Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Quadratic Functions • Sketching the graph of a quadratic function with its characteristics • Quadratic modeling <p>Applications of Quadratic Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Supply and Demand Analysis • Break-Even Analysis • Optimization • Polynomials • Division of polynomials • Remainder theorem and its application • Factor theorem and its application <p>Sequences and series</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geometric sequence and series • Applications of Geometric sequences and series in economics and 	<p>conditional statement; determine their truth-values.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Demonstrate, using examples, that the converse or inverse of a statement may not have the same truth-value as that of the original statement. • Demonstrate, using examples, that the truth-value of a conditional statement does imply the truth-values of its contrapositive. • Explain variants of a conditional in practice. <p>Equations</p> <ul style="list-style-type: none"> • Determine, by factoring, the roots of a quadratic equation, and verify by substitution. • Derive the quadratic formula • Determine, using the quadratic formula, the roots of a quadratic equation. • Solve a quadratic equation by using strategies such as: <ul style="list-style-type: none"> • factoring • completing the square • applying the quadratic formula. • Select a method for solving a quadratic equation, justify the choice, and verify the solution. • Explain, using examples, how the discriminates may be used to determine whether a quadratic equation has two, one or no real roots; • Solve systems of linear-quadratic and quadratic-quadratic equations in one variable. • Model a situation, using a system of linear-quadratic or quadratic-quadratic equations. • Relate a system of linear-quadratic or quadratic-quadratic equations to the context of a given problem. • Solve a problem that involves a 	<p>of the possible ways can be used to assess the student's learning are as follows:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Oral task ▪ written task ▪ quiz ▪ observation ▪ self evaluation ▪ interview ▪ portfolio ▪ Project work ▪ Practical work 	
--	--	--	--	--	--

		<p>business</p> <p>Comp. Work: Excel for algebra</p>	<p>system of linear-quadratic or quadratic-quadratic equations, and explain the strategy used.</p> <p>Inequalities</p> <ul style="list-style-type: none"> • Determine the solution set of quadratic Inequalities using number line and constructing a table of signs of factors. • Demonstrate an understanding of modeling with quadratic Inequalities and solve the models. <p>Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss on bijective functions with graphical and algebraic illustrations • Discuss and prove that for the existence of the inverse of a function the bijectivity of the function is sufficient. <p>Quadratic Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss on quadratic functions relating with quadratic equations • Discuss on main characteristics of Quadratic Functions (Openness, intercepts and vertex). • Sketch the graph of a quadratic function with its main characteristics. • Discuss on modelling with quadratic functions and solve them. <p>Applications of Quadratic Functions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Illustrate quadratic supply and demand functions graphically • Discuss on equilibrium condition • Compute equilibrium demand and supply • Discuss on quadratic cost, revenue and profit functions • Discuss on Break-Even condition • Compute Break-Even point • Find the optimum value of a 		
--	--	---	---	--	--

			<p>Quadratic Function</p> <p>Polynomials</p> <ul style="list-style-type: none"> • Recall the long division algorithm for ordinary arithmetic. • Follow the same algorithm for dividing polynomials. • Introduce synthetic division as a shorthand method for the special case of dividing by a linear factor whose leading coefficient is 1. • Explain the use of synthetic division for finding zeroes (or roots) of polynomials. • Discuss on the remainder theorem and its application. • Discuss on the factor theorem and its application. <p>Sequences and series</p> <ul style="list-style-type: none"> • Identify assumptions made when identifying a geometric sequence or series. • Provide and justify an example of a geometric sequence. • Derive a rule for determining the general term of a geometric sequence. • Determine t_1, r, n or t_n in a problem that involves a geometric sequence. • Derive a rule for determining the sum of n terms of a geometric series. • Determine t_1, r, n or S_n in a problem that involves a geometric series. • Generalize, using inductive reasoning, a rule for determining the sum of an infinite geometric series. • Explain why a geometric series is convergent or divergent. • Solve a problem that involves a geometric sequence or series. • Explain the geometric means 	
--	--	--	--	--

			<ul style="list-style-type: none"> • Solve economics and business problems involving geometric sequences and series . <p>Comp. Work: Excel for algebra</p>	
2.	Matrix and Determinant	<ul style="list-style-type: none"> • Adjoint and Inverse of a matrix • Solving System of linear equations in two variables by using Cramer's rule and inverse matrix methods • Input/output analysis <p>Comp. Work: Excel for Determinant</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, PS]*</p> <ul style="list-style-type: none"> • Find adjoint and inverse of a matrix. • Solve system of linear equations in two variables by Cramer's rule and inverse matrix method. • Solve problems of input/output analysis. <p>Comp. Work: Excel for Determinants</p>	9 + 3 = 12
3.	Calculus	<p>Derivatives</p> <ul style="list-style-type: none"> • Derivatives of polynomials of degree up to three and square roots. • Derivative as a slope • Derivative as a rate measurer • Constant rule, coefficient rule, sum rule and power rule for powers upto three • Applications in business and economics <p>Comp. Work: Excel for derivatives</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, V, M, E, PS]</p> <p>Derivatives</p> <ul style="list-style-type: none"> • Define the Derivative of a function • Determine, from first principle, the derivatives of polynomials of degree upto three and square roots of linear functions • Explain the Derivative as a slope • Explain the Derivative as a rate measurer • Discuss and verify constant rule, coefficient rule, sum rule and power rule for powers upto three • Discuss the derivative of a square root of a linear function as a power rule • Using the rules, find derivatives of polynomials of degree upto three and functions involving square roots <p>Comp. Work: Excel for derivatives</p>	9 + 3 = 12
4.	Financial Mathematics	<p>Annuity</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ordinary annuity and Annuity due <p>Personal Finance</p> <ul style="list-style-type: none"> • Insurance Premium Calculation • Installment Loans 	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, M, E, PS]*</p> <p>Annuity</p> <ul style="list-style-type: none"> • Introduce the basic terms involved with annuities • Introduce the notions of ordinary annuities and annuities due. 	30 + 10 = 40

		<ul style="list-style-type: none"> • Fixed-Rate Mortgage • Finding regular Payments • Amortization Schedule <p>Stock Market</p> <ul style="list-style-type: none"> • Buying and Selling Stock • Rules for gain and loss • Stock Tables and Market Indexes • Rates of Return for Stocks • Pricing and Risk • Commission and Capital gain • Stock Dividends and adjustment of price <p>Business Investment Decisions</p> <ul style="list-style-type: none"> • The Net Present Value (NPV) of an Investment • Comparing Investment Projects • Internal Rate of Return (IRR) • Comparing NPV and IRR <p>Comp. Work: Excel for Financial Mathematics</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Use geometric series to model the present value and the future value of an annuity. • Compute the future and present values of ordinary annuities and annuities due • Compute the payment required to establish a sinking fund • Solve other problems related to ordinary annuity and annuity due <p>Personal Finance</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss and calculate the insurance premium • Explain installment loans and fixed-rate mortgage • Discuss and find the regular payments required to amortize a debt • Discuss and find the amount that can be borrowed for a specified payment • Discuss and develop an amortization schedule • Discuss and find the total amount of interest paid on an installment loan • Discuss and find the unpaid balance of a loan • Discuss and find the effect of paying an extra amount <p>Stock Market</p> <ul style="list-style-type: none"> • Discuss the buying and selling Stock • Discuss the rules for gain and loss • Discuss the Stock Tables and Market Indexes • Find the Rates of Return for Stocks • Discuss the Pricing and Risk • Discuss and find the Commission and Capital gain • Discuss and find Stock Dividends and adjustment of price 		
--	--	--	---	--	--

			<p>Business Investment Decisions</p> <ul style="list-style-type: none"> • Calculate the net present value (NPV) of a capital investment and use the NPV to decide whether the investment should be made • Under conditions of capital rationing, choose the best combination of investments from a group of acceptable capital investment opportunities • Select the best investment from two or more mutually exclusive investments • Calculate the internal rate of return (IRR) of a capital investment and use the IRR to decide whether the investment should be made • Calculate the payback period of a capital investment <p>Comp. Work: Excel for Financial Mathematics</p>	
5.	Optimization	<p>Linear Programming Problem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Graphical method of solving LPP • Application of LPP in economics and business <p>Comp. Work: Excel for Linear Programming Problem</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, PS]*</p> <p>Linear Programming Problem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Model a Linear Programming problem. • Explain the significance of objective function and constraints • Explain, using examples, the significance of the shaded region in the graphical solution of Linear Programming problem. • Determine, graphically, the solution region for a system of constraints. • Explain the significance of corner points of the solution region for a system of constraints. • Solve optimization problems, using linear programming. • Solve LP problems in economics and business <p>Comp. Work: Excel for Linear</p>	9 + 3 = 12

			Programming Problem	
6.	Statistics	<ul style="list-style-type: none"> Measures of variation (Mean deviations from mean and median, Standard deviation, Variance, Coefficient of Variation) <p>Comp. Work: Excel for statistics</p>	<p>Use the mathematical processes [C, Cn, T, V, R, M, E, PS]*</p> <ul style="list-style-type: none"> Introduce mean deviations from mean and median Introduce the formula of Standard deviation of a population and of a sample with illustration Explain the significance of Standard deviation Interpret the standard deviation Introduce the formula of Variance with illustration Compute Coefficient of Variation Explain how to use the coefficient of variation to compare variation in different data sets Discuss when to use different measures of dispersion <p>Comp. Work: Excel for statistics</p>	9 + 3 = 12
Total				96 + 32 = 128

* See the mathematical processes [C, Cn, T, V, R, M, E, PS] in detail in Teaching Facilitation Methods and Process.

5. Possible activities for project work and practical work

Grade 9

Sample project work/practical work

SN	Area	Sample project work/practical work	Working hrs.
1.	Algebra	Write any one real life problem related to system of linear equations and Prepare the mathematical model.	10
		Write any one linear function, construct function tables and draw the graph of the function using excel.	
2.	Matrix and Determinant	Search the importance and applications of matrices in business and economic activities.	3
		Multiply 2×2 matrices using excel.	
3.	Calculus	Find analytically the limit of the function $f(x)$ at $x = c$ by considering any function and also check the continuity of the function at that point.	3
		Set up a table to estimate a limit and continuity using excel.	
4.	Financial Mathematics	A and B form a partnership. A invests Rs. 5,00,000 and B invests Rs. 6,00,000. B is to receive on annual salary of Rs.1,50,000. Interest at 6% allowed on the invested capital. The balance profits or losses are to be shared equally. If the profit at the end of the first	10

		year be Rs.5,00,000 and at the end of the second year Rs.2,00,000; find the total share of profit of each in the two years.	
		Prepare your household budget using excel.	
5.	Optimization	Construct and verify that the graph of the inequality of the form $ax + by + c < 0$, $a, b > 0$, $c < 0$ represents only one of the two half planes by taking a particular example.	3
		Solve linear inequalities using excel.	
6.	Statistics	Select eight of your friends randomly from your class. Measure their height in centimeter and weight in kilogram. Then compare the two series of height and weight of figures in respect of their dispersion by quartile deviation.	3
		Find quartile deviation using excel.	

Grade 10

Sample project work and practical work

SN	Area	Sample project work/practical work	Working hrs.
1.	Algebra	If a brick factory produces 2 lakh bricks in the first year and produces double bricks each year than previous year for the first 10 years. Find the total number of bricks produced in first 10 years by developing a mathematical model.	10
		Write any one quadratic function and sketch the graph of the quadratic function using excel.	
2.	Matrix and Determinant	Write any one real life problem related to system of linear equations and Solve that problem by using matrix method.	3
		Solve system of linear equations using excel.	
3.	Calculus	Formulate a profit function y in terms of x where x is the number of production units. Find the marginal profit.	3
		Compute the average rate of change of a function using excel.	
4.	Financial Mathematics	If your parents started to deposit Rs. 10,000 in a bank at the beginning of each year for your college expenses for last 10 years. At interest rate of 8% p.a. How much money will be available in your bank account for your college expenses after 12 years from the beginning? What will be the difference in the total amount if your parents deposited the same sum at the end of each year?	10
		Prepare a buying and selling bill of any stock listed in Npse using excel.	
5.	Optimization	Write any one real life problem related to linear programming problem and Prepare the mathematical model.	3
		Solve LP problems using excel.	
6.	Statistics	Collect the mark sheet of first terminal examination of your five friends. Examine who has get the uniform marks using statistical tools.	3
		Solve any one business related problem computing coefficient of variation using excel.	

6. Mathematical Process skills

The level-wise competencies incorporate the following interrelated mathematical processes. Students must encounter the following mathematical processes regularly in order to achieve the goals of mathematics education:

- **Communicating [C]:** expressing mathematical ideas in a variety of ways and contexts through written, oral, symbolic, and visual forms of expression with opportunities to read about, listen to, discuss, represent, view, and write about mathematical ideas.

- **Connecting** [Cn]: mathematical ideas, other concepts in mathematics, everyday experiences, and other disciplines in order to view mathematics as useful, relevant, and integrated.
- **Using technology** [T]: as a tool for learning that enables students to explore and create patterns, examine relationships, test conjectures, and solve problems.
- **Visualizing** [V]: that is, thinking in pictures and images, and being able to perceive, transform and recreate different aspects of the visual-spatial world, thereby providing students with opportunities to understand mathematical concepts and make connections among them.
- **Reasoning and proving** [R]: that is, answering questions such as “*Why do you believe that’s true/correct?*” or “*What would happen if...?*” to develop confidence in their abilities to think logically, analyze, synthesize and make sense of mathematics.
- **Mental Mathematics** [M]: a combination of cognitive strategies that enhance flexible thinking and number sense to determine answers without paper and pencil and improve computational fluency by developing efficiency, accuracy, and flexibility in reasoning and calculating.
- **Estimation** [E]: used for determining approximate values or quantities, usually by referring to benchmarks or referents, or for determining the reasonableness of calculated values and also used to make mathematical judgments and to develop useful, efficient strategies for dealing with situations in daily life.
- **Problem Solving** [PS]: to face with new situations and respond to questions of the type, *How would you...? or How could you...?*, and to develop students' problem-solving strategies by listening to, discussing, and trying different strategies.

7. Teaching Facilitation Process and Methods

Before starting teaching of business mathematics for grade 9 and 10, the teacher should focused and aware on the following:

- One of the most important principles in mathematics teaching is "**Let It Make Sense**". The course assumes minimal mathematical background but includes the usefulness and relevance of basic mathematics in economics, finance, and business.
- **Students need to be able to navigate their lives in this ever-so-complex modern world.**
This involves dealing with interest, annuities, loans, purchases, insurance, budgeting etc. Our youngsters need to be able to handle money wisely. All that requires good understanding of parts, proportions, and percents.
- Another very important approach of mathematics education as a whole is to **enable the students to understand information around us**. In today's world, this includes quite a bit of scientific information. Being able to read through it and make sense of it requires knowing statistics.
- We need to **prepare our students for further studies**. Not everyone ultimately needs algebra, calculus, linear programming, but many do, and teens don't always know what profession they might choose or end up with.
- Then one more: **let students see some beauty of mathematics and to learn to like it**, or at the very least, make sure they don't feel negatively about mathematics.

- Finally, **let students be familiar with modern computation skill.** This involves working with excel.

It's important to **learn how to use any tool** the student might acquire. Quantity won't equal quality. Knowing a few "math tools" inside out is more beneficial than a mindless dashing to find the newest activity to spice up the math lessons. In this course, we do not show how the mathematical results have been obtained and proved, but we show how they may be used in real-life economics and business.

Gaining purposeful learning experiences through solving problems in relevant and meaningful contexts allows students to view mathematics in a practical setting relevant to their intended careers, and also motivates them to move on to increasingly more abstract concepts.

The teacher has to analyze and diagnose the weakness of the students and create appropriate learning environment to solve mathematical problems in the teaching learning process. In all the content areas, teachers may adopt any method according to the specific piece of mathematics, available resources and number of students in a class.

The following are some of the teaching methods that can be used to develop mathematical competencies and process skills on the students:

Problem solving method

The most important way to foster conceptual understanding is through the problems. The outline of general steps in the problem-solving process is as follows:

- (i) Understand the Problem.
- (ii) Devise a Plan.
- (iii) Carry Out the Plan
- (iv) Look Back (Check the solution)

The other methods which can be used in teaching this course are as follows:

Inductive Method

It proceeds from the particular to the general, from known to unknown, from the concrete to the abstract, from the hypothesis to the conclusion, from example to rule or formula. This method is useful to introduce a new mathematical concept along with a formula or rule. Inductive method is used to establish laws, principals, formulas and methods instead of solving mathematical problems. Therefore it can be used in all branches of mathematics but establishing laws or formulas at the secondary level is only involved in algebra, matrices, calculus and to some extent financial mathematics.

Deductive Method

It proceeds from the general to the particular; from the abstract to the concrete, from the conclusion to the hypothesis.

Deductive method is the highly used method in mathematics. It is used to solve those problems in which complicated procedures are not involved and they can be solved by applying different kinds of already established laws, methods, formulas and principles directly. Such kind of problems can be found in all units of syllabus of mathematics at secondary level.

Analytic Method

We start from the conclusion and break it up into simpler arguments establishing connections with the relationships assumed in the hypothesis. Because of discovery approach, only such kind of problems can be taught with the help of this method in which we have to prove

something. At secondary level, such problems can only be found in algebra and financial mathematics.

Synthetic Method

It proceeds from the hypothesis to the conclusion. Just like analytic method, this method can be used for such problems in which we have to prove something. It is also useful to find out something unknown with the help of given conditions in the problem statement. These problems can be found in the units of algebra and financial mathematics.

Heuristic (or discovery) method

This method requires the student to solve problems experimentally. Each student is required to discover everything himself and is to be told nothing. The students are led to discover facts with the help of experiments, apparatus and books. In this method the student behaves like a research scholar.

Teacher only facilitates them by raising relevant questions. Heuristic method can be used to teach all branches of mathematics. It is helpful when students are not master to solve problems related to one particular concept and they need guidance. When students get master of different methods and formulas then they are encouraged for deductive or problem solving methods to solve the same problems.

Laboratory method

Laboratory method has the capacity to deal with practical work in mathematics. It is a method of “learning by doing”. That is why, different kinds of tools and equipments are used in it to perform practical work which includes drawing of different shapes, taking measurements of geometrical figures and making of charts and graphs, using the computer. Students go through different experiments in laboratory or classroom and learn by observing and calculating themselves. During this process, they get opportunity to draw conclusions and generalize different laws and formulas.

In this course, it can be used to establish or verify the laws and theorems in every area. These laws and theorems are usually proved through inductive method but laboratory method can be used as an alternative basis to create interest among the students.

Project method

This method is also based on the philosophy of “learning by doing”. It is taken as “whole-hearted purposeful activity”. In this method, students are engaged in such kind of projects in which they get opportunity to apply their theoretical knowledge and learn practically. In these projects, students work in natural environment outside or within the boundary of school. During this process, they face different mathematical kind of problems in real life and then try to solve them with previously gained knowledge. Projects may be allocated at individual level but sometimes students are divided in the small groups to accomplish them.

Project method provides cooperative learning in which not only students share the ideas and knowledge but they also get motivated to complete the tasks as soon as possible.

This method is not used to teach one particular concept of mathematics. When students get master of different areas of mathematics with the help of other teaching methods then project method provides opportunity to them to apply their already learnt knowledge in real life scenarios.

Question Answer Method

Questioning is a powerful technique of teaching subjects. Through this technique, the teacher transacts lot of learning experiences. The teacher asks questions and the responses given by the students are strengthened and elaborated.

In order to increase the effectiveness of questions, the teacher may take the following steps:

- **State the question clearly and precisely:** A question must be clear and precise. There should not be any ambiguity in the question.
- **Pause after asking the question and allow it to “hang overhead“:** The teacher should ask the question clearly and then pause before calling on someone to respond. This helps students to think about their answer.
- **Call on students at random**
- **Provide immediate feedback to students:** The teacher should give immediate feedback after receiving students’ responses. He should tell the students if the response is partially correct or wholly correct.

Questions can be **classified** in various ways. One way is to categorize questioning according to Educational Objectives.

- i. Knowledge (or simple recall):** “What is a determinant?”
- ii. Comprehension (or understanding):** “What do you mean by the absolute value of a real number? Explain with examples”
- iii. Application (using information):** “What are the values of x that satisfy the inequality $|x-2| < 5$?”
- iv. Higher ability:** “What will be the impact on the graph of a line $y = x$ if x is replaced by $|x|$?”

8. Student’s Assessment

Students must be assessed in order to make sure their adequate progress at their grade level.

(a) Internal assessment/evaluation (25 %)

Internal assessment includes classroom participation, terminal examinations, and project work/practical work (computer works and lab work) and presentation. The scores of evaluation will be used for providing feedback and to improve their learning. Individual and group works are assigned as projects.

The basis of internal assessment is as follows:

Classroom participation	Marks from terminal examinations	project work/practical work	Total
3	6	16	25

(i) Classroom participation

Marks for classroom participation is 3 which is given on the basis of attendance and participation of students in activities in each grade.

(ii) Marks from trimester examinations

Marks from each trimester examination will be converted into full marks 3 and calculated total marks of two trimesters in each grade.

(iii) Project work/practical work

Each Student should do at least one project work/practical work from each of six content areas and also be required to give a 15 minutes presentation for each project work and practical work in classroom. These six project works and practical works will be documented

in a file and will be submitted at the time of practical evaluation. Out of six projects/practical works from each area any one project work/practical work should be presented at the time of practical evaluation by student. Marks for project work/practical work are given as follows:

S. N.	Criteria	Elaboration of criteria	Marks
1.	Project work/ Practical work	Investigation/Observation/Experiment (Data collection, data processing, analysis and drawing conclusion)	4
		Report writing (background, objective, methodology/procedure, findings and conclusion with its application)	4
		Presentation	4
2.	Viva-voce	According to the submitted report of project work/practical work	4
		Total	16

External examination/evaluation (75 %)

External evaluation of the students will be based on the written examination at the end of each grade. It carries 75 percent of the total weightage. The types and number questions will be as per the test specification chart developed by the Curriculum Development Centre.

***

५. बजार शास्त्र

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम बजार शास्त्र

कक्षा : ९ र १०

विषय कोड: Mar. 151 (कक्षा ९)

Mar. 152 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

बजारशास्त्र ग्राहकको आवश्यकता पहिचान गर्ने, आवश्यकताहरू पूरा गर्न वस्तु तथा सेवाको विकास गर्ने, सम्भावित ग्राहकहरूलाई उत्पादनका बारेमा जानकारी सञ्चार गर्ने, उत्पादनको वितरण गर्ने जस्ता कार्यहरूको समष्टि हो । उत्पादनमूलक वा सेवामूलक, नाफा वा गैरनाफामूलक सबै क्षेत्रहरूमा बजारशास्त्रका नीति तथा उपकरणहरू प्रयोग भइरहेको सन्दर्भमा र नेपालमा कृषि, निर्माण, उद्योग, बैङ्क तथा वित्त, होटल, अस्पताल आदि सङ्घ संस्थाहरूले व्यवसायको विकास, विस्तार र अस्तित्वका लागि बजारशास्त्रको विधि तथा प्रक्रियाहरूको प्रयोग गरिरहेको सन्दर्भमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मागदर्शनबमोजिम कक्षा ९ र १० मा बजारशास्त्र विषयको सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षको अध्ययन अध्यापन गर्ने उद्देश्यले यो पाठ्यक्रमको विकास गरिएको हो । बजारशास्त्र विषयको अध्ययनले रचनात्मक तथा विश्लेषणात्मक मानसिकता विकास गर्न, व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्न व्यावहारिक सिप विकास गर्न र बदलिँदो परिवेश र परिस्थितिअनुरूप विद्यार्थीका आवश्यकतालाई सम्बोधन गरी उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि आवश्यक आधारभूत सैद्धान्तिक ज्ञान प्रदान गर्ने अपेक्षा राखिएको छ ।

कक्षा ९ को वर्तमान पाठ्यक्रममा बजारशास्त्रको परिचय, यसका तत्त्वहरू, बजारशास्त्रका कार्यहरू, बजारशास्त्रको वातावरण, वस्तु, मूल्य प्रक्रिया, वितरण, प्रवर्धन र कृषि बजारशास्त्र विषयहरू समावेश छन् । कक्षा १० को पाठ्यक्रममा बजारशास्त्र अवधारणाको परिचय, बजारशास्त्र समिश्रण र यसका तत्त्वहरू, बजार खण्डीकरण, लक्ष्यीकरण र स्थितीकरण, खरिद व्यवहार, विक्रय, बिक्री प्रक्रिया, बिक्री वृत्ति, बजारशास्त्र सूचन प्रणाली विषयहरू समावेश छन् । बजारशास्त्रका यी विभिन्न पक्षहरूको अध्ययनबाट बजारशास्त्रको सैद्धान्तिक र व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त गरी रोजगारका अवसरहरू प्राप्त गर्न तथा पेसा, व्यवसाय सञ्चालन गर्ने सक्षमता प्राप्त हुने छ ।

पाठ्यक्रममा तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, नमुना प्रयोगात्मक क्रियाकलाप, सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया र मूल्याङ्कन विधि समावेश छन् । विषयवस्तुको क्षेत्र र गहिराइका आधारमा शिक्षण समयको विभाजन गरिएको छ । यस विषयका लागि कक्षा ९ र १० को प्रत्येक कक्षामा साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक १२८ कार्यघण्टा समय निर्धारण गरिएको छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन निर्धारण गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

कक्षा ९ र १० मा बजारशास्त्रको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमताको विकास हुने छ :

१. बजारशास्त्रको मुलभूत अवधारण, महत्व, कार्य तथा तत्त्वहरूको बोध र प्रस्तुति
२. संस्थाहरूको बजारशास्त्रीय क्रियाकलापमा आन्तरिक र बाह्य वातावरणको प्रभाव मूल्याङ्कन
३. वस्तुको मूल्य निर्धारण प्रक्रियाको बोध र वस्तु खरिद गर्दा ब्राइन्डिङ, ट्रेडमार्क, लेवलिङको उपयोग
४. वस्तु वितरणका माध्यमको बोध र वितरणका सदस्यको भूमिकाको विश्लेषण
५. बिक्री प्रवर्धनका पक्षको बोध र नेपालमा कृषि बजारशास्त्रको अवस्थाको समीक्षा

६. बजारशास्त्र समीक्षणका तत्हरू, बजार खण्डीकरण (Segmentation), लक्ष्यीकरण (Targeting), स्थितीकरण (Positioning) को बोध

७. वस्तु बिक्रीका लागि चाहिने सिप विकास र बजारशास्त्र सूचना प्रणालीको आवश्यकताको बोध र प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

३.१ कक्षा ९

एकाइ	विषय क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	बजारशास्त्रको परिचय	१.१ बजारशास्त्रको परिभाषा र अर्थ बताउन १.२ बजारशास्त्रको विकासका विभिन्न चरणहरूको पहिचान गर्न र व्याख्या गर्न १.३ बजारशास्त्रको महत्व वर्णन गर्न
२	बजारशास्त्रका तत्त्वहरू	२.१ बजारको अवधारणा उल्लेख गर्न र यसका प्रकारहरू चर्चा गर्न २.२ नेपाली बजारका विशेषताको चर्चा गर्न २.३ ग्राहकको अवधारणा उल्लेख गर्न र यसका प्रकार पहिचान गर्न २.४ व्यक्तिगत र संस्थागत खरिद प्रक्रियाको पहिचान गर्न र खरिद निर्णयमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको सूची बनाउन २.५ माग, आवश्यकता र चाहनाको अवधारणा बताउन २.६ बजारशास्त्र प्रक्रियाको अवधारणा व्याख्या गर्न
३.	बजारशास्त्रका कार्यहरू	३.१ बजारशास्त्रका व्यापारिक कार्यहरू उल्लेख गर्न र खरिद तथा विक्रयका तत्त्वहरूको व्याख्या गर्न ३.२ बजारशास्त्रका भौतिक वितरणका कार्यहरू व्याख्या गर्न ३.३ बजारशास्त्रका सहायक कार्यहरू उल्लेख तथा वर्णन गर्न
४	बजारशास्त्रको वातावरण	४.१ बजारशास्त्रको वातावरणलाई परिभाषित गर्न र यसमा विशेषता उल्लेख गर्न ४.२ बजारशास्त्रको आन्तरिक र बाह्य वातावरणको उदाहरण दिन ४.३ कुनै संस्थाका बजारशास्त्रको क्रियाकलापमा बजारशास्त्र वातावरणको प्रभाव पहिचान गर्न
५	वस्तु	५.१ वस्तुको अर्थ बताउन र यसका प्रकार व्याख्या गर्न ५.२ ब्रान्डिङ र ट्रेडमार्कको भिन्नता छुट्याउन ५.३ प्याकेजिङ र लेबलिङका बारे बताउन
६.	मूल्य निर्धारण	६.१ मूल्यको अर्थ बताउन र यसमा स्वरूप उल्लेख गर्न ६.२ मूल्य निर्धारणको उद्देश्यहरू वर्णन गर्न ६.३ छुट तथा सहूलियतको अवधारणा प्रस्तुत गर्न ६.४ मूल्य निर्धारणमा प्रभाव पार्ने आन्तरिक र बाह्य तत्त्वहरूको व्याख्या गर्न
७.	वितरण	७.१ वितरणको अर्थ बताउन साथै उपभोक्ता वस्तु र औद्योगिक वस्तुको वितरणको माध्यम व्याख्या गर्न ७.२ वितरणका सदस्यहरूको सङ्क्षिप्त चर्चा गर्न

		७.३ थोक व्यापार र खुद्रा व्यापारबिचको भिन्नता छुट्याउन
८.	प्रवर्धन	८.१ प्रवर्धनको अर्थ बताउन र यसको महत्व चर्चा गर्न ८.२ प्रवर्धनक समिश्रणका विभिन्न तत्त्वहरूको वर्णन गर्न
९.	कृषि बजारशास्त्र	९.१ कृषि बजारशास्त्रको अवधारणा र विशेषताहरू उल्लेख गर्न ९.२ नेपालमा कृषि बजारशास्त्रका समस्याको सूची बनाउन ९.३ नेपालमा कृषि बजारशास्त्रको सम्भावनाको खोजी गर्न

३.२ कक्षा १०

एकाइ	विषय क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	बजारशास्त्र अवधारणाको परिचय	१.१ बजारशास्त्र अवधारणाको परिचय दिन र यसका मूल अवधारणाको चर्चा गर्न १.२ बजारशास्त्र अवधारणाको विकासक्रम वर्णन गर्न १.३ उपभोक्ता, समाज र संस्थाप्रति बजारशास्त्रको महत्वको पहिचान गर्न
२.	बजारशास्त्र समिश्रण र तत्त्वहरू	२.१ बजारशास्त्र समीश्रणको अर्थ बताउन २.२ बजारशास्त्र समीश्रणका तत्त्वहरूको व्याख्या गर्न २.३ बजारशास्त्र समीश्रणको महत्व पहिचान गर्न
३.	बजार खण्डीकरण, लक्ष्यीकरण र स्थितीकरण	३.१ बजार खण्डीकरणको अवधारणा उल्लेख गर्न ३.२ बजार खण्डीकरणका आधारहरू पहिचान गर्न ३.३ प्रभावकारी बजार खण्डीकरणका आवश्यकता चर्चा गर्न ३.४ लक्ष्यीकरण र स्थितीकरणको अवधारणा उल्लेख गर्न ३.५ लक्ष्यीकरण रणनीति र स्थितीकरणको रणनीतिहरूको व्याख्या गर्न
४.	खरिद व्यवहार	४.१ व्यक्तिगत र संस्थागत खरिदकर्ताको अवधारणा व्यक्त गर्न ४.२ व्यक्तिगत र संस्थागत खरिद निर्णय प्रक्रिया र तीनलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको वर्णन गर्न ४.३ वस्तु वा सेवा खरिद गर्न प्रोत्साहन गर्ने खरिदका विभिन्न उत्प्रेरकको नाम बताउन
५.	विक्रय	५.१ विक्रयको अवधारणा बताउन र यसको प्रकृतिको चर्चा गर्न ५.२ बजारशास्त्रको अवधारणा र विक्रय अवधारणाबिचको भिन्नता देखाउन ५.३ विक्रयको समाज र संस्थाप्रतिको महत्व छलफल गर्न ५.४ विक्रयका कार्यका प्रक्रिया प्रस्तुत गर्न ५.५ सफल विक्रय कार्यका लागि आवश्यक ज्ञान प्राप्त गर्न
६.	बिक्री प्रक्रिया	६.१ बिक्री प्रक्रियाको वर्णन गर्न ६.२ सम्भावित ग्राहकको पहिचान गर्न र ग्राहकहरूसँगको भेटघाट योजना सम्पन्न गर्न ६.३ ग्राहकहरूले वस्तुको बारेका व्यक्त गरेको शङ्काको समाधान गर्न ६.४ बिक्री कार्य बन्द गर्ने विधि/तरिका पहिचान गर्न
७.	विक्रय वृत्ति	७.१ विक्रय वृत्तिमा आउने विभिन्न चुनौतीको पहिचान गर्न ७.२ विक्रय कार्यका लागि आवश्यक सिप तथा गुणको पहिचान गर्न ७.३ विक्रय कार्यका लागि आवश्यक सामान्य र विशिष्ट सिपको व्याख्या गर्न
८.	बजारशास्त्र सूचना प्रणाली	८.१ बजारशास्त्र सूचना प्रणालीको अर्थ बताउन र यसका विशेषता उल्लेख गर्न ८.२ बजारशास्त्र सूचना प्रणालीको महत्व चर्चा गर्न ८.३ बजारशास्त्र सूचना प्रणालीका विभिन्न तत्त्वहरूको छलफल गर्न ८.४ बजारशास्त्र अनुसन्धानको अर्थ बताउन र यसका विशेषता तथा प्रक्रिया उल्लेख गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

४.१ कक्षा ९

एकाइ	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	कार्यघण्टा
१.	बजारशास्त्रको परिचय	१.१ बजारशास्त्रको अर्थ र परिभाषा १.१.१ परम्परागत अवधारणा १.२.१ आधुनिक अवधारणा १.२ बजारशास्त्रको ऐतिहासिक विकासक्रम १.२.१ आत्मनिर्भर १.२.२ आदिम साम्यवाद १.२.३ साधारण विनिमय १.२.४ स्थानीय बजार १.२.५ मुद्रा बजार १.२.६ प्रारम्भिक पुँजीवाद १.२.७ बृहत् उत्पादन १.२.८ अन्तराष्ट्रियकरण १.३ बजारशास्त्रको महत्व १.३.१ उपभोक्ता १.३.२ फर्म	१२
२.	बजारशास्त्रका तत्त्वहरू	२.१ बजार २.१.१ बजारको अर्थ र अवधारणा २.१.२ बजारका प्रकार/वर्गीकरण २.१.३ नेपाली बजारका विशेषताहरू २.२ ग्राहक २.२.१ ग्राहकको अर्थ र अवधारणा २.२.२ ग्राहकका प्रकार २.२.३ व्यक्तिगत र संस्थागत खरिद प्रक्रिया २.२.४ व्यक्तिगत र संस्थागत खरिद प्रक्रियामा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू २.३ माग, आवश्यकता र चाहनाको अवधारणा २.४ बजारशास्त्र प्रक्रियाको अवधारणा	१५
३.	बजारशास्त्रका कार्यहरू	३.१ व्यापारिक कार्यहरू ३.१.१ खरिदको अर्थ, तत्त्व र विधि ३.१.२ बिक्रीको अर्थ र तत्त्वहरू	१५

		<p>३.२ भौतिक वितरणका कार्यहरू</p> <p>३.२.१ यातायात</p> <p>३.२.२ गोदाम व्यवस्था</p> <p>३.३ सहायक कार्यहरू</p> <p>३.३.१ श्रेणीकरण</p> <p>३.३.२ प्रमाणीकरण</p> <p>३.३.३ जोखिम बहन</p> <p>३.३.४ वित्तीय कार्य</p>	
४.	बजारशास्त्रको वातावरण	<p>४.१ बजारशास्त्र वातावरणको अर्थ र विशेषता</p> <p>४.२ बजारशास्त्र वातावरणका तत्त्वहरू</p> <p>४.२.१ आन्तरिक र बाह्य</p> <p>४.२.२ फर्मको बजारीकरण क्रियाकलापहरूमा आन्तरिक र बाह्य वातावरणको प्रभाव</p>	१०
५.	वस्तु	<p>५.१ वस्तुको अर्थ</p> <p>५.२ वस्तुका प्रकार</p> <p>५.२.१ उपभोक्ता वस्तु</p> <p>५.२.२ औद्योगिक वस्तु</p> <p>५.३ ब्रान्डिङ र ट्रेडमार्कको अवधारणा र फरक</p> <p>५.४ प्याकेजिङ</p> <p>५.५ लेबलिङ</p>	९
६.	मूल्य प्रक्रिया	<p>६.१ मूल्य प्रक्रियाको अर्थ</p> <p>६.२ मूल्यका रूपहरू</p> <p>६.३ मूल्य निर्धारणका उद्देश्य</p> <p>६.४ छुट तथा सहूलियतको अवधारणा</p> <p>६.५ मूल्य निर्धारणमा प्रभाव पार्ने आन्तरिक र बाह्य तत्त्वहरू</p>	९
७.	वितरण	<p>७.१ वितरणको अर्थ</p> <p>७.२ उपभोक्ता र औद्योगिक वस्तु वितरणका माध्यमहरू</p> <p>७.३ वितरण माध्यमका सदस्यहरूको सङ्क्षिप्त परिचय</p> <p>७.३.१ एजेन्ट</p> <p>७.३.२ थोक व्यापारी</p> <p>७.३.३ खुद्रा व्यापारी</p> <p>७.३.४ थोक र खुद्रा व्यापारबिचको अन्तर</p>	१०
८.	प्रवर्धन	<p>८.१ प्रवर्धनको अर्थ</p>	१०

		द.२ प्रवर्धनको महत्व द.३ प्रवर्द्धनका तत्त्वहरूको संक्षिप्त परिचय द.३.१ विज्ञापन द.३.२ वैयक्तिक विक्रय द.३.३ बिक्री प्रवर्धनको. द.३.४ प्रचार द.३.५ जनसम्पर्क	
९	कृषि बजारशास्त्र	९.१ अर्थ र विशेषता ९.२ नेपालमा कृषि बजारशास्त्रका समस्या ९.३ नेपालमा कृषि बजारशास्त्रका सम्भावना	६

४.२ कक्षा १०

एकाइ	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	कार्यघण्टा
१.	बजारशास्त्र अवधारणाको परिचय	१.१ बजारशास्त्र अवधारणाको अर्थ १.२ बजारशास्त्रका मूल अवधारणाहरू १.२.१ आवश्यकता, चाहना र माग १.२.२ वस्तु तथा सेवा १.२.३ मूल्य १.२.४ विनिमय १.२.५ सम्बन्ध १.३ बजारशास्त्र अवधारणाको विकासक्रम १.३.१ उत्पादन अवधारणा १.३.२ वस्तु अवधारणा १.३.३ विक्रय अवधारणा १.३.४ आधुनिक बजारशास्त्र अवधारणा १.३.५ सामाजिक बजारशास्त्र अवधारणा १.३.६ समग्र बजारशास्त्र अवधारणा	१६
२.	बजारशास्त्र समिश्रण र तत्त्वहरू	२.१ बजारशास्त्र समिश्रणको अर्थ र परिभाषा २.२ बजारशास्त्र समिश्रणका तत्त्वहरू २.२.१ वस्तु २.२.२ मूल्य २.२.३ प्रवर्धन २.२.४ स्थान २.२.५ प्रक्रिया २.२.६ मानिस २.२.७ भौतिक प्रमाण २.३ बजारशास्त्र समिश्रणको महत्व	१२
३.	बजार खण्डीकरण, लक्ष्यीकरण र स्थितीकरण	३.१ बजार खण्डीकरणको अर्थ र अवधारणा ३.२ बजार खण्डीकरणका आधारहरू ३.२.१ भौगोलिक ३.२.२ जनसाङ्ख्यिक	२०

		<p>३.२.३ मनोवैज्ञानिक ३.२.४ व्यावहारिक</p> <p>३.३ प्रभावकारी खण्डीकरणका आवश्यकता: मापनयोग्य, पहुँचयोग्य, पर्याप्त र बृहत्, सम्भाव्य, फरकपना</p> <p>३.४ बजार लक्ष्यीकरणको अवधारणा</p> <p>३.५ बजार लक्ष्यीकरणका रणनीति</p> <p>३.५.१ बृहत् बजारीकरण (अविभाज्य रणनीति)</p> <p>३.५.२ खण्डीकृत बजारीकरण (विभाज्य रणनीति)</p> <p>३.५.३ एकल खण्डित बजारीकरण (सूक्ष्म रणनीति)</p> <p>३.६ बजार स्थितीकरणको अवधारणा</p> <p>३.७ स्थितीकरणका रणनीतिहरू</p> <p>३.७.१ वस्तुको विशेषता वा फाइदाका आधारमा</p> <p>३.७.२ वस्तुको मूल्यका आधारमा</p> <p>३.७.३ वस्तुको गुणस्तरका आधारमा</p> <p>३.७.४ वस्तुको प्रयोगका आधारमा</p> <p>३.७.५ विभिन्न वस्तुको वर्गका आधारमा</p> <p>३.७.६ सङ्केत वा प्रस्तुतीका आधारमा</p>	
४	खरिद व्यवहार	<p>४.१ खरिद व्यवहारको अवधारणा</p> <p>४.२ व्यक्तिगत र संस्थागत खरिदको अवधारणा</p> <p>४.३ व्यक्तिगत खरिद निर्णय: प्रक्रिया र प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू</p> <p>४.४ संस्थागत खरिद निर्णय: प्रक्रिया र प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू</p> <p>४.५ खरिद उत्प्रेरणाहरू वा उत्प्रेरकहरू</p> <p>४.५.१ भावनात्मक</p> <p>४.५.२ विवेकपूर्ण</p> <p>४.५.३ प्रोत्साहन</p>	१०
५.	विक्रय	<p>५.१ बिक्रीको अवधारणा र प्रकृति</p> <p>५.२ बजारशास्त्र अवधारणा र बिक्री अवधारण</p> <p>५.३ बिक्रीको भूमिका वा महत्व : समाज र फर्म</p> <p>५.४ बिक्री कार्य : आदेश लिने, सुपुर्दगी, प्रशोधन, नगद सङ्कलन, दैनिक बिक्री प्रतिवेदन</p> <p>५.५ सफल बिक्री कार्यका लागि आवश्यक ज्ञान</p>	८
६.	बिक्री प्रक्रिया	<p>६.१ परिचय</p> <p>६.२ बिक्री प्रक्रियाको सिंहावलोकन</p> <p>६.२.१ सम्भावित ग्राहकको खोजी</p> <p>६.२.२ सम्भावित ग्राहकको पहिचान र छनोट</p> <p>६.२.३ प्रस्तुतीकरणको योजना</p> <p>६.२.४ प्रस्तुतीकरण</p> <p>६.२.५ शङ्का र यसको समाधान</p> <p>६.२.६ बिक्री बन्द गर्ने</p> <p>६.३ बिक्री बन्द गर्ने विधिहरू</p>	१०
७.	बिक्री वृत्ति	<p>७.१ परिचय</p> <p>७.२ बिक्री वृत्तिमा आउने चुनौतीहरू</p> <p>७.३ विक्रय कार्यका गुणहरू</p> <p>७.४ विक्रय कार्यका सिपहरू: सामान्य र विशिष्ट</p>	७

द.	बजारशास्त्र सूचना प्रणाली	द.१ बजारशास्त्र सूचना प्रणालीको अर्थ द.२ बजारशास्त्र सूचना प्रणालीका विशेषता द.३ बजारशास्त्र सूचना प्रणालीको महत्व द.४ बजारशास्त्र सूचना प्रणालीका तत्त्वहरू द.४.१ आन्तरिक अभिलेख प्रणाली द.४.२ बजारशास्त्र बौद्धिक प्रणाली द.४.३ निर्णय सहयोगी प्रणाली द.४.४ बजारशास्त्र अनुसन्धान : अर्थ, विशेषता र प्रक्रिया	१३
----	---------------------------	--	----

५. प्रयोगात्मक तथा परिणोजना कार्य

प्रयोगात्मक क्रियाकलाप माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण हिस्सा हो । यसले सैद्धान्तिक ज्ञानको व्यावहारिक प्रयोगलाई बढी जोड दिन्छ । यसअन्तर्गत परियोजना कार्य, समूह कार्य, प्रस्तुतीकरण, इन्टर्नसिप जस्ता कार्यहरू समावेश हुन्छन् । यस विषयमा कुल ३२ घण्टा प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यका लागि निर्दिष्ट गरिएको छ । प्रयोगात्मक कार्यहरू शिक्षकको मार्गदर्शनमा गराउनु पर्दछ । प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्यहरू र उनीहरूको सिकाइको उपलब्धि स्तर, उनीहरूको व्यावहारिक र व्यावहारमा देखिएको परिवर्तनको निरन्तर रूपमा लेखाजोखा गर्न उपयुक्त हुने रजिस्ट्रि, श्रेणीमापन, रुब्रिक्स आदिको अभिलेख खडा गर्नुपर्दछ । तल उल्लेख गरिएका क्रियाकलाप सम्भावित नमुना क्रियाकलाप मात्र हुन् । शिक्षकले तोकिएका सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न उपयुक्त हुने विभिन्न क्रियाकलाप तथा गतिविधिहरू गराउन सक्ने छन् ।

५.१ कक्षा ९

एकाइ	विषय क्षेत्र	नमुना क्रियाकलाप	कार्य घण्टा
१.	बजारशास्त्रको परिचय		
२.	बजारशास्त्रका तत्त्वहरू	२.१ ग्राहकहरूको खरिद उद्देश्य र निर्णयलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको पहिचान गर्न सरल र छिटो जानकारी प्राप्त हुने किसिमले एउटा बजारको सर्वेक्षण गर्नुहोस् र सर्वेक्षणबाट प्राप्त जानकारीका आधारमा सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५
३.	बजारशास्त्रका कार्यहरू		
४.	बजारशास्त्रको वातावरण	४.१ नेपालको कुनै एक व्यावसायिक सङ्गठनका बारेमा आवश्यक सूचना, जानकारी सङ्कलन गर्नुहोस् र वर्तमान परिवेशमा उक्त सङ्गठनका सम्भावना र चुनौतीहरूलाई समेटेर एउटा लेख तयार गरेर र कक्षा प्रस्तुतसमेत गर्नुहोस् ।	४
५.	वस्तु	५.१ कुनै एउटा उत्पादन वा वस्तु छनोट गर्नुहोस् र सो वस्तुको ब्रान्डिङ ट्रेडमार्क, लेबलिङका बारेमा कक्षामा प्रस्तुतीकरण दिनुहोस् ।	५
६.	मूल्य निर्धारण	६.१ मूल्य निर्धारणका विभिन्न उद्देश्यलाई समेट्ने गरी वस्तु तथा सेवाका विभिन्न उदाहरण खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
७.	वितरण	७.१ कुनै दुई कृषिजन्य र दुई औद्योगिक वस्तुको वितरणको प्रक्रियालाई देखाउने फ्लो चार्ट तयार गर्नुहोस् ।	४
द.	प्रवर्धन	द.१ कुनै एक व्यावसायिक संस्थाले बिक्री प्रवर्धनका लागि गरेका विभिन्न कार्यको सूची बनाउनुहोस् । द.२ विभिन्न पत्रपत्रिका, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, इन्टरनेट आदि माध्यमबाट प्रसारण भएका विज्ञापनहरू सङ्कलन गर्नुहोस् र तिनीहरूको वर्गीकरण गरेर प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	६

९.	कृषि बजारशास्त्र	९.१ तपाईंको आसपासमा रहेका कृषिजन्य फर्महरूले आफ्नो उत्पादनको बजारीकरण के कसरी गरिरहेका छन् सोको अध्ययन अवलोकन गरी सङ्क्षिप्त लेख तयार गर्नुहोस् ।	४
----	------------------	---	---

५.२ कक्षा १०

एकाइ	विषय क्षेत्र	नमुना क्रियाकलाप	कार्यघण्टा
१.	बजारशास्त्र अवधारणाको परिचय	१.१ बजारमा उपलब्ध विभिन्न वस्तु तथा सेवाको विक्रयलाई बजारशास्त्र अवधारणाका आधारमा विभाजन गर्नुहोस् । साथै सवै अवधारणा समेट्ने गरी वस्तु तथा सेवाका एक एकओटा उदाहरणहरूको खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
२.	बजारशास्त्र समिश्रण र तत्त्वहरू	२.१ नेपालमा रहेका कुनै दुईओटा कम्पनी वा संस्थाका बजारशास्त्र समिश्रणको उदाहरण खोजी गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
३.	बजार खण्डीकरण, लक्ष्यीकरण र स्थितीकरण	३.१ नेपालका कुनै दुईओटा कम्पनी वा फर्मले आफ्नो उत्पादनको बिक्रीका लागि अभ्यास गरेको बजार खण्डीकरणको उदाहरण खोजी गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
४.	खरिद व्यवहार	४.१ आफ्नो परिवारमा दैनिक वा साप्ताहिक रूपमा बढी मात्रामा खरिद गरिने कुनै पाँचओटा वस्तुको सूची तयार गर्नुहोस् । ती वस्तुहरूको खरिदलाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू साथै वस्तु खरिद गर्दा कुन कुन पक्षलाई बढी प्राथमिकता दिइएको छ सोको उल्लेख गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
५.	विक्रय	५.१ आफ्नो नजिकको पसल, स्टोर वा विक्रेताहरूले बिक्री कार्य के कसरी सञ्चालन गरिरहेका छन् सोको अवलोकन गर्नुहोस् । विक्रय कार्यको सूचना सङ्कलन तथा विश्लेषण गरेर सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	४
६.	बिक्री प्रक्रिया	६.१ बिक्री प्रक्रियाका विभिन्न चरणहरूलाई फ्लोचार्टको प्रयोग गरेर कक्षाका प्रदर्शन गर्नुहोस् ।	४
७.	विक्रय वृत्ति	७.१ वस्तु वा सेवा खरिद गर्दा खरिदका क्रममा देखेभोगेका विभिन्न अनुभवहरू समेटेर एउटा लेख तयार गर्नुहोस् ।	४
८.	बजारशास्त्र सूचना प्रणाली	८.१ नेपालमा बजारशास्त्र सूचना प्रणालीको प्रयोगको वर्तमान अवस्था, सम्भाव्यता र चुनौतीलाई समेटेर बारेमा एउटा लेख तयार गर्नुहोस् ।	४

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

प्रत्येक पाठको अध्यापन गर्दा विद्यार्थीको अनुभवलाई ध्यान दिएर शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई अगाडि बढाउनुपर्छ । सिकाइको सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र आवश्यकतालाई तथा बहुबौद्धिकता र फरक सिकाइ क्षमतालाई समेत ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यस विषयको पाठ्यक्रमले बजारशास्त्रका सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक पक्षहरूलाई समेटेको छ । यस विषयको ज्ञान दिनका लागि शिक्षकले कक्षामा विद्यार्थीलाई सिद्धान्तको ज्ञान दिनुका साथै स्रोत साधन र अनुकूल वातावरण भएसम्म वरपर रहेका बजार, व्यापार, व्यवसायको भ्रमण तथा अवलोकन गराई व्यावहारिक एवम् प्रयोगात्मक तरिकाले शिक्षण गराउन सकिने छ । विद्यार्थीको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन दिँदै उनीहरूमा विषयप्रतिको रुचि बढाउन विशेष ध्यान दिनुपर्ने छ ।

यस विषयको शिक्षणका लागि स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, फरक सिकाइ क्षमता, सामाजिक तथा मनोवैज्ञानिक पृष्ठभूमि, शैक्षिक सामाग्रीको उपलब्धता आदिलाई ध्यान दिदै व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रयोग, अवलोकन, सोधखोज आदि जस्ता विधिलाई परिस्थिति अनुकूल हुने गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । सबै परिस्थितिमा यी विधिहरूको प्रयोगले सिकाइमा पूर्णता नपाउन सक्छ । शिक्षकले यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिलाई आधारका रूपमा मात्र लिई परिस्थिति अनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्नुपर्दछ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थी मूल्याङ्कन सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै रूपमा हुने छ । यसमा सैद्धान्तिकअन्तर्गत ७५ प्रतिशत र प्रयोगात्मक अन्तर्गत २५ प्रतिशत अङ्कभार कायम गरिएको छ । मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिलाई प्रयोग गर्नुपर्ने छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा परियोजना कार्य, गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई प्रयोगात्मक ज्ञान र सिप हासिल गराउन निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नु पर्दछ । विद्यार्थीले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइने वा सुधारात्मक सिकाइका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ । कक्षा ९ र १० को बजारशास्त्र विषयको सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा शिक्षण सिकाईकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरू प्रयोग गर्न सकिने छ र सिकाइ अवस्था यकिन गरी आवश्यकता अनुसार सुधारात्मक शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा स्तर निर्धारण गर्ने निर्णय लिइन्छ भने त्यस्तो मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन आवधिक रूपमा गर्ने गरिन्छ । यसका लागि प्रयोगात्मक तथा आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत र अन्तिम परीक्षाका लागि ७५ प्रतिशतको भार छुट्याइएको छ । कक्षा ९ को सम्बन्धमा सम्बन्धित विद्यालयले र कक्षा १० को सम्बन्धमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले तोकिएअनुसार परीक्षा सञ्चालन गरी स्तर वा ग्रेड निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यस विषयमा कक्षा ९ र १० मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नानुसार मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.स.	मूल्याङ्कनको आधार	भार	कैफियत
१.	उपस्थिति र कक्षा सहभागिता	३	
२.	त्रैमासिक परीक्षा	६	
३.	प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य र इन्टर्नसिपलगायत	१६	
	जम्मा	२५	

(आ) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ९ र १० प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । प्रत्येक कक्षामा लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप,अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

-०-

६. नेपालभाषा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम नेपालभाषा

कक्षा ९ र १०

पाठ्यघण्टा: ४

विषय कोड: New. 123 (कक्षा ९)

New. 124 (कक्षा १०)

कार्यघण्टा: १२८

१. म्हसीका

नेपालभाषा नेपालया खुगूगु तःधंगु नेवाःजातिया मांभाय् खः । नेपालय् नेवाःत सन् २०११ या जनगणानाकथं १३,२१,९९३ म्ह दु । नेपालभाषाया माध्यमं नेपालय् २०११ सालनिसें विद्यालय तगिमय् आखः बोंकाचोंगु दु । नेवाःसभ्यताकथं नेपाःया कला, साहित्य, संगीत, सभ्यता, चिकित्सा, प्रविधि, भैषज्य, वास्तु, आयुर्वेद आदि स्वानाचोंगु दु । थुकिया संरक्षण याय्त नेपालभाषाया ज्ञान मदय्कं संभावना मदु । नेवाःसभ्यताया ज्ञान निर्माण, सभ्यताया महत्व थुइकाः त्रिभुवन विद्यालयया मानविकी संकाय अन्तर्गत स्नातक, स्नातकोत्तर, व विद्यावारिधितक नियमित कक्षा जुयाचोंगु दु । उच्चतगिंया पठनपाठनयात माध्यमिक तगिमनिसे छस्वाः यानाः नेपालभाषाया पठनपाठन याकेमाःगुलिं थो पाठ्यक्रम दय्कूगु खः ।

संस्कृति सभ्यता पिलुइगु बांलाःगु अनेक लँपुमध्ये भाषा प्रमुख खः । उकिं थुकी जाति, व देश दुनेया साहित्य, संगीत, कला व सभ्यतायात म्हसीके फइकथंया जोलं दुथ्याः । थो पाठ्यक्रमय् भाषाया आधारभूत ज्ञान वियाः उकियात छसिकथं अभ्यास याकेफतधासा विद्यार्थीया मनय् थःगु जाति, समाज व देशप्रति आस्थावान् जुइ । थो पाठ्यक्रमं वर्णविज्ञाननिसें बोध, अभिव्यक्ति व साहित्य, जीवनीतक दुथ्याः ।

प्रस्तुत पाठ्यक्रमं विद्यार्थीया नेपालभाषां नेनेगु, बोनेगु, चोय्गु, व नोवाय्गु क्षमाता विकास याइ । विद्यार्थीया ज्ञानभण्डार जाय्काः अभिव्यक्त याय्फय्केत लोःगु जोलं पाठ्यक्रमय् दुथ्याःगु दु । भाषा, बोध, व अभिव्यक्तिया सिप विकास जुइकथंया गाक्क तगिंज्या, छँज्या, प्रोजेक्टया व्यवस्था थुकी जूगु दु । क्षेत्रकार्य प्रतिवेदन, औपचारिक/अनौपचारिक पत्रलेखन, गद्यांश निर्माणया व्यवस्था जूगु दु । थो पाठ्यक्रमय् विशेष ध्यान वियातःगु खँ थथे खः -

- (क) भाषा शिक्षणयात प्रयोगात्मक याय्गु कुतः ।
- (ख) सिप लानाः काय्फइकथंया सेनेज्या कोःछीगु ।
- (ग) लेज्या व गुणस्तरय् गाक्क ध्यान ।
- (घ) विधा वा व्याकरणया क्षेत्र सीदय्क उल्लेख ।
- (ङ) व्याकरणया रचनात्मक सहजीकरण प्रक्रियाया निर्देशन ।
- (च) भाषिक क्षमता थकाय्त सिर्जनात्मक विषयवस्तुया अभ्यास ।

२. तगिकथंया सक्षमता

माध्यमिक तगिं बोनालि नेपालभाषाया थुलि क्षमता दइ -

१. सूचनामूलक सामग्री बोनाः, नेनाः, थुइकाः उकिया मौखिक वा लिखित अभिव्यक्ति
२. साहित्यिक/सांस्कृतिक जोलंया अर्थ थुइकाः न्हेइपुक्क बोनेगु प्रवृत्तिया विकास
३. थम्हं थूगु विषय थःगु हे पहलं पिल्होय्गु क्षमताया विकास
४. नापालभाषा बाहेक मेमेगु भाषा व उकिया विषयवस्तु थुइकेफैकथं बोनेगु
५. सामाजिक, सांस्कृतिक वा व्यावहारिक अभिव्यक्त जुइगु थीथी शैली चोय्गु
६. अन्तरभाषिक-सांस्कृतिक मूल्यप्रति सचेत जुयालि आत्मविश्वास दइगु भाषा छेलेगु
७. अन्तरक्रिया, खोज, मूल्याङ्कन वा परियोजना दय्केत लोःकथंया भाषिक सिपया विकास
८. रचनात्मक वा आलोचनात्मक सोच लिसें विश्लेषणात्मक वा संश्लेषणात्मक विचारया स्पष्ट अभिव्यक्ति
९. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक वा प्रत्यक्ष सम्पर्क पिदंगु विचारया निर्माण वा समस्या जेकेगु

१०. नेपाललिपिं खँगोः, खँपु व गद्यांश चोय्गु व बोनेगु सिप

३. तगिकथं सयकेफैगु (तगिं ९)

३.१.१ नेनेगु व नोवाय्गु सिप

१. नेपालभाषाया खँगोः वा खँपुइ छेलातःगु मागोः, बागोः म्हसीका उकिया पाय्छि उच्चारण
२. साहित्यिक चोसुया पाठ बोनालि उकिया लिचोः बीगु
३. खँल्हाबल्हा, विचारविमर्श थुजोगु ज्याखँय् बोति कयाः उकी थःगु विचाः बीगु
४. सोयाः, बोनाः, नेना, अनुभव यानागु खँ, लकस व ज्याखँयात कथंहंक कनेगु
५. गति, यति, लय, भाव, पह व पाठया विचाः यानाः मुखाग्र कनेगु
६. पुचलय् सहलह, मौखिक सूचना, तार्किकता थुजोगु खँय् ध्यान तयाः विचाः न्हेबोय्गु
७. पाठ वा प्रस्तुति नेनाः प्रसंग, सन्दर्भकथं खँत्वाःखँभाय्यात छेलेगु
८. समारोह, सभा-मुँज्याय् थःगु खँ शिष्ट जुयाः औपचारिकथं न्हेबोय्गु
९. सामाजिक सन्दर्भ, प्रसंग, व वक्ताकथं प्रयोजनपरक अर्थबोध जुइक लिचोः न्हेबोय्गु
१०. वक्ता-श्रोताया रूपय् अनुशासनय् चोनेगु

३.१.२ बोनेगु सिप

१. देवनागरी लिपिया वर्णयात पाय्छि जुइक ताय्दय्क बोनेगु
२. मनमनं थुइक द्रुत गतिं बोनेगु
३. लिपिया यति, गति व हाउभाउ सहित अर्थ थुइक बोनेगु
४. पाठया मूमू अंश थुइकाः चोपोःहंक व्याख्या याय्फय्क बोनेगु
५. पाठं धाय्तेगु खँ थुइका भाषाया तार्किक पक्ष म्हसीका बोनेगु
६. सन्दर्भ, संवेग, व परिवेश हंक बोनाः खँगोःधुकू जायकेगु
७. वर्णविन्यास व लेख्यचिंयात म्हसीका शुद्ध जुइक बोनेगु
८. पाठय् बियातःगु सामाजिक, सांस्कृतिक सन्दर्भ स्वानाः लिचोः बीफय्क बोनेगु
९. प्रयोजन, निष्कर्ष, सारांश बी फइकथं पाठ बोनेगु
१०. नेपाललिपिं चोयातःगु सामान्य खँगोः (शब्द) व खँपु (वाक्य) बोनेगु

३.१.३ चोय्गु सिप

१. देवनागरीया वर्ण व चिं शुद्ध जुइक चोय्गु
२. सूचना वा जानकारी मुंकाः उकियात छधी चिनाः कथंहंक चोय्गु
३. चोयातःगु जोलंयात सम्पादन, परिष्कार यानाः हानं चोय्गु
४. खनागु, नेनागु, सिउगु, व बोनागु विषयवस्तु कथंहंक चोय्गु
५. छुं न खँय् लिचोः बीगु, अभिलेख तय्गु वा वर्णनया विश्लेषण याय्गु
६. साहित्यिक पाठया मूमू अंशया वर्णन, व्याख्या, चोपोःहंक व्याख्या याय्गु
७. नेपालभाषां थः छँजः, पासापिन्त नुगःखँ खनाः पौ चोय्गु
८. खँत्वाःखँभाय्या अर्थ थुइक खँपुइ छेलेगु
९. पाठया वःकयाः स्वतन्त्र, मौलिक व सृजनात्मक चोसु चोय्गु
१०. नेपाललिपिं सामान्य खँगो व खँपु चोय्गु

३.२ तगिं १०

३.२.१ नेनेगु व कनेगु सिप

१. खँगोः व खँपुइ छेलातःगु नेपालभाषाया स्वर व व्यञ्जन वर्ण म्हसीकाः उच्चारण याय्गु व खँपुइ छेलेगु
२. खँल्हाबल्हाया मू खँ थुइकेगु, साहित्यिक पाठ व उकिया प्रस्तुति नेनाः म्हुतुं हे लिचोः बीगु
३. संवाद, विचारविमर्श नेनेगु, उकी बोति काय्गु, अले अन वःगु विचार सीकेगु
४. गनं खंगु, नेनागु घटना, वातावरण छसिकथं पूर्वक कनेगु

५. गति, यति, लय, पहचह व पाठयात बिचा: याना: म्हुतुं हे अभिव्यक्ति वीगु
६. पुच:या सहलह, मौखिक सूचना, तर्क आदियात ध्यानय् तया: बिचा: वीगु
७. छुं नं पाठ वा प्रस्तुति नेना: प्रसंग अनुसार खँत्वा: थ:गु हे पहलं छेलेगु
८. वादविवाद, अन्तरक्रिया, साहित्यक आदि गोष्ठी बोति कया: छसिकथ उकियात कनेफय्केगु
९. सभा, समारोहय् लोय्क धापू, लोकोक्ति छेला: शिष्टकथ न्हेबोय्गु
१०. सामाजिक सन्दर्भ, प्रसंग, वक्ताया अवस्था अनुसार प्रयोजनपरक अर्थबोध जुइकथ लिचो: वीगु

३.२.२ बोनेगु सिप

१. देवनागरी आख:या स्वर, मात्रा पाय्छिकथ उच्चारण याय्गु
२. चोसुया गति, यति व भाव पिजोय्क बोनेगु
३. अर्थ थुइक मनंमनं याकनं बोने फय्केगु
४. पाठया विशिष्ट अंश थुइका: चो:पो:हंक व्याख्या याय्फय्क बोनेगु
५. पाठया संरचना, आज्जु व अभिप्राय: थुइक, हिज्जे व चिं थुइका: शुद्ध जुइक बोनेगु
६. संदर्भ, संवेग व परिवेशकथ बोना: खँगो:धुकू जाय्केगु
७. पाठय् छेलात:गु गणितीय सूचनायात तालिका दय्के फइकथ बोनेगु
८. पाठय् दुगु सामाजिक, सांस्कृतिक सन्दर्भ कने फय्क बोनेगु
९. प्रयोजन, पूर्वानुमान, लिचो:, सारांश (मूति) समीक्षा याना: कने फय्केगु
१०. रञ्जनालिपिया सामान्य खँगो: वा खँपु बोनेगु

३.२.३ चोय्गु सिप

१. थीथीकथया सुचं वा जानकारी मुंका: संश्लेषण याना: चोय्गु
२. बियात:गु चोसु सम्पादन व परिष्कार याना: हानं चोय्गु
३. देवनागरीया स्वरवर्ण व चिं मा:थाय् पाय्छिकथ चोय्गु
४. थीथी शिर्षक तया: अर्थपूर्ण, छसिकथ अले प्रभावकारी जुइक अनुच्छेद चोय्गु
५. थमहं खंगु, नेनागु, सिउगु, बोनागु खँ छसिकथ कथहं चोय्गु
६. बोनागु खँया मू मू बुँदा चोया: उकिया सारांश चोय्गु
७. छुं न सुचं वा खँया लिचो: वीगु, अभिलेख तय्गु, व्याख्या-विश्लेषण याय्गु
८. साहित्यिक पाठया मू अंशया वर्णन, तुलना, पा:गु खँ कना: चो:पो:हंक व्याख्या याय्गु
९. अड्डाय् वीगु औपचारिक निवेदनपौ नेपालभाषां चोय्गु
१०. प्रचलित खँत्वा:या अर्थ थुइक खँपुइ छेलेगु
११. थी थी खँय् विवरणात्मक, विश्लेषणात्मक, समालोचनात्मक चोसु न्हेबोय्गु
१२. पाठया व:कया: स्वतन्त्र, मौलिक व सृजनात्मक चोसु चोय्गु
१३. छुं न कोछिनात:गु विषयया समीक्षात्मक चोसु चोय्गु
१४. रञ्जना लिपिं व:चाहाक:गु अनुच्छेद चोय्गु

४. विषयवस्तुया क्षेत्र व क्रम (तगिं ९)

ल्या:	विधा	क्षेत्र	भाषातत्व	बोध व अभिव्यक्ति	ज्या जुइगु (१६० घण्टी)
१	बाखं	लोकबाखं	भूतकालयात म्हसीकेगु, पक्षयात छेलेगु	अनुमान घटना वर्णन, प्रकृति व मनूया म्हुतु व चोया: धाय्गु	१०
२	चिनाखं	नीति/संस्कृति प्रधान	नाम, विशेषण खँगो: म्हसीकेगु, छेलेगु	नाम, सर्वनाम छेला: नैतिक व सांस्कृतिक अभिव्यक्ति	१०
३	जीवनी	राष्ट्रिय	लिङ्ग, वचन, पुरुष व आदरार्थी छेलेगु	बुँदा व:कया: जीवनी चोय्गु लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरार्थी	१०

				छेला: मनुतयत यःगु सांस्कृतिक अभिव्यक्ति	
४	चोखँ	सामाजिक	सर्वनाम, नामयोगी, संयोजक, निपात छेलेगु	मिसामिजंया भूमिकाया अनुच्छेद व चोखँ चोकेगु	१०
५	रूपक	वक्तृता	क्रिया, क्रियायोगी, विष्मयादिबोधक, वाक्य संश्लेषण व विश्लेषण	सामाजिक जीवनया बारे वक्तृता चोकेगु	१५
६	पौ	अनौपचारिक	अभूतकाल म्हसीकेगु, उकियात छेलेगु	नेपाःया छगू घटना, थाय्या बयान याना: पासायात खँ कनेगु	१०
७	बाखं	न्हूबाखं	अभूत काल व थीथी पक्ष व भाव म्हसीकेगु	सारांश लेखन, बाखंया सरचना वर्णन	१५
८	चिनाखँ	प्रकृति प्रधान	कारक व विभक्ति	कारक व विभक्ति छेला: जीवनी चोकेगु	१०
९	चोखँ	भावनापरक	शब्द निर्माण -उपसर्ग, प्रत्यय	पर्यावरणीय जीवनीयात बःकया: दैनिकी चोकेगु	१०
१०	चोखँ	सम्पदा (प्रबन्ध)	वर्णविन्यास व चिं	वाक्यया निर्माण	१५
११	खँलाबल्हा	समसामयिक	वाक्य - सरल, संयुक्त	खँलाबल्हा चोकेगु	१५
१२	चिनाखँ	भावनात्मक	विसर्ग, अनुस्वार, अनुनासिक	अनुच्छेद चोकेगु	१०

४.२ तर्गि १०

ल्या:	विधा	क्षेत्र	भाषातत्व	बोध व अभिव्यक्ति	ज्या जुइगु (१६० घण्टी)
१	बाखं	पौराणिक बाखं	सन्धि - स्वर, व्यञ्जन	अनुमान, घटना वर्णन, महामारीया विषय अभिव्यक्ति	१०
२	चिनाखँ	नीति/संस्कृति प्रधान	वर्णविन्यास, धातु रूपावली, लेख्य चिं	लैङ्गिक हिंसाया थीथी रूप व उकिया बारे थःगु खँ	१०
३	जीवनी	राष्ट्रिय	क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक छेलेगु	राष्ट्रिय जीवनय महत्वपूर्ण व्यक्तिया जीवनी	१०
४	चोखँ	प्राविधिक	नाम, सर्वनाम, नामयोगी, संयोजक, निपात छेलेगु	मिसामिजंया भूमिकाया अनुच्छेद व चोखँ चोकेगु	१०
५	रूपक	मनोवाद	भूत व अभूत काल	विश्लेषण दुगु मनोवाद चोकेगु	१५
६	पौ	व्यापारिक	क्रियाया पक्षयात छेलेगु	छपु व्यापारिक भिंतुना पौ चोकेगु	१०
७	बाखं	सामाजिक	भाव म्हसीकेगु, छेलेगु	बाखंया घटना व संरचना वर्णन	१५
८	चिनाखँ	प्रकृति प्रधान	व्युत्पन्न खंगो:, कारक व विभक्ति	नेपाःया जात्राया विषयय थःगु विश्लेषणात्मक धारणा	१०
९	चोखँ	सांस्कृतिक	समस्त खंगो:, द्वित्व खंगो: म्हसीकेगु, छेलेगु	राष्ट्रिय नखःया बारे चोसु चोकेगु	१०
१०	रूपक	वादविवाद	वाक्यया ताजि म्हसीकेगु व उकियात छेलेगु	तर्कपूर्ण आलोचनात्मक संवाद चोकेगु	१५
११	बाखं	मनोवैज्ञानिक	वर्णविन्यास, पदसंगति, अर्थ	सारांश चोकेगु, बाखंयात बःकया: न्हैस: छुइगु	१५

१२	जीवनी	अन्तर्राष्ट्रिय	कारक रूपावली	सिर्जनात्मक अनुच्छेद चोकेगु	१०
----	-------	-----------------	--------------	-----------------------------	----

५. सेने अःपुकेगु (सहजीकरण) प्रक्रिया

कोछिनातःगु सक्षमता व तगिंकथं सयकाः कायूत शिक्षक व विद्यार्थी विषयवस्तु बःकयाः याइगु ज्याखँ हे सेने अःपुकेगु (सिकाइ सहजीकरण) प्रक्रिया खः । भाषा सेनेगु धैगु विषयवस्तुया माध्यमं नेनेगु, नोवायगु, बोनेगु, चोयगु, थुजोगु सिप सेनेगु खः । पाठ्यक्रमं कोःछिनातःगु थीथी विधागत क्षेत्रयात नेनाः थुइकेगु (श्रुतिबोध), खँगोःया उच्चारण, बोनाः थुइगु (पठनबोध), नोवानाः वा चोयाः बीगु अभिव्यक्ति, खँगोःधुकू, भाषातत्व व वर्णविन्यासया अभ्यास यायूत छेलेमाः । सेने अःपुकेगु, भाषिक सिप, संरचना, खँगोःधुकू लःल्हायगुली सीदइ । विद्यार्थी केन्द्रीत जुयाः याइगु भाषा सेने अःपुकेगु खँ याकःचा वा पुचलं याइगु कुतलं सीदइ । शिक्षकं विद्यार्थीयात गाक्क होःताः बियाः अभिप्रेरणामूलक व सन्दर्भ बःकयाः भाषिक ज्याखँ यायूमाः ।

सेनेज्याया सिद्धान्त व मनोवैज्ञानिक पक्ष नालाः सेने अःपुकी । विद्यार्थीया भाषिक दक्षता थकायूत व भाषा सयकेगु खँय अनुरागी याकेत शिक्षकं सहजकर्ताया भूमिका म्हितेमाः । अःपुक भाषिक सिप सेनेज्या बांलाकेगु खँ उत्प्रेरणां जाःगु सहजीकरण प्रक्रियां कोःछी । अःपुक सेनेज्याखँ लेबले सक्षमता व सयकाः कायूगु खँ, विषयवस्तुया स्वरूप, विद्यार्थी मनोविज्ञान, क्षमता व रूचि, स्रोत साधनया उपलब्धता, विद्यालयया लकस, सेनेज्या सहजीकरणया अवस्था थुजोगु खँय ध्यान तयूमाः । बांलाक भाषा सेनेगु व सयके फैगु खँ सेनेज्याखँ कोःछी । थो ज्याखँ दयकाः अले छेलाः हे शिक्षकं थःगु कौशल केनेगु, सिप लःल्हायगु व पाठ्यक्रम पायूछिकथं छेलेफइ । थुलि खँ यानाः जक सेनेज्या अःपुकेगु ज्याखँ पूवनी ।

(क) भाषिक सिप बःकायूमाःगु ज्याखँ

नेनेगु सिप दुने वाक्य कृचाथलेगु, लयबोध, श्रुतिलेख, श्रुतिरचना नेनाः बुँदा टिपोट, श्रुतिबोध, पाठ नेना न्हेसः छुइगु, अनुमान, वस्तु, वा घटना वर्णन थुजोगु ज्याखँ याकेमाः । नोवायगु सिप दुने सहलह, न्हेसःलिसः, घटना, बाखं कनेगु, वादविवाद, वक्तृता, अभिनय, व नाटकीकरण थुजोगु ज्याखँ याकेमाः । बोनेगु सिप दुने तायूदयक व मनमनं बोनेगु, बोनेगु गति दायगु, शब्दार्थ बोध तथा पठन बोध दुने न्हेसःलिसः, अनुमान, संरचना कनेगु, सारांश, न्हेसः छुइगु, घटना कनेगु व स्वायगु थुजोगु ज्याखँ याकेमाः । चोयगु सिप दुने लिउलउ चोयगु (अनुलेखन), नेनाः चोयगु (श्रुतिलेखन), अनुभव कनेगु, वस्तु वा घटना कनेगु, यात्राया खँ कनेगु, न्हेसःलिसः, बुँदा टिपोट, भावविस्तार वा व्याख्या, सारांश, अनुच्छेद, चोखँ, प्रतिवेदन, संवाद, थीथी विषय क्षेत्रया व्यावहारिक खँ चोकेगु, थीथी विधाया सिर्जना चोकेमाः ।

(ख) विद्या बःकयाः थीथी सिप सेनेगु

(अ) बाखनं जाःगु पाठ - बाखं सेनेगुया अर्थ विद्यार्थीतयके बाखं चिनेगु सिप थकायूगु खः । बाखनं जाःगु पाठ भाषा शिक्षणया ज्याभः खः । नेपालभाषाया पाठ्यक्रमय थुकियात नेनेगु, नोवायगु, बोनेगु, चोयगु माध्यमकथं दुथ्याकातःगु दु । आख्यानात्मक पाठ सेनेबले बाखं नेनेगु, कनेगु, संरचना सीकेगु, बाखं हनेगु, तायूदयक वा मनमनं बोनेगु, थुइकाः बोनेगु (पठनबोध), न्हेसःलिसः, चरित्र चित्रण, पात्र तुलना, बुँदाटिपोट, व्याख्या, सारांश, घटना स्वाकेगु, बाखंसार, न्हूगु खँगोःया उच्चारण, अर्थ थुइकेगु, छेलेगु, अनुलेखन, नेनाः चोयगु (श्रुतिलेखन), सिर्जनात्मक लेखन थुजोगु ज्याखँ याकेमाः ।

(आ) लसयू चिनातःगु पाठ - थुकिया प्रयोजन लय, भाव थुइकाः उच्चारण संस्कार थकायूगु खः । थुकी लसयू हनाः तायूदयक बोनेगु, संरचना सीकेगु, भाव सीकेगु, न्हेसःलिसः, सारांश, भावार्थ, गद्य रूपान्तरण, न्हेसः छुइगु, सन्देश नालेगु, अर्थ, थुइकेगु व छेलेगु, भाव विस्तार याकेगु ज्याखँ याकेमाः । माःथायू विद्यार्थीतयूत अनुकरणात्मक व सिर्जनात्मक लेखनया अनुराग दयकेमाः ।

(इ) जीवनी जाःगु पाठ - जीवनी शिक्षणया मू तातुना नोवानाः वा चोयाः भाषाया अभिव्यक्ति क्षमता थकायूगु खः । मनूया जःखःया खँ कनेगु सिप चोन्त्याकाः तायूदयक वा मनमनं बोनेगु, बोंगु खँ थुइकेगु, न्हेसःलिसः, सारांश, बुँदाटिपोट, व्याख्या, घटना स्वाकेगु, न्हूगु खँगोःया उच्चारण, अर्थ थुइकेगु, छेलेगु, अनुलेखन, श्रुतिलेखन, अनुकरणात्मक व स्वतन्त्र लेखन थुजोगु ज्याखँ याकेमाः ।

(ई) चोखँ जाःगु पाठ - निबन्ध शिक्षणया मुख्य आज्जु विद्यार्थीयाके गद्यात्मक अभिव्यक्ति थुइकेगु क्षमता विकास यायूगु खः । चोखँयात बःकयाः भाषिक सिप विकासया अभ्यास याकेबले तायूदयक वा मनमनं बोनेगु, संरचना सीकेगु, बोंगु खँ थुइकेगु, न्हेसःलिसः, छलफल आदि यात छेलेमाः । थुकिया लिसे सारांश, बुँदाटिपोट, व्याख्या, घटना स्वाकेगु, न्हूगु खँगोःया उच्चारण, अर्थ थुइकेगु, छेलेगु, अनुलेखन, श्रुतिलेखन, स्वतन्त्र लेखन थुजोगु ज्याखँ याकेमाः ।

(उ) रूपक पाठ - रूपक पाठया मुख्य आज्जु विद्यार्थीयाके नोवानाः अभिव्यक्त यायूगु क्षमता विकास यायूगु खः । थुकिया शिक्षण यायूबले कोछिनातःगु संवाद, वक्तृता, मनोवाद, परिस्थिति, पात्र भाव अनुकुलया अभ्यास याकेमाः ।

कथ्य अभिव्यक्तया मूल घटक हाउभाउ, सःया थलाः, कोलाः, आघात, गति, यतिया ध्यान तय्माः । थुजोगु पाठया अभ्यास याकेबले ताय्दय्क वा मनमनं अभिनय व भूमिका म्हितेगु, बोनेगु, संरचना सीकेगु, न्हूगु खँगोःया उच्चारण, अर्थ थुइकेगु, खँलाबल्हा, न्हेसःलिसः, भाव थुइकेगु, संवाद पूर्ति याय्गु, वादविवाद, वक्तृता, मनोवादया अनुकरण लेखन थुजोगु ज्याखँ याकेमाः ।

(ऊ) न्हिथंया पाठ - दैनिकी पाठया मुख्य आज्जु दिनचर्या कनेगु क्षमता विकास याय्गु खः । थुकिया शिक्षण याय्बले कोःजिउगु घटना, परिवेशया वर्णन याय्गु अभ्यास याकेमाः । दैनिकीयात बःकयाः भाषिक सिप विकासया अभ्यास याकेबले ताय्दय्क वा मनमनं बोनेगु, संरचना सीकेगु, बोंगु खँ थुइकेगु, न्हेसःलिसः, छलफल व व्याख्या आदियात छेलेमाः । थुकिया लिसे सारांश, वुँदाटिपोट, न्हेसः छुइगु, खँगोःया उच्चारण, अर्थ थुइकेगु, छेलेगु, अनुलेखन, श्रुतिलेखन, अनुकरणात्मक व स्वतन्त्र लेखन थुजोगु ज्याखँ याकेमाः ।

(ऋ) व्यावहारिक लेखन - थो लेख्य ज्याखँ जूगुलिं थुकी पौ, निवेदन, बोनापौ, विचाः हाय्का, भिंतुना, भर्पाइ, आदि चोय्गु अभ्यास याकेमाः । व्यावहारिक लेखनया शिक्षण याय्बले व्यावहारिक लेखनयान नमुनाकथं छेलाः उकिया संरचना, ढाँचा, व शैलीनापं अभ्यास याकेमाः । थुकिया लिसे न्हेसः छुइगु, खँगोःया उच्चारण, अर्थ थुइकेगु, व छेलेगु, लिसे चोय्गु, अनुकरण व स्वतन्त्र व्यावहारिक लेखन थुजोगु ज्याखँ याकेमाः ।

(लृ) भाषिक संरचना - भाषिक संरचनाया मू प्रयोजन मस्तय्त्त भाषाया शुद्ध प्रयोगपाखे सालेगु खः । भाषिक संरचनायात पाठलिसे स्वानाः सहजीकरण ज्याखँ याकेमाः । दसु बःकयाः सम्बद्ध पाठदुने नियम मालेगु उत्सुकता थनेमाः । व्याकरण, वर्णविन्यास व लेख्य चिं सेनेबले चोसु (रचना) व छेलातःगु सोयाः अःपुक सेनेफइ । भाषा सदां सन्दर्भकथं जक सार्थक जुइ । चोसु, पाठ, वा संकथनय् जक सन्दर्भ पिजोइ । उकिं भाषिक संरचनायात पाठ वा चोसुयात बःकयाः जक शिक्षण व मूल्याङ्कन याय्माः ।

(ए) खँगोःधुकू - भाषाया महत्वपूर्ण घटक खः । थुकी खँगोःया उच्चारण, अर्थ थुइकेगु, व छेलातःगु प्रसंगलिसे लोःगु ज्याखँ याकेमाः । पाठय् छेलातःगु खँगोःयात केन्द्रविन्दु यानाः खँगोःधुकूया विकास याय्गु दृष्टिकोण थुकी दइ । उकिं खँगोया विभिन्न अर्थ सम्बन्ध व सन्दर्भ लोय्क छेलेमाः ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

मूल्याङ्कनं भाषा सय्केगु इलय् काःगु ज्ञान व सिपया ल्याःचाः जुइ । अःपुक सय्केबले विद्यार्थीया मूल्याङ्कन मदिकक जुइगु प्रक्रिया खः । विद्यार्थी मूल्याङ्कनय् निर्माणात्मक व निर्णयात्मक निगुलिं प्रक्रिया नालेमाः । मूल्याङ्कनं मूलतः विद्यार्थीया भाषिक सिप (नेनेगु, नोवाय्गु, बोनेगु, चोय्गु), भाषिक संरचना, खँगोःधुकूया उपलब्धि स्तर केनी ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कन अःपुक सय्केगु प्रक्रियाय् छेलेमाः । थुकिया आज्जु विद्यार्थीयात सय्केत थाकुगु खँ इलय् थुइकाः उकियात भिकेगु खः । विद्यार्थीया व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धियात बःकयाः निर्माणात्मक मूल्याङ्कन न्ह्याकेमाः । थुकी तगिंज्या (classwork), छेँज्या (homework), याकः वा मंकाःज्या (group or joint work), प्रयोगात्मक ज्या, सिर्जनात्मक ज्या, परियोजना ज्या, भाषिक सिपलिसे स्वापू दुगु तपं/मंकाःज्याखँ (Extra/Joint Activities), अभिभावक, सम्पर्क, घटनावृत्त अभिलेख, विद्युतीय सञ्चार माध्यमं लोःगु जोलं मुनेगु, अले न्हेबोय्गु (प्रस्तुति) थुजोगु थीथी जोलं छेलेफु । थुकिं वःगु लिचोःयात अभिलेखीकरण यानाः अभिभावकतय्त्त उकिया जानकारी वीमाः । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनयात आन्तरिक निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलिसे स्वाय्माः ।

शैक्षिक सत्रया अन्तय् निर्णयात्मक मूल्याङ्कन याय्माः । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुने विद्यार्थीया बोनेगु व चोय्गु स्तर सोइ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन याय्बले निर्माणात्मक मूल्याङ्कनया लिचोःयात नं ध्यान तयाः स्तर कोःछी अले तगिं थकाइ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन याय्त्त आन्तरिक २५ प्रतिशत व बाह्य मूल्याङ्कन ७५ प्रतिशत अंकभार कोःछिनातःगु दु । मूल्याङ्कन प्रक्रियाया विस्तृत ढाँचा थथे खः -

आन्तरिक मूल्याङ्कन

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनया २५ प्रतिशत ल्याः आन्तरिक मूल्याङ्कनकथं दुथ्याकी । थुकियात अभिलेखीकरण याय्माः । प्रत्येक विद्यार्थीया दक्को ज्याखँयात अद्यावधिक यानाः व्यवस्थापन याय्माः । थन तालिकाय् बियातःकथंया अंकभार आन्तरिक मूल्याङ्कनय् दुथ्याइ -

	मूल्याङ्कन क्षेत्र	भार	कैफियत
१	सहभागिता	३	
२	तगिंज्या	२	
३	परियोजना व सिर्जनात्मक ज्या	$2 \times 2 = 4$	
४	नेनेगु व नोवाय्गु सिप	$4 \times 6 = 24$	
५	त्रैमासिक परीक्षा	६	
	मुक्कं	२५	

आन्तरिक मूल्याङ्कनया थीथी आधार (तगिं ९ व १०)

उपलब्धि स्तर	दापू	व्याख्या
बांमला:	१	कक्षाय् ७५ प्रतिशत मवःसा
		तगिंज्या मयाःसा
		परियोजना, सिर्जनात्मक ज्या याकः वा मंकाःकथं मयाःसा
		विषयवस्तु बांलाक मन्यंसा व लिचोः मविउसा
		त्रैमासिक परिक्षाय् डी (D) ग्रेडसिवें कोय् वःसा
जिउ	२	कक्षाय् ७५-८० प्रतिशत वःसा
		तगिंज्याय् मन तःसा
		परियोजना, सिर्जनात्मक ज्याय् याकः वा मंकाःकथं मन तःसा
		विषयवस्तु नेनीगु, तर लिचोः मविउसा
		त्रैमासिक परिक्षाय् डी प्लसनिसें सी (D ⁺ -C) ग्रेड काःसा
बांला:	३	कक्षाय् ८०-८५ तक वःसा
		तगिंज्या याय्गु कुतः याःसा
		परियोजना, सिर्जनात्मक ज्याय् याकः वा मंकाःकथं बोति कयाः ज्या न्ह्याकूसा
		विषयवस्तु नेनाः भच्चा लिचोः विउसा
		त्रैमासिक परिक्षाय् सिपलसनिसें बी (C ⁺ -B) ग्रेडतक वःसा
तसकं बांला:	४	कक्षाय् ८५-९० प्रतिशततक वःसा
		तगिंज्या याय्त न्हेचिउसा
		परियोजना, सिर्जनात्मक ज्या याकः वा मंकाःकथं सक्रिय जुयाः इलय् सिधय्कूसा
		विषयवस्तु नेनाः सन्दर्भकथं लिचोः विउसा
		त्रैमासिक परिक्षाय् बीनिसें य् (B-A) ग्रेडतक वःसा
दकले बांला:	५	कक्षाय् ९० प्रतिशत सोयाः आपाः वःसा
		तगिंज्या इलय् हे बांलाक यानाः विषय शिक्षकयात लःल्हाःसा
		परियोजना, सिर्जनात्मक ज्या याकः वा मंकाकथं इलय् सिधय्केगु नेतृत्व याःसा
		विषयवस्तु नेनाः परिवेश, सन्दर्भ व सार थुइकाः लिचोः विउसा
		त्रैमासिक परिक्षाय् य् (A) ग्रेड वःसा

तगिं ९ व १० भाषिक सिपया बाह्य मूल्याङ्कन (बोनेगु, चोय्गु)

	क्षेत्र	परीक्षण	ल्याः
१	खँगोःधुकू	खँगोःया अर्थ सीकेगु	२
		खँगोःयात म्हसीकेगु	२

		खँपुइ छेलेगु	२
२	वर्णविन्यास	शुद्धिकरण / सम्पादन	३
३	भाषिक संरचना	पदवर्ग म्हसीकेगु	३
		शब्दनिर्माण	४
		काल, पक्ष, भाव	५
		लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदरार्थी, अ/करण, संश्लेषण, विश्लेषण	४
४	पठनबोध द्रष्टांश	व्याकरण बोध	५
		बोध न्हेस:लिस:	५
५	को:जिउगु रचना, व्यावहारिक लेखन	बुँदा व:कया: बाखं / जीवनी, पौ / निवेदन, संवाद, टिप्पणी, बोनापौ, प्रतिवेदन	४
६	बुँदाटिपोट, सारांश लेखन (द्रष्टांश)	पाठ्यसफुती दुगु बाखं, जीवनी, चोखँ, प्रबन्धया अनुच्छेद	५
७	पाठगत बोध	पाठ्यसफुती दुगु चिनाखँ, बाखं, जीवनी, चोखँ विधाया सन्दर्भ व:कयात:गु न्हेस:या लिस:	८
		पाठ्यसफुती दुगु विधाया शीर्षक चारित्रिक विशेषता, सन्दर्भ, परिवेश, समस्या फेनेगु तार्किक लिस:	४
८	भाव विस्तार, चो:पो:हंक व्याख्या	चिनाखँ, बाखं, जीवनी, चोखँया अंशया चो:पो:हंक	४
९	समीक्षात्मक लिस:	पाठ्यसफुती दुगु चिनाखँ, बाखं, जीवनी, चोखँ विधाया सन्दर्भ व:कया: समीक्षात्मक लिस:	८
१०		प्रबन्ध / निबन्ध	७
	मुक्कं		७५

न्हेस:या थासा व ल्या:चा:

पुच:	न्हेस:या ताजि	न्हेस:	न्हेस: व ल्या:	दैगु ल्या:
पुच: क	तसकं चीहाक:गु लिस: वइगु न्हेस:	११	११ X १ ल्या: =	११
पुच: ख	चीहाक:गु लिस: वइगु न्हेस:	८	८ X ५ ल्या: =	४०
पुच: ग	वर्णनात्मक लिस: वइगु न्हेस:	३	३ X ८ ल्या: =	२४
	मुक्कं	२२		७५

- चीहाक:गु लिस: वइगु न्हेस: निगू व वर्णनात्मक लिस: वइगु न्हेस:या छगू विकल्प दइ ।
- विषयया प्रकृतिकथं न्हेस: नेनेबले छुं भचा हिउपा: वय्फु ।
- वर्णनात्मक न्हेस:या कचा न्हेस: नं दय्फु ।

द्रष्टव्य

- पाठगत मूल्याङ्कनय् गद्य, व पद्य विधा पाठया विषयवस्त, मूलभाव, घटना सन्देश, पात्र आदिया परीक्षण याइ ।
- तगिं ९ व १०या नेपालभाषा विषयया सैद्धान्तिक व प्रयोगात्मक पाठ्यांश प्रति हप्ता ५ घण्टी व दच्छिया १६० घण्टी (१२० घण्टी, ८ क्रेडिट) को:छिउगु दु ।
- थीथी पाठया शिक्षणयात अनुमानित घण्टी शिक्षक निर्देशिकाय् दइ ।
- पाठ्यभार को:छिनात:गु दु ।

-०-

७. उर्दु भाषा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम उर्दु भाषा

कक्षा : ९ र १०

विषय सङ्केत : Urd. 137 (कक्षा ९) Urd. 138 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा : ४

कार्यघण्टा : १२८

१. परिचय

भाषिक सिपमा आधारित सिकाइ तथा सञ्चार तथा अभिव्यक्ति भाषाका मेरुदण्ड हुन् । यसकै आधारमा लिपि, अक्षर, शब्द, वाक्य, अनुच्छेद तथा विधागत ढाँचामा आधारित भाषिक विषयवस्तु र साहित्य विकसित हुन्छ । उर्दु भाषामा साहित्यिक तथा वैचारिक क्षमता वृद्धिका साथै दैनिक जीवनमा उर्दु भाषाको अभ्यासले उल्लिखित सन्दर्भको सम्बोधन गर्न सक्छ । यसर्थ उर्दु भाषा तथा व्याकरणका आधारभूत पक्षमा सचेत रहँदै मानक उर्दु भाषाको प्रयोग गर्ने उद्देश्यका साथ साधारण धारतर्फ कक्षा ९ र १० मा यस विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) मा उर्दु भाषा विषयको यस पाठ्यक्रममा भाषा, साहित्य र व्याकरणसँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरूको संयोजन गरिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा राखिएको छ ।

उर्दु भाषा तथा साहित्यमा नस्र (गद्य), नज्म (पद्य) र कवाएद (व्याकरण) को विशेष स्थान रहेको छ । नस्र विधाभित्र मजामीन (निबन्ध), हेकायात (कथा), सवानेह (जीवनी), मोकालमा (संवाद/रूपक/एकाङ्की), मोबाहिसा/तकरिर (वादविवाद/वक्तृता) तथा खोतूत निगारी (पत्रलेखन) जस्ता उपविधा समेटिएका छन् । नज्म विधाभित्र नज्म (पद्य), गजलियात (गजल) एवम् रुवाइयात (चतुष्पदी कविता) जस्ता उपविधा समेटिएका छन् । कवाएदलाई भाषातत्त्वअन्तर्गत कार्यमूलक अवधारणामा आधारित बनाई समावेश गरिएको छ । यसर्थ यस विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा विभिन्न समयमा सरोकारवाला, विषयविज्ञ र अभिभावकहरूले पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा दिएका राय सुझाव तथा सरसल्लाहलाई आत्मसात् गर्दै शिक्षा सिद्धान्तअनुरूप व्यवस्थित गरिएको छ । उक्त विषयवस्तु समायोजन गर्दा उर्दु भाषासाहित्यका मूलभूत मूल्यमान्यतालाई विशेष रूपमा ध्यान दिँदै पाठ्यक्रमलाई सरल, प्रायोगिक, समयसापेक्ष र स्तरीय बनाउनुपर्ने पक्षलाई पनि विशेष ध्यान दिइएको छ । साथै उल्लिखित तथ्यलाई मनन गर्दै उर्दु भाषा विषयलाई ७५ प्रतिशत बाह्य र २५ प्रतिशत अंश आन्तरिक मूल्याङ्कनमा आधारित हुने गरी सिकाइ सहजीकरण तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटि परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटि त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि एवम् अघिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटि सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

यस तहको अन्तमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्न समर्थ हुने छन् :

१. उर्दु भाषाका प्रचलित शब्दका संरचना पहिचान र शुद्धोच्चारण
२. सञ्चार, अभिव्यक्ति र सिकाइका लागि मानक उर्दु भाषाको प्रयोग
३. रचनात्मक सिकाइ तथा प्रत्यक्ष सम्पर्कबाट विचार निर्माण र भाषिक समस्या समाधान

४. सांस्कृतिक तथा सामाजिक विशेषताअनुरूप विषयवस्तुको विश्लेषणात्मक प्रस्तुति र समीक्षा
५. विषयवस्तुको वर्णन, तार्किक अभिव्यक्ति र संवादका क्रममा उर्दु भाषामा स्वाभाविक प्रतिक्रिया
६. सञ्चार सिप र भाषिक सिकाइका लागि प्रचलित साहित्यिक विधागत ढाँचा र शैलीको प्रयोग
७. प्रयोजन र परिवेशअनुसारको कवाएदको अभ्यास
८. उद्देश्य र आशय बोधका लागि सामग्री पठन, बोध अभ्यास र व्याख्या विश्लेषण
९. भाषिक कार्य सम्पादनमा सिर्जनात्मक र समालोचनात्मक चिन्तन सिपको उपयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९

यस कक्षाको अन्त्यमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सिपहरूमा सक्षम हुने छन् :

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. उर्दु भाषाका वर्ण तथा शब्द चिन्तन, भन्त र लेखन	१.१. उर्दु भाषाका अधिक प्रचलनमा आउने वर्ण पहिल्याउन १.२. उर्दु भाषामा लेखिएका सरल वाक्य वाक्यबाट शब्द तथा शब्दबाट वर्ण छुट्याउन १.३. उर्दु भाषाका वर्ण, शब्द र वाक्य शुद्धसँग उच्चारण गर्न १.४. उर्दु भाषाका वर्ण, शब्द र वाक्य प्रयोग गरी लिखित अभिव्यक्ति दिन
२. उर्दु भाषामा अभिव्यक्त गरिएका विषयवस्तुहरू सुन्न, पढ्न र प्रतिक्रिया गर्न	२.१. साहित्यिक विधा, सञ्चार माध्यम, विभिन्न पाठ तथा सूचनामूलक सामग्री सुनेर मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न २.२. साहित्यिक विधा, सञ्चार माध्यम, विभिन्न पाठ तथा सूचनामूलक सामग्री पढेर मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न २.३. साहित्यिक विधा, सञ्चार माध्यम, विभिन्न पाठ तथा सूचनामूलक सामग्रीका आधारमा लिखित प्रतिक्रिया दिन
३. उर्दु भाषामा छलफल, कुराकानी र प्रश्नोत्तर गर्न	३.१. स्रोताहरूको अवस्था, प्रस्तुतिको योजना तथा परिवेशअनुसार विचार प्रस्तुत गर्न ३.२. उर्दु भाषामा छलफल गरी सार वा निष्कर्ष प्रस्तुत गर्न ३.३. परिवेश, सन्दर्भ र आवश्यकताअनुसार उर्दु भाषामा कुराकानी गर्न ३.४. विषयवस्तुका आधारमा वर्णन, व्याख्या तथा विश्लेषण गर्न ३.५. उर्दु भाषामा मौखिक तथा लिखित प्रश्नोत्तर गर्न
४. उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्दहरू शुद्धसँग पढ्न, लेख्न र अर्थ ग्रहण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न	४.१. उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्दहरू शुद्धसँग पढ्न, ४.२. उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्दहरू शुद्धसँग लेख्न ४.३. उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्दहरूको अर्थ ग्रहण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न ४.४. वर्णविन्यास (हिज्जे) र लेख्यचिह्न मिलाई उर्दु भाषामा वाक्य रचना

	गर्न
५. उर्दुमा लेखिएका नस् र नज्मका सस्वर र मौनपठन गर्न तथा अभिप्राय बताउन	<p>५.१ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस् पाठका सस्वर र मौनपठन गर्न</p> <p>५.२ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस् पाठका आधारमा बोध प्रश्नोत्तर गर्न र लेखन</p> <p>५.३ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस् पाठको अभिप्राय बताउन वा सार प्रस्तुत गर्न</p> <p>५.४ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नज्म पाठका हाउभाउ, गति र लयसहित सस्वरवाचन गर्न</p> <p>५.५ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नज्म पाठका आधारमा बोध प्रश्नोत्तर गर्न र लेखन</p> <p>५.६ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस् पाठका विषयवस्तुको व्याख्या गर्न वा विस्तार गर्न</p>
६. उर्दु भाषामा आफ्ना अनुभव तथा विचारहरू प्रस्तुत गर्न	<p>६.१ मौखिक रूपमा उर्दु भाषामा आफ्ना अनुभवहरू प्रस्तुत गर्न</p> <p>६.२ लिखित रूपमा उर्दु भाषामा आफ्ना अनुभवहरू प्रस्तुत गर्न</p> <p>६.३ समूह छलफल, प्रस्तुति, मौखिक सूचना, तार्किकता आदिको ख्याल गरी विचार प्रस्तुत गर्न</p> <p>६.४ मौखिक पाठ तथा प्रस्तुति सुनी आफ्नै शब्दमा मुख्य मुख्य मुख्य विषयवस्तु वर्णन गर्न</p>
७. आफूले देखेका, सुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुलाई आधार बनाई साहित्यिक अभिव्यक्ति दिन	<p>७.१ आफूले देखेका विषयवस्तुको वर्णन गरी विधागत ढाँचामा अभिव्यक्ति दिन</p> <p>७.२ सुनेका विषयवस्तु समेटी विधागत ढाँचामा अभिव्यक्ति दिन</p> <p>७.३ पढेका विषयवस्तुका आधारमा विधागत ढाँचामा अभिव्यक्ति दिन</p> <p>७.४ अनुभव गरेका विषयवस्तुलाई आधार बनाई साहित्यिक अभिव्यक्ति दिन</p> <p>७.५ समाज, समुदाय, सभासम्मेलनमा औपचारिकतासहित शिष्टतापूर्वक स्वविचार प्रस्तुत गर्न</p> <p>७.६ निर्देशित र स्वतन्त्र रूपमा रचना निर्माण गर्न</p>
८. निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, भाव विस्तार गर्न र प्रश्नोत्तर गर्न	<p>८.१ पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण तथा प्रयोजन व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठ पढ्न</p> <p>८.२ निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न</p> <p>८.३ निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिको भाव विस्तार गर्न</p> <p>८.४ निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्न</p>
९. निर्धारित नस् र नज्मका माध्यमबाट नैतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा समसायिक र सामाजिक मूल्य र मान्यता बुझी आपसमा अन्तर्क्रिया गर्न	<p>९.१ निर्धारित नस् र नज्मका माध्यमबाट नैतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा समसायिक र सामाजिक मूल्य र मान्यता सूची निर्माण गर्न</p> <p>९.२ निर्धारित पाठका आधारमा विशिष्ट भाषाशैलीको बोध गरी त्यसका</p>

	<p>आधार भाषिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न</p> <p>९.३ निर्धारित नस्र र नज्मका माध्यमबाट नैतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा समसायिक र सामाजिक मूल्य र मान्यता बुझी आपसमा अन्तर्क्रिया गर्न</p>
१०. नेपालीबाट उर्दुमा र उर्दुबाट नेपालीमा अनुवाद गर्न	<p>१०.१ दैनिक रूपमा प्रयोग गरिने सञ्चार वा अभिव्यक्ति नेपालीबाट उर्दुमा परिवर्तन गर्न</p> <p>१०.२ सिकाइ र अभ्यासका क्रममा प्रयोग भएको भाषा तथा अभिव्यक्तिलाई उर्दुबाट नेपालीमा अनुवाद गर्न</p>
११. उर्दु भाषाको शब्दभण्डार बढाउन	<p>११.१ उर्दु भाषाको शब्दका अक्षर संरचनासहित शुद्धसँग उच्चारण गर्न</p> <p>११.२ उर्दु भाषाको शब्दका पर्याय तथा विपरीतार्थ प्रस्तुत गर्दै अर्थ विस्तार गर्न</p> <p>११.३ उर्दु भाषाका शब्दलाई सन्दर्भ तथा परिवेश सार्थक वाक्यमा प्रयोग गर्न</p>
१२. कार्यमूलक अवधारणाअनुसार कवाएदका प्रमुख नियमहरू प्रयोग गर्न	<p>१२.१ पाठमा आधारित भई प्रयुक्त कवाएदको नियम पहिचान गर्न</p> <p>१२.२ पहिचान तथा अभ्यास गरिएका कवाएदका नियमलाई सञ्चार तथा अभिव्यक्तिमा उपयोग गर्न</p>
१३. सिर्जनात्मक र व्यावहारिक लेखन अभ्यास गर्न	<p>१३.१ कुनै पनि विषय वा शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न</p> <p>१३.२ दैनिक व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा र शुभकामना पत्रहरू रचना गर्न</p> <p>१३.३ विभिन्न विभा तथा भाषिक पाठका आधारित भई लिखित रूपमा स्वतन्त्र तथा सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति दिन</p>

कक्षा १०

यस कक्षाको अन्त्यमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सिपहरूमा सक्षम हुने छन् :

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. उर्दु भाषाका वर्ण तथा शब्दको प्रयोग गर्न	<p>१.१. उर्दु भाषाका प्रचलित तथा कम प्रयोगमा आउने गरी दुवै प्रकारका वर्ण पहिल्याउन</p> <p>१.२ उर्दु भाषामा लेखिएका वाक्यबाट शब्द तथा शब्दबाट वर्ण छुट्याउन</p> <p>१.३ मातृभाषा र विभिन्न भाषाभाषीको सन्दर्भसमेतलाई ख्याल गरी उर्दु भाषाका वर्ण, शब्द र वाक्य शुद्धसँग उच्चारण गर्न</p> <p>१.४ उर्दु भाषाका वर्ण, शब्द र वाक्य प्रयोग गरी लिखित अभिव्यक्ति दिन</p>
२. उर्दु भाषामा अभिव्यक्त गरिएका विषयवस्तुहरू सुन्न, पढ्न र प्रतिक्रिया गर्न	<p>२.१ साहित्यिक विधा, सञ्चार माध्यम, विभिन्न पाठ तथा सूचनामूलक सामग्री सुनेर मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न</p> <p>२.२ साहित्यिक विधा, सञ्चार माध्यम, विभिन्न पाठ तथा सूचनामूलक सामग्री पढेर मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न</p> <p>२.३ साहित्यिक विधा, सञ्चार माध्यम, विभिन्न पाठ तथा सूचनामूलक सामग्रीका आधारमा लिखित प्रतिक्रिया दिन</p>

<p>३. वक्तृता, वादविवाद, संवाद, छलफल जस्ता अभिव्यक्ति सुन्न, तिनमा भाग लिन र त्यहाँ प्रस्तुत भएका विचारहरू पहिचान गर्न</p>	<p>३.१ वक्तृता, वादविवाद, संवाद, छलफल जस्ता अभिव्यक्ति सुनी प्रतिक्रिया दिन ३.२ वक्तृता, वादविवाद, संवाद र छलफलमा भाग लिई स्वविचार प्रस्तुत गर्न ३.३ वक्तृता, वादविवाद, संवाद, छलफल प्रस्तुत भएका विचारहरू पहिचान गरी तिनको टिपोट गर्न ३.४ विषयवस्तुका आधारमा वर्णन, व्याख्या तथा विश्लेषण गर्न ३.५ निर्धारित विषयवस्तुका आधारमा उर्दु भाषामा मौखिक तथा लिखित प्रश्नोत्तर गर्न</p>
<p>४. उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्द, उखानटुक्काहरू शुद्धसँग पढ्न, लेख्न र अर्थ ग्रहण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p>	<p>४.१ उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्द, उखानटुक्काहरू शुद्धसँग पढ्न ४.२ उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्द, उखानटुक्काहरू शुद्धसँग लेख्न ४.३ उर्दु भाषाका सामान्य र पारिभाषिक शब्द, उखानटुक्काहरूको अर्थ ग्रहण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न ४.४ वर्णविन्यास (हिज्जे), लेख्यचिह्न र उखानटुक्काको प्रयोग गरी उर्दु भाषामा वाक्य रचना गर्न</p>
<p>५. उर्दुमा लेखिएका नस्र तथा नज्मका सस्वर र मौनपठन गर्न तथा अभिप्राय बताउन</p>	<p>५.१ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस्र पाठका सस्वर र मौनपठन गर्न ५.२ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस्र पाठका आधारमा बोध प्रश्नोत्तर गर्न र लेख्न ५.३ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस्र पाठको अभिप्राय बताउन वा सार प्रस्तुत गर्न ५.४ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नज्म पाठका हाउभाउ, गति र लयसहित सस्वरवाचन गर्न ५.५ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नज्म पाठका आधारमा बोध प्रश्नोत्तर गर्न र लेख्न ५.६ उर्दुमा लेखिएका निर्धारित नस्र पाठका विषयवस्तुको व्याख्या गर्न वा विस्तार गर्न</p>
<p>६. पाठको संरचना, उद्देश्य, सूचना तथा अनुमानित अभिप्रायसमेतलाई ख्याल गरी स्वअनुभव तथा विचारहरू प्रस्तुत गर्न</p>	<p>६.१ पाठका आधारमा उर्दु भाषामा आफ्ना अनुभवहरू मौखिक तथा लिखित रूपमा प्रस्तुत गर्न ६.२ पाठगत सूचना तथा अनुमानित अभिप्रायसमेतका आधारमा मौखिक तथा लिखित रूपमा प्रस्तुत गर्न ६.३ समूह छलफल, प्रस्तुति, मौखिक सूचना, तार्किकता आदिको ख्याल गरी विचार प्रस्तुत गर्न ६.४ मौखिक पाठ तथा प्रस्तुति सुनी आफ्नै शब्दमा मुख्य मुख्य मुख्य विषयवस्तु वर्णन गर्न</p>
<p>७. देखेका, सुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुलाई आधार बनाई साहित्यिक अभिव्यक्ति दिन</p>	<p>७.१ आफूले देखेका विषयवस्तुको वर्णन गरी विधागत ढाँचामा अभिव्यक्ति दिन ७.२ पाठगत विषयवस्तु र प्रस्तुतीकरणका आधारमा प्राज्ञिक, प्राविधिक तथा तार्किक पक्ष पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न ७.३ सुनेका विषयवस्तु समेटी विधागत ढाँचामा अभिव्यक्ति दिन ७.४ पढेका विषयवस्तुका आधारमा विधागत ढाँचामा अभिव्यक्ति दिन ७.५ अनुभव गरेका विषयवस्तुलाई आधार बनाई साहित्यिक अभिव्यक्ति दिन ७.६ समाज, समुदाय, सभासम्मेलनमा औपचारिकतासहित शिष्टतापूर्वक स्वविचार प्रस्तुत गर्न ७.७ निर्देशित र स्वतन्त्र रूपमा रचना निर्माण गर्न</p>

<p>८. निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, भाव विस्तार गर्न र प्रश्नोत्तर गर्न</p>	<p>८.१ पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण तथा प्रयोजन व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठ पढ्न ८.२ निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न ८.३ निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिको भाव विस्तार गर्न ८.४ निर्धारित नस् र नज्ममा प्रयुक्त विशिष्ट पङ्क्तिका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्न</p>
<p>९. निर्धारित नस् र नज्मका माध्यमबाट नैतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा समसायिक र सामाजिक मूल्य र मान्यता बुझी आपसमा अन्तर्क्रिया गर्न</p>	<p>९.१ निर्धारित नस् र नज्मका माध्यमबाट नैतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा समसायिक र सामाजिक मूल्य र मान्यता सूची निर्माण गर्न ९.२ निर्धारित पाठका आधारमा विशिष्ट भाषाशैलीको बोध गरी त्यसका आधार भाषिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न ९.३ निर्धारित नस् र नज्मका माध्यमबाट नैतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा समसायिक र सामाजिक मूल्य र मान्यता बुझी आपसमा अन्तर्क्रिया गर्न</p>
<p>१०. नेपालीबाट उर्दुमा र उर्दुबाट नेपालीमा अनुवाद गर्न</p>	<p>१०.१ दैनिक रूपमा प्रयोग गरिने सञ्चार वा अभिव्यक्ति नेपालीबाट उर्दुमा परिवर्तन गर्न १०.२ सिकाइ र अभ्यासका क्रममा प्रयोग भएको भाषा तथा अभिव्यक्तिलाई उर्दुबाट नेपालीमा अनुवाद गर्न</p>
<p>११. उर्दु भाषाको शब्दभण्डार बढाउन</p>	<p>११.१ उर्दु भाषाको शब्दका अक्षर संरचनासहित शुद्धसँग उच्चारण गर्न ११.२ उर्दु भाषाको शब्दका पर्याय तथा विपरीतार्थ प्रस्तुत गर्दै अर्थ विस्तार गर्न ११.३ उर्दु भाषाका शब्दलाई सन्दर्भ तथा परिवेश सार्थक वाक्यमा प्रयोग गर्न</p>
<p>१२. कार्यमूलक अवधारणाअनुसार कवाएदका प्रमुख नियमहरू प्रयोग गर्न</p>	<p>१२.१ पाठमा आधारित भई प्रयुक्त कवाएदको नियम पहिचान गर्न १२.२ पहिचान तथा अभ्यास गरिएका कवाएदका नियमलाई सञ्चार तथा अभिव्यक्तिमा उपयोग गर्न</p>
<p>१३. सिर्जनात्मक र व्यावहारिक लेखन अभ्यास गर्न</p>	<p>१३.१ कुनै पनि विषय वा शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न १३.२ पाठमा प्रयुक्त विशिष्ट प्रकारका गणितीय, सङ्ख्यापरक तथा तिथिमितियुक्त सूचना पत्ता लगाई तिनको तालिकीकरण गर्न १३.३ आलोचनात्मक सोच निर्माण गर्ने गरी विभिन्न प्रकारका मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति दिन १३.४ दैनिक व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा र शुभकामना पत्रहरू रचना गर्न १३.५ विभिन्न विभा तथा भाषिक पाठका आधारित भई लिखित रूपमा स्वतन्त्र तथा सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति दिन</p>

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

माध्यमिक तह, कक्षा ९ र १०

क्र.स.	एकाइ र विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण			
		कक्षा ९	कक्षा १०	कार्य घण्टा	पूर्णाङ्क
१	नस्त्र : मजामीन (प्रबन्ध/निबन्ध)	(क) समाजी (सामाजिक) (ख) माहौलियाती (वातावरणीय) (ग) तारीखी (ऐतिहासिक) (घ) फन्नी (साहित्यिक)	(क) तहजीबी (सांस्कृतिक) (ख) फितरी (प्राकृतिक) (ग) अदबी (कला) (घ) नफ्सियाली (वैज्ञानिक)	१५	११
२	नस्त्र : हिकायात (कथा)	(क) मजहबी (धार्मिक) (ख) समाजी (सामाजिक) (ग) अफ्साना (लोककथा)	(क) अखलाकी (नैतिक) (ख) तारीखी (ऐतिहासिक) (ग) नफ्सियाती कहानी (मनोवैज्ञानिक)	१३	१०
३	नस्त्र : सवानेह (जीवनी)	(क) अदीब (साहित्यकार) (ख) शायर (कवि) (ग) मोजिद (आविष्कारक)	(क) माफकिर (विचारक) (ख) खादिमे समाज (समाजसेवी) (ग) फन्कार (कलाकार)	१२	९
४	नस्त्र : खातूत निगारी और खौतूत (व्यावहारिक लेखन)	(क) खानगी (घरायसी चिठी) र शुभकामना कार्ड (ख) स्कुली (विद्यालयीय निवेदन) र निमन्त्रणा कार्ड	(क) दफतरी (कार्यालयीय निवेदन) र सूचना (ख) तिजारती (व्यापारिक चिठी) र व्यापारिक सूचना	७	५
५	नस्त्र : रूपक/ एकाङ्की	रूपक वा नाटक	मनोवाद वा एकाङ्की	७	५
	नस्त्र : वक्तृता/	समसामयिक	समसामयिक	६	५

६	वादविवाद				
७	नज्म : मन्जूमाद - कविता)	(क) कौमी (राष्ट्रभक्ति) (ख) फितरी (प्राकृतिक)	(क) अखलाकी (नैतिक) (ख) सकाफती (सांस्कृतिक)	६	५
८	नज्म : गजलियात - गजल)	अज सेहल ता मुस्कल लिहाज करते हुए हस्वे अदवार और मरातिव आठ गजले	हस्वे अदवार और मरातिव गजले	६	५
९	नज्म : रुवाइयात - चतुष्पदी कविता)	(क) समाजी (सामाजिक) (ख) अखलाकी (नैतिक)	(क) मजहबी (धार्मिक) (ख) नसिहत आमेज (उपदेश)	६	५
१०	कवाएद (व्याकरण)	(क) कलमा और इस्की किस्मे (शब्द र यसका प्रकार) (ख) इस्म और इस्की किस्मे (संज्ञा र यसको प्रकार) (ग) जमाना और फेल (काल र क्रिया) (घ) वाहिद और जमा (एकवचन र बहुवचन)	(क) जिन्सियत (लिङ्ग) (ख) अल्फाजे मोतजाद (विपरीतार्थक शब्द) (ग) अल्फाजे मोतरादीफ (पर्यायवाची शब्द) (घ) मोहावरा और जर्बुल अम्साल (उखानटुक्का) (ङ) औकाफ और मुख्तसरात (वर्णविन्यास र सङ्क्षिप्त रूप)	१८	१५
सैद्धान्तिक जम्मा				९६	७५
प्रयोगात्मक जम्मा				३२	२५
कुल जम्मा				१२८	१००

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

कक्षा ९		कक्षा १०	
विषयक्षेत्र	कार्यघण्टा	विषयक्षेत्र	कार्यघण्टा
निर्धारित विषयवस्तुको लिखित एवम् मौखिक प्रस्तुति, कक्षाकार्य वा दैनिक जीवन तथा कार्यव्यवहारमा आधारित सम्बन्धी परियोजना कार्य	१३	निर्धारित विषयवस्तुको लिखित एवम् मौखिक प्रस्तुति, कक्षाकार्य वा दैनिक जीवन तथा कार्यव्यवहारमा आधारित सम्बन्धी परियोजना कार्य	१३
रेडियो, क्यासेट, मोबाइल वा अन्य विद्युतीय सामग्रीबाट प्रसारित सामग्री, वा अन्य विषयवस्तुपरक प्रसङ्ग सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, सन्दर्भबोध, भावबोध, मुख्य बुँदा टिपोट तथा प्रस्तुति	१३	उर्दु भाषासाहित्यका सान्दर्भिक विषयवस्तु सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध, भावबोध, कथाकथन, घटना वर्णन, मुख्य बुँदा टिपोट तथा प्रस्तुति	१३
उर्दु भाषासाहित्यका सान्दर्भिक विषयवस्तु, परिवेश आदि दिएर मौखिक वर्णन	६	सञ्चार, भाषिक सामर्थ्य, पठन तथा रचना कौशल र भाषिक कार्यसम्पादनमा व्यक्तिगत, युगल र समूहगतलगायतका कार्यबाट कक्षागत सिकाइ सहभागिता	६
जम्मा	३२	जम्मा	३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

कुनै पनि भाषाको अध्यापनका लागि विद्यार्थीभिन्न त्यस भाषाको महत्व, आवश्यकता र त्यस भाषाप्रति भावनात्मक लगाव हुनु आवश्यक ठानिन्छ । यो प्रेम तथा लगाव नभएमा कुनै पनि भाषाको सिकाइ तथा अध्यापनको प्रक्रिया जटिल हुन पुग्छ । भाषा सिक्नका लागि त्यस भाषाको इतिहास, त्यस भाषाका साहित्यकार तथा कविहरूको रचनालाई पढ्न र बुझ्न आवश्यक हुन्छ । उर्दु भाषाको अध्यापन उर्दु भाषामा नै गर्नुपर्छ । भाषा प्रयोग गर्दा मानक भाषाको प्रयोगमा ध्यान दिनुपर्छ । विद्यार्थीलाई भाषिक सञ्चार र अभिव्यक्तिका क्रममा उर्दु भाषाको प्रयोगमा उत्प्रेरित गर्नुपर्छ ।

सिकाइ सहजीकरणलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन उपयोग गर्न सकिने केही सम्भावित नमुना विधिहरू तल दिइएका छन् :

(क) प्रश्नोत्तर विधि	(ख) प्रदर्शन विधि	(ग) समस्या समाधान विधि
(घ) अवलोकन विधि	(ङ) छलफल विधि	(च) प्रयोग विधि
(छ) अभिनय विधि	(ज) परियोजना विधि	(झ) कथाकथन

उल्लिखित कार्यका लागि कुराहरूलाई देहायबमोजिमको कार्य गर्नु सान्दर्भिक मानिन्छ :

(क) सुनाइ सिप सम्बद्ध क्रियाकलाप

- विद्यार्थीहरूले एकअर्कालाई किताब वा पङ्क्तिहरू पढेर सुनाउने र कहिलेकाहीं शिक्षकले आफैले कुनै पङ्क्ति पढेर सुनाउने र विद्यार्थीहरूलाई त्यसको सारांश सुनाउन लगाउने ।
- नयाँ शब्द तथा वाक्यहरूलाई पहिले शिक्षकले आफैले उच्चारण गर्ने र त्यसपछि विद्यार्थीलाई दोहोर्‍याउन लगाउने ।
- विद्यार्थीहरूले एकअर्कालाई कविता तथा गान सुनाउने ।
- विद्यार्थीलाई प्रश्न सोध्ने र तिनको उत्तर सुन्ने ।
- शिक्षकद्वारा कुनै घटना कक्षामा सुनाउने र विद्यार्थीहरूलाई आना शब्दहरूमा त्यस घटनाको वर्णन गर्न लगाउने ।

(ख) बोलाइ सिप सम्बद्ध क्रियाकलाप

- किताबका छानिएका पङ्क्तिहरूको विद्यार्थीहरूलाई पठन अभ्यास गर्न लगाउने ।
- मन्जुमात, गजलियात र रुवाइयातहरू गति, यति र लयसहित सस्वरवाचन गर्न लगाउने ।
- विद्यार्थीहरूलाई २ वा २ भन्दा बढी समूहमा विभाजन गरी वादविवाद तथा संवाद गर्न लगाउने ।
- साप्ताहिक सांस्कृतिक कार्यक्रममा विद्यार्थीहरूलाई अनिवार्य रूपमा वक्तव्य, नाअ्त, नज्म, हम्द, गान वा कविता प्रस्तुत गर्न लगाउने ।
- विद्यार्थीहरूलाई कुनै खास विषयमाथि परस्पर विचारको आदानप्रदान गर्न लगाउने ।
- विद्यार्थीहरूलाई कुनै विशेष घटना वर्णन गर्न लगाउने ।
- कक्षामा उभ्याएर कुनै कार्यक्रमको उद्घोषण, आनो परिचय वा आनो विद्यालयको परिचय आदि प्रस्तुत गर्न लगाउने ।
- बोलीमा समस्या भएका विद्यार्थीहरूमाथि विशेष ध्यान पुर्‍याउने र उनीहरूलाई बिस्तारै बोल्ने अभ्यास गराउने ।
- कुराकानीका बिचमा विद्यार्थीबाट कुनै भाषिक गल्ती भएमा विद्यार्थीको व्यक्तित्वको ख्याल गरेर मिठो शैलीमा सच्याइदिने र कक्षामा ठट्टाको वातावरणको सिर्जना हुन नदिने ।

(ग) पढाइ सिप सम्बद्ध क्रियाकलाप

- कक्षामा विद्यार्थीहरूलाई विविध पाठ्यसामग्री वाचन गर्न लगाउने तथा कुनै गल्ती भएमा त्यसै बेला सच्याउने ।
- पाठको कुनै पङ्क्ति पढेर त्यसबाट बुझेका कुराहरूको सुची बनाउन लगाउने ।
- नज्म, नाअ्त, हम्द र कविता पढ्न लगाउने तथा त्यसको अर्थ भन्न लगाउने ।
- शब्दको शुद्ध उच्चारण र उस्ता-उस्तै अक्षरको उच्चारणको सिप सिकाउने ।
- पङ्क्ति वाचनमा प्रवाह ल्याउनका लागि शिक्षकले आफैले राम्रो प्रवाहका साथ पङ्क्ति वाचन गरी विद्यार्थीहरूलाई त्यसअनुसार पढ्न लगाउने ।
- हस्तलिखित लेख तथा रचना वा चिठी पुर्जी पढ्न लगाउने ।
- पत्रपत्रिकाको अध्ययन गर्न लगाउने ।

(घ) लेखाइ सिप सम्बद्ध क्रियाकलाप

- विद्यार्थीलाई श्रुति लेखन (इम्ला), निवेदन लेखन र चिठी पुर्जी लेखनको अभ्यास गराउने ।
- विद्यार्थीहरूलाई आफूले पढ्न सक्ने पङ्क्तिहरूको श्रुति लेखन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गराउने ।
- उर्दु लेखनमा उपयुक्त स्थान छोडी चिह्न तथा धर्का प्रयोग लगाउने ।
- चिठी पुर्जी र निवेदनहरू लेख्न सिकाउने ।
- विभिन्न विषयहरूमाथि पर्याप्त छलफल गराई ती विषयमाथि निबन्ध लेख्न लगाउने ।
- पङ्क्ति लेखनमा विषयसँगको सम्बन्ध र निरन्तरता कायम राख्ने क्षमताको विकास गराउने ।
- लेखन गतिविधिमा भएका त्रुटिहरूलाई तुरुन्त सच्याउने ।
- लामो लेख वा कुराकानीलाई छोटकरीमा लेख्ने क्षमताको विकास गराउने ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइसक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ९ र १० को उर्दु भाषा विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस क्रममा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनअन्तर्गत सञ्चार, भाषिक सामर्थ्य, पठन तथा रचना कौशल र भाषिक कार्यसम्पादनका आधारमा विद्यार्थीका कार्यकलापको निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, हिज्जे प्रतियोगिता, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखन, स्पष्ट प्रस्तुति र अभ्यासलाई उपयोग तथा अभिलेखीकरण गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

उर्दु भाषा विषयमा कक्षा ९ र १० मा कूल भाषामध्ये २५ भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.सं.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा सहभागिता	३
२.	त्रैमासिक परीक्षाको मूल्याङ्कन	६
३.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदनको प्रस्तुति	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ९ र १० प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ९ र १० प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिनेछन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

-०-

८. संस्कृतम्

माध्यमिकशिक्षापाठ्यक्रमः

संस्कृतम्

कक्षा : ९-१०

विषयसङ्केतः : (कक्षा ९ San. 175 कक्षा १० San. 176)

पाठ्यघण्टा : ४

वार्षिककार्यघण्टा : १२८

१. परिचयः

आधुनिकविश्वस्य मानवानामपरिमितावश्यकताः सन्ति । मानवैरतुलितयत्नेन मनीषया च नानाविधासूपलब्धिष्वधिगतासु सतीष्वपि इमा आवश्यकताः प्रवर्धमाना एव दृश्यन्ते । विस्मयकारिणीभिरुपलब्धिभिरपि जनमनस्तृप्तिं नाप्नोतीव प्रतिभाति । अस्या मानवीयसमस्याया बीजकारणानुशीलनक्रमे शिक्षा शीर्षस्थानमधिवसति । सर्वासां समस्यानामुपलब्धीनां वाधारपीठिकायामपि शिक्षाया भूमिका बलवती भवति । शिक्षायाः स्वरूपेणैव समस्यानामुद्भव उपलब्धीनां समृद्धिर्वा निर्भरायेते । सैव शिक्षा फलदायिनी मन्तव्या या व्यक्ति-समाज-राष्ट्राणां सर्वोन्नतिं विदधाति आविश्वं मानवमूल्यमान्यताः प्रसार्य मानवजात्यापेक्षितं विश्वञ्च विनिर्माति । एतस्या वैश्वकावश्यकतायाः परिपूर्तये संस्कृतवाङ्मयं मौलीभूतमस्ति । संस्कृतस्यानादिकालिकज्ञानसम्पदो न केवलं व्यक्ते राष्ट्रस्य वा परमखिलविश्वस्यैव कृते सदैवोपयोगिन्यो वेविद्यन्ते । संस्कृतस्य स्वल्पोऽप्यंशः शिक्षायाः सर्वासां विधानामुपयोगित्वं संसाधयतीति नात्युक्तिः । संस्कृतस्याद्यतनं विश्वव्यापि जागरणमेतदेव तथ्यं प्रमाणयति । संस्कृतवाङ्मये सन्निहितेन मानवजीवनस्य सर्वोन्नतिकारकेणानेन प्रभूतज्ञानगौरवेण कोमलचेतसो विद्यार्थिनो लाभान्विता भवेयुरिति विचिन्त्य आधारभूतस्तरेऽधीतसंस्कृतानामनधीतसंस्कृतानाञ्च विद्यार्थिनां कृते सरलतया संस्कृतशिक्षणोद्देश्येन ९-१० कक्षयोः संस्कृतभाषायाः पाठ्यक्रमोऽयं विकसितो वर्तते ।

शिक्षाया राष्ट्रियोद्देश्यस्यावश्यकतायाश्च परिपूर्णत्वेनाभिभावकानामभियाचनायाः परिपूर्तये, कृतविद्यानां शिक्षाविदाञ्च परामर्शनेन, संस्कृतप्रेमिणां प्रेरणया च निर्मितः पाठ्यक्रमोऽयमाधारभूतस्तरस्योच्चस्तरस्य च संस्कृतशिक्षायाः सेतुर्भूतो वर्तते । अनेन पाठ्यक्रमेणाधारभूतस्तरस्य ज्ञानशिल्पकौशलानि प्रवर्धय परिमार्ज्य चोच्चस्तरीयज्ञानशिल्पकौशलानि विकस्य विषयवस्तुनः शास्त्रीयगाम्भीर्यस्यानुशीलनाय पूर्वपीठिका विनिर्मिताऽस्ति । पाठ्यक्रमेऽस्मिन् गद्यपद्ययोर्विधासु विषयक्षेत्रानुषङ्गिकविषयविस्तार-योग्यताविस्तारानुप्रयुक्तव्याकरणसम्बद्धानि विषयवस्तूनि समाविष्टानि वर्तन्ते । एतेषां विषयाणां सुशिक्षणेन विद्यार्थिनः संस्कृतभाषायां दैनिकव्यवहारे नैपुण्यमवाप्स्यन्तीत्यपेक्षितमस्ति । विद्यार्थिनां वयोऽनुरूपं रुच्यावश्यकते, समाजस्यापेक्षाम्, शिक्षाया उद्देश्यानि च लक्ष्यीकृत्यात्र पाठ्यवस्तूनि समाविष्टानि सन्ति । सर्वेषां पाठ्यवस्तूनां शिक्षणेन विद्यार्थिनो भाषायाश्चत्वारि शिल्पकौशलानि सारल्येन सहजतया चाधिगमिष्यन्ति । विषयवस्तुभिर्भाषिककौशलार्जनं भाषिककौशलाभ्यासेन विषयवस्तूनां गभीरानुशीलनपुरस्सरम् अनुकरणीयचरितनिर्माणाय उत्प्रेरणमुच्चस्तरीयसंस्कृतशिक्षाया अध्ययनाय योग्यत्वप्रवर्तनञ्चास्य पाठ्यक्रमस्य नवीनं वैशिष्ट्यं वर्तते । विद्यार्थि-शिक्षकाभिभावकानामध्यवसायेन पाठ्यक्रमोऽयं साफल्यमवाप्स्यतीति विश्वस्यते ।

पाठ्यक्रमोऽसौ विषयपरिचयः, स्तरगतयोग्यताः, कक्षागतशिक्षणोपलब्ध्यः, समग्रपाठ्यवस्तुविवरणम्, शिक्षणसहजीकरणप्रक्रिया, विद्यार्थिमूल्याङ्कनञ्चेत्यादिपक्षान् समाविश्य विकासं नीतोऽस्ति । पाठ्यक्रमेऽस्मिन् प्रयोगसिद्धामाधुनिकशिक्षणपद्धतिमवलम्ब्य पाठ्यविषयाणां विस्तारस्तथा विहितोऽस्ति यथा चाधुनातनशिक्षणपद्धत्या अपेक्षितानि पाठ्यविषयोपलब्धिभूतानि विद्यार्थिनां श्रवण-भाषण-पठन-लेखन-कौशलानि विकसितानि भवेयुः, यथा च पुनस्ते पाठ्यविषयलक्ष्यभूता विषयज्ञान-बोध-शिल्पोच्चदक्षताः सारल्येन समवाप्नुयुः । अत्र सन्निविष्टा विषया विद्यार्थिनां शिल्पाभिवृत्तयभिव्यक्तिकलानां विकासाय प्रयोगप्रधानं व्यावहारिकञ्च शिक्षणविधिं भृशमुपकुर्युरिति उद्देश्यञ्चानेन पाठ्यक्रमेणानेन आत्मसात्कृतो विषयः । पाठ्यक्रमनिहिता भाषिक-सामाजिक-नैतिक-पौराणिकैतिहासिक-

काव्यीय-मनोवैज्ञानिक-सेवाविषयकाद्यनेकपक्षा विषयदृष्ट्या पाठ्यक्रमं सबलीकुर्युः, अपि च शिक्षणसहजीकरणसम्बद्धाः प्रदर्शनात्मकप्रश्नोत्तरप्रक्रिया, अभिनयात्मकसंवादः, स्वाध्यायपरामर्शपद्धतिः, औत्सुक्यवर्धकक्रियाकलापाः, निर्माणात्मकनिर्णयात्मकमूल्याङ्कन-प्रक्रिया, सैद्धान्तिकेन आन्तरेण च मूल्याङ्कनेन सिद्धा वैज्ञानिकी परीक्षणपद्धतिश्च शिक्षणपद्धतिदृष्ट्या पाठ्यक्रमम् अमुम् उपकुर्युरिति च पाठ्यक्रमेणानेन समुद्दिष्टो विषयः । पाठ्यक्रमेऽस्मिन् पाठ्यविषयसंयोजनविधौ, स्तरगतक्षमता-कक्षागतशिक्षणोपलब्धिविस्तारविधौ, शिक्षणविधि-मूल्याङ्कनप्रविधिप्रस्तुतौ च पूर्वकक्षाभिस्सह चोत्तरोत्तरं सोपानक्रमिकं सन्तुलनं स्यादिति विषये विशेषावधानं दत्तमस्ति । केवलसैद्धान्तिकज्ञानापेक्षया विद्यार्थिनामाचार-व्यवहार-विचारादिसम्बलितं चतुरस्रं व्यक्तित्वं वर्धेत इति पाठ्यक्रमस्यास्य प्रधानं लक्ष्यमस्ति ।

२. विषयानुगताः क्षमताः

माध्यमिकस्तरस्य नवमदशमकक्षयोः संस्कृतभाषाविषयमधीत्य विद्यार्थिनोऽधस्तनविषयेषु क्षमा भविष्यन्ति -

१. वर्ण-शब्द-वाक्यानां यथाविधि उच्चारणे
२. संस्कृतभाषायाः संस्कृतवाङ्मयस्य च परिचयमधिगत्य अनयोऽनुशीलनाय जागरणप्रदर्शने
३. संस्कृतस्य गद्यपद्यरचनयोर्यथानियमं प्रवाचने
४. नेपालीभाषायां मातृभाषायाञ्च बाहुल्येन प्रयुज्यमानानां संस्कृतशब्दानां परिचयमवाप्य तेषामर्थानुकूलप्रयोगे
५. नैपालकसंस्कृतेवैशिष्ट्यमनुशील्य स्वसंस्कृतेः पालनायाम्
६. नेपालीभाषायां मातृभाषायां संस्कृतौ च संस्कृतस्य सम्बन्धान्वेषणे
७. संस्कृतस्योच्चशिक्षायै योग्यताजनपूर्वकं मौलिकविशेषतानां प्रस्तुतौ
८. भाषिककौशलार्जनपूर्वकं सदाचारप्रदर्शने
९. सर्वविधेषु प्राकृतवस्तुषु प्राणिषु च समभावं प्रदर्श्य पर्यावरणस्य संरक्षणे
१०. सामाजिकशिक्षाचारं परिपाल्य राष्ट्रियतायामौत्सुक्यप्रदर्शने
११. सरलसंस्कृतभाषया दैनिकव्यवहारेण

३. कक्षागतशिक्षणोपलब्धयः

- कक्षा ९
श्रवणं भाषणञ्च

शिक्षणोपलब्धयः	शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः
१. वर्णानां पदानां वाक्यानाञ्च अनूच्चारणम्	१.१ देवनागरीलिपिगतान् वर्णान् श्रुत्वा शुद्धतया उच्चारणम् १.२ संस्कृतपदानां यथाश्रुति अनूच्चारणम् १.३ पठितानामपठितानाञ्च वाक्यानां शुद्धोच्चारणम्
२. श्रुतानां गद्यपद्यांशानां वाचनम्	२.१ गद्यांशं श्रुत्वा तदनुरूपं वाचनम् २.२ पठितस्य गद्यांशस्य नियमानुकूलं भाषणम् २.३ लयमनुसृत्य पद्यस्यानुवाचनम् २.४ पठितपद्यानां गति-यति-लयनिर्धारणेन उच्चारणम्
३. यथालयं श्रुतस्य गीतस्य गायनम्	३.१ श्रुतस्य गीतस्य लयानुशीलनम् ३.२ पाठस्थगीतस्य यथालयं गायनम् ३.३ गीतस्थपदानां लयानुकूलं वाचनम्

	३.४ गीतं श्रुत्वा तद्गतभावप्रकटनम्
४. पठितपदानामर्थापनेन वाक्येषु प्रयोगः	४.१ पठितपदानां सन्दर्भानुकूलमर्थप्रकटनम् ४.२ अर्थं श्रुत्वा पाठस्थशब्दानां कथनम् ४.३ पदार्थाननुशील्य वाक्यार्थप्रकाशनम् ४.४ पठितपदानां वाक्येषु योजनम्
५. पठितविषयाधारेण प्रश्नोत्तरणम्	५.१ पठितविषयमाधृत्य प्रश्ननिर्माणम् ५.२ पठितविषयेषु जिज्ञासाभिव्यञ्जनम् ५.३ पठितविषयाधृतप्रश्नानामुत्तरणम्
६. श्रुतस्य पठितस्य वा विषयवस्तुनः सार-भाव-संरचना-क्रमाणां कथनं पाठस्थचरितानां परिचायनञ्च	६.१ पठितस्य श्रुतस्य वा विषयवस्तुनः सारस्य भावस्य वा कथनम् ६.२ निर्दिष्टविषयवस्तुनो विधागतसंरचनाया अभिव्यञ्जनम् ६.३ निर्धारितविषयवस्तूनां श्रवणेन यथाक्रमं प्रस्तुतिः ६.४ पाठस्थचरितानां सपरिचयं वैशिष्ट्यप्रकाशनम्
७. परिचितविषयेषु स्वाभिमतप्रकटनम्	७.१ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्य वा विषयवस्तुनः स्वशब्दैः कथनम् ७.२ अनुभूतविषयस्य वर्णनम् ७.३ परिचितसमस्यायां स्वमतप्रकाशनम्
८. पाठे प्रयुक्तानां भाषातोवानां स्वरूपकथनम्	८.१ पाठानुप्रयुक्तसन्धीनां स्वरूपनिर्धारणम् ८.२ निर्दिष्टानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावलिकथनम् ८.३ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानां निदर्शनम् ८.४ निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठप्रयुक्तानां पदानामभिव्यञ्जनम् ८.५ पाठस्थवाक्येषु प्रयुक्तानां पदानां कारकविभक्तिनिर्देशनम्

पठनम्

शिक्षणोपलब्ध्यः	शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः
१. यथालयं पद्यस्य गीतस्य च वाचनम्	१.१ लयमनुसृत्य पद्यस्य पठनम् १.२ पद्यं पठित्वा यतिस्थलनिश्चयनम् १.३ लयावगमपूर्वकं गीतस्य पठनम् १.४ गीतं पठित्वा गीतस्य भावप्रकाशनम्
२. विषयबोधपूर्वकं निर्धारितगद्यांशस्य पठनम्	२.१ गद्यांशस्य समस्तपदानां द्रुतपठनम् २.२ गद्यांशस्य मौनपठनेन तद्गतविषयप्रकाशनम् २.३ गद्यांशमधीत्य तस्य सारसन्देशकथनम् २.४ सन्धिस्थलानि निश्चित्य निर्धारितगद्यांशस्य पठनम् २.५ विरामादिचिह्नानां पालनेन गद्यांशस्य सस्वरं वाचनम्

	<p>२.६ पाठ्यांशमधीत्य प्रमुखविषयाणां सूत्रीकरणम्</p> <p>२.७ पाठ्यवस्तूनां मौनपठनेन अज्ञातार्थानां पदानां सङ्कलनम्</p>
३. निर्धारितसंवादस्य पठनम्	<p>३.१ संवादं पठित्वा तस्य संरचनागततोवानां सूचीनिर्माणम्</p> <p>३.२ सख्या सह संवादस्य साभिनयं पठनम्</p> <p>३.३ निर्धारितसंवादमधीत्य तद्गतविषयप्रकाशनम्</p>
४. निर्दिष्टविषयवस्तून्धीत्य प्रश्नोत्तरणम्	<p>४.१ पठितस्य पाठस्य विषयसम्बद्धप्रश्ननिर्माणम्</p> <p>४.२ पाठं पठित्वा विषयवस्तुनः संक्षेपेण प्रकटनम्</p> <p>४.३ निर्दिष्टविषयवस्तुनोऽध्ययनेन तत्सम्बद्धप्रश्नानामुत्तरणम्</p> <p>४.४ पाठमधीत्य सारगर्भितवाक्यानां भावविस्तरणम्</p>
५. पाठातिरिक्तानां सामग्रीणां पठनेन विषयवर्णनम्	<p>५.१ पाठातिरिक्ता निर्दिष्टसामग्रीः पठित्वा तासां विषयप्रकाशनम्</p> <p>५.२ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्य वा वस्तुनो विषयेऽभिव्यञ्जनम्</p> <p>५.३ अनुभूतिमाधृत्य सामयिकविषये स्वाभिमतप्रकटनम्</p>
६. पाठगतभाषातोवानामनुशीलनम्	<p>६.१ संस्कृतस्य गद्यपद्ययोः सन्धिविच्छेदपुरःसरं पठनम्</p> <p>६.२ मात्रामनुसृत्य यथाकालं पदगतवर्णानां पठनम्</p> <p>६.३ निर्दिष्टानां धातूनां शब्दानाञ्च रूपावल्यास्तत्प्रयोगेण निर्मितवाक्यानाञ्च पठनम्</p> <p>६.४ पाठं पठित्वा निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पदानां सूचीकरणम्</p> <p>६.५ पाठितपाठाद् निर्दिष्टकारकविभक्त्योरुदाहरणानामन्वेषणम्</p> <p>६.६ पाठस्य मौनपठनेन निर्दिष्टकालद्योतकानां क्रियापदानां सूचीनिर्माणम्</p> <p>६.७ पाठ्यांशे प्रयुक्तानामव्ययपदानां पाठानुकूलमर्थनिर्धारणम्</p>
७. पाठगतानामानुषङ्गिकविषयाणा- मध्ययनम्	<p>७.१ स्वागताभिवादन-कुशलवार्तासम्बद्धनिर्धारितसामग्रीः पठित्वा तासामनुशीलनम्</p> <p>७.२ निर्धारितसामग्रीणां पठनेन व्यावसायिकापणिक-साञ्चारिक- खाद्यवस्तुवाचकशब्दैर्व्यवहरणम्</p> <p>७.३ सङ्ख्या-समयवाचकनिर्धारितशब्दानां पठनं प्रयोगश्च</p> <p>७.४ निर्धारितविषयाणामध्ययनेन विशिष्टमहिमयुतानां स्थलानां चरितानाञ्च परिचयनम्</p> <p>७.५ निर्दिष्टसामग्रीणां पठनेन संस्कृतेः सेवाभावस्य चानुशीलनम्</p>

लेखनम्

शिक्षणोपलब्धयः	शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः
१. पदानां वाक्यानाञ्च शुद्धतया लेखनम्	१.१ पदानां वाक्यानाञ्च श्रुतलेखनम् १.२ पदानां वाक्यानाञ्च शुद्धतयानुलेखनम्

	<p>१.३ अशुद्धिनिराकरणेन पदानां वाक्यानाञ्च लेखनम्</p> <p>१.४ पठितपदानां शुद्धलेखनम्</p>
२. पठितपदानामर्थानुकूलवाक्येषु योजनम्	<p>२.१ पठितपदानां पाठानुकूल्येनार्थापनम्</p> <p>२.२ पठितपदानां पर्यायान्वेषणं प्रयोगश्च</p> <p>२.३ अनेकार्थकपदानां प्रयोगप्रदर्शनम्</p> <p>२.४ ज्ञातार्थपदानां पाठस्थविलोमदानामन्वेषणम्</p> <p>२.५ पठितपदानां योजनेन वाक्यनिर्माणम्</p>
३. अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नोत्तरणम्	<p>३.१ सरलसुबोधवाक्यैर्निर्मितादनुच्छेदाद् बोधप्रश्नानां निर्माणम्</p> <p>३.२ निर्दिष्टानुच्छेदान्निर्मितानां प्रश्नानामुत्तरणम्</p> <p>३.३ निर्दिष्टानुच्छेदस्य सङ्क्षेपीकरणं सारलेखनञ्च</p> <p>३.४ निर्दिष्टानुच्छेदस्य प्रमुखविषयाणां सूत्राङ्कनम्</p>
४. पठितविषयमाधृत्य प्रश्ननिर्माणमुत्तरप्रदानञ्च	<p>४.१ पठितविषयवस्तुनः प्रश्नोपस्थापनम्</p> <p>४.२ पठितवाक्यस्थपदानां प्रश्नार्थकपदैः प्रतिष्ठापनम्</p> <p>४.३ प्रश्नप्रकृतिमभिज्ञाय तदनुसारेणोत्तरप्रदानम्</p> <p>४.४ पाठसम्बद्धप्रश्नानामुत्तरलेखनम्</p>
५. निर्धारितगद्यपद्यांशयोर्विषयप्रकाशनम्	<p>५.१ पठितगद्यानां सार-सन्देशलेखनम्</p> <p>५.२ पठितानां पद्यानां गीतानाञ्च भावार्थप्रकाशनम्</p> <p>५.३ पाठगतानां सुभाषितानां भावविशदीकरणम्</p> <p>५.४ पाठगतचरितानां चारित्रिकवैशिष्ट्यविश्लेषणम्</p> <p>५.५ पठितविषयाणां सतर्कं वर्णनम्</p> <p>५.६ पाठगतानां विशिष्टवाक्यानां सप्रसङ्गं व्याख्यानम्</p>
६. निर्दिष्टविषयेषु सर्जनात्मकलेखनम्	<p>६.१ परिचितविषयाणां लिखितवर्णनम्</p> <p>६.२ सूत्राण्याधृत्य कथालेखनम्</p> <p>६.३ पद्यस्य संवादस्य च स्वशब्दैर्गद्ये रूपान्तरणम्</p> <p>६.४ स्वकीयवैयक्तिकविवरणस्य निर्माणम्</p> <p>६.५ शुभकामना-कार्यालयीयपत्रयोर्लेखनम्</p> <p>६.६ अनुभूतविषयमवलम्ब्यानुच्छेदरचना</p>
७. आनुषङ्गिकविषयमनुशील्य मौलिकलेखनम्	<p>७.१ स्वागताभिवादन-कुशलवार्तावसरेषु प्रयोक्तव्यानां वाक्यानां लेखनम्</p> <p>७.२ व्यावसायिकापणिक-साञ्चारिक-खाद्यवस्तुवाचकशब्दैर्वाक्यरचना</p> <p>७.३ निर्धारितसङ्ख्या-समयवाचकशब्दानां प्रयोगेण व्यावहारिकवाक्यानां लेखनम्</p> <p>७.४ निर्दिष्टविषयमाधृत्य महिमयुतानां स्थलानां चरितानाञ्च वर्णनम्</p> <p>७.५ निर्दिष्टायाः संस्कृतेः सेवाभावस्य महोबोधकानुच्छेदलेखनम्</p>

	<p>७.६ वेदोपनिषत्पुराणमनुस्मृतीनां परिचायनेन अनुशासनस्य भक्तेर्नारीशक्तेश्च महिमप्रकाशनम्</p> <p>७.७ पाठ्यवस्त्वाधारेण जातेर्भौगोलिकक्षेत्रस्य च वर्णनम्</p>
८. सरलवाक्यानामनुवादः	<p>८.१ पठितसंस्कृतवाक्यानां नेपालिभाषायामनुवादः</p> <p>८.२ नेपालिभाषयाः सरलवाक्यानां संस्कृतेऽनुवादः</p> <p>८.३ प्रदत्तस्य पठितानुच्छेदस्य नेपालिभाषायामनुवादः</p>
९. पाठे प्रयुक्तानां भाषातोषानां प्रयोगः	<p>८.१ पठितनियमानाधृत्य सन्धिविधानं सन्धिविच्छेदनञ्च</p> <p>८.२ निर्दिष्टानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावल्याः प्रयोगः</p> <p>८.३ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानां वाक्येषु योजनम्</p> <p>८.४ निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठप्रयुक्तानां पदानां प्रकृतिप्रत्ययविच्छेदनं वाक्येषु प्रयोगश्च</p> <p>८.५ पाठे प्रयुक्तानां कारकविभक्तीनां यथानिर्देशं प्रयोगः</p>

कक्षा १०

श्रवणं भाषणञ्च

शिक्षणोपलब्धयः	शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः
१. वर्णा-पद-वाक्यानुच्छेदानामनुच्चारणम्	<p>१.१ श्रुतानां वर्णानां शुद्धोच्चारणम्</p> <p>१.२ संस्कृतपदानामनुच्चारणम्</p> <p>१.३ अधीतानधीतानां वाक्यानामनुच्छेदानाञ्चानुवाचनम्</p>
२. गद्यपद्यांशानां यथाश्रुति वाचनम्	<p>२.१ गद्यांशस्य सस्वरं वाचनम्</p> <p>२.२ पठितस्य गद्यांशस्य यथाविधि भाषणम्</p> <p>२.३ लयं परिपाल्य पद्यस्यानुवाचनम्</p> <p>२.४ गति-यति-लयनिर्धारणेन पठितपद्यानामुच्चारणम्</p>
३. गीतस्य श्रवणेन यथालयं गायनम्	<p>३.१ गीतं श्रुत्वा लयानुशीलनम्</p> <p>३.२ निर्दिष्टगीतस्य यथालयं गायनम्</p> <p>३.३ लयं निश्चित्य गीतस्थपदानां वाचनम्</p> <p>३.४ श्रुतस्य गीतस्य भावाभिव्यञ्जनम्</p>
४. पठितपदानां सार्थं वाक्येषु प्रयोगः	<p>४.१ पदानां पाठानुकूलमर्थप्रकटनम्</p> <p>४.२ अर्थं श्रुत्वा पाठस्थशब्दानां कथनम्</p> <p>४.३ पदार्थाननुशील्य वाक्यार्थप्रकाशनम्</p> <p>४.४ पठितपदानामर्थानुशीलनेन वाक्येषु योजनम्</p>
५. पठितविषयमाधृत्य प्रश्नोत्तरणम्	<p>५.१ पठितविषयात् प्रश्ननिर्माणम्</p> <p>५.२ पठितविषयेषु जिज्ञासोद्भावनम्</p>

	५.३ अधीतविषयाधृतप्रश्नानामुत्तरणम्
६. श्रुतस्य पठितस्य वा विषयस्य सार- भाव-संरचना-क्रमाणां पाठस्थचरितानां परिचायनञ्च	६.१ पठितस्य श्रुतस्य वा विषयवस्तुनः सारांशभावार्थप्रकाशनम् ६.२ पठितविषयवस्तुनो विधागतसंरचनाया अभिव्यञ्जनम् ६.३ अधीतविषयवस्तूनां यथाक्रमं प्रस्तुतिः ६.४ पाठस्थचरितानां वैशिष्ट्यप्रकाशनम्
७. परिचितविषयेषु स्वाभिमतप्रकटनम्	७.१ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्य वा विषयवस्तुनः परिचायनम् ७.२ अनुभूतविषयस्य विश्लेषणम् ७.३ परिचितसामाजिकसमस्यायाः समाधानोपायप्रदर्शनम्
८. पाठगतानां भाषातोवानां परिचायनम्	८.१ पाठानुप्रयुक्तसन्धीनां नामाङ्कनम् ८.२ निर्दिष्टानां शब्दानां धातूनाञ्च रूपावलिकथनम् ८.३ पाठप्रयुक्तानामव्ययपदानां सान्दर्भिकार्थप्रकाशनम् ८.४ निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठप्रयुक्तानां पदानां प्रकृतिप्रत्ययनिर्धारणम् ८.५ पाठस्थवाक्येषु प्रयुक्तानां पदानां कारकविभक्तिनिर्देशनम् ८.६ पाठप्रयुक्तपदानां लिङ्ग-वचननिर्देशनम्

पठनम्

शिक्षणोपलब्ध्यः	शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः
१. लयमनुसृत्य पद्यस्य गीतस्य च वाचनम्	१.१ गति-यति-लयनिर्धारणेन पद्यस्य पठनम् १.२ पद्यं पठित्वा यतिनिर्धारणम् १.३ लयबोधपुरःसरं गीतस्य गायनम् १.४ पठितस्य गीतस्य भावप्रकाशनम्
२. विषयावगमेन निर्धारितगद्यांशस्य पठनम्	२.१ गद्यांशस्य द्रुतपठनम् २.२ गद्यांशस्य मौनपठनं विधाय तद्गतविषयप्रकाशनम् २.३ अधीतस्य गद्यांशस्य सारसन्देशकथनम् २.४ सन्धियुतपदानि परिचित्य निर्धारितगद्यांशस्य पठनम् २.५ लेख्यचिह्नानां पालनेन गद्यांशस्य सस्वरं साभिनयञ्च वाचनम् २.६ पाठ्यांशपठनेन प्रमुखविषयाणां सङ्क्षेपेण प्रस्तुतिः २.७ पाठ्यवस्तुनोऽज्ञातार्थानां पदानां सङ्कलनम्
३. निर्धारितसंवादाध्ययनेन विषयप्रकाशनम्	३.१ संवादं पठित्वा प्रमुखविषयाणां सूत्ररूपेण निगदनम् ३.२ परिवेशं प्रकल्प्य संवादस्य साभिनयं पठनम् ३.३ निर्धारितसंवादमधीत्य सन्देशप्रकाशनम्
४. निर्दिष्टविषयवस्त्वाश्रित्य प्रश्नोत्तरणम्	४.१ पाठस्य विषयमाधृत्य प्रश्ननिर्माणम्

	<p>४.२ पठितपाठस्थविषयवस्तुनः प्रकटनम्</p> <p>४.३ अधीतविषयवस्तुन उद्धृतप्रश्नानामुत्तरणम्</p> <p>४.४ पाठं पठित्वा सारवाक्यानां भावविस्तरणम्</p>
५. पाठेतरसामग्रीणां पठनेन विषयवस्तूनां प्रकाशनम्	<p>५.१ पाठेतरा निर्दिष्टसामग्रीरधीत्य तद्गतविषयवर्णनम्</p> <p>५.२ श्रुतस्य दृष्टस्य पठितस्य वा वस्तुनो विषयाभिव्यञ्जनम्</p> <p>५.३ अनुभूतेषु सामयिकविषयेषु स्वाभिमतप्रकटनम्</p>
६. पाठगतभाषातोवानामनुशीलनम्	<p>६.१ माहेश्वरसूत्राणां यथाक्रमं पठनम्</p> <p>६.२ प्रत्याहारनिर्मितिप्रक्रियायाः पठनेन अणादिप्रत्याहारेषु समागतानां वर्णानां निगदनम्</p> <p>६.३ वर्णोच्चारणस्थानानां पठनेन वर्णानामुच्चारणस्थाननिर्धारणम्</p> <p>६.४ संस्कृतभाषाया गद्यपद्ययोः सन्धिविच्छेदपुरःसरं पठनम्</p> <p>६.५ निर्धारितानां धातूनां शब्दानाञ्च रूपावल्यास्तत्प्रयोगेण निर्मितवाक्यानाञ्च पठनम्</p> <p>६.६ निर्दिष्टधातूनां रूपावल्याः पठनेन कालनिर्धारणम्</p> <p>६.७ पाठं पठित्वा निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पदानां सङ्कलनम्</p> <p>६.८ पाठितपाठाद् निर्दिष्टकारकविभक्त्योरुदाहरणानामन्वेषणम्</p> <p>६.९ पाठस्य मौनपठनेन उपसर्गसहितानां समस्तानाञ्च पदानां सूचीकरणम्</p> <p>६.१० पाठितानामव्ययपदानां पाठानुकूलमर्थनिर्धारणम्</p> <p>६.११ पाठप्रयुक्तानां सुबन्तपदानां लिङ्ग-वचन-विभक्तिज्ञानपूर्वकं पठनम्</p>
७. पाठसम्बद्धानुषङ्गिकविषयाणां पठनम्	<p>७.१ निर्धारितविषयाध्ययनेन पूज्यदेवानां पूजोपचाराणाञ्च परिचायनम्</p> <p>७.२ निर्धारितसामग्रीरधीत्य निर्दिष्टजाति-संस्कृति-संस्कार-पर्व-परम्पराणां सपरिचयं वैशिष्ट्यकथनम्</p> <p>७.३ निर्धारितानां सङ्ख्यावाचकानां प्राविधिकानाञ्च शब्दानां पठनेन प्रयोगः</p> <p>७.४ पाठ्यवस्तु पठित्वा वैदिकलौकिकसंस्कृतस्य दर्शनानाञ्च परिचायनेन नीतेर्गीतायाश्च निर्दिष्टपक्षाणामनुशीलनम्</p> <p>७.५ निर्दिष्टसामग्रीणां पठनेन आत्मगौरवभावप्रकटनम्</p> <p>७.६ सपरिचयं निर्दिष्टस्य शिलापत्रस्य ताम्रपत्रस्य च पठनम्</p> <p>७.७ पठितविषयाणामनुशीलनेन संवेगव्यवास्थपनोपायानां कथनम्</p> <p>७.८ निर्दिष्टविषयं पठित्वा नैपालकप्रकृतिजलवायूनां परिचायनम्</p> <p>७.९ निर्धारितविषयमधीत्य वैज्ञानिकाविष्काराणां महोवाख्यापनम्</p>

लेखनम्

शिक्षणोपलब्ध्यः	शिक्षणोपलब्धीनां विस्तरः
१. पद-वाक्यानुच्छेदानां शुद्धलेखनम्	१.१ पदानां वाक्यानाञ्च श्रुतलेखनम्

	<p>१.२ पद-वाक्यानुच्छेदानामनुलेखनम्</p> <p>१.३ अशुद्धिनिराकरणपुरःसरं पद-वाक्यानुच्छेदानां पुनर्लेखनम्</p> <p>१.४ पठितपदवाक्ययोः शुद्धलेखनम्</p>
२. अर्थानुशीलनेन पठितपदानां वाक्येषु योजनम्	<p>२.१ सन्दर्भं विचार्य पठितपदानामर्थापनम्</p> <p>२.२ वाक्यानुच्छेदस्थानां निर्दिष्टपदानां पर्यायपदैः प्रतिष्ठापनम्</p> <p>२.३ पठितानामनेकार्थकपदानां यथासन्दर्भं प्रयोगकौशलप्रदर्शनम्</p> <p>२.४ विपर्ययपदैर्निर्दिष्टपदानि प्रतिष्ठाप्य विलोमार्थं वाक्यस्य परिवर्तनम्</p> <p>२.५ पठितपदानां योजनेन मौलिकवाक्यनिर्माणम्</p>
३. अनुच्छेदस्य पठनेन प्रश्नोत्तरणम्	<p>३.१ सरलवाक्यै रचितादनुच्छेदाद् बोधप्रश्नानां निर्माणम्</p> <p>३.२ निर्दिष्टानुच्छेदसम्बद्धप्रश्नानामुत्तरणम्</p> <p>३.३ निर्दिष्टानुच्छेदस्य सारलेखनम्</p> <p>३.४ प्रमुखविषयान् सूत्रीकृत्य निर्दिष्टानुच्छेदस्य सङ्क्षेपीकरणम्</p>
४. पठितविषयमाधृत्य प्रश्नोत्तरणम्	<p>४.१ पठितविषयेषु प्रश्नोपस्थापनम्</p> <p>४.२ प्रश्नार्थकपदैर्वाक्यस्थपदानां प्रतिष्ठापनेन प्रश्नार्थं वाक्यपरिवर्तनम्</p> <p>४.३ प्रश्नप्रकृतिबोधपूर्वकमुत्तरलेखनम्</p> <p>४.४ पाठसम्बद्धानां प्रश्नानामुत्तरप्रदानम्</p>
५. पाठ्यवस्तुनो विषयप्रकाशनम्	<p>५.१ पठितगद्यगतविषयाणां सार-सन्देशलेखनम्</p> <p>५.२ पठितस्य पद्यस्य गीतस्य च भावार्थलेखनम्</p> <p>५.३ पाठस्थसुभाषितानां भावप्रकाशनम्</p> <p>५.४ पाठगतचरितानां चारित्र्यविश्लेषणम्</p> <p>५.५ सतर्कं पठितविषयाणामुपस्थापनम्</p> <p>५.६ सन्दर्भप्रसङ्गयोर्निर्दर्शनेन पाठगतविशिष्टवाक्यानां व्याख्यानम्</p>
६. निर्दिष्टविषयमनुसृत्य सर्जनात्मकलेखनम्	<p>६.१ अनुभूतविषयाणां मौलिकवर्णनम्</p> <p>६.२ सूत्राधारेण कथाया लघुप्रबन्धस्य च लेखनम्</p> <p>६.३ पद्ये निबद्धविषयस्य गद्यमाध्यमेन विस्तरणम्</p> <p>६.४ संवादकथयोः प्रत्यक्षकथनानामप्रत्यक्षकथनशैल्या लेखनम्</p> <p>६.५ वर्धापनज्ञापकस्य वैयक्तिकस्य च निर्दर्शनपत्रस्य लेखनम्</p> <p>६.६ समयनिर्दर्शनेन एकस्मिन् दिवसे सम्पादितानां स्वकीयकार्याणां पूर्णवाक्यैर्विवरणलेखनम्</p> <p>६.७ प्रदत्तविवरणाधारेण जीवनवृत्तलेखनम्</p> <p>६.८ परिचितविषयमवलम्ब्य अनुच्छेदरचना</p>
७. पाठगतानुषङ्गिकविषयमनुशील्य मौलिकलेखनम्	<p>७.१ पूज्यदेवानां परिचायनेन पूजोपचारक्रमनिर्दर्शनम्</p>

	<p>७.२ निर्दिष्टजाति-संस्कृति-संस्कार-पर्व-परम्पराणां वैशिष्ट्यप्रकाशनम् ७.३ निर्धारितानां सङ्ख्यावाचकानां प्राविधिकानाञ्च शब्दानां वाक्येषु प्रयोगः ७.४ वैदिकलौकिकसंस्कृतस्य दर्शनानाञ्च परिचायनम् ७.५ सपरिचयं नीतेर्गीतायाश्च निर्दिष्टविषयाणां प्रेरकत्वसाधनम् ७.५ निर्दिष्टविषयाणामनुशीलनेनात्मगौरवस्य राष्ट्रभक्तेश्च भावप्रकाशनम् ७.६ पठितशिलापत्र-ताम्रपत्रत ऐतिह्यतथ्यानां सङ्कलनम् ७.७ पाठाधारेण मनसो बन्धनमोक्षयोः कारणानि निर्दिश्य संवेगव्यवास्थपनोपायनिर्दर्शनम् ७.८ नैपालकप्रकृतिजलवायूनां परिचयोपस्थापनम् ७.९ पाठ्यवस्त्वाधृत्य वैज्ञानिकाविष्काराणां सपरिचयं महोवविवेचनम् ७.१० निर्दिष्टविषयसम्बद्धान्यै प्रेरकवार्तायै संवादवाक्यलेखनम्</p>
<p>८. सरलवाक्यानामनुवादः</p>	<p>८.१ पठितसंस्कृतवाक्यानां नेपालभाषायामनुवादः ८.२ नेपालभाषयाः सरलवाक्यानां संस्कृतेऽनुवादः ८.३ प्रदत्तयोः पठितगद्यांशपद्यांशयोर्नेपालभाषायामनुवादः</p>
<p>९. पाठे प्रयुक्तानां भाषातोवानां प्रयोगः</p>	<p>९.१ माहेश्वरसूत्राणां यथाक्रमं लेखनम् ९.२ अणादिप्रत्याहारेषु समागतानां वर्णानां क्रममनतिक्रम्य लेखनम् ९.३ वर्णानामुच्चारणस्थानलेखनम् ९.४ पठितसन्धिनियमाननुशील्य संस्कृतभाषया निबद्धेषु गद्यपद्येषु सन्धिविधानं सन्धिच्छेदनञ्च ९.५ निर्धारितानां धातूनां शब्दानाञ्च रूपावल्या वाक्येषु प्रयोगः ९.६ निर्दिष्टधातूनां रूपावल्या अनुशीलनेन निर्दिष्टकालस्य वाक्यरचना ९.७ निर्दिष्टप्रत्ययैर्निष्पन्नानां पाठगतपदानां प्रकृतिप्रत्यययोर्विच्छेदनम् ९.८ पाठाधृतकारकनियमाननुशील्य निर्देशानुसारेण वाक्येषु समुचितविभक्तीनां प्रयोगः ९.९ पाठप्रयुक्तानां सोपसर्गपदानामुपसर्गनिर्दर्शनम् ९.१० पाठे प्रयुक्तेषु समस्तपदेष्वन्तर्भूतानां पदानां निश्चयनम् ९.११ पठितानामव्ययपदानां प्रयोगेण वाक्यनिर्माणम् ९.१२ पाठप्रयुक्तानां सुबन्तपदानां लिङ्ग-वचन-विभक्तिनिर्देशः</p>

४. विषयक्षेत्रं क्रमश्च
कक्षा ९

क्र. सं	विधा	विषयक्षेत्रम्	आनुषङ्गिक-विषयविस्तारः	योग्यताविस्तारः	अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	शिक्षण घण्टा	पूर्णाङ्काः
१	गानम्	सांस्कृतिकम्	स्वागतसंस्कृतिः	लयबोधः, अतिथिस्वागतम्, वर्णव्यायामः	वर्णः, ह्रस्वदीर्घवर्णपरिचयः, वर्णसंयोजनेन शब्दनिर्माणम्	६	५
२	संवादः	व्यावहारिकः	परिचयप्रदानम्	व्यावसायिक-शब्दज्ञानम्	अकारान्तपुंल्लिङ्गस्य, आकारान्तस्त्रीलिङ्गस्य, अकारान्तनपुंसकलिङ्गस्य च कर्तृकर्मणोः प्रयोगः, वर्तमानकालिक-क्रियापदानां परिचयः प्रयोगश्च (तत्-किम्शब्दयोरभ्यासः), प्रश्नबोधकाव्ययानि	१०	८
३	सूक्तिः	चारित्रिकी	अनुशासनशिक्षा, वेदोपनिषदोः परिचयः	मान्याभिवादनम्, कुशलविषयिणी वार्ता	क्त्वा-ल्यप्-तुमुन्प्रत्ययाः, करणकारकं, दीर्घसन्धिः	६	५
४	कथा	पौराणिकी	पुराणपरिचयः, भक्तिमहिमा	यात्रावर्णनम्, खद्युशब्दज्ञानम्, आपणिकव्यवहारः, एकतो विंशतिपर्यन्तं सङ्ख्याप्रयोगः, सङ्ख्यापरिमाणबोधकप्रश्नः	भूतकालिकक्रियापदानि, सम्प्रदानकारकम्, गुणवृद्धिसन्धिः	१२	१०
५	प्रबन्धः	सांस्कृतिकः (तराईक्षेत्रसम्बद्धः :)	संस्कृतेर्महोवम्	समयज्ञानम्, शब्दसाहाय्येन अनुच्छेदपूरणम्, मगरसंस्कृतिः	यण्-श्चुत्व- जश्त्व-चर्त्व-ष्टुत्वसन्धिः, अपादानकारकम्, तसिल्प्रत्ययः, भविष्यत्कालप्रयोगः	१२	१०
६	कविता	नैतिकी	मनुस्मृतेश्चाणक्यनीते श्च परिचयः, नारीशक्तेर्महिमा	समस्याबोधः, सेवाभावविकासः (अवस्थाप्रदानम्)	षष्ठीविभक्तिप्रयोगः	६	५
७	पत्रम्	कार्यालयीयम्	निवेदनलेखनम्	पर्वोत्सवानां शुभकामनापत्रलेखनम्, प्रशांसा-कृतज्ञता-क्षमासूचकानां शब्दानां ज्ञानम्	पूर्वसवर्णपरसवर्णसन्धिः, अधिकरणकारकम्, युष्मदस्मच्छब्दाभ्यासः	९	७

८.	संवादः	सांस्कृतिकः	नेपालस्य पश्चिमक्षेत्रे प्रचलिता संस्कृतिः	सांस्कृतिकविशेषताभिर्युक्तस्थलानां ज्ञानम्, संस्कृतिविकृत्योर्भेदः	विध्यर्थप्रयोगः (लोट्), उत्त्वपूर्वरूपसन्धिः, विसर्गलोपनियमः	१२	८
९.	प्रबन्धः	भौगोलिकः	नेपालस्य पूर्वक्षेत्रस्य परिचयः	विविधानां जातिभूगोलसम्बद्धानां शब्दानां साहाय्येन चित्रवर्णनम्, नेपालस्य पौराणिकस्थलस्य परिचयः	उपपदविभक्तिप्रयोगः, रुत्वसत्वसन्धिः	९	७
१०	कथा	वैज्ञानिकी	वैदिकविज्ञानम्	साञ्चारिकशब्दज्ञानम्, घटनाक्रमसंयोजनेन कथारचना	अव्ययानि, क्तवतुप्रत्ययः	७	५
११.	जीवनवृत्तम्	राष्ट्रस्यैकीकरणे योगदानकर्तृक नारीविषयकम्	राष्ट्रपरिचयः, नेपालनामकरणम्	एकताया महोवम्, नेपालदेशीयर्षीणां जन्मस्थानपरिचयः, प्रश्नार्थकवाक्यनिर्माणम्	क्तप्रत्ययः	७	५
सैद्धान्तिकाभ्यासः						९६	७५
प्रयोगाभ्यासः						३२	२५
योगः						१२८	१००

कक्षा १०

क्र. सं	विधा	विषयक्षेत्रम्	आनुषङ्गिक-विषयविस्तारः	योग्यताविस्तारः	अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	शिक्षण घण्टा	पूर्णाङ्काः
१	कविता	वन्दनात्मिका	शक्तिमहिमा	लयबोधः, पाञ्चायनदेवतानां नवग्रहाणाञ्च परिचयः	प्रत्याहारः, अक्सन्धिः	६	५
२	दैनिकी	होलिकोत्सवदिवसीया	जन्मोत्सवसंस्कारः	अष्टचिरञ्जीविनां षोडशोपचाराणाञ्च परिचयः	वर्णोच्चारणस्थानानि, वर्तमान-भविष्यत्कालिक-क्रियापदानि, ल्युट्प्रत्ययप्रयोगः	६	५
३	प्रबन्धः	सामाजिकः	हिमालयीयसमाजः	बौद्धसंस्कृतिः, परम्परा, हिमालयक्षेत्रस्थजातयः	भूतकालिकक्रियापदानि तव्यत्प्रत्ययप्रयोगः, हल्सन्धिः	१०	८
४	कथा	नैतिकी	सदाचारः	नीतिग्रन्थपरिचयः, अनुच्छेदरचना	कारकप्रयोगः, सर्वनामशब्दरूपावलिः	१२	१०

५	कविता	आध्यात्मिकी	आत्मज्ञानम्	गीतापरिचयः, आस्तिकनास्तिकदर्शनपरिचयः	विध्यर्थप्रयोगः (लोट्लकारः), अनीयरप्रत्ययप्रयोगः, विसर्गसन्धिः	६	५
६	संवादः	इतिहासविषयकः	नेपालिनो वीरता	वैदिकलौकिकसंस्कृतस्य परिचयः, शिलापत्रस्य ताम्रपत्रस्य च प्रयोगः	आत्मनेपदिनां धातूनां वर्तमानकालेऽभ्यासः, इकारान्तर्पुल्लिङ्गशब्दप्रयोगः	१२	१०
७	पत्रम्	वैयक्तिकम्	अनौपचारिकपत्रम्	वर्धापनपत्ररचना, महापुरुषलिखितपत्रम्	उपसर्गप्रयोगः, ईकारान्तस्त्रीलिङ्गशब्दप्रयोगः	९	७
८	कथा	दार्शनिकी	मनसो बन्धनमोक्षयोः कारणान्युपायाश्च	संवेगव्यवस्थापनम्, मनसो भावाभिव्यक्तिः	परस्मैपदिनां धातूनां विधिलिङ्प्रयोगः, उकारान्तर्पुल्लिङ्गशब्दप्रयोगः	९	७
९	प्रबन्धः	सांस्कृतिकः	किरातपर्वपरिचयः	किरातसंस्कृतिपरम्परे, किरातार्जुनीयमहाकाव्यपरिचयः	ऊकारान्तस्त्रीलिङ्गशब्दप्रयोगः	१२	८
१०.	जीवनवृत्तम्	पौरस्त्यवैज्ञानिकसम्बद्ध म्	वैज्ञानिकाविष्कारः, प्रेरकवार्तालापः	गद्यांशाधृतशीर्षकनिर्धारणम्, प्राविधिकशब्दज्ञानम्	अनुस्वारसन्धिः, क्तिन्प्रत्ययप्रयोगः	७	५
११.	गानम्	प्राकृतिकम्	लयभेदाः	नैपालकप्रकृतिः, जलवायुपरिचयः	इकारान्तनपुंसकलिङ्गशब्दप्रयोगः, समासपरिचयः	७	५
सैद्धान्तिकाभ्यासः						९६	७५
प्रयोगाभ्यासः						३२	२५
योगः						१२८	१००

५. प्रयोगात्मककार्य परियोजनाकार्यञ्च

कक्षा ९		कक्षा १०	
विषयक्षेत्राणि	शिक्षणघण्टा	विषयक्षेत्राणि	शिक्षणघण्टा
पत्रपत्रिकाभ्योऽन्यलिखितसामग्रीभ्यो वा शब्दात्मकं गद्यांशं पद्यांशं वा निर्दिश्य गति-यति-लयानुकूल्येन भावानुकूल्येन च सस्वरवाचने प्रवर्तनम्	८	किञ्चिद्विषयवस्तु, चित्रं परिवेशादिकं निर्दिश्य मौखिकवर्णनम् ।	८
वैतन्तुक-दूरभाष-चलभाष-दूरदर्शन-सूक्ष्मसंस्मृतिशलाकादीनां वैद्युतोपकरणानामन्तःसञ्जाल-सामाजिकसञ्जालादीनाञ्च माध्यमेन संवाद-समाचार-साहित्यिकाभिव्यक्तिः श्रुतलेखनञ्च	८	सामयिकविषयवस्तुसम्बद्ध-परियोजनाकार्यस्य प्रतिवेदनमन्तर्वार्ता च	८
सन्देशमूलकगद्यांशं पद्यांशं वा श्रावयित्वा अनुमान-पूर्वानुमान-प्रश्नोत्तर-शब्दार्थबोध-भावबोध-सन्दर्भबोध-कथाकथन-घटनावर्णन-मुख्यसूत्रीकरणसम्बद्धान् प्रश्नान् पृष्ट्वा उत्तरकथनं लेखनञ्च	८	सन्देशमूलकगद्यांशं पद्यांशं वा श्रावयित्वा अनुमान-पूर्वानुमान-प्रश्नोत्तर-शब्दार्थबोध-भावबोध-सन्दर्भबोध-कथाकथन-घटनावर्णन-मुख्यसूत्रीकरणसम्बद्धान् प्रश्नान् पृष्ट्वा उत्तरकथनं लेखनञ्च	८
विषयवस्तूनामाधारेण अनुमान-पूर्वानुमान-प्रश्नोत्तर-शब्दार्थबोध-भावबोध-सन्दर्भबोध-कथाकथन-घटनावर्णन-मुख्यसूत्रीकरणसम्बद्धान् प्रश्नान् पृष्ट्वा उत्तरकथनं लेखनञ्च	८	विषयवस्तूनामाधारेण अनुमान-पूर्वानुमान-प्रश्नोत्तर-शब्दार्थबोध-भावबोध-सन्दर्भबोध-कथाकथन-घटनावर्णन-मुख्यसूत्रीकरणसम्बद्धान् प्रश्नान् पृष्ट्वा उत्तरकथनं लेखनञ्च	८
योगः	३२	योगः	३२

६. शिक्षणसञ्चालनप्रक्रिया

शिक्षकैः छात्राणां भाषिकक्षमतायाः प्रवर्धनाय शिक्षणसामग्र्याधारिताः तत्सम्बद्धास्तदतिरिक्ताश्च कार्यक्रमाः संयोजनीयाः । यतो हि छात्राणां वैयक्तिकक्षमताभिवर्धनाय भाषिकशिल्पविकासपरः कार्यकलापोऽपेक्षितो भवति । छात्रेभ्यो नवीनज्ञानाभिमुखस्य शिक्षणस्य अवसरप्रदानेन शिक्षकैः पृष्ठपोषणञ्च कार्यम् । शब्दभाण्डागारस्य ज्ञानस्याभिवृद्धये अधिकाधिकसन्दर्भसामग्रीणाम् अध्ययनाय छात्राः प्रेरणीयाः । तदर्थं छात्रकेन्द्रितो शिक्षणविधिश्च अपेक्षितः ।

पाठशिक्षणक्रमे पाठयिष्यमाणेन पाठेन सम्बद्धानां विषयवस्तूनां सामान्यतः सङ्केतं कृत्वा तद्विषयेऽनुभवपूर्वज्ञानादिप्रस्तुतये छात्राः प्रेरणीयाः । तत्र कक्षायां पाठसम्बद्धानां कथासन्दर्भगतानां वा विषयाणां श्रावणेन छात्रमनःसु पाठविषयिणी जिज्ञासा समुत्पादनीया । अनुभवश्रावण-प्रश्नोत्तर-विमर्शादिमाध्यमेन छात्रेषु रुचिं समुत्पाद्यैव पाठारम्भः करणीयः ।

यथा शिक्षणं प्रभावकारि स्यात्तथा कक्षा व्यवस्थापनीया । कक्षायां शिक्षणसामग्रीणां व्यवस्थापनेन कक्षायाः सज्जता सम्पादनीया । पाठ्यवस्तुभिः सम्बद्धानां सामग्रीणां भित्तौ श्लेषणम्, वस्तुधान्यां स्थापनम्, सूचनपट्टादिषु योजनञ्च कर्तव्यम् । गणितीयतथ्यानाम्, प्रयोगात्मकविषयाणां सामग्रीणाम्, भाषाविषयाणां शब्दादिसूचीनाञ्च व्यवस्थापनेन कक्षा सज्जीकरणीया । एतेन कक्षाव्यवस्थापनेन कक्षाया अवस्थितिः शिक्षणानुकूला भवति ।

कक्षाशिक्षणे शिक्षक एकाकिभाषणात्मकं विधिं नावलम्बयेत् । तत्र सामूहिककार्यकलापमाध्यमेन छात्राणां शिक्षणं प्रभावकारि भवति । शिक्षकः केवलं स्वाभ्यस्तविषयाणां प्रकाशको न भूत्वा छात्राणामन्तर्निहितज्ञानस्य च समुद्बोधको भवेत् । छात्रपक्षत एव पाठ्यवस्तुपरिचर्यायै पर्याप्तावसरस्य कक्षापर्यावरणं निर्मेयम् । एतेन शिक्षणस्य सहजीकरणं भवति ।

शिक्षणसामग्रीणां प्रयोगः शिक्षणकाले वैविध्येन भवति । तत्र सम्मार्जनी-श्वेतफलक-वर्णलेखन्यादीनां दैनिकरूपेण प्रयोगार्हवस्तूनां प्रयोगमन्तरापि अन्याश्च विषयसम्बद्धाः पाठसन्दर्भगताः सामग्यश्च भवन्ति । तेषां यथाशक्यमाधिक्येन प्रयोगः छात्रेभ्यो विषयबोधार्थं सम्यक् उपकारी सेत्स्यति ।

छात्राणां ग्रहणक्षमतायाः स्तरस्य चाधारेण शिक्षणविधेरुपयोगः शिक्षकैः करणीयः । छात्रेषु अपेक्षितं कौशलम्, ज्ञानम्, पाठ्यक्रमोचितं कार्यान्वयनं कर्तुञ्च शिक्षकाः शिक्षणसहजीकरणस्य अग्रे निर्दिष्टाः प्रक्रिया आलम्बितुं शक्नुवन्ति ।

(क) प्रयोगविधिः

सम्प्रेषणात्मकविधिना भाषायाः अभ्यासोऽपि शिक्षणसहजीकरणस्यैव एका प्रक्रिया अस्ति । एतदर्थं विविधेषु सन्दर्भेषु प्रयोज्यानां संवादादीनामभ्यासोऽपेक्ष्यते । विविधं परिवेशम्, सन्दर्भञ्च उद्भाव्य तदनुकूलो भाषिककार्यकलापः समायोजनीयो भवति । एतादृशे भाषिककार्यकलापे शिक्षकस्य सहावस्थित्या सह साहाय्यञ्च छात्रेभ्योऽपेक्षितं भवति । सन्दर्भेऽस्मिन् शिक्षकेण छात्रेभ्यः प्रयोज्यानां परिस्थित्यनुसारेण नैकनवीनशब्दानां बोधार्थमवसरः प्रदेयः ।

तथैव शिक्षकाः छात्राणां भाषिकशिल्पविकासाय पाठान्तर्गतानां तदतिरिक्तानाञ्च भाषाप्रयोगोदाहरणानामभ्यासं कक्षायां कारयेयुः । व्याकरणनियमावलम्बितं भाषाप्रयोगमाधृत्य प्रस्तुतिः, सामूहिकाभ्यासः, आकृतिनिर्माणम्, लेखनाभ्यासः, अनुच्छेदादिरचना, पाठ्यवाचनञ्चेत्यादीनां विधीनां प्रयोगेण छात्राणां भाषाप्रयोगक्षमता वृद्धिं यास्यति ।

(ख) प्रदर्शनविधिः

छात्राणां भाषिकस्तराभिवृद्धये प्रदर्शनात्मको विधिरत्यन्तं प्रभावकारि भवति । तत्र छात्रान् चित्राणि यथासम्भवं श्रव्यदृश्यसामग्रीश्च प्रदर्श्य शिक्षणं कर्तव्यम् । सामग्रीणां प्रदर्शनानन्तरं प्रदर्शितसामग्रीमाधृत्य वार्तालापेन ज्ञानं सुदृढं सम्पद्यते । सामग्रीणां प्रदर्शनानन्तरं प्रश्नोत्तरकार्यकलापश्च अपेक्षितो भवति ।

(ग) प्रश्नोत्तरविधिः

विषयवस्तुबोधार्थं छात्राणां मध्ये प्रश्नोत्तरात्मकः कार्यकलापः सञ्चालनीयः । तत्र केचन पाठ्यविषयमाधृत्य प्रश्नान् उपस्थापयन्ति, केचन छात्राश्च उत्तरं यच्छन्ति । एतादृशे कार्यकलापे श्रवणभाषणशिल्पयोरुपयोगो भवति । कार्यकलापेऽस्मिन् पाठगतान् सन्दर्भान्, कथांशान्, पद्यांशान्, विषयवस्तु च उद्भाव्य प्रश्नोत्तरक्रिया प्रचाल्यते । एतेन पाठ्यवस्तुनः शिक्षणे सहजीकरणं भवति ।

(घ) अभिनयविधिः

भाषिकक्षमतावर्धनाय पाठगतानां संवादानां पात्रत्वं छात्रेषु परिकल्प्य अभिनयं कारयितुं शक्यते । संवादाभिनयेन छात्राणां परस्परं स्वतन्त्रतया संवादेन वा शिक्षणं सहजं करणीयम् । नाटकीयशैल्या संवादविधानेन छात्राः साभिनयं संलपितुं प्रभवन्ति । छात्राणां सामूहिकप्रस्तुत्यनन्तरं शिक्षकात् प्राप्ता मूल्याङ्कनप्रतिक्रिया च छात्राणां भाषाप्रयोगात्मकं कौशलं परिपोषयति ।

(ङ) विमर्शविधिः

पाठ्यवस्तु आधृत्य कक्षायां छात्रशिक्षकाणां मध्ये सामूहिको विमर्शो व्यवस्थापनीयः । भाषिककार्यकलापे स्वपठनम्, युगलपठनम्, समूहपठनञ्च कारयित्वा उच्चारणाद्यभ्यासविषये च सामूहिकरूपेण विमर्शनीयम् । सन्दर्भेऽस्मिन् छात्रशिक्षकाणां मिथः संवादः, कथावाचनम्, घटनावर्णनम्, कथासन्देशकथनम्, दैनिकीवर्णनमित्यादिः कार्यकलापः भवितुं शक्नोति ।

७. मूल्याङ्कनप्रक्रिया

विद्यार्थिनां शिक्षणोपलब्धिं सुनिश्चेतुं निर्माणात्मकं निर्णयात्मकञ्चोभ्यप्रकारकमेव मूल्याङ्कनं विधातव्यं भवति । विद्यार्थिनां शिक्षणोपलब्धे, सुधाराय कक्षाशिक्षणस्यैव क्रमे कक्षाकार्य-परियोजनाकार्य-प्रस्तुतीकरणोपलब्धिपरीक्षासदृशान् क्रियाकलपान् कारयित्वा सैद्धान्तिकज्ञानशिल्पयो-रवाप्तिरावश्यकी । एतत्कार्यस्य प्रभावकारिरूपेण क्रियान्वयनाय, विद्यार्थिनां शिक्षणस्तरस्य सुधाराय च सहजीकरणक्रियाकलापस्य अभिन्नाङ्गस्य रूपेण निर्माणात्मकमूल्याङ्कनमुपयोक्तव्यम् । निर्माणात्मकमूल्याङ्कनस्य शिक्षणोपलब्धेर्निश्चितभारो निर्णयात्मकमूल्याङ्कनेऽपि संयोज्यते ।

पाठ्यक्रमेण निर्धारितस्योद्देश्यस्यानुरूपं विद्यार्थिनो ज्ञान-शिल्पाभिवृत्तिः प्राप्नुवन्नेवेति विषयस्यान्वेषकं महत्त्वपूर्णं संयन्त्रं मूल्याङ्कनं भवति । विद्यार्थिनां मूल्याङ्कनं शिक्षणोपलब्धीर्ध्यात्वा सक्षमतां शिक्षणोपलब्धीनाञ्चानुरूपं शिक्षणस्य सर्वान् स्तरान् समाविश्य विधातव्यम् । आन्तरिकबाह्यमूल्याङ्कनयोर्माध्यमेन एतस्य विषयस्य मूल्याङ्कनं विधीयते । मूल्याङ्कनस्य समग्रभारतः पञ्चविंशतिप्रतिशतमान्तरिकं पञ्चसप्ततिप्रतिशतं बाह्यञ्च मूल्याङ्कनं विधीयते । एवमेव बाह्यमूल्याङ्कनस्यान्तर्गतं लिखितपरीक्षा सञ्चाल्यते । विद्यार्थीमूल्याङ्कनस्यान्तर्गतं निर्माणात्मकं निर्णयात्मकञ्च मूल्याङ्कनं पद्धतिद्वयेनैव क्रियते । अस्य विषयस्य पाठ्यक्रमे समाविष्टानां स्तरगतसक्षमतानाम्, कक्षागतशिक्षणोपलब्धीनाम्, तासां विषयवस्तूनाम्, तैस्सह सम्बद्धस्य शिल्पस्य, शिक्षण सहभागितायाः शिक्षणसक्रियतायाश्चाधारेषु विद्यार्थिनां शिक्षणस्य मूल्याङ्कनं विधातव्यम् ।

अस्य स्तरस्य विद्यार्थिनां मूल्याङ्कनमक्षराङ्कनपद्धत्या विधीयते । मूल्याङ्कने निर्माणात्मिका निर्णयात्मिका च प्रक्रिया अवलम्ब्यते । छात्राणां स्तरगतसामर्थ्योपलब्ध्ये विधातव्यैरध्ययनभ्रमण-घटनावलोकन-सर्जनकार्य-वैयक्तिकसामूहिकविमर्शन-लिखितपरीक्षा-प्रत्युत्पन्नमतिप्रदर्शन-प्रश्नोत्तरण-कक्षाकार्यपरीक्षण-भाषिकव्यवहारप्रभृति-कार्यै-निर्माणात्मकं मूल्याङ्कनं विधीयते येन अविच्छिन्नं मूल्याङ्कनं सम्पाद्यते । स्तरगतसामर्थ्योपलब्ध्ये कक्षागतसामर्थ्योपलब्ध्ये च शैक्षिकसत्रस्यान्तेऽन्तिमपरीक्षाया माध्यमेन निर्णयात्मकमूल्याङ्कनं सम्पाद्यते । विद्यार्थिषु पाठ्यवस्तुबोधादर्शचरित्रनिर्माण-मानवीयमूल्यावलम्बन-पर्यावरणसंरक्षण-भाषिकशिल्पार्जनप्रभृतिविषयाणां विकासो मूल्याङ्कनस्य मूलाधारो मन्यते ।

मूल्याङ्कनप्रक्रियां विश्वसनीयां विधिःसम्पत्ताञ्च सम्पाद्य एकरूपतामानेतुं स्थानीय-प्रादेशिक-राष्ट्रीयस्तरेषु बाह्यसार्वजनिकपरीक्षणविधौ सर्वेषु विषयेषु आन्तरं बाह्यं च मूल्याङ्कनं विधीयते । सार्वजनिकपरीक्षणे प्रतिविषयं प्रतिशतं पञ्चविंशत्यङ्कानां कृते आन्तरं परीक्षणम्, प्रतिशतं पञ्चसप्तत्यङ्कानां कृते बाह्यं परीक्षणञ्च विधीयते । आन्तरं मूल्याङ्कनं सम्बद्धविद्यालयस्य शिक्षकेण विधातव्यम् । शिक्षणप्रक्रियया सहैव विषयवस्तुसम्बद्धं मूल्याङ्कनं नैरन्तर्येण विधेयम् । तत्र शिक्षणोपलब्धिः क्रमशः औपचारिकरूपेण अनौपचारिकरूपेण च परिमापनीया । शिक्षणसहजीकरणस्य क्रमे विद्यार्थिभिरधिगतानां ज्ञानशिल्पप्रयोगोच्चदक्षतासम्बद्धपक्षाणां मूल्याङ्कनञ्च अनिवार्यतया विधेयम् ।

(क) आन्तरं मूल्याङ्कनम्

शिक्षणसहजीकरणप्रक्रियया कक्षागतशिक्षणेन सहैव छात्राणामान्तरं निर्माणात्मकं वा मूल्याङ्कनमपि कर्तव्यम् । संस्कृतभाषायाः व्याकरणस्य च शिक्षणक्रमे छात्राणां निर्माणात्मकमूल्याङ्कनाय अधोऽङ्किता विधयोऽवलम्बयितुं शक्यन्ते-

- लिखितप्रश्नोत्तरमाध्यमेन
- मौखिकप्रश्नोत्तरमाध्यमेन
- छात्राणां परस्परविचारविमर्शमाध्यमेन

अत्र क्रमे कक्षाध्यापकेन विधागतलेखनाय सिर्जनात्मकलेखनाय च प्रेरणम्, सूत्रोच्चारणाय सूत्रार्थापनाय च प्रेरणम्, सूत्रार्थवबोधनम्, उदाहरणेषु सूत्रप्रवर्तननिर्दर्शनम्, उदाहरणेषु प्रत्युदाहरणेषु च पार्थक्यबोधनाय प्रश्नोत्तराणि, सामूहिकी चर्चा, समूहविभाजनं कृत्वा समस्यायाः समाधानम्, नवीनोदाहरणचयनाभ्यासः, रूपावलिसञ्चालनाय कथनम्, रूपसिद्धिप्रक्रियालेखनाय प्रेरणम्, समासे लौकिकालौकिकविग्रहप्रदर्शनाय कथनम्, तिङन्ते समानप्रकृतिकानां धातूनां रूपावलिसञ्चालनाय प्रेरणादिकं कार्यम् ।

अधोलिखिताधारेणान्तरमूल्याङ्कनं कर्तव्यम् :

क्र.सं.	क्षेत्रम्	अङ्कभारः
१.	शिक्षणसहभागिता	३
२.	कक्षाकार्यं परियोजनाकार्यं वा	६

३.	विषयवस्तुगतं मूल्याङ्कनम्	१०
४.	त्रैमासिकपरीक्षा	६
योगः		२५

(ख) बाह्यमूल्याङ्कनम्

निर्णयात्मके बाह्ये वा मूल्याङ्कने पाठ्यक्रमे निर्धारितोद्देश्यानुरूपं छात्रैः ज्ञानम्, शिल्पमधिगतं नवेति सम्परीक्ष्य तदनुसारेण छात्राणामुत्तीर्णत्वमनुत्तीर्णत्वं वा निर्णयते । एतादृशं मूल्याङ्कनमावधिकं भवति । शैक्षिकसत्रस्यान्त एतद् मूल्याङ्कनं विधीयते ।

विशिष्टीकरणतालिका

कक्षा : १०
समय: घण्टात्रयम्

पूर्णाङ्काः ७५

क्र. स.	विषयक्षेत्रम् (पठनं लेखनञ्च)	प्रश्नप्रकृतिः	ज्ञानम्			बोधः			शिल्पम्			उच्चदक्षता			प्रष्टव्याः प्रश्न सङ्ख्याः	अङ्क भारः	स्पष्टीकरणम्
			क	ख	ग	क	ख	ग	क	ख	ग	क	ख	ग			
१.	गद्यम्	ज्ञान-बोध-प्रयोगोच्च-दक्षतात्मिका	३	-	-	३	-	-	-	२०	-	-	-	१६	१२	४२	<p>ज्ञानबोधक्षेत्रतः- पठितगद्यांशाद् एकपदेन उत्तरलेखनार्थं द्वौ प्रश्नौ । (१ अङ्कः) एकवाक्येन उत्तरलेखनार्थञ्च द्वौ प्रश्नौ । (२ अङ्कौ)</p> <p>अपठितगद्यांशाद् एकपदेन उत्तरलेखनार्थं द्वौ प्रश्नौ । (१ अङ्कः) एकवाक्येन उत्तरलेखनार्थञ्च द्वौ प्रश्नौ । (२ अङ्कौ)</p> <p>शिल्पक्षेत्रतः- पत्ररचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः (रिक्तस्थानपूर्तिः) । (५ अङ्काः) संवादरचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः (संलापपूर्तिः) । (५ अङ्काः) कथारचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः (घटनासंयोजनम्) । (५ अङ्काः) दैनिकीसम्बद्धो जीवनवृत्तसम्बद्ध वा एकः प्रश्नः (क्रमयोजनम्) । (५ अङ्काः)</p> <p>उच्चदक्षताक्षेत्रतः- अनुच्छेदरचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः । (८ अङ्काः) चित्रवर्णनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (८ अङ्काः)</p>
२.	पद्यम्	प्रयोगोच्च-दक्षतात्मिका	-	-	-	-	-	-	-	५	-	-	-	८	२	१३	<p>शिल्पक्षेत्रतः- अन्वयलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः)</p> <p>उच्चदक्षताक्षेत्रतः- भावार्थलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (४ अङ्काः) पद्याधारेण विषयवर्णनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (४ अङ्काः)</p>
३.	अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्	ज्ञान-बोध-प्रयोगात्मिका	२	-	-	३	-	-	-	१५	-	-	-	८	२०	<p>ज्ञानबोधक्षेत्रतः- वर्णोच्चारणस्थानसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (१ अङ्कः) प्रत्याहारलेखनसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (१ अङ्कः) लिङ्गाकालपदवर्गनिर्धारणसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (३ अङ्काः)</p> <p>शिल्पक्षेत्रतः-</p>	

																	निर्धारितप्रत्यययोजनेन सन्धियोगेन वियोगन वा, समासेन विग्रहेण वा शब्दरचनासम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) लकाररूपावलीप्रयोगसम्बद्धः कारकविभक्तिनिर्धारणसम्बद्धश्च एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः) कर्तृकर्मक्रियापदैर्वाक्यपूर्तिसम्बद्ध एकः प्रश्नः । (५ अङ्काः)
योगः		५			६				४०				२४	२२	७५		

प्रश्नपत्रनिर्देशः

कक्षा : १०

समयः घण्टात्रयम्

पूर्णाङ्काः ७५

१. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत

नेपालस्य उत्तरदिशि बहवः हिमालयाः सन्ति । तेषु सर्वोन्नतहिमालयः 'सगरमाथा' अत्रैव विराजते । हिमालयक्षेत्रेषु प्रमुखरूपेण शेर्पाः वसन्ति । ते नववर्षोत्सवरूपेण 'ह्लोसार' इति पर्व मानयन्ति । तेषु क्षेत्रेषु अतीव शैत्यं भवति । अतः ते 'बख्बु' 'दोचा' इत्यादीनि वस्त्राणि धारयन्ति । ते च बौद्धसंस्कृतिम् अनुसरन्ति ।

(क) एकपदेन उत्तरत

०.५×२=१

(अ) सर्वोन्नतहिमालयस्य नाम किम् ?

(आ) हिमालयीया जनाः किं पर्व मानयन्ति ?

(ख) एकवाक्येन उत्तरत

१×२=२

(अ) हिमालयाः कुत्र सन्ति ?

(आ) शेर्पाः कानि वस्त्राणि धारयन्ति ?

२. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत

काष्ठमण्डपे जनानां निवासविषये एका किंवदन्ती प्रचलिता अस्ति । पुरा इयम् उपत्यका जलमग्ना आसीत् । तस्मात् कारणाद् अत्र न कोऽपि जनः वसति स्म । एकदा भगवान् श्रीकृष्णः अत्र आगत्य चक्रेण चोभारस्थितस्य पर्वतस्य भेदनम् अकरोत् । केचित् च चिनदेशाद् मञ्जुश्री आगत्य असिप्रहारेण तस्यैव पर्वतस्य भेदनम् अकरोद् इति च विश्वसन्ति । तत्पश्चाद् एव मानवाः अत्र आगत्य गृहादिकं निर्माय कृषिकर्म प्रारभन्त इति इतिहासविदो वदन्ति ।

(क) एकपदेन उत्तरत

०.५×२=१

(अ) 'काष्ठमण्डपः' इति उपत्यका पूर्वं कीदृशी आसीत् ?

(आ) श्रीकृष्णः केन पर्वतस्य भेदनम् अकरोत् ?

(ख) एकवाक्येन उत्तरत

१×२=२

(अ) जना मञ्जुश्री किम् अकरोद् इति विश्वसन्ति ?

(आ) पर्वतस्य भेदनानन्तरं मानवाः किम् अकुर्वन् इति इतिहासविदो वदन्ति ?

३. भवत्याः नाम डोल्मा अस्ति । भवती विद्यालयाद् भ्रमणार्थं गता आसीत् । तद् भ्रमणं वर्णयित्वा स्वसखीं

राजामतीं प्रति लिखिते पत्रे मञ्जूषातः समुचितानि पदानि चित्वा रिक्तस्थानं पूरयत

०.५×१०=५

नारायणस्थानम्, काष्ठमण्डपः

..... - २०७८।०१।१६

प्रियसखि .....

सस्नेहं .....

अहम् अत्र कुशलिनी अस्मि । भवती अपि तत्र ..... एव अस्ति इति विश्वसिमि । अस्माकं विद्यालयाद् ह्यस्तनदिवसे वयं भ्रमणार्थं त्रिभुवनविश्वविद्यालयस्य ..... अगच्छाम । तत्र विविधविषयाणां बहूनि ..... आसन् । ग्रन्थपालैः विषयानुसारम् एव पुस्तकानि एकत्र स्थापितानि आसन् । पुस्तकालये जनाः ..... स्थित्वा पुस्तकानि पठन्तः आसन् । ..... निषिद्ध आसीत् । तत्र घण्टाद्वयं व्यतीत्य वयं ..... प्रत्यागच्छाम । अवकाशसमये तत्र गत्वा पुस्तकानि पठिष्यामि इति अहं ..... अकरवम् । समयः मेलिष्यति चेत् भवती अपि आगच्छतु । अद्य एतावता एव विरमामि ।

भवदीया प्रिया .....

डोल्मा

नमस्ते, कुशलिनी, राजामति, दिनाङ्काः, पुस्तकानि, पुस्तकालयम्, विद्यालयम्, सखी, कोलाहलः, निश्चयम्,

४. मञ्जूषायाः साहाय्येन संवादं पूरयत

१×५=५

(मोहनलाल आपणं गच्छन् आसीत् । मार्गे स सरलाम् अपश्यत् ।)

मोहनलालः - सरले, कुतः आगच्छन्ती असि ?

सरला - अहम् आपणं गता आसम् । ततः एव आगच्छन्ती अस्मि । .....

मोहनलालः - अहं विटपक्रयणार्थम् आपणं गच्छन् अस्मि । ..... । त्वं नजानासि किम् ?

सरला - अस्मिन् विषये न कश्चिद् अवोचद् माम् ।

मोहनलालः - वृक्षरोपणेन वातावरणस्य संरक्षणं भवतीति तु त्वं वेत्सि एव ।

सरला - तत्तु जानामि एव । .....

मोहनलालः - दिनस्य एकवादने अस्ति ।

सरला - अहं पितरौ अपि आनीय सहभागिनी भविष्यामि ।

मोहनलालः - समीचीनम् । ..... । अधुना विलम्बो जायमानः अस्ति ।

सरला - .....

(तौ ततो निरगच्छताम् ।)

अद्य ग्रामे वृक्षरोपणस्य कार्यक्रमः अस्ति, कतिवादने कार्यक्रमः अस्ति, त्वम् च कुत्र गच्छन् असि, गच्छाव तर्हि, अहम् अपि परिवारजनान् आनेष्यामि ।

५. घटनासंयोजनेन कथां रचयत

०.५×१०=५

मूर्खः सेवकः

- (क) एकदा स कार्येण परिश्रान्तः सन् दिवसे एव स्वपितुम् अगच्छत् । तदा वानरः तं सेवितुं तेन सह शयनकक्षे अगच्छत् ।
- (ख) एकस्मिन् नगरे एको धनिकः निवसति स्म । तस्य बहवः कर्मकराः सेवकाश्च आसन् ।
- (ग) एका मक्षिका उड्डीय तत्र आगच्छत् । सा च कदाचिद् धनिकस्य ललाटे, कदाचिद् हस्ते, कदाचिद् वक्षसि अतिष्ठत् ।
- (घ) धनिकः अस्वपत् परन्तु वानरः व्यजनं चालयित्वा तत्रैव अतिष्ठत् । धनिको निद्रामग्न आसीत् ।
- (ङ) ततः स महानसात् छुरिकाम् आनयत् । मक्षिका च धनिकस्य नासिकायाम् अतिष्ठत् ।
- (च) सा च पुनः पुनरागत्य धनिकस्य शरीरावयवेषु अतिष्ठत् । वानरः क्रुद्धो जातः ।
- (छ) धनिकः मूर्खसेवकस्य नियुक्तिः सर्वथा हानये भवतीति ज्ञात्वा वानरं भवनाद् निष्काशितवान् ।
- (ज) क्रुद्धो वानरः नासिकायां छुरिकया प्रहारम् अकरोत्, मक्षिका उड्डीय अन्यत्र अगच्छत् परन्तु धनिकस्य नासिका छिन्ना अभवत् ।
- (झ) तेषु एको वानरोऽपि सेवक आसीत् ।
- (ञ) वानरो व्यजनेन शनैः शनैः तां न्यवारयत् ।

६. क्रमयोजनेन दैनिकीं रचयत

०.५×१०=५

- नववादने विद्यालयं प्राप्य मित्रैः सह अध्ययनं क्रीडनं च अहम् अकरवम् ।
- व्यायामं कृत्वा अहं शौचादिकम् अकरवम् ।
- तत्पश्चात् कारयानेन पिता मां विद्यालयं प्रापयत् ।
- त्रिवादने विद्यालयाद् अहं गृहम् आगच्छम् ।
- गृहकार्यं समाप्य अहं दूरदर्शनस्य माध्यमेन समाचारं दृष्ट्वा भोजनम् अखादम् ।
- नित्यपूजाम् समाप्य अहं षड्वादने चायम् अपिबम् ।
- गृहम् आगत्य खाद्यं खादित्वा अहं गृहकार्यं कर्तुं सन्नद्धोऽभवम् ।
- घण्टाद्वयं विद्यालयस्य विषयान् अपठम् । भोजनं कृत्वा विद्यालयस्य परिधानम् अधारयम् ।
- तत्पश्चात् क्षणं पुस्तकं पठित्वा अहं नववादने अस्वपम् ।
- अहं प्रातः पञ्चवादने उदतिष्ठम् ।

७. प्रदत्तपदावलीनां साहाय्येन 'परोपकारः' इति विषये चतुर्भिर्वाक्यैः एकम् अनुच्छेदं रचयत

२×४=८

परेषाम् उपकारः

निःसहायाः मानवाः

वृक्षाः छायां काष्ठादीनि च दत्वा

नदी जलं दत्वा

सज्जनाः उपदेशं दत्वा

वस्तूनां दानम्
पुण्यार्जनाय परोपकारः
अस्माकं धर्मः

८. मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया चतुर्भिर्वाक्यैः चित्रं वर्णयत
२×४=८

एउटा मञ्च, व्यानरमा सम्भाषणप्रतियोगिता लेखेको, मुनि चाहिँ आयोजकः श्रीवाल्मीकिविद्यालयः लेखेको, मञ्चको बायाँतिर एउटी छात्रा माइकअगाडि बोल्दै गरेकी, दायाँतिर कलम समाएर बसेका ३ जना निर्णायकको ब्याच लगाएका, बिचमा सभाध्यक्ष र प्रमुखअतिथिको ब्याच लगाएक दुईजना, अगाडिपट्टि श्रोता भएको ठुलो चित्र

मञ्चः, विशालः, सम्भाषणप्रतियोगिता, निर्णायकाः, प्रतियोगिनी, छात्रा, श्रोतारः, विद्यालयः

९. रिक्तस्थानं पूरयित्वा अधोलिखितयोः श्लोकयोः अन्वयं लिखत २×२.५=५
(क) या देवी सर्वभूतेषु शक्तिरूपेण संस्थिता ।
नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः ॥

अन्वयः ..... या ..... शक्तिरूपेण ....., तस्यै ....., तस्यै नमः, तस्यै नमः, नमो .....

(ख) नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥

अन्वयः ..... एनं न छिन्दन्ति, ... एनं न ....., आपः ..... न क्लेदयन्ति, ... (एनं) न शोषयति ।

१०. निर्देशानुसारम् उत्तरं दत्त

(क) अधोलिखितस्य श्लोकस्य भावार्थं लिखत ४
वासांसि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णा
न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥
(ख) अधोलिखितं श्लोकमाधृत्य 'सत्सङ्गतिः' इति विषयस्य चतुर्भिर्वाक्यैर्वर्णनं कुरुत

१×४=४

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यम्
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ।
चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिम्
सत्सङ्गतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥

११. अधोलिखितयोर्वर्णयोः उच्चारणस्थानं लिखत ०.५×२=१
ग, फ

१२. अधोलिखितयोः प्रत्याहारयोः वर्णान् लिखत ०.५×२=१
अच्प्रत्याहारः -
यण्प्रत्याहारः -

१३. निर्देशानुसारं कार्यं कुरुत १×३=३

(क) 'त्वं पुस्तकं पठिष्यसि' अस्य कालः कः ?
(ख) 'वृक्षाः फलं यच्छन्ति' अत्र वृक्षशब्दः कस्मिन् लिङ्गे वर्तते ?
(ग) 'सा पक्वं फलं खादति' अत्र विशेषणपदं किम् ?

१४. कोष्ठस्थसङ्केतानुसारं रिक्तस्थानं पूरयत १×५=५

- (क) अस्माभिः कार्यं ..... । (कृ+अनीयर्)
 (ख) छात्राः ..... गच्छन्ति । (वृद्ध+आश्रमं, सन्धिवियोगः)
 (ग) मित्रं ..... आसीत् । (तत्रैव, सन्धिवियोगः)
 (घ) कालिदासः ..... अस्ति । (महान् कविः, समासः)
 (ङ) विद्यालयः ..... वर्तते । (ज्ञानमन्दिरं, विग्रहः)

१५. सङ्केतानुसारं रूपं निर्माय वाक्यस्य पुनर्लेखनं कुरुत

१×५=५

- (क) ते (बालिका, चतुर्थी विभक्तिः, बहुवचनम्) फलानि यच्छन्ति ।
 (ख) अहं (ग्राम, कर्मकारकम्, एकवचनम्) गत्वा कृषिकर्म करोमि ।
 (ग) त्वं निबन्धम् (पठ, लङ्लकारः) ।
 (घ) वयं भ्रमणाय पोखरानगरं (गम्, लृट्लकारः) ।
 (ङ) पर्यटकाः अतिथिगृहे (निवस, लट्लकारः) ।

१६. सङ्केतानुसारं कर्तृकर्मक्रियापदैर्वाक्यं पूरयत

१×५=५

- (क) महिलाः आपणं गच्छन्ति, (तत्शब्दः) ..... वस्तूनि क्रीणन्ति ।
 (ख) अहं नवीनानि (वस्त्र) ..... धारयामि ।
 (ग) यूयं चत्वरे (क्रीड) ..... ।
 (घ) (कृषक) ..... क्षेत्रे कार्यं कुर्वन्ति ।
 (ङ) सीता (कविता) ..... लिखति ।

<<<>>>

९. भोटभाषा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

भोटभाषा

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Bhb. 127 (कक्षा ९)

Bhb. 128 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

भाषा सञ्चार, अभिव्यक्ति र सिकाइको माध्यम र आधार हो। यसर्थ भाषा सिकाइ विकारको प्रभावकारी आधार पनि हो। भाषाले मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित गर्छ। यसले इतिहास, भूगोल, पहिचान र जीवनशैलीलाई उजागर गर्छ। यसर्थ हिमाली क्षेत्रमा प्रचलित सम्भोटा लिपिमा आधारित भाषा, भोटसाहित्य र यसमा आधारित विविध पक्षको ज्ञान र प्रयोगमा आधारित भाषिक रूपमा दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने उद्देश्यका साथ कक्षा ९ र १० को भोटभाषा विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) मा भोटभाषा विषयको यस पाठ्यक्रममा भोटभाषासाहित्यका प्रचलित कथा, कविता, जीवनी, निबन्धलगायतका विधा र तिनको क्रियात्मक अभ्याससम्बद्ध विषयवस्तुहरूलाई समावेश गरिएको छ। यस पाठ्यक्रमको अध्ययनपश्चात् भाषिक सिप आर्जन र त्यसको प्रयोगबाट दैनिक कार्यव्यवहारमा सहजता, सिर्जनात्मक तथा साहित्यिक प्रस्तुतिको बोध गराउने अपेक्षा राखिएको छ। यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ।

नेपालको उत्तरी भेगमा भोटभाषा सामाजिकीकरण, अन्तरभाषिक व्यवहार, सञ्चार, प्रशासन र मौखिक तथा लिखित व्यवहारको प्रमुख माध्यमका रूपमा रहिआएको छ। नेपाली समाजको बहुलतालाई दृष्टिगत गर्दै सबै प्रकारका ज्ञान र सिप प्राप्त गर्न तथा विभिन्न माध्यमबाट अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका ज्ञानसमेत भोटभाषामा प्रयोग गर्न सक्ने बनाउन विद्यालय तहमा भोटभाषालाई ऐच्छिक विषयका रूपमा समावेश गरिएको हो। भोटभाषा समावेश गर्नुको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीमा यो भाषासम्बद्ध भाषिक सिप एवम् व्यावहारिक र सिर्जनात्मक क्षमताको विकास गराउनु हो। त्यसैले भोटभाषा (ऐच्छिक) विषयको पाठ्यक्रममा भोट साहित्यका विधातः, विधागत स्वरूप तथा संरचना, भाषातः र शब्दभण्डारमा आधारित विषयवस्तुलाई समावेश गरिएको छ। अतः भोट भाषाको प्रभावकारी सिकाइका लागि उक्त विषयक्षेत्र तथा विषयवस्तुका सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षमा आधारित भई विद्यार्थीकेन्द्रित सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ। यसबाट विषयवस्तुमा आधारित भई भाषिक व्यवहार, सिर्जनात्मक लेखन एवम् प्रस्तुति, खोजमूलक निरन्तर सिकाइ, सिकाइ र मूल्याङ्कनको पद्धतिलाई प्रयोगात्मक र खोजमूलक बनाउन सहज हुने उद्देश्य राखिएको छ। यस तहमा भोटसाहित्यका विभिन्न विधाको उपयोग गर्दै साहित्यिक रचनाको बोध, तिनको आस्वादन, शब्दशक्ति, अभिव्यक्ति दक्षता र विश्लेषणात्मक सिपको अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। भोटभाषा (ऐच्छिक) विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनविचको सन्तुलनलाई विशेष रूपमा जोड दिइएको छ।

यस पाठ्यक्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटि परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटि त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटि सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ। यसमा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ।

२. सक्षमता

माध्यमिक तहमा भोटभाषा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरूले निम्नलिखित कार्यहरू गर्न समर्थ हुने छन् :

१. भोटभाषासाहित्यका सामग्रीका आधारमा श्रुतिबोध र सन्दर्भगत उपयोग

२. भोटभाषासाहित्यका विधागत लिखित सामग्रीको प्रवाहपूर्ण पठन र बोध
  ३. पाठगत विषयवस्तुका आधारमा सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको पहिचान, बोध तथा प्रस्तुति
  ४. स्वसिकाइमा आधारित विषयवस्तुको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति
  ५. मुद्रित र विद्युतीय सामग्रीको उपयोग गरी सिर्जनात्मक र प्रतिक्रियापरक अभिव्यक्ति
  ६. अन्तरसांस्कृतिक एवम् भाषिक मूल्यप्रतिको सचेतता र सम्मानजनक भाषिक व्यवहार प्रदर्शन
  ७. पाठगत विषयवस्तुका आधारमा तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक अभिव्यक्ति
  ८. समुदायमा आधारित भाषिक कार्य सम्पादन र खोज तथा परियोजनामा आधारित लेख र रचनाको सिर्जना
  ९. दिइएका विषयक्षेत्रमा समालोचनात्मक चिन्तनसहितको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति
३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९

माध्यमिक तह (कक्षा ९) मा भोटभाषा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरूले निम्नलिखित कार्यहरू गर्न समर्थ हुने छन् :

सुनाइ र बोलाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. भोटभाषाका विषयवस्तु सुन्न र त्यसका बारेमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न	१.१ भोटभाषाका वर्ण तथा शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न १.२ भोटभाषामा विभिन्न प्रकारका मौखिक अभिव्यक्ति सुन्न १.३ श्रव्य तथा श्रव्यदृश्य सामग्री सुनी विषयवस्तु बोध गर्न १.४ भोटभाषाका विषयवस्तु सुनेर आफ्नो विचार व्यक्त गर्न १.५ सुनेका विषयवस्तुलाई विधागत ढाँचामा प्रस्तुत गर्न
२. भोटभाषामा विषयवस्तु वर्णन गर्न	२.१ भोटभाषामा सन्दर्भअनुसार उखानटुक्काको प्रयोग गरी बोल्न २.२ भोटभाषामा हाउभाउ, चेष्टा, आघात, लय, अभिनय आदिको ख्याल गरी विभिन्न प्रकारका अभिव्यक्ति सुनी प्रतिक्रिया दिन २.३ भोटभाषामा आफूले देखे सुनेका र पढेका विषयवस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयबारेमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न २.४ निर्धारित विषयवस्तुलाई निर्देशित वा स्वतन्त्र शैली वा स्वरूपमा भन्न २.५ कल्पना तथा यथार्थमा आधारित भई विषयवस्तु वा घटना विस्तार गर्न २.६ परिचित व्यक्ति परिचय र योगदान भन्न २.७ काल्पनिक व्यक्तिको व्यक्तित्व प्रस्तुत गर्न
३. कथन र श्रवणसम्बद्ध क्रियाकलापका आधारमा विषयवस्तुको बोध गर्न	३.१ भोटभाषामा कुराकानी, प्रश्नोत्तर, छलफल आदि मौखिक अभिव्यक्तिबाट सिकाइको उठान र विस्तार गर्न ३.२ भोटभाषामा संवाद, वक्तृता, वादविवादलगायतका क्रियाकलापमा सक्रिय

	<p>रूपले सहभागिता दर्साउन</p> <p>३.४ भोटभाषामा मौखिक रूपमा अभिव्यक्त भएका विषयवस्तु बुझी मुख्य मुख्य कुरा आफ्ना शब्दमा भन्न</p> <p>३.५ भोटभाषामा आफूले भन्न चाहेका कुरा शिष्ट र उपयुक्त शैलीमा अभिव्यक्ति दिन</p>
४. विषयवस्तु सुनेर तिनीहरूको शैली, सन्देश र सार बताउन	<p>४.१ विभिन्न विषयमा गरिएका व्याख्या ध्यानपूर्वक सुनेर प्रतिक्रिया दिन</p> <p>४.२ विषयवस्तुको व्याख्याशैली अनुसरण गरी विचार व्यक्त गर्न</p> <p>४.३ विभिन्न विषयवस्तु सुनी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>४.४ विभिन्न विषयवस्तु र घटना सन्देश बताउन</p> <p>४.५ विषयवस्तु र घटनाका आधारमा सार प्रस्तुत गर्न</p>

पढाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. शुद्धता र गतिसहित विषयवस्तुको बोध गर्न	<p>१.१ भोटभाषामा गति, यति र लय मिलाई लिखित सामग्री शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वर वाचन गर्न</p> <p>१.२ भोटभाषामा लेखिएका मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्रीको मौनपठन गर्न</p> <p>१.३ भोटभाषामा लिखित सामग्री मौनपठन र सस्वरवाचनका आधारमा पठन गति वृद्धि गर्न</p> <p>१.४ भोटभाषामा मुख्य मुख्य कुराहरू बुझ्ने गरी विभिन्न विषय वस्तुहरू पढ्न</p>
२. पठित सामग्रीका आधारमा विषयवस्तुको समीक्षा गर्न	<p>२.१. मुख्य मुख्य कुराहरू बुझ्ने गरी भोटभाषाका विभिन्न पाठहरू पढ्न</p> <p>२.२ भोटभाषामा विभिन्न विषयको जानकारीका लागि तहअनुसारका निबन्ध, कथा, कविता, धर्म ग्रन्थ आदि भोटभाषामा विवेचना गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>२.३ भोटभाषामा विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंश व्याख्या/सप्रसङ्ग व्याख्या एवम् विवेचना गर्न सक्ने गरी पढ्न</p>
३. पढाइका आधारमा सिकाइ विस्तार गर्न	<p>३.१ भोटभाषामा भाषिक सञ्चार र अभिव्यक्ति सुधार गर्ने प्रयोजनका लागि लिखित सामग्री पढ्न</p> <p>३.२ भोटभाषाका विभिन्न विषयवस्तु पढी शब्दभण्डार वृद्धि गर्न</p> <p>३.३ भोटभाषाका सामग्री पढी प्रश्नोत्तर र छलफल गर्न</p>
४. लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढी बोधगत क्रियाकलाप गर्न	<p>४.१ लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढेर विषयवस्तुका बारेमा बताउन</p> <p>४.२ पाठका आधारमा संरचना र घटनाक्रम चिन्न</p> <p>४.३ निर्धारित पाठका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्न</p> <p>४.४ लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढेर भाव प्रस्तुत गर्न</p> <p>४.५ विषयवस्तु वा घटनामा संलग्न पात्रहरूको चरित्र चित्रण गर्न</p> <p>४.६ विषयवस्तुलाई आधार बनाएर प्रश्न निर्माण गर्न</p>

लेखाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. भोटभाषामा विषयवस्तुको लिखित वर्णन गर्न	१.१ भोटभाषाका वर्ण विन्यास (हिज्जे) र लेख्य चिह्नहरू मिलाई सफा र स्पष्टसँग लेख्न १.२ भोटभाषामा विभिन्न विषयहरूमा ससाना अनुच्छेद लेख्न १.३ भोटभाषामा आफूले देखे सुनेका घटना र पढेका विषयवस्तुका बारेमा लिखित वर्णन गर्न
२. भोटभाषाका विषयवस्तुको संश्लेषण र विश्लेषण गर्न	२.१ भोटभाषामा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्तिहरूको बुँदा टिपोट गर्न २.२ भोटभाषामा प्रस्तुत विषयवस्तुका आधारमा सारांश लेख्न २.३ भोटभाषामा विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशहरूको व्याख्या, सप्रसङ्ग व्याख्या एवम् विवेचना गर्न
३. भोटभाषामा विधागत लेखन अभ्यास गर्न	३.१ भोटभाषामा व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा, शुभकामना जस्ता पत्रहरू लेख्न ३.२ भोटभाषामा दैनिकी, संवाद, वक्तृता र निबन्ध लेख्न
४. भोटभाषामा सिर्जनात्मक लेखन गर्न	४.१ भोटभाषामा प्रचलित र सान्दर्भिक विभिन्न शब्द तथा उखान टुक्काहरूको अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न ४.२ भोटभाषामा लिखित अभिव्यक्तिको क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालन गर्न । ४.३ निर्देशन तथा रुचिका आधारमा व्यावहारिक तथा स्वतन्त्र लेखन गर्न

कक्षा १०

सुनाइ र बोलाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. भोटभाषाका विषयवस्तुको श्रुतिकथन, श्रुतिबोध र श्रुतिरचना (मौखिक) गर्न	१.१ भोटभाषाका वर्ण तथा शब्दहरूको श्रुतिकथन गर्न १.२ भोटभाषामा विभिन्न प्रकारका मौखिक अभिव्यक्ति सुनी प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न १.३ तहअनुसारका श्रव्य तथा श्रव्यदृश्य सामग्रीका आधारमा श्रुतिबोध गर्न १.४ भोटभाषाका विषयवस्तु सुनेर आफ्नो विचार व्यक्त गर्न १.५ सुनेका विषयवस्तुलाई विधागत ढाँचामा भन्न
२. भोटभाषामा विषयवस्तु वर्णन गर्न	२.१ भोटभाषामा सन्दर्भअनुसार उखानटुक्काको प्रयोग गरी विषयवस्तु वर्णन गर्न २.२ भोटभाषामा हाउभाउ, चेष्टा, आघात, लय, अभिनय आदिको ख्याल गरी विभिन्न प्रकारका अभिव्यक्ति सुनी प्रतिक्रिया दिन २.३ आफूले देखे सुनेका र पढेका विषयवस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयबारेमा सिलसिला मिलाई भोटभाषामा वर्णन गर्न २.४ निर्धारित विषयवस्तुलाई निर्देशित वा स्वतन्त्र शैली वा स्वरूपमा भन्न २.५ कल्पना यथार्थमा आधारित भई विषयवस्तु वा घटनाका आधारमा सुनेर

	<p>तार्किक रूपमा आफ्नो विचार व्यक्त गर्न</p> <p>२.६ परिचित व्यक्ति जीवनी भन्न</p> <p>२.७ काल्पनिक व्यक्तिको वैशिष्ट्य र प्रवृत्ति प्रस्तुत गर्न</p>
३. कथन र श्रवणसम्बद्ध क्रियाकलापका आधारमा विषयवस्तुको बोध गर्न	<p>३.१ भोटभाषामा कुराकानी, प्रश्नोत्तर, छलफल आदि मौखिक अभिव्यक्तिबाट गरिएको सिकाइलाई प्रस्तुत गर्न</p> <p>३.२ भोटभाषामा मनोवाद, वादविवादलगायतका क्रियाकलापबाट सिकाइ र अभिव्यक्तिको स्वमूल्याङ्कन गर्न</p> <p>३.४ भोटभाषामा मौखिक रूपमा अभिव्यक्त भएका विषयवस्तु बुझी सारांश बताउन</p> <p>३.५ भोटभाषामा आफूले भन्न चाहेका कुरा शिष्ट र उपयुक्त शैलीमा अभिव्यक्ति दिन</p>
४. विषयवस्तु सुनेर तिनीहरूको शैली, सन्देश र सार बताउन	<p>४.१ विभिन्न विषयमा गरिएका व्याख्या ध्यानपूर्वक सुन्न</p> <p>४.२ विषयवस्तुको आशय बोध गरी मौलिक विचार व्यक्त गर्न</p> <p>४.३ विभिन्न सन्दर्भपरक विषयवस्तु सुनी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>४.४ विभिन्न विषयवस्तु र घटना सन्देश बताउन</p> <p>४.५ विषयवस्तु र घटनाका आधारमा सार प्रस्तुत गर्न</p>

पढाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. शुद्धता र गतिसहित विषयवस्तुको बोध गर्न	<p>१.१ गति, यति र लय मिलाई भोटभाषाका लिखित सामग्री शुद्ध र स्पष्टसंग सस्वरवाचन गर्न</p> <p>१.२ भोटभाषामा लेखिएका मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्रीको मौनपठन गर्न</p> <p>१.३ भोटभाषामा लिखित सामग्री मौनपठन र सस्वरवाचनका आधारमा पठन गति वृद्धि गर्न</p> <p>१.४ भोटभाषामा मुख्य मुख्य कुराहरू बुझ्ने गरी विभिन्न विषय वस्तुहरू पढ्न</p>
२. पठित सामग्रीका आधारमा विषयवस्तुको समीक्षा गर्न	<p>२.१. मुख्य मुख्य कुराहरू बुझ्ने गरी भोटभाषाका विभिन्न पाठहरू पढ्न</p> <p>२.२ भोटभाषामा विभिन्न विषयको जानकारीका लागि तहअनुसारका निबन्ध, कथा, कविता, धर्म ग्रन्थ आदि भोटभाषामा विवेचना गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>२.३ भोटभाषामा विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंश व्याख्या/सप्रसङ्ग व्याख्या एवम् विवेचना गर्न सक्ने गरी पढ्न</p>
३. पढाइका आधारमा सिकाइ विस्तार गर्न	<p>३.१ भोटभाषामा भाषिक सञ्चार र अभिव्यक्ति सुधार गर्ने प्रयोजनका लागि लिखित सामग्री पढ्न</p> <p>३.२ भोटभाषाका विभिन्न विषयवस्तु पढी शब्दभण्डार वृद्धि गर्न</p> <p>३.३ भोटभाषाका सामग्री पढी प्रश्नोत्तर र छलफल गर्न</p>
४. लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढी बोधगत क्रियाकलाप गर्न	<p>४.१ लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढेर विषयवस्तुका बारेमा बताउन</p> <p>४.२ पाठका आधारमा संरचना र घटनाक्रम चिन्न</p> <p>४.३ निर्धारित पाठका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्न</p>

	<p>४.४ लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढेर भाव प्रस्तुत गर्न</p> <p>४.५ विषयवस्तु वा घटनामा संलग्न पात्रहरूको चरित्र चित्रण गर्न</p> <p>४.६ विषयवस्तुलाई आधार बनाएर प्रश्न निर्माण गर्न</p>
--	--

लेखाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. भोटभाषामा विषयवस्तुको लिखित वर्णन गर्न	<p>१.१ भोटभाषाका वर्ण विन्यास (हिज्जे) र लेख्य चिह्नहरू मिलाई सफा र स्पष्टसँग लेख्न</p> <p>१.२ भोटभाषामा विभिन्न विषयहरूमा ससाना अनुच्छेद लेख्न</p> <p>१.३ भोटभाषामा आफूले देखे सुनेका घटना र पढेका विषयवस्तुका बारेमा लिखित वर्णन गर्न</p>
२. भोटभाषाका विषयवस्तुको संश्लेषण र विश्लेषण गर्न	<p>२.१ भोटभाषामा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्तिहरूको बुँदा टिपोट गर्न</p> <p>२.२ भोटभाषामा प्रस्तुत विषयवस्तुका आधारमा सारांश लेख्न</p> <p>२.३ भोटभाषामा विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशहरूको व्याख्या, सप्रसङ्ग व्याख्या एवम् विवेचना गर्न</p>
३. भोटभाषामा विधागत लेखन अभ्यास गर्न	<p>३.१ भोटभाषामा व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा, शुभकामना जस्ता पत्रहरू लेख्न</p> <p>३.२ भोटभाषामा दैनिकी, संवाद, वक्तृता र निबन्ध लेख्न</p>
४. भोटभाषामा सिर्जनात्मक लेखन गर्न	<p>४.१ भोटभाषामा प्रचलित र सान्दर्भिक विभिन्न शब्द तथा उखान टुक्काहरूको अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>४.२ भोटभाषामा लिखित अभिव्यक्तिको क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालन गर्न ।</p> <p>४.३ निर्देशन तथा रुचिका आधारमा व्यावहारिक तथा स्वतन्त्र लेखन गर्न</p>

४. विषयवस्तुका विधा र क्षेत्र

कक्षा : ९

क्र सं	विधा/ पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	कार्यघण्टा
१.	कविता	देशभक्ति वा राष्ट्रप्रेम	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लय विषयवस्तु र यसको क्रम बोध देशको भौगोलिक तथा सामाजिक अवस्था सम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण देशभक्ति वा राष्ट्रप्रेम सम्बन्धी अनुच्छेद रचना कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	(क) सम्भोटा लिपि पहिचान र प्रयोग (ख) करण र अकरण	६
२.	कथा	लोककथा	<ul style="list-style-type: none"> कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध उखान तथा चुटुकिला बोध 	<ul style="list-style-type: none"> घटनाहरूको टिपोट पात्रहरूको चरित्र वर्णन उखान तथा चुटुकिलाको प्रयोग गरी घटना वर्णन लघुकथा लेखन (बुँदाका आधारमा) 	(क) शब्द निर्माण (ख) विरपरीतार्थी शब्द	६
३.	निबन्ध	सामाजिक (आत्मपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध कानुनसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार लेखन स्थानीय समाजको अवस्था चित्रण गरी निबन्ध लेखन स्थानीय समाज सुधारमा आधारित भई तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक लेखन 	(क) काल (ख) पर्यायवाची शब्द (ग) करण र अकरण	६
४.	जीवनी	राष्ट्रिय व्यक्तित्व	<ul style="list-style-type: none"> पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, 	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन 	(क) पदसङ्गति	६

		(ऐतिहासिक)	<p>अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध</p> <ul style="list-style-type: none"> इतिहाससम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 		
५.	चिठी	घरायसी	<ul style="list-style-type: none"> पत्रको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध दैनिक कार्यव्यवहार सम्बन्धी पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध निमन्त्रणा, बधाई, र शुभकामनाको ढाँचा र शैलीको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> पत्रको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन निमन्त्रणा, बधाई र शुभकामनाको लेखन अभ्यास 	(क) शब्दस्रोत (ख) पदवर्ग	६
६.	कथा	धार्मिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध उखान तथा चुट्किला बोध संस्कृतिसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> घटनाहरूको टिपोट पात्रहरूको चरित्र वर्णन सन्देशको प्रस्तुति संस्कार र संस्कृतिसम्बन्धी लघुकथा खोज र प्रस्तुति लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	(क) शब्दस्रोत र शब्दकोशीय प्रयोग	६
७.	कविता	धर्मप्रधान	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लय विषयवस्तु र यसको क्रम बोध शान्तिसम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण शान्ति सम्बन्धी अनुच्छेद रचना कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	भाव	६

८.	निबन्ध	प्राविधिक / व्यावसायिक (वस्तुपरक)	<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध ● निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध ● शिक्षासम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार लेखन ● विषयवस्तुको वर्णन ● खोज तथा परियोजनामा आधारित भई लघुप्रबन्ध लेखन 	वर्णविन्यास	६
९.	रूपक	धार्मिक संवाद	<ul style="list-style-type: none"> ● नाटकबाट विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, मञ्चीयता, चरित्र, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● लेखासम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● नाटकका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन ● नाटकका घटना तथा परिवेशको वर्णन ● नाटकको संवादात्मक अभिनय (विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ) ● संवाद लेखन 	काल र पक्ष	६
१०.	दैनिकी	शैक्षिक भ्रमण	<ul style="list-style-type: none"> ● विषय प्रस्तुतिको क्रम, र भाषाशैलीको बोध ● कठिन शब्दको अर्थबोध ● दैनिकीपरक पाठको ढाँचा र शैलीको अध्ययन ● लेखासम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, टिप्पणी लेखन ● स्वअनुभवमा आधारित दैनिकी लेखन ● प्रतिवेदन लेखन (कार्यक्रम, भ्रमण, घटना) 	वाक्यान्तरण	६
११.	निवेदन	कार्यालयीय	<ul style="list-style-type: none"> ● निवेदनको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध ● वैयक्तिक रूपमा गर्नुपर्ने प्रशासनिक कार्यालय भ्रमण विषयवस्तु सम्बन्धी 	<ul style="list-style-type: none"> ● निवेदनको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन ● सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदनाको लेखन अभ्यास 	(क) रूपायन (ख) पदसङ्गति	६

			पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध <ul style="list-style-type: none"> सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदनाको ढाँचा र शैलीको बोध 			
१२.	जीवनी	धार्मिक व्यक्तित्व (अन्तर्राष्ट्रिय)	<ul style="list-style-type: none"> पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध धार्मिक सहिष्णुता सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	वाच्य	६
१३.	वक्तृता	धार्मिक प्रवचन	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृताको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध अहिंसा सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृतामा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा वक्तृता लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास 	शब्दस्रोत तथा शब्दकोशीय प्रयोग	६
१४.	कविता	प्रकृति प्रधान/समाज प्रधान	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लय विषयवस्तु र यसको क्रम बोध प्रकृतिसम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण प्रकृतिसम्बन्धी अनुच्छेद रचना कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	पदवर्ग	६

१५.	कथा	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● उखान तथा चुटकिला बोध ● पञ्चशीलसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● सन्देशको प्रस्तुति ● पञ्चशीलसम्बन्धी लघुकथा खोज र प्रस्तुति ● लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	वर्णविन्यास	६
१६.	जीवनी	प्रेरक व्यक्तित्व (राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय)	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध ● धार्मिक सहिष्णुता सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन ● आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन ● जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	वाक्यान्तरण	६
जम्मा (सैद्धान्तिक)						९६
जम्मा (प्रयोगात्मक)						३२
कुल जम्मा						१२८

कक्षा : १०

क्र सं	विधा/ पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	कार्यघण्टा
१.	कविता	नीति प्रधान/ संस्कृति प्रधान	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लय ● विषयवस्तु र यसको क्रम बोध ● संस्कारसम्बन्धी गद्यांशबाट 	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लयबद्ध वाचन ● कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण 	(क) सम्भोटा लिपि पहिचान र प्रयोग (ख) करण र अकरण	६

			शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध	<ul style="list-style-type: none"> संस्कारसम्बन्धी अनुच्छेद रचना कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 		
२.	कथा	पौराणिक कथा	<ul style="list-style-type: none"> कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध उखान तथा चुटुकिला बोध 	<ul style="list-style-type: none"> घटनाहरूको टिपोट पात्रहरूको चरित्र वर्णन उखान तथा चुटुकिलाको प्रयोग गरी घटना वर्णन लघुकथा लेखन (बुँदाका आधारमा) 	(क) शब्द निर्माण (ख) विरपरीतार्थी शब्द	६
३.	निबन्ध	सांस्कृतिक (आत्मपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध भोटसाहित्य सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार लेखन भोट भाषासमहित्यको अवस्था चित्रण गरी निबन्ध लेखन मातृभाषाको प्रयोगमा आधारित भई तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक लेखन 	(क) काल (ख) पर्यायवाची शब्द (ग) करण र अकरण	६
४.	जीवनी	साहित्यकार वा कलाकार	<ul style="list-style-type: none"> पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध थाड्कासम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन कुनै धार्मिक व्यक्तित्वको जीवनी लेखन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	(क) पदसङ्गति	६
५.	चिठी	व्यापारिक	<ul style="list-style-type: none"> पत्रको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध दैनिक कार्यव्यवहार सम्बन्धी पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध अभिनन्दनपत्र तथा सम्मानपत्रको ढाँचा 	<ul style="list-style-type: none"> पत्रको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन अभिनन्दनपत्र तथा सम्मान पत्रको लेखन अभ्यास 	(क) शब्दस्रोत (ख) पदवर्ग	६

			र शैलीको बोध			
६.	कथा	बाल मनोविज्ञान	<ul style="list-style-type: none"> ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● सन्देशबोध ● विज्ञानसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● सन्देशको प्रस्तुति ● विज्ञानसम्बन्धी तथ्यको खोज र प्रस्तुति ● लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	(क) शब्दस्रोत र शब्दकोशीय प्रयोग	६
७.	कविता	प्रकृति प्रधान/ समाज प्रधान	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लय ● विषयवस्तु र यसको क्रम बोध ● वनस्पतिसम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लयबद्ध वाचन ● कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण ● प्राकृतिक सम्पदा संरक्षणसम्बन्धी अनुच्छेद रचना ● कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	भाव	६
८.	निबन्ध	कृषि (वस्तुपरक)	<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध ● निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध ● खाद्य परिकारसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार लेखन ● विषयवस्तुको वर्णन ● खोज तथा परियोजनामा आधारित भई लघुप्रबन्ध लेखन 	वर्णवित्यास	६

९.	रूपक	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> नाटकबाट विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, मञ्चीयता, चरित्र, संवाद र भाषाशैलीको बोध वस्त्र वा पहिरनसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> नाटकका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन नाटकका घटना तथा परिवेशको वर्णन नाटकको संवादात्मक अभिनय(विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ) संवाद लेखन 	काल र पक्ष	६
१०.	दैनिकी	यात्रावर्णन	<ul style="list-style-type: none"> विषय प्रस्तुतिको क्रम, र भाषाशैलीको बोध कठिन शब्दको अर्थबोध दैनिकीपरक पाठको ढाँचा र शैलीको अध्ययन सञ्चारप्रविधिसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, टिप्पणी लेखन स्वअनुभवमा आधारित दैनिकी लेखन प्रतिवेदन लेखन (कार्यक्रम, भ्रमण, घटना) 	वाक्यान्तरण	६
११.	मनोवाद	धार्मिक देशना	<ul style="list-style-type: none"> मनोवादको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध लेख्यचिह्नको प्रयोगक्षेत्रको बोध ध्यान वा चिन्तनसम्बद्ध विषयवस्तु सम्बन्धी पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> मनोवादको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन आवश्यकता सन्दर्भका आधारमा लेख्यचिह्नको प्रयोग ध्यान वा चिन्तनसम्बद्ध विषयवस्तुसम्बन्धी लेखन अभ्यास 	(क) रूपायन (ख) पदसङ्गति	६
१२.	जीवनी	अनुकरणीय व्यक्तित्व	<ul style="list-style-type: none"> पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध स्वास्थ्य र सरसफाइ सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति स्वास्थ्य र सरसफाइ सम्बन्धी विषयवस्तुको प्रस्तुति 	वाच्य	६

१३.	वादविवाद	आध्यात्मिक चिन्तन र भौतिक संसार	<ul style="list-style-type: none"> ● वादविवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध ● तर्कको खण्डन र मण्डन ● उद्योग सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● वादविवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट ● हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति ● निर्दिष्ट विषयमा वादविवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय ● छलफल, बहस आदिको अभ्यास 	शब्दस्रोत तथा कोशीय प्रयोग	६
१४.	कविता	धर्म प्रधान	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लय ● विषयवस्तु र यसको क्रम बोध ● दान र क्षमासम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लयबद्ध वाचन ● कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण ● दान र क्षमासम्बन्धी अनुच्छेद रचना ● कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	पदवर्ग	६
१५.	कथा	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● उखान तथा चुटकिला बोध ● सत्य र आचारसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● सन्देशको प्रस्तुति ● सत्य र आचारसम्बन्धी लघुकथा खोज र प्रस्तुति ● लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	वर्णविन्यास	६
१६.	जीवनी	प्रेरक व्यक्तित्व - महिला : राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय)	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध ● महिला सम्मान सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन ● आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै महिला वा भिक्षुणीको जीवनी लेखन ● जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	वाक्यान्तरण	६

जम्मा (सैद्धान्तिक)	९६
जम्मा (प्रयोगात्मक)	३२
कुल जम्मा	१२८

समग्रमा भोटभाषा विषयको विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रममा विभिन्न विधाका पाठहरू समावेश गर्दा विषयक्षेत्र र अभिव्यक्तिगत विविधताविच सन्तुलन, भाषाको समसामयिक प्रयोग, स्तरानुरूपता, रुचिपूर्णता आदिलाई ध्यान दिइने छ। व्याकरण, हिज्जे (वर्णविन्यास) र लेख्यचिह्न र शब्द भण्डार सम्बन्धमा निम्नानुसारको व्यवस्था गरिएको छ :

(क) व्याकरण

अनिवार्य नेपालीमा व्याकरण समावेश गर्नुको अभिप्राय यसको सैद्धान्तिक ज्ञान गराउनु होइन। विधाका पाठहरूको प्रकृतिअनुसारका व्याकरणसम्बद्ध तालिकाको पहिचान र तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्ने क्षमता विकासका लागि यसलाई समावेश गरिएको हो। व्याकरण भनेको भाषा प्रयोगमा अन्तर्निहित संरचना एवम् व्यवस्था भएकाले यसलाई पाठभन्दा अलग राखेर हेर्नु उपयुक्त हुँदैन। तसर्थ क्षेत्र र क्रम तालिकामा छुट्टै उल्लेख गरिए पनि व्याकरणलाई पाठसँग एकीकृत गरी शिक्षण गर्ने दृष्टिकोण लिइएको छ।

(ख) हिज्जे (वर्ण विन्यास) र लेख्यचिह्न

हिज्जे (वर्ण विन्यास) अन्तर्गत पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी हिज्जेको अभ्यास गराउने दृष्टिकोण राखिएको छ। हिज्जेको शिक्षण गर्दा नियम सिकाउनुभन्दा पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूको वर्णविन्यास पहिचान गर्ने, शब्दसूची हेर्ने र शब्दकोशको प्रयोग गर्ने बानी बसाल्ने पक्षमा जोड दिइने छ। लेख्यचिह्नहरूको प्रयोगमा चाहिँ पाठमा प्रयुक्त लेख्यचिह्नको पहिचान गरी निर्धारित लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्ने पक्षमा जोड दिइएको छ।

(ग) शब्दभण्डार

पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी विभिन्न विषयक्षेत्रका शब्द भण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ। शब्दका विभिन्न अर्थ सम्बन्धहरू र विषय क्षेत्रगत विविधतालाई ख्याल राखी शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भ पूर्ण प्रयोगमा जोड दिइने छ। यस क्रममा प्रयुक्त र तत्सम्बन्धी उखानटुक्काहरूको प्रयोगलाई पनि समावेश गर्ने प्रयास भएको छ।

५. परियोजना तथा सिर्जनात्मक कार्य

विषयगत रूपमा निर्धारण गरिएको कुल मूल्याङ्कनमध्ये २५ अङ्क निर्धारण गरिएको यस कार्यअन्तर्गत सिर्जनात्मक लेखन, पुस्तक समीक्षा र प्रतिवेदन लेखन कार्यद्वारा मूल्याङ्कन गरिने छ :

(अ) सिर्जनात्मक लेखन : कुनै पनि विधा (कविता, कथा, निबन्ध, नाटक, आत्मजीवनी) मा सिर्जनात्मक कार्य गराउनुअघि सो विधा लेख्ने विधि वा तरिकाबारे शिक्षकले अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न गर्नुपर्ने छ ।

(आ) कृति समीक्षा : यो कार्य गर्न दिनुभन्दा अघि :

१. कृति समीक्षा गर्नुका उद्देश्य र प्रयोजनबारे शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई बताइदिनुपर्ने छ ।

२. कृति समीक्षाका प्रकारहरू बताई ढाँचा तयार गर्न लगाउनुपर्ने छ ।

(इ) प्रतिवेदन लेखन : शिक्षकले प्रतिवेदन लेखनको ढाँचा स्पष्ट पारी विद्यार्थीहरूलाई सम्बन्धित विषयमा तथ्य वा तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रतिवेदन लेख्न लगाउनुपर्ने छ ।

क्र.सं.	कार्य	व्याख्या	अङ्क
१.	सिर्जनात्मक लेखन	(क) मुख्य मुख्य बुँदा दिएर आदि, मध्य र अन्त्य मिलाई कथा लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने अथवा (ख) कुनै समसामयिक महत्त्वका विषयवस्तु वा शीर्षक दिएर लयबद्धको कविता रचना गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने अथवा (ग) कुनै विषय दिएर ढाँचा ख्याल गरी निबन्ध लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने अथवा (घ) आफ्ने जीवनका महत्त्वपूर्ण घटना समेटी आत्मजीवनी लेख्न लगाउने अथवा (ङ) कुनै ठाउँको यात्रा वर्णन लेख्ने शैली सिकाएर नियत्रा लेख्न लगाउने वा कक्षा प्रस्तुति गर्न लगाउने (च) कुनै विषय दिएर ढाँचा ख्याल गरी एकाङ्की लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने	१६
२.	कृति समीक्षा	बाल आख्यान वा बाल कविताका सामग्री दिई कृति समीक्षा गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने	८
३.	प्रतिवेदन लेखन	कुनै साहित्यिक कार्यक्रम वा घटनाबारे तथ्य सङ्कलन गर्न लगाई सोको प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने तथा कुनै साहित्यिक	८

	कार्यक्रमका बारेमा कार्यशाला सञ्चालन गर्ने ।	
जम्मा		३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सिकाइ सहजीकरण पाठ्यक्रमलाई कक्षाकोठामा प्रभावकारी रूपमा हस्तान्तरण गर्ने विधि हो । भाषा शिक्षणमा भाषिक सिपको विकासका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपरिहार्य हुन्छ । भाषा शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीलाई सक्रिय गराएर सिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया पाठ्यक्रमको उद्देश्य, विषयवस्तु, विद्यार्थीको पृष्ठभूमि, स्थानीय स्रोत साधनको उपलब्धता आदिमा निर्भर हुन्छ । यो व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा पनि आधारित हुन्छ । यस पाठ्यक्रममा सिकाइ सहजीकरणका सिपमा आधारित विधागत शिक्षणमा जोड दिइने छ । भाषा शिक्षण भाषाका सिपहरूको शिक्षण हो । भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको एकीकृत शिक्षण गरेर नै भाषाको शिक्षण गरिन्छ । साहित्यिक विधा तथा प्रयोजनपरक पाठका माध्यमबाट भाषिक सिपको शिक्षण गर्नु भाषा सिकाइको मूल पक्ष हो । भाषा शिक्षणमा साहित्यिक विधा र प्रयोजनपरक भेदहरूको निम्नानुसार उपयोग गरिन्छ :

(क) कविता

कविता भाषाको लययुक्त भेद हो । कविताको शिक्षण गर्दा लयबोध, शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्य) बोध, भावबोध, व्याख्या जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । कविता शिक्षण गर्दा पूर्व तयारी, पठनवा श्रवण र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पठन पृष्ठभूमि, उद्देश्य निर्धारण, प्रश्नको सूची, प्रश्नोत्तर, भावबोध जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । यसका लागि नमुना कविता दिई अनुकरणात्मक लेखन गराउने र सिर्जनात्मक अभ्यास पनि गराउनुपर्दछ ।

(ख) कथा

कथा आख्यानात्मक विधा हो । आख्यानात्मक स्वरूपका कारण कथा रुचिपूर्ण हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा उच्चारण, गति, यतिसहित हाउभाउपूर्ण पठन गराइन्छ । कथाबाट कथाकथन, घटना वर्णन, घटना टिपोट, बोध, प्रश्नोत्तर, भाव वर्णन र अनुकरणात्मक तथा स्वतन्त्र सिर्जनात्मक अभ्यास गराउनुपर्छ । पठन क्रियाकलापलाई योजनाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गराउन कथा विधा उपयोगी हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा पूर्वपठन, पठन र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पूर्वानुमान गर्ने, सहकार्यात्मक पठन, छलफल र प्रस्तुतीकरण गर्ने तथा प्रश्न निर्माण गराउने क्रियाकलाप पनि गराउनुपर्छ ।

(ग) निबन्ध

निबन्ध गद्य विधा हो । निजात्मक र वस्तुपरक अनुभूतिका लागि निबन्ध उपयुक्त विधा हो । निबन्ध शिक्षण गर्दा शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, पठनबोध, विषयबोध, बुँदाटिपोट, व्याख्या, सारांश, प्रश्नोत्तर, अनुच्छेद लेखन र स्वतन्त्र लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । यो लेखाइ सिप विकासका लागि उपयुक्त विधा हो । परियोजना कार्य, घटना अध्ययन, कक्षा छलफल र प्रस्तुतीकरण जस्ता क्रियाकलाप गराएर निबन्ध लेखन क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

(घ) जीवनी

जीवनी भाषाको गद्य भेद हो । जीवनीबाट विद्यार्थीलाई घटना वर्णन, घटना लेखन, बुँदाटिपोट, प्रश्नोत्तर, सारांश लेखन र जीवनी लेखन जस्ता अभ्यास गराउनुपर्छ । जीवनी लेखनसँगसम्बद्ध गराएर अन्तर्वार्ता, परियोजना कार्य, घटना अध्ययन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । जीवनी शिक्षणबाट मूलतः भाषाका पढाइ र लेखाइ सिपको विकास हुने भए पनि लेखन अभ्याससम्बन्धी क्रियाकलाप बढी प्रभावकारी हुन्छ । यसका लागि नमुना जीवनी प्रस्तुत गर्दै अनुकरणात्मक जीवनीमा अभ्यास गराई स्वतन्त्र अभ्यास गराउनुपर्छ ।

(ङ) रूपक

रूपक भनेको अभिनयात्मक विधा हो । यसमा पात्रले परिस्थिति, अवस्था, विषयवस्तु र व्यक्ति विशेषको चारित्रिक भूमिकालाई ध्यानमा राखेर हाउभाउसहित भूमिका निर्वाह गर्छ । यो कथ्य भाषासँग सम्बन्धित भएकाले मौखिक अभिव्यक्तिका माध्यमले व्यक्तिका भावना, चारित्र आदिको प्रदर्शन गरिन्छ । नाटक, एकाङ्की, संवाद, वादविवाद,

मनोवाद, वक्तृता आदिका माध्यमबाट रूपकीय प्रस्तुति गरिन्छ । तसर्थ रूपकको प्रकारअनुसार हाउभाउ प्रदर्शन गरी विचारको प्रस्तुतीकरण र व्यवहार गर्ने, अभिनयात्मक ढङ्गबाट अरूले गरेका व्यवहारको अनुकरण गर्ने, जीवन्त रूपमा मौखिक भाषाको प्रयोग गर्ने, तार्किक क्षमताको विकास गर्ने जस्ता क्रियाकलापबाट रूपक शिक्षण गर्नुपर्छ । साथै अभिनयात्मक कलाका अतिरिक्त रूपक विधाबाट अन्य भाषिक सिपको पनि अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

(च) बोध अंश

दैनिक जीवनमा प्रयोगमा आउने विभिन्न समसामयिक विषयवस्तुका ज्ञान, सिप एवम् विविध प्राविधिक र पारिभाषिक शब्दका माध्यमबाट भाषा सिकाइमा सहजता प्रदान गर्नका लागि यस तहमा प्रयोजनपरक रचनाहरू समावेश गरिएको छ । यसमा सिकारूका दैनिक जीवनयापन र व्यावसायिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, अभिवृद्धि, मूल्य र काम गर्ने तत्परतालाई व्यावहारिक रूपले उपयोग गर्न सक्ने गरी स्वास्थ्य, कृषि, वन तथा वातावरण, पर्यटन, सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि, समाज, संस्कृति र शिक्षा, कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन, उद्योग र वाणिज्य जस्ता विषयमा आधारित रचनालाई समावेश गरिएको छ । यस्ता रचनाका माध्यमबाट विद्यार्थीले वाणिज्य, अर्थ, विज्ञान, स्वास्थ्य, कानून, शिक्षा, योग जस्ता विषयको रचनात्मक, प्रयोजनपरक भाषिक प्रयोग र संरचनाको अभ्यास गराइने छ । प्रयोजनपरक पाठहरूलाई रोचक बनाउनका लागि साहित्यिक विधाका रूपमा प्रस्तुत गरिने छ । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विभिन्न प्रयोजनपरक शीर्षक दिई तिनमा अनुकरणात्मक, निर्देशनात्मक र स्वतन्त्र लेखनको अभ्यास गराइन्छ । उदाहरणमा आधारित पाठ वा रचनाको अभ्यास, पाठको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति, समूह छलफल र प्रस्तुतीकरण, परियोजना र खोजमूलक कार्य गराउने अभ्यास गराउनुपर्दछ । त्यस्तै आवश्यकतानुसार प्रचलित र सान्दर्भिक विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध उपयोगी सामग्रीको अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुई किसिमका प्रक्रिया अपनाइने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक र बाह्य गरी दुई तरिका अवलम्बन गरिने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा उपयोग गरिएका विभिन्न प्रक्रिया, साधनहरू तथा तिनको अभिलेखीकरणलाई समेत आधार बनाउन सकिने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै निरन्तरता मानिने भएकाले यसलाई निरन्तर मूल्याङ्कनका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । स्तरोन्नति तथा कक्षोन्नतिका लागि शैक्षिक सत्रको अन्तमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन अन्तिम परीक्षाका माध्यमबाट गरिने छ । निर्माणात्मक वा निरन्तर मूल्याङ्कनमा क्षेत्रीय अध्ययन, परियोजना कार्य, अध्ययन भ्रमण, घटना अवलोकन तथा अध्ययन, सिर्जनात्मक तथा रचनात्मक कार्य, विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्राप्त सान्दर्भिक सामग्रीको अध्ययन र प्रस्तुति, सिकारूका कार्यकलापको निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, भाषिक व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखीकरण जस्ता साधनहरूको उपयोग गरिने छ ।

भोटभाषाको मूल्याङ्कनमा सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिमा लेखिएका भाषिक सिपको मापन गरिने छ । विद्यार्थीको भाषिक सिपगत सक्षमताको मापनगर्ने प्रश्नहरूको निर्माण गर्दा व्याकरण र शब्दभण्डारसम्बन्धी प्रश्नहरूसमेत भाषिक एकाइ र रचनामा केन्द्रित गरिने छ । व्याकरणको मूल्याङ्कन कार्यमूलक प्रकृतिको हुने छ । प्रश्नहरू विद्यार्थीको भाषिक दक्षताका अतिरिक्त रचनात्मक र समालोचनात्मक क्षमतालाई पनि सम्बोधन गर्ने खालका हुने छन् ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्यसञ्चयिका फाइल बनाई सोका आधारमा उनीहरूको कार्य र उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कन साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राखी त्यही अभिलेखका आधारमा सिकाइस्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ । आवश्यकतानुसार सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महोवपूर्ण भूमिका

रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५% छुट्याइएको छ । यस विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा सहभागिता, कक्षाकार्य/परियोजना कार्य, विषयवस्तुको मूल्याङ्कन तथा आन्तरिक परीक्षाबाट प्राप्त विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई समेटिनु पर्दछ । यस खण्डको मूल्याङ्कन विद्यार्थीले व्यक्तिगत तथा समूह कार्य तथा परियोजनाको गुणस्तरको आधारमा विद्यालय तहमा गठन गरिने मूल्याङ्कन समितिले गर्ने छ भने तोकिएको निकायबाट यसको प्राविधिक परीक्षण हुने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा १० प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा १० मा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

-०-

१०. तिब्बती भाषा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

तिब्बती भाषा

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Tib. 163 (कक्षा ९)

Tib. 164 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

भाषाले पढ्न, बुझ्न, धारणा विकास गर्न र अभिव्यक्तिका माध्यमबाट क्रियात्मक व्यवहारको अभ्यास गर्न सहयोग गर्छ। भाषिक अभिव्यक्तिलाई प्रस्तुति, सञ्चार र प्रयोगको संश्लेषित स्वरूपमा उपयोग गरिन्छ। सञ्चार तथा प्रयोगकै आधारमा लिपि, उच्चारण मानक, अक्षर संरचना, लेखन पद्धति, शब्दभण्डार र व्याकरणको प्रयोग जस्ता भाषिक अभिव्यक्तिका अत्यावश्यकिय पक्षलाई व्यवस्थित तथा उपयोग गर्ने गरिन्छ। यसर्थ तिब्बती भाषा र साहित्यका माध्यमबाट जीवनका व्यवहारोपयोगी मूल्यमान्यताका साथै नवीनतम सिद्धान्त तथा शैलीमा आधारित भई भाषिक ज्ञान र प्रयोगमा दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने उद्देश्यका साथ कक्षा ९ र १० को तिब्बती भाषा विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) मा तिब्बती भाषा विषयको यस पाठ्यक्रममा तिब्बती भाषासाहित्यका प्रचलित कथा, कविता, जीवनी, निबन्धलगायतका विधा र तिनको क्रियात्मक अभ्याससम्बद्ध विषयवस्तुहरूलाई समावेश गरिएको छ। यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा छ।

तिब्बती भाषा विषयको पाठ्यक्रममा भाषिक ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्यमान्यता, सिकाइ प्रक्रिया, भाषिक सिपगत सन्तुलन, अन्तरसम्बन्धित भाषिक सिकाइ क्षेत्रहरूलगायतको एकीकरणमा जोड दिइएको छ। भाषिक सामर्थ्य, सञ्चार, अभिव्यक्ति कौशल, सिकाइका आधारभूत पक्ष तथा स्तरगत भाषिक सम्पादन जस्ता कार्यगत पक्षलाई समेत समेटी तिब्बती भाषा विषयको यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो। यसले विद्यार्थीको संज्ञानात्मक क्षमता, पठन कौशल, रचना कौशल र शब्दभण्डार अभिवृद्धि जस्ता पक्षमा जोड दिइएको छ। त्यसैले तिब्बती भाषाको प्रभावकारी सिकाइका लागि उक्त विषयक्षेत्र तथा विषयवस्तुका सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक पक्षमा आधारित भई विद्यार्थीकेन्द्रित सहजीकरण विधि तथा प्रक्रियामा जोड दिइएको छ। यस तहमा तिब्बती भाषासाहित्यका विभिन्न विधाको उपयोग गर्दै साहित्यिक रचनाको बोध, तिनको आस्वादन, शब्दशक्ति, अभिव्यक्ति दक्षता र विश्लेषणात्मक सिपको अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। तिब्बती भाषा (ऐच्छिक) विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनविचको सन्तुलनलाई विशेष रूपमा जोड दिइएको छ।

यस पाठ्यक्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अघिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ। यसमा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ।

२. सक्षमता

माध्यमिक तह कक्षा ९ र १० मा तिब्बती भाषा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरूले निम्नलिखित कार्यहरू गर्न समर्थ हुने छन् :

१. मौखिक, लिखित एवम् सञ्चार माध्यमबाट तिब्बती भाषामा प्रसारित एवम् प्रकाशित विषयवस्तुको सुनाइ, पढाइ र प्रतिक्रिया
  २. कल्पना, सिर्जना, स्वप्रत्यावर्तन र तार्किक समालोचनाका आधारमा तिब्बती भाषामा मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति
  ३. तिब्बती भाषामा शैक्षिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा वैयक्तिक उद्देश्यमा आधारित भई मौखिक र लिखित सञ्चार
  ४. अन्तरभाषिक र सांस्कृतिक मूल्यप्रति सचेततापूर्ण तिब्बती भाषामा भाषिक व्यवहार प्रदर्शन
  ५. प्रवचन, तर्क प्रस्तुति तथा संवादका क्रममा प्रवाहका साथ तिब्बती भाषाको प्रयोग
  ६. आफ्ना विचारहरूको स्पष्ट, विश्लेषणात्मक र संश्लेषणात्मक रूपमा अभिव्यक्ति
  ७. अन्तर्क्रिया, खोज, मूल्याङ्कन र परियोजना कार्यका माध्यमबाट भाषिक सिपको विकास तथा सन्दर्भगत प्रयोग
  ८. भाषाका सिप तथा साहित्यिक विधाका पाठहरूका विषयवस्तुको समीक्षा
  ९. स्रोतहरूको अवस्था, प्रस्तुतिको योजना तथा परिवेशअनुसार विचारको प्रस्तुति
३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९

माध्यमिक तह (कक्षा ९) मा तिब्बती भाषा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरूले निम्नलिखित कार्यहरू गर्न समर्थ हुने छन् :

सुनाइ र बोलाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. तिब्बती भाषाका मौखिक एवम् श्रव्यसामग्री र सञ्चारमाध्यमबाट प्रसारित विषयवस्तु सुनी प्रतिक्रिया दिन	१.१ शब्द तथा वाक्यमा प्रयोग भएका तिब्बती भाषाका सावाँ अक्षर, व्यञ्जन र स्वर वर्णहरू पहिल्याउन र सोहीअनुरूप उच्चारण गर्न १.२ तिब्बती भाषाका शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न र वाक्यमा प्रयोग गरी भन्न १.३ तिब्बती भाषामा विभिन्न प्रकारका मौखिक अभिव्यक्ति सुन्न १.४ साहित्यिक विधा, श्रव्यसामग्री, सञ्चारमाध्यम, विभिन्न पाठ र विषय सुनेर प्रतिक्रिया दिन १.५ छलफल र प्रश्नोत्तरका क्रममा आफ्नो विचार व्यक्त गर्न

	१.६ सुनेका विषयवस्तुलाई विधागत ढाँचामा प्रस्तुत गर्न
२. सिलसिला मिलाई तिब्बती भाषामा विचार प्रस्तुत गर्न	२.१ स्रोताको अवस्था र परिवेशअनुसार स्वविचार प्रस्तुत गर्न २.२ गति, यति, लय र हाउभाउलाई ख्याल गरी गीती वा कवितात्मक लयमा मौखिक अभिव्यक्ति गर्न २.३ तिब्बती भाषामा सन्दर्भअनुसार उखानटुक्काको प्रयोग गरी बोल्न २.४ देखे सुनेका, अनुभव गरेका र पढेका विषयवस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयबारेमा सिलसिला मिलाई तिब्बती भाषामा मौखिक वर्णन गर्न २.५ समूह छलफल, प्रस्तुति, मौखिक सूचना, तार्किकता आदिको ख्याल गरी विचार प्रस्तुत गर्न २.६ कल्पना र यथार्थमा आधारित भई विषयवस्तु वा घटना विस्तार गर्न २.७ परिचित व्यक्ति परिचय र योगदान भन्न
३. श्रुतिबोधबाट सिकेका विषयवस्तु प्रस्तुत गर्न	३.१ तिब्बती भाषाका मौखिक अभिव्यक्ति, श्रव्यसाग्री र सञ्चारमाध्यम सुनी विषयवस्तु, सन्दर्भ तथा परिवेश पहिचान, बोध र विषय विस्तार गर्न ३.२ तिब्बती भाषामा संवाद, वादविवाद, वक्तृतालगायतका क्रियाकलापमा सक्रिय रूपले सहभागिता दर्साउन ३.४ तिब्बती भाषामा अभिव्यक्त भएका विषयवस्तु बुझी मौलिक शब्दमा पुनर्कथन गर्न
४. मौखिक प्रस्तुति सुनी आफ्नै शब्दमा सार तथा सन्देश बताउन	४.१ तिब्बती भाषामा आफूले भन्न चाहेका कुरा शिष्ट र उपयुक्त शैलीमा प्रस्तुत गर्न ४.२ विषयवस्तुलाई मौलिक शैलीमा व्याख्या तथा विश्लेषण गर्न ४.३ विभिन्न विषयवस्तु सुनी पात्र, परिवेश वा सन्दर्भ बताउन ४.४ विभिन्न विषयवस्तु र घटनाका आधारमा सन्देश बताउन ४.५ विषयवस्तु र घटना सुनेर सार भन्न

पढाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. शुद्धता र गति वृद्धि गर्ने गरी मुद्रित तथा लिखित सामग्री पढ्न	१.१ तिब्बती भाषाका लिखित तथा मुद्रित सामग्रीलाई गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वर वाचन गर्न १.२ सन्दर्भ, संवेग तथा परिवेशअनुसार तिब्बती भाषाका लिखित तथा

	<p>मुद्रित पढ्न</p> <p>१.३ गति वृद्धि गर्ने गरी तिब्बती भाषाका लिखित तथा मुद्रित सामग्रीको छिटो छिटो पढ्न</p> <p>१.४ साहित्यिक विधा, पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंश बोध, व्याख्या, विश्लेषण र समानान्तर लेखन गर्न सक्ने गरी पढ्न</p>
२. उद्देश्य र प्रयोजनलाई ख्याल लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढ्न	<p>२.१ पाठको संरचना, उद्देश्य, सूचना तथा विषयको अनुमानित अभिप्राय पहिल्याउन सक्ने गरी पढ्न</p> <p>२.२ पाठमा प्रयुक्त भाषाशैली, लेख्यचिह्न र तार्किक पक्षको ख्याल गरी पढ्न</p> <p>२.३ प्रयोजनअनुसार प्रस्तुत भएका पाठ पढी शब्दभण्डार वृद्धि गर्न</p> <p>२.४ लिखित तथा मुद्रित सामग्रीको प्रयोजन ख्याल गरी पढ्न</p>
३. सिकाइको प्रयोग र विस्तार गर्ने सक्ने गरी पाठ वा सामग्री पढ्न	<p>३.१ पाठमा समावेश भएका सामाजिक सांस्कृतिक सन्दर्भका बारेमा प्रतिक्रिया दिन सक्ने गरी पढ्न ।</p> <p>३.२ पूर्वानुमान र निष्कर्ष वा सारांश प्रस्तुत गर्न सक्ने गरी पाठ पढ्न</p> <p>३.३ विषय विस्तार र थप विषयवस्तु अनुमान गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p> <p>३.४ हिज्जे सुधार र सम्पादन गर्न सक्ने गरी लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढ्न</p>
४. पाठ्य तथा सन्दर्भ सामग्री पढी बोधगत क्रियाकलाप गर्न	<p>४.१ पाठ्य तथा सन्दर्भ सामग्री सामग्री पढेर विषयवस्तुका बारेमा बताउन</p> <p>४.२ पाठ्य तथा सन्दर्भ सामग्रीका आधारमा संरचना र घटनाक्रम चिन्न</p> <p>४.३ पाठ्य तथा सन्दर्भ सामग्रीमा प्रस्तुत विषयवस्तु एवम् भाषिक पक्षका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्न</p> <p>४.४ पाठ्य तथा सन्दर्भ सामग्री पढेर भाव प्रस्तुत गर्न</p> <p>४.५ विषयवस्तु वा घटनामा संलग्न पात्रहरूको चरित्र चित्रण गर्न</p> <p>४.६ विषयवस्तुलाई आधार बनाएर प्रश्न निर्माण गर्न</p>

लेखाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. तिब्बती भाषामा विषयवस्तुको लिखित वर्णन गर्न	१.१ वर्णविन्यास (हिज्जे) का नियम र लेख्यचिह्नको प्रयोगलाई ख्याल गरी तिब्बती भाषामा सफा, शुद्ध र स्पष्टसँग लेख्न

	<p>१.२ तिब्बती भाषामा विभिन्न विषयहरूमा वाक्य र अनुच्छेद रचना गर्न</p> <p>१.३ आफूले देखे सुनेका, अनुभव गरेका घटना र पढेका विषय वस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न</p> <p>१.४ लेखिएका सामग्रीको सम्पादन र परिष्कार तथा पुनः सम्पादन र पुनः परिष्कार गरी लेख्न</p>
२. तिब्बती भाषामा प्रस्तुत विषयवस्तुको लिखित समीक्षा गर्न	<p>२.१ विभिन्न प्रकारका सूचना सङ्कलन गरी तिनको सङ्गठन र संश्लेषण गरी लेखन</p> <p>२.२ कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न</p> <p>२.३ उद्देश्यमूलक सूचना र विषयवस्तुका बारेमा प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न, अभिलेख राख्न, वर्णन गर्न र विश्लेषण गर्न</p> <p>२.४ साहित्यिक विधा र पाठहरूको विश्लेषण तथा विशिष्ट अंशहरूको व्याख्या र सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न</p>
३. तिब्बती भाषामा विधागत लेखन अभ्यास गर्न	<p>३.१ तिब्बती भाषामा लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालन गर्न ।</p> <p>३.२ तिब्बती भाषामा व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा, शुभकामना जस्ता पत्रहरू लेख्न</p> <p>३.३ तिब्बती भाषामा दैनिकी, संवाद, वक्तृता र निबन्ध लेख्न</p>
४. तिब्बती भाषामा सिर्जनात्मक लेखन गर्न	<p>४.१ तिब्बती भाषामा प्रचलित र सान्दर्भिक विभिन्न शब्द तथा उखान टुक्काहरूको अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>४.२ निर्देशन तथा रुचिका आधारमा व्यावहारिक तथा स्वतन्त्र लेखन गर्न</p>

कक्षा १०

सुनाइ र बोलाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. श्रुतिकथन र श्रुतिबोधका आधारमा सञ्चार गर्न	<p>१.१ तिब्बती भाषाका प्रयोग मूल वर्ण तथा गाढा वर्ण तथा जोडिएका अक्षर प्रयोग भएका शब्दहरूको श्रुतिकथन गर्न</p> <p>१.२ ओचन, आमे, तथा ख्यूक लिपिका वर्णगत ध्वनि सुन्न र भन्न</p> <p>१.३ तिब्बती भाषामा मौखिक अभिव्यक्ति सुनी भिन्न वर्ण र उस्तै अर्थ दिने शब्द पहिचान गर्न</p> <p>१.४ तहअनुसारका श्रव्य तथा श्रव्यदृश्य सामग्रीका आधारमा श्रुतिबोध</p>

	<p>गर्न</p> <p>१.५ तिब्बती भाषाका विषयवस्तु सुनेर आफ्नो विचार व्यक्त गर्न</p> <p>१.६ सुनेका विषयवस्तुलाई विधागत ढाँचामा भन्न</p>
२. सन्दर्भ र परिवेशलाई ख्याल गरी तिब्बती भाषामा विषयवस्तु वर्णन गर्न	<p>२.१ तिब्बती भाषामा सन्दर्भअनुसार उखानटुक्काको प्रयोग गरी विषयवस्तु वर्णन गर्न</p> <p>२.२ तिब्बती भाषामा हाउभाउ, चेष्टा, आघात, लय, अभिनय आदिको ख्याल गरी विभिन्न प्रकारका अभिव्यक्ति सुनी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>२.३ तिब्बती भाषासाहित्यमा प्रचलित सामाजिक तथा सांस्कृतिक विषयबारेमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न</p> <p>२.४ निर्धारित विषयवस्तुलाई निर्देशित वा स्वतन्त्र शैली वा स्वरूपमा भन्न</p> <p>२.५ कल्पना यथार्थमा आधारित भई विषयवस्तु वा घटनाका आधारमा सुनेर तार्किक रूपमा आफ्नो विचार व्यक्त गर्न</p> <p>२.६ प्रवचन वा वक्तृता सुनी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>२.७ सुनेका विषयवस्तुलाई अनुभवका आधारमा तुलना वा विश्लेषण गरी भन्न</p>
३. सिकाइलाई अभ्यास र स्वमूल्याङ्कनका आधारमा प्रस्तुत गर्न	<p>३.१ कुराकानी, प्रश्नोत्तर, छलफल आदिबाट सिकाइको विस्तार वा पुनर्सङ्गठन गर्न</p> <p>३.२ मनोवाद र अभिव्यक्तिसम्बद्ध क्रियाकलापबाट सिकाइको मापन र सुधार गर्न</p> <p>३.३ तिब्बती भाषामा मौखिक रूपमा अभिव्यक्त भएका विषयवस्तु बुझी सारांश बताउन</p> <p>३.४ तिब्बती भाषामा आफूले भन्न चाहेका कुरा शिष्ट र उपयुक्त शैलीमा अभिव्यक्ति दिन</p>
४. सुनाइ तथा बोलाइसम्बद्ध क्रियाकलापका आधारमा विषयवस्तुको बोध र प्रस्तुति गर्न	<p>४.१ निर्धारित पाठ्यांशका आधारमा गरिएका व्याख्या सुनी तिनलाई मौलिक वाक्यमा पुनर्व्याख्या गर्न</p> <p>४.२ विषयवस्तुको आशय तथा सन्दर्भ बोध गरी विचार व्यक्त गर्न</p> <p>४.३ विभिन्न सन्दर्भपरक विषयवस्तु सुनी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>४.४ विभिन्न विषयवस्तु र घटना सन्देश बताउन</p> <p>४.५ विषयवस्तु र घटनाका आधारमा सार प्रस्तुत गर्न</p>

पढाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. पठन गति वृद्धि र विषयवस्तुको बोधका लागि पाठ पढ्न	१.१ गति, यति र लय मिलाई तिब्बती भाषाका लिखित सामग्री शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वरवाचन गर्न १.२ तिब्बती भाषामा लेखिएका मुद्रित तथा विद्युतीय सामग्रीको मौनपठन गर्न १.३ तिब्बती भाषामा लिखित सामग्री मौनपठन र सस्वरवाचनका आधारमा पठन गति वृद्धि गर्न १.४ तिब्बती भाषामा मुख्य मुख्य कुराहरू बुझ्ने गरी विभिन्न विषय वस्तुहरू पढ्न
२. विषयवस्तुको व्याख्या तथा विश्लेषणका लागि सामग्री पढ्न	२.१ तिब्बती भाषामा लेखिएका पाठ वा पाठ्यसामग्रीहरू पढी प्रमुख विशेषताको सूची बनाउन २.२ निर्धारित निबन्ध, कथा, कविता तथा धर्म ग्रन्थका विषयवस्तुको समीक्षा वा विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न २.३ तिब्बती भाषामा विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंश व्याख्या/सप्रसङ्ग व्याख्या एवम् विवेचना गर्न सक्ने गरी पढ्न
३. सिकाइको विस्तार र प्रामाणिकताका लागि निर्धारित पाठ वा पाठ्यसामग्री पढ्न	३.१ तिब्बती भाषामा कथ्य प्रयोग र मानक प्रयोग पहिचान गर्ने प्रयोजनका लागि लिखित सामग्री पढ्न ३.२ तिब्बती भाषाका विभिन्न विषयवस्तु पढी पर्यायवाची, विपरीतार्थी र नयाँ शब्दको सूची बनाउन ३.३ तिब्बती भाषाका सामग्री पढी प्रश्नोत्तर र छलफल गर्न
४. लिखित सामग्री पढी बोधगत क्रियाकलाप गर्न	४.१ लेख्यसामग्री पढेर विषयवस्तुका बारेमा बताउन ४.२ पाठका आधारमा संरचना र घटनाक्रम चिन्न ४.३ निर्धारित पाठका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्न ४.४ लिखित सामग्री पढेर भाव प्रस्तुत गर्न ४.५ विषयवस्तु वा घटनामा संलग्न पात्रहरूको चरित्र चित्रण गर्न ४.६ विषयवस्तुलाई आधार बनाएर प्रश्न निर्माण गर्न

लेखाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. तिब्बती भाषामा विषयवस्तुको	१.१ तिब्बती भाषाका वर्ण विन्यास (हिज्जे) र लेख्य चिह्नहरू मिलाई

लिखित वर्णन गर्न	<p>सफा र स्पष्टसँग लेख्न</p> <p>१.२ ओचन, आमे, तथा ख्यूक लिपि प्रयोग गरी विषयवस्तुको लिखित वर्णन गर्न</p> <p>१.३ तिब्बती भाषामा विभिन्न विषयहरूमा ससाना अनुच्छेद लेख्न</p> <p>१.४ तिब्बती भाषामा आफूले देखे सुनेका घटना र पढेका विषयवस्तुका बारेमा लिखित वर्णन गर्न</p>
२. तिब्बती भाषाका विषयवस्तुको बोधगत गर्न	<p>२.१ तिब्बती भाषामा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्तिहरूको बुँदा टिपोट गर्न</p> <p>२.२ विषयवस्तुको पूर्वानुमान र अनुमान गरी विस्तार गर्न</p> <p>२.३ तिब्बती भाषामा प्रस्तुत विषयवस्तुका आधारमा सारांश लेख्न</p> <p>२.४ पाठगत विषयवस्तुका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्न</p> <p>२.५ तिब्बती भाषामा विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशहरूको व्याख्या, सप्रसङ्ग व्याख्या एवम् विवेचना गर्न</p>
३. तिब्बती भाषामा विधागत लेखन अभ्यास गर्न	<p>३.१ तिब्बती भाषामा व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा, शुभकामना जस्ता पत्रहरू लेख्न</p> <p>३.२ तिब्बती भाषामा दैनिकी, संवाद, वक्तृता र निबन्ध लेख्न</p> <p>३.३ सामूहिक धारणा निर्माण गरी समूहकार्यका आधारमा विधागत लेखन अभ्यास गर्न</p>
४. तिब्बती भाषामा सिर्जनात्मक लेखन गर्न	<p>४.१ तिब्बती भाषामा प्रचलित र सान्दर्भिक विभिन्न शब्द तथा उखान टुक्काहरूको अर्थ स्पष्ट हुने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>४.२ तिब्बती भाषामा लिखित अभिव्यक्तिको क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालन गर्न ।</p> <p>४.३ निर्देशन तथा रुचिका आधारमा व्यावहारिक तथा स्वतन्त्र लेखन गर्न</p> <p>४.४ एकअर्काको सिर्जनात्मक लेखलाई सम्पादन र मौलिक शब्द वा शैलीमा पुनर्लेखन गर्न</p>

४. विषयवस्तुका विधा र क्षेत्र

कक्षा : ९

क्र सं	विधा/ पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व (व्याकरण)	कार्यघण्टा
१.	कविता	देशभक्ति वा राष्ट्रप्रेम	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लय ● विषयवस्तु र यसको क्रम बोध ● विकास निर्माणका काममा सहयोग सम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लयबद्ध वाचन ● कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण ● विकास निर्माण सम्बन्धी अनुच्छेद रचना ● कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	तिब्बती लिपि वा वर्णको पहिचान र प्रयोग	६
२.	कथा	लोककथा (जन्म र पुनर्जन्म)	<ul style="list-style-type: none"> ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● उखान तथा चुट्किला बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● उखान तथा चुट्किलाको प्रयोग गरी घटना वर्णन ● लघुकथा लेखन (आधुनिक तिब्बती कथा) 	पर्यायवाची शब्दको प्रयोग	६
३.	निबन्ध	पर्यावरण तथा वातावरण संरक्षण	<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध ● निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध ● नेपाल र बौद्धमार्गीको भन्डासम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार लेखन ● नेपालको भन्डा र बौद्धमार्गीको भन्डाका बारेमा निबन्ध लेखन ● दुई भन्डाको महोव र प्रयोगका बारेमा तार्किक लेखन 	विपरीतार्थी शब्दको प्रयोग	६

४.	जीवनी	राष्ट्रिय व्यक्तित्व (गौतम बुद्ध)	<ul style="list-style-type: none"> पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध लिङ्ग भेदभावसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	नाम र यसका प्रकार	६
५.	चिठी	घरायसी	<ul style="list-style-type: none"> पत्रको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध दैनिक कार्यव्यवहार सम्बन्धी पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध निमन्त्रणा, बधाई, र शुभकामनाको ढाँचा र शैलीको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> पत्रको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन निमन्त्रणा, बधाई र शुभकामनाको लेखन अभ्यास 	सर्वनाम र यसका प्रकार	६
६.	कथा	पौराणिक (आस्ट्रो र ठुलो टाउको)	<ul style="list-style-type: none"> कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध उखान तथा चुट्किला बोध गरिवी र अपराधसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> घटनाहरूको टिपोट पात्रहरूको चरित्र वर्णन सन्देशको प्रस्तुति गरिवी वा अपराधसम्बन्धी लघुकथा खोज र प्रस्तुति लघुकथा लेखन (तिब्बती लोककथा) 	क्रियाविशेषण	६
७.	कविता	जीवन र समाज सम्बन्धी (शाक्य लेक्पो)	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लय विषयवस्तु र यसको क्रम बोध बौद्ध चाडपर्वसम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण बौद्ध चाडपर्वसम्बन्धी अनुच्छेद रचना कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	क्रियापद र यसका प्रकार	६
८.	निबन्ध	सत्मार्ग वा	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना 	<ul style="list-style-type: none"> पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार 	विशेषण र यसका प्रकार	६

		सत्कार्य	(अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध <ul style="list-style-type: none"> निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध गायन तथा नृत्यसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	लेखन <ul style="list-style-type: none"> विषयवस्तुको वर्णन गायन तथा नृत्यसम्बन्धी खोज तथा परियोजनामा आधारित भई लघुप्रबन्ध लेखन 		
९.	रूपक	तिब्बती विवाह समारोह	<ul style="list-style-type: none"> नाटकबाट विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, मञ्चीयता, चरित्र, संवाद र भाषाशैलीको बोध मानव अधिकारसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> नाटकका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन नाटकका घटना तथा परिवेशको वर्णन नाटकको संवादात्मक अभिनय (विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ) संवाद लेखन 	विभक्ति	६
१०.	दैनिकी	शैक्षिक भ्रमण	<ul style="list-style-type: none"> विषय प्रस्तुतिको क्रम, र भाषाशैलीको बोध कठिन शब्दको अर्थबोध दैनिकीपरक पाठको ढाँचा र शैलीको अध्ययन लेखासम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, टिप्पणी लेखन स्वअनुभवमा आधारित दैनिकी लेखन प्रतिवेदन लेखन (कार्यक्रम, भ्रमण, घटना) 	कारक	६
११.	निवेदन	कार्यालयीय (रोजगारी)	<ul style="list-style-type: none"> निवेदनको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध वैयक्तिक रूपमा गर्नुपर्ने प्रशासनिक कार्यालय भ्रमण विषयवस्तु सम्बन्धी पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> निवेदनको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदनाको लेखन अभ्यास 	पदवर्ग	६

			<ul style="list-style-type: none"> ● सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदनाको ढाँचा र शैलीको बोध 			
१२.	जीवनी	प्रसिद्ध व्यक्तित्व (स्रोडचड्ग गन्पो र भृकुटी)	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध ● मान्यजनप्रतिको आदर सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन ● आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन ● जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	हिज्जे (वर्णविन्यास)	६
१३.	वक्तृता	महिला तथा बालबालिकाको सुरक्षा तथा कल्याण	<ul style="list-style-type: none"> ● वक्तृताको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध ● वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● वक्तृतामा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट ● हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति ● निर्दिष्ट विषयमा वक्तृता लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय ● उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास 	वाक्य र तिनका भेद	६
१४.	गीत	दलाई लामाका गीत	<ul style="list-style-type: none"> ● गीतको लय ● विषयवस्तु र यसको क्रम बोध ● दलाई लामाका योगदानसम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● गीतको लयबद्ध वाचन ● गीतलाई गद्यमा रूपान्तरण ● दलाई लामाको जीवनवृत्तसम्बन्धी अनुच्छेद रचना ● कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	वाच्य र तिनका भेद	६

१५.	कथा	सामाजिक (गर्नुपर्ने कामहरू)	तीन ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● उखान तथा चुट्किला बोध ● पञ्चशीलसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध	● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● सन्देशको प्रस्तुति ● पञ्चशीलसम्बन्धी लघुकथा खोज र प्रस्तुति ● लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक)	पदसङ्गति	६
१६.	जीवनी	प्रेरक व्यक्तित्व (अंशुवर्मा)	● पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध ● धार्मिक सहिष्णुता सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध	● जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन ● आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन ● जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति	कोश प्रयोग	६
सैद्धान्तिक जम्मा						९६
प्रयोगात्मक जम्मा						३२
कुल जम्मा						१२८

कक्षा : १०

क्र सं	विधा/ पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व (व्याकरण)	कार्यघण्टा
१.	कविता	जल तथा वृक्ष सम्बन्धी उपमाहरू	● कविताको लय ● विषयवस्तु र यसको क्रम बोध ● संस्कारसम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र	● कविताको लयवद्ध वाचन ● कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण ● संस्कारसम्बन्धी अनुच्छेद रचना ● कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन)	तिब्बती लिपि वा वर्णको पहिचान र प्रयोग	६

			विषयवस्तु बोध			
२.	कथा	पौराणिक कथा (गुरुले सबै जान्नुहुन्छ)	<ul style="list-style-type: none"> ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● उखान तथा चुट्किला बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● उखान तथा चुट्किलाको प्रयोग गरी घटना वर्णन ● लघुकथा लेखन (तिब्बती लोककथा) 	पर्यायवाची शब्दको प्रयोग	६
३.	निबन्ध	विश्व-भातृत्वको भावना	<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध ● निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध ● शाक्यपाका पाँच प्रमुख नेताहरू सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार लेखन ● शाक्यपाका पाँच प्रमुख नेताका प्रमुख कार्य समेटी अनुच्छेद रचना ● मातृभाषाको प्रयोगमा आधारित भई तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक लेखन 	विपरीतार्थी शब्दको प्रयोग	६
४.	जीवनी	राष्ट्रिय (मा भ्या चेमा)	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध ● थूमि साम भोटाको जीवनीको अंशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन ● कुनै सामाजिक व्यक्तित्वको जीवनी लेखन ● जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	नाम र यसका प्रकार	६
५.	चिठी	व्यापारिक	<ul style="list-style-type: none"> ● पत्रको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● पत्रको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन ● अभिनन्दनपत्र तथा सम्मानपत्रको लेखन 	सर्वनाम र यसका प्रकार	६

			<ul style="list-style-type: none"> ● दैनिक कार्यव्यवहार सम्बन्धी पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध ● अभिनन्दनपत्र तथा सम्मानपत्रको ढाँचा र शैलीको बोध 	अभ्यास		
६.	कथा	ऐतिहासिक (बुद्धको पुनर्जन्म र बाह्रओटा कार्यहरू)	<ul style="list-style-type: none"> ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● सन्देशबोध ● परम्परागत वेशभूषा र आभूषणसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● सन्देशको प्रस्तुति ● परम्परागत वेशभूषा र आभूषणसम्बन्धी तथ्यको खोज र प्रस्तुति ● लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	क्रियाविशेषण	६
७.	कविता	साहित्यिक	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लय ● विषयवस्तु र यसको क्रम बोध ● पर्यटनसम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तु बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● कविताको लयबद्ध वाचन ● कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण ● प्राकृतिक सम्पदा संरक्षणसम्बन्धी अनुच्छेद रचना ● कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	क्रियापद र यसका प्रकार	६
८.	निबन्ध	तिब्बती चिकित्सा शास्त्र	<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध ● निबन्धमा प्रयुक्त कठिन 	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठ्यांशका आधारमा बुँदाटिपोट र सार लेखन ● विषयवस्तुको वर्णन ● खोज तथा परियोजनामा आधारित भई लघुप्रबन्ध लेखन 	विशेषण र यसका प्रकार	६

			<p>शब्दको अर्थबोध</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ज्योतिषशास्त्रसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 			
९.	रूपक	बौद्ध यात्रीको तीर्थयात्रा	<ul style="list-style-type: none"> ● नाटकबाट विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, मञ्चीयता, चरित्र, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● देशले दिने अधिकार र कर्तव्यबोधसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● नाटकका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन ● नाटकका घटना तथा परिवेशको वर्णन ● नाटकको संवादात्मक अभिनय (विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ) ● संवाद लेखन 	विभक्ति	६
१०.	दैनिकी	यात्रावर्णन (हिमाली जनजीवन)	<ul style="list-style-type: none"> ● विषय प्रस्तुतिको क्रम, र भाषाशैलीको बोध ● कठिन शब्दको अर्थबोध ● दैनिकीपरक पाठको ढाँचा र शैलीको अध्ययन ● सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, टिप्पणी लेखन ● स्वअनुभवमा आधारित दैनिकी लेखन ● प्रतिवेदन लेखन (कार्यक्रम, भ्रमण, घटना) 	कारक	६
११.	मनोवाद	बौद्धमार्गीको मृत्युसंस्कार	<ul style="list-style-type: none"> ● मनोवादको विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा र भाषाशैलीको बोध ● लेख्यचिह्नको प्रयोगक्षेत्रको बोध ● बौद्धमार्गीको जन्म संस्कारसम्बद्ध विषयवस्तु सम्बन्धी 	<ul style="list-style-type: none"> ● मनोवादको विषयवस्तु र ढाँचाको सङ्कथन ● लेख्यचिह्नको प्रयोग ● ध्यान वा चिन्तनसम्बद्ध विषयवस्तु सम्बन्धी लेखन अभ्यास 	पदवर्ग	६

			पाठ्यांशबाट विषयवस्तुको बोध			
१२.	जीवनी	अन्तर्राष्ट्रिय (महात्मा गान्धी)	<ul style="list-style-type: none"> पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध भोन्टोन सेरापको जीवनीको अंशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति आफूलाई सबैभन्दा मन पर्ने व्यक्तिको जीवनी लेखन 	हिज्जे (वर्णविन्यास)	६
१३.	वादविवाद	ईर्ष्या प्रतिस्पर्धा मानवका मि मित्र ? र शत्रु	<ul style="list-style-type: none"> वादविवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध तर्कको खण्डन र मण्डन जीवनचक्र सम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> वादविवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा वादविवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय छलफल, बहस आदिको अभ्यास 	वाक्य र तिनका भेद	६
१४.	गीत	धार्मिक गीत	<ul style="list-style-type: none"> गीतको लय विषयवस्तु र यसको क्रम बोध दान र क्षमासम्बन्धी गद्यांशबाट शब्दभण्डार 	<ul style="list-style-type: none"> गीतको लयबद्ध वाचन गीतलाई गद्यमा रूपान्तरण दान र क्षमासम्बन्धी अनुच्छेद रचना गीत सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	वाच्य र तिनका भेद	६

			विस्तार र विषयवस्तु बोध			
१५.	कथा	सामाजिक (विद्वान् र मूर्खका सूत्रहरू)	<ul style="list-style-type: none"> ● कथाबाट शीर्षक, घटनाक्रम, संवाद र भाषाशैलीको बोध ● उखान तथा चुटकिला बोध ● गुरु र शिष्यविचको सम्बन्धसम्बन्धी पाठ्यांशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● घटनाहरूको टिपोट ● पात्रहरूको चरित्र वर्णन ● सन्देशको प्रस्तुति ● गुरु र शिष्यविचको सम्बन्धसम्बन्धी लघुकथा खोज र प्रस्तुति ● लघुकथा लेखन (आधुनिक तिब्बती कथा) 	पदसङ्गति	६
१६.	जीवनी	प्रेरक व्यक्तित्व -जय यय से सुभ र धी पा का रा -श्री ज्ञाना)	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठबाट जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषाको बोध ● मार मे ढक सुमको जीवनीको अंशबाट शब्दभण्डार विस्तार र विषयवस्तुको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> ● जीवनीका घटनाक्रमको वर्णन ● आफ्नो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै महिलाको जीवनी लेखन ● जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	कोश प्रयोग	६
सैद्धान्तिक जम्मा						९६
प्रयोगात्मक जम्मा						३२
कुल जम्मा						१२८

समग्रमा तिब्बती भाषा विषयको विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रममा विभिन्न विधाका पाठहरू समावेश गर्दा विषयक्षेत्र र अभिव्यक्तिगत विविधताविच सन्तुलन, भाषाको समसामयिक प्रयोग, स्तरानुरूपता, रुचिपूर्णता आदिलाई ध्यान दिइने छ । व्याकरण, हिज्जे (वर्णविन्यास) र लेख्यचिह्न र शब्द भण्डार सम्बन्धमा निम्नअनुसारको व्यवस्था गरिएको छ :

(क) व्याकरण

अनिवार्य नेपालीमा व्याकरण समावेश गर्नुको अभिप्राय यसको सैद्धान्तिक ज्ञान गराउनु होइन । विधाका पाठहरूको प्रकृतिअनुसारका व्याकरणसम्बद्ध तालिकाको पहिचान र तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्ने क्षमता विकासका लागि यसलाई समावेश गरिएको हो । व्याकरण भनेको भाषा प्रयोगमा अन्तर्निहित संरचना एवम् व्यवस्था भएकाले यसलाई पाठभन्दा अलग राखेर हेर्नु उपयुक्त हुँदैन । तसर्थ क्षेत्र र क्रम तालिकामा छुट्टै उल्लेख गरिए पनि व्याकरणलाई पाठसँग एकीकृत गरी शिक्षण गर्ने दृष्टिकोण लिइएको छ ।

(ख) हिज्जे (वर्ण विन्यास) र लेख्यचिह्न

हिज्जे (वर्ण विन्यास) अन्तर्गत पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी हिज्जेको अभ्यास गराउने दृष्टिकोण राखिएको छ । हिज्जेको शिक्षण गर्दा नियम सिकाउनुभन्दा पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूको वर्णविन्यास पहिचान गर्ने, शब्दसूची हेर्ने र शब्दकोशको प्रयोग गर्ने बानी बसाल्ने पक्षमा जोड दिइने छ । लेख्यचिह्नहरूको प्रयोगमा चाँहिँ पाठमा प्रयुक्त लेख्यचिह्नको पहिचान गरी निर्धारित लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्ने पक्षमा जोड दिइएको छ ।

(ग) शब्दभण्डार

पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी विभिन्न विषयक्षेत्रका शब्द भण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ । शब्दका विभिन्न अर्थ सम्बन्धहरू र विषय क्षेत्रगत विविधतालाई ख्याल राखी शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भ पूर्ण प्रयोगमा जोड दिइने छ । यस क्रममा प्रयुक्त र तत्सम्बन्धी उखानटुक्काहरूको प्रयोगलाई पनि समावेश गर्ने प्रयास भएको छ ।

५. परियोजना तथा सिर्जनात्मक कार्य

विषयगत रूपमा निर्धारण गरिएको कुल मूल्याङ्कनमध्ये २५ अङ्क निर्धारण गरिएको यस कार्यअन्तर्गत सिर्जनात्मक लेखन, पुस्तक समीक्षा र प्रतिवेदन लेखन कार्यद्वारा मूल्याङ्कन गरिने छ :

(अ) सिर्जनात्मक लेखन : कुनै पनि विधा (कविता, कथा, निबन्ध, नाटक, आत्मजीवनी) मा सिर्जनात्मक

कार्य गराउनुअघि सो विधा लेख्ने विधि वा तरिकाबारे शिक्षकले अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्पन्न गर्नुपर्ने छ ।

(आ) कृति समीक्षा : यो कार्य गर्न दिनुभन्दा अघि :

१. कृति समीक्षा गर्नुका उद्देश्य र प्रयोजनबारे शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई बताइदिनुपर्ने छ ।

२. कृति समीक्षाका प्रकारहरू बताई ढाँचा तयार गर्न लगाउनुपर्ने छ ।

(इ) प्रतिवेदन लेखन : शिक्षकले प्रतिवेदन लेखनको ढाँचा स्पष्ट पारी विद्यार्थीहरूलाई सम्बन्धित विषयमा

तथ्य वा तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रतिवेदन लेख्न लगाउनुपर्ने छ ।

क्र.सं.	कार्य	व्याख्या	अङ्क
१.	सिर्जनात्मक लेखन	(क) मुख्य मुख्य बुँदा दिएर आदि, मध्य र अन्त्य मिलाई कथा लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने	२०

		<p>अथवा</p> <p>(ख) कुनै समसामयिक महत्त्वका विषयवस्तु वा शीर्षक दिएर लयबद्धको कविता रचना गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने</p> <p>अथवा</p> <p>(ग) कुनै विषय दिएर ढाँचा ख्याल गरी निबन्ध लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने</p> <p>अथवा</p> <p>(घ) आफ्ने जीवनका महत्त्वपूर्ण घटना समेटी आत्मजीवनी लेख्न लगाउने</p> <p>अथवा</p> <p>(ङ) कुनै ठाउँको यात्रा वर्णन लेख्ने शैली सिकाएर नियत्रा लेख्न लगाउने वा कक्षा प्रस्तुति गर्न लगाउने</p> <p>(च) कुनै विषय दिएर ढाँचा ख्याल गरी एकाङ्की लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने</p>	
२.	कृति समीक्षा	बाल आख्यान वा बाल कविताका सामग्री दिई कृति समीक्षा गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने	१०
३.	प्रतिवेदन लेखन	कुनै साहित्यिक कार्यक्रम वा घटनाबारे तथ्य सङ्कलन गर्न लगाई सोको प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने तथा कुनै साहित्यिक कार्यक्रमका बारेमा कार्यशाला सञ्चालन गर्ने ।	१०
जम्मा			४०

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सिकाइ सहजीकरण पाठ्यक्रमलाई कक्षाकोठामा प्रभावकारी रूपमा हस्तान्तरण गर्ने विधि हो । भाषा शिक्षणमा भाषिक सिपको विकासका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपरिहार्य हुन्छ । भाषा शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीलाई सक्रिय गराएर सिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया पाठ्यक्रमको उद्देश्य, विषयवस्तु, विद्यार्थीको पृष्ठभूमि, स्थानीय स्रोत साधनको उपलब्धता आदिमा निर्भर हुन्छ । यो व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा पनि आधारित हुन्छ । यस पाठ्यक्रममा सिकाइ सहजीकरणका सिपमा आधारित विधागत शिक्षणमा जोड दिइने छ । भाषा शिक्षण भाषाका सिपहरूको शिक्षण हो । भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको एकीकृत शिक्षण गरेर नै भाषाको शिक्षण गरिन्छ । साहित्यिक विधा तथा प्रयोजनपरक पाठका माध्यमबाट भाषिक सिपको शिक्षण गर्नु भाषा सिकाइको मूल पक्ष हो । भाषा शिक्षणमा साहित्यिक विधा र प्रयोजनपरक भेदहरूको निम्नअनुसार उपयोग गरिन्छ :

(क) कविता

कविता भाषाको लययुक्त भेद हो । कविताको शिक्षण गर्दा लयबोध, शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्य) बोध, भावबोध, व्याख्या जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । कविता शिक्षण गर्दा पूर्व तयारी, पठनवा श्रवण र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पठन पृष्ठभूमि, उद्देश्य निर्धारण, प्रश्नको सूची, प्रश्नोत्तर, भावबोध जस्ता क्रियाकलाप

गराउनुपर्दछ । यसका लागि नमुना कविता दिई अनुकरणात्मक लेखन गराउने र सिर्जनात्मक अभ्यास पनि गराउनुपर्दछ ।

(ख) कथा

कथा आख्यानात्मक विधा हो । आख्यानात्मक स्वरूपका कारण कथा रुचिपूर्ण हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा उच्चारण, गति, यतिसहित हाउभाउपूर्ण पठन गराइन्छ । कथाबाट कथाकथन, घटना वर्णन, घटना टिपोट, बोध, प्रश्नोत्तर, भाव वर्णन र अनुकरणात्मक तथा स्वतन्त्र सिर्जनात्मक अभ्यास गराउनुपर्छ । पठन क्रियाकलापलाई योजनाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गराउन कथा विधा उपयोगी हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा पूर्वपठन, पठन र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पूर्वानुमान गर्ने, सहकार्यात्मक पठन, छलफल र प्रस्तुतीकरण गर्ने तथा प्रश्न निर्माण गराउने क्रियाकलाप पनि गराउनुपर्छ ।

(ग) निबन्ध

निबन्ध गद्य विधा हो । निजात्मक र वस्तुपरक अनुभूतिका लागि निबन्ध उपयुक्त विधा हो । निबन्ध शिक्षण गर्दा शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, पठनबोध, विषयबोध, बुँदाटिपोट, व्याख्या, सारांश, प्रश्नोत्तर, अनुच्छेद लेखन र स्वतन्त्र लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । यो लेखाइ सिप विकासका लागि उपयुक्त विधा हो । परियोजना कार्य, घटना अध्ययन, कक्षा छलफल र प्रस्तुतीकरण जस्ता क्रियाकलाप गराएर निबन्ध लेखन क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

(घ) जीवनी

जीवनी भाषाको गद्य भेद हो । जीवनीबाट विद्यार्थीलाई घटना वर्णन, घटना लेखन, बुँदाटिपोट, प्रश्नोत्तर, सारांश लेखन र जीवनी लेखन जस्ता अभ्यास गराउनुपर्छ । जीवनी लेखनसँगसम्बद्ध गराएर अन्तर्वार्ता, परियोजना कार्य, घटना अध्ययन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । जीवनी शिक्षणबाट मूलतः भाषाका पढाइ र लेखाइ सिपको विकास हुने भए पनि लेखन अभ्याससम्बन्धी क्रियाकलाप बढी प्रभावकारी हुन्छ । यसका लागि नमुना जीवनी प्रस्तुत गर्दै अनुकरणात्मक जीवनीमा अभ्यास गराई स्वतन्त्र अभ्यास गराउनुपर्छ ।

(ङ) रूपक

रूपक भनेको अभिनयात्मक विधा हो । यसमा पात्रले परिस्थिति, अवस्था, विषयवस्तु र व्यक्ति विशेषको चारित्रिक भूमिकालाई ध्यानमा राखेर हाउभाउसहित भूमिका निर्वाह गर्छ । यो कथ्य भाषासँग सम्बन्धित भएकाले मौखिक अभिव्यक्तिका माध्यमले व्यक्तिका भावना, चारित्र आदिको प्रदर्शन गरिन्छ । नाटक, एकाङ्की, संवाद, वादविवाद, मनोवाद, वक्तृता आदिका माध्यमबाट रूपकीय प्रस्तुति गरिन्छ । तसर्थ रूपकको प्रकारअनुसार हाउभाउ प्रदर्शन गरी विचारको प्रस्तुतीकरण र व्यवहार गर्ने, अभिनयात्मक ढङ्गबाट अरूले गरेका व्यवहारको अनुकरण गर्ने, जीवन्त रूपमा मौखिक भाषाको प्रयोग गर्ने, तार्किक क्षमताको विकास गर्ने जस्ता क्रियाकलापबाट रूपक शिक्षण गर्नुपर्छ । साथै अभिनयात्मक कलाका अतिरिक्त रूपक विधाबाट अन्य भाषिक सिपको पनि अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

(च) बोध अंश

दैनिक जीवनमा प्रयोगमा आउने विभिन्न समसामयिक विषयवस्तुका ज्ञान, सिप एवम् विविध प्राविधिक र पारिभाषिक शब्दका माध्यमबाट भाषा सिकाइमा सहजता प्रदान गर्नका लागि यस तहमा प्रयोजनपरक रचनाहरू समावेश गरिएको छ । यसमा सिकारूका दैनिक जीवनयापन र व्यावसायिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, अभिवृद्धि, मूल्य र काम गर्ने तत्परतालाई व्यावहारिक रूपले उपयोग गर्न सक्ने गरी स्वास्थ्य, कृषि, वन तथा वातावरण, पर्यटन, सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि, समाज, संस्कृति र शिक्षा, कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन, उद्योग र वाणिज्य जस्ता विषयमा आधारित रचनालाई समावेश गरिएको छ । यस्ता रचनाका माध्यमबाट विद्यार्थीले वाणिज्य, अर्थ, विज्ञान, स्वास्थ्य, कानून, शिक्षा, योग जस्ता विषयको रचनात्मक, प्रयोजनपरक भाषिक प्रयोग र संरचनाको अभ्यास गराइने छ । प्रयोजनपरक पाठहरूलाई रोचक बनाउनका लागि साहित्यिक विधाका रूपमा प्रस्तुत गरिने छ । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विभिन्न प्रयोजनपरक शीर्षक दिई तिनमा अनुकरणात्मक, निर्देशनात्मक र स्वतन्त्र लेखनको अभ्यास गराइन्छ । उदाहरणमा आधारित पाठ वा रचनाको अभ्यास, पाठको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति, समूह छलफल र प्रस्तुतीकरण, परियोजना र खोजमूलक कार्य गराउने अभ्यास गराउनुपर्दछ । त्यस्तै आवश्यकतानुसार प्रचलित र सान्दर्भिक विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध उपयोगी सामग्रीको अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुई किसिमका प्रक्रिया अपनाइने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक र बाह्य गरी दुई तरिका अवलम्बन गरिने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा उपयोग गरिएका विभिन्न प्रक्रिया, साधनहरू तथा तिनको अभिलेखीकरणलाई समेत आधार बनाउन सकिने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै निरन्तरता मानिने भएकाले यसलाई निरन्तर मूल्याङ्कनका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । स्तरोन्नति तथा कक्षोन्नतिका लागि शैक्षिक सत्रको अन्तमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन अन्तिम परीक्षाका माध्यमबाट गरिने छ । निर्माणात्मक वा निरन्तर मूल्याङ्कनमा क्षेत्रीय अध्ययन, परियोजना कार्य, अध्ययन भ्रमण, घटना अवलोकन तथा अध्ययन, सिर्जनात्मक तथा रचनात्मक कार्य, विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्राप्त सान्दर्भिक सामग्रीको अध्ययन र प्रस्तुति, सिकारूका कार्यकलापको निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, भाषिक व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखीकरण जस्ता साधनहरूको उपयोग गरिने छ ।

तिब्बती भाषाको मूल्याङ्कनमा सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिमा लेखिएका भाषिक सिपको मापन गरिने छ । विद्यार्थीको भाषिक सिपगत सक्षमताको मापनगर्ने प्रश्नहरूको निर्माण गर्दा व्याकरण र शब्दभण्डारसम्बन्धी प्रश्नहरूसमेत भाषिक एकाइ र रचनामा केन्द्रित गरिने छ । व्याकरणको मूल्याङ्कन कार्यमूलक प्रकृतिको हुने छ । प्रश्नहरू विद्यार्थीको भाषिक दक्षताका अतिरिक्त रचनात्मक र समालोचनात्मक क्षमतालाई पनि सम्बोधन गर्ने खालका हुने छन् ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कनक

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्यसञ्चयिका फाइल बनाई सोका आधारमा उनीहरूको कार्य र उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कन साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राखी त्यही अभिलेखका आधारमा सिकाइस्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ । आवश्यकतानुसार सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महोवपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनुपर्छ

। आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५% छुट्याइएको छ । यस विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा सहभागिता, कक्षाकार्य/परियोजना कार्य, विषयवस्तुको मूल्याङ्कन तथा आन्तरिक परीक्षाबाट प्राप्त विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई समेटिनु पर्दछ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा १० प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा १० मा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ) कक्षा १०

क्र.सं	भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ)	विषयक्षेत्र	अङ्कभार
१.	वर्ण पहिचान र वर्णविन्यास	व्याकरण	५
२.	पदवर्ग पहिचान	व्याकरण	३
३.	शब्दनिर्माण	व्याकरण	५
४.	रूपायन र पदसङ्गति	व्याकरण	५
५.	काल, पक्ष, भाव र वाच्य	व्याकरण	५
६.	शब्दस्रोत र शब्दकोशीय प्रयोग	व्याकरण	४
७.	वाक्यान्तरण	व्याकरण	४
८.	पठनबोध	प्रयोजनपरक रचना	८
९.	बुँदाटिपोट र सारांश	गद्य रचना	२ + ३ = ५
१०.	पाठगत बोध (विवेचनात्मक वा समीक्षात्मक)	कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, रूपक, प्रयोजनपरक रचना	४+४=८
११.	स्वतन्त्र रचना	विधागत लेखन (निबन्ध, कथा, संवाद)	८
१२.	प्रतिक्रिया लेखन वा बोध प्रश्नोत्तर	सामयिक विषय वा अदृष्टांश अनुच्छेद	५
१३.	व्यावहारिक लेखन	व्यावहारिक लेखन, पत्ररचना	५
१४.	प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखन	प्रतिवेदन र टिप्पणी	५
जम्मा			७५

विशिष्टीकरण तालिका, २०७७

तिब्बती भाषा

लिखित परीक्षा

कक्षा : १०

पूर्णाङ्क : ७५

क्र.सं	क्षेत्र	प्रश्नका प्रकार (अति छोटा, छोटा लामा)	ज्ञान ५		बोध ५		प्रयोग ५		उच्चदक्षता ५		जम्मा प्रश्न	जम्मा अङ्क भार	कैफियत
			प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार			
1	व्याकरण	अति छोटा	५	५	६	६	-	-	-	-	११	११	पदवर्ग पहिचान, शब्दस्रोत र शब्दकोशीय प्रयोग तथा वाक्यान्तरणबाट क्रमशः ३, ४ र ४ ओटा अतिछोटा प्रश्न सोध्ने
		छोटा	-	-	-	-	४	५	-	-	४	२०	वर्ण पहिचान र वर्णविन्यास, शब्दनिर्माण, रूपायन र पदसङ्गति, काल, पक्ष, भाव र वाच्यबाट एक एक ओटा र कुनै एक सिपगत क्षेत्रबाट थप एक प्रश्न सोध्ने
		लामा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

2	विधागत पाठ	अति छोटा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
		छोटा	-	-	-	-	४	५	-	-	४	२०	बुँदाटिपोट र सारांश, प्रतिक्रिया लेखन, व्यावहारिक लेखन, प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखनबाट एक एक ओटा र कुनै एक सिपगत क्षेत्रबाट थप एक प्रश्न सोध्ने
		लामा	-	-	-	-	-	-	३	८	३	२४	पाठगत बोध (विवेचनात्मक), पाठगत बोध (समीक्षात्मक) र स्वतन्त्र रचना बाट एक एक ओटा र कुनै एक सिपगत क्षेत्रबाट थप दुई प्रश्न सोध्ने
जम्मा		५		६		८		३		२२	७५		

-०-

११. पालि भाषा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम पालि भाषा

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Pal. 129 (कक्षा ९)

Pal. 130 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

बौद्ध धर्म तथा दर्शन अध्ययन अध्यापनको चार शास्त्रीय भाषामध्ये एक पालि हो । यसर्थ यसलाई शास्त्रीय भाषाका रूपमा समेत ग्रहण गरिन्छ । थेरवादी बौद्धदर्शनका लागि पालि भाषा तथा व्याकरणको अनिवार्य ज्ञान तथा प्रयोग हुनुपर्दछ । त्रिपिटक, अठ्ठकथा , तिनको टीकाटीप्पणीलगायतका ग्रन्थहरू तथा बुद्धदेशित भाषा पालि हो । यसर्थ उल्लिखित सन्दर्भ तथा विषयवस्तुको विद्यालय तहबाट नै पठनपाठन हुनु सान्दर्भिक भएकाले माध्यमिक तहमा ऐच्छिक विषयका रूपमा यस विषयलाई समावेश गरिएको हो । यो विहार शिक्षाको माध्यम तथा भाषिक विषयका रूपमा प्रचलनमा रहेको विषय पनि हो । अतः पालि भाषामा भाषिक सिप र विभिन्न विधाका रचनाका माध्यमबाट सञ्चार, अभिव्यक्ति र सिर्जनात्मक क्षमताको विकास गर्नु नै यस विषयको पठनपाठनको मुख्य उद्देश्य हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा पालि भाषा विषयको यस पाठ्यक्रममा पालि भाषा, साहित्य र व्याकरणसँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरूको संयोजन गरिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने अपेक्षा राखिएको छ ।

पालि भाषाको यस पाठ्यक्रममा पनि गद्य, सूत्र/गाथा र व्याकरण जस्ता विधागत विषयक्षेत्रको सान्दर्भिक सन्तुलन कायम गरी पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ । अतः यस पाठ्यक्रममा साहित्यिक विधागत विषयक्षेत्रभित्र रहने निबन्ध, जातक/अठ्ठकथा , जीवनी, काण्ड तथा व्यावहारिक लेखन, सूत्र/गाथालगायतका उपविधाको क्रमबद्ध प्रयोग र सन्तुलनमा विशेष जोड दिइएको छ । यसका साथै पालि व्याकरणका नाम पद, आख्यात पद, सन्धि, समास, तद्धित र कितक, कारकलगायतका काण्डका आधारमा कार्यमूलक अवधारणाको समायोजन गरिएको छ । उक्त विषयवस्तु समायोजन गर्दा पालि भाषासाहित्यका मूलभूत मूल्यमान्यतालाई विशेष रूपमा ध्यान दिँदै पाठ्यक्रमलाई सरल, प्रायोगिक, समयसापेक्ष र स्तरीय बनाउनुपर्ने पक्षलाई पनि विशेष ध्यान दिइएको छ । साथै उल्लिखित तथ्यलाई मनन गर्दै पालि भाषा विषयलाई ७५ प्रतिशत वाह्य र २५ प्रतिशत अंश आन्तरिक मूल्याङ्कनमा आधारित हुने गरी सिकाइ सहजीकरण तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटि परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटि त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटि सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

यस तहको अन्त्यमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्न समर्थ हुने छन् :

१. पालि भाषा तथा व्याकरणअनुसार सञ्चार र अभिव्यक्ति
२. पालि भाषासाहित्यमा प्रचलित विधागत पाठबाट बुद्धका मूल उपदेशको ज्ञान, बोध र प्रस्तुति
३. सञ्चार सिप र भाषिक सिकाइका लागि प्रचलित साहित्यिक विधागत ढाँचाको प्रयोग

४. श्रव्य, दृश्य र पाठ्य सामग्रीका आधारमा विषयवस्तुको वर्णन
५. शीर्षक, विषयक्षेत्र, सन्दर्भ र प्रसङ्गमा आधारित भाषिक व्यवहार प्रदर्शन
६. वैयक्तिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक उद्देश्य परिपूर्तिका लागि विषयवस्तु पहिचान र सोअनुसार भाषिक प्रस्तुति
७. सिकाइबाट निर्मित विचार निर्माण र विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया
८. अन्तरसांस्कृतिक एवम् भाषिक मूल्यप्रतिको सचेततापूर्वक सञ्चार
९. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक सोच तथा प्रत्यक्ष सम्पर्कबाट विचारहरूको सिर्जना र प्रस्तुति

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९

सुनाइ र बोलाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. पालि भाषामा वर्ण वर्गीकरण तथा उच्चरित वर्णगत ध्वनिहरू सुन्न र भन्न	१.१ पालि भाषाका आठओटा सर (स्वर) वर्ण पहिचान गरी उच्चारण गर्न १.२ सर वर्णलाई रस्स (ह्रस्व) र दीर्घ (दीर्घ) वर्णमा वर्गीकरण गरी भन्न १.३ रस्स (ह्रस्व) र दीर्घ (दीर्घ) सर वर्णहरूको उच्चारण गर्न १.४ पालि भाषाका ३३ ओटा व्यञ्जन (व्यञ्जन) वर्ण पहिचान गरी उच्चारण गर्न
२. पालि भाषाका शब्द र वाक्य सुनी प्रतिक्रिया दिन	२.१ पालि भाषाका निर्धारित शब्द सुन्न र शुद्धसँग उच्चारण गर्न २.२ पालि भाषाका शब्दलाई मौलिक वाक्यमा प्रयोग गर्न २.३ पालि भाषामा प्रस्तुत वाक्य सुनी अर्थ, आशय वा निर्देशनअनुसार कार्य गर्न २.४ पालि भाषामा प्रस्तुत वाक्य सुनी मौखिक प्रतिक्रिया दिन
३. पालि भाषाका परिचित क्रियापदको प्रयोग गरी सञ्चार तथा अभिव्यक्ति गर्न	३.१ पालि भाषाका प्रचलित परिचित क्रियापद सङ्कलन गरी भन्न ३.२ वाक्य र अनुच्छेद सुनी क्रियापद चिन्न र भन्न ३.३ परिचित क्रियापदको प्रयोग गरी साथी समूह वा घरपरिवारका सदस्यसँग सञ्चार तथा अभिव्यक्ति दिन
४. निर्धारित विधागत सामग्री वा पाठ सुनी बोध गर्न	४.१ आफूले अर्थ बुझेका शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न ४.२ सुनेका, देखेका र पढेका विषयवस्तुको वर्णन गर्न ४.३ निर्धारित गद्य एवम् पद्यका आधारमा पालि भाषामा शब्दभण्डार बढाउने गरी बोल्न ४.४ सरल पालि भाषामा मौखिक रूपमा प्रश्नोत्तर गर्न
५. सन्दर्भ, आशय र प्रसङ्गअनुसार विचार प्रस्तुत गर्न	५.१ सरल पालि भाषामा वार्तालाप गर्न ५.२ पालि भाषामा गरिएको वार्तालापमा आधारित विषयवस्तुको उत्तर

	<p>दिनुपर्छ भनी ध्यानपूर्वक र वार्तालापलाई निरन्तरता दिन</p> <p>५.३ कथाकथन, संवाद जस्ता उपविधागत प्रस्तुतिलाई वक्ताको चेष्टा, हाउभाउ र अभिनयको ख्याल गरी सुनी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>५.४ सन्दर्भ र प्रसङ्गअनुसार अभिव्यक्ति दिन</p> <p>५.५ वक्ता, शीर्षक र विषयवस्तुको आशय बुझी सञ्चार तथा अभिव्यक्ति गर्न</p>
६. देखे सुनेका, अनुभव गरेका, पढेका तथा कल्पना गरेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न	<p>६.१ देखे सुनेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न</p> <p>६.२ अनुभव गरेका वा पढेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न</p> <p>६.३ कल्पना गरेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न</p>

पढाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. निर्धारित सामग्रीको सस्वर र मौनपठन गर्न	<p>१.१ पालि भाषामा लेखिएका प्रबन्ध वा निबन्ध र जीवनीको मौन पठन गरी तथ्य, तथ्याङ्क र सार बताउन</p> <p>१.२ निर्धारित कथा तथा चिठी मौन तथा सस्वर पढी विषयवस्तु बोध गर्न</p> <p>१.३ समूहमा संवाद सस्वर पढी विषयवस्तुको सिलसिला मिलाउन</p> <p>१.४ गति, यति, लय र हाउभाउसहित पालि भाषामा लेखिएका पद्यको सस्वरवाचन अभ्यास गर्न</p>
२. लिखित सामग्रीको उपयोग गरी पढाइको गति वृद्धि गर्न	<p>२.१ पादविश्राम, अर्धविश्राम, पूर्णविश्राम, प्रश्नचिह्न, उद्गारचिह्न इत्यादि चिह्नहरूको ख्याल गरी लिखित सामग्री पढ्न</p> <p>२.२ लिखित सामग्रीको मौन पठनमा पढाइको गति विकास गर्ने गरी छिटो छिटो पढ्न र मुख्य मुख्य विषयवस्तु बताउन</p> <p>२.३ लिखित सामग्रीको पठनमा संवेग तथा परिवेश मिलाई पढ्न र प्रतिक्रिया दिन</p>
३. लिखित सामग्री पढी शब्दभण्डार विस्तार गर्न	<p>३.१ लिखित सामग्री पढी नाम पद, आख्यात पद आदि प्रस्तुत गर्न</p> <p>३.२ लिखित सामग्री पढी उस्तै अर्थ दिने शब्द चिन्न, भन्न र लेख्न</p> <p>३.३ लिखित सामग्री पढी उल्टो अर्थ दिने शब्दको सूची बनाउन</p> <p>३.४ लिखित सामग्री पढी आशय र सन्दर्भअनुसार फरक अर्थ दिने शब्द पहिचान गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३.५ पालि र संस्कृत भाषामा प्रयोग भएका समान शब्दलाई तालिकामा प्रस्तुत गर्न</p>
४. पालि भाषामा लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढी बोध प्रश्नोत्तर गर्न	<p>४.१ पालि भाषामा सामग्री पढी विषयवस्तु, सन्दर्भ र आशय बोध गर्न</p> <p>४.२ निर्धारित पाठमा आधारित प्रश्न निर्माण गर्न</p> <p>४.३ प्रश्नको तह र स्तरअनुसार उत्तर दिन</p>

	४.४ साहित्यिक विधा, पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंश पहिचान गरी व्याख्या र सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न
--	--

लेखाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. पालि भाषामा लेखाइ स्तर वृद्धि गर्न	१.१ तहअनुसारका अनुच्छेद, पाठ, लेख तथा रचना अनुलेखन गर्न १.२ वर्णविन्यास (हिज्जे) र लेख्यचिह्नहरू ठिकसँग प्रयोग गरी लेख्न १.३ सफा र स्पष्टसँग लेख्न एवम् आफ्नो वा अरूको लेखाइ सच्याउन
२. पालि भाषाका शब्द निर्माण गरी प्रयोग गर्न	२.१ पालि भाषाका नाता, पेसा, कृषिलगायतका क्षेत्रबोधक शब्दहरू शुद्धसँग लेख्न २.२ पालि भाषाका क्षेत्रबोधक शब्दहरू अर्थ ग्रहण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न २.३ पालि भाषामा प्रचलित सन्धि र प्रत्ययका आधारमा शब्द निर्माण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न २.४ विभक्तिको वाक्यमा सार्थक प्रयोग गर्न
३. पालि भाषाको विशेषता पहिचान गरी प्रयोग गर्न	३.१ आफ्नो मातृभाषाबाट पालिमा र पालिबाट अन्य भाषामा अनुवाद गर्न ३.२ पदसङ्गति र कालको ज्ञान गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न ३.३ लिङ्ग, वचन तथा पुरुषका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्न
४. सिर्जनात्मक र व्यावहारिक लेखन अभ्यास गर्न	४.१ पाठ पढी पालि साहित्यमा प्रचलित हेतु, प्रयोजन, शब्दशक्तिलगायतको बोध गरी स्वरचनामा प्रस्तुत गर्न ४.२ निर्धारित रचनाका रचनाकारहरूका परिचय पढी विश्लेषण गर्न ४.३ कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न ४.४ दैनिक व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा र शुभकामना पत्रहरूको रचना गर्न ४.५ विभिन्न विधा तथा भाषिक पाठमा आधारित भई लिखित रूपमा स्वतन्त्र, मौलिक र सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति गर्न

कक्षा १०

सुनाइ र बोलाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. पालि भाषाका उच्चरित ध्वनिहरू	१.१ शब्दमा प्रयोग भएका पालि भाषाका सर (स्वर) वर्ण पहिचान गरी

<p>सुन्न र भन्न</p>	<p>उच्चारण गर्न</p> <p>१.२ शब्दको सुरु, मध्य र अन्त्यमा प्रयोग भएका वर्ण वा मात्राका रूपमा प्रयोग भएका सर वर्णको वर्गीकरण गर्न</p> <p>१.३ पालि भाषाका औच्चार्य वर्णका उच्चारण स्थान बताउन</p> <p>१.४ पालि भाषाका मिलित र संयुक्त व्यञ्जन वर्णको शुद्ध उच्चारण सुनी सोहीअनुसार उच्चारण गर्न</p>
<p>२. पालि भाषाका शब्द र वाक्य सुनी प्रतिक्रिया दिन</p>	<p>२.१ पालि भाषाका परिचित, प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्द सुन्न र शुद्धसँग उच्चारण गर्न</p> <p>२.२ पालि भाषाका पठित शब्दलाई मौलिक वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>२.३ पालि भाषामा प्रस्तुत वाक्य सुनी अर्थ, आशय वा निर्देशनअनुसार कार्य गर्न</p> <p>२.४ पालि भाषामा प्रस्तुत वाक्य सुनी मौखिक प्रतिक्रिया दिन</p>
<p>३. पालि भाषाका परिचित क्रियापदको प्रयोग गरी सञ्चार तथा अभिव्यक्ति गर्न</p>	<p>३.१ पालि भाषाका प्रचलित परिचित क्रियापद सङ्कलन गरी कालअनुसार परिवर्तन गर्न</p> <p>३.२ वाक्य र अनुच्छेद सुनी कालअनुसारका क्रियापद चिन्न र भन्न</p> <p>३.३ कालअनुसारका क्रियापदको प्रयोग गरी साथी समूह वा घरपरिवारका सदस्यसँग सञ्चार तथा अभिव्यक्ति दिन</p>
<p>४. निर्धारित विधागत सामग्री वा पाठ सुनी बोध गर्न</p>	<p>४.१ पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न</p> <p>४.२ सुनेका, देखेका, अनुभव गरेका र पढेका विषयवस्तुको वर्णन गर्न</p> <p>४.३ निर्धारित गद्य एवम् पद्यका आधारमा पालि भाषामा शब्दभण्डार बढाउने गरी बोल्न</p> <p>४.४ सरल पालि भाषामा मौखिक रूपमा प्रश्नोत्तर गर्न</p>
<p>५. सन्दर्भ, आशय र प्रसङ्गअनुसार विचार प्रस्तुत गर्न</p>	<p>५.१ दैनिक कार्यव्यवहारका लागि पालि भाषामा वार्तालाप गर्न</p> <p>५.२ पालि भाषामा गरिएको वार्तालापमा आधारित विषयवस्तुको उत्तर दिनुपर्छ भनी ध्यानपूर्वक र वार्तालापलाई निरन्तरता दिन</p> <p>५.३ कथाकथन, संवाद, उद्घोषण जस्ता उपविधागत प्रस्तुतिलाई वक्ताको चेष्टा, हाउभाउ र अभिनयको ख्याल गरी सुनी प्रतिक्रिया दिन</p> <p>५.४ सन्दर्भ र प्रसङ्गअनुसार अभिव्यक्ति दिन</p> <p>५.५ वक्ता, शीर्षक र विषयवस्तुको आशय बुझी सञ्चार तथा अभिव्यक्ति गर्न</p>
<p>६. देखे सुनेका, अनुभव गरेका, पढेका तथा कल्पना गरेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न</p>	<p>६.१ देखे सुनेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न</p> <p>६.२ अनुभव गरेका वा पढेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न</p> <p>६.३ कल्पना गरेका वस्तु, वातावरण तथा घटनाका विषयमा</p>

	सिलसिला मिलाई वर्णन गर्न
--	--------------------------

पढाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. निर्धारित सामग्रीको सस्वर र मौनपठन गर्न	१.१ पालि भाषामा लेखिएका प्रबन्ध वा निबन्ध र जीवनीको मौन पठन गरी मुख्य मुख्य विषय, सन्दर्भ वा घटना बताउन १.२ निर्धारित कथा, चिठी तथा निवेदन मौन तथा सस्वर पढी विषयवस्तु बोध गर्न १.३ संवाद पढी मूल सन्देशलाई सिकाइका लागि उपयोग गर्न १.४ गति, यति, लय र हाउभाउसहित पालि भाषामा लेखिएका पद्यको सस्वरवाचन अभ्यास गर्न
२. लिखित सामग्रीको उपयोग गरी पढाइको गति वृद्धि गर्न	२.१ लेख्यचिह्नहरूको ख्याल गरी लिखित सामग्री शुद्धसँग पढ्न २.२ गति, शुद्धता र हाउभाउसहित लिखित सामग्री पढाइको गति विकास गर्ने गरी छिटो छिटो पढ्न २.३ पठित सामग्रीका विषयवस्तुको सिलसिला वा क्रमबद्धता प्रस्तुत गर्न २.४ लिखित सामग्रीको पठनमा संवेग तथा परिवेश मिलाई पढ्न र प्रतिक्रिया दिन
३. लिखित सामग्री पढी शब्दभण्डार विस्तार गर्न	३.१ लिखित सामग्री पढी नाम पद, आख्यात पद आदि प्रस्तुत गर्न ३.२ लिखित सामग्री पढी उस्तै अर्थ दिने शब्द चिन्न, भन्न र लेख्न ३.३ लिखित सामग्री पढी उल्टो अर्थ दिने शब्दको सूची बनाउन ३.४ लिखित सामग्री पढी आशय र सन्दर्भअनुसार फरक अर्थ दिने शब्द पहिचान गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न ३.५ पालि र संस्कृत भाषामा प्रयोग भएका समान शब्दहरूको वाक्यमा प्रयोग गर्न
४. पालि भाषामा लिखित तथा मुद्रित सामग्री पढी बोध प्रश्नोत्तर गर्न	४.१ पालि भाषामा सामग्री पढी विषयवस्तु, सन्दर्भ र आशय बोध गर्न ४.२ निर्धारित पाठमा आधारित प्रश्न निर्माण गर्न ४.३ प्रश्नको तह र स्तरअनुसार उत्तर दिन ४.४ साहित्यिक विधा, पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंश पहिचान गरी व्याख्या र सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न

लेखाइ

सिकाइ उपलब्धि	सिकाइ उपलब्धिको विस्तृतीकरण
१. पालि भाषामा लेखाइ स्तर वृद्धि गर्न	१.१ तहअनुसारका अनुच्छेद, पाठ, लेख तथा रचना अनुलेखन तथा श्रुतिलेखन गर्न १.२ तहअनुसारका शब्दका वर्णविन्यास (हिज्जे) र वाक्यमा प्रयुक्त लेख्यचिह्नहरू ठिकसँग प्रयोग गरी लेख्न

	<p>१.३ लिखित तथा मुद्रित सामग्रीको मौलिक शब्दमा समानान्तर लेखन गर्न</p> <p>१.४ आफ्नो वा अरूको लेखाइको सम्पादन गर्न</p>
२. पालि भाषाका शब्द निर्माण गरी प्रयोग गर्न	<p>२.१ पालि भाषाका कानुन, वाणिज्य, व्यवसायलगायतका क्षेत्रबोधक शब्दहरू शुद्धसँग लेख्न</p> <p>२.२ पालि भाषाका क्षेत्रबोधक शब्दहरू अर्थ ग्रहण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>२.३ पालि भाषामा प्रचलित सन्धि, प्रत्यय र उपसर्गका आधारमा शब्द निर्माण गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>२.४ विभक्तिको वाक्यमा सार्थक प्रयोग गर्न</p>
३. पालि भाषाको विशेषता पहिचान गरी प्रयोग गर्न	<p>३.१ आफ्नो मातृभाषाबाट पालिमा र पालिबाट अन्य भाषामा अनुवाद गर्न</p> <p>३.२ पदसङ्गति र कालको ज्ञान गरी वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३.३ लिङ्ग, वचन, पुरुष र वाच्यका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्न</p>
४. सिर्जनात्मक र व्यावहारिक लेखन अभ्यास गर्न	<p>४.१ पाठ पढी पालि साहित्यमा प्रचलित हेतु, प्रयोजन, शब्दशक्तिलगायतको बोध गरी स्वरचनामा प्रस्तुत गर्न</p> <p>४.२ निर्धारित रचनाका रचनाकारहरूका परिचय पढी विश्लेषण गर्न</p> <p>४.३ कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न</p> <p>४.४ दैनिक व्यवहारमा उपयोगी हुने निवेदन, चिठी, निमन्त्रणा र शुभकामना पत्रहरूको रचना गर्न</p> <p>४.५ विभिन्न विधा तथा भाषिक पाठमा आधारित भई लिखित रूपमा स्वतन्त्र, मौलिक र सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति गर्न</p>

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम
माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०)

क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण		कार्यघण्टा
		कक्षा ९	कक्षा १०	
१	प्रबन्ध/ निबन्ध	(क) सामाजिक/सांस्कृतिक (थेरवाद) (ख) प्राकृतिक/वातावरणीय (ग) दर्शन (आर्यसत्य) (घ) ध्यान (ङ) पञ्चशील	(क) सांस्कृतिक/आर्थिक (बुद्धकालीन आर्थिक अवस्था) (ख) पेसा/व्यवसाय (ग) दर्शन (अष्टाङ्गिक मार्ग) (घ) यात्रा (ङ) ध्यान	१२
२	जातक र धम्मपद अठ्ठकथा	(क) चक्रुपालस्स अतीतवत्थु (धम्मपद अठ्ठकथा) (ख) एकपण्ण जातक (ग) कुण्डलकेशी (घ) सोणक जातक (ङ) धम्मपाल जातक	(क) कोकसुनखलुद्दकस्स अतीतवत्थु (धम्मपद अठ्ठकथा) (ख) सीलविमंस जातक (ग) तित्तिर जातक (घ) उच्छङ्गजातक	१२
३	जीवनी	(क) अग्रश्रावक सारिपुत्र महास्थविर (ख) सामाजिक अभियन्ता अनगारिक धम्मपाल (ग) बौद्ध गुरु (महाप्रजापति गौतमी) (घ) बुद्धकालीन राजा बिम्बिसार (अजातसत्तु)	(क) बुद्धकालीन व्यक्तित्व (अङ्गुलिमाल) (ख) मानव अधिकारकर्मी - डा. भीमराव अम्बेदकर (ग) बौद्ध गुरु (महाप्रज्ञा) (घ) विशाखा महाउपासिका	११
४	व्यावहारिक तथा सिर्जनात्मक लेखन	(क) शुभकामना पत्र, निमन्त्रणपत्र (ख) घरायसी चिठी (ग) अनुच्छेद रचना (घ) कथा लेखन	(क) प्रशंसापत्र (ख) कार्यालयीय र व्यापारिक चिठी (ग) निबन्ध लेखन (घ) जीवनी लेखन (ङ) बुँदा टिपोट र सारांश	११
५	काण्ड	चित्त काण्ड (अभिधम्मत्थ संग्रह)	चेतसिक काण्ड (अभिधम्मत्थ संग्रह)	१५
६	गाथा/सूत्र	(क) असल खराव व्यवहार ((ख)	(क) अनुशासन पालन	१२

		क्रोध (ग) दुर्गुणनिन्दा (घ) सन्तोष (ङ) जातपात (च) उद्यम	(ख) विद्वत्सम्मान (ग) मैत्री (घ) शिष्टाचार (ङ) मङ्गल विषयक (च) अतिथि सेवा	
७	व्याकरण	(क) अक्षर (ख) शब्द (ग) नाम पद (घ) आख्यात पद (ङ) विभक्ति (च) सन्धि (छ) उपसर्ग तथा निपात (ज) काल (झ) अनुवाद	(क) अक्षर (ख) शब्द (ग) नाम पद (घ) आख्यात पद (ङ) विभक्ति (च) सन्धि (छ) उपसर्ग तथा निपात (ज) कारक (झ) वाच्य (ज) काल ञ) अनुवाद	२३
सैद्धान्तिक जम्मा				९६
प्रयोगात्मक जम्मा				३२
कुल जम्मा				१२८

द्रष्टव्य : पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्दा व्याकरणलाई कार्यमूलक अवधारणाअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

कक्षा ९ र १०	
विषयक्षेत्र	कार्यघण्टा
निर्धारित विषयवस्तुको लिखित एवम् मौखिक प्रस्तुति, कक्षाकार्य वा दैनिक जीवन तथा कार्यव्यवहारमा आधारित सम्बन्धी परियोजना कार्य	१३
रेडियो, क्यासेट, मोबाइल वा अन्य विद्युतीय सामग्रीबाट प्रसारित सामग्री, वा अन्य विषयवस्तुपरक प्रसङ्ग सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, सन्दर्भबोध, भावबोध, मुख्य बुँदा टिपोट तथा प्रस्तुति	१३
पालि भाषासाहित्यका सान्दर्भिक विषयवस्तु, परिवेश आदि दिएर मौखिक वर्णन	६
जम्मा	३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

पालि भाषा विषयले पालि भाषा तथा साहित्यका माध्यमले भाषिक सञ्चार तथा अभिव्यक्तिमा निपुणतातर्फ उन्मुख गराउन अपनाउन प्रेरित गर्छ । यस विषयको सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा भाषिक सिपका उपयोगका साथसाथै निर्धारित विषयवस्तुको सन्तुलित रूपमा छनोट र प्रयोग गर्नु सान्दर्भिक हुने देखिन्छ । विशेषतः “गरेर सिक” (learning by doing) को सिद्धान्तअनुसार पालि भाषा विषयका सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापलाई अर्थपूर्ण, रुचिकर र प्रभावकारी बनाउन विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसारको शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्छ । शिक्षण विधिको छनोट गर्दा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता, स्तर, उमेर आदिलाई ध्यान दिई विद्यार्थीलाई नै सहभागी गराएर विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधि प्रयोग गरी बढीभन्दा बढी ज्ञान र सिप विकास गराउनुपर्दछ । शिक्षकले सहयोगीको भूमिका निर्वाह गरी विद्यार्थीलाई परियोजना कार्य (project work) का रूपमा सस्वर तथा मौनपठन, पठनबोध, प्रश्नोत्तर, बुँदा टिपोट, सारांश, घटना क्रम मिलाउने, कठिन शब्दको उच्चारण, अर्थ र प्रयोग, श्रुति लेखन, अनुलेखन भाव पहिचान, भावार्थ र भाव विस्तार, अनुकरणात्मक र सिर्जनात्मक लेखन, कठिन शब्दको अर्थ पहिचान र वाक्यमा प्रयोग, लिङ्ग, वचन, आदर, काल, भाव आदि विभिन्न वाक्य कोटिअनुसारका छोट्टा वर्णनजस्ता पक्षमा जोड दिन आवश्यक हुन्छ । सिकाइ सहजीकरणलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन पालि भाषा विषयमा समावेश गरिएका विषयक्षेत्रलाई भाषिक सिप तथा कार्यमूलक व्याकरणका आधारमा एकीकृत रूपमा अध्ययन गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनुपर्दछ । विषयवस्तुको व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि आआफ्नो टोल, समुदाय, विहार र बौद्ध अध्ययन केन्द्रहरूसँग सम्बन्ध राखी क्रियाकलापहरू गराउनुपर्दछ । यी विषयवस्तुका आधारमा विद्यार्थीहरूलाई आफ्ना धार्मिक समुदायमा सान्दर्भिक थप विषयवस्तु खोज गरी सिकेका कुराहरूलाई सिर्जनात्मक विश्लेषण गर्ने प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहित गरिनुपर्दछ । यो विषय अध्यापन गर्दा प्रयोग गर्न सकिने केही सम्भावित नमुना विधिहरू तल दिइएका छन् :

(क) प्रश्नोत्तर विधि	(ख) प्रदर्शन विधि	(ग) समस्या समाधान विधि
(घ) अवलोकन विधि	(ङ) छलफल विधि	(च) प्रयोग विधि
(छ) अभिनय विधि	(ज) परियोजना विधि	(झ) प्रवचन/वाचन विधि
(ञ) कथाकथन		

जुनसुकै क्रियाकलाप गराउँदा पनि विद्यार्थीकेन्द्रित हुनु आवश्यक हुन्छ । अध्यापन गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरू आफैँलाई कुनै कुनै समस्या समाधान गर्न गाह्रो अफ्ठ्यारो पर्न सक्छ त्यस्तो अवस्थामा मात्र कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई अध्यापक वा गुरुद्वारा सहयोग पुऱ्याई समाधान गरिदिनु उचित हुन्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य

मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइसक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ९ देखि १० को पालि भाषा विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्कका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस क्रममा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनअन्तर्गत सञ्चार, भाषिक सामर्थ्य, पठन तथा रचना कौशल र भाषिक कार्यसम्पादनका आधारमा विद्यार्थीका कार्यकलापको निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, हिज्जे प्रतियोगिता, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखन, स्पष्ट प्रस्तुति र अभ्यासलाई उपयोग तथा अभिलेखीकरण गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ, र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

पालि भाषा विषयमा कक्षा ९ देखि १० मा कूल भाषामध्ये २५ भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.सं.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा सहभागिता	३
२.	त्रैमासिक परीक्षाको मूल्याङ्कन	६
३.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदनको प्रस्तुति	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा १० मा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिनेछन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

विशिष्टीकरण तालिका, २०७८

पालि भाषा

लिखित परीक्षा

कक्षा : ९-१०

पूर्णाङ्क : ७५

क्र.सं	क्षेत्र	प्रश्नका प्रकार (अति छोटा, छोटा लामा)	ज्ञान ५		बोध ५		प्रयोग ५		उच्चदक्षता ५		जम्मा प्रश्न	जम्मा अङ्क भार
			प्रश्न सङ्ख्या ।	अङ्क भार	प्रश्न सङ्ख्या	अङ्क भार	प्रश्न सङ्ख्या ।	अङ्क भार	प्रश्न सङ्ख्या ।	अङ्क भार		
१	प्रबन्धरनिबन्ध	अति छोटा	१	१	१	१	-	-	-	-	२	२
		छोटा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		लामा	-	-	-	-	-	-	१	८	१	८
२	जातक, धम्मपददृष्टकथा	अति छोटा	१	१	१	१	-	-	-	-	२	२
		छोटा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		लामा	-	-	-	-	-	-	१	८	१	८
३	जीवनी	अति छोटा	१	१	१	१	-	-	-	-	२	२
		छोटा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		लामा	-	-	-	-	-	-	१	८	१	८
४	व्यावहारिक लेखन	अति छोटा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		छोटा	-	-	-	-	२	५	-	-	२	१०
		लामा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
५	काण्ड	अति छोटा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		छोटा	-	-	-	-	१	५	-	-	१	५
		लामा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
६	गाथा/सूत्र	अति छोटा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		छोटा	-	-	-	-	२	५	-	-	२	१०
		लामा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
७	भाषातत्त्व	अति छोटा	२	१	३	१	-	-	-	-	५	५
		छोटा	-	-	-	-	३	५	-	-	३	१५
		लामा	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
जम्मा			५		६			४०		२४	२२	७५

द्रष्टव्य :

१. प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा ज्ञान र बोध तहका प्रश्न एउटा समूहमा समायोजन गरी उल्लिखित क्षेत्र र सङ्ख्यामा, प्रयोग तहका तोकिएका क्षेत्रबाट एक एक ओटा र कुनै दुई एकाइबाट एक एक ओटा गरी थप दुई प्रश्न र उच्च दक्षतामा तोकिएका क्षेत्रबाट थप एक प्रश्न सोध्नुपर्नेछ ।

-०-

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७८

(कक्षा ९ र १०)

(ऐच्छिक विषय)

(भाग २)

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

सानोठिमी भक्तपुर

प्रकाशक :   नेपाल सरकार
                                  शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
                                  पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
                                  सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार :   पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर ।

वि.सं. २०७९

मुद्रण :

प्राक्कथन

पाठ्यक्रम सिकाइ शिक्षणको मूल आधार हो । पाठ्यक्रममा समावेश हुने विषयवस्तु र तिनको अभ्यासको स्तरले शिक्षाको समग्र गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ । पाठ्यक्रमले प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गराई व्यक्तित्व विकास गर्न सक्नुपर्छ । यसै गरी राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, स्वाभिमानी, नैतिकवान्, जिम्मेवार, श्रमलाई सम्मान गर्ने, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक विकासमा पाठ्यक्रमले सहयोग गर्नु पर्दछ । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनपछि उत्पादित जनशक्तिले सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्नुका साथै राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्दै राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण गर्न सक्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीमा शान्ति, समानता तथा सामाजिक न्यायप्रति प्रतिबद्ध भई सहिष्णुता तथा सदाचार जस्ता आचरण विकासमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसबाट सूचना प्रविधिको प्रयोग, वैज्ञानिक अवधारणाको आत्मसात्, खोज तथा अनुसन्धान क्षमताको विकास र जीवनोपयोगी सिप प्राप्तिका माध्यमले प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतायुक्त जनशक्ति तयार गर्नुका साथै आफ्नो भाषा, संस्कृति, कलाप्रतिको अनुरागसहितको पहिचानमा गौरवको अनुभूति गर्ने नागरिक विकासमा योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ । यी पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गनिर्देशअनुसार कक्षा ९ र १० का लागि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सम्बद्ध विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता जुटाइएको थियो । माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सहभागी शिक्षाविद्, प्राध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षासम्बद्ध सङ्घसंस्था र सरोकारवालाहरू, पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायतका सुझावलाई समेटि यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीका सक्षमता, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र सिकाइ उपलब्धि आकलन प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यस कार्यमा पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायत उल्लिखित सरोकारवालाहरू तथा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका सम्बन्धित कर्मचारीहरूको योगदान रहेको छ । पाठ्यक्रम विकासमा आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै पाठ्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिने कार्यमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कनबाट गठित विभिन्न प्राविधिक समितिहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्र पाठ्यक्रम विकासमा योगदान गर्ने सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछ ।

यो पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षको योगदान अपेक्षित छ । पाठ्यक्रम सुधारको कार्य निरन्तर चल्ने प्रक्रिया भएकाले भविष्यमा यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन शिक्षक, अभिभावक तथा समस्त बुद्धिजीवीहरूलगायत सम्बद्ध सबैबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दछ ।

वि.सं. २०७९

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषय सूची

क्र.स.	विषयवस्तु	पृष्ठसङ्ख्या
खण्ड क: परिचय खण्ड		
	१. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम २०७८: परिचय तथा संरचना	१
खण्ड ख: माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ९ र १०), २०७८ : ऐच्छिक विषयका पाठ्यक्रम		
	१. पर्यटन व्यवसाय	१४
	२. Photography	२१
	३. शिक्षा	३२
	४. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा	४४
	५. पुष्प खेती	५२
	६. रेशम खेती र मौरीपालन	६०
	७. सङ्गीत शिक्षा	७२
	८. होटल व्यवस्थापन	७९
	९. जडिबुटी खेती	८५
	१०. कार्यालय सञ्चालन र लेखा	९२
	११. लेखा परिक्षण	१०५
	१२. बागवानी	११४
	१३. वित्त तथा बैङ्किङ	१२२
	१४. गृह विज्ञान	१३१
	१५. बुढ्यौली शिक्षा	१४०
	१६. विज्ञान	१४७

खण्ड क

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीविलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घसङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको छ । यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन् । नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण रहेको छ । विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ९ र १० का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ ।

विद्यालयको शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ । माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनुपर्छ । यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन् । त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो । यसका लागि कक्षा ९ र १० को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यो पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९ र १०) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा भाग २ अन्तर्गतका ऐच्छिक विषयका पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्न एवम् अधिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने
३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने

६. प्रत्येक व्यक्तिमा शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मदत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभ्रुभ्र भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निमित्त आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

३. विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना र उमेर

नेपालको विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने छ । माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिने छ । बालमनोविज्ञान, सिकाइको उमेर तथा सिकाइ क्षमतास्तरका आधारमा विद्यालय शिक्षाको तहगत र कक्षागत खाका देहायबमोजिम हुने छ :

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	कक्षा १- ३	५ देखि ७ वर्षसम्म	तह १
	कक्षा ४ - ५	८ देखि ९ वर्षसम्म	तह २
	कक्षा ६ - ८	१० देखि १२ वर्षसम्म	तह ३
माध्यमिक	कक्षा ९ - १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११ - १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

द्रष्टव्य

१. माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ व्यावहारिक अभ्याससहित एक वर्षको अवधि थप हुने छ ।
२. उल्लिखित तालिकामा निर्दिष्ट उमेर समूहले सम्बन्धित वर्षको उमेर पूरा भएको जनाउने छ ।

४. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमताको विकास गर्ने छ । त्यसै गरी विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाले गर्ने छ । विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, दृढ व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने सक्षमताको विकास पनि यस तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन् । यस तहको शिक्षाबाट आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ । त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यमिक शिक्षाको लक्ष रहेको छ । यसर्थ माध्यमिक तहका विद्यार्थीमा विकास गर्ने अपेक्षा गरिएका सक्षमता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
६. व्यावहारिक गणितीय ज्ञान तथा सिपको बोध तथा प्रयोग र समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
७. व्यावहारिक वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग
८. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
९. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाजसापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
१०. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
११. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
१२. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वाससाथ तयारी
१३. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१५. उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास

५. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०) का सक्षमताहरू

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१०) का सक्षमताहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. गणितीय समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
६. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाज सापेक्ष व्यवहार
७. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
८. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
९. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
१०. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारको तयारी
११. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग

६. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको मुख्य लक्ष्य बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु र उनीहरूलाई सिकाइप्रति प्रेरित गरी सिकाइका लागि आधारशिला खडा गर्नु हुने छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम ४ वर्षका बालबालिकाको उमेरगत विकासत्मक पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत सिद्धान्तानुसार विकास गरिने छ । यसमा उमेरानुसारका शारीरिक, सवेगात्मक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक, बौद्धिक तथा मानसिक, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा वातावरण र सिर्जनात्मक सिपहरू विकास गराउनाका साथै मौखिक भाषिक सिप, पूर्वसङ्ख्या वा पूर्वगणितीय सिपलगायतका सिप विकास गराइन्छ । यस तहमा औपचारिकरूपमा पढाइ र लेखाइका सिप तथा क्रियाकलाप भने उमेरमा दृष्टिले समावेश गरिनु हुन्छ ।

(ख) आधारभूत शिक्षा

(अ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३) मा एकीकृत स्वरूपको पाठ्यक्रम हुने छ । सिकाइका क्षेत्रहरू (Themes) पहिचान गरी विषय र सिकाइका क्षेत्रका आधारमा बहुविषयात्मक (Multidisciplinary) तथा अन्तरविषयगत (Interdisciplinary) ढाँचामा पाठ्यक्रम आधारित गरिने छ । यसअनुसार एकीकृत विषयक्षेत्रहरूले समेट्न नसकेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी विषयगत सिकाइ क्षेत्रहरूसमेत रहन सक्ने छन् । भाषागत विषयसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू पठनपाठन सम्बन्धित भाषामा नै गर्नुपर्ने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । यस्तो पाठ्यक्रम क्रियाकलापमुखी हुने छ । यसले विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञानका साथै विभिन्न किसिमका व्यवहारकुशल सिप विकासमा जोड दिने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा भाषा, गणित, विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू रहे पनि एकीकृत सिद्धान्तअनुसार नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, हाप्पो सेरोफेरो र मातृभाषा/स्थानीय विषयक्षेत्रमा उल्लिखित सबै विषयलाई समावेश गरिएको छ ।

(आ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू प्रदान गरिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरव्यक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

(इ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक, वातावरण, जनसङ्ख्या, मानवमूल्य, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा र स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू नै प्रदान गरिने छ । स्थानीय आवश्यकतामा आधारित अध्ययनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषा वा स्थानीय कला, संस्कृति, सिप, संस्कृत भाषा जस्ता विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरव्यक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ । कक्षा ६-८ मा संस्कृत/गुरुकुल/वेद विद्याश्रम शिक्षाका लागि भने विषय संरचनामा केही भिन्नता हुने छ ।

(ख) माध्यमिक शिक्षा

विद्यालय शिक्षामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । गुरुकुल, गोन्पा विहार, मदर्सा, मुन्धुमलगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई पनि माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ । माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने छ । कक्षा ९ र १० को साधारण धारतर्फ प्रत्येक कक्षामा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि र सामाजिक अध्ययन गरी पाँचओटा अनिवार्य विषयहरू र दुईओटा ऐच्छिक विषयहरू रहने छन् । यसै गरी कक्षा ११ र १२ को साधारण शिक्षातर्फ अनिवार्य विषयका रूपमा अङ्ग्रेजी र नेपाली र सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षालाई समावेश गरिएको छ भने कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा ऐच्छिक विषय तीन तीनओटा समावेश गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९-१० को पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार हुने छ :

(अ) साधारण शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र. स.	विषय	पाठ्य घण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याश्रम/गुरुकुल शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी/संस्कृत रचना	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	वेद वा नीतिशास्त्र वा विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

- वेद भन्नाले शुक्लयजुर्वेद वा सामवेद वा ऋग्वेद वा अथर्ववेदमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक प्रथम विषयमा कर्मकाण्ड, फलित ज्योतिष, योग शिक्षा, वास्तुशास्त्र, आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र ऐच्छिक गणित विषयमध्ये एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा संस्कृतका शास्त्रीय विषयमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । तर विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सट्टामा वेद विषयको छनोट गरेमा ऐच्छिक द्वितीयमा वेद विषय छनोट गर्न पाइने छैन ।

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्पा/मदसा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य

- सामाजिक अध्ययन विषयलाई सम्बन्धित परम्परागत शिक्षा विषयको विषयवस्तुलाई समेत अनुकूलन गरी सम्बन्धित भाषामा नै पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
- गोन्पा शिक्षाको ऐच्छिक विषयको रूपमा साधारण शिक्षाका ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त भोट भाषा र बौद्ध शिक्षा पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
- मदसा शिक्षाको ऐच्छिक विषयका रूपमा साधारण शिक्षाको ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त अरेबिक भाषा साहित्य र व्याकरण, उर्दू भाषा साहित्य र व्याकरण एवम् दिनियात विषय पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
- मदसातर्फ अङ्ग्रेजी विषयका सट्टामा अरबी साहित्य र विज्ञान तथा प्रविधि विषयका सट्टामा सिरत र इस्लामी विषय पठनपाठन गराउन सकिने छ ।

६. कक्षा ९ र १० मा पठनपाठन हुने अनिवार्य विषय, ऐच्छिक विषयको छनोटका लागि विषयगत समूह तथा विषयको कोड

(क) अनिवार्य विषय

(अ) साधारणतर्फ

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007]	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008]
५	सामाजिक अध्ययन [Sol. 009]	सामाजिक अध्ययन [Sol. 010]

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याश्रम/गुरुकुल शिक्षा

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003] वा संस्कृत रचना [Saw. 011]	English [Eng. 004] वा संस्कृत रचना [Saw. 012]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 301] वा सामवेद [Sam. 303] वा ऋग्वेद [Rig. 305] वा अथर्ववेद [Ath. 307] वा नीतिशास्त्र [Nit. 403] वा विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007]	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 302] वा सामवेद [Sam. 304] वा ऋग्वेद [Rig. 306] वा अथर्ववेद [Ath. 308] वा नीतिशास्त्र [Nit. 404] वा विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008]
५	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slb. 013]	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slb. 014]

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्पा

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007]	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008]
५	सामाजिक अध्ययन [Sol. 009]	सामाजिक अध्ययन [Sol. 010]

(ई) परम्परागत शिक्षा: मदर्सा

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003] वा अरेबिक भाषा [Arl. 015]	English [Eng. 004] अरेबिक भाषा [Arl. 016]
३	गणित [Mat. 005]	गणित [Mat. 006]
४	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 007] वा सिरत र इस्लामी [Sri. 017]	विज्ञान तथा प्रविधि [Sct. 008] वा सिरत र इस्लामी [Sri. 018]
५	सामाजिक अध्ययन [Sol. 009]	सामाजिक अध्ययन [Sol. 010]

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) साधारणतर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र.स.	कक्षा ९ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १० का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	गणित [Mat. 101]	गणित [Mat. 102]
२.	अर्थशास्त्र [Eco. 103]	अर्थशास्त्र [Eco. 104]
३.	भूगोल [Geo. 105]	भूगोल [Geo. 106]
४	इतिहास [His. 107]	इतिहास [His. 108]
५.	नागरिक शास्त्र [Cie. 109]	नागरिक शास्त्र [Cie. 110]
६	जनसङ्ख्या अध्ययन [Pos. 111]	जनसङ्ख्या अध्ययन [Pos. 112]
७	समाजशास्त्र [Soc. 113]	समाजशास्त्र [Soc. 114]
८	वातावरण विज्ञान [Ens. 115]	वातावरण विज्ञान [Ens. 116]
९	नेपाली [Nep. 117]	नेपाली [Nep. 118]
१०	अङ्ग्रेजी [Eng. 119]	अङ्ग्रेजी [Eng. 120]
११	मैथिली [Mai. 121]	मैथिली [Mai. 122]
१२	नेवारी [New. 123]	नेवारी [New. 124]
१३	अवधी [Awa. 125]	भोजपुरी [Awa. 126]
१४	भोटभाषा [Bhb. 127]	भोटभाषा [Bhb. 128]
१५	पाली [Pal. 129]	पाली [Pal. 130]
१६	फ्रेन्च [Fre. 131]	फ्रेन्च [Fre. 132]
१७	रसियन [Rus. 133]	रसियन [Rus. 134]
१८	उर्दू [Urd. 135]	उर्दू [Urd. 136]
१९	अरेबिक [Are. 137]	अरेबिक [Are. 138]
२०	जापानिज [Jap. 139]	जापानिज [Jap. 140]
२१	ग्रामीण विकास [Rud. 141]	ग्रामीण विकास [Rud. 142]
२२	सामान्य कानून [Gel. 143]	सामान्य कानून [Gel. 144]
२३	मानव मूल्य शिक्षा [Hve. 145]	मानव मूल्य शिक्षा [Hve. 146]
२४	सहकारी शिक्षा [Coe. 147]	सहकारी शिक्षा [Coe. 148]
२५	वाणिज्य गणित [Bum. 149]	वाणिज्य गणित [Bum. 150]
२६	बजारशास्त्र [Mar. 151]	बजारशास्त्र [Mar. 152]
२७	चिनियाँ [Chi. 153]	चिनियाँ [Chi. 154]
२८	जर्मन [Jar. 155]	जर्मन [Jar. 156]
२९	कोरियन [Kor. 157]	कोरियन [Kor. 158]
३०	बङ्गाली [Ban. 159]	बङ्गाली [Ban. 160]
३१	ल्याटिन [Lat. 161]	ल्याटिन [Lat. 162]
३२	तिब्बती [Tib. 163]	तिब्बती [Tib. 164]
३३	ग्रीक [Gri. 165]	ग्रीक [Gri. 166]
३४	स्पेनिस [Spa. 167]	स्पेनिस [Spa. 168]
३५	मलाया [Mal. 169]	मलाया [Mal. 170]
३६	हिब्रू [Hib. 171]	हिब्रू [Hib. 172]
३७	हिन्दी [Hin. 173]	हिन्दी [Hin. 174]
३८	संस्कृत [San. 175]	संस्कृत [San. 176]
३९	पर्सियन [Par. 177]	पर्सियन [Par. 178]
४०	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes.179]	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes. 180]

४१	आयुर्वेद [Aur. 181]	आयुर्वेद [Aur. 182]
----	---------------------	---------------------

(आ) साधारणतर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	कम्प्युटर विज्ञान [Cos. 201]	कम्प्युटर विज्ञान [Cos. 202]
२.	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा [Hpe. 203]	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा [Hpe. 204]
३.	विज्ञान [Sci. 205]	विज्ञान [Sci. 206]
४.	कार्यालय सञ्चालन र लेखा [Oma. 207]	कार्यालय सञ्चालन र लेखा [Oma. 208]
५.	कृषि [Agr. 209]	कृषि [Agr. 210]
६.	लेखापरीक्षण [Aud. 211]	लेखापरीक्षण [Aud. 212]
७.	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा [Ecd. 213]	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा [Ecd. 214]
८.	शिक्षा [Edu. 215]	शिक्षा [Edu. 216]
९.	वास्तुशास्त्र [Bas. 217]	वास्तुशास्त्र [Bas. 218]
१०.	छविकला [Pho. 219]	छविकला [Pho. 220]
११.	दृश्यकला [Via. 221]	दृश्यकला [Via. 222]
१२.	सङ्गीत [Muc. 223]	सङ्गीत [Muc. 224]
१३.	सिलाइबुनाइ [Nit. 225]	सिलाइबुनाइ [Nit. 226]
१४.	हस्तकला [Hra. 227]	हस्तकला [Hra. 228]
१५.	बेतबास शिल्पकला [Beb. 229]	बेतबास शिल्पकला [Beb. 230]
१६.	पत्रकारिता [Jar. 231]	पत्रकारिता [Jar. 232]
१७.	केशकला [Had. 233]	केशकला [Had. 234]
१८.	बागवानी [Her. 235]	बागवानी [Her. 236]
१९.	पुष्पखेती [Flw. 237]	पुष्पखेती [Flw. 238]
२०.	फलफूल खेती [Fru. 239]	फलफूल खेती [Fru. 240]
२१.	रेसम खेती र मौरीपालन [Sep. 241]	रेसम खेती र मौरीपालन [Sep. 242]
२२.	पशुपालन [Liv. 243]	पशुपालन [Liv. 244]
२३.	तरकारी खेती [Veg. 245]	तरकारी खेती [Veg. 245]
२४.	सौन्दर्य शास्त्र [Beu. 247]	सौन्दर्य शास्त्र [Beu. 248]
२५.	योग शिक्षा [Yog. 249]	योग शिक्षा [Yog. 250]
२६.	माछापालन [Fis. 251]	माछापालन [Fis. 252]
२७.	बुढ्यौली शिक्षा [Ger. 253]	बुढ्यौली शिक्षा [Ger. 254]
२८.	पन्छीपालन [Pol. 255]	पन्छीपालन [Pol. 256]
२९.	जडीबुटी खेती [Jad. 257]	जडीबुटी खेती [Jad. 258]
३०.	गृह विज्ञान [Hos. 259]	गृह विज्ञान [Hos. 260]
३१.	खाद्य विज्ञान [Fos. 261]	खाद्य विज्ञान [Fos. 262]
३२.	वित्त तथा बैङ्किङ [Fib. 263]	वित्त तथा बैङ्किङ [Fib. 264]
३३.	होटेल व्यवस्थापन [Hom. 265]	होटेल व्यवस्थापन [Hom. 266]
३४.	पर्यटन व्यवसाय [Tou. 267]	पर्यटन व्यवसाय [Tou. 268]
३५.	ज्योतिष [jyo. 269]	ज्योतिष [jyo. 270]
३६.	संस्कृत साहित्य [Sal. 271]	संस्कृत साहित्य [Sal. 272]
३७.	कर्मकाण्ड [Kar. 273]	कर्मकाण्ड [Kar. 274]

(इ) संस्कृततर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 301]	शुक्लयजुर्वेद [Suk. 302]
२.	सामवेद [Sam. 303]	सामवेद [Sam. 304]
३.	ऋग्वेद [Rig. 305]	ऋग्वेद [Rig. 306]
४.	अथर्ववेद [Ath. 307]	अथर्ववेद [Ath. 308]
५.	व्याकरण [Byk. 309]	व्याकरण [Byk. 310]
६.	न्याय [Nya. 311]	न्याय [Nya. 312]
७.	दर्शनशास्त्र [Phi. 313]	दर्शनशास्त्र [Phi. 314]
८.	इतिहास पुराण [Hip. 315]	इतिहास पुराण [Hip. 316]
९.	ज्योतिष [jyo. 269]	ज्योतिष [jyo. 270]
१०	संस्कृत साहित्य [Sal. 271]	संस्कृत साहित्य [Sal. 272]

(ई) संस्कृततर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	फलित ज्योतिष [Faj. 401]	फलित ज्योतिष [Faj. 402]
२.	नीतिशास्त्र [Nit. 403]	नीतिशास्त्र [Nit. 404]
३.	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes.179]	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes. 180]
४.	आर्युर्वेद [Aur. 181]	आर्युर्वेद [Aur. 182]
५.	वास्तुशास्त्र [Bas. 217]	वास्तुशास्त्र [Bas. 218]
६.	योग शिक्षा [Yog. 249]	योग शिक्षा [Yog. 250]
७.	कर्मकाण्ड [Kar. 273]	कर्मकाण्ड [Kar. 274]

(उ) गुरुकुल/वेद विद्याभ्रमतर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	व्याकरण [Byk. 309]	व्याकरण [Byk. 310]
२.	ज्योतिष [jyo. 269]	ज्योतिष [jyo. 270]
३.	न्याय [Nya. 311]	न्याय [Nya. 312]
४.	दर्शनशास्त्र [Phi. 313]	दर्शनशास्त्र [Phi. 314]
५.	संस्कृत साहित्य [Sal. 271]	संस्कृत साहित्य [Sal. 272]
६.	इतिहास पुराण [Hip. 315]	इतिहास पुराण [Hip. 316]

(ऊ) गुरुकुल/वेद विद्याभ्रमतर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	फलित ज्योतिष [Faj. 401]	फलित ज्योतिष [Faj. 402]
२.	नीतिशास्त्र [Nit. 403]	नीतिशास्त्र [Nit. 404]
३.	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes.179]	प्राकृतिक चिकित्सा [Nes. 180]
४.	आयुर्वेद [Aur. 181]	आयुर्वेद [Aur. 182]
५.	वास्तुशास्त्र [Bas. 217]	वास्तुशास्त्र [Bas. 218]
६.	योग शिक्षा [Yog. 249]	योग शिक्षा [Yog. 250]
७.	कर्मकाण्ड [Kar. 273]	कर्मकाण्ड [Kar. 274]

(ऋ) गोन्पातर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

गोन्पातर्फ साधारण धारतर्फका ऐच्छिक दोस्रो समूहका विषयका अतिरिक्त निम्नलिखित विषयको अध्ययन गर्न सकिने छ :

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	बौद्ध शिक्षा [Bus. 501]	भोट भाषा [Faj. 502]

(ए) मदसार्तर्फ : ऐच्छिक पहिलो समूह

मदसार्तर्फ साधारण धारतर्फका ऐच्छिक पहिलो समूहका विषयका अतिरिक्त निम्नलिखित विषयको अध्ययन गर्न सकिने छ :

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	अरेबिक भाषा, साहित्य र व्याकरण [all. 601]	अरेबिक भाषा, साहित्य र व्याकरण [all. 602]
२	उर्दु भाषा, साहित्य र व्याकरण [Uil. 603]	उर्दु भाषा, साहित्य र व्याकरण [Uil. 604]

(ऐ) मदसार्तर्फ : ऐच्छिक दोस्रो समूह

मदसार्तर्फ साधारण धारतर्फका ऐच्छिक दोस्रो समूहका विषयका अतिरिक्त निम्नलिखित विषयको अध्ययन गर्न सकिने छ :

सि. नं.	कक्षा ९ का विषय र कोड	कक्षा १० का विषय र कोड
१.	दिनियात [Din. 701]	दिनियात [Din. 702]

७. पठनपाठनको समयावधि

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि एक शैक्षिक सत्रमा वार्षिक जम्मा ५७६ घण्टा दैनिक सिप सिकाइ क्रियाकलाप र विषयगत सिप सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छ । यसै गरी वार्षिक २५६ घण्टासम्म मनोरञ्जन, बाह्य खेल र आराम गर्ने तथा खाजा खाने समय हुने छ । उक्त समयले बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बिताउने पूरा अवधिलाई बुझाउँछ ।
२. विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाका लागि एक शैक्षिक वर्षमा कम्तीमा २०५ दिन पठनपाठन सञ्चालन हुने छ ।
३. कक्षा १ देखि ३ सम्म जम्मा २६ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक ८३२ कार्यघण्टाको पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।

४. कक्षा ४ देखि १० सम्म जम्मा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा र कक्षा ११ र १२ मा कम्तीमा २७ पाठ्यघण्टा अर्थात् ८६४ कार्यघण्टादेखि बढीमा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् १०२४ कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठन सञ्चालनका लागि खर्च भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई सामान्यतया १ पाठ्यघण्टा मानिने छ ।
६. सामान्यतया प्रतिदिन प्रतिविषय एक घण्टाको एक पिरियड हुने छ । तर तोकिएको पाठ्यघण्टा (Credit hour) नघट्ने गरी विद्यालयले विषयको आवश्यकताअनुसार साप्ताहिक कार्यतालिकाको समयावधि निर्धारण गरी कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

८. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

१. माध्यमिक शिक्षामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीकेन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, खोजमूलक अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइका विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । साधारण, गुरुकुल, गोन्पा (गुम्बा) तथा विहार र मदसा शिक्षाका पठनपाठनमा आवश्यकताअनुसार कम्प्युटर प्रविधिको पनि उपयोग गर्न सकिने छ । यसका लागि शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
२. विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, आविष्कारमुखी अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई सिकाइ सहजीकरण विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।
३. सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिकने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।
४. शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।
६. सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

९.. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक वा शिक्षणसिकाइकै फ्रममा गरिने निरन्तर मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुका साथै आवधिक वा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको सिकाइस्तर निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन : आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, कार्य प्रस्तुतीकरण, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै सिकाइ उपलब्धिको तथ्यगत अभिलेख (Evidence based Record) राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिइने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा आवधिक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

(ख) आवधिक मूल्याङ्कन : माध्यमिक तहमा निम्नानुसार आवधिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

(अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको र अन्तिम/बाह्य परीक्षाको नतिजाका आधारमा तोकिएको भार समावेश गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(आ) आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त निम्नअनुसार तोकिएअनुसारको भारको मूल्याङ्कन आवधिक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका तरिकामा विषयगत विविधता हुन सक्ने भए पनि निम्नलिखित पक्षको मूल्याङ्कन सबै विषयमा समावेश हुने छ :

- **कक्षा सहभागिताको मूल्याङ्कन** : विद्यार्थीको नियमितता (उपस्थिति) र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिताको अभिलेखका आधारमा गरिएको मूल्याङ्कन ।
- **त्रैमासिक परीक्षाहरूका अङ्कका आधारमा प्राप्त अङ्क** : पहिलो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट पहिलो परीक्षा सञ्चालन गरिने छ भने पहिलो र दोस्रो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ ।
- **प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन**
- **विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारका अन्य आधारहरू**

(इ) प्रयोगात्मक, सैद्धान्तिक तथा अन्य पक्षको मूल्याङ्कनको भार, विधि तथा साधन सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेख भएअनुसार हुनुपर्ने छ । सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरिने छ ।

(ई) परीक्षामा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्नबाट वा अन्य उपयुक्त तरिकाबाट मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्दा अक्षराङ्कन पद्धतिलाई उपयोग गर्नुपर्छ ।

१०. शिक्षाको माध्यम

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९ र १० मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया नेपाली भाषा हुने छ । तर देहायको अवस्थामा विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम देहायबमोजिम हुने छ :

- (क) भाषा विषय अध्ययन गराउँदा शिक्षाको माध्यम सोही भाषा हुने छ ।
- (ख) सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्य शिक्षा वा चारित्रिक शिक्षालगायत नेपाली कला, संस्कृति र मौलिक पहिचानमूलक विषयवस्तुहरूबाहेक अन्य विषयहरूमा पठनपाठनका लागि माध्यम भाषा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्न सकिने छ ।
- (ग) शास्त्रीय विषयहरूको पाठ्यसामग्री र पठनपाठनको माध्यम सम्बन्धित भाषा हुने छ । धार्मिक प्रकृतिका विषयहरूको पठनपाठन सम्बन्धित धार्मिक ग्रन्थ लेखिएको भाषामा नै गर्न सकिने छ ।
- (घ) गैरनेपाली नागरिकले नेपालका विद्यालयमा अध्ययन गर्दा नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषाको विषय अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउन सकिने छ ।

११. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :

- (क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
- (ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
- (ग) पठन पाठनमा उपयोग गरिएको समय
- (घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव
- (ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया
- (च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा

उपर्युक्त पक्षमा समेतका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ । यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ ।

१२. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना

राष्ट्रीय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का सिद्धान्त तथा मार्गदर्शनमा आधारित भई विकास गरिएका विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरू निम्नअनुसार परीक्षण तथा कार्यान्वयन हुनेछन् :

पाठ्यक्रम परीक्षण तथा कार्यान्वयन योजना

कक्षा	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

खण्ड ख

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ९ र १०), २०७८ : ऐच्छिक विषयका पाठ्यक्रम

यस खण्डमा भाग २ अन्तर्गतका ऐच्छिक विषयका विषयगत पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । प्रत्येक विषयगत पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यअन्तर्गतका सम्भाव्य क्रियाकलापका उदाहरण, क्षेत्र वा एकाइगत कार्यघण्टा, विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ ।

१. पर्यटन व्यवसाय

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम पर्यटन व्यवसाय

कक्षा ९ र १०

पाठ्यघण्टा: ४

विषय कोड: Tou. 267 (कक्षा ९)

Tou. 268 (कक्षा १०)

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

पर्यटन व्यवसाय आफैमा बृहत्, गतिशील र विकासमुखी क्षेत्र हो । यसले पर्यटन र पर्यटकहरूका लागि आवश्यक पर्ने सबै वस्तु र सेवा उत्पादन तथा व्यवस्थापनका लागि गरिने सम्पूर्ण व्यावसायिक क्रियाकलापलाई समेटेछ । समग्र पर्यटन क्षेत्रको सहजीकरण, सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि जनशक्ति तयार गर्नु पर्यटन शिक्षाको उद्देश्य हो । सुरुमा व्यावसायिक तालिमका रूपमा सुरु भएको पर्यटन शिक्षालाई हाल साधारण औपचारिक शिक्षाको प्रमुख विधाका रूपमा समेत ग्रहण गर्न थालिएको छ । आजको विश्वमा पर्यटन क्षेत्रले प्रमुख आर्थिक आधार ओगटेको र नेपाल सरकारका नीति तथा योजनाहरूमा पनि यसलाई महत्त्व दिइएको अवस्थामा पर्यटन शिक्षालाई माध्यमिक तहमा छुट्टै विशिष्ट विषयका रूपमा अध्ययन गर्नु आजको आवश्यकता हो । जीवन तथा समाजका लागि प्राकृतिक, सांस्कृतिक, वातावरणीय पक्ष र ऐतिहासिक धरोहरहरूको संरक्षण, संवर्धन, प्रवर्धन र विकासका लागि पर्यटन शिक्षाको अध्ययन आवश्यक छ । बालबालिकाहरूमा पर्यटनसम्बन्धीको ज्ञानले प्राकृतिक प्रहत्त र मानव निर्मित धरोहरको उचित व्यवस्थापनबाट कुनै पनि देशको आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटनको प्रवर्धन गरी देशको आर्थिक विकास गर्न सकिन्छ ।

साधारण तथा व्यावसायिक दुवै सिपलाई विकास गर्ने उद्देश्यले कक्षा ९ र १० का लागि विकास गरिएको यो पाठ्यक्रमले विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न क्रियाकलापहरू, पर्यटन क्षेत्रका प्रवृत्तिहरू एवम् पर्यटन क्षेत्रका समस्या र चुनौतीहरूको सम्बोधन गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष सहभागी र संलग्न हुने प्रेरणा जगाउन सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा मूलतः पर्यटनसँग सम्बन्धित आधारभूत पक्ष र क्षेत्रहरू, पर्यटकीय वस्तु तथा भौतिक पूर्वाधार, पर्यटकीय सूचना, अतिथि सत्कार व्यवसाय, पर्यटन र समाज, पर्यटन र वातावरण, पर्यटन र स्वास्थ्य, विश्व पर्यटन, पर्यटनका लागि जनसाधन, ग्राहक सेवा, दिगो पर्यटन, पर्यटकीय प्रवृत्ति जस्ता विषयहरू समेटिएका छन् ।

पर्यटन व्यवसायको सैद्धान्तिक, व्यावहारिक र प्रयोगात्मक ज्ञानका मूलभूत पक्षमा जोड दिएको यस पाठ्यक्रमका लागि साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कुल १२८ कार्यघण्टा छुट्याइएको छ, साथै समाविष्ट विषयवस्तुहरूलाई ९६ कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ३२ कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास हुने गरि समावेश गरिएको छ । सिकाइ प्रक्रियालाई सहज बनाउन यस पाठ्यक्रममा विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी तहगत सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, सिकाइ उपलब्धि एवम् अगिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टता र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया र विद्यार्थीको निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया समेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमताहरू

माध्यमिक तहमा पर्यटन व्यवसाय विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. पर्यटन शिक्षा र पर्यटन व्यवसायको अवधारणा, महत्त्व र आवश्यकता, अवसर र चुनौतीहरूको विश्लेषण

२. स्थानीय समुदाय, समाज, देश र विश्वको पर्यटन स्थितिको पहिचान र विश्लेषण
३. पर्यटक र पर्यटन, पर्यटन र समाज, यात्री, पर्यटनका प्रकार, दिगो पर्यटन तथा पर्यटकीय प्रवृत्तिको व्याख्या
४. पर्यटन व्यवसाय, अतिथि सत्कार व्यवसाय, ग्राहक सेवाका लागि मानव संशाधन र दिगो विकासको बोध
५. पर्यटनको विकासमा संलग्न संस्थाहरू, तिनीहरूको अन्तर सम्बन्ध र भूमिकाको वर्णन
६. वातावरण पर्यटनमा वातावरण संरक्षणको आवश्यकता, व्यक्तिगत सरसफाइ, प्राथमिक उपचार, सरुवा रोग र फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी विषयवस्तुको व्याख्या

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९

कक्षा ९ को अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

१. पर्यटनको परिचय

- १.१ पर्यटनको परिचय र परिभाषा दिन
- १.२ पर्यटनका विशेषता र महत्त्वहरू उल्लेख गर्न
- १.३ यात्री, पर्यटक र दिवा पर्यटक सम्बन्धमा व्याख्या गर्न
- १.४ पर्यटनका अङ्ग र प्रकारहरूको विश्लेषण गर्न
- १.५ पर्यटन र स्थानीय समुदायबिचको अन्तरसम्बन्धको पहिचान गर्न र सान्दर्भिकताको वर्णन गर्न

२. नेपालमा पर्यटन

- २.१ नेपालमा पर्यटनको ऐतिहासिक विकासक्रमको व्याख्या गर्न
- २.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि र यसको विविध पक्षसित पर्यटनको अन्तरसम्बन्ध वर्णन गर्न
- २.३ नेपालका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षण र क्रियाकलापहरूको बारेमा वर्णन गर्न

३. पर्यटकीय वस्तु तथा भौतिक पूर्वाधार

- ३.१ पर्यटकीय वस्तु र पर्यटन पूर्वाधारहरूको पहिचान गर्न
- ३.२ पर्यटन पूर्वाधारहरूको महत्त्व दर्शाउन

४. पर्यटन व्यवसाय

- ४.२ पर्यटन व्यवसायको परिचय दिन
- ४.२ पर्यटन व्यवसाय र स्वामित्वको प्रकार उल्लेख गर्न
- ४.३ पर्यटन व्यवसाय र रोजगारीको अन्तरसम्बन्ध विश्लेषण गर्न
- ४.४ पर्यटन व्यवसायका सरोकारवालाहरूको पहिचान र भूमिका स्पष्ट गर्न
- ४.५ पर्यटन व्यवसायमा संलग्न सङ्घसंस्थाहरूको परिचय र भूमिका उल्लेख गर्न

५. पर्यटकीय सूचना

- ५.१ पर्यटन व्यवसाय र पर्यटकीय सूचनाहरूका बारेमा वर्णन गर्न
- ५.२ पर्यटकीय सूचनाको वितरण र यसका माध्यमहरूको व्याख्या गर्न ।

६. अतिथि सत्कार व्यवसायको परिचय

- ६.१ अतिथि सत्कार व्यवसायहरूको परिचय दिन
- ६.२ अतिथि सत्कार व्यवसायका लागि आवश्यक सेवा र सुविधाहरूका बारेमा व्याख्या गर्न

७. पर्यटन र समाज

- ७.१ पर्यटनले समाज र संस्कृतिमा पार्ने सकारात्मक र नकारात्मक प्रभावहरूको सूची बनाउन
- ७.२ पर्यटन क्षेत्रले पार्न सक्ने सकारात्मक र नकारात्मक आर्थिक प्रभावहरूको विश्लेषण गर्न
- ७.३ आर्थिक विकासमा पर्यटनको भूमिका बारेमा व्याख्या गर्न
- ७.४ पर्यटनले पार्न सक्ने नकारात्मक प्रभावहरूको निराकरणका उपायहरूको व्याख्या गर्न

कक्षा १०

कक्षा १०अन्तमा विद्यार्थी निम्नलिखित कार्यहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

१. विश्व पर्यटन

- १.१ विश्वका प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यहरूको सूची बनाउन
- १.२ विश्वका प्रमुख स्थापित पर्यटकीय क्षेत्रहरूका भौगोलिक विशेषता र प्रकृति वर्णन गर्न

२. पर्यटन र वातावरण

- २.१ पर्यटन र वातावरण शिक्षाको सम्बन्ध व्याख्या गर्न

२.२ वातावरणीय सचेतना, व्यक्तिगत सरसफाइ, वातावरणीय असर, वातावरण संरक्षण, वातावरण संरक्षणका उपायहरू र फोहोर व्यवस्थापनसम्बन्धी व्याख्या गर्न

३. पर्यटन र स्वास्थ्य

३.१ पर्यटन र स्वास्थ्यको अवधारणा व्याख्या गर्न

३.२ प्राथमिक उपचार र सरुवा रोग तथा यसबाट बच्ने उपायहरूबारे वर्णन गर्न

३.२ पर्यटनसँग सम्बन्धित स्वास्थ्य समस्याहरूको पहिचान र समाधानका उपायहरू उल्लेख गर्न

४. पर्यटनका लागि जनसाधन

४.१ पर्यटनका लागि जनसाधनको अवधारणा, महत्त्व र आवश्यकताको व्याख्या गर्न

४.२ पर्यटनका लागि जनसाधनको आवश्यक सिपहरूको पहिचान गर्न र सूची बनाउन

४.३ पर्यटनमा जनसाधन सिर्जनाका प्रमुख क्षेत्रहरूको विश्लेषण गर्न

५. ग्राहक सेवा

५.१ ग्राहक सेवाको अवधारणाको परिचय दिन

५.२ ग्राहक सेवाको आवश्यकता र महत्त्व वर्णन गर्न

५.३ ग्राहक सेवाका लागि आवश्यक सिप र ज्ञान हासिल गर्न

५.४ ग्राहक सेवाका लागि जनसाधन व्यवस्थापन प्रक्रियाको व्याख्या गर्न

६. दिगो पर्यटन

६.१ दिगो पर्यटनको अवधारणा स्पष्ट पार्न

६.२ दिगो पर्यटनको आवश्यकता र महत्त्वको वर्णन गर्न

६.३ साहसिक पर्यटनको परिचय, महत्त्व र यसका प्रकारको व्याख्या गर्न

६.४ जिम्मेवार पर्यटन र यसको सरोकारवालहरूको भूमिका विश्लेषण गर्न

७. पर्यटकीय प्रवृत्ति

७.१ नेपालर विश्वका पर्यटन प्रवृत्ति (Tourism trends) बारे वर्णन गर्न

७.२ नेपालका प्रमुख पर्यटन चुनौतीहरूको व्याख्या गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा-९				कक्षा -१०			
क्र.सं	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	क्र.सं	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	पर्यटनको परिचय	१.१ पर्यटनको परिचय र परिभाषा १.२ पर्यटनका प्रकार (क) अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन (ख) आन्तरिक पर्यटन १.३ पर्यटकको परिभाषा र यसका प्रकार- यात्री- पर्यटक तथा दिवा पर्यटक (excursionist) १.४ आधुनिक पर्यटनको सङ्क्षिप्त विकासक्रम १.५ पर्यटनका अङ्गहरू- (क) आकर्षण (गन्तव्य) (ख) पहुँच (यातायातका साधन) (ग) आवास व्यवस्था (भोजन तथा विश्राम सुविधा) (घ) अतिरिक्त सेवा सुविधाहरू तथा जनचेतना	१६	१.	विश्व पर्यटन	१.१ विश्व पर्यटन (UNWTO) को परिचय १.२ विश्व पर्यटनको वर्तमान प्रवृत्ति १.३ पर्यटनमा गन्तव्यको परिचय र यसका प्रकारहरू १.४ विश्व पर्यटनका नवीनतम चुनौतीहरू	१४
२.	नेपालमा पर्यटन	२.१ नेपालमा पर्यटनको विकासक्रम २.२ नेपालका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षण र गन्तव्यहरू २.३ नेपालका प्रमुख पर्यटकीय क्रियाकलापहरू- (क) साहसिक पर्यटन (ख) मनोरञ्जन पर्यटन (ग) धार्मिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन	१६	२	पर्यटन र वातावरण	२.१ पर्यटन र वातावरणको अवधारणा २.२ पर्यटन र वातावरणबिच अन्तरसम्बन्ध र सचेतना २.३ व्यक्तिगत सरसफाइ २.४ वातावरण शिक्षाका माध्यमहरू २.५ पर्यटनले वातावरणमा पार्ने असरहरू	१४

		२.५ नेपालको पर्यटन विकासमा संलग्न प्रमुख सङ्घसंस्थाहरू- (क) संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय (ख) नेपाल पर्यटन बोर्ड (ग) होटल एसोसियसन नेपाल (घ) नेपाल ट्राभल तथा टुर एजेन्ट एसोसियसन (ङ) नेपाल ट्रेकिङ एजेन्ट एसोसियसन (च) नेपाल राईटिङ एजेन्ट एसोसियसन (छ) नेपाल पर्वतारोहण सङ्घ (ज) नागरिक उड्डयन प्राधिकरण				२.६ वातावरण संरक्षणका उपायहरू २.७ फोहोर व्यवस्थापन	
३.	पर्यटकीय साधनस्रोत तथा भौतिक पूर्वाधार	३.१ पर्यटकीय साधनस्रोत तथा पर्यटन वस्तुको परिचय ३.२ स्थानीय तहका पर्यटकीय वस्तुहरूको पहिचान ३.३ प्रमुख पर्यटकीय पूर्वाधारहरू- (क) नेपाल वायुसेवा निगम (ख) यातायात (ग) आवास तथा भोजन व्यवस्था (घ) सञ्चार सुविधा (ङ) अन्य-पथप्रदर्शक, दोभाषे, सुरक्षा तथा आतिथ्य सेवा	१०	३	पर्यटन र स्वास्थ्य	३.१ पर्यटन र स्वास्थ्यको अन्तरसम्बन्ध ३.२ स्वास्थ्य सचेतना र प्राथमिक उपचार ३.३ पर्यटनसँग सम्बन्धित प्रमुख स्वास्थ्य समस्याहरू ३.४ लेक लाग्नु तथा यसको रोकथाम र उपचार ३.५ सरुवा रोगहरू (STD, HIVAIDS, Covid-19)	१२
४.	पर्यटन व्यवसाय	४.१ पर्यटन व्यवसायको परिचय ४.२ पर्यटन व्यवसायका प्रकार- क) यात्रा व्यवसाय (ख) आवास तथा भोजन व्यवसाय (ग) मनोरञ्जन व्यवसाय ४.३ पर्यटन व्यवसाय र रोजगारी ४.४ स्थानीय स्तरका पर्यटन व्यवसायहरू ४.५ ट्राभल एजेन्सी, ट्रेकिङ, एअरलाइन्स, होटल	१४	४	पर्यटनका लागि जनसाधन	४.१ पर्यटनका लागि मानव स्रोतको अवधारणा र महत्त्व ४.२ पर्यटनका लागि मानवस्रोतको आवश्यकता, गाइड र गाइडको महत्त्व ४.३ मानव स्रोतको लागि आवश्यक सिपहरू ४.४ मानव स्रोतका प्रकार: दक्ष, अर्ध दक्ष र अदक्ष ४.४ पर्यटनमा मानवस्रोत सिर्जनाका प्रमुख क्षेत्रहरू	१४
५.	पर्यटकीय सूचना	५.१ पर्यटन सूचनाको परिचय र महत्त्व ५.२ पर्यटनमा आवश्यक सूचनाहरूको स्रोत- (क) अनौपचारिक सूचना (ख) औपचारिक सूचना ५.३ पर्यटकलाई आवश्यक पर्ने प्रमुख सूचनाहरू: भिसा, पासपोर्ट, स्वास्थ्यसम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था, भन्सार, मुद्रा, गाइड नक्सा ५.४ पर्यटन सूचना वितरणका माध्यमहरू	१२	५	ग्राहक सेवा	५.१ ग्राहक सेवाको अवधारणा र परिभाषा ५.२ पर्यटकको पहिचान ५.३ पर्यटकीय व्यवहार ५.४ ग्राहक सेवाका लागि कार्यक्षेत्रमा आवश्यक सिप तथा गुणहरू	१५
६.	अतिथि सत्कार व्यवसायको परिचय	६.१ अतिथि सत्कार व्यवसायको परिचय ६.२ आवास र आवासका प्रकार : होटल, रिसोर्ट, लज, होम स्टे र रेस्टुरेन्ट ६.३ होटल डिपार्टमेन्ट ६.३.१ खाद्य उत्पादन(Food Production) ६.३.२ खाद्य तथा पेय पदार्थ सेवा (Food & beverage service) ६.३.३ हाउसकिपिङ (Housekeeping) ६.३.४ फ्रन्ट अफिस अपरेसन (Front office operation)	१२	६	दिगो पर्यटन	६.१ दिगो पर्यटनको परिचय र अवधारणा ६.२ पर्यापर्यटनको अवधारणा र महत्त्व ६.३ पर्यापर्यटनको आवश्यकता र योगदान ६.४ दिगो तथा पर्यापर्यटनमा पर्यटक तथा स्थानीय जनसाधारणको भूमिका	१५

७	पर्यटनको महत्त्व र प्रभाव	७.१ पर्यटनको आर्थिक महत्त्व र प्रभाव ७.२ पर्यटनको सामाजिक तथा सांस्कृतिक महत्त्व प्रभाव ७.३ पर्यटनको वातावरणीय महत्त्व र प्रभाव ७.४ पर्यटनको शैक्षिक महत्त्व र प्रभाव	१६	७	यात्रा तथा यात्रा योजना	७.१ पर्यटनमा यात्राको परिचय र प्रकार- (क) सङ्गठित यात्रा (GIT) (ख) स्वतन्त्र वा वैयक्तिक यात्रा (FIT) ७.२ यात्रा योजनाको परिचय र प्रकार ७.३ यात्रा योजनाका प्रमुख तत्त्वहरू ७.४ यात्रा योजना बनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू ७.५ साधारण यात्रा योजनाको नमूना निर्माण	१२
		जम्मा (सैद्धान्तिक)	१६			जम्मा (सैद्धान्तिक)	१६

५. सम्भावितप्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरुपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्य घण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्य घण्टा
पर्यटनको परिचय	<ul style="list-style-type: none"> सामान्य यात्रा र पर्यटकीय यात्राबिचको भिन्नताका बारेमा कक्षामा समूहगत छलफल गरी सोको तालिका बनाउनुहोस । यात्री - पर्यटक तथा दिवा पर्यटकको भिन्नता छुट्याई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस । 	५	विश्व पर्यटन	<ul style="list-style-type: none"> कुनै एउटा पर्यटकीय स्थलको भ्रमण गरी त्यहाँका विशेषताहरू समेटेी प्रतिवेदन तयार पार्ने र प्रस्तुत गर्नुहोस् । 	४
नेपालमा पर्यटन	<ul style="list-style-type: none"> नेपालका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणका क्षेत्रहरूको खोजी गरी देखाउनुहोस । प्रमुख पर्यटकीय क्रियाकलापहरूको सूची तयार गर्नुहोस् । 	५	पर्यटन र वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> आफूले भ्रमण गरेको कुनै एक स्थानीय गन्तव्यमा पर्यटनको कारणले वातावरणमा पर्न गएको सकारात्मक र नकारात्मक असरहरूको सूची तयार गरी प्रदर्शन गर्नुहोस् । 	५
पर्यटकीय साधनस्रोत तथा भौतिक पूर्वाधार	<ul style="list-style-type: none"> कुनै नयाँ स्थानमा पर्यटक भएर घुम्दा कस्ता किसिमको अनुभव हुन्छ । पर्यटक भई घुमेर आएपछि के कस्ता पूर्वाधारहरूको विकास गरेको अवस्थामा पर्यटकको वृद्धि हुन्छ । आफ्नो अनुभव सहितको प्रतिवेदन तयार पार्ने र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस । 	५	पर्यटन स्वास्थ्य	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पर्यटकलाई पर्वतारोहणका अवस्थामा लेक लाग्दा प्राथमिक उपचार कसरी गर्न सकिन्छ प्रदर्शन गरेर देखाउनुहोस । 	५
पर्यटन व्यवसाय	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको पर्यटन व्यवसायमा संलग्न सङ्घसंस्थाहरूको काम र उत्तरदायित्व सूची तयार गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । 	५	पर्यटनका लागि जनसाधन	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीहरूले आआना क्षेत्रमा रहेका विभिन्न पर्यटन व्यवसायहरूको पहिचान गरी उक्त व्यवसायहरूमा के कस्तो जनशक्तिको सिर्जना भएको रहेछ भन्ने कुराको प्रतिवेदन तयार गरी आनो क्षेत्रमा उपलब्ध हुने र हुन नसक्ने जनशक्तिको सूचीसमेत बनाएर प्रस्तुत गर्नुहोस् । 	३
पर्यटकीय सूचना	<ul style="list-style-type: none"> कस्ता सूचना प्रवाह गर्न सकेको अवस्थामा पर्यटकहरूको वृद्धि हुन्छ अनुसन्धान गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुहोस् । 	४	ग्राहक सेवा	<ul style="list-style-type: none"> तपाईंको क्षेत्रमा कुनै नयाँ पर्यटकको भ्रमण भयो भने त्यसलाई गर्ने व्यवहार पददर्शन गरेर देखाउने । 	५

अतिथि सत्कार व्यवसायको परिचय	<ul style="list-style-type: none"> अतिथि सत्कारको अभिनय गरी स्व मूल्याङ्कन गर्नुहोस । 	३	दिगो पर्यटन	<ul style="list-style-type: none"> तपाईंको क्षेत्रबाट नजिकका पर्वतारोहण, पदयात्रा, जलयात्रा, बन्जिजम्प, प्याराग्लाइडिङ जस्ता कुनै एक कार्य सम्पन्न गर्ने र सो स्थानको दिगो पर्यटन विकासका लागि परियोजना तयार गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । 	५
पर्यटनको महत्व र प्रभाव	<ul style="list-style-type: none"> विद्यार्थीहरूले पर्यटनको कारणले आआनो स्थानीय समुदायमा पारेको आर्थिक तथा सामाजिक प्रभावको बारेमा कक्षामा समूह समूह बनाई छलफल गर्ने र सो छलफलका आधारमा पर्यटनबाट पर्ने गएका प्रभावहरूको सूचीतयार पार्नुहोस । 	५	यात्रा तथा यात्रा योजना	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय कुनै एक गन्तव्यको यात्रा गर्नका लागि आवश्यक साधारण यात्रा योजना तयार गर्ने र सोही यात्रा योजनाका आधारमा भ्रमण गरी प्रतिवेदन पेस गर्नुहोस् । 	५
जम्मा		३२		जम्मा	३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाई गुणात्मक नतिजा प्राप्त गर्न शिक्षण सहजीकरण प्रक्रियाको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकासमा सहयोग गर्दछ । त्यसैले पर्यटन शिक्षाका विषयवस्तुहरूको शिक्षण सहजीकरण प्रक्रियामा उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्दछ । आवश्यक परेमा एकै पटक एकभन्दा बढी विधिहरूको पनि संयुक्त रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । यो विषय सैद्धान्तिकको साथै व्यावहारिक र प्रयोगात्मक विषय पनि भएकाले शिक्षण सहजीकरणको क्रममा प्रयोगात्मक पक्षलाई समेत विशेष ध्यान दिनुपर्दछ । पर्यटन शिक्षण सहजीकरणको क्रममा खास गरी निम्नलिखित विधि तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

१. छलफल	२. समूहकार्य	३. स्थलगत भ्रमण	४. लघु परियोजना
५. प्रतिवेदन तयारी	६. स्थलगत अध्ययन	७. प्रदर्शन	८. प्रश्नोत्तर
९. खोज विधि	१०. अवलोकन	११. परियोजना कार्य	१२. भूमिका अभिनय

१३. Commentry प्रस्तोता

माथि उल्लिखित शिक्षण विधि/तरिकाहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपर्युक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । यीबाहेक अन्य उपर्युक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ । यसमा प्रयोगात्मक कार्यलाई २५ प्रतिशत भार छुट्याइएकाले शिक्षण सिकाइका क्रममा समेत सोहीअनुसार समय विभाजन गर्नुपर्ने छ । प्रयोगात्मक कार्यमा स्थलगत अध्ययन, प्रतिवेदन लेखन, प्रश्नावली निर्माण, प्रतिवेदन प्रस्तुति अभ्यास, पर्यटकीय तथ्याङ्कको मापनका अभ्यास, लघु परियोजनाको खाका निर्माण आदि गराउनु पर्ने छ । प्रयोगात्मक कार्यका लागि स्थानीय स्तरका सरकारी र गैरसरकारी निकायहरूका सम्बद्ध स्रोत व्यक्तिहरूको समेत सहयोग लिन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पर्यटन व्यवसाय विषयको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै मूल्याङ्कन पद्धतिको उपयोग गर्नु आवश्यक छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० को पर्यटन व्यवसाय विषय सिकाइका क्रममा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा लिई यसका लागि विषयगत छलफल, प्रश्नोत्तर, गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक क्रियाकलाप, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका विविध साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र सोका आधारमा नै विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था यकिन गरी आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

यस विषयमा २५ प्रतिशतको आन्तरिक मूल्याङ्कन र ७५ प्रतिशतको बाह्य मूल्याङ्कन परिक्षामार्फत निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तय	८	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(आ) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसकालागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

-०-

2. Photography

Secondary Education Curriculum Photography

Grade 9 and 10

Credit hour: 4

Subject code: Pho. 219 (Grade 9) Pho. 220 (Grade 10)

Annual working hours: 128

1. Introduction

In today's society, photography plays an important role to our visual minds and it has always been considered to have a special status for truthfully recording the world. It has created an enormous scope and importance in media and in every walks of life. It is really an art of capturing light with a camera, usually via a digital sensor or film, to create an image. Therefore, it has been developed as an academic and vocational subject in schools and colleges. This curriculum is an outcome to fulfill this dire need and importance in the field of photography.

This is a foundational course on photography designed for Grade 9 and 10. It is designed to acquaint the students with the fundamental knowledge and skills on photography keeping in mind the needs and strengths which an individual must learn to become a photographer. Therefore, it aims to introduce photography students to both contemporary practice as well as its history. It introduces students with the fundamental principles and practices of the conventional, digital and commercial photography along with the skills of using camera techniques and formats safely and skillfully.

The curriculum is structured for two academic years in accordance with National Curriculum Framework, 2076. It focuses on both theoretical and practical aspects having equal teaching and practical hours of 64. It incorporates the level-wise competencies, grade-wise leaning outcomes, scope and sequence of contents, suggested practical/project activities, learning facilitation process and assessment strategies so as to enhance the learning on the subject systematically.

2. Level-wise Competencies

At the end of grade 10, the curriculum aims at developing the following competencies in the learners:

- 2.1 Demonstrate the understanding of historical development of photography.
- 2.2 Identify and use the tools and instruments used in the photography.
- 2.3 Apply the different skills of photography in practical life
- 2.4 Identify the traditional and modern technology in photographic field.
- 2.5 Perform the photographic works in different occasions.
- 2.6 Perform the technical analysis of a photograph.

3. Grade-wise Learning Outcomes

On completion of grade 9 and 10, students will be able to acquire the following learning outcomes.

Grade 9		Grade 10	
Content Area	Learning Outcomes	Content Area	Learning Outcomes
1. Introduction to Photography	1.1 Define Photography. 1.2 Justify photography an art or technology. 1.3 Present historical development of photography	1. Introduction to Photography	1.1 Explain the category, political, cultural and social trends of photography. 1.2 Explain the different disciplines of Photography. 1.3 Describe photography

	<p>1.4 Describe the current status of photography in Nepal.</p> <p>1.5 Describe the field and career in photography</p>		<p>literacy mission and photography as visual communication.</p>
2. Principal of Photography	<p>2.1 Explain the general principle of photography.</p> <p>2.2 Identify and apply the role of light in photography.)</p> <p>2.3 Apply the image recording process.</p>	2. Basic Elements of Photography	<p>2.1 Explain and apply the basic elements (lines, shape, colour, pattern, form and texture in photography.</p>
3. Camera Equipment	<p>3.1 Describe the meaning and derivation of camera.</p> <p>3.2 Explain the development of Camera and its types.</p> <p>3.4 Describe anatomy of camera with a well labeled diagram.</p> <p>3.5 Differentiate film and digital camera with their significance.</p> <p>3.5 Use camera equipment in practice.</p>	3. ISO	<p>3.1 Describe the genealogy of photography.</p> <p>3.2 Compare ISO and sensitivity of sensor.</p> <p>3.3 Apply ISO Reading and concept of exposure triangle</p>
4. Photographic Lens	<p>4.1 Introduce lens and its construction.</p> <p>4.2 Describe the principle of lens and light</p> <p>4.3 Classify the types of lens with its attributes.</p> <p>4.4 Apply auto and manual focus in photography.</p>	4. Concept of Depth of field	<p>4.1 Apply the concept of depth of field.</p>
5. Conventional Photography	<p>5.1 Describe analog image recording media and apply these skills in photography.</p> <p>5.2 Apply the basic skills of film photography processing.</p>	5. Shutter Technology	<p>5.1 Apply shutter technology in photography.</p>
6. Digital Photography	<p>6.1 Introduce the digital process (Bits, Bytes and Binary Number and its calculation).</p> <p>6.2 Explain the types of Sensor (CCD and CMOS) and technical</p>	6. Camera Operating System	<p>6.1 Describe and apply the skills of camera operating system.</p>

	<p>differences.</p> <p>6.3 Describe Pixel and its importance (Resolution).</p> <p>6.4 Use theoretical and practical knowledge on Full Auto mode, Program mode and scene mode photography.</p>		
7. Photographic Equipment and Safety Measures	<p>7.1 Explain and use different photography equipment like camera, flash light, stand, exposure meter, battery, memory card and camera Bag.</p> <p>7.2 Identify and apply camera safety measures on camera, battery, memory Card, flash light, camera Stand and cleaning kit.</p>	7. Concept of White Balance	7.1 Describe the concept of white balance and apply various aspects of it.
8. Camera Holding technique and Posture	8.1 Apply the skills of camera holding techniques and posture in photography.	8. Focusing	8.1 Explain and apply the focusing concept like auto focus technology, focusing point concept and manual focus.
9. Photographic Composition	<p>9.1 Explain and apply the Rule of third and Golden Triangle.</p> <p>9.2 Explain and apply the Lead and Block Framing concept in photography.</p>	9. Composition	9.1 Apply the skills of composition (Golden Section, golden mean, diagonal concept, golden center).
		10. Basic Commercial Photography	<p>10.1 Explain and apply the concept of indoor photography.</p> <p>10.2 Apply the skills in event photography (meeting, ritual, festival, wedding photography).</p>
		11. Photography as a way to head the world	<p>11.1 Select the visual content of a photograph</p> <p>11.2 Select the primary and secondary content.</p> <p>11.3 Find the relation between the primary content and the secondary content.</p> <p>11.4 Identify the messages of a</p>

			given photograph. 11.5 Create theme on photograph's theme.
		12. Technical analysis of a photograph	12.1 Analyze the various concepts of sharpness, brightness, hue and its saturation and contrast.

4. Scope and sequence of Contents

S.N.	Content Area	Elaboration of the Contents	Theory	Practical
1.	Introduction to Photography	1.1 Defining Photography 1.2 Photography - Technology or Art? 1.3 Historical Development of Photography (Camera Obscura, Joseph Nicephor, Niepce, J. M. Daguerre, W. H. Fox Telbot, George Eastman) 1.4 Advent of Photography in Nepal 1.5 Field and Career in Photography	8	4
2.	Principal of Photography	2.1 General Principle of Photography (How the image is formed on film or digital sensor) 2.2 Role of Light in Photography (mainly focus on Source, In Density and Direction of light) 2.3 Image recording process (Silver Halide process of Film and Electronic process in Digital Sensor up to digital conversion)	5	4
3.	Camera Equipment	3.1 Camera Introduction (Meaning and derivation of the camera) 3.2 Development of Camera (Camera Obscure to Digital Camera) 3.3 Types of Camera (on the basis of recent technology: Compact, Bridge and SLR camera) 3.4 Mechanism of Point & Shoot and SLR camera (Describing anatomy of camera with a well labeled diagram) 3.5 Difference in Film and Digital Camera (minimum four points) 3.6 Significance of film and digital camera (Pros and cons of Film and Digital Camera)	8	7
4.	Photographic Lens	4.1 Introduction to Lens (meaning, definition and construction of lens) 4.2 Principle of Lens and Light (Convex and Concave lens, Incident, Reflection and Refraction theory, Optical Center, Focus, Focal Length) 4.3 Types of Lens with its attributes (Camera Lens: Wide, Standard, Tele	8	5

		lens) Terminology: Prime and Zoom lens) 4.4 Focus (Auto and Manual)		
5.	Conventional Photography	5.1 Analog image recording media 5.1.1 Introduction to Film (meaning, structure, format, sensitivity of the chemical) 5.1.2 Types of Film (Orthochromatic, Panchromatic, Reversible and Daylight film) 5.1.3 Film Speed (ASA, DIN and ISO: Low speed, High Speed) 5.1.4 Filters for Films (Blue Filter for Daylight film and Yellow Filter for Night Film: 80 series and 81 series filters) 5.2 Introduction to Film photography processing 5.2.1 Introduction to Dark room (why darkroom is needed?) 5.2.2 Developing, Stop Bath and Fixing Chemical iii. Enlarger and Masks, Developing Tanks, Fork, Paper cutter, Safety light, Tray and other darkroom instruments) 5.2.3 Types of Printing Paper (Glossy and Matt Paper)	8	7
6	Digital Photography	6.1 Introduction to Digital Process (Bits, Bytes and Binary Number and its calculation) 6.2 Types of Sensor (CCD and CMOS) - technical differences 6.3 Introduction to Pixel and its importance (Resolution) 6.4 Practical on Full Auto mode Photography (Theoretical backup Practical) 6.5 Practical on Program mode photography (Theoretical backup Practical) 6.6 Practical Scene Mode (Portrait, Landscape, Close up and Sports mode) (Theoretical backup Practical)	9	12
7.	Photographic Equipment and Safety Measures	7.1 Photography Equipment 7.1.1 Camera 7.1.2 Flash light 7.1.3 Stand 7.1.4 Exposure meter	4	5

		7.1.5 Battery 7.1.6 Memory Card 7.1.7 Camera Bag 7.2 Camera safety measure 7.2.1 Camera 7.2.2 Battery 7.2.3 Memory Card 7.2.4 Flash Light 7.2.5 Camera Stand 7.2.6 Cleaning Kit		
8.	Camera Holding technique and Posture	8.1 Camera holding technique 8.1.1 Horizontal Grip 8.1.2 Vertical Grip 8.2 Postures 8.2.1 Standing Posture 8.2.2 Sitting Posture	9	10
9.	Photographic Composition	9.1 Rule of third 9.1.1 Rule of third Vertical (for close up portrait concept - Head and shoulder shot) 9.1.2 Rule of third Horizontal (Landscape, Cityscape, Townscape) 9.2 Golden Triangle (Single and Double, Temple, House from direct from the front) 9.3 Lead (Road, River or any long scenery) 9.4 Block (Framing concept photography)	5	10
		Total	64	64

Grade 10

S.N.	Content Area	Elaboration of the Contents	Theory	Practical
1.	Introduction to Photography	1.1 Trends of Photography (Category trends: political, cultural, social trends) 1.2 Disciplines of Photography (focus on “Introductory phase”: photojournalism, wedding photography, portrait photography, landscape photography, commercial photography) 1.3 Photography literacy mission (what is Visual literacy?) 1.4 Photography as visual communication	5	4
2.	Basic Elements of Photography	2.1 Lines 2.2 Shape 2.3 Colour 2.4 Pattern 2.5 Form 2.6 Texture	6	6
3.	ISO	3.1 Genealogy of photography 3.2 ISO and sensitivity of sensor	4	4

		(Comparative study) 3.3 ISO Reading and concept of exposure triangle 3.4 ISO and its application		
4.	Concept of Depth of field	4.1 Introduction to aperture 4.2 Meaning of Depth of Field 4.3 Construction of Depth of Field 4.4 Factors affecting DOF	5	5
5.	Shutter Technology	5.1 Concept of Shutter 5.2 Technical procedure of Shutter 5.3 Concept and application of Shutter speed 5.4 Shutter speed for motion photography	5	5
6.	Camera Operating System	6.1 Manual Operating System 6.2 Full Auto Operating System 6.3 Aperture Priority 6.4 Shutter Priority 6.5 Concept and Application Program mode 6.6 Scene Mode photography	6	6
7.	Concept of White Balance	7.1 Introduction to light and its source 7.2 Theory of White colour and its balance 7.3 WB preset in camera 7.4 Concept of warm and cold colour 7.5 Calibrating WB in camera 7.6 Introduction to Kelvin 7.7 Application of Preset Manual	6	6
8.	Focusing	8.1 Focusing Concept 8.2 Auto Focus Technology 8.3 Focusing Point Concept 8.4 Manual Focus	4	5
9.	Composition	9.1 Golden Section 9.2 Golden Mean 9.3 Diagonal Concept 9.4 Golden Center	7	7
10.	Basic Commercial Photography	10.1 Concept of Indoor photography (Portrait (single or group) and Product photography) 10.2 Concept of Outdoor photography (Portrait (single or group) and Landscape photography, sports photography, daily life photography, wildlife photography) 10.3 Event photography (meeting, ritual, festival, wedding photography)	7	7
11.	Photography as a way to head the world	11.1 Selecting the visual content of a photograph 11.2 Selecting the primary content 11.3 Selecting the secondary content 11.4 Finding the relation between the primary content and the secondary content	4	4

		11.5 Identifying the messages of a given photograph 11.6 Creating theme on photograph's theme		
12.	Technical analysis of a photograph	12.1 Concept of Sharpness 12.2 Concept of Brightness 12.3 Concept of Hue and its saturation 12.4 Concept of Contrast	5	5
		Total Working Hours	64	64

5. Suggested Practical Activities (Grade 9)

Photography is a practical subject that demands learning of the skills on the contents that are selected and sequenced in the section scope of sequence. So, there are a lot of skill-learning practical activities even in the facilitation process. In addition to this, the following practical and project activities are recommended to be performed by the students. However, the teacher can design several other practical and project activities within the content area.

S.N.	Content Area	Suggested Possible Project and Practical Activities
1.	Introduction to Photography	1.1 Prepare the history of photography on chart paper or slides and present to the class for discussion. 1.2 Sketch different cameras from card board in your practical book and present to the class.
2.	Principle of Photography	2.1 Collect different photos about elements of photography from various sources i.e from books or internets and present in the class.
3.	Camera Equipment	3.1 Draw Different cameras with label in your practical book. 3.2 Collect pictures of different types of cameras found in various sources and discussion about them. 3.3 Make a chart illustrating different model of cameras with the developed year and equipment used. Discussion your chart in the class.
4.	Photographic Lens	4.1 Draw Convex and Concave lens, Incident ray, Reflection and Refraction, Optical Center, Focus point, Focal Length etc in your practical book. 4.2 Draw a chart describing Wide, Standard and Tele lens. 4.3 Draw a chart showing the differences between zoom and prime lens and present in the class.
5.	Conventional Photography	5.1 Write a short report on Developing steps of Fother darkroom instruments 5.2 Draw a darkroom with instruments used in it. 5.3 Collect different types of films and create a chart
6.	Digital Photog raphy	6.1 Apply the digital photography skills (full auto mode, program mode and scene mode) in practice.
7.	Photographic Equipment and Safety Measures	7.1 Draw a chart describing Yes and No about equipment handling 7.2 collect pictures on safe and unsafe ways of using photographic equipment.
8.	Camera	8.1 Practise the camera holding techniques with posture.

	Holding technique and Posture	
9.	Photographic Composition	9.1 Prepare the photograph with suitable photographic compositions.
		Total Working Hours 32

Suggested Practical Activities (Grade 10)

S.N.	Content Area	Suggested Possible Project and Practical Activities
1.	Introduction to Photography	1.1 Collect at least five different pictures on different trends and write a short description to introduce it. Present and discuss in the class. 1.2 Create a photo story with at least 5 pictures and demonstrate in the class.
2.	Basic Elements of Photography	1. Describe in 100 words about a picture using the basic elements. 2. Finding out the basic elements used in different pictures.
3.	ISO	3.1. Apply various ISO setting on same picture. 3.2 Apply the various ISO setting on different situations.
4.	Concept of Depth of field	4.1 Use of different techniques affecting DOF 4.2 Make a presentation of pictures relating to DOF in the class.
5.	Shutter Technology	5.1 Apply the skills of taking picture on different Shutter Speed Setting
6.	Camera Operating System	6.1 Apply the Camera operating system in practice.
7.	Concept of White Balance	7.1 Take different pictures on different white balance setting and present in the class with its label.
8.	Focusing	8.1 Apply the skills of picture taking on AF/MF Setting.
9.	Composition	9.1 Prepare photos in different photographic compositions.
10.	Basic Commercial Photography	10.1 Do practice on indoor/outdoor picture taking on various situations of various subjects.
11.	Photography as a way to head the world	11.1 Describe in 200 words about a photograph. 11.2 Collect different photographs with same messages
12	Technical analysis of a photograph	12.1 Collect different pictures and present them for finding the perspective of viewers and photographers.
		Total working hours 32

6. Learning Facilitation Process

Photography is a course that demands to acquire practical skills based on the theoretical avenue of knowledge in the subject matter. So it blends with both theoretical and practical facilitation strategies to ensure better learning in the subject. Therefore, the teacher should use a variety of methods and techniques that fit to the contents. In particular, the following methods, techniques and strategies are used for learning facilitation:

- Demonstration
- Observation
- Practical Works and use
- Audio/Visual Class
- Group Discussion
- Field Visit and report presentation
- Group and individual work
- Case study
- Questionnaire
- Project Works and presentation

During learning facilitation process, the teacher should encourage the students to use the photography skills in class, school, home and community. It is also important to make use of external expert and resources for facilitation. The resources like photos that are not available in school can be accessed from various government sources like Department of Information and Broadcasting, Department of Archeology and Gorkhapatra Sansthan along with the local private studios. While utilizing such sources, it is advisable to take students into the respective field and enable them observe the use and functions of such resources.

While facilitating photography lessons, it is also mandatory to have the following materials and equipment.

Educational Materials	Various Chemicals (Developers and fixtues)
a. Various types of cameras b. Glass light c. Studio light d. Various lenses e. Tripod f. Exposer metre g. Filters h. Films	a. Dark room equipment (Enlargers, developing tanks, timer, tray, bucket, safe light, thermometer, photo paper

7. Student Assessment and Evaluation

Student assessment is an important aspect for assessing the students leaning. It is mainly done for measuring student's understanding, knowledge and skill in the subject content. For this purpose, both the formative and summative assessment approaches are used in the subject. So far as formative assessment strategies are concerned, the teacher uses the following assessment strategies:

- Assessment of students' everyday learning
- Presentation of home assignments by the students
- Students' participation in discussions
- Project work completion
- Weekly, Monthly and trimester tests

With reference to summative assessment, both the internal and external evaluation will be utilized.

a. Internal Evaluation

The internal evaluation in this subject carries 50 percentage of the total weightage. It includes students' participation, practical works and viva-voce; and trimester exam marks. Allocation of marks in those criteria for internal assessment will be as follows:

S.N.	Criteria	Marks
1.	Classroom participation (Daily attendance, home assignments and classwork, participation in learning, participation in other activities)	3
2.	Practical works/project works and presentation in the class	16
3	Trimester exams(3 marks from each trimester exam)	6
Total		25
4	Practical works evaluation and viva-voce by external examiner	25
Grand Total		50

b. External Evaluation

Out of 100 marks theoretical evaluation covers 50 marks. The tool for external evaluation of theoretical learning will be a written examination. Types of questions and their marks for the external examination will be based on the test specification developed by Curriculum Development Centre.

-0-

३. शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम शिक्षा

कक्षा: ९ र १०

विषयकोड: Edu. 215 (कक्षा ९)

Edu. 216 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको विकास गर्न समर्थ नागरिक तयार पार्न शिक्षाको अहम् भूमिका रहेको हुन्छ । सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापमा स्तरीयता प्रदान गरी शैक्षिक गुणस्तरको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने कार्यमा शिक्षाले सहयोग पुऱ्याउँछ । प्रतिस्पर्धी एवम् दक्ष नागरिक तयार पार्न शिक्षाको अवधारणा, सिकाइका सिद्धान्त, बालविकास, पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक, शैक्षणिक योजना निर्माण, शैक्षिक सामग्रीको छनोट, निर्माण र प्रयोग, कक्षाकोठा व्यवस्थापन, विद्यालय समुदाय सम्बन्ध, असल शिक्षक तथा विद्यार्थीका चरित्र, सिकाइ र उत्प्रेरणा जस्ता विषयक्षेत्रसँग सम्बन्धित ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिको विकास अत्यावश्यक रहन्छ । यसका साथै शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनसँग सम्बद्ध पक्ष र हालसम्म शिक्षा क्षेत्रमा भएगरेका प्रयासहरूका बारेमा पनि सरोकारवालाहरू जानकार हुँदा अपेक्षित शैक्षिक गुणस्तर हासिल हुन थप मदत पुग्छ ।

माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) को वर्तमान अवस्थाको पाठ्यक्रमलाई माथि उल्लिखित प्रमुख पक्षहरूका आधारमा परिमार्जन गरी यस रूपमा विकसित गरिएको छ । परिवर्तित सन्दर्भ, शिक्षाका नवीनतम सिद्धान्त, समावेशी अवधारणा, लोकतन्त्र, मानव अधिकार, शान्ति शिक्षा जस्ता पक्षहरूसमेतलाई समायोजन गरी यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रमका आधारभूत सिद्धान्तका रूपमा रहेका तहगत लम्बीय (Vertical) तथा समतलीय (Horizontal) सन्तुलनलाई यथेष्ट विश्लेषण गरी यो पाठ्यक्रम परिमार्जित गरिएको छ ।

परिमार्जित पाठ्यक्रमको सही कार्यान्वयनबाट उच्च शिक्षामा शिक्षा विषय लिई अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई आधार प्रदान हुने छ । साथै शिक्षण पेशामा सहभागी हुन चाहने व्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने पेशागत सक्षमता हासिल गर्नसमेत यसले थप ऊर्जा प्रदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यो पाठ्यक्रम व्यावसायिक प्रकृतिको भएकाले सैद्धान्तिक पक्षका अतिरिक्त प्रयोगात्मक विषयअनुसार सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । यसअनुसार सैद्धान्तिकका लागि ७५ प्रतिशत र प्रयोगात्मकका लागि २५ प्रतिशत भार छुट्याइएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) को अध्ययन पूरा गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. शिक्षाको अर्थ, उद्देश्य, प्रकार र कार्य, शिक्षाको स्वरूप, वैकल्पिक शिक्षा एवम् शिक्षामा आधुनिक चिन्तनको व्याख्या
२. नेपालका वर्तमान विद्यालय तहमा शैक्षिक उद्देश्य र संरचनाको परिचय तथा नेपालमा शिक्षा विकासका लागि भएका प्रयासहरूको उल्लेख
३. बालविकासका विभिन्न अवस्था एवम् तिनका विशेषताहरूको वर्णन एवम् बालविकासमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको व्याख्या
४. पाठ्यक्रमको अवधारणा, पाठ्यक्रमका तत्त्व, निर्माणका आधार एवम् विकास प्रक्रियाको विश्लेषण
५. आधारभूत तहका पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका र सन्दर्भ सामग्रीको परिचय दिई तिनको समुचित उपयोग
६. शैक्षणिक योजनाको परिचय तथा तिनको निर्माण र प्रयोग
७. प्रभावकारी शिक्षण प्रक्रियाका लागि उपयुक्त ढङ्गले कक्षाकोठा व्यवस्थापन गर्ने सिप विकास
८. शिक्षण विधि, शैक्षणिक सामग्री र आधुनिक शिक्षण प्रविधि र तिनको प्रकारको परिचय तथा तिनको छनोट र प्रयोग
९. विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अवधारणासँग परिचित भई मूल्याङ्कनका विभिन्न साधनहरूको परिचय दिन
१०. असल विद्यार्थी र शिक्षकका गुणहरूको सूची
११. विद्यालयमा सञ्चालन गरिने अतिरिक्त/सहक्रियाकलाप पहिचान गरी तिनमा सक्रिय सहभागिता र सञ्चालन

१२. सिकाइको अर्थ र नियम बताई सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको बोध र प्रस्तुति
१३. उत्प्रेरणाको अर्थ बताई कक्षामा उत्प्रेरणा बढाउने उपायको अवलम्बन
१४. शिक्षक शिक्षाको अवधारणा र महत्त्वको वर्णन, अध्यापन अनुमतिपत्रको इतिहास आवश्यकता र वर्तमान व्यवस्थाका बारेमा उल्लेख
१५. समावेशी शिक्षा र शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको अवधारणा बताउन
१६. लोकतन्त्र, मानवअधिकार र शान्ति शिक्षाको महत्त्व उल्लेख गर्न
१७. विद्यालय र समुदायको अन्तरसम्बन्ध उल्लेख गरी विद्यालय व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने विभिन्न पक्ष तथा निकायको भूमिकाको व्याख्या
१८. नेपालमा विगतदेखि अहिलेसम्म सञ्चालन भएका शैक्षिक परियोजनाहरूको परिचय दिई तिनीहरूको योगदानको चर्चा
१९. नेपालका शैक्षिक प्रशासनसम्बद्ध निकायहरूको सूची तयार गर्नु

३. सिकाइ उपलब्धि

(क) कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धिहरू

माध्यमिक तह (कक्षा ९) को अध्ययन पूरा गरिसकेपछि यस विषयमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यहरूमा सक्षम हुने छन् :

१. शिक्षाको अर्थ, परिभाषा, उद्देश्य, प्रकार र कार्य बताउन
२. नेपालको वर्तमान शैक्षिक संरचना उल्लेख गर्न
३. नेपालका विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय र तहगत उद्देश्य उल्लेख गर्न
४. बालविकासको परिचय दिई वृद्धि र विकासको भिन्नता छुट्याउन
५. बालविकासका विभिन्न चरणहरूमध्ये गर्भावस्था, नवजात अवस्था र शैशव अवस्थाको परिचय र विशेषता उल्लेख गर्न
६. पाठ्यपुस्तकको परिचय र असल पाठ्यपुस्तकका गुणहरू बताउन
७. शिक्षक निर्देशिका र सन्दर्भ सामग्रीको महत्त्व बताउन
८. शैक्षणिक योजनाको अर्थ र आवश्यकता बताई वार्षिक कार्यपत्रो, कार्ययोजना र एकाइ योजना निर्माण गर्न
९. कक्षाकोठा व्यवस्थापनको अवधारणा, त्यसको आवश्यकता र महत्त्व उल्लेख गर्न
१०. शिक्षण प्रक्रियामा प्रयोग गर्न सकिने विभिन्न प्रकारका शिक्षण विधिहरूको परिचय दिई आवश्यकताअनुसार कक्षाकोठामा प्रयोग गर्न
११. शैक्षणिक सामग्रीको अर्थ, परिभाषा, महत्त्व र प्रकार बताउन
१२. विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अर्थ र परिभाषा दिन
१३. मूल्याङ्कनका प्रकार र साधनहरू परिचय दिन
१४. असल विद्यार्थीका गुणहरू बताउन
१५. विद्यार्थीहरूले आफ्नो कर्तव्य बोध गरी आचार सहिंतासमेत पालना गर्न
१६. अतिरिक्त/सहक्रियालापको अर्थ र परिचय दिन
१७. विद्यालयभित्र गरिने अतिरिक्त/सहकार्यकलापहरू पहिचान गरी तिनमा सहभागी हुन
१८. सिकाइको अर्थ र महत्त्व बताई यसका तीन नियमहरूको उदाहरणसहित व्याख्या गर्न
१९. परिपक्वता र सिकाइको अन्तरसम्बन्ध व्याख्या गर्न
२०. शिक्षक शिक्षाको अवधारणा, आवश्यकता, महत्त्व वर्णन गरी शिक्षक शिक्षाका प्रकार उल्लेख गर्न
२१. समावेशी शिक्षाको अवधारणासँग परिचित भई शिक्षा र मानवअधिकार तथा बालअधिकार शिक्षाको विकास र विस्तारमा सहयोग गर्न
२२. सङ्घीयतामा शिक्षाको अवधारणा बताउन

२३. विद्यालय र समुदायको सम्बन्ध उल्लेख गरी विद्यालयसम्बद्ध सङ्गठित संस्थाको परिचय दिन
२४. विद्यालय शिक्षामा अभिभावकको भूमिका उल्लेख गर्न
२५. नेपालमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक परियोजनाको परिचय र योगदानको वर्णन गर्न
२६. शिक्षा मन्त्रालय र यसअन्तर्गतका केन्द्रीय निकायहरूको परिचय दिई तिनका कार्यहरू सूचीकरण गर्न

(ख) कक्षा १० का सिकाइ उपलब्धि

माध्यमिक तह (कक्षा १०) को अध्ययन पूरा गरिसकेपछि यस विषयमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यहरूमा सक्षम हुने छन् :

१. शिक्षाको प्रकृति बताई शिक्षाका वैकल्पिक एवम् शिक्षामा आधुनिक चिन्तनको व्याख्या गर्न
२. नेपालमा शिक्षा विकासका लागि वि.सं. २००७ पछि हालसम्म भएका प्रयासहरू व्याख्या गर्न
३. बालविकासमा वैयक्तिक भिन्नता छुट्याई पूर्व बाल्यावस्था, उत्तर बाल्यावस्था र यौवनावस्थाका चरणहरूको परिचय दिई विशेषताहरू वर्णन गर्न
४. बालविकासमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू उल्लेख गर्न
५. विद्यालय तहको वर्तमान पाठ्यक्रम ढाँचा एवम् आधारभूत तहको पाठ्यक्रमसँग परिचित हुन
६. पाठ्यक्रमको अर्थ र परिभाषा दिई यसका तत्त्वहरूको वर्णन गर्न
७. पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको सम्बन्ध बताउन
८. शैक्षणिक योजनाको परिचय दिई दैनिक पाठ्योजना र दैनिक कार्यतालिका निर्माण गरी प्रयोग गर्न
९. प्रभावकारी कक्षाकोठा व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गर्न
१०. शैक्षणिक सङ्गठनको परिचय र प्रकार उल्लेख गर्न
११. आधुनिक शिक्षण प्रविधिसँग परिचित हुन
१२. शिक्षण सिकाइका समस्या पहिचान गरी समाधान गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्न
१३. शैक्षणिक सामग्रीको छनोट, निर्माण र प्रयोग गर्न
१४. स्थानीय शैक्षणिक सामग्रीको प्रयोग गर्न
१५. परीक्षा र मूल्याङ्कनको फरक बताउन
१६. प्रश्नपत्र निर्माणका आधारहरू र प्रश्नका प्रकारहरूसँग परिचय दिन
१७. परीक्षा अङ्कन, अभिलेखीकरण र विद्यार्थी उपलब्धिको विश्लेषण र प्रयोगको महत्त्व उल्लेख गर्न
१८. असल शिक्षकका गुणहरू र शिक्षाका काम, कर्तव्य उल्लेख गर्न
१९. विद्यालयबाहिर गरिने अतिरिक्त/सहक्रियाकलापहरूमा सहभागिता जनाई सञ्चालन गर्न
२०. विद्यालय समुदाय अन्तरक्रिया/छलफल कार्यक्रमको आयोजना गर्न
२१. उत्प्रेरणाको अर्थ र महत्त्व बताई सिकाइ र उत्प्रेरणालाई प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू उल्लेख गर्न
२२. कक्षामा उत्प्रेरणा बढाउने उपायहरू खोजी सिकाइको अपवाद उल्लेख गर्न
२३. नेपालमा शिक्षक शिक्षा र अध्यापन अनुमतिपत्रसम्बन्धी वर्तमान अभ्यास बताउन
२४. शिक्षक तालिमलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गर्ने तरिका बताउन
२५. समावेशी शिक्षाको अवधारणाअनुसार व्यवहार प्रदर्शन गर्न
२६. लोकतन्त्र, शान्ति र सामाजिक न्यायका निमित्त सबैका लागि शिक्षाको आवश्यकता र महत्त्व उल्लेख गर्न
२७. नेपालको सङ्घीय शिक्षाको अभ्यास उल्लेख गर्न
२८. विद्यालय व्यवस्थापनमा सहयोग पुऱ्याउने विभिन्न निकायको भूमिका उल्लेख गर्न

२९. नेपालका विभिन्न शैक्षणिक परियोजनाहरूको परिचय र योगदानको चर्चा गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रमतालिका

कक्षा- ९			कक्षा-१०		
क्र.स.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्यघण्टा	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्यघण्टा
१.	शिक्षाको परिचय	१.१ शिक्षाको अर्थ र परिभाषा १.२ शिक्षाको उद्देश्यहरू १.३ शिक्षाका प्रकारहरू (औपचारिक, अनौपचारिक र अनियमितता) १.४. शिक्षाका कार्यहरू (व्यक्तिगत कार्य, सामाजिक कार्य र राष्ट्रिय कार्य)	७	१.१ शिक्षाको प्रकृति १.२ शिक्षाका वैकल्पिक पद्धतिहरू: अनौपचारिक शिक्षा र खुला तथा दूर शिक्षा/ पत्राचार शिक्षा - अर्थ र परिचय १.३ आधुनिक शिक्षाको परिचय	७
२.	शैक्षिक उद्देश्य, संरचना र शिक्षा विकासका प्रयासहरू	२.१ शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू २.२ नेपालको शिक्षाको संरचना र तहगत उद्देश्य : - बालविकास शिक्षा - आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-५) - आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) - माध्यमिक शिक्षा (९-१२) - उच्च शिक्षा	६	२.१ नेपालमा शिक्षा विकासका लागि भएका प्रयासहरू (मुख्य घटनाहरू मात्र) ● वि.सं. २००७ देखि २०२७ सम्म ● वि.सं. २०२८ देखि २०४६ सम्म ● वि.सं. २०४७ देखि हालसम्म	६
३.	बालविकास र बाल मनोविज्ञान	३.१ बालविकासको अर्थ ३.२ वृद्धि र विकास ३.३ वृद्धि र विकासको भिन्नता ३.४ विकासका विभिन्न चरणहरू (परिचय मात्र) ३.५ गर्भावस्था ३.६ नवजात अवस्था ३.७ शैशव अवस्था	६	३.१ पूर्व वाल्यअवस्था ३.२ उत्तर वाल्यावस्था ३.३ यौवनावस्था ३.४ बालविकासमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू ३.५ बाल मनोविज्ञानको अर्थ र परिभाषा	६
४.	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्री	४.१ पाठ्यपुस्तकको परिचय ४.२ असल पाठ्यपुस्तकका गुणहरू ४.३ पाठ्यपुस्तकको महत्त्व ४.४ शिक्षक निर्देशिकाको परिचय र महत्त्व	६	४.१ पाठ्यक्रमको अर्थ, परिभाषा ४.२ पाठ्यक्रमको तत्त्वहरू ४.३ पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रिया ४.४ पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको सम्बन्ध ४.५ पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको महत्त्व ४.६ विद्यालय तहको वर्तमान	७

		४.५ सन्दर्भ सामग्रीको परिचय र महत्व		पाठ्यक्रमको संरचना ४.७ स्थानीय पाठ्यक्रमको अर्थ र महत्व	
५.	शैक्षणिक योजना र कक्षाकोठा व्यवस्थान	५.१ शैक्षणिक योजनाको परिचय ५.२ शैक्षणिक योजनाहरूको आवश्यकता वार्षिक कार्यपत्रो/तालिका वार्षिक कार्ययोजना एकाइ योजना दैनिक पाठयोजना ५.३ कक्षाकोठा व्यवस्थापनको अवधारणा र महत्व विद्यालय शान्ति क्षेत्रको अर्थ	८	५.१ शैक्षणिक उद्देश्यको अर्थ र प्रकारको परिचय ५.२ विद्यालयको दैनिक कार्यतालिकाको अर्थ र महत्व ५.३ प्रभावकारी कक्षाकोठा व्यवस्थापनका रणनीतिहरू ५.४ शैक्षणिक सङ्गठन (परिचय मात्र) विषय शिक्षण कक्षा शिक्षण बहुकक्षा शिक्षण र बहुकक्षा बहुस्तर	८
६.	शिक्षण विधि तथा प्रविधि र शैक्षिक सामग्री	६.१ शिक्षण विधिको अर्थ र महत्व ६.२ शिक्षण विधिका प्रकारहरू - विद्यार्थीकेन्द्रित विधि - शिक्षककेन्द्रित विधि - अन्तरक्रियात्मक विधि ६.३ विधि छनोटका आधारका ६.४ शैक्षणिक सामग्रीको अर्थ परिभाषा र महत्व ६.५ शैक्षिक सामग्रीका प्रकार (श्रव्य, दृश्य, श्रव्यदृश्य)	८	६.१ सूचना सञ्चार प्रविधिको परिचय ६.२ आधुनिक शिक्षण प्रविधिहरूको परिचय ६.३ शिक्षण प्रविधि छनोट आधारहरू ६.४ शिक्षण सिकाइका समस्या र समाधानका उपायहरू ६.५ शैक्षिक सामग्रीको छनोट, निर्माण र प्रयोग ६.६ स्थानीय शैक्षिक सामग्रीको अर्थ र महत्व	८
७.	विद्यार्थी मूल्याङ्कन	७.१ विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अर्थ र परिभाषा ७.२ मूल्याङ्कनका प्रकार निर्माणात्मक र निर्णयात्मक निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ७.३ मूल्याङ्कनका साधनहरू - लिखित - मौखिक - प्रयोगात्मक	८	७.१ परीक्षा र मूल्याङ्कनको अर्थ ७.२ प्रश्नपत्र निर्माणका आधारहरू ७.३ प्रश्नपत्रका प्रकारहरू ७.४ विद्यार्थी उपलब्धि को विश्लेषणको अर्थ र प्रयोग	६
८.	असल विद्यार्थी तथा शिक्षकका गुणहरू	८.१ असल विद्यार्थीका गुणहरू -नियमितता/उत्सुकता/तत्परता -लगनशीलता		८.१ असल शिक्षकका गुणहरू - चारित्रिक गुण - पेसागत गुण	

		-आदार/सत्कार/सद्भाव -सरसफाइ -समयपालना -अनुशासन -राष्ट्रिय भावना ८.२ विद्यार्थीको काम कर्तव्य र आचारसंहिता	५	- सामाजिक गुणहरू ८.२ शिक्षकको काम र कर्तव्य ८.३ शिक्षाको आचारसंहिता ८.४ शिक्षकका पेसागत समस्या र समाधान	५
९.	विद्यालयमा सञ्चालन गरिने अतिरिक्त/ सहक्रियाकलाप	९.१ अतिरिक्त तथा सहक्रियाकलापको अर्थ र परिचय ९.२ विद्यालयभित्र गरिने सहकार्यकलाप तथा अतिरिक्त कार्यकलापहरू पहिचान र सञ्चालन -गीत, कविता, वादविवाद, नृत्य, वक्तृत्वकला, हाजिर जवाफ -हस्तकला, चित्रकला -शारीरिक व्यायाम, खेलकुद -दिवस तथा उत्सव मनाउने कार्य	८	९.१ विद्यालय समुदाय अन्तरक्रिया/छलफल ९.२ विद्यालयबाहिर गरिने सहक्रियाकलाप/अतिरिक्त कार्यकलापहरूको परिचय ९.३ सामाजिक सचेतनाको अर्थ	८
१०.	सिकाइ उत्प्रेरणा	१०.१ सिकाइको अर्थ र महत्त्व १०.२ सिकाइका तत्वहरू १०.३ परिपक्वता र सिकाइको अर्थ र सम्बन्ध १०.४ सिकाइमा शिक्षक र विद्यार्थीको भूमिका	६	१०.१ उत्प्रेरणा अर्थ र महत्त्व १०.२ उत्प्रेरणाका प्रकारहरू १०.३ उत्प्रेरणामा प्रभाव पार्ने तत्वहरू १०.४ कक्षा शिक्षणमा उत्प्रेरणा बढाउने उपायहरू १०.५ सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू	६
११.	शिक्षक शिक्षा	११.१ शिक्षक शिक्षाको परिचय, आवश्यकता र महत्त्व ११.२ शिक्षक शिक्षाका तहहरू ११.३ अध्यापन अनुमति पत्रको परिचय र महत्त्व	५	११.१ शिक्षक तालिमको अवधारणा, आवश्यकता र महत्त्व ११.२ शिक्षक तालिमका प्रकारहरू ११.३ शिक्षक तालिम र कक्षाकोठामा त्यसको प्रयोग ११.४ शिक्षक तालिमको वर्तमान अवस्था	६

१२.	शिक्षा अधिकार	१२.१ समावेशी शिक्षाको अर्थ र महत्त्व १२.२ संविधानमा शिक्षा १२.३ सङ्घीयतामा शिक्षा १२.४ अधिकारका रूपमा शिक्षाको परिचय र विशेषता	६	१२.१ कक्षाकोठामा समावेशीकरण - कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा समावेशीकरण - शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा समावेशीकरण - विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समावेशीकरण १२.२ शान्ति र शिक्षाको सम्बन्ध १२.३ शिक्षा र सामाजिक न्याय १२.४ प्रदेश तथा स्थानीय तहमा शिक्षा सम्बद्ध निकायहरूको परिचय	७
१३.	विद्यालय र समुदाय सम्बन्ध	१३.१ विद्यालय र समुदायको सम्बन्ध १३.२ विद्यालयसम्बद्ध सङ्गठित संस्थाहरू १३.३ विद्यालयका प्रकारहरू १३.४ विद्यालय शिक्षामा अभिभावकको भूमिका १३.५ विद्यालयमा प्रधानाध्यापकको भूमिका	५	१३.१ विद्यालय व्यवस्थापनमा विभिन्न निकायको भूमिका - गाउँ र नगर शिक्षा समिति - जिल्ला शिक्षा समिति - गैरसरकारी सङ्घसंस्थाहरू - समुदायमा आधारित सङ्घसंस्थाहरू	५
१४.	शिक्षा परियोजनाहरू (परिचय मात्र)	१४.१ ग्रामीण विकासका लागि (शिक्षा परियोजना (सेती परियोजना) १४.२ प्राथमिक शिक्षा परियोजना १४.३ प्राथमिक शिक्षा विकास परियोजना	६	१४.१ आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना प्रथम/द्वितीय १४.२ विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना १४.३ विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम	५
१५.	नेपालका शैक्षिक प्रशासन सम्बद्ध निकायहरू	१५.१ निम्नलिखित निकायको परिचय र कार्य - शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय - शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र - पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	६	१५.१ निम्नलिखित निकायको परिचय र कार्य - शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ - विद्यालय - प्रधानाध्यापक - विद्यालय व्यवस्थापन समिति - शिक्षक अभिभावक सङ्घ	६

		- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् - शिक्षक सेवा आयोग - शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र - राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड			
		सैद्धान्तिक जम्मा	९६	सैद्धान्तिक जम्मा	९६

५. सम्भावित परियोजना कार्य

यस विषयमा शिक्षकले विविध प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका लागि शिक्षकले आफ्नो विद्यालयको परिवेश र सन्दर्भका आधारमा प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य तय गरेर विद्यार्थीहरूलाई गराउन सक्नेछन । यस विषयमा शिक्षकले गराउन सकिने केहि परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्यका नमूना यसप्रकारका छन ।

सम्भावित परियोजना कार्य र प्रयोगात्मक कार्य				
विषय क्षेत्र	कक्षा ९	कार्यघण्टा	कक्षा १०	कार्यघण्टा
१. शिक्षाको परिचय	१.१ शिक्षाको अर्थ र परिभाषा सहित शिक्षाको महत्व भल्काउने गरि एउटा खोजमूलक लेख तयार गर्नुहोस् ।	२	१.१ शिक्षाका वैकल्पिक पद्धतिहरू (अनौपचारिक शिक्षा र खुला तथा दूर शिक्षा/ पत्राचार शिक्षा) को महत्व दर्शाउने एउटा लेख तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२
२. शैक्षिक उद्देश्य, संरचना र शिक्षा विकासका प्रयासहरू	२.१ नेपालको बालविकास देखि उच्च शिक्षा सम्मको संरचना देखाउने चार्ट तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२	२.१ नेपालमा शिक्षा विकासका लागि भएका प्रयासहरू (मुख्य घटनाहरू मात्र) का क्रमागत विवरण चार्टपेपर तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२
३. बालविकास र बाल मनोविज्ञान	३.१ मानव विकासका विभिन्न चरणहरू (गर्भावस्था, नवजात अवस्था, शैशव अवस्था) स्पष्ट भल्कने चित्रहरू कोर्नुहोस र परिचयात्मक चित्र पुस्तक तयार गर्नुहोस् ।	२	३.१ मानव विकासका विभिन्न चरणहरू (पूर्व वाल्यअवस्था, उत्तर वाल्यावस्था, यौवनावस्था) स्पष्ट भल्कने चित्रहरू कोर्नुहोस र परिचयात्मक चित्र पुस्तक तयार गर्नुहोस् ।	२
४. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्री	४.१ असल पाठ्यपुस्तकका गुणहरूको आधारमा तपाईंको कक्षाको कुनै एक पाठ्यपुस्तकको विश्लेषणात्मक मूल्याङ्कन गर्नुहोस् र सो को प्रतिवेदनमा भएका सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूका बारेमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस	३	४.१ कक्षा १० को कुनै एक विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको अन्तरसम्बन्ध केलाउनुहोस र पाठ्यक्रमको विषयक्षेत्रमा भएका विषयवस्तु र पाठ्यपुस्तकका पाठ वा विषयवस्तुको सम्बन्ध विश्लेषण गर्नुहोस् ।	३
५. शैक्षणिक	५.१ एक शैक्षिक बर्षको वार्षिक	४	५.१ आफ्नो विद्यालयको लागि एक शैक्षिक	४

योजना र कक्षाकोठा व्यवस्थान	कार्यपात्रो/तालिका र वार्षिक कार्ययोजनाको नमुना तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ५.२ कक्षा ९ को कुनै एक एकाइ योजना र दैनिक पाठयोजनाको नमुना तयार पार्नुहोस् ।		शत्रको दैनिक कार्यतालिका तयार गर्नुहोस् । ५.२ तपाइको विद्यालयको कक्षा १ को अवलोकन गर्नुहोस् र उक्त कक्षाको लागि कुन शैक्षणिक सङ्गठन (विषय शिक्षण, कक्षा शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण र बहुकक्षा बहुस्तर) उपयुक्त हुन्छ कारण विश्लेषण सहित प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	
६. शिक्षण विधि तथा प्रविधि र शैक्षिक सामग्री	६.१ कुनै दुइ दुइ वटा श्रव्य, दृश्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको संकलन वा निर्माण गर्नुहोस् र प्रयोग विधि उल्लेख गरी कक्षाकोठामा छलफल गर्नुहोस् ।	४	६.१ सूचना सञ्चार प्रविधिमा आधारित आधुनिक शिक्षण प्रविधिहरूको परिचयात्मक लेख तयार गर्नुहोस् र कक्षामा छलफल गर्नुहोस् । ६.२ तपाइको विद्यालयमा उपयोग हुन सक्ने स्थानीय शैक्षिक सामग्रीहरूको सुचि र सो मार्फत शिक्षणसिकाइ गर्न सकिने विषयवस्तुहरूको तालिका तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन	७.१ विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई परिचय दिने परिचयात्मक पुस्तिका तयार पार्नुहोस् ।	२	७.१ विशिष्टीकरण तालिका अनुसार कक्षा ९ को शिक्षा विषयको बार्षिक परिक्षामा सोध्न सकिने प्रश्नपत्रको नमुना तयार पार्नुहोस् ।	२
८. असल विद्यार्थी तथा शिक्षकका गुणहरू	८.१ समुहमा कार्य गर्नुहोस् र तपाइको विद्यालयका लागि 'विद्यार्थी आचारसंहिता' तयार पार्नुहोस् ।	१	८.१ समुहमा कार्य गर्नुहोस् र तपाइको विद्यालयका लागि 'शिक्षक आचारसंहिता' तयार पार्नुहोस् ।	१
९. विद्यालयमा सञ्चालन गरिने अतिरिक्त/सहक्रियाकलाप	९.१ कक्षागत समुहमा कार्य गर्नुहोस् र विद्यालयमा कुनै एक सहकार्यकलाप वा अतिरिक्त कार्यकलाप सञ्चालन गर्नुहोस् र सो को अनुभव कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	३	९.१ कक्षागत समुहमा कार्य गर्नुहोस् र विद्यालयमा कुनै एक सहकार्यकलाप वा अतिरिक्त कार्यकलाप सञ्चालन गर्नुहोस् र सो को अनुभव कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	३
१०. सिकाइ र उत्प्रेरणा	१०.१ सिकाइका लागि शिक्षक र विद्यार्थीहरूको भूमिकाको चार्ट तयार पार्नुहोस् र ती मध्ये कुन भूमिका तपाईंलाई सबभन्दा महत्वपूर्ण लाग्छ कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१	१०.१ तपाईंले कक्षामा आफैले महशुस गर्नु भएको र शिक्षकले अपनाउनु भएका कक्षा सिखणमा उत्प्रेरणा बढाउने उपायहरूको सुची बनाउनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१
११. शिक्षक	११.१ कुनै एक शिक्षक अध्यापन	१	११.१ तपाइको कक्षा शिक्षकसँग शिक्षक तालिम र	१

शिक्षा	अनुमतिपत्रको अवलोकन गर्नुहोस् र यसको महत्वको वारेमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।		कक्षाकोठामा त्यसको प्रयोग सम्बन्धमा अन्तर्क्रियात्मक छलफल गर्नुहोस् र कस्तो तालिम साच्चै प्रभावकारी हुन्छ भन्ने शिर्षकको बुदागत निष्कर्षको सुचि तयार गर्नुहोस् ।	
१२. शिक्षा अधिकार	१२.१ संविधानमा भएका शिक्षाका अधिकारको सुचि चार्टपेपरमा तयार गर्नुहोस् र सो अधिकारहरू मध्ये कुनकुन अधिकारहरूको प्रयोग तपाइको विद्यालयमा कसरी उपयोग भएका छन अवलोकन गरी प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	२	१२.१ कुनै एक अर्को कक्षाको कक्षा शिक्षकसंग समुहमा छलफल गरी उक्त शिक्षकले आफ्नो कक्षामा समावेशिकरणका लागि अपनाएका विधि तथा तरिकाहरूको सुचि बनाउनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गरि अन्य समुहको निष्कर्ष समेतका आधारमा थपघट गरी कक्षा समावेशीकरणका व्यवहारिक तरिकाहरूको अन्तिम सुचि तयार पार्नुहोस् ।	२
१३. विद्यालय र समुदाय सम्बन्ध	१३.१ तपाईको आफ्नो विद्यालयका प्रधानाध्यापकसंग छलफल गरी अभिभावक तथा समुदायले विद्यालयलाई विगत एक वर्षमा गरेका सहयोगहरूको सुचि तयार पार्नुहोस् ।	२	१३.१ तपाईको आफ्नो विद्यालयका प्रधानाध्यापकसंग छलफल गरी गाउँ वा नगरपालिका, जिल्ला शिक्षा समिति, गैरसरकारी सङ्घसंस्थाहरू र समुदायमा आधारित सङ्घसंस्थाहरूले विद्यालयलाई विगत एक वर्षमा गरेका सहयोगहरूको सुचि तयार पार्नुहोस् ।	२
१४. शिक्षा परियोजनाहरू	१४.१ पाठ्यक्रममा समावेश भएका शिक्षा परियोजनाहरूको नाम, अवधि, उद्देश्य र कुल बजेट र मुख्य उपलब्धि समेट्ने विवरण विभिन्न स्रोतहरूबाट समुहमा कार्य गरी पत्ता लगाउनुहोस् । उक्त विवरणहरू समेटिएको तालिका चार्टपेपरमा तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१	१४.१ पाठ्यक्रममा समावेश भएका शिक्षा परियोजनाहरूको नाम, अवधि, उद्देश्य र कुल बजेट र मुख्य उपलब्धि समेट्ने विवरण विभिन्न स्रोतहरूबाट समुहमा कार्य गरी पत्ता लगाउनुहोस् । उक्त विवरणहरू समेटिएको तालिका चार्टपेपरमा तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१
१५. नेपालका शैक्षिक प्रशासन सम्बद्ध निकायहरू	१५. १ नेपालका शैक्षिक प्रशासन सम्बद्ध निकायहरू मध्ये कुनै एकको परिचयात्मक ब्रोसर तयार पार्नुहोस् ।	२	१५.१ तपाइको विद्यालयको परिचयात्मक ब्रोसर तयार पार्नुहोस् ।	२
	जम्मा कार्यघण्टा	३२	जम्मा कार्यघण्टा	३२

६. शिक्षण सहजीकरण प्रक्रिया

माध्यमिक तहको व्यावसायिक विषयमा प्रत्येक पाठको सुरुवात विद्यार्थीका पूर्वअनुभवसँग सम्बद्ध गर्नुपर्छ । यस विषयमा पाठको प्रस्तुतीकरण गर्दा सामान्यतया छलफलबाट गराउनु राम्रो हुन्छ । छलफलमा शैक्षिक सामग्रीको प्रस्तुति, खोज तथा अनुसन्धानलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ । यसको साथै अन्तरक्रिया, प्रश्नोत्तर, समस्या समाधान तथा परियोजनात्मक विधिबाट निष्कर्ष निकाल्ने कार्य विद्यार्थीलाई अभिप्रेरित गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूलाई नै उदाहरणहरू खोज्न लगाउनुपर्दछ । विषयवस्तुलाई सैद्धान्तिक ज्ञानमा मात्र सीमित नराखी प्रयोगात्मक तथा व्यावसायिक सिपको विकास गराउने कार्यलाई प्राथमिकता दिई समय समयमा व्यवहारमा उतार्ने अवसरसमेत प्रदान गर्नुपर्छ । विद्यार्थीको रुचि र क्षमतालाई विचार गरी शैक्षणिक योजना निर्माण, शैक्षणिक सामग्रीको छनोट निर्माण र प्रयोग तथा शिक्षासँग सम्बद्ध सैद्धान्तिक पक्षलाई ख्याल गरी अभ्यास गर्ने पर्याप्त अवसर दिनुपर्छ भने सिकेका विषयवस्तुलाई सिर्जनात्मक रूपमा प्रयोग गर्नका लागि स्थानान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउन आवश्यक हुन्छ ।

निर्दिष्ट उद्देश्य प्राप्तिका लागि सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने केही विधि यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । सबै परिस्थितिमा यी विधिले मात्र पूर्णता नपाउन सक्छन् । त्यसैले विषय शिक्षकलाई कक्षाकोठाको वातावरण अनुकूल उपयुक्त शिक्षण विधि छनोट गर्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले मात्र शिक्षण विधिको उल्लेख गरिएको हो । त्यसैले प्रत्येक शिक्षकले यहाँ उल्लेख गरिएका विधिलाई एउटा आधारका रूपमा लिई परिस्थिति अनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रियाको छनोट गर्नुपर्दछ । यसका लागि निम्नलिखित विधिहरूको अवलम्बन गर्न उपयुक्त हुन्छ :

(क) प्रवचन	(ख) प्रश्नोत्तर	(ग) छलफल
(घ) परियोजना विधि	(ङ) समस्या समाधान	(च) निर्देशन खोज विधि
(छ) प्रदर्शन विधि	(ज) अभिनय विधि	(झ) क्षेत्र भ्रमण विधि
(ञ) अवलोकन विधि	(ट) घटना अध्ययन विधि	

७. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रमका निर्दिष्ट उद्देश्यहरू पूरा भए भएनन् भन्ने कुराको लेखाजोखा गर्ने प्रक्रिया नै मूल्याङ्कन प्रक्रिया हो । पाठ्यक्रमको सही रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रभावकारी शिक्षण सिकाइका साथै मूल्याङ्कन प्रक्रियाको विशेष भूमिका रहेको हुन्छ । यसर्थ पाठ्यक्रमको पूर्ण कार्यान्वयनमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया प्रभावकारी हुन जरुरी देखिन्छ ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निरन्तर निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई आवश्यकताअनुसार अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रत्येक पाठको शिक्षणपश्चात् निर्धारित शैक्षणिक उद्देश्यहरू हासिल भए वा भएनन् भनी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिनुपर्दछ । दैनिक सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापका आधारमा कक्षा वातावरणअनुसारका प्रश्नहरू सोध्नुका साथै विद्यार्थीको बालमनोविज्ञान र कार्य सम्पादनको आधारसमेत लिनुपर्दछ । यसरी गरिएको मूल्याङ्कनको नतिजाका आधारमा शिक्षण सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्न निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको प्रयोग गर्नुपर्दछ । विद्यालय तहको निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गर्न कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गको रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, योजनाकार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त सहक्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ ।

निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि २५ प्रतिशत अङ्कभार निर्धारण गरिएको छ । यसका लागि विद्यार्थीको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको समेत आधार लिनुपर्ने छ । यसका लागि निम्नानुसारका प्रक्रिया अपनाउनेपर्ने छ ।

- निश्चित समयभित्र मात्र मूल्याङ्कन नगरी नियमित रूपमा विद्यार्थीले गरेका कार्य र व्यवहार परिवर्तनको अवलोकन गरी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।
- विद्यार्थीहरूको कार्य सञ्चयिका फायल (Portfolio) बनाई उनीहरूले गरेका कार्य, हाजिरी र सक्रियताका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्ने छ ।
- प्रत्येक एकाइबाट कम्तीमा एक एकओटा परियोजना कार्य वा क्षेत्र भ्रमण गराई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।
- विद्यार्थीले गरेका सर्भेक्षण कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, सिर्जनात्मक कार्य, सिपमूलक कार्य, खोजमूलक कार्य आदि र सोसँग सम्बन्धित प्रयोगात्मक परीक्षालाई प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनको प्रमुख आधार मानिने छ ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको परियोजना कार्य र क्षेत्र भ्रमणबापत अङ्क प्रदान गर्दा विद्यार्थीले राष्ट्रिय महत्त्वका कार्यक्रमअन्तर्गत सम्पादन गरेका वा योगदान दिएका कार्यलाई समेत गणना गर्न सकिने छ । फरक क्षमता भएका विद्यार्थी र बहुबौद्धिकतालाई ख्याल गर्दै उपयुक्त मूल्याङ्कनका साधन, स्रोत र तरिका प्रयोग गरी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	१६	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा स्तर निर्धारण गर्ने प्रयोजनका लागि कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । यस परीक्षाको सञ्चालन पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विकास गरेको विशिष्टकरण तालिका अनुसार हुनेछ । यसबाट पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा सम्बन्धित विद्यालय, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड तथा सम्बन्धित अन्य निकायले विद्यार्थीको स्तर वा ग्रेड निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

।

४. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम
प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा

कक्षा: ९ र १०

विषय कोड: Ecd. 213 (कक्षा ९)

Ecd. 214 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

मानव जीवनमा पूर्व बाल्यावस्थाको उमेर अत्यन्त महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । यस उमेरका बालबालिकाको वृद्धि र विकास तेज गतिमा भएको हुन्छ । यस उमेरमा बालबालिकाले शारीरिक, मानसिक तथा सामाजिक विकासको समुचित वातावरण पाउनुपर्छ । यसबाट उनीहरूको सिकाइको गति अभै तेज हुन्छ र उनीहरू भविष्यमा असल नागरिक बन्न सक्छन् । यसका लागि बालबालिकाकाले उचित हेरचाह र प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको उवसर पाउन आवश्यक छ । यो महत्त्वलाई विद्यालय तहदेखि नै बोध गराउने हेतु र आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) को ऐच्छिक विषयको रूपमा प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको हो ।

प्रारम्भिक बालविकासको आधारभूत ज्ञान, सिप, धारणा र अभिवृत्ति विकास गर्ने उद्देश्यले कक्षा ९ र १० मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीका लागि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । शिक्षण सिकाइलाई वस्तुगत र प्रभावकारी बनाउन कक्षा ९ मा सैद्धान्तिक विषयवस्तुलाई जोड दिने र कक्षा १० मा व्यावहारिक पक्षलाई ध्यानमा राखेर प्रयोगात्मक क्रियाकलापमा बढी जोड दिने प्रयास गरिएको छ । विद्यार्थीलाई बाल सुलभ वातावरणमा विविध किसिमका मनोरञ्जनात्मक सिखणसिकाई क्रियाकलापका माध्यमबाट प्रारम्भिक उमेर समूहका बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा मद्दत पुर्याउन सक्ने जनशक्तिको विकास गर्नु यो पाठ्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य हो ।

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको सैद्धान्तिक, व्यावहारिक र प्रयोगात्मक ज्ञानका मूलभूत पक्षमा जोड दिएको यस पाठ्यक्रमका लागि साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कुल १२८ कार्यघण्टा छुट्याइएको छ, साथै समाविष्ट विषयवस्तुहरूलाई ९६ कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ३२ कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास हुने गरि समावेश गरिएको छ । पाठ्यक्रमको अपेक्षा गरेका तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, सिकाइ उपलब्धिलाई पुरा गर्न सक्ने विषयवस्तुहरूको क्षेत्र र क्रम, पाठ्यभार, सिकाइ सहजिकरण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन जस्ता पाठ्यक्रमका अतिआवश्यकिय अङ्गहरूलाई समावेश गरी यस पाठ्यक्रमलाई पुर्ण स्वरूप प्रदान गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा अध्ययन गरी माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) को शिक्षा पुरा गरेका विद्यार्थीहरूमा निम्न अनुसारका सक्षमता हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

१. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा र यसको व्यवस्थापनका विविध पक्षहरूमा गहन समझदारी निर्माण

२. बाल अधिकारको प्रत्याभूति र विकासका लागि तय गरिएका नीति तथा कार्यक्रमहरूको बोध र लेखाजोखा

३. बालअधिकारको प्रत्याभूति र विकासका लागि विविध सरोकारवाला व्यक्ति तथा निकायहरूको भूमिका र योगदानहरूको विश्लेषण

४. प्रारम्भिक बाल्यावस्था र बाल्यावस्थाका विविध अवस्थाहरूको शंस्लेषण

५. प्रारम्भिक बालविकासका विकासकात्मक पक्षहरूको बहुआयामिक संरचना तथा महत्व विश्लेषण

६. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाका विविध विषयगत सिपहरूका क्षेत्र, विधि र तौरतरिकाको संक्षिपीकरण

७. बालविकासको विकास, विषयगत सिप विकास तथा व्यवहार रुपान्तरणका लागि विविध शैक्षणिक सामग्री निर्माण, उपयोग र संरक्षण

८. रुचिकर र खेलयुक्त बालविकासका लागि प्रयोगयोग्य विविध शिक्षण तथा सहजीकरण विधि तथा कार्यकलाप निर्माण र उपयोग

९. बालबालिकाको मनोविज्ञान र अभिरुचि अनुकुलको कक्षा व्यवस्थापन

१०. बालबालिकाको शैक्षणिक उपलब्धि मूल्याङ्कनका उपयोगी विधि तथा साधन निर्माण एवम प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू

कक्षा ९ र १० को अध्ययन पुरा गरिसके पछि विद्यार्थीहरू निम्न लिखितकार्यहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

कक्षा ९		कक्षा १०	
विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू
१. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको परिचय	१.१ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको परिचय तथा परिभाषाहरू उल्लेख गर्न १.२ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको आवश्यकता र महत्व स्पष्ट पार्न १.३ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको वर्णन गर्न १.४ नेपालमा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा सम्बन्धि कार्यक्रम र वर्तमान अवस्थाको चित्रण गनए १.६ प्रारम्भिक बालविकासका पद्धतिहरूको व्याख्या गर्न	१. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको व्यवस्थापन	१.१ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्रको परिचय र प्रकारहरू उल्लेख गर्न । १.२ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्रव्यवस्थापनको परिचय दिदै यसका व्यवस्थापनका कार्यहरूवर्णन गर्न १.३ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्रलाई सवल बनाउने उपायहरूको वर्णन गर्न ।
२. बाल अधिकार र नेपालमा बाल विकासका नीति तथा कार्यक्रम	२.१ बाल अधिकारको परिभाषा दिन । २.२ बाल अधिकारको आवश्यकता र महत्व वर्णन गर्न २.३ नेपालमा बालविकास सम्बन्धि नीति तथा कार्यक्रमहरू उल्लेख गर्न २.४ नेपालमा बाल कल्याण सम्बन्धि कार्यक्रमको बाल विकासमा योगदानको चर्चा गर्न	२. प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षामा विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूको भूमिका	२.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा सहयोगी कार्यकर्ताको व्यक्तिगत तथा पेशागत ज्ञान, सिप र दक्षताका साथै भूमिकाको वर्णन गर्न । २.२ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा अभिभावक, समुदाय, स्थानिय तह र अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूको भूमिका उल्लेख गर्न ।
३. प्रारम्भिक बाल्य अवस्था र चरणहरू	३.१ प्रारम्भिक बाल्यावस्था र बाल्यावस्थाका चरणहरू उल्लेख गरी वर्णन गर्न ।	३. बालविकास शिक्षा केन्द्रका लागि स्रोत तथा सिकाइ सहजीकरण व्यवस्था	३.१ भौतिक तथा मानवीय स्रोत र साधनहरूको पहिचान गर्न र उपयोगका तरिकाहरूको वर्णन गर्न । ३.२ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा कक्षा व्यवस्थापनका विविध पक्षहरूको व्याख्या गर्न र आधारभूत सिपहरूको अवलम्बन गर्न । ३.३ विषयक्षेत्रगत शिक्षणमा एकिकृत सहजीकरण विधि (खेल, प्रदर्शन, छलफल, प्रश्नोत्तर, नाटक अभिनय, कथा कविता, परियोजना कार्य, स्थलगत भ्रमण लगायत)हरूको वर्णन गर्न र व्यवहारिक अभ्यास गर्न ।
४. प्रारम्भिक बालविकास का विकासात्मक पक्षहरू	४.१ बालबालिकाको बृद्धि र विकास विच फरक छुट्याउन । ४.२ बालविकासका चरणहरूको वर्णन गर्न । ४.३ बाल विकासमा बैशाणुगत गुण र वातावरणीय प्रभाव विच सम्बन्ध स्थापित गर्न । ४.४ बालबालिकाहरूमा हुने शारिरिक, सामाजिक, संवेगात्मक, मानसिक तथा बौद्धिक र भाषिक विकासका विविध पक्षहरूको वर्णन गर्न ।	४. शैक्षणिक सामग्रीको विकास	४.१ सिकाइ सामग्रीको आवश्यकता पहिचान गर्न ४.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाका बालबालिकाहरूको लागि चाहिने विविध सामग्रीहरूको पहिचान, संकलन, निर्माण, संरक्षण र पुनः प्रयोग गर्न ।
५. बाल	५.१ सिकाइको परिचय र यसका प्रमूख	५.	५.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको

सिकाइ सिद्धान्त र विधिहरू	सिद्धान्तहरूको वर्णन गर्न । ५.२ बालबालिकाको शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गरिने प्रमुख विधिहरू : खेल, कथा कथन, गायन, गराइ र सिकाइ, क्षेत्र भ्रमण आदि को वर्णन गर्न । ५.३ बाल सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको व्याख्या गर्न	पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइ क्रियाकलाप योजना निर्माण र शिक्षण	पाठ्यक्रमको अध्ययन गरी यसको आधारभूत तत्वहरू र विशेषताहरूको वर्णन गर्न । ५.२ पाठ्यक्रमको आधारमा प्रारम्भिक बालबालिकाको सिकाइ क्रियाकलाप योजना निर्माण (दैनिक कार्यतालिका, एकाइ तथा विषयगत योजना) गर्न । ५.३ पाठ्यक्रममा आधारित विषयगत सिप विकासको व्याख्या गर्न र आधारभूत सिपहरूको उपयोग गर्न । ५.४ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा पाठ्यक्रममा आधारित भई शिक्षण अभ्यास र आफुले गरेको शिक्षणको आत्ममूल्याङ्कन गर्न
६. बाल स्वास्थ्य	६.१ बाल स्वास्थ्यको परिचय र महत्व उल्लेख गर्न । ६.२ स्वस्थ बालबालिका छुट्याउने आधारहरूको सुचि बनाउनु । ६.३ सामान्य बालरोग र रोगबाट बच्ने उपायहरू (सफाइ, पुनर्जलिय उपचार, पोषण, खोप) को वर्णन गर्न । ६.४ प्राथमिक उपचारर प्राथमिक उपचारका बारेमा स्थानिय स्तरमा रहेका भ्रम र ती भ्रमहरू हटाउने उपायहरू व्याख्या गर्न । ६.७ बाल सङ्कटहरूको समाधानका उपायहरूको वर्णन गर्न ।	६. प्रारम्भिक बालसिकाइ क्रियाकलाप को अवलोकन, मूल्याङ्कन र प्रगति अभिलेख व्यवस्थापन	६.१ प्रारम्भिक बालसिकाइ क्रियाकलापहरूको अवलोकनको परिचय, आवश्यकता र महत्व उल्लेख गर्न । ६.२ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा अवलोकनका साधनहरूको प्रयोग गर्न । ६.३ मूल्याङ्कन र प्रगति अभिलेख साधनहरूको व्याख्या र प्रयोग गर्न । ६.४ बालबालिकाहरूको मूल्याङ्कनको अभिलेखिकरण र पोर्टफोलियो व्यवस्थापन गर्न । ६.५ विद्यार्थीको स्तर र आवश्यकता अनुसार उपचारात्मक शिक्षण गर्न ।

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ९				कक्षा १०			
क्र.सं	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा	क्र. सं	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा
१.	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको परिचय	१.१ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको परिचय १.२ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको महत्व १.३ नेपालमा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा सम्बन्धि वर्तमान कार्यक्रमको परिचय १.४ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा र त्यसमा सहभागिता	१५	१.	प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको व्यवस्थापन	१.१ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्रको परिचय १.२ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्रको प्रकारहरू १.२.१ घरपरिवारमा आधारित १.२.२ समुदायमा आधारित १.२.३ विद्यालयमा आधारित १.३ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्र व्यवस्थापनको अर्थ र परिचय १.४ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्रलाई सफल बनाउने उपायहरू	१०
२.	बाल अधिकार र नेपालमा बाल विकासका नीति तथा कार्यक्रम	२.१ बाल अधिकारको अर्थ र परिभाषा २.२ आधारभूत बाल अधिकार २.३ बाल अधिकारको महत्व २.४ नेपालमा बालविकास सम्बन्धि कार्यक्रमहरू	१०	२.	प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षामा विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूको भूमिका	२.१ सहयोगी कार्यकर्ताको भूमिका २.१.१ व्यक्तिगत गुण २.२.२ पेशागत ज्ञान, सिप र दक्षता २.२.३ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको सहजीकरणमा सहयोगी कार्यकर्ताको भूमिका	११

						<p>२.२ अभिभावकको भूमिका</p> <p>२.२.१ वालवालिकाको शिक्षामा अभिभावकको संलग्नताको अवधारणा र आयामहरू</p> <p>२.२.२ पहिलो शिक्षकको रूपमा अभिभावकको भूमिका</p> <p>२.२.३ वालवालिकाको सिकाइ प्रक्रियामा अभिभावक संलग्नताको तौरतरिकाहरू</p> <p>२.३ समुदायको भूमिका</p> <p>२.४ स्थानिय तहको भूमिका</p>	
३.	प्रारम्भिक बाल्य अवस्था र चरणहरू	<p>३.१ प्रारम्भिक बाल्यावस्था</p> <p>३.१.१ जाइगट ९श्चनयतभ०</p> <p>३.१.२ भ्रुण ९रुदचथय०</p> <p>३.१.३ फेटस ९भतगक०</p> <p>३.२ बाल्यावस्थाका चरणहरू</p> <p>३.२.१ गर्भावस्था</p> <p>३.२.२ नवजात अवस्था</p> <p>३.२.३ शिशु अवस्था</p> <p>३.२.४ बाल्यवस्था</p>	१५	३.	बालविकास शिक्षा केन्द्रका लागि स्रोत तथा सिकाइ सहजीकरण व्यवस्था	<p>३.१ भौतिक तथा मानवीय स्रोतको परिचय</p> <p>३.२ कक्षा व्यवस्थापन</p> <p>३.२.१ न्यूनतम मावदण्ड अनुसारको बसाइ तथा संवेगात्मकता व्यवस्थापन</p> <p>३.२.२ कक्षा बाहिरको खेलमैदान तथा मनोरञ्जनात्मक स्थल व्यवस्थापन</p> <p>३.२.३ विविधता व्यवस्थापन - अपांगता, विविध क्षमता, भाषा लगायत)</p> <p>३.२.४ बालमैत्री सिकाइ व्यवस्थापन</p> <p>३.२.५ विषयगत कुना व्यवस्थापन</p> <p>३.३ विषयक्षेत्रगत शिक्षणमा एकिकृत सहजीकरण विधिको परिचय (खेल, प्रदर्शन, छलफल, प्रश्नोत्तर, नाटक अभिनय, कथा कविता, परियोजना कार्य, स्थलगत भ्रमण)</p>	१५
४.	प्रारम्भिक बालविकासका विकासत्मक पक्षहरू	<p>४.१ बालबालिकाको बृद्धि र विकास</p> <p>४.२ बालविकासका चरण र विशेषताहरू</p> <p>४.३ बाल विकासमा बैशाणुगत गुण र वातावरणीय प्रभाव</p> <p>४.४ प्रारम्भिक बाल्यवस्थाको विकासत्मक पक्षहरू र</p> <p>४.४.१ शारिरिक विकासको परिचय</p> <p>४.४.२ सामाजिक विकासको परिचय</p> <p>४.४.३ संवेगात्मक विकासको परिचय</p> <p>४.४.४ मानसिक तथा बौद्धिक विकासको परिचय</p> <p>४.४.५ बोली तथा भाषिक विकासको परिचय</p>	२०	४	शैक्षणिक सामग्रीको विकास	<p>४.१ सिकाइ सामग्रीको अर्थ र आवश्यकता</p> <p>४.१.१ बाल मस्तिष्क विकास सम्बन्धि सामग्री</p> <p>४.१.२ शारिरिक विकास सम्बन्धि सामग्री</p> <p>४.१.३ व्यवहार (खेल तथा सृजनात्मक सिकाइ) रुपान्तरण सम्बन्धि सामग्री</p> <p>४.२ सामग्री निर्माण प्रक्रिया</p> <p>४.२.१ स्थानिय सामग्री संकलन</p> <p>४.२.२ न्यून तथा शुन्य मूल्यका सामग्रीको परिचय र संकलन</p> <p>४.२.३ शैक्षिक सामग्रीको रूपमा वातावरणको प्रयोग</p> <p>४.३ सामग्रीको उपयोग र संरक्षण</p> <p>४.३.१ सिकाइ प्रवृद्धनका लागि सामग्रीको प्रयोग</p> <p>४.३.२ मनोरञ्जनात्मक सिकाइ</p>	२१

						वातावरणका लागि सामग्रीको प्रयोग	
५	बाल सिकाइ सिद्धान्त र विधिहरू	५.१ सिकाइको परिचय ५.२ सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको परिचय ५.३ बालबालिकाको शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गरिने प्रमुख विधिहरू : खेल, कथा कथन, गायन, गराइ र सिकाइ, क्षेत्र भ्रमण आदि	१५	५	पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइ क्रियाकलाप योजना निर्माण र शिक्षण	५.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रमको अध्ययन ५.२ पाठ्यक्रमको आधारमा प्रारम्भिक बालबालिकाको सिकाइ क्रियाकलाप योजना निर्माण (दैनिक कार्यतालिका, एकाइ तथा विषयगत योजना) ५.३ पाठ्यक्रममा आधारित विषयगत सिप विकास ५.३.१ भाषिक सिप ५.३.२ पुर्व साक्षरता तथा पुर्व गणितीय सिप ५.३.३ दृष्यकला तथा सिर्जनशिलता ५.३.४ वातावरण शिक्षा ५.३.५ सामाजिक अध्ययन ५.४ शिक्षण अभ्यास ५.४.१ लघु शिक्षणको परिचय र महत्व	२६
६.	बाल स्वास्थ्य	६.१ बाल स्वास्थ्यको परिचय र महत्व ६.२ स्वस्थ बालबालिका छुट्याउने आधार ६.३ सामान्य बालरोग ६.४ रोगबाट बच्ने उपायहरू (सफाइ, पुनर्जलिय उपचार, पोषण, खोप) ६.५ प्राथमिक उपचार ६.६ बाल सङ्कटहरू	२१	६.	प्रारम्भिक बालसिकाइ क्रियाकलाप को अवलोकन, मूल्याङ्कन र प्रगति अभिलेख व्यवस्थापन	६.१ अवलोकनको परिचय, आवश्यकता र महत्व ६.२ अवलोकनका साधन ६.३ मूल्याङ्कन र प्रगति अभिलेख ६.३.१ निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति ६.३.२ मूल्याङ्कनका साधन र प्रयोग ६.३.३ अभिलेखिकरण र कार्यसञ्चिकाको व्यवस्थापन ६.४ भिन्नतामा आधारित शिक्षण	१३
		जम्मा (सैद्धान्तिक)	९६			जम्मा (सैद्धान्तिक)	९६

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	संभावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यकलाप	कार्यघण्टा	विषयक्षेत्र	संभावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यकलाप	कार्यघण्टा
१. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको परिचय	१.१ प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय ऐतिहासिक पृष्ठभूमि विकासको रूपरेखा समेट्ने गरी एउटा लेख तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५	१. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको व्यवस्थापन	१.१ तपाईं नजिकैको विद्यालय वा समुदायमा भएको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा केन्द्रको भ्रमण गर्नुहोस् । उक्त बालविकास केन्द्रको प्रकार सहित अपनाइएको व्यवस्थापनका पक्षहरू समेटेटी भ्रमण प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	४
२. बाल	२.१ आधारभूत बाल अधिकार र	८	२. प्रारम्भिक	२.१ आफुले अध्ययन गर्ने विद्यालयको	५

अधिकार र नेपालमा बाल विकासका नीति तथा कार्यक्रम	नेपालमा बालविकास सम्बन्धि नीति तथा कार्यक्रमहरूको सुचि चार्टपेपरमा तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । २.२ बालवालिकाको लागि नेपालमा भएका नीति तथा कार्यक्रमहरू प्रयाप्त छन वा छैनन भन्ने शिर्षकको बादविवाद प्रतियोगिताको पक्ष र विपक्षमा प्रस्तुत गर्न सकिने तर्कसहितको भाषण (Speech) तयार गर्नुहोस् । कक्षा उक्त शिर्षकको बादविवाद प्रतियोगिता कक्षामा आयोजना गर्नुहोस् र आफ्नो भनाइ राख्नुहोस् ।		बाल विकास शिक्षामा विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूको भूमिका	प्रारम्भिक बालविकास कक्षामा सहजीकरण गर्ने सहयोगी कार्यकर्तासंग छलफल गर्दै उहाले दैनिक गर्नुपर्ने कार्यहरूको सुचि बनाउनुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । २.२ आफ्नो विद्यालयका प्रधानाध्यापकसंग अभिभावकको भूमिकाको सन्दर्भमा सोध्न सकिने प्रश्नावली तयार पार्नुहोस् । प्रधानाध्यपकसंग यस विषयमा अन्तर्वार्ता लिदै तपाइको विद्यालयमा बालवालिकाको सिकाइ प्रक्रियामा अभिभावक संलग्नताको अवस्थाको विश्लेषण गर्दै अन्तर्वार्ता प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । अभिभावक संलग्नतालाई प्रभावकारी बनाउने तौरतरिकाका सन्दर्भमा छलफल गर्नुहोस् ।	
३. प्रारम्भिक बाल्य अवस्था र चरणहरू	३.१ प्रारम्भिक बाल्यावस्था र बाल्यवस्थाका चरणहरूका नाम र समयावधि स्पष्ट भल्किने गरी चार्टपेपरमा तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५	३. बालविकास शिक्षा केन्द्रका लागि स्रोत तथा सिकाइ सहजीकरण व्यवस्था	३.१ आफ्नै कक्षामा प्रारम्भिक बालकक्षाको कक्षा व्यवस्थापनको नमुना व्यवस्थापन अभ्यास गर्नुहोस् । ३.२ विषयक्षेत्रगत शिक्षणमा एकिकृत सहजीकरण विधि (खेल, प्रदर्शन, छलफल, प्रश्नोत्तर, नाटक अभिनय, कथा कविता, परियोजना कार्य, स्थलगत भ्रमण लगायत) हरूका सन्दर्भमा परिचयात्मक पुस्तिका तयार गर्नुहोस् ।	४
४. प्रारम्भिक बालविकासका विकाससात्मक पक्षहरू	४.१ प्रारम्भिक बाल्यवस्थाको विकाससात्मक पक्षहरूको विशेषताको सुची बनाइ कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४	४. शैक्षणिक सामग्रीको विकास	४.१ विषयगत (भाषा, गणित, विज्ञान, वातावरण, खेल आदि) सिप विकासमा प्रयोग गर्न सकिने स्थानिय सामग्रीहरूको संकलन गर्नुहोस् । ती सामग्रीहरूको उपयोगको सन्दर्भमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	६
५. बाल सिकाइ सिद्धान्त र विधिहरू	५.१ सिकाइका प्रमुख सिद्धान्तहरूको सुची बनाउनुहोस् । बालवालिकाको शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गरिने प्रमुख विधिहरू (खेल, कथा कथन, गायन, गराइ र सिकाइ, क्षेत्र भ्रमण आदि) को महत्वको सन्दर्भमा एउटा खोजमूलक लेख तयार गरी कक्षाकोठामा प्रयोग गर्नुहोस् । ५.२ बालवालिकाको शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गरिने	८	५. पाठ्यक्रममा आधारित सिकाइ क्रियाकलाप योजना निर्माण र शिक्षण	५.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रमको अध्ययन गर्नुहोस् र पाठ्यक्रमको आधारमा प्रारम्भिक बालशिक्षाका बालवालिकाको लागि कुनै एक विषयगत सिप विकासका लागि सिकाइ क्रियाकलाप योजना (दैनिक कार्यतालिका, एकाइ तथा विषयगत योजना) तयार पार्नुहोस् । ५.२ कुनै एक विषयगत सिप विकासका लागि एक दिनको पाठयोजना तयार गर्नुहोस् र लघु शिक्षण अभ्यास गर्नुहोस् ।	८

	प्रमुख विधिहरू (खेल, कथा कथन, गायन, गराइ र सिकाइ, क्षेत्र भ्रमण आदि) मध्ये कुनै एक विधिको प्रयोगको कक्षामा नमूना अभ्यास गर्नुहोस् ।				
६. बाल स्वास्थ्य	६.१ सामान्य बालरोग र यसबाट बच्ने उपायहरूको सुचि चाटपेपरमा तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३	६. प्रारम्भिक बालसिकाइ क्रियाकलापको अवलोकन, मूल्याङ्कन र प्रगति अभिलेख व्यवस्थापन	६.१ निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिका साधनहरूको प्रयोग, अभिलेखिकरण र पोर्टफोलियो व्यवस्थापनका नमूना अभ्यास गर्नुहोस् र यसको प्रभावकारीता र समस्याहरूको सन्दर्भमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	४

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रमले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र सिकाइका लागि आधारशिला निर्माण गर्ने भएको हुनाले यसका लागि निर्धारण गरिएका विषयवस्तुको सहजीकरण गर्दा प्रयोग हुने सहजीकरण प्रक्रियाले यी पक्षहरूलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक छ । यसका लागि सहजीकरणका विधिहरूको छनोट गर्दा बालबालिकाहरूको समग्र विकास, स्याहार तथा सुरक्षामा जोड दिने विधिहरूको उपयोग गर्नुपर्छ । साथै प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू अनौपचारिक रूपले बालबालिकाको व्यक्तिगत भिन्नता र क्षमताको आधारमा स्वतन्त्र रूपले सिकने मौका प्रदान गर्ने किसिमले सञ्चालन गर्नुपर्छ । कक्षाकोठाको विविधतालाई ध्यानमा राखेर उनीहरूको सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । खेल, गीत, कविता, कथा कथन पर्दशन, श्रव्य दृश्य सामग्रीको प्रदर्शनमार्फत सिकाइका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनु पर्दछ । यसका अतिरिक्त अवलोकन, समूहकार्य, परियोजना कार्य, छलफल जस्ता विधिहरू अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूका माध्यमबाट विद्यार्थीको सर्वाङ्गीण विकासमा जोड दिनुपर्दछ । बालबालिकाको सर्वाङ्गीणविकासका निम्ति विद्यालयमा गरिने क्रियाकलापका अतिरिक्त घरमा गरिने क्रियाकलापहरूमा अभिभावकको सहयोग र संलग्नतालाई समेत सुनिश्चित गर्नु पर्दछ । साधारणतया यस विषयको शिक्षणमा निम्नलिखित विधिहरूको आवश्यकता अनुसार प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

- छलफल
- प्रदर्शन
- समूहकार्य
- प्रयोगात्मक
- स्थलगत भ्रमण/अध्ययन
- स्रोतव्यक्तिको उपयोग
- लघु परियोजना
- प्रतिवेदन तयारी
- प्रदर्शन
- प्रश्नोत्तर
- खोज विधी
- अवलोकन
- परियोजना कार्य
- भूमिक अभिनय

माथि उल्लिखित शिक्षण विधि/तरिकाहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपर्युक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । यी बाहेक अन्य उपर्युक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रमको अभिन्न अंगको रूपमा मूल्याङ्कनलाई लिइन्छ । यसले विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न र प्रमाणिकरण गर्न सहयोग गर्दछ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा विषयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै तरिकाहरूको उपयोग गर्नुपर्दछ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीहरूको सिकाइको अवस्था पत्ता लगाउन र सिकाइस्तरमा सुधार गर्न निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका विधिहरूको प्रयोग गर्नु आवश्यक छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि सामान्यतया निम्न लिखित विधिहरूको प्रयोग गरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने हुन्छ :

- व्यवहारमा आएका सुधार तथा परिवर्तनको अवलोकन

- कक्षा कार्य, गृहकार्य, समूह कार्य,परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सामूदायिक कार्य तथा अन्य अतिरिक्त र सह क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीको सहभागिता
- लिखित कार्य : आवधिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य
- मौखिक सहचार्य (छलफल, प्रस्नोत्तर, वाद विवाद,संवाद, प्रवचन आदि)

यसरी गरिएका निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको उपयोग निर्णयात्मक मूल्याङ्कनको आन्तरिक खण्डमा उपयोग गरिनेछ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक र बाह्य सैद्धान्तिक दुवै मूल्याङ्कनका प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	शिक्षण अभ्यास	सिकेका ज्ञानको व्यवहारिक प्रयोग	८	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाका लागि कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । यस परीक्षाको सञ्चालन पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विकास गरेको विशिष्टकरण तालिका अनुसार हुनेछ । यसबाट पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिनेछ ।

५. पुष्प खेती

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम पुष्प खेती

कक्षा ९ र १०

पाठ्यघण्टा: ४

विषय कोड: Flw. 237 (कक्षा ९)

Flw. 238 (कक्षा १०)

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

पुष्प व्यवसाय रोजगारीमा आधारित पेसागत एवम् व्यावसायिक क्षेत्र हो । यसलाई आयआर्जनको सशक्त माध्यम पनि मानिन्छ । हाल नेपालमा पुष्प व्यवसाय फस्टाउँदो अवस्थामा रहेको छ । नेपालका अधिकांश सहरी भूभागमा घर सजावट, करेसाबारी तथा बगैँचा निर्माणलगायतका क्षेत्रमा आधुनिक सोच, प्रविधि तथा तरिकाहरूले यथेष्ट रूपमा स्थान पाइरहेका छन् । अतः नेपालमा व्यावसायिक उद्देश्यका साथ पुष्प खेती गरी समाजको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । साथै नेपालको अन्य कृषिजन्य वस्तुभन्दा बढी पुष्पजन्य उत्पादनको निर्यातको सम्भावना रहेको छ । युगानुकूल प्राविधिक पक्षको बोध तथा प्रयोग गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा सहयोग पुऱ्याउनु पनि पुष्प व्यवसाय शिक्षा विषयको पाठ्यक्रमको मौलिक पक्ष हो । यसर्थ माध्यमिक तहमा यो विषय अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरू पुष्प व्यवसाय सम्बन्धी विषयमा जानकार भई व्यावसायिक रूपमा हुने पुष्प खेतीको आवश्यकता, महत्त्व, व्यवस्थापन एवम् उपयोगबारे सुसूचित हुने लक्ष्य लिइएको छ । साथै नेपालमा पुष्प व्यवसायको सम्भाव्यताको खोजी गरी यसप्रति विद्यार्थीको आकर्षण बढाउने र उच्च शिक्षाका लागि पूर्वाधार खडा गर्ने उद्देश्यका यस विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यस पाठ्यक्रममा पुष्प खेती परिचय, पुष्प खेतीको प्रकार, पुष्प नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन, सिचाई तथा मलखाद व्यवस्थापन, बाली संरक्षण, पोष्ट हार्भेष्ट प्रविधि (फूलोत्पादन पश्चातका कार्य) तथा बजार सामान्य परिचय, पुष्प खेतीको व्यवसायीकरण, पुष्प नर्सरी व्यवसाय, पुष्पखेती (कटफ्लावर) प्रविधि, पुष्प बगैँचा तथा पार्क निर्माण जस्ता विषय समेटिएको छ । यसबाट विद्यार्थीहरूमा पुष्पखेतीको आधारभूत पक्षहरूको ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको विकास हुने अपेक्षा गरिएको छ । साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कुल १२८ कार्यघण्टाको विषयवस्तुहरूलाई ९६ कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ३२ कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास हुनेगरी विषयवस्तुको संरचना व्यवस्थित गरिएको छ ।

यस विषयका तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धि समेट्ने गरी विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम तथा विषयवस्तु अनुकूलका प्रयोगात्मक क्रियाकलाप, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि र मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी पाठ्यक्रमलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमताहरू

माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा पुष्प खेती विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थी निम्नलिखित कार्यमा समर्थ हुने छन् :

१. पुष्प व्यवसायको महत्त्व बोध गरी त्यसको ज्ञान र व्यवहारमा उपयोग
२. पुष्प व्यवसायको सम्भावना, अवसर र चुनौती सम्बन्धी जानकारी र प्रस्तुतीकरण
३. पुष्प खेतीमा प्रयोग गरिने कृषि औजारको खोजी र यसको उपयोगिता
४. पुष्प नर्सरी र यसको स्थापना गर्ने तरिकाको अवलोकन, संलग्नता र प्रदर्शन
५. कटफ्लावर खेतीका लागि आवश्यक प्रविधिको उपयोग र यसलाई व्यावसायिक रूपमा प्रवर्धन
६. पुष्प बगैँचा तथा पार्क र यसको स्थापनाका आधार तथा विधिको अनुसरण, संरक्षण एवम् यस कार्यमा योगदान
७. पुष्प व्यवसायमा अपनाइने आधुनिक प्रविधिको परीक्षण तथा अवलम्बन
८. पुष्प व्यवसायबाट आत्म निर्भर र स्वरोजगार बन्ने क्षमताको विकास

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धिहरू		कक्षा १०का सिकाइ उपलब्धिहरू	
विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू
१. पुष्प खेती परिचय	<p>१.१ पुष्पखेतीको परिचय दिन यसका विविध विविध पक्षहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>१.२ पुष्पखेतीको इतिहास (विश्व र नेपाल) को वर्णन गर्न</p> <p>१.३ पुष्पखेतीको महत्व, चुनौति र अवसरहरू पहिल्याउन</p> <p>१.४ नेपालमा पुष्पखेतीको सम्भावना विश्लेषण गर्न</p> <p>१.५ पुष्प खेतीमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधार तथा आधुनिक संरचनाको व्याख्या गर्न</p>	१. पुष्प खेतीको व्यवसायीकरण	<p>१.१ पुष्प खेतीको व्यवसायीकरण र नेपालमा पुष्पखेतीको अवस्थाको वर्णन गर्न</p> <p>१.२ पुष्प खेतीको आन्तरिक र बाह्य मागको विश्लेषण गर्न</p> <p>१.३ पुष्प खेतीका आयात निर्यातको अवस्था चित्रण गर्न</p> <p>१.४ रोजगारी र आयआर्जनको लागि पुष्प खेतीको महत्व उल्लेख गर्न</p> <p>१.५ पुष्पखेतीको सम्भावना, अवसर र चुनौतिहरूको विश्लेषण गर्न</p>
२. पुष्प खेतीको प्रकार	<p>२.१ पुष्प खेतीका प्रकारहरूको वर्णन गर्न</p> <p>२.२ बर्षे र हिउदे मौसमका फूलहरूको सुचि बनाउन र वर्णन गर्न</p> <p>२.३ बहुवर्षिय फूलहरू (फूलफूलने र आलौकिक) को सुचि बनाउन र वर्णन गर्न</p> <p>२.४ कटफ्लावरको परिचय दिन</p> <p>२.५ कटफ्लावरको उत्पादन तथा व्यवसायको विश्लेषण गर्न</p>	२. पुष्प नर्सरी व्यवसाय	<p>२.१ पुष्प नर्सरी व्यवसायको परिचय तथा विद्यमान अवस्था उल्लेख गर्न</p> <p>२.२ पुष्प नर्सरी व्यवसाय मार्फत आर्थिक तथा रोजगारीको महत्व स्पष्ट पार्न</p> <p>२.३ नर्सरी स्थलको छनौट तथा पूर्वाधारको व्यवस्था गर्न</p> <p>२.४ नर्सरीमा मौसम अनुसार लगाइने विरुवाको छनौट गर्न</p> <p>२.५ विरुवा प्रसारण र यसका विधिहरूको वर्णन र प्रयोग गर्न</p> <p>२.६ लैङ्गिक विरुवा प्रसारण विधिको अवलम्बन गर्न</p> <p>२.७ अलैङ्गिक र बानस्पतिक विरुवा प्रसारण विधिको उपयोग गर्न</p>
३. पुष्प नर्सरी स्थापना र व्यवस्थान	<p>३.१ पुष्प नर्सरीको परिचय र व्यवसायिक महत्व उल्लेख गर्न</p> <p>३.२ पुष्प नर्सरी स्थानका छनौटका आधारहरूको वर्णन गर्न र स्थापनामा सहभागिता जनाउन</p> <p>३.३ पुष्प नर्सरीमा प्रयोग हुने औजारहरूको सुचि बनाउन र व्यवहारिक प्रयोग गर्न</p> <p>३.४ नर्सरीका लागि मिडिया, मिश्रण तथा तिनको तयारी गर्न</p> <p>३.५ नर्सरी ब्याडको प्रकारहरू छुट्याउन तथा तयारी गर्न</p> <p>३.६ विउविजन, विउ उपचार, बेर्ना तथा कलमी विरुवाको वर्णन गर्न</p> <p>३.७ बेर्ना तयार गर्ने विधिको अभ्यास गर्न</p> <p>३.८ नर्सरीका आधुनिक संरचनाहरू र सेड हाउस तथा टनेल निर्माण गर्ने विधि उल्लेख गर्न</p> <p>३.९ कृषि कर्महरूको अभ्यास गर्न</p>	३. पुष्पखेती (कटफ्लावर) प्रविधि	<p>३.१ निम्नलिखित पुष्पखेती (कटफ्लावर) प्रविधिहरूको वर्णन र अभ्यास गर्न</p> <p>३.१.१ गुलाफ (Rose)</p> <p>३.१.२ तरवारे फूल (Gladiolus)</p> <p>३.१.३ सुनगाभा (Orchid)</p> <p>३.१.४ जरवेरा (Gerbera)</p> <p>३.१.५ सुगन्धराज (Tuberose)</p> <p>३.१.६ कार्नेसन (Carnation)</p> <p>३.१.७ सयपत्री (Marigold)</p> <p>३.१.८ गोदावरी (Chrysanthemum)</p> <p>३.१.९ असर्फी (Calendula)</p>

	३.१० नर्सरीमा बाली संरक्षण विधिहरूको वर्णन गर्न		
४. सिचाई तथा मलखाद व्यवस्थापन	४.१ पुष्प खेतीमा सिचाई, निकास र यसका विधिहरूको वर्णन गर्न र सामान्य अभ्यास गर्न ४.२ पुष्प खेतीमा प्रयोग हुने मलखादहरूको व्याख्या गर्न र तिनको महत्व उल्लेख गर्न ४.३ सहि परिमाणमा मलखादको प्रयोग गर्न	४. पुष्प बगैँचा तथा पार्क निर्माण	४.१ पुष्प बगैँचाको परिचय तथा प्रकार उल्लेख गर्न ४.२ पुष्प बगैँचा निर्माणका सिद्धान्तहरू र बगैँचाका डिजाइनहरूको व्याख्या गर्न तथा आवश्यकता र उपलब्धता अनुसार आधारभूत सिपहरूको अभ्यास गर्न ४.२ फूल बगैँचारलन बनाई भूसजावट गर्न ४.३ आन्तरीक घर सजावटको अभ्यास गर्न ४.४ आलङ्कारीक तथा फूल फुल्ने विरुवाको छनौट गर्न
५. बाली संरक्षण	५.१ बालीसंरक्षणको परिचय दिन ५.२ पुष्पखेतीमा लाग्ने किराहरू र रोगहरूको वर्णन गर्न ५.३ बालीसंरक्षणका तरिकाहरूको वर्णन गर्न ५.४ रोग तथा किरा व्यवस्थापनका उपायहरूको अवलम्बन गर्न ५.५ रोग किरा व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू	५. बाली संरक्षण	५.१ कटफ्लावर खेतीमा लाग्ने रोग तथा किराहरूको सुचि बनाउन र व्यवस्थापन गर्न
६. पोष्ट हार्भेष्ट प्रविधि तथा बजार	६.१ फूलोत्पादन पश्चात गरिने कार्यको परिचय, महत्व तथा विधिहरू उल्लेख गर्न ६.२ फूलको बजारको परिचय दिन तथा आन्तरिक तथा बाह्य बजारको विश्लेषण गर्न ६.३ पुष्प बेचबिखनका तरिका र फाईदाहरू उल्लेख गर्न	६. पोष्ट हार्भेष्ट प्रविधि तथा बजार व्यवस्थापन	६.१ कटफ्लावर उत्पादन पछिका कार्यहरू र तिनका उन्नत प्रविधिहरूको वर्णन गर्न ६.२ कटफ्लावर उपचारमा प्रयोग गरिने रसायनहरू र प्रयोग विधि उल्लेख गर्न ६.३ कटफ्लावर भण्डारण तथा प्याकेजि प्रक्रियाको वर्णन गर्न ६.४ कटफ्लावरको माग आपूर्ति, थोक तथा खुद्रा विक्री ६.५ पुष्प व्यवसायको योजना तयारी गर्न
		७. पुष्प सजावट	७.१ पुष्प सजावटको परिचय दिन ७.२ पुष्प सजावटका विविध तरिकाहरू तथा सजावटका प्रस्तुतीहरूको अभ्यास गर्न ७.३ वोनसाईको परिचय र प्रकारहरूको वर्णन गर्न ७.४ वोनसाई बनाउने तरिका विधि तथा ध्यानदिनु पर्ने कुराहरू उल्लेख गर्न

५. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ९				कक्षा १०			
क्र. स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	क्र. स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	कार्य घण्टा
१.	पुष्पखेती परिचय	१.१ पुष्प खेतीको परिचय र यसका विविधपक्षहरू १.२ पुष्पखेतीको महत्व, चुनौति र अवसर १.३ पुष्प खेतीमा आवश्यक पर्ने	१३	१	पुष्पखेतीको व्यवसायीकरण	१.१ पुष्प खेतीको व्यवसायीकरण १.२ नेपालमा पुष्पखेतीको अवस्था १.३ आन्तरिक र बाह्य माग १.४ आयातनिर्यातको अवस्था	१०

		पुर्वाधार तथा आधुनिक संरचना				१.५ पुष्पखेती : रोजगारी र आयआर्जनको महत्व	
२	पुष्पखेतीको वर्गीकरण	२.१ पुष्पखेतीको वर्गीकरण २.१.१ जीवन चक्रको आधारमा (Based on life Span) २.१.२ वृद्धि बानीका आधारमा (Based on Morphology) २.१.३ फूल फुल्ने समयका आधारमा (Based on flowering season) २.२ कटफ्लावरको परिचय र महत्व	१२	२	पुष्प नर्सरी व्यवसाय	२.१ पुष्प नर्सरी व्यवसायको परिचय तथा विद्यमान अवस्था २.२ पुष्प नर्सरी व्यवसाय मार्फत आर्थिक तथा रोजगारीको महत्व २.३ नर्सरीस्थलको छनौट तथा पूर्वाधारको व्यवस्था २.४ नर्सरीमा मौसमअनुसार लगाइने विरुवाको छनौट २.५ विरुवाप्रसारण र यसकाविधिहरू २.६ लैङ्गिक विरुवा प्रसारण विधि २.७ लैङ्गिकरबानस्पतिक विरुवा प्रसारण विधि	१२
३	पुष्पनर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन	३.१ पुष्प नर्सरीको परिचय र व्यवसायिक महत्व ३.२ पुष्प नर्सरी स्थानका छनौटका आधारहरू ३.३ पुष्प नर्सरीमा प्रयोग हुने औजारहरू ३.४ नर्सरीकालागि मिडिया, मिश्रण तथा तिनको तयारी ३.५ नर्सरी ब्याडको प्रकारहरू तथा तयारी ३.६ बिउविजन र विउउपचारका विधि ३.७ बेर्नातयार गर्नेविधि ३.८ नर्सरीका आधुनिक संरचनाहरू र सेड हाउसतथा टनेल निर्माणगर्ने विधि ३.९ नर्सरीमा बाली संरक्षण	२२	३	पुष्पखेती (कटफ्लावर) प्रविधि	३.१ पुष्पखेती (कटफ्लावर) प्रविधि ३.१.१ गुलाफ (Rose) ३.१.२ तरबारे फूल (Gladiolus) ३.१.३ सुनगाभा (Orchid) ३.१.४ जरवेरा (Gerbera) ३.१.५ सुगन्धराज (Tuberose) ३.१.६ कार्नेसन (Carnation) ३.१.७ सयपत्री (Marigold) ३.१.८ गोदावरी (Chrysanthemum) ३.१.९ असर्फी (Calendula)	१३
४	सिचाई तथा मलखाद व्यवस्थापन	४.१ पुष्पखेतीमा सिचाई, निकास र यसका विधिहरू ४.२ पुष्प खेतीमा प्रयोग हुने मलखादहरू र तिनको महत्त्व ४.३ मलखाद र मलखाद प्रयोग विधि	१२	४	पुष्प बगैँचा तथा पार्क निर्माण	४.१ पुष्प बगैँचाको परिचय तथा प्रकार ४.२ पुष्प बगैँचा निर्माणका सिद्धान्तहरू ४.३ बगैँचाको डिजाइनहरू ४.४ फूल बगैँचा बनाई भू(सजावट ४.५ आन्तरिक घर सजावट ४.६ आलङ्कारीक तथा फूलफुल्ने विरुवाको छनौट	२०

५	बाली संरक्षण	५.१ बाली संरक्षणको परिचय ५.२ व्यावसायिक पुष्प (गुलाव, तरवारे, सुनगाभा, जरबेरा, सुगन्धराज, कार्नेसन, सयपत्री, गोदावरी र असर्फी) खेतीमा लाग्ने किराहरू र तिनको व्यवस्थापन ५.३ व्यावसायिक पुष्प (गुलाफ, तरवारे, सुनगाभा, जरबेरा, सुगन्धराज, कार्नेसन, सयपत्री, गोदावरी र असर्फी) खेतीमा लाग्ने रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन ५.४ रोग किरा व्यवस्थापनमा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू	२७	५	बाली संरक्षण	५.१ कटफ्लावर खेतीमा लाग्ने किराहरू ५.२ कटफ्लावर खेतीमा लाग्ने रोगहरू ५.३ किरा व्यवस्थापन ५.४ रोग व्यवस्थापन	१५
६	पोष्ट हार्भेष्ट प्रविधि तथा बजार	६.१ फूलोत्पादनपश्चात् गरिने कार्यको परिचय, महत्त्व तथा विधिहरू ६.२ बजारको अवस्था: आन्तरिक तथा बाह्य ६.३ बेचबिखन: तरिका र फाइदा	१०	६	पोष्ट हार्भेष्ट प्रविधि तथा बजार व्यवस्थापन	६.१ कटफ्लावर उत्पादन पछिका कार्यहरू र तिनका उन्नत प्रविधि ६.२ कटफ्लावर उपचारमा प्रयोग गरिने रसायनहरू र प्रयोग विधि ६.३ कटफ्लावर भण्डारण तथा प्याकेजिङ ६.४ कटफ्लावरको माग आपूर्ति, थोक तथा खुद्राबिक्री ६.५ पुष्प व्यवसायको योजना तयारी	१५
				७	पुष्प सजावट	७.१ पुष्प सजावटको परिचय ७.२ पुष्प सजावटका विविध तरिकाहरू तथा सजावटका प्रस्तुतिहरू ७.३ वोनसाइको परिचय र प्रकारहरू ७.४ वोनसाइ बनाउने तरिका विधि तथा ध्यानदिनु पर्ने कुराहरू	११
	सैद्धान्तिक कार्यघण्टा		९६		सैद्धान्तिक कार्यघण्टा		९६

५. सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्य घण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्य घण्टा
१. पुष्प खेती परिचय	१.१ पुष्पखेतीको इतिहास (विश्व र नेपाल) लाई चार्टपेपरमा क्रमबद्ध तरिकाले प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५	१. पुष्प खेतीको व्यवसायीकरण	१.१ नेपालमा पुष्प आयात निर्यातको तथ्याङ्क खोजि गर्नुहोस् र आन्तरिक र बाह्य माग तथा आयात निर्यातको अवस्थाको विश्लेषण गर्नुहोस् ।	३
२. पुष्प	२.१ बर्षे, हिउदे र बहुवर्षिय	५	२. पुष्प नर्सरी	२.१ नजिकको कुनै एक पुष्प नर्सरीको भ्रमण	५

खेतीको प्रकार	फुलहरूको नमूनाहरू संकलन गर्नुहोस् र सो सम्बन्धमा परिचयात्मक पुस्तक तयार गर्नुहोस् ।		व्यवसाय	गरी सो नर्सरी स्थलको छनोट तथा पुर्वाधार, नर्सरीमा उपलब्ध विरुवाहरू र त्यहा विरुवा प्रसारणका लागि उपयोग गरिएका विधिहरू समेटी अध्ययन प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	
३. पुष्प नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन	३.१ विद्यालयमा सानो नर्सरी तयारी गरी बेर्ना तयारीको अभ्यास गर्नुहोस् । यसरी तयार गरिएका बेर्नाहरूलाई रोपेर विद्यालय फुलवारी बनाउनुहोस् । ३.२ पुष्प नर्सरीमा प्रयोग हुने ओजारहरूको परिचयात्मक पुस्तिका तयार गर्नुहोस् ।	१०	३. पुष्पखेती (कटफ्लावर) प्रविधि	३.१ आफ्नो विद्यालयमा उत्पादन गर्न सकिने कुनै एक फुलको पुष्पखेती गर्नुहोस् र सो गर्दा अपनाइएको पुष्पखेती प्रविधिको सम्बन्धमा प्रतिवेदन तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५
४. सिचाई तथा मलखाद व्यवस्थापन	४.१ पुष्पखेतीमा प्रयोग हुने मलखादको परिमाण र प्रयोग भल्किने चार्ट तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४	४. पुष्प बगैँचा तथापार्क निर्माण	४.१ आफ्नो विद्यालयमा बनाइएको पुष्प बगैँचा निर्माण अभ्यास गर्नुहोस् र सो को प्रतिविम्वात्मक प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् । ४.२ आन्तरिक घरसजावटको अभ्यास गर्नुहोस् र सो को प्रतिवेदन कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	७
५. बाली संरक्षण	५.१ पुष्पखेतीमा लाग्ने रोग तथा किराहरूको सुचि चार्टपेपरमा बनाइ कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४	५. बाली संरक्षण	५.१ कटफ्लावर खेतीमा लाग्ने रोग तथा किराहरूको व्यवस्थापनको तरिकाहरूका सन्दर्भमा एउटा लेख तयार गरी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३
६. पोष्ट हार्भेष्टप्रविधि तथा बजार	६.१ आफ्नो समुदाय वा विद्यालय नजिक भएको बजारको भ्रमण गरी त्यहा भएको पुष्प बजारको अवलोकन गर्नुहोस् र सो को प्रतिवेदन कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४	६. पोष्ट हार्भेष्ट प्रविधि तथा बजार व्यवस्थापन	६.१ कटफ्लावर उत्पादन पछिका कार्यहरू र तीनका उन्नत प्रविधिहरूको चित्र पुस्तक तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५
			७. पुष्प सजावट	७.१ पुष्प सजावटका अभ्यास गर्नुहोस् र सो परिचयात्मक प्रतिवेदन तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
	प्रयोगात्मक जम्मा	३२		प्रयोगात्मक जम्मा	३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

कुनै पनि विषयको पाठ्यक्रमको विषयवस्तुहरूलाई कार्यान्वयन गर्न त्यसलाई शिक्षकले शिक्षण विधि तथा प्रविधि मार्फत विद्यार्थीहरूसम्म पुर्याउनु आवश्यक छ । तसर्थ प्रभावकारी सिकाइका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकासमा सहयोग पुर्याउने खालका उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्दछ । यसका लागि शिक्षकले विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीको रुचि र उपयुक्तताका आधारमा एक वा एकभन्दा बढी विधिहरूको पनि प्रयोग सक्छन । पुष्प खेती विषय सहजीकरणको क्रममा खास गरी निम्न विधि तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

प्रश्नोत्तर विधि	गृह कार्य	अवलोकन विधि
प्रयोगात्मक विधि	भ्रमण विधि	अवलोकन विधि

संकलन र पहिचान विधि	गर र सिक विधि	खोज विधि
प्रदर्शनी विधि	चित्र प्रदर्शनी	भिडियो अध्ययन विधि

माथि उल्लिखित शिक्षण विधि/तरिकाहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपर्युक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । यीबाहेक अन्य उपर्युक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रमको अभिन्न अङ्गका रूपमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनलाई लिइन्छ । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ । यस विषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई लिइन्छ । यसले विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था र आवश्यकता निर्धारण गर्दछ र सोका आधारमा आवश्यकता अनुसार आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । पुष्पखेती विषयको शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि निम्नलिखित विधिको प्रयोग गर्नुपर्ने छ :

- सिकेका ज्ञान र सिपहरूको व्यवहारमा प्रयोग
- कक्षा कार्य, गृहकार्य, समूह कार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सामुदायिक कार्य तथा अन्य अतिरिक्त र सह क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीको सहभागिता
- लिखित कार्य : आवधिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य
- मौखिक सहचार्य (छलफल, प्रस्नोत्तर, वाद विवाद, संवाद, प्रवचन आदि)

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक र बाह्य सैद्धान्तिक दुवै मूल्याङ्कनका प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तय	८	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसकालागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

-०-

६. रेसम खेती र मौरीपालन

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम रेसम खेती र मौरीपालन

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Sep. 241 (कक्षा ९)

Sep. 242 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

नेपाल भौगोलिक अवस्था र विविध हावापानीको कारण जैविक विविधतामा धनी छ । हिमालदेखि तराईका विभिन्न क्षेत्रहरूमा विभिन्न प्रकारका वनस्पति बोटबिरुवाहरू पाइने हुँदा मौरी पालन र रेसम खेतीलाई उजागर गरी दैनिक आयआर्जनको स्रोतका रूपमा अवलम्बन गर्न सकिने ठूलो सम्भावना रहको छ । बालबालिकामा यससम्बन्धी ज्ञानको विकासबाट रोजगारी र आयआर्जनमा बढोत्तरीका साथै प्राकृतिक महत्त्व र मानवको स्वास्थ्य अनुकूल बनाई देशको आर्थिक विकास गर्न सकिन्छ । विद्यालय पाठ्यक्रममा यस प्रकृतिको विषयको समावेशले विद्यार्थीलाई मौरी पालन र रेसम खेती शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न क्रियाकलापहरू, क्षेत्रहरू एवम् यस क्षेत्रका समस्या र चुनौतीहरूको सम्बोधन गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष सहभागी र संलग्न हुने प्रेरणा जगाउन सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यो पाठ्यक्रम विशेषतः साधारण तथा व्यावसायिक सिपलाई आधार मानी माध्यमिक तह अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले पढाइ सँगसँगै वा पढाइपछि व्यवसायका रूपमा पनि सजिलैसँग स्वरोजगारमुखी भई यसबाट लाभ लिन सक्नु र उच्च अध्ययनतर्फ जाँदा पनि सम्बन्धित विषयको आधारभूत ज्ञान र व्यावसायिक सिप पाउन सक्नु भन्ने ध्येयका साथ यस विषयको पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो ।

यस पाठ्यक्रममा रेसम खेती व्यवसाय, किम्बुखेती प्रविधि, विसङ्क्रमण, सरसफाइ र किरापालन घर, रेसम किरापालन प्रविधि, किरा आरोहण, कोया टिपाइ, रेसम किराका रोग र शत्रुहरू, प्रशोधन र रेसम उत्पादन र उप- उत्पादन, रेसमखेती वार्षिक कार्य तालिका र रेसम खेती अर्थशास्त्र, मौरीपालन र नेपालमा पाइने मौरीका जातहरू, मौरीको जीवनचक्र मौरीको गोलामा वर्ग विभाजन, मौरीपालनका आवश्यकताहरू (औजार उपकरणहरू, कृत्रिम आधार चाका र चरन), मौरी गोला निरीक्षण वार्षिक जीवन चर्या र समसामयिक गोला व्यवस्थापन, मौरी गोलामा हुल **निर्यास** गृहत्याग, लुटलडाइ वितपाते मौरी र तिनको व्यवस्थापन, रानु उत्पादन, गोला विभाजन र गोला संयोजन, मौरी गोला स्थानान्तरण, परागसेचन र मौरी फाराम अवलोकन भ्रमण, परम्परागत घरबाट आधुनिक घरमा मौरी सार्ने तरिका र कृत्रिम आहार व्यवस्थापन, मौरीका रोगहरू, कुपोषण, सुलसुले र मौरीका शत्रुहरू, विषादी, मौरी र महमा पार्ने असर मह उत्पादन, महको गुणस्तर, बजार व्यवस्थापन र मौरीपालन उच्चमशिलता विकासजस्ता विषय समेटिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको विकासमा जोड दिएकाले अध्ययन अध्यापनमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मक पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ ।

यस विषयका लागि साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कुल १२८ कार्यघण्टा छुट्याइएको छ । विषयवस्तुमा ९६ कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ३२ कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गर्दै तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया समेत समेटिएका छन् ।

२. तहगत सक्षमताहरू

माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) मा रेसम खेती तथा मौरीपालन विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थी निम्न कुराहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

१. रेसमखेती व्यवसाय र नेपालमा यसको खेतीको सम्भाव्यता विश्लेषण
२. किम्बुखेती प्रविधिको उपयोग गरी बिरुवा उत्पादन
३. रेसम किरापालन प्रविधिको अवलोकन र प्रयोग
४. रेसम किराका रोग र शत्रुहरूको जानकारी लिई संरक्षणका उपायको अवलम्बन
५. रेसम प्रशोधन, रेसम उत्पादन र उपउत्पादनका प्रक्रियाहरूका बारेमा वर्णन र सामान्य घरेलु प्रशोधन
६. रेसमखेती वार्षिक कार्य तालिका तयारी
७. मौरीपालनको मौरीको जीवनचक्र मौरीको गोलामा वर्ग विभाजन
८. मौरी गोला निरीक्षण, वार्षिक जीवन चर्या र समसामयिक गोला व्यवस्थापन
९. मौरी गोलामा हुल निर्यास गृह त्याग, लुटलडाइ, वितपाते मौरी र तिनको व्यवस्थापन
१०. रानु उत्पादन, गोला विभाजन र गोला संयोजनको व्यावहारिक ज्ञान प्रदर्शन
११. परम्परागत घरबाट आधुनिक घरमा मौरी सार्ने तरिका र कृत्रिम आहार व्यवस्थापनको सिप
१२. मौरी गोला स्थानान्तरण, परागसेचन र मौरी फाराम अवलोकन भ्रमण
१३. मौरीका रोगहरू, कुपोषण, सुलसुले जस्ता मौरीका शत्रुहरूको जानकारी लिई र तिनको व्यवस्थापन

१४. विषादीबाट मौरी र महमा पार्ने असर मह उत्पादन, महको गुणस्तर, बजार व्यवस्थापन र मौरीपालन उद्यमशिलता विकासका सम्बन्धमा जानकारी लिई ब्यावहारमा प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू (कक्षा ९ र १०)

खण्ड (क) रेसमखेती

क्र.स.	विषयक्षेत्र	कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धि	कक्षा १० का सिकाइ उपलब्धि
१.	रेसम खेती व्यवसाय	१.१ रेसम खेती परिचयको परिचय र महत्व उल्लेख गर्न । १.२ नेपालमा रेसम खेतीको वर्तमान अवस्था, समस्या र सम्भावनाको विश्लेषण गर्न १.३ रेसम किरा र किम्बुको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न	१.१ रेसमजन्य उत्पादनहरूको वर्णन गर्न १.२ रेसमखेतीमा संलग्न सरकारी र गैरसरकारी संस्थाको भूमिका वर्णन गर्न । १.३ रेसमखेतीको लागि आधारभूत महत्त्वपूर्ण कुराहरू उल्लेख गर्न
२	किम्बुखेती प्रविधि	२.१ किम्बु रेसम खेतीको परिचय र महत्व स्पष्ट पार्न २.२ किम्बु विरुवा उत्पादन गर्न २.३.१ किम्बु नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन कार्य गर्न २.३.२ किम्बु खेतीका लागि आवश्यक वातावरण उल्लेख गर्न २.३.३ किम्बु बगैँचा स्थापनाका लागि जग्गा छनोट, रेखाङ्कन, जमिनको तयारी र विरुवा रोपण अभ्यास गर्न २.३.४ रेसम किराका लागि पात टिप्ने उपयुक्त समय पहिचान गर्न	२.१ किम्बु रोपाई का विभिन्न तरिकाहरू र बगैँचाका मोडेलहरू वर्णन गर्न । २.२ किम्बु कांटेछांट र प्रकारको अभ्यास गर्न । २.३ किम्बु गोडमेल मलखाद र सिचाई गर्न । २.४ किम्बु विरुवाको लागि आवश्यक खाद्यतत्व उल्लेख गर्न र तिनको व्यवस्थापनबारे वर्णन गर्न । २.५ किम्बुखेती वार्षिक कार्य तालिका तयार गर्न । २.६ साना किरापालन र ठुला किरापालनका लागि किम्बु बगैँचा तयार गर्न २.७ किम्बुमा लाग्ने रोग किरा र तिनको व्यवस्थापनका तरिका उल्लेख गर्न
३.	रेसम किराका वारे जानकारी	३.१ रेसम किराको परिचय र जीवनचक्रको वर्णन गर्न	३.१ रेसम किराको एक पुस्ते, दुई पुस्ते र बहुपुस्ते किराहरूको पहिचान गर्न ३.२ शुद्ध जात र बर्णशंकर जातको वर्णन गर्न ।
४.	विसंक्रमण, सरसफाई र किरापालन घर	४.१ विसंक्रमणको परिचय दिन र सरसफाईका उपाय अवलम्बन गर्न ४.२ किरापालन घर र सामग्रीको पहिचान र प्रयोग गर्न	४.१ विभिन्न किसिमका विसंक्रमण विधि र सामग्री उल्लेख गर्न ४.३ किरापालन घरको विशेषताहरू उल्लेख गर्न
५.	रेसम किरापालन प्रविधि	५.१ किरापालन योजना तयार गर्न ५.२ अन्डा ओथारो राख्ने र चिल्सा काढ्ने प्रक्रियाको अभ्यास गर्न ५.३ किरापालन प्रविधिको वर्णन गर्न र आवश्यक सिपको उपयोग गर्न ५.४ किराको काचुली फेर्ने प्रक्रिया व्यवस्थापन गर्न ।	५.१ रेसम किराको फूल र किरा ढुवानी प्रक्रिया उल्लेख गर्न । ५.२ चौकी किरापालन घर व्यवस्थापन गर्न ५.३ रेसम किराको अवस्थाअनुसार पातको मात्रा निर्धारण गर्न ५.४ पातको गुणस्तर र किरापालन भार निर्धारण गर्न ५.५ अवस्थाअनुसार तापक्रम र सापेक्षित आद्रता व्यवस्थापन गर्न ५.६ रेसम किराको अवस्थाअनुसार बेडको क्षेत्रफल निर्धारण गर्न र सरसफाई गर्न
६.	किरा आरोहण, कोया टिपाइ	६.१ रेसम किरा आरोहण विधिको वर्णन गर्न ६.२ आरोहण सामग्रीहरूको पहिचान र प्रयोग गर्न ६.३ कोया टिपाइ गर्न	६.१ आरोहणको सामग्रीहरू वनाउने तरिका उल्लेख गर्न र आवश्यक सिपहरूको उपयोग गर्न ६.२ आरोहणका लागि उपयुक्त वातावरण तयार गर्न र हेर विचार गर्न
७.	रेसम किराका रोग र शत्रुहरू	७.१ रेसम किराका रोगहरू पहिचान गर्न ७.२ रेसम किराका प्राकृतिक शत्रु र तिनको व्यवस्थापन विधि उल्लेख गर्न र आधारभूत	७.१ ढुसीबाट लाग्ने रोगहरू उल्लेख गर्न र व्यवस्थापनका उपायहरूको अवलम्बन गर्न ७.२ भाइरसबाट लाग्ने रोगहरू उल्लेख गर्न र

		सिपहरूको उपयोग गर्न ७.३ रेसम किरामा सुर्तिजन्य चिज र विषादीको असर र तिनबाट बच्ने उपायहरू उल्लेख गर्न	व्यवस्थापनका उपायहरूको अवलम्बन गर्न ७.३ ब्याक्टेरियाबाट लाग्ने रोगहरूको उल्लेख गर्न र व्यवस्थापनका उपायहरूको अवलम्बन गर्न
८	प्रशोधन र रेसम उत्पादन र उपउत्पादन	८.१ कोया छानबिन, स्तर निर्धारण र भण्डारणका सही तरिकाहरूको अवलम्बन गर्न । ८.२ कोया सुकाउने र रेसम उत्पादन गर्ने तरिकाहरूको अवलम्बन गर्न	८.१ कोयाको भौतिक तथा व्यापारिक गुणहरू उल्लेख गर्न ८.२ रेसम धागो निकाल्ने प्रविधिको वर्णन गर्न र आवश्यक सिपहरूको अवलम्बन गर्न
९	रेसमखेती वार्षिक कार्य तालिका र रेसमखेती अर्थशास्त्र	९.१ किरा पालन कार्य तालिका (वार्षिक दुई पटक, तीन पटक र चार पटक किरा पालन गर्ने स्थानको कार्य तालिका) तयार गर्न ।	९.८.१ रेसम खेतीमा दैनिक रेकर्ड राख्न तथा लाभ र लागत अध्ययन गर्न ९.२ रेसम खेती र अन्य बालीसँग तुलनात्मक अध्ययन गर्न

खण्ड (ख) मौरीपालन

क्र.स.	विषयक्षेत्र	कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धिहरू	कक्षा १० का सिकाइ उपलब्धिहरू
१.	मौरीपालनको परिचय	१.१ मौरीपालनको परिचय र महत्त्व उल्लेख गर्न १.२ परम्परागत, आधुनिक, व्यावसायिक मौरीपालनको वर्णन गर्न १.३ मौरीहरू (घरपालुवा र जङ्गली) को पहिचान गर्न ।	१.१ नेपालमा मौरीपालनको वर्तमान अवस्था र समस्याहरू विश्लेषण गर्न १.३ जङ्गली मौरीहरू (खागो, भीर, कठ्यौरी, पुत्का) को पहिचान गर्न १.४ घरपालुवा मौरीहरू (सेराना, मेलिफेरा) को पहिचान गर्न १.५ मौरीहरूको संरक्षण संवर्धनका उपायहरूको वर्णन गर्न ।
२.	मौरीको जीवनचक्र र गोलामा वर्ग विभाजन	२.१ मौरीको जीवनचक्रका विभिन्न अवस्थाहरूको पहिचान गरी वर्णन गर्न । २.२ वर्ग, उमेर र गोलाको आवश्यकताअनुसार कार्य विभाजन गर्न	२.१ मौरीको वर्गअनुसार शारीरिक अङ्गहरू पहिचान गर्न
३	मौरीपालनका आवश्यकताहरू (औजार उपकरणहरू, कृत्रिम आधारचाका र चरन)	३.१ आधुनिक घर पहिचान, प्रकार र प्रयोग गर्न ३.२ आधुनिक मौरीपालनमा प्रयोग हुने अन्य सामग्रीहरूको पहिचान गर्न ३.३ जङ्गली चरन र कृषिजन्य चरनको वर्णन गर्न । ३.४ कृत्रिम आधारचाका बनाउने विधिको वर्णन गर्न ।	३.१ आधुनिक मौरीपालनमा प्रयोग हुने अन्य सामग्रीहरूको प्रयोग विधि उल्लेख गर्न र आधारभूत सिपहरूको उपयोग गर्न ३.२ आहार पात्रो निर्माण गर्न ३.३ अल्पकालीन र दीर्घकालीन चरन व्यवस्थापन गर्न ३.४ चरन नक्साङ्कन र चरन क्षमता आकलन गर्न ३.५ कृत्रिमआधार चाका भण्डारणका विधिहरू प्रयोग गर्न
४	मौरी गोला निरीक्षण, वार्षिक जीवन चर्या र समसामयिक गोला व्यवस्थापन	४.१ मौरी गोला निरीक्षणको परिचय दिन ४.२ निरीक्षण गर्ने मौसम/समयका आधारहरू उल्लेख गर्न ४.३ निरीक्षण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू उल्लेख गर्न ४.४ स्थान र मौसमअनुसार जीवनचर्यामा प्रभाव पार्ने तत्त्वको परिचय दिन	४.१ बाहिरी निरीक्षण र भित्री निरीक्षण विधिको तरिकाहरूको वर्णन गर्न ४.२ मौरी गोला निरीक्षण गर्दा अपनाउनुपर्ने पूर्व तयारीको अवलम्बन गर्न ४.३ मोरी गोला निरीक्षणको अभिलेख राख्न ४.४ स्थान र मौसमअनुसार जीवन चर्यामा प्रभाव पार्ने तत्त्वका प्रकारहरू उल्लेख गर्न ।

५	मौरी गोलामा हुल निर्यास गृहत्याग, लुटलडाई, वितपाते मौरी र तिनको व्यवस्थापन	<p>५.१ हुल निर्यास भएको लक्षण पहिचान गर्न र यसका कारणहरू उल्लेख गर्न</p> <p>५.२ हुल निर्यासको समय र मौसमको आधारभूत पक्षहरूको वर्णन गर्न</p> <p>५.३ हुल निर्यासको नियन्त्रण तथा व्यवस्थापनका सिपहरूको अवलम्बन गर्न</p> <p>५.४ हुल निर्यास र गृहत्यागका भिन्नताहरू पहिल्याउन</p>	<p>५.१ हुल समात्ने तरिका उल्लेख गर्न</p> <p>५.२ हुल निर्यास भएको र नयाँ गोलाको व्यवस्थापनका तरिका उल्लेख गर्न र आधारभूत सिपहरूको अवलम्बन गर्न</p> <p>५.३ लुट लडाईको लक्षण, पहिचान र कारणहरू उल्लेख गर्न ।</p> <p>५.४ लुटलडाईका प्रकार (योजनाबद्ध र आपतकालीन) उल्लेख गर्न र नियन्त्रण तथा व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गर्न ।</p> <p>५.५ वितपाते मौरीको परिचय दिन तथा यसको लक्षण, कारण र व्यवस्थापनका तरिकाहरू उल्लेख गर्न</p>
६.	रानु उत्पादन, गोला विभाजन र गोला संयोजन	<p>६.१ रानु उत्पादनका लागि रानु कोषको पहिचान र छनोट गर्न</p> <p>६.२ रानु कोष प्रतिस्थापन/व्यवस्थापनको आवश्यकता दर्शाउन ।</p> <p>६.३ रानु उत्पादन तथा गोला विभाजनका लागि ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू उल्लेख गर्न</p> <p>६.४ गोला छनोट, विभाजन र विभाजित गोलाको व्यवस्थापनमा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू उल्लेख गर्न</p>	<p>६.१ गोला संयोजनको महत्व स्पष्ट पार्न ।</p> <p>६.२ रानु कोषको पहिचान, छनोट तथा रानु र कोष प्रतिस्थापन/ व्यवस्थापनका आधारभूत सिपहरूको वर्णन गर्न</p> <p>६.३ संयोजित गोलाको व्यवस्थापन गर्न तथा सावधानी-(हटाउने) का उपायको अवलम्बन गर्न</p>
७.	घारमा मौरी सार्ने तरिका र कृत्रिम आहार व्यवस्थापन	<p>७.१ परम्परागत घरबाट आधुनिक घरमा मौरी सार्ने तरिकाको परिचय दिन</p> <p>७.२ मौरी सार्ने समय, मौसम र पूर्व तयारीका तरिकाहरू उल्लेख गर्न</p> <p>७.३ गोलाको मापदण्ड र सार्ने विधिका आधारभूत सिपहरूको अवलम्बन गर्न</p> <p>७.४ गोला सारिसकेपछिको व्यवस्थापनका विविध पक्षहरूको वर्णन गर्न</p>	<p>७.१ मौरी सार्ने घरको मापदण्ड उल्लेख गर्न</p> <p>७.२ सार्ने विधिका तरिका र अपनाउनु पर्ने सावधानी उल्लेख गर्न</p> <p>७.३ कृत्रिम आहारका प्रकारहरू र प्रयोग विधि उल्लेख गर्न</p>
८.	मौरी गोला स्थानान्तरण, परागसेचन र मौरी फाराम अवलोकन भ्रमण	<p>८.१ मौरी गोला स्थानान्तरणको उद्देश्य, फाइदा र विधिहरू उल्लेख गर्न ।</p> <p>८.२ परागसेचनमा मौरीको भूमिका स्पष्ट पार्न</p> <p>८.३ पायक पर्ने सफल मौरी खर्क/मौरी उद्योग भ्रमण गरी आवश्यक सिपहरूको प्रदर्शन र अभ्यास गर्न तथा सो को सिकाइ प्रतिवेदन तयार गर्न</p>	<p>८.१ मौरी गोला स्थानान्तरण गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानी र पूर्व तयारीका तरिकाहरू अपनाउन</p> <p>८.२ मौरी गोला स्थानान्तरण गर्न</p> <p>८.४ लुटलडाईका कारण तथा रोकथामका उपायहरू उल्लेख गर्न</p> <p>८.५ वितपाते मौरी हटाउन</p>
९	मौरीका रोगहरू, कुपोषण, सुलसुले र मौरीका शत्रुहरू	<p>९.१ मौरीका लाग्ने विविध रोगहरू, लक्षण, पहिचान, रोकथाम, उपचार र सावधानीहरूको वर्णन गर्न ।</p> <p>९.२ घर बाहिर शत्रुहरू र घर भित्र शत्रुहरूको सामान्य परिचय दिन ।</p>	<p>९.१ मौरीका लाग्ने विविध रोगहरू, लक्षण, पहिचान, रोकथाम, उपचार र सावधानीहरूको वर्णन गर्न ।</p> <p>९.२ घर बाहिर शत्रुहरू र घर भित्र शत्रुहरूको व्यवस्थापनका आधारभूत सिपहरूको अवलम्बन गर्न ।</p>

१०	विषादी, मह उत्पादन, गुणस्तर, बजार व्यवस्थापन र मौरीपालन उच्चमशिलता विकास	१०.१ मौरी पालनमा प्रयोग हुने विषादीको परिचय र आवश्यकता स्पष्ट पार्न ।	१०.१ विषादीका प्रकार र मौरीका लागि सुरक्षित विषादीहरू उल्लेख गर्न
		१०.२ विष लागेको मौरीमा देखिने लक्षण र विषादीबाट मौरीलाई बचाउने उपायहरू वर्णन गर्न	१०.२ मह उत्पादन, प्रशोधन र भण्डारण गर्दा महको गुणस्तर कायम राख्न ध्यानदिनु पर्ने कुराहरू उल्लेख गर्न
		१०.३ मह उत्पादन, प्रशोधन र भण्डारण गर्ने विधिको परिचय दिन	१०.३ मह बजारमा मूल्य श्रृङ्खलाको तह र प्रक्रियाको प्रभावको अन्तरसम्बन्ध व्याख्या गर्न
		१.४ महको गुणस्तर र बजार व्यवस्थापनका आधारभूत पक्षहरूको वर्णन गर्न	१०.४ मौरीपालन नीति र संस्था संचालन सम्बन्धि आधारभूत कुराहरू उल्लेख गर्न ।
		१.५ मौरीपालनका पूर्वाधारहरू उल्लेख गर्न	

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम
खण्ड (क) रेसमखेती

क्र.स.	कक्षा ९			कक्षा १०	
	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	रेसम खेती व्यवसाय	१.१ रेसम खेती परिचय र महत्त्व १.२ नेपालमा रेसम खेतीको वर्तमान अवस्था, समस्या र सम्भावनाहरू १.३ रेसम किरा र किम्बुको अन्तरसम्बन्ध	४	१.१ रेसमजन्य उत्पादनहरू १.२ रेसमखेतीमा संलग्न सरकारी र गैरसरकारी संस्था १.३ रेसमखेतीको लागी आधारभूत महत्त्वपूर्ण कुराहरू	४
२.	किम्बुखेती प्रविधि	२.१ किम्बु रेसम खेतीको परिचय र महत्त्व २.२ वानस्पतिक परिचय र वर्गिकरण २.३ किम्बु विरुवा उत्पादन २.३.१ नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन २.३.२ किम्बु खेतीका लागि आवश्यक वातावरण २.३.३ किम्बु बगैँचा स्थापनाको लागि जग्गा छनौट, रेखांकन, जमिनको तयारी र विरुवा रोपण २.३.४ रेसम किराका लागि पात टिप्ने उपयुक्त समय	११	२.१ किम्बु रोपाई का विभिन्न तरिकाहरू र बगैँचाका मोडेलहरू २.२ किम्बु कांटछांट र प्रकार २.३ गोडमेल मलखाद र सिचाई २.४ किम्बु विरुवाका लागि आवश्यक खाद्यतत्त्व र तिनको व्यवस्थापन, २.५ किम्बुखेती वार्षिक कार्य तालिका २.६ साना किरापालनका लागी किम्बु बगैँचा २.७ ठुला किरापालनका लागी किम्बु बगैँचा २.८ किम्बुमा लाग्ने रोग किरा र तिनको व्यवस्थापन	११
३.	रेसम किरा	३.१ रेसम किराको परिचय र जीवनचक्र	४	३.१ रेसम किराको एक पुस्ते, दुई पुस्ते र बहुपुस्ते किराहरू ३.२ शुद्ध जात र वर्णशुद्धक जात	४
४	विसंक्रमण, सरसफाई र किरापालन घर	४.१ विसंक्रमण परिचय र सरसफाई ४.२ किरापालन घर र सामग्री	६	४.१ विभिन्न किसिमका विसंक्रमण विधि र सामग्रीहरू ४.३ किरापालन घरको विशेषताहरू	५
५.	रेसम किरापालन प्रविधि	५.१ किरापालन योजना ५.२ अन्डा ओथारो राख्ने, चिल्सा काढ्ने ५.३ किरापालन प्रविधि ५.४ किराको काचुली फेर्ने प्रक्रिया व्यवस्थापन	७	५.१ रेसम किराको फूल र किरा ढुवानी ५.२ चौकी किरापालन घर र व्यवस्थापन ५.३ रेसम किराको अवस्थाअनुसार पातको मात्रा ५.४ पातको गुणस्तर र किरापालन भार निर्धारण ५.५ अवस्थाअनुसार तापक्रम र सापेक्षित आद्रता व्यवस्थापन ५.६ रेसम किराको अवस्थाअनुसार बेडको क्षेत्रफल र सरसफाई	६

६.	किरा आरोहण, कोया टिपाई	६.१ रेसम किरा आरोहण ६.२ आरोहण सामग्रीहरू ६.३ कोया टिपाई	४	६.१ आरोहणको सामग्रीहरू बनाउने तरिका ६.२ आरोहणका लागि उपयुक्त वातावरण र हेर विचार	३
७.	रेसम किराका रोग र शत्रुहरू	७.१ रेसम किराका रोगहरू पहिचान ७.२ रेसम किराका प्राकृतिक शत्रु र तिनको व्यवस्थापन ७.३ रेसम किरामा सुर्तिजन्य चिज र विषादीको असर र तिनबाट बच्ने उपायहरू	६	७.१ ढुसीबाट लाग्ने रोगहरू र व्यवस्थापन ७.२ भाइरसबाट लाग्ने रोगहरू र व्यवस्थापन ७.३ ब्याक्टेरियाबाट लाग्ने रोगहरू र व्यवस्थापन	८
८.	प्रशोधन र रेसम उत्पादन र उप-उत्पादन	८.१ कोया छानविन र स्तर निर्धारण र भण्डारण ८.२ कोया सुकाउने ८.३ रेसम उत्पादन	३	८.१ कोयाको भौतिक तथा व्यापारिक गुणहरू ८.२ रेसम धागो निकाल्ने प्रविधि	४
९.	रेसमखेती बार्षिक कार्य तालिका र रेसमखेती अर्थशास्त्र	९.१ किरापालन कार्य तालिका (बार्षिक दुई पटक, तीन पटक र चार पटक किरा पालन गर्ने स्थानको कार्य तालिका)	३	९.८.१ रेसमखेतीमा दैनिक रेकर्ड, लाभ र लागत अध्ययन ९.२ अन्य बालीग तुलनात्मक अध्ययन	३
		सैद्धान्तिक	४८	सैद्धान्तिक	४८

खण्ड (ख) मौरीपालन

कक्षा ९			कक्षा १०		
क्र.सं.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा
१	मौरीपालनको परिचय	१.१ मौरीपालनको परिचय र महत्व १.२ परम्परागत, आधुनिक, व्यावसायिक मौरीपालन १.३ मौरीहरू (घरपालुवा र जङ्गली)	४	१.१ नेपालमा मौरीपालनको वर्तमान अवस्था र समस्याहरू १.३ जङ्गली मौरीहरू (खागो, भीर, कठ्यौरी, पुत्का) १.४ घरपालुवा मौरीहरू (सेराना, मेलिफेरा) १.५ मौरीहरूको संरक्षण संवर्द्धन	३
२.	मौरीको जीवनचक्र र गोलामा वर्ग विभाजन	२.१ मौरीको जीवनचक्रका विभिन्न अवस्थाहरू र पहिचान २.२ वर्ग, उमेर र गोलाको आवश्यकताअनुसार कार्य विभाजन	३	२.१ मौरीको वर्गअनुसार शारीरिक अङ्गहरू पहिचान	३
३.	मौरीपालनका आवश्यकताहरू (औजार उपकरणहरू, कृत्रिमआधार चाका र चरन)	३.१ आधुनिक घर पहिचान, प्रकार र प्रयोग ३.२ आधुनिक मौरीपालनमा प्रयोग हुने अन्य सामग्रीहरूको पहिचान ३.३ जंगली चरन र कृषिजन्य चरन ३.४ कृत्रिम आधारचाका बनाउने विधि	५	३.१ आधुनिक मौरीपालनमा प्रयोग हुने अन्य सामग्रीहरूको प्रयोग विधि ३.२ आहार पात्रो निर्माण र प्रयोग ३.३ अल्पकालीन र दीर्घकालीन चरन व्यवस्थापन ३.४ चरन नक्साङ्कन र चरन क्षमता ३.५ कृत्रिमआधार चाका भण्डारण	६

४.	मौरी गोला निरीक्षण। वार्षिक जीवन चर्या र समसामयिक गोला व्यवस्थापन	४.१ मौरीगोला निरीक्षणको परिचय: बाहिरी निरीक्षण र भित्री निरीक्षण ४.२ निरीक्षण गर्ने मौसम/समय ४.३ निरीक्षण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू ४.४ स्थान र मौसमअनुसार जीवन चर्यामा प्रभाव पार्ने तत्त्वको परिचय	४	४.१ बाहिरी निरीक्षण र भित्री निरीक्षण विधि ४.२ निरीक्षण गर्दा अपनाउनुपर्ने पूर्व तयारी ४.३ अभिलेख राख्ने तरिका ४.४ स्थान र मौसमअनुसार जीवनचर्यामा प्रभाव पार्ने तत्त्वका प्रकार ४.५ जाडो याम, सुख्खा याम, वर्षा याम ४.६ मह प्रवाह मौसम ४.७ मह उत्पादन ४.८ मौरी/छाउराको परिमाण	६
५	मौरी गोलामा हुल निर्यास गृहत्याग, लुटलडाइ, वितपाते मौरी र तिनको व्यवस्थापन	५.१ हुल निर्यास भएको परिचय, लक्षण र पहिचान र कारणहरू ५.२ हुल निर्यासको समय र मौसम ५.३ हुल निर्यासको नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन ५.४ हुल निर्यास र गृहत्यागका भिन्नताहरू	५	५.१ हुल समात्ने तरिका ५.२ हुल निर्यास भएको र नयाँ गोलाको व्यवस्थापन ५.३ लुटलडाइको लक्षण, पहिचान र कारणहरू ५.४ लुटलडाइका प्रकार (योजनाबद्ध र आपतकालीन) नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन ५.५ वितपाते मौरीको परिचय, लक्षण, कारण र व्यवस्थापन	५
६.	रानु उत्पादन, गोला विभाजन र गोला संयोजन	६.१ रानु उत्पादनका लागि रानु कोषको पहिचान र छनौट ६.२ रानु कोष प्रतिस्थापन/व्यवस्थापनको आवश्यकता ६.३ रानु उत्पादन तथा गोला विभाजनका लागि ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू (गोलाको अवस्था, मौरी संख्या, छाउरा, रानु, खाना, मौसम, समय) ६.४ गोला छनौट ६.५ पूर्व तयारी ६.६ विभाजन विधि ६.७ विभाजित गोलाको व्यवस्थापन र ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू	५	६.१ गोला संयोजनको महत्त्व (प्राकृतिक र कृत्रिम), वंश छनोट, समय व्यवस्थापन ६.२ रानु कोषको पहिचान (आपतकालीन, हुल निर्यास, वृद्धोद्धार), रानु कोषको छनौट तथा रानु र कोष प्रतिस्थापन/व्यवस्थापन ६.३ संयोजित गोलाको व्यवस्थापन तथा सावधानी (हटाउने)	६
७	घारमा मौरी सार्ने तरिका र कृत्रिम आहार व्यवस्थापन	७.१ परम्परागत घारबाट आधुनिक घारमा मौरी सार्ने तरिकाको परिचय ७.२ समय, मौसम र पूर्वतयारी ७.३ गोलाको मापदण्ड र सार्ने विधि ७.४ अपनाउनु पर्ने सावधानी ७.५ सारि सकेपछिको व्यवस्थापन	५	७.१ मौरी सार्ने घारको मापदण्ड (घार भित्रको अवस्था, रानु, भाले, खाना, छाउरा) ७.२ सार्ने विधिको तरिका ७.३ अपनाउनु पर्ने सावधानी ७.४ सारिसकेपछिको व्यवस्थापन, महत्त्व र आवश्यकता ७.५ कृत्रिम आहारका प्रकारहरू र प्रयोग विधि	४
८	मौरी गोला स्थानान्तरण, परागसेचन र मौरी फाराम अवलोकन भ्रमण	८.१ मौरी गोला स्थानान्तरणको उद्देश्य, फाइदा र विधि ८.२ परागसेचनमा मौरीको भूमिका ८.३ पायक पर्ने सफल मौरी खर्क/मौरी उद्योग भ्रमण	५	८.१ मौरी गोला स्थानान्तरण गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानी र पूर्व तयारी ८.२ मौरी गोला स्थानान्तरण-(हटाउने) ८.४ लुटलडाइका कारण तथा रोकथाम (हटाउने) ८.५ बितपाते मौरी-(हटाउने)	४

९.	मौरीका रोगहरू, कुपोषण, सुलसुले र मौरीका शत्रुहरू	९.१ छाउरामा लाग्ने रोग (युरोपियन फाउल बुड, अमेरिकन फाउल बुड) ९.२ वयस्कमा लाग्ने रोग (अमिबा, नोसिमा) र समाधानका उपाय ९.३ क्षतिको प्रकार ९.४ लक्षण, पहिचान, रोकथाम/उपचार र सावधानी ९.५ घर बाहिर शत्रुहरू र घर भित्र शत्रुहरूको सामान्य परिचय	६	९.१ छाउरामा लाग्ने रोग (स्याक बुड र चक बुड, अमेरिकन फाउल बुड) ९.२ वयस्कमा लाग्ने रोग (पक्षाघात) र समाधानका उपाय ९.३ कुपोषणको परिचय र समाधानका उपाय ९.४ सुलसुलेको परिचय र समाधानका उपाय ९.५ क्षतिको प्रकार ९.६ लक्षण, पहिचान, रोकथाम/उपचार र सावधानी ९.७ घर बाहिरका शत्रुहरू (चरा, मलसाँप्रो, कमिला, अरिङ्गाल/ बच्छर्युँ) ९.८ घर भित्रका शत्रुहरू (मैनपुतली, कमिला, मैन खपटे)	६
१०.	विषादी, मह उत्पादन, गुणस्तर, बजार व्यवस्थापन र मौरीपालन उच्चमशिलता विकास	१०.१ विषादीको परिचय र आवश्यकता १०.२ विष लागेको मौरीमा देखिने लक्षण र विषादीबाट मौरीलाई बचाउने उपायहरू १०.३ मह उत्पादन, प्रशोधन र भण्डारण गर्ने विधिको परिचय (मैन, कुट, खोटो, शाहीखुराक, मौरी विष) १.४ गुणस्तर र बजार व्यवस्थापन १.५ मौरीपालनका पूर्वाधारहरू	६	१०.१ विषादीका प्रकार र मौरीका लागि सुरक्षित विषादी १०.२ मह उत्पादन, प्रशोधन र भण्डारण गर्दा महको गुणस्तर कायम राख्न ध्यान दिनु पर्ने कुरा १०.३ मह बजारमा मूल्य शृङ्खलाको तह र प्रक्रियाको प्रभाव १०.४ मौरीपालन नीति र संस्था सञ्चालन	५
	जम्मा		४८		४८

५. सम्भावितप्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

खण्ड (क) रेसमखेती

क्र.सं.	कक्षा ९			कक्षा १०		
	विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्य घण्टा	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्य घण्टा	
१.	रेसम खेती व्यवसाय	१.१ नेपालमा रेसम खेतीको समस्या र समाधानका उपायहरू खोजी गरी चार्टपेपरमा कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२	१.१ रेसमखेतीमा संलग्न सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूको सुचि तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१	
२.	किम्बुखेती प्रविधि	२.१ किम्बु बगैँचा स्थापनाको लागि जग्गा छनौट, रेखांकन, जमिनको तयारी र विरुवा रोपणको अभ्यास गर्नुहोस् ।	३	२.१ किम्बु काँटछाँट, गोडमेल मलखाद र सिचाईको अभ्यास गर्नुहोस् । २.५ किम्बुखेती वार्षिक कार्य तालिका तयार गरी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४	
३.	रेसम किरा	३.१ रेसम किराको जिवनचक्रको चित्र तयार पार्नुहोस् ।	१	३.१ रेसम किराको एक पुस्ते, दुई पुस्ते र बहुपुस्ते किराहरूको बारेमा कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१	
४.	विसङ्क्रमण, सरसफाइ र किरापालन घर	४.१ किरापालन घर र सामग्रीको चित्रात्मक परिचय पुस्तिका तयार गर्नुहोस् ।	१	४.१ विभिन्न किसिमका विसङ्क्रमण विधि र ती विधिअनुसारके सामग्रीहरूको सूची तयार पारी कक्षाकोठामा छलफल गर्नुहोस् ।	२	

५.	रेसम किरापालन प्रविधि	५.१ किरापालन योजनाअनुसार अन्डा ओथारो राख्ने, चिल्सा काढ्ने र किराको काँचुली फेर्ने प्रक्रिया व्यवस्थापनका उपायको तरिकाको नमुना अभ्यास गर्नुहोस् ।	३	५.१ चौकी किरापालन घर व्यवस्थापनको तौरतरिकाको छलफलका लागि कक्षा प्रस्तुति तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२
६.	किरा आरोहण, कोया टिपाइ	६.१ रेसम किरा आरोहणका सामग्रीहरूको प्रयोगात्मक अभ्यास गर्नुहोस् ।	१	६.१ आरोहणका सामग्रीहरू बनाउने तरिकाको व्यावहारिक अभ्यास गर्नुहोस् ।	२
७.	रेसम किराका रोग र शत्रुहरू	७.१ रेसम किराका प्राकृतिक शत्रु र तिनको व्यवस्थापनसम्बन्धी एउटा खोजमूलक लेख तयार गरी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२	७.१ ढुसी, भाइरस र ब्याक्टेरियाबाट लाग्ने रोगहरूको सूची बनाउनुहोस् ।	१
८.	प्रशोधन र रेसम उत्पादन र उप-उत्पादन	८.१ कोया छानबिन र स्तर निर्धारण र भण्डारणको अभ्यास गर्नुहोस् ।	२	८.१ रेसम धागो निकाल्ने प्रविधिको सम्बन्धमा कक्षाकोठामा छलफल गर्नुहोस् ।	१
९.	रेसमखेती वार्षिक कार्य तालिका र रेसमखेती अर्थशास्त्र	९.१ किरा पालन कार्य तालिकाको नमुना तयार गरी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१	९.८.१ रेसमखेतीमा दैनिक रेकर्ड, लाभ र लागत राख्ने नमुना फारम विकास गर्नुहोस् ।	२
		जम्मा	१६	जम्मा	१६

खण्ड (ख) मौरीपालन

		कक्षा ९		कक्षा १०	
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	मौरीपालनको परिचय	१.१ परम्परागत, आधुनिक, व्यावसायिक मौरीपालनका सम्बन्धमा एउटा सानो आलेख तयार गरी कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१	१.१ जङ्गली र घरपालुवा मौरीहरूको सूची बनाउनुहोस् ।	१
२.	मौरीको जीवनचक्र र गोलामा वर्ग विभाजन	२.१ मौरीको जीवनचक्रका चित्र बनाउनुहोस् ।	१	२.१ मौरीको वर्ग अनुसार शारीरिक अङ्गहरू पहिचान देखाउने चित्र बनाउनुहोस् ।	१
३.	मौरीपालनका आवश्यकताहरू (औजार उपकरणहरू, कृत्रिमआधार चाका र चरन)	३.१ आधुनिक घरको प्रयोग अभ्यास गर्नुहोस् । ३.२ आधुनिक मौरीपालनमा प्रयोग हुने अन्य सामग्रीहरूको चित्रात्मक परिचय पुस्तिका तयार गर्नुहोस् ।	२	३.१ मौरीपालनका लागि नमुना आहार पात्रो निर्माण गर्नुहोस् । ३.२ कृत्रिम आधार चाका भण्डारणको अभ्यास गर्नुहोस् ।	२

४	मौरी गोला निरीक्षण, वार्षिक जीवन चर्या र समसामयिक गोला व्यवस्थापन	४.१ कुनै एक मौरी फार्मको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरी विभिन्न पक्षहरूको निरीक्षण गरी सो को प्रतिवेदन कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	२	४.१ मौरी गोला निरीक्षणको अभिलेख राख्ने नमूना फारम विकास गर्नुहोस् ।	२
५.	मौरी गोलामा हुल निर्यास गृहत्याग, लुटलडाइ, वितपाते मौरी र तिनको व्यवस्थापन	५.१ हुल निर्यासको नियन्त्रण तथा व्यवस्थापनको तरिकाहरूको सुचि बनाउनुहोस ।	२	५.१ वितपाते मौरीको व्यवस्थापनका तौरतरिकाहरूको सुचि बनाउनुहोस ।	२
६.	रानु उत्पादन, गोला विभाजन र गोला संयोजन	६.१ रानु उत्पादन तथा गोला विभाजनका लागि गोला छनोट, पूर्व तयारी, विभाजन विधि र विभाजित गोलाको व्यवस्थापनका सन्दर्भमा एउटा लेख तयार गर्नुहोस् ।	२	६.१ रानु कोषको पहिचान (आपतकालीन, हुल निर्यास, वृद्धोद्धार), रानु कोषको छनोट तथा रानु र कोष प्रतिस्थापन/ व्यवस्थापनका सम्बन्धमा एउटा लेख तयार गर्नुहोस् ।	२
७.	घारमा मौरी सार्ने तरिका र कृत्रिम आहार व्यवस्थापन	७.१ मौरी पालनमा कृत्रिम आहार व्यवस्थापनका तरिकाहरूको सूची बनाउनुहोस् ।	१	७.१ कुनै एक मौरी पालन केन्द्रको भ्रमण मौरी पालनमा कृत्रिम आहार व्यवस्थापनका व्यावहारिक अवलोकन गर्नहोस् र सोको प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	२
८.	मौरी गोला स्थानान्तरण, परागसेचन र मौरी फाराम अवलोकन भ्रमण	८.१ कुनै एक मौरी पालन केन्द्रको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरी मौरी स्थानान्तरण र त्यसपछिको व्यवस्थापनको अवलोकन र प्रयोगात्मक छलफल गरी सोको प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	२	८.१ कुनै एक मौरी पालन केन्द्रको अध्ययन अवलोकन भ्रमण गरी मौरी स्थानान्तरण, लुटलडाइ र वितपाते मौरी हटाउने प्रक्रियाको अवलोकन वा अभ्यास र प्रयोगात्मक छलफल गरी सोको प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	२
९.	मौरीका रोगहरू, कुपोषण, सुलसुले र मौरीका शत्रुहरू	९.१ छाउरा र वयस्कमा लाग्ने रोगको नाम र सोको प्रमुख लक्षणहरूको कक्षा प्रस्तुती तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१	९.१ मोरीको लागि घर भित्र र घर बाहिरका शत्रुहरूको नामको सूची तयार गरी त्यसबाट बचाउने उपायहरूका बारेमा कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	१
१०.	विषादी, मह उत्पादन, गुणस्तर, बजार व्यवस्थापन र मौरीपालन उद्यमशिलता विकास	१०.१ मह उत्पादन, प्रशोधन र भण्डारण गर्ने विधिको सन्दर्भमा एउटा लेख तयार पार्नुहोस् ।	२	१०.१ मौरीपालनसम्बन्धी नीतिहरूको सूची तयार पार्नुहोस् ।	१
जम्मा			१६		१६

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि तथा विषयवस्तुहरू सरल, सहज र अर्थपूर्ण तरिकाले सिकारु समक्ष पुऱ्याउने प्रक्रिया शिक्षण सहजीकरण प्रक्रिया हो । उपयुक्त सिकाइ वातावरणको सिर्जना गर्ने र विद्यार्थीलाई सिक्नका लागि सहजीकरण गर्ने कार्य हरेक शिक्षकले गर्न आवश्यक छ । विषयवस्तुलाई विद्यार्थीको रुचि र क्षमतालाई विचार गरी कक्षा

वातावरणअनुसार सिर्जनात्मक रूपमा शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । सिकाइलाई बोधमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त अवसर दिई सिर्जनात्मक रूपमा प्रयोग गर्नका लागि स्थानान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ ।

यस विषयको शिक्षण गर्दा विविध सामग्रीहरूको प्रयोग गर्नुपर्दछ । यसका लागि शिक्षण सिकाइका सिलसिलामा विद्यालयमा उपलब्ध हुन नसक्ने सामग्रीहरू र तिनीहरूको प्रयोग सम्बन्धमा सामुदायिक स्रोतहरू (जस्तै: स्थानीय कृषकसँग भएका सामग्री, नजिकको कृषि सेवा केन्द्र, उपकेन्द्र, कृषि फार्म, कृषि अनुसन्धान केन्द्र) मा सम्पर्क गर्नुपर्छ । यस्ता सामुदायिक स्रोतहरूको प्रयोग गर्दा सम्बन्धित ठाउँमै लगेर सामग्री, तिनको प्रयोग र त्यहाँ सञ्चालित अन्य क्रियाकलाप तथा विभिन्न खेती सम्बन्धमा आवश्यकताअनुसार प्रदर्शन गर्ने तथा अवलोकन गराउनुपर्छ ।

शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा कक्षा वातावरणअनुकूल विभिन्न शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ । प्रदर्शन, छलफल, क्षेत्र भ्रमण, प्रयोगात्मक कार्य, समस्या समाधान, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर, प्रवचनजस्ता विधिहरूमध्ये कक्षा वातावरण र विषयवस्तुको स्वरूपका आधारमा शिक्षण विधिको छनौट गर्नुपर्छ । मौरी पालन र रेसम खेती विषय सहजीकरणको क्रममा खास गरी निम्नलिखित विधि तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

छलफल	समूहकार्य	स्थलगत भ्रमण/अध्ययन	स्रोतव्यक्तिको उपयोग
प्रतिवेदन तयारी	प्रदर्शन	प्रश्नोत्तर	खोज विधि
परियोजना कार्य	भूमिका	अभिनय	अवलोकन
लघु परियोजना			

यीबाहेक अन्य उपर्युक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ ।

कृषि शिक्षाअन्तर्गत रेसम खेती र माहुरी पालन विषय प्रयोगात्मक प्रकृतिको विषय भएकाले यसको शिक्षणमा कृषि सामग्रीको प्रयोग पनि त्यत्तिकै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस पक्षलाई दृष्टिगत गर्दै यस विषयको शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक केही शैक्षिक सामग्रीहरूको सूची यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । यहाँ उल्लिखित सामग्रीलगायत अन्य स्थानीय उपलब्ध सामग्रीहरू पनि आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्नुपर्छ ।

मौरीपालनका लागि

१. काठको घर	२. फ्लाई पेपर	३. महदानी
४. घुम्टी	५. कन्धो	६. रबरको पन्जा
७. मौरीको किसिम छुट्याइएको चार्ट	८. रानु पिँजडा	९. मौरी ब्रुस
१०. धार ज्यावल	११. चक्कु	१२. आहारदानी
१३. धुँवादानी	१४. मौरी निष्कासक	

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीहरूका मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिको यथार्थ अवस्था यकिन गर्नु हो । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ । यस विषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले मूल्याङ्कन तथा परीक्षाका नतिजाबाट विद्यार्थीका सिकाइ कठिनाइहरू पत्ता लगाई तिनको निराकरणमा सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई लिइन्छ । यसले विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था र आवश्यकता निर्धारण गर्दछ र सोका आधारमा आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । मौरी पालन र रेसम खेती शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि निम्नलिखित विधिको प्रयोग गर्नुपर्ने छ :

- व्यवहारमा आएका सुधार तथा परिवर्तनको अवलोकन
- कक्षा कार्य, गृहकार्य, समूह कार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सामुदायिक कार्य तथा अन्य अतिरिक्त र सहक्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीको सहभागिता
- सिकेका सिपको व्यवहारमा प्रयोग
- लिखित कार्य : आवधिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य
- मौखिक सहचार्य (छलफल, प्रश्नोत्तर, वाद विवाद, संवाद, प्रवचन आदि)

माथि उल्लेखित विधि तथा साधनहरूको प्रयोग गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्दा उनीहरूको उपलब्धिस्तरलाई विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिकामा व्यवस्थित गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्दछ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक र बाह्य सैद्धान्तिक दुवै मूल्याङ्कनका प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक अभ्यास र परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	१२	प्रयोगात्मक अभ्यास र परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तय	४	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसकालागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

-०-

७. सङ्गीत शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम सङ्गीत शिक्षा

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Muc. 223 (कक्षा ९)

Muc. 224 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

बार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

गायन, वादन र नृत्यको सम्मिश्रण सङ्गीत हो । सङ्गीत एक महत्त्वपूर्ण विधा हो । सङ्गीतलाई मानव जीवनको अभिन्न अङ्ग मानिन्छ । वास्तवमा सङ्गीतबिनाको मानव जीवन कल्पना पनि गर्न सकिँदैन । मानव जीवनमा यति धेरै महत्त्व राख्ने सङ्गीत विषयलाई व्यवस्थित रूपमा अध्ययन अध्यापन गर्नु आजको आवश्यकता हो । बालबालिकाका भित्र लुकेर रहेका असङ्ख्य सम्भावनालाई प्रस्फुटन गर्न सार्ने उमेरदेखि कला र सङ्गीत शिक्षा पनि प्रदान गर्न आवश्यक हुन्छ । व्यक्तिभित्र अन्तरनिहित क्षमतालाई उजागर गर्ने कार्यमा सङ्गीत शिक्षाले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने भएकाले विद्यालय तहमा यस विषयको पठनपाठन ज्यादै महत्त्वपूर्ण रहेको हुन्छ । यसका लागि विद्यालय तहका तल्ला कक्षादेखि नै सङ्गीतको ज्ञान, सिप दिन आवश्यक हुन्छ । माध्यमिक तह अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले पढाइ सँगसँगै वा पढाइपछि व्यवसायका रूपमा पनि सजिलैसँग स्वरोजगारमुखी भई यसबाट लाभ लिन सक्नु र उच्च अध्ययनतर्फ जाँदा पनि सम्बन्धित विषयको आधारभूत ज्ञान र व्यावसायिक सिप पाउन सक्नु भन्ने ध्येयका साथ सङ्गीत विषयको यो पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो ।

माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) का लागि विकास गरिएको यस पाठ्यक्रममले सङ्गीत सिद्धान्त, गायन, वादन, नृत्य र सङ्गीत गतिविधि जस्ता विषयवस्तुको आधारभूत ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको विकासमा जोड दिएको छ । सङ्गीत विषय आफैमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मक हुने भएकाले यस पाठ्यक्रमको सहजीकरणमा पनि प्रयोगात्मक तथा अभ्यास पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ । यस विषयको लागि ९६ कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ३२ कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास उल्लेख भएतापनि कतिपय सैद्धान्तिक विषयवस्तुको सहजीकरणका लागि समेत शिक्षकले प्रयोग तथा अभ्यास विधिको उपयोग गर्नुपर्ने हुन्छ ।

यस पाठ्यक्रममा सङ्गीत विषयको अध्ययन गर्दा प्राप्त हुने अपेक्षित तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अगिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यसमा विद्यार्थीको निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. कक्षा ९ र १० को तहगत सक्षमता

माध्यमिक तह कक्षा ९ र १० को सङ्गीत विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. सङ्गीतको आधारभूत ज्ञान, सिप र अभिरुचि
२. लय, ताल, स्वर मिलाई एकल, युगल तथा समूहमा गायन
३. विभिन्न प्रचलित (मनपर्ने) बाजासँग परिचित भई सोको वादन
४. गीत र बाजाको तालमा एकल, युगल तथा समूहमा नृत्य प्रस्तुति
५. स्थानीय गीत, लोकनृत्य, र बाजाप्रति परिचित भई गायन, वादन तथा नृत्य प्रदर्शन
६. कक्षागत गीत, राष्ट्रिय गान र स्वदेश गान उचित लय, ताल र स्वरबाट गायन
७. नेपाली शास्त्रीय भजन, लोक तथा आधुनिक गीत र धुनसँग परिचित भई तिनको अभ्यास

८. पाश्चात्य स्वर लिपिमा परिचित भई अभ्यास
  ९. नेपाली सङ्गीतको संरक्षण र संवर्धन र प्रवर्धनमा सहयोग
  १०. भविष्यमा सङ्गीतसम्बन्धी उच्च शिक्षा हासिल गर्न आवश्यक आधारशिला तयारी
३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि
    - (क) कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९ को अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

    १. सङ्गीत सिद्धान्त
      १. सङ्गीतको उपयुक्त परिचय र परिभाषा दिन
      २. सङ्गीतको महत्त्व बोध गरी यसको आवश्यकता वर्णन गर्न
      ३. पूर्वीय शास्त्रीय सङ्गीत तथा पाश्चात्य सङ्गीतका स्वर लिपि, पारिभाषिक शब्दसंग परिचित भई तिनका अभ्यास गर्न
      ४. नेपाली सङ्गीतको परिचय र परिभाषा उल्लेख गर्न
      ५. नेपाली सङ्गीत गायन, वादन र नृत्यको विकासक्रमको वर्णन गर्न
      ६. स्थानीय गायन, वादन र नृत्यहरूको अभ्यास गर्न
      ७. स्थानीय लोक भजन, ऋतुकालीन चाडपर्व, लोक, शास्त्रीय र आधुनिक गीत तथा नृत्यको परिचय दिन र अभ्यास गर्न ।
    २. गायन
      १. गायनको परिचय दिन
      २. पढे, सुनेका गीतहरू उपयुक्त लय, ताल, स्वर र हाउभाउ मिलाई गाउने अभ्यास गर्न
      ३. नाद, सप्तक, थाट, अलङ्कार, राग, ताल र लयको परिचय दिन
      ४. मङ्गलधुन, झ्याउरे, ख्याली, फागु, भैलो र मालश्रीको परिचय दिन
      ५. कक्षागत गीत, राष्ट्रिय गान र स्वदेश गान उचित लय, ताल र स्वरबाट गाउन
      ६. नेपाली भजनलगायत लोक, शास्त्रीय र आधुनिक गीत तथा धुनहरूको परिचय दिन र अभ्यास गर्न
      ७. नेपाली भजनका साथै लोक, शास्त्रीय र आधुनिक गीतको गायन गर्न
      ८. रागहरूको अभ्यास गर्न
    ३. वादन
      १. विभिन्न प्रकारका वाद्यशैलीहरूको परिचय दिन
      २. नेपाली बाजा र वाद्यवादनको परिचय दिन
      ३. आधुनिक वाद्य सहित अन्य सबै प्रकारको वाद्यको परिचय र विशेषता बताउन
      ४. आधुनिक वाद्यसहित सबै प्रकारको वाद्यसँग अभ्यास गर्न
      ५. लोक तथा स्थानीय र पाश्चात्य धुनको परिचय दिन र अभ्यास गर्न
      ६. नाद, स्वर, सप्तक, ताल र स्वरलिपि अध्ययन गर्न
      ७. नेपाली बाजा र पाश्चात्य प्रमुख बाजाहरूको अङ्ग वर्णन गर्न
    ४. नृत्य
      १. नृत्यको परिचय दिँदै तिनका प्रकार उल्लेख गर्न
      २. अङ्ग प्रत्यङ्ग, मुद्रा र उपाङ्गको प्रयोग गरी विभिन्न नृत्यको सामान्य अभ्यास गर्न
      ३. निर्दिष्ट कुनै एक स्थानीय र आधुनिक नृत्यको विशेष अभ्यास गर्न
      ४. बाल गीत, स्थानीय गीत र सङ्गीतको तालमा नृत्य गर्न
      ५. आधुनिक गीत र पश्चिमा सङ्गीतको तालमा नृत्य अभ्यास गर्न ।
    ५. साङ्गीतिक गतिविधि
      १. विद्यालयमा विभिन्न अवसरमा साङ्गीतिक कार्यक्रम आयोजना गर्न
      २. स्थानीय समुदाय विशेषको सांस्कृतिक प्रतिनिधित्व हुनेगरी साङ्गीतिक कार्यक्रम आयोजना गर्न
      ३. विभिन्न प्रकारका साङ्गीतिक कार्यक्रमप्रति रुचि लिई तिनमा सक्रिय रूपमा सहभागी हुन
      ४. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय साङ्गीतिक समारोहमा सामेल हुन ।

(ख) कक्षा १०का कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा १० को अध्ययन पूरा गरेका विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

१. सङ्गीत सिद्धान्त

१. सङ्गीत शास्त्रमा पूर्वीय र पश्चिमी सङ्गीतको परिचय, परिभाषा र विशेषता उल्लेख गर्न
२. स्थानीय, पूर्वीय र पाश्चात्य सङ्गीतको महत्त्व र आवश्यकता स्पष्ट पार्न
३. स्थानीय, पूर्वीय, पाश्चात्य सङ्गीत तथा नृत्यका पारिभाषिक शब्दहरू ९:गकष्यर्बा तभक्तक० को परिचय दिन
४. नेपाली सङ्गीतका प्रमुख विशेषताहरू उल्लेख गर्न
५. नेपाली सङ्गीत क्षेत्रका अग्रज तथा सुप्रसिद्ध व्यक्तित्वहरूका देनहरूको वर्णन गर्न
६. भातखण्डे र पाश्चात्य स्वरलिपिहरूको परिचयसहित अभ्यास गर्न
७. तालको परिचय दिँदै तिनका प्रकार उल्लेख गर्न
८. लयको परिचय दिँदै लयका प्रकारहरू बताउने
९. स्थानीय गीत तथा लोक नृत्यको परिचय दिने
१०. लोक गीत, लोकनृत्य र तालहरूको अभ्यास गर्ने
११. नेपाली विभिन्न जातजाति तथा क्षेत्रका लोकनृत्यबारे जानकारी तथा अभ्यास गर्ने ।

२. गायन

१. थाट, अलङ्कार र रागहरूको परिचय दिन र अभ्यास गर्न
२. पूर्वीय गायनका शैली (प्रचलित) अभ्यास गर्न
२. पढे, सुनेका गीतहरूको उपयुक्त लय, ताल, स्वर र भावमा गाउने अभ्यास गर्न
३. वादी संवादी विवादी, अनुवादी, स्थायी, अन्तरा, पकड र सप्तकको परिचय र परिभाषा दिन
४. विभिन्न स्थानीय तथा लोक धुनको परिचय दिन
५. विभिन्न रागहरूको परिचय दिन
६. विभिन्न अलङ्कारप्रति परिचित हुँदै तिनको अभ्यास गर्न (५ अलङ्कार)
७. सामान्य लोक गीत, ऋतुकालीन लोक गीत र आधुनिक गीत, शास्त्रीय गीतहरूको अभ्यास गर्न
८. पाश्चात्य गायन शैलीको परिचय दिन ।

३. वादन

१. प्रचलित विभिन्न प्रकारका वादनशैलीको अभ्यास गर्न
२. स्थानीय तथा नेपाली बाजाहरू बजाउने अभ्यास गर्न
३. लोक/शास्त्रीय धुनहरूलाई र विभिन्न बाजा र तालहरूमा अभ्यास गर्न
४. चार विविध प्रकारका वाद्य र प्रचलित वाद्यसँग अभ्यास गर्न
५. पश्चिमी बाजाहरूमा मेजर र माइन स्केलको अभ्यास गर्ने ।

४. नृत्य

१. परम्परागत र आधुनिक नृत्यको परिचय दिई तिनका विशेषता बताउन
२. अङ्ग, प्रत्यङ्ग र उपाङ्ग मुद्राहरूको प्रयोग गरी विभिन्न प्रकारको नृत्यको अभ्यास गर्न
३. तोकिएको कुनै एक स्थानीय र एक आधुनिक नृत्यको विशेष अभ्यास गर्न
४. कुनै एक विशेष लोक नृत्यमा अभ्यास गर्न
५. आधुनिक तथा पाश्चात्य सङ्गीतको तालमा नृत्य अभ्यास गर्न
६. नेपाली समाजमा अवस्थित विभिन्न जातजातिहरूको प्रचलित नृत्यलाई अभ्यास गर्न
७. शास्त्रीय/लोक र आधुनिक नृत्यको थप अभ्यास गर्न ।

५. साङ्गीतिक गतिविधि

१. विद्यालयमा विभिन्न पर्व, उत्सव, महोत्सव आदि कार्यक्रममा उपयुक्त साङ्गीतिक कार्यक्रम आयोजना गर्न
२. स्थानीय समुदाय विशेषका मौलिक सांस्कृतिक कार्यक्रमहरू आयोजना गर्न
३. कुनै निश्चित बाजामा धुन वा ताल बजाई अभ्यास प्रदर्शन गर्न
४. कुनै रङ्गमञ्चमा कुनै गायन र नृत्य विशेष प्रदर्शन गर्ने अभ्यास गर्न
५. विभिन्न प्रकारका साङ्गीतिक कार्यक्रममा रुचिपूर्वक सहभागी हुन र आवश्यक सहयोग पुऱ्याउन
६. राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय साङ्गीतिक समारोह तथा प्रतियोगितामा भाग लिन ।

३. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

क्र.स.	क्षेत्र	कक्षा ९ विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
१.	सङ्गीत सिद्धान्त	१.१ सङ्गीतको परिचय र परिभाषा १.२ सङ्गीतको महत्त्व र आवश्यकता १.३ पूर्वीय र पाश्चात्य सङ्गीतका प्रचलित केही पारिभाषिक शब्दहरूको अध्ययन (Musical terms) स्वर, सप्तक, वर्ण र अलङ्कार लय, ताल (Major, scale, note, time & minor scale) १.४ स्थानीय गीत/सङ्गीतको परिचय १.५ भजन, ऋतुकालीन, लोक शास्त्रीय र आधुनिक गीतको परिचय	२३	७
२.	गायन	२.१ गायन शैलीको परिचय २.२ लोकगीत अन्तर्गतका लय, ताल, स्वर २.३ शास्त्रीय गीतको राग भूपाली, विलावल, र यमन रागको परिचय, लय, ताल, स्वर र अलङ्कार २.४ झ्याउरे, ख्याली, फागु, भैलो गीतको परिचय र अभ्यास २.५ आधुनिक गीत अन्तर्गत प्रचलित नेपाली भजन धुनको परिचय २.६ पश्चिमी गीत र धुनको परिचय २.७ कक्षागत गीत, राष्ट्रिय गान, स्वदेश गानको परिचय, लय, ताल र स्वर	२३	७
३.	वादन	३.१ गीत, सङ्गीत र नृत्यमा लय, तालको परिचय ३.२ वाद्यसँग सम्बन्धित केही पारिभाषिक शब्दः लय, ताल, मात्रा, बोल, ताली, खाली, विभाग, सम, ठेका, आवर्तन, :बवयच कअबभि ७ न्प्लयच कअबभि ३.३ नेपाली स्थानीय बाजाहरू (मादल, ढोलक, खैजडी, खिँ) को परिचय, विशेषता ३.४ स्थानीय प्रचलित धुन (व्याचुली, झ्याउरे, ख्याली र मैथिली) को परिचय ३.५ निम्न तालको परिचयः शास्त्रीय तालमा कहखा र दादरा तथा लोक तालमा भ्याउरे र चुड्का	२०	७
४.	नृत्य	४.१ नृत्यको परिचय र प्रकार ४.२ नृत्यमा रस, भाव र मुद्राको परिचय ४.३ नृत्यकलामा अङ्ग, प्रत्यङ्ग, उपाङ्ग र मुद्राको परिचय ४.४ बाल गीत/स्थानीय र आधुनिक गीत मध्य कुनै एकमा विशेष नृत्य ४.५ बालगीत/स्थानीय गीतलाई र तालमा नृत्य ४.६ झ्याउरे, मारुनी, घिन्तामै, र तामाडसेलो नृत्यको परिचय ४.७ आधुनिक गीत र लोक सङ्गीतको नृत्यमा भिन्नता	२०	७
५.	साङ्गीतिक गतिविधि	५.१ स्थानीय लोकगीत/लोकनृत्यहरू परिचय ५.२ स्थानीय समुदाय विशेषको सांस्कृतिक प्रतिनिधित्व हुने गरी साङ्गीतिक कार्यक्रम आयोजनाको परिचय ५.३ साङ्गीतिक कार्यक्रम आयोजना ५.५ सङ्गीतमा सिर्जनात्मक प्रतिभाको उत्पादन ५.६ कला, सङ्गीतसँग सम्बन्धित विषयहरू	१०	४
		जम्मा कार्यघण्टा (कक्षा ९)	९६	३२

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
१.	सङ्गीत सिद्धान्त	<p>१.१ पूर्वीय, पाश्चात्य र स्थानीय सङ्गीतको परिचय र परिभाषा</p> <p>१.३, पूर्वीय पाश्चात्य र स्थानीय सङ्गीतमा प्रचलित पारिभाषिक शब्द (Musical term)</p> <p>१.४ नेपाली गीत/सङ्गीतको परिचय, परिभाषा र विशेषता</p> <p>१.५ नेपाली (लोकगीत तथा शास्त्रीय) साङ्गीतिक व्यक्तिहरूको परिचय र योगदान</p> <p>(क) पं. यज्ञराज शर्मा (ख) उ. रामनाथ तण्डुकार (ग) उ. शम्भुप्रसाद मिश्र (घ) प्रा. मृगेन्द्रमान प्रधान (ङ) जनकवि धर्मराज थापा</p> <p>१.६ स्थानीय गीत/सङ्गीतका विशेषता</p> <p>१.७ पाश्चात्य सङ्गीतका विशेषता</p> <p>१.८ भातखण्डे स्वरलिपिको परिचय</p> <p>१.९ पाश्चात्य स्वरलिपिको परिचय</p>	२३	७
२.	गायन	<p>२.१ थाटको परिचय</p> <p>२.२ रागहरूको परिचय</p> <p>(क) काफ़ी (ख) खमाज (ग) वृन्दावनी सारङ्ग (घ) विहाग राग र तिनमा समान, दुगुन लयका अलङ्कार</p> <p>२.३ उल्लिखित फरक फरक रागहरूमध्ये तिनमा सरगम गीत, लक्षण गीत, तरानामा आवश्यक अंग</p> <p>२.७ लोक गीत (झ्याउरे ख्याली, मङ्गल गीत, र मालश्री, बाह्रमासे), पर्व गीत, ऋतुकालीन लोक गीत, आधुनिक गीत र शास्त्रीय गीतको परिचय र अभ्यास</p> <p>२.८ पाश्चात्य गीतमा धुन</p>	२३	७
३.	वादन	<p>३.१ नेपाली वाद्यको वर्गीकरण</p> <p>३.२ वाद्यको परिचय र प्रकार : तबला, हार्मोनियम, साङ्गी र गितार</p> <p>३.३ मादलको ताल र बोलको परिचय :</p> <p>(क) ख्याली (ख) चो ताल (ग) टप्पा</p> <p>३.४ निम्नलिखित तालहरूलाई ताललिपिमा लेख्न र बजाउन</p> <p>(क) त्रिताल (ख) कहरवा (ग) दादरा (घ) भूपताल</p> <p>३.५ स्थानीय (घिन्तामै, भाँगाड, सेबू) को परिचय :</p>	२०	७
४.	नृत्य	<p>४.१ शास्त्रीय, परम्परागत र आधुनिक नृत्यको परिचय</p> <p>४.२ नवरसको सामान्य परिचय र मुद्राको प्रयोग</p> <p>४.३ विभिन्न जातजातिका प्रचलित नृत्यको परिचय</p> <p>४.४ प्रचलित कुनै एक स्थानीय/आधुनिक/शास्त्रीय तथा परम्परागत नृत्य तथा वेषभूषाको परिचय</p> <p>४.५ नृत्यकलामा श्रृङ्गार/वेशभूषा र अभिनयको महत्त्व</p> <p>४.६ जातजातिका प्रचलित एकल, युगल र समूह नृत्यको परिचय</p> <p>४.७ नेपालमा प्रचलित विभिन्न चाडपर्वकालीन नृत्यको परिचय : लाखे नृत्य, होली नृत्य, रोपाईँ नृत्य, लट्ठी नृत्य, शास्त्रीय नृत्य र आधुनिक नृत्य</p>	२०	७
५.	साङ्गीतिक गतिविधि	<p>५.१ स्थानीयस्तरमा नियमित तथा मौलिक सांस्कृतिक कार्यक्रम गाना, बाद्ययन्त्र वा नृत्य</p> <p>५.२ विद्यालयमा विभिन्न पर्व, उत्सव, महोत्सव कार्यक्रममा साङ्गीतिक</p>	१०	४

	कार्यक्रम आयोजना ५.४ निश्चित बाजामा धुन र ताल बजाई मञ्चमा प्रदर्शन ५.५ रङ्गमञ्चमा सङ्गीतसँग सम्बन्धित सामग्री ५.६ रङ्गमञ्चमा नृत्य प्रदर्शन र अभ्याससम्बन्धी जानकारी ५.७ राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा सहभागितासम्बन्धी जानकारी		
	जम्मा कार्यघण्टा (कक्षा १०)	९६	३२

५. सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

सङ्गीत विषय प्रयोगात्मक विषय भएकाले यसको सहजीकरणमा समेत बढीभन्दा बढी प्रयोगात्मक अभ्यासहरू गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका सैद्धान्तिक विषयबस्तुहरूको सहजीकरणमा समेत प्रयोगात्मक तथा परियोजनात्मक विधिहरू उपयोग गर्नुपर्ने हुँदा यसको प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलापहरूको कार्यघण्टासमेत विषयबस्तुको क्षेत्र र क्रम खण्डमै उल्लेख गरिएका छन् । ती विषयवस्तुमा आधारित अभ्यासहरूका अलावा थप परियोजना कार्य र स्थानीय परिवेशअनुरूपका स्थानीय कार्यकलापहरू समेत शिक्षकले आवश्यकता अनुसार गराउन सक्ने छन् ।

६.सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सङ्गीत मूलतः प्रयोगात्मक प्रकृतिको विषय हो । गायन, वादन र नृत्य तीनैओटा कार्यहरू व्यवहारमा उतार्नका लागि यस विषयको शिक्षण गर्दा प्रयोगात्मक शिक्षण प्रक्रियालाई जोड दिन आवश्यक हुन्छ । प्रयोगात्मक रूपमा कार्य गर्नका लागि सैद्धान्तिक ज्ञानको समेत आवश्यकता पर्नुका साथै सङ्गीतको परिचय, महत्त्व, विकास क्रमका साथै विभिन्न प्रकारका बाजाहरू एवम् तिनको आवश्यक पर्दछ ।

यस विषयलाई व्यावहारिक र प्रयोगात्मक बनाउन शिक्षक, विद्यार्थी र विद्यार्थी विद्यार्थीबिच सामूहिक छलफल र प्रयोगात्मक कार्य निरन्तर रूपमा गर्नुपर्दछ । सिकेका ज्ञान र सिपलाई कक्षाकोठामा, विद्यालयमा, घरमा, रङ्गमञ्चमा तथा विभिन्न साङ्गीतिक कार्यक्रममा प्रयोग र प्रदर्शन गर्ने कार्यमा जोड दिनुपर्दछ । यस विषयको शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीले अगिल्लो कक्षामा अध्ययन गर्न पहिले नै सिकिसकेका ज्ञान तथा सिपलाई पुनरवलोकन गर्दै थप नयाँ क्रियाकलाप गराउन आवश्यक हुन्छ । यस विषयको शिक्षण गर्दा निम्नलिखित विधि तथा प्रक्रियाहरू प्रयोग गरी शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ :

१. छलफल तथा प्रश्नोत्तर विधि	२. प्रयोगात्मक विधि
३. प्रदर्शन विधि	४. समस्या समाधान विधि
५. खोज विधि	६. अध्ययन प्रमुख विधि
७. मञ्च प्रदर्शन विधि	८. श्रव्य दृश्य विधि आदि ।

यस विषयको शिक्षण गर्दा मूलतः बाजाहरू अनिवार्य रूपमा आवश्यक हुन्छन् । बाजाहरू नभएमा शिक्षण प्रक्रिया सैद्धान्तिक मात्र हुन जाने भएकाले बाजा विनाको शिक्षण सङ्गीत विषयमा असम्भव प्रायः हुन्छ । तसर्थ शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपूर्व आवश्यक सबै खाले बाजाहरूको व्यवस्था अनिवार्य हुन्छ । पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित सबै प्रकारका बाजाहरू तथा उपकरणहरू राख्नका लागि छुट्टै कोठाको व्यवस्था गरिनुपर्दछ । बाजाको प्रयोग गर्दा टुट्ने, फुट्ने गरी जथाभावी प्रयोग गर्नुहुँदैन । तसर्थ प्रत्येक बाजा चलाउनु अघि त्यसको प्रयोगका बारेमा बताउन जरुरी हुन्छ । त्यस्ता बाजा बजाउँदा अपनाउनुपर्ने सावधानीका बारेमा विद्यार्थीहरूलाई प्रयोग गर्नुपूर्व नै शिक्षकद्वारा सचेत गराउनुपर्दछ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीहरूका मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिको यथार्थ अवस्था यकिन गर्नु हो । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ । यस विषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले मूल्याङ्कन तथा परीक्षाका नतिजाबाट विद्यार्थीहरूका सिकाइ कठिनाइहरू पत्ता लगाई तिनको निराकरणमा सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई लिइन्छ । यसले विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था र आवश्यकता निर्धारण गर्दछ र सोका आधारमा आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । सङ्गीत विषयको शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि निम्न लिखित विधिहरूको प्रयोग गर्नुपर्ने छ :

- सिकाइ र अभ्यासको अवलोकन
- कक्षा कार्य, गृहकार्य, समूह कार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सामूदायिक कार्य तथा अन्य अतिरिक्त र सह क्रियाकलापमा विद्यार्थीको सहभागिता
- गान, वादन, नृत्यमा सिकेका ज्ञान र सिपको व्यवहारमा प्रयोग
- लिखित कार्य : आवधिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य
- मौखिक सहचार्य (छलफल, प्रस्नोत्तर, वाद विवाद, संवाद, प्रवचन आदि)

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक र बाह्य सैद्धान्तिक दुवै मूल्याङ्कनका प्रक्रियाको अवलम्बन गरिने छ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.स.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	अभ्यास कार्य, परियोजना कार्य, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	१०	अभ्यास, परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	साङ्गीतिक कार्यक्रम आयोजना	साङ्गीतिक कार्य प्रस्तुति,	६	प्रस्तुति, अवलोकन र सिकाइ प्रतिवेदन
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

सङ्गीत विषयको लागि कक्षा १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसका लागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । यसको सञ्चालन पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले विकास गरेको विशिष्टीकरण तालिका बमोजिम हुनेछ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

८. होटल व्यवस्थापन

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम
होटल व्यवस्थापन

कक्षा ९ र १०

पाठ्यघण्टा: ४

विषय कोड: Hom. 265 (कक्षा ९)

Hom. 266 (कक्षा १०)

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

व्यावसायिक शिक्षालाई जीवनपयोगी बनाउन र श्रमप्रति बढी जागरुक गराउने विषयका रूपमा होटल व्यवस्थापनलाई लिइन्छ । नेपाल जस्तो विविधतायुक्त र प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण मुलुकमा विश्वभरीबाट आएका पाहुनालाई सत्कार गरी होटल व्यवस्थापनमार्फत रोजगार प्रवर्धन र आयआर्जन गर्ने प्रचुर संभावना रहेको छ । ससाना पसलदेखि पाँचतारे होटलसम्मको आवश्यकता र लोकप्रियतालाई हेरेर मानिसको जीवनसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएर आउने गरेको भएको हुँदा यसको महत्त्व दिनानुदिन बढदै गएको छ । तसर्थ माध्यमिक तह देखि नै होटल व्यवस्थापन विषयको शिक्षा प्रदान गर्नु आजको टड्कारो आवश्यकता हो । देशको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन उद्यमशील, स्वावलम्बी र सिर्जनशील जनशक्ति तयार गर्न होटल उद्योग, पर्यटन क्षेत्रमा आधारभूत ज्ञान, र सिप दिने उद्देश्यले यस पाठ्यक्रमको तर्जुमा गरिएको हो ।

कक्षा ९ र १० का लागि विकास गरिएको यस होटल व्यवस्थापन विषयको पाठ्यक्रममा होटल तथा पर्यटन विषयका आधारभूत विषयवस्तुका अतिरिक्त आतिथ्य अभिमुखीकरण, क्याटरिङ र एकोमोडेसन, फ्रन्ट अफिस विभाग, हाउस किपिङ विभाग, खाद्य तथा पेय पदार्थ सेवा विभाग, खाना उत्पादन विभाग, आतिथ्य र पर्यटन, होटल उद्योग, रेस्टुरेन्ट, खाना जस्ता विषयहरू समेटिएको छ । यस पाठ्यक्रमले समाविष्ट विषयवस्तुहरूको ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको विकासमा जोड दिएकाले अध्ययन अध्यापनमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मकपक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ ।

यस विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनविचको सन्तुलन कायम गरिएको छ । सिकाइ सुनिश्चितताका लागि यस पाठ्यक्रममा वार्षिक १२८ कार्यघण्टाका विषयवस्तुहरू मार्फत प्राप्त हुने तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेत स्पष्ट रूपमा समेटिएको छ ।

२. तहगत सक्षमताहरू:

माध्यमिक तहको होटल व्यवस्थापन विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. आतिथ्य र पर्यटन, होटल व्यवसाय र क्याटरिङका अवधारणा र प्रकारहरूको वर्णन
२. होटल, पर्यटन र आतिथ्यको ज्ञान र सिपको अनुसरण र व्यवहारिक उपयोग
३. होटल तथा यसका विभागहरूका बारेमा आधारभूत ज्ञान हासिल र प्रयोग
४. होटलमा सरसफाइ र प्राथमिक उपचारको सिपको विकास
५. होटल तथा आतिथ्य व्यवसायको संभावना आकलन

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धीहरू

कक्षा ९ र १० को अन्त्यमा विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

कक्षा ९		कक्षा १०	
विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१. आतिथ्य सत्कारको परिचय	१.१ आतिथ्यको परिभाषा र विशेषताहरू उल्लेख गर्न १.२ आतिथ्यताको महत्त्व वर्णन गर्न १.३ अतिथिको प्रकार, सेवाको वर्णन गर्न	१. आतिथ्य र पर्यटन	१.१ आतिथ्य र पर्यटनको सम्बन्ध व्याख्या गर्न १.२ आतिथ्य कौशल सिपको प्रयोग गर्न १.३ आतिथ्य परिचालनका क्षेत्रहरू पहिचान गर्न १.४ अतिथि सतर्कता र सुरक्षाका विधिहरू अपनाउन १.३ पर्यटनको अवधारणा व्याख्या गर्न १.४ नेपालमा पर्यटनको विकास वर्णन गर्न
२. क्याटरिङ र एकोमोडेसन	२.१ क्याटरिङको परिचय प्रकार वर्णन गर्न २.२ एकोमोडेसनको परिचय दिन र प्रकार उल्लेख गर्न २.३ होटलको परिभाषा र महत्त्व उल्लेख गर्न २.४ होटलको वर्गीकरण र विविध विभागहरू उल्लेख गर्न	२. होटल उद्योग	२.१ नेपालमा होटलको ऐतिहासिक विकासक्रमको व्याख्या गर्न २.२ नेपालका प्रसिद्ध तारे होटल तथा रिसोर्टहरू उल्लेख गर्न र तारे होटलका विभाजनका आधारहरू २.३ विश्व प्रसिद्ध होटल तथा उद्योगीहरूको बारेमा सङ्क्षिप्त जानकारी दिन ।
३. फ्रन्ट	३.१ फ्रन्ट अफिसको परिचय दिन	३. फ्रन्ट	३.१ फ्रन्ट अफिसको महत्त्व उल्लेख गर्न

अफिस विभाग	३.१ फ्रन्ट अफिसमा हुने जनशक्ति र तिनीहरूमा हनुपर्ने वैयक्तिक गुणहरूको वर्णन गर्न ३.२ फ्रन्ट अफिसका विभागहरूको सूची बनाउन ।	अफिस	३.२ फ्रन्ट अफिसमा हुने जनशक्तिका कार्यहरूको सूची बनाउन ३.३ विभागीय कार्यहरूको अभ्यास गर्न ३.४ फ्रन्ट अफिसमा पर्ने सक्ने आपतकालीन अवस्थाको उल्लेख गर्न
४. हाउस किपिङ विभाग	४.१ हाउस किपिङको परिचय दिन ४.२ होटलका कोठा र प्रकारको वर्णन गर्न ४.३ बेड र बेडका प्रकारको वर्णन गर्न ४.४ होटलमा प्रयोग हुने कपडाको परिचय र प्रकार उल्लेख गर्न	४. हाउसकिपिङ	४.१ हाउस किपिङ र त्यसका विभागहरूको वर्णन गर्न ४.२ सरसफाइको महत्त्व, सामग्री र तरिकाहरूको वर्णन गर्न ४.३ सरसफाइका तरिकाहरूको अनुसरण गर्न ४.४ पुष्प सजावटको महत्त्व र सजावटका सामग्रीहरू उल्लेख गर्न ४.५ पुष्प सजावटका तरिकाहरूको अभ्यास गर्न
५. खाद्यतथा पेय पदार्थ सेवा विभाग	५.१ खाद्य तथा पेय पदार्थ विभागका मुख्य कार्य क्षेत्रहरूको वर्णन गर्न ५.२ मुख्य कार्यक्षेत्रहरूको आधारभूत सिपहरूको अभ्यास गर्न	५. रेस्टुरेन्टको परिचय	५.१ रेस्टुरेन्टका परिचय दिन र प्रकार उल्लेख गर्न ५.२ रेस्टुरेन्टका सामग्री विभाजन गर्न ५.३ रेस्टुरेन्टमा हुने सेवाका प्रकारहरूको वर्णन गर्न ५.४ वेभरेजको परिभाषा र प्रकारहरूको वर्णन गर्न ५.५ रेस्टुरेन्ट तथा वेभरेजसम्बन्धी आधारभूत सिपहरूको अभ्यास गर्न
६. खाना उत्पादन विभाग	६.१ भान्साको परिचय र प्रकार उल्लेख गर्न ६.२ भान्साको सरसफाइका सिपहरूको अभ्यास गर्न ६.३ खानाका आधारभूत तत्वहरूको सूची बनाउन र वर्णन गर्न ६.४ खानाका स्रोतहरूको सूची बनाउन ६.५ फुड पोइजन र रोकथामका उपायहरू उल्लेख गर्न	६. खाना र सामग्रीहरू	६.१ भान्साको अवधारणा र महत्त्व वर्णन गर्न ६.२ भान्सामा प्रयोग हुने सामग्रीहरूको सूची बनाउन र प्रयोगको अभ्यास गर्न ६.३ खानाको विभाजन गर्न ६.४ खाना बनाउने तरिकाहरू (स्टिमिङ, स्टिविङ, फ्राइङ, ग्रिलिङ, वेकिङ) उल्लेख गर्न र सोसम्बन्धी आधारभूत सिपहरूको अभ्यास गर्न

४. विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रम:

कक्षा ९				कक्षा १०			
क्र.सं.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	क्र.सं.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	आतिथ्य सत्कारको परिचय	१.१. आतिथ्यको परिचय - परिभाषा - विशेषताहरू - महत्त्व - आतिथ्य कौशलतथा गुणहरू १.२. आतिथ्य र पेसा - अतिथिको परिभाषा - अतिथिका प्रकार - अतिथिको सेवा	१२	१.	आतिथ्य र पर्यटन	१.१. आतिथ्य र पर्यटनको सम्बन्ध - आतिथ्य परिचालनका क्षेत्रहरू - अतिथि सतर्कता र सुरक्षा १.२. पर्यटनको अवधारणा - पर्यटकको परिभाषा - पर्यटनको परिभाषा - पर्यटनको प्रकार ○ आन्तरिक पर्यटन ○ अन्तराष्ट्रिय पर्यटन - नेपालमा पर्यटनको विकास	१४
२.	क्याटरिङ र एकोमोडेसन	२.१ क्याटरिङको परिचय र प्रकार २.२ एकोमोडेसनको परिचय र प्रकार २.३ होटलको परिचय - होटलको परिभाषा	१५	२.	नेपालमा होटल उद्योग	२.१ होटल उद्योगको परिचय २.२ नेपालमा होटलको ऐतिहासिक विकास २.३ नेपालका प्रसिद्ध तारे होटल तथा रिसोर्टहरू २.४ तारे होटलका विभाजनका आधारहरू २.५ विश्व प्रसिद्ध होटल तथा उद्योगीहरू	१५

		<ul style="list-style-type: none"> - होटलको वर्गीकरण - होटलका विविध विभागहरू 					
३.	फ्रन्ट अफिस विभाग	<p>३.१ फ्रन्ट अफिसको परिचय</p> <p>३.२ फ्रन्ट अफिसमा जनशक्ति</p> <p>३.३ वैयक्तिक गुणहरू</p> <p>३.४ फ्रन्ट अफिसका इकाईहरू</p> <p>३.४.१ लवी</p> <ul style="list-style-type: none"> - रिजर्भसन <ul style="list-style-type: none"> ○ रिसेप्सन ○ इन्फर्मेसनडेस्क ○ फ्रन्टअफिस क्यासियर - वेल डेस्क - टेलिफोन अपरेटर 	१७	३.	फ्रन्ट अफिस	<p>३.१ फ्रन्ट अफिसको महत्त्व</p> <p>३.२ फ्रन्ट अफिसमा जनशक्तिका कार्यहरू</p> <p>३.३ विभागीय कार्यहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - रजिस्ट्रेसन - चेक इन - चेक आउट <p>३.४ टेलिफोन सञ्चालनका सिप र कौशलता</p> <p>३.५ फ्रन्ट अफिसमा पर्न सक्ने आपतकालीन अवस्थाहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - चोरी - आगलागी - आतङ्कवाद 	१७
४.	हाउसकिपिङ विभाग	<p>४.१ हाउसकिपिङको परिचय</p> <p>४.२ हाउसकिपिङका जनशक्ति</p> <p>४.३ होटलका कोठा र प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> - होटलका कोठाका वस्तु तथा सामग्रीहरू (Content and Supplies) <p>४.४ होटलका कोठामा प्रयोग हुने लिनेनको परिचय र प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> - बेडरुमका लिनेन - बाथरुमका लिनेन 	१४	४.	हाउसकिपिङ	<p>४.१ विभागीय कार्यहरू</p> <p>४.२ सरसफाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> - सरसफाइका महत्त्व - सरसफाइका सामग्रीहरू - सरसफाइका तरिकाहरू - पाहुनाकोठाको सरसफाइका प्रक्रिया <p>४.३ पुष्प सजावट</p> <ul style="list-style-type: none"> - परिचय र महत्त्व - पुष्प सजावटका सामग्रीहरू - पुष्प सजावटका आधारभूत तरिकाहरू 	१४
५.	खाद्यतथापेय पदार्थ सेवाविभाग	<p>५.१ खाद्य तथा पेय पदार्थ सेवाको परिचय</p> <p>५.२ खाद्य तथा पेय पदार्थ इकाईहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - रेस्टुरेन्ट - वार - ब्याङ्केट - रुम सर्भिस - कफी सप <p>५.२ खाद्य तथा पेय सेवा विभागको जनशक्ति र कार्य</p> <ul style="list-style-type: none"> - म्यानेजर 	१८	५.	रेस्टुरेन्टको परिचय	<p>५.१ रेस्टुरेन्टका परिचय</p> <p>५.२ रेस्टुरेन्टका प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> - फाइन डाइनिङ - :गतिः ऋगष्कष्वभ <p>५.३ रेस्टुरेन्ट सेवाका उपकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> - टेबलवेयर - फर्निचर - रेस्टुरेन्टका लिनेन <p>५.४ रेस्टुरेन्टमा हुने सेवाका प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> - अमेरिकन सर्भिस - सिल्भर सर्भिस - रुम सर्भिस 	१८

		<ul style="list-style-type: none"> - क्याप्टेन - वेटर <p>५.३ मेनुको परिचय, महत्त्व र प्रकार</p> <p>५.४ व्यक्तिगत सरसफाइ र महत्त्व</p>				<ul style="list-style-type: none"> - बुफे सर्भिस - काउन्टर सर्भिस <p>५.५ वेभरेजको परिभाषा</p> <p>५.६ वेभरेजका प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> - Non-Alcoholic पेयको परिचय - Alcoholic पेयको परिचय 	
६.	खाना उत्पादन विभाग	<p>६.१ भान्साको परिचय र प्रकार</p> <p>६.२ होटल भान्साको जनशक्ति</p> <p>६.३ भान्साको सरसफाइ</p> <p>६.४ खानाका आधारभूत तत्वहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - प्रोटिन - कार्बोहाइड्रेड - भिटामिन - मिनरल <p>६.५ खानाका स्रोतहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - मासु - माछा - सागसब्जी - फलफूल - दुध <p>६.६ फुड पोइजन र रोकथामका उपायहरू</p>	२०	६.	खानार सामग्रीहरू	<p>६.१ भान्साको अवधारणा र महत्त्व</p> <p>६.२ भान्सामा प्रयोग हुने औजार तथा उपकरणहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - ठुला औजार तथा उपकरणहरू - साना औजार तथा उपकरणहरू - काटन प्रयोग हुने औजार तथा उपकरणहरू <p>६.३ भोजनको विभाजन</p> <ul style="list-style-type: none"> - ब्रेकफास्ट - ब्रन्च - लन्च - डिनर - चार कोर्स मेनु <ul style="list-style-type: none"> ○ अपिटाइजर रसलाद ○ सुप ○ मेनकोर्स ○ डिजर्ट <p>६.४ खाना बनाउने तरिकाहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> - बोइलिङ - पोचिङ - स्टिमिङ - स्टिविङ - फ्राइङ - ग्रिलिङ - रोस्टिङ - बेकिङ 	१८
		जम्मा सैद्धान्तिक कार्यघण्टा	९६			जम्मा सैद्धान्तिक कार्यघण्टा	९६

५.सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेशअनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्यघण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्यघण्टा
१. आतिथ्य अभिमुखीकरण	१.१ विद्यार्थीको आफ्ना घरमा आएका पाहुनाहरूलाई आतिथ्यका के कस्ता सेवाहरू अपनाइरहेका हुन्छौ ? अनुभवजन्य लेखन गरी कक्षामा	३	१. आतिथ्य र पर्यटन	१.१ अतिथि सतर्कता र सुरक्षाको सन्दर्भमा भूमिका अभिनय ९कृगबितष्यल ब्बतष्वष्यथ० गर्नुहोस् ।	४

	प्रस्तुत गर्नुहोस् ।				
२. क्याटरिड र एकोमोडेसन	२.१ आफ्नो समुदायमा भएको क्याटरिड वा गेस्टहाउसको भ्रमण गरी त्यहाँ भएको सेवाको आधारमा सो कस्तो प्रकारमा पर्दछ भन्ने छुट्याउँदै प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	३	२. होटल उद्योग	२.१ नेपाल र विश्वका प्रतिष्ठित होटलहरूको फोटो र विवरणहरू खोज गरी सो सम्बन्धमा एउटा सिर्जनात्मक प्रस्तुति गर्नुहोस् ।	३
३. फ्रन्ट अफिस विभाग	३.१ फ्रन्ट अफिस विभागका कार्यहरूको अभ्यास गर्नुहोस् ।	५	३. फ्रन्ट अफिस	३.१ नजिकको कुनै एक होटलमा गई त्यहाको फ्रन्ट अफिसका विभागीय कार्यहरू १ दिन भरि अवलोकन गर्ने र त्यसको प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	४
४. हाउस किपिङ विभाग	४.१ आफ्नो नजिकको होटलको हाउसकिपिङ विभागका कार्य अवलोकन गर्ने र अवलोकन प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् । ४.२ हाउस किपिङको व्यावहारिक अभ्यास गर्नुहोस् ।	७	४. हाउसकिपिङ	४.१ हाउस किपिङका विभागहरूको चार्ट प्रस्तुती तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ४.२ आफ्नो विद्यालयको सरसफाइ र पुष्प सजावटका कार्यहरूको अभ्यास गर्नुहोस् ।	७
५. खाद्य तथा पेय पदार्थ सेवा विभाग	५.१ खाद्य तथा पेय पदार्थ सेवा विभागको मुख्य मुख्य कार्यक्षेत्रहरूको सूची बनाउने र कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ५.२ खाद्य तथा पेय पदार्थ सेवा विभागको मुख्य मुख्य कार्यक्षेत्रहरूको व्यावहारिक अभ्यास गर्नुहोस् ।	७	५. रेस्टुरेन्टको परिचय	५.१ रेस्टुरेन्टका सामग्रीहरूको विभाजनको अभ्यास गर्नुहोस् । ५.२ नजिकको कुनै रेस्टुरेन्टको अवलोकन भ्रमण गरी त्यहाँ भएका सेवाको प्रकारहरूको सम्बन्धमा प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	७
६. खाना उत्पादन विभाग	६.१ समूहमा विविध खाना उत्पादन गर्ने अभ्यास गर्नुहोस् र सोसँग सम्बन्धित रेसिपी र तरिकाको सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	७	६. खानार सामग्रीहरू	६.१ समूहमा विविध खाना उत्पादन गर्ने अभ्यास गरी सोसँग सम्बन्धित रेसिपी र तरिकाको सूची बनाउनुहोस् ।	७
जम्मा		३२	जम्मा		३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

यस विषयको (कक्षा ९-१०) का लागि निर्धारित सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नका लागि शिक्षक र विद्यार्थीले विषयवस्तुमा आधारित भई गर्ने क्रियाकलाप सिकाइ सहजीकरण हो । विषयवस्तुमा आधारित सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक ज्ञान र सिपको विकासका सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया विद्यार्थी केन्द्रित, व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा आधारित तथा सान्दर्भिक र सिकाइका निमित्त सहयोगी हुनुपर्छ । शिक्षकले विद्यार्थीलाई प्रयाप्त सिकाइ अवसर उपलब्ध गराई आवश्यकताअनुसार पृष्ठपोषण प्रदान गरी सिकाइमा सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

होटल व्यवस्थापन विषयको शिक्षण सहजीकरण प्रक्रियामा सैद्धान्तिक साथ साथै प्रयोगात्मक पक्षलाई उत्तिकै जोड दिनुपर्छ । यसका लागि शिक्षकले विभिन्न सामग्रीको प्रयोग गरी विद्यार्थी माझ प्रस्तुत गर्नुपर्छ अनि मात्र विद्यार्थीहरू सक्रिय सिकारको रूपमा विभिन्न क्रियाकलाप गर्दै सिकाइमा क्रियाशील बन्दछन् । शिक्षकले विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षणलाई प्राथमिकता दिई विद्यार्थीमा गरेर सिक्ने (Learning by doing) पद्धतिको विकास गराउनुपर्छ । शिक्षण कार्यमा प्रयोगात्मक पक्षले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोच तथा विभिन्न कलाकौशल, सिप र अभिवृत्तिको विकाससमेत हुन्छ । त्यसैले होटल व्यवस्थापन सिकाइ सहजीकरणका लागि निम्न विधि तथा तरिकाहरूलाई अनुशरण गर्न सकिने छ :

- क्षेत्र भ्रमण विधि
- परियोजना विधि
- प्रतिवेदन विधि
- घटना अध्ययन विधि
- प्रयोगात्मक विधि
- प्रदर्शन विधि
- समस्या समाधान विधि
- छलफल विधि
- समूहगत कार्य विधि
- अवलोकन विधि

• प्रश्नोत्तर विधि

• खोज विधि

कक्षालाई सिकाइमुखी बनाउन र विद्यार्थीलाई सैद्धान्तिक तथा व्याहारिक ज्ञान र सिप दिलाउन शिक्षकले सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया छनोट गर्दा सक्षमता तथा सिकाइ उपलब्धिहरू, विषयवस्तुको स्वरूप, मनोविज्ञान, स्रोत साधनको उपलब्धता, विद्यालय वातावरण र सिकाइ सहजीकरण परिस्थिति, समय र विद्यार्थी सङ्ख्या, क्षमता र रुचि जस्ता पक्षमा ध्यान दिनुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

सिकाइका क्रममा प्राप्त गरेका ज्ञान, सिप र अभिवृद्धिको लेखाजोखा गर्ने नियमित र निरन्तर प्रक्रिया नै विद्यार्थी मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थी मूल्याङ्कन निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै उद्देश्यले गरिन्छ । होटल व्यवस्थापन विषयमा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै मूल्याङ्कन पद्धतिको उपयोग गरिने छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको उद्देश्य विद्यार्थीको सिकाइ अवस्थाको पहिचान गरी सिकाइ तथा उपचारात्मक शिक्षणका लागि सहयोग गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, व्यावहारिक परिवर्तनको अवलोकन, सिर्जनात्मक कार्य, कक्षा सहभागिता र सक्रियता, लिखित तथा मौखिक प्रश्नोत्तर, विद्यार्थीका कार्यको प्रदर्शन, घटनावृत्त अभिलेख, आत्ममूल्याङ्कन, उपलब्धि परीक्षा, सहपाठी मूल्याङ्कन, अभिभावक सम्पर्क, पोर्टफोलियो, अध्ययन भ्रमण, विद्युतीय सञ्चार माध्यममाप्राप्त सान्दर्भिक सामग्रीको खोजी र प्रस्तुति जस्ता साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ । प्रयोगात्मक पक्षको मूल्याङ्कन निर्माणात्मक तरिकाले सञ्चालन गरी आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्कका रूपमा समावेश गरिने हुँदा यसमा प्रयोग गरिने साधनहरूबाट प्राप्त सूचनालाई अभिलेखीकरण गर्नुपर्दछ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशतभारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.स.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनकाआधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	८	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तयारी	८	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषय वस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको मूल्याङ्कन बाह्य परीक्षामार्फत गरिने छ । यसका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलकसिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्चदक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्तिप्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

९. जडीबुटी खेती

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम जडीबुटी खेती

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Jed. 257 (कक्षा ९)

Jed. 258 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

नेपाल भौगोलिक अवस्था र विविध हावापानीको कारण जैविक विविधतामा धनी छ । हिमाल देखि तराईका विभिन्न क्षेत्रहरूमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीजन्य बोटबिरुवाहरू पाइन्छन् । यी बिरुवाहरूका विभिन्न भागहरूलाई प्राचीन समय देखि नै हाम्रा पूर्वजहरूले विभिन्न प्रकारका रोगको औषधीका रूपमा प्रयोग गर्दै आएको पाइन्छ । कतिपय यस्ता महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरू लोप भएर किम्बदन्तीका रूपमा सीमित भएका छन् भने कतिपय जडीबुटीहरू लोपन्मुख भएका छन् । त्यसैले एकातिर लोपन्मुख जडीबुटीहरूलाई खोज अनुसन्धान गरी यिनीहरूको संरक्षण संवर्धन गर्न आवश्यक छ भने अर्कोतिर जडीबुटीको महत्त्वलाई उजागर गरी दैनिक आय आर्जनको स्रोतका रूपमा अवलम्बन गर्न आवश्यक भइसकेको छ । बालबालिकाको जडीबुटीसम्बन्धीको ज्ञानले प्राकृतिक महत्त्व र मानवको स्वास्थ्यमा अनुकूल बनाई देशको आर्थिक विकास गर्न सकिन्छ । विद्यालय पाठ्यक्रममा यस प्रकृतिको विषयको समावेशले विद्यार्थीलाई जडीबुटी शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न क्रियाकलापहरू, जडीबुटीका क्षेत्रहरू एवम् यस क्षेत्रका समस्या र चुनौतीहरू सम्बोधन गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष सहभागी र संलग्न हुने प्रेरणा जगाउने अपेक्षा गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रमले जडीबुटी खेती शिक्षाका साधारण तथा व्यवसायिक सिपलाई आधार मानी तयार गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा जडीबुटी खेतीको आधारभूत ज्ञान र सिप, नेपालका लोपन्मुख र प्रतिबन्धित जडीबुटीहरू, जडीबुटी प्रशोधन, बजार व्यवस्थापन र जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न संघ-संस्था एवं निकायहरू जस्ता विषय समेटिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको विकासमा जोड दिएकाले अध्ययन अध्यापनमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मक पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ ।

यस पाठ्यक्रममा तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटेी विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई हासिल गर्ने गरी व्यवस्थित गरिएको छ । यस विषयको शिक्षण सहजीकरण लागि साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कुल १२८ कार्यघण्टा छुट्याइएको छ । विषयवस्तुमा ९६ कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ३२ कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरी पाठ्यक्रमलाई संरचित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तहमा जडीबुटी शिक्षा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. जडीबुटीको व्याख्या र दैनिक जीवनमा यसको उपयोगिताको बोध तथा उपलब्धताको आधारमा उपयोग
२. नेपालमा पाइने जडीबुटीको पहिचान, संरक्षण र संवर्धन
३. जडीबुटीको व्यवस्थित प्रवर्धनका लागि यससँग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजार र निकाय, तिनीहरूको भूमिकासँग परिचित
४. जडीबुटी खेतीलाई दैनिक आयआर्जनको स्रोतका रूपमा अवलम्बन

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू (कक्षा ९)

(क) कक्षा-९ को अध्ययन पूरागरे पछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

१. जडीबुटी

- १.१ जडीबुटीको परिचय दिई ती जडीबुटी पाइने स्थानहरूको नाम उल्लेख गर्न
- १.२ जडीबुटीको वर्गिकरण गरी त्यसको क्षेत्र र महत्त्वबारे व्याख्या गर्न

२. जडीबुटीको खेती

- २.१ जडीबुटी खेतीको परिचय दिन र यसका प्रविधिहरूको व्याख्या गर्न
- २.२ जडीबुटी खेतीका लागि चाहिने हावापानीको वर्णन गर्न
- २.३ जडीबुटी खेतीका लागि माटोको छनोट, बिउ व्यवस्थापन, नर्सरी तयारी, मलखाद तथा सिचाई कार्य गर्न
- २.४ जडीबुटी सङ्कलन र ओसार प्रसार र सङ्कलनपछि ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू उल्लेख गर्न

३. औषधीजन्य जडीबुटी

- ३.१ औषधीजन्य जडीबुटीको परीचय, महत्त्व र उपयोगिता व्याख्या गर्न
- ३.२ हिमाल तथा पहाडका जडीबुटीहरू जस्तै : अदुवा, अलैंची तेजपात, चिराइतो, अतिस र टिमुरको खेती प्रविधिको ज्ञान प्राप्त गरी व्यावसायिक उत्पादन गर्न चाहिने सिपहरू हासिल गर्न
- ३.३ तराईका औषधी जन्य जडीबुटीहरू जस्तै : घिउकुमारी, अमला, सिकाकाई, कालोमुसली, निम, मरिच र सर्पगन्धाको खेती प्रविधिको ज्ञान र व्यावसायिक उत्पादन गर्ने सिपहरू हासिल गर्न

४. सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी

- ४.१ सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीको परीचय, महत्त्व र उपयोगिता उल्लेख गर्न
- ४.२ हिमाल तथा पहाडका सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरू जस्तै : धसिङ्गरे, तेजपात, सुगन्धकोकिला र रोजमेरीको खेती प्रविधिको ज्ञान हासिल गरी प्रयोग गर्न
- ४.३ तराईका सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरू जस्तै : लेमेनग्रास, सिट्रोनेला र पामारोजाहरूको खेती प्रविधिको र व्यावसायिक उत्पादनको ज्ञान प्राप्त गरी व्यवहारमा प्रयोग गर्न

५. नेपालका महत्त्वपूर्ण जडीबुटीको सङ्क्षिप्त परीचय

- ५.१ नेपालका पाइने महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरू जस्तै : पाँचऔँले, डालेचुक, जटामसी र सुगन्धवाल, कोकिलाको सङ्क्षिप्त परीचय दिई तिनको व्यावसायिक महत्त्वबारे व्याख्या गर्न ।

६. जडीबुटी प्रशोधन

- ६.१ उत्पादित जडीबुटीहरूको साधारण प्रशोधन जस्तै सफा गर्ने, टुक्रा पार्ने सुकाउने, चूर्ण बनाउने, भण्डारण गर्ने र गुणस्तरी उत्पादन तरीका उल्लेख गर्न र साधारण सिपहरूको प्रदर्शन गर्न ।

७. बजार व्यवस्थापन

- ७.१ प्रभावकारी बजार व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने सामान्य सिप (Soft Skill) हरूको उल्लेख गर्न तथा सोअनुसारको व्यवहार प्रदर्शन गर्न
- ७.२ उत्पादित जडीबुटीको बजार व्यवस्थापनका लागि प्रयोगकर्ता र निकासी कर्ताको भूमिकाको वर्णन गर्न

८. जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न सङ्घ संस्था तथा निकायहरू

- ८.१ जडीबुटी व्यवस्थापनमा संलग्न सरकारी निकायहरूको परिचय दिई ती संस्थाहरूको कार्य उल्लेख गर्न ।

(ख). कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू (कक्षा १०)

कक्षा १० को अध्ययन पुरा गरिसके पछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सक्षम हुने छन् :

१. जडीबुटी

- १.१ नेपालमा पाइने प्रतिबन्धित जडीबुटीहरूको परिचय दिई प्रतिबन्धित जडीबुटीहरूका महत्त्व र कारण बताउन
- १.२ प्रतिबन्धित जडीबुटीको संरक्षण गर्ने तरिकाहरू बताउन
- १.३ नेपालको प्रतिबन्धित जडीबुटीको विस्तार गर्ने तरिकाहरू बताउन

२. औषधीजन्य जडीबुटी

- २.१ औषधीजन्य जडीबुटीको परिचय दिन
- २.२ औषधीजन्य जडीबुटीको महत्त्व र उपयोगिता तथा खेती गर्ने तरिका व्याख्या गर्न
- २.३ हिमाल तथा पहाडका जडीबुटीहरू जस्तै : अमला, गुर्जो, पदमचाल, रिठा र कुरिलोको खेती प्रविधिको वर्णन गर्न
- २.४ तराईका औषधीजन्य जडीबुटीहरू जस्तै : पिपला, वेल, बोभो र तुलसी र सर्पगन्धाको खेती प्रविधिको ज्ञान र व्यावसायिक उत्पादन गर्ने सिप हासिल गर्न ।

३. सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी

- ३.१ सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी परिचय, यसको महत्त्व, उपयोगिता र खेती गर्ने तरिका वर्णन गर्न
- ३.२ हिमाल तथा पहाडका सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरू जस्तै : धुपी, सुनपाती र देवदार खेती प्रविधिको ज्ञान हासिल गरी प्रयोग गर्न
- ३.३ तराईका सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरू, मेन्था, क्यामोमिल र फ्रेन्च वेसिलको खेती प्रविधिको र व्यावसायिक उत्पादनको ज्ञान हासिल गरी व्यवहारमा प्रयोग गर्न ।

४. नेपालका महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको सङ्क्षिप्त परीचय

- ४.१ नेपालका पाइने महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरू जस्तै नागवेली, लघुपत्र, गुच्ची च्याउ, लौठ सल्ला र यार्सागुम्बा जडीबुटीहरूको सङ्क्षिप्त परीचय दिन र ती जडीबुटीहरूको व्यावसायिक महत्त्वबारे व्याख्या गर्न ।

५. जडीबुटी प्रशोधन

- ५.१ उत्पादित जडीबुटीहरूको प्रविधियुक्त प्रशोधन (द्रवीकरण प्रविधि) र गुणस्तरीय उत्पादनको ज्ञान हासिल गर्न ।

६. बजार व्यवस्थापन

- ६.१ जडीबुटीको अन्तर्राष्ट्रिय बजार, मूल्य र निकासी कर्ताको बारेमा वर्णन गर्न

- ६.२ जडीबुटीको महत्त्व र यसबाट हुने आर्थिक लाभका बारेमा ज्ञान हासिल गर्न
 ७. जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न सङ्घ संस्था तथा निकायहरू
 ७.१ जडीबुटीको उत्पादन, प्रशोधन र प्रवर्धनमा संलग्न अन्तरराष्ट्रिय निकायको वर्णन गर्न ।

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा-९				कक्षा-१०			
क्र.स	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	क्र.सं	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	जडीबुटीको परिचय	१.१ जडीबुटीको परिचय १.२ जडीबुटी खेतीका प्रकार १.३ जडीबुटी पाइने स्थान १.४ जडीबुटीको क्षेत्र र महत्त्व	६	१.	नेपालका लोपोन्मुख र प्रतिबन्धित जडीबुटीहरू	१.१ नेपालमा लोपोन्मुख जडीबुटीहरू १.१.१ कुट्की १.१.२ जटामसी १.१.३ पाँचऔंले १.१.४ सुगन्धवाल १.२ नेपालमा पाइने प्रतिबन्धित जडीबुटीहरूका संरक्षणका उपायहरू	१४
२	जडीबुटी खेती	२.१ जडीबुटी खेतीको परिचय र यसका प्रविधिहरू २.२ हावापानी र ऋतु/समय २.३ जडीबुटी खेतीका लागि स्थान र माटोको छनौट २.४ बिउ व्यवस्थापन र नर्सरी २.५ जडीबुटी खेतीका लागि जग्गा तयारी, मलखाद, सिँचाइ तथा खेती प्रविधि २.६ जडीबुटी सङ्कलन र ओसारपसार गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू २.७ जडीबुटी सङ्कलनपछि गर्नु पर्ने कार्यहरू	२८	२.	औषधीजन्य जडीबुटी खेती	२.१ हिमाल तथा पहाडका जडीबुटीहरू • कुरिलो (Asparagus racemosus) • केशर (Crocus sativus) • गुर्जो (Tinospora cordifolia) • पदमचाल (Rheum emodi) • रिठा (Sapindus mukorossi) • हर्रो ९ Terminalia chebula) २.१ तराईका औषधीजन्य जडीबुटीहरू • पिप्ला (Piper longum) • अश्वगन्धा (Withania somnifera) • तुलसी (Ocimum sanctum) • बेल (Aegle marmelos) • बोभ्रो (Acorus calamus) • हलेदो/बेसार (urcuma longa)	२०
३.	औषधीजन्य जडीबुटी खेती	३.१ औषधीजन्य जडीबुटी खेतीका प्रविधि, महत्त्व तथा उपयोगिता ३.२ हिमाल तथा पहाडमा पाइने निम्न जडीबुटीहरूको सङ्क्षिप्त खेती प्रविधि • अदुवा (Zingiber officinale) • अतिस (Aconitum heterophyllum) • अलैंची (Amomum subulatum) • चिराईतो (Swertia chirayata) • टिम्मुर (Zanthoxylum armatum) • तेजपात (Cinnamomum tamala)	२०	३	सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी	३.१ हिमाल तथा पहाडमा पाइने निम्न सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरूको संक्षिप्त खेती प्रविधि • देवदार (Cedrus deodara) • धुपी (Juniperus indica) • सुनपाती (Rhododendron anthopogon) ३.२ तराईका सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरू • क्यामोमिल (Matricaria recuitita) • पुदिना (मेन्था-Mentha arvensis) • बाबरी (फ्रेन्चबेसील—Ocimum basilicum)	१८

		३.४ तराईका औषधी जन्य जडीबुटीहरू <ul style="list-style-type: none"> • अमला (Phyllanthus emblica) • कालोमुशली (Curculigo orchioides) • घिउकुमारी (Aloe vera) • निम (Azadirachta indica) • मरिच (Piper nigrum) • सर्पगन्धा (Rauvolfia serpentina) 					
४.	सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी	४.१ सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीको परिचय, खेती प्रविधि, महत्त्व तथा उपयोगिता ४.२ हिमाल तथा पहाडका सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीको सङ्क्षिप्त खेती प्रविधि <ul style="list-style-type: none"> • धसिङ्गरे (Gaultheria fragrantissima) • रोजमेरी (Rosmarinus officinalia) • सुगन्धकोकिला (Cinnamomum glaucescens) ४.३ तराईका सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरू <ul style="list-style-type: none"> • पामारोजा (Cymbopogon martini) • लेमनग्रास (Cymbopogon flexosus) • सिट्रोनेला (Cymbopogon winterianus) 	२०	४	नेपालका महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको संक्षिप्त परिचय	४.१ नेपालका महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको सङ्क्षिप्त परिचय र उपयोगिता <ul style="list-style-type: none"> • गुच्ची च्याउ (Morchella esculenta) • नागवेली (Lycopodium clavatum) • यार्सागुम्बा (Cordyceps sinensis) • लघुपत्र (Podophyllum hexandrum) • लौठसल्ला (Taxus baccata var wallichiana) 	१६
५	नेपालका महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको सङ्क्षिप्त परिचय	५.१ नेपालका महत्त्वपूर्ण जडीबुटीहरूको सङ्क्षिप्त परिचय र उपयोगिता <ul style="list-style-type: none"> • जटामसी (Nardostachys grandiflora) • डालेचुक (Hippophae tibetana) • पाँचऔले (Orchid latifolia) • सुगन्धवाल (Valeriana jatamansi) 	६	५	जडीबुटी प्रशोधन	५.१ जडीबुटी प्रशोधनको परिचय ५.१.१ सामान्य (साधारण) ५.१.२ विशेष प्रशोधन (गुणस्तरीय उत्पादन)	१२
			१२	६	बजार व्यवस्थापन	६.१ जडीबुटीको अन्तराष्ट्रीय बजार <ul style="list-style-type: none"> • परिचय • अन्तराष्ट्रिय ओसार प्रसार सन्धि • प्याटेन्ट अधिकार • प्राङ्गारिक उत्पादनको महत्त्व 	१२

७.	बजार व्यवस्थापन	७.१ बजार व्यवस्थापनको परिचय ७.२ जडीबुटीका लागि स्वदेशी बजार ● उत्पादक ● प्रयोगकर्ता/उपभोक्ता ● निकासीकर्ता	१०	७	जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न सङ्घ-संस्था एवम् निकायहरू	७.१ जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न अन्तर्राष्ट्रिय निकाय र कार्यहरू	४
८.	जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न सङ्घ-संस्था एवम् निकायहरू	८.१ जडीबुटी व्यवस्थापन उत्पादनमा संलग्न सरकारी निकाय र तिनका कार्यहरू ८.२ गैरसरकारी संस्थाहरू र तिनको भूमिका/महत्त्व	६				
		सैद्धान्तिक जम्मा :	९६			सैद्धान्तिक जम्मा :	९६

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेश अनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक क्रियाकलाप तथा परियोजना कार्य	कार्य घण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक क्रियाकलाप तथा परियोजना कार्य	कार्य घण्टा
१. जडीबुटी खेतीको परिचय	१.१ जडीबुटी खेतीको क्षेत्र र महत्त्व सम्बन्धि बुदाहरूको टिपोट गर्नुहोस् र कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	३	१. नेपालका लोपोन्मुख प्रतिबन्धित जडीबुटीहरू	१.१ नेपालमा पाइने प्रतिबन्धित जडीबुटीहरूको फोटोसहितको सुचना विवरण संकलन गर्नुहोस् र यसका परिचयात्मक चित्रपुस्तिका तयार गर्नुहोस् ।	४
२. जडीबुटी खेती	२. जडीबुटी खेतीका लागि स्थान र माटोको छनोट, बिउ व्यवस्थापन आदिको सन्दर्भमा एउटा परिचयात्मक लेख तयार गर्नुहोस् । २.२ आफ्नो क्षेत्रमा पाइने जडीबुटी लगाउन नर्सरी निर्माण अभ्यास गर्नुहोस् ।	६	२. औषधीजन्य जडीबुटी खेती	२.१ आफ्नो क्षेत्रमा पाइने जडीबुटी खेतीको विद्यालयमा उत्पादन अभ्यास गर्नुहोस् ।	६
३. औषधीजन्य जडीबुटी खेती	३.१ आफ्नो क्षेत्रमा पाइने जडीबुटी खेतीको विद्यालयमा उत्पादन अभ्यास गर्नुहोस् ।	६	३. सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी	३.१ तपाइको क्षेत्रमा पाइने सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरूको खेती प्रक्रिया र उपयोग चार्टपेपरमा तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गरी पाठ्यपुस्तकमा भएको विधि र प्रक्रियाहरू कुन कुन मेल खान्छन् र कुन फरक छन् छलफल गर्नुहोस् ।	४
४. सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटी	४.१ सुगन्धित तेलयुक्त जडीबुटीहरूको चित्र, फोटो सङ्कलन गरी यसको उपयोगसहितको परिचयात्मक चित्र पुस्तक तयार गर्नुहोस् ।	४	४. नेपालका महत्वपूर्ण जडीबुटीहरूको सङ्क्षिप्त परिचय	४.१ पाठ्यपुस्तकमा उल्लेख भएका जडीबुटीबाहेक आफ्नो स्थानीय समुदायमा उपलब्ध भएका र स्थानीय रूपमा प्रयोगमा आइरहेको जडीबुटीको परिचय, उपयोगिता र प्रयोग विधि चार्टपेपरमा तयार पार्नुहोस् र कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	५
५. नेपालका महत्वपूर्ण			५. जडीबुटी प्रशोधन	५.१ तपाइले आफ्नो क्षेत्रमा हुने जडीबुटीको कस्तो स्थानीय प्रशोधन	४

जडीबुटीहरूको संक्षिप्त परिचय				गरी प्रयोग गर्नुहुन्छ विधि प्रक्रिया उल्लेख गरी कक्षामा प्रस्तुत गरी छलफल गर्नुहोस् ।	
६. जडीबुटी प्रशोधन	६.१ आफ्नो क्षेत्रमा हुने जडीबुटीको प्रशोधन प्रक्रियाको अवलोकन गरी विधि प्रक्रिया कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५	६. बजार व्यवस्थापन	६.१ जडीबुटीको अन्तर्राष्ट्रिय बजार सम्बन्धमा सूचना तथा विवरणहरू विभिन्न स्रोतबाट खोज्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुति गर्नुहोस् ।	४
७. बजार व्यवस्थापन	७.१ आफ्नो समुदायमा भएको जडीबुटी बजार वा पसलको भ्रमण गरी त्यहा उपलब्ध भएका जडीबुटीको बजार अवस्था र स्रोतहरूको समेटी प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	५	७. जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न सङ्घ-संस्था एवं निकायहरू	७.१ तपाईंको आफ्नो समुदायमा भएको जडीबुटी उत्पादन तथा व्यवस्थापनमा संलग्न संस्था वा निकायको भ्रमण गर्नुहोस् र उक्त संस्थाको भूमिका अध्ययन गरी भ्रमण प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	५
८. जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न सङ्घ-संस्था एवम् निकायहरू	८.१ जडीबुटी व्यवस्थापन तथा उत्पादनमा संलग्न सङ्घ संस्था एवम् निकायहरूको सूची बनाई तिनीहरूको भूमिका कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	३			
	जम्मा	३२	जम्मा		३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

कुनै पनि विषयको पाठ्यक्रमको विषयवस्तुहरूलाई कार्यान्वयन गर्न त्यसलाई शिक्षकले शिक्षण विधि तथा प्रविधिमाफत विद्यार्थीहरूसम्म पुर्याउनु आवश्यक छ । तसर्थ प्रभावकारी सिकाइका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोचाई तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकासमा सहयोग पुर्याउने खालका उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्दछ । यसका लागि शिक्षकले विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीहरूको रुचि र उपयुक्तताका आधारमा एक वा एक भन्दा बढी विधिहरूको पनि प्रयोग सक्दछन । यस विषयको सहजीकरणको क्रममा खास गरी निम्नलिखित विधि तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

- छलफल
- समूहकार्य
- प्रयोगात्मक
- स्थलगत भ्रमण/अध्ययन
- स्रोतव्यक्तिको उपयोग
- लघु परियोजना
- प्रतिवेदन तयारी
- प्रदर्शन
- प्रश्नोत्तर
- खोज विधि
- अवलोकन
- परियोजना कार्य
- भूमिका अभिनय

माथि उल्लिखित शिक्षण विधि/तरिकाहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपर्युक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । यी बाहेक अन्य उपर्युक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

यस विषयमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै तरिकाहरूको उपयोग गर्नुपर्दछ । शिक्षणसिकाइका क्रममा गरिने नियमित र निरन्तर मूल्याङ्कन, विद्यालयस्तरीय परिक्षाहरू र सार्वजनिक परिक्षाका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिको परिक्षण, मूल्याङ्कन र प्रमाणीकरण गरिनेछ । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइस्तरमा सुधार गर्नु हो । जडीबुटी शिक्षाको सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न व्यक्तिगत प्रगती विवरण सञ्चय गरी राख्नुपर्छ । यसलाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका निम्नलिखित विधिहरूको प्रयोग गरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने हुन्छ :

- व्यवहारमा आएका सुधार तथा परिवर्तनको अवलोकन
- कक्षा कार्य, गृहकार्य, समूह कार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सामूदायिक कार्य तथा अन्य अतिरिक्त र सह क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीको सहभागिता
- लिखित कार्य : आवधिक परीक्षा, एकाइ परिक्षा, मासिक परिक्षा कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य
- मौखिक सहचार्य (छलफल, प्रस्नोत्तर, वाद विवाद,संवाद, प्रवचन आदि)

यसरी गरिएका निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको उपयोग निर्णयात्मक मूल्याङ्कनको आन्तरिक खण्डमा उपयोग गरिने छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक र बाह्य सैद्धान्तिक दुवै मूल्याङ्कनका प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	१०	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तय	६	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसका लागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

१०. कार्यालय सञ्चालन र लेखा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम
कार्यालय सञ्चालन र लेखा

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Oma. 207 (कक्षा ९)

Oma. 208 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

बार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

कार्यालय सञ्चालन र लेखा विषयको मुख्य उद्देश्य व्यवसायमा आधारित रोजगारमूलक शिक्षा प्रदान गर्नु हो । कार्यालय सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने आधाभूत ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति साथै व्यवसाय र सरकारी लेखासँग सम्बन्धित खाता, पुस्तिकाहरूको तयारी गर्न सक्षम मानव संसाधन तयार गर्ने उद्देश्यले पाठ्यक्रम परिमार्जन गरिएको छ । लेखा फारम, लेखा प्रणाली तथा सूचना प्रविधिमा आएको परिवर्तनलाई सम्बोधन गरी कार्यालय सञ्चालन र लेखा विषयका नवीनतम पक्षको बोध गराई त्यसको अभ्यास गराउन सान्दर्भिक देखिएको र माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११ र १२ लाई समेत आधार तयार हुने गरी कक्षा ९ र १० को लागि पाठ्यक्रम तयार गरिनुपर्ने भएकाले सोहीअनुसार अद्यावधिक गरी तयार गरिएको छ ।

कार्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, कार्यालय कार्यविधि, अभिलेख व्यवस्थापन, सूचना प्रविधिको उपयोग, लेखाङ्कनसँग सम्बन्धित खाता पुस्तिका तथा वित्तीय विवरणको तयारी, जिन्सी तथा धरौटी लेखा, राजस्व लेखा, सरकारी लेखाप्रणाली आदिसँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई समेटेर कार्यालय सञ्चालन र लेखा विषयको पाठ्यक्रम अद्यावधिक गरिएको छ ।

कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा विषयमा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक पक्षको ज्ञान, बोधका साथै समुचित प्रयोगसम्बन्धी अभ्यासको विशेष भूमिका रहन्छ । यस विषयको पाठ्यक्रम अद्यावधिक गर्दा विशेषतः साधारण व्यावसायिक सिपसम्बद्ध पक्षलाई पनि आधार बनाइएको छ । उल्लिखित तथ्यलाई मनन गर्दै यस विषयलाई ७५ प्रतिशत अंश सैद्धान्तिक र २५ प्रतिशत अंश प्रयोगात्मक पक्षमा आधारित हुने गरी सिकाइ सहजीकरण तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) का तहगत सक्षमता

माध्यमिक तहको कक्षा ९ र १० को कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरूमा निम्न सक्षमता विकास हुने छन् :

१. कार्यालय, कर्मचारी, कार्यालय व्यवस्थापन र कार्यालय कार्यविधि सम्बन्धमा बोध र प्रयोग
२. विभिन्न प्रकारका अभिलेखको व्यवस्थापन विधिको बोध र सूचना प्रविधिको उपयोग
३. कार्यालय सञ्चालनका क्रममा लिनुपर्ने निर्णयका लागि आवश्यक विभिन्न प्रकारका सभा, बैठक सञ्चालन तथा निर्णय लेखन
४. व्यावसायिक सङ्गठनको स्वरूप, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको आधारभूत ज्ञान र बोध
५. लेखा अभिलेखन, लेखाविधि, राजस्व लेखा, जिन्सी लेखा, धरौटी लेखाको बोध र प्रयोग
६. व्यावसायिक तथा सरकारी लेखाङ्कनसँग सम्बन्धित भौचर, खाता, सहायक पुस्तिका तयारी
७. नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीका विभिन्न विधा, यसमा प्रयुक्त लेखा सङ्केत तथा लेखा फारामहरू सम्बन्धी सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक ज्ञान
८. आन्तरिक नियन्त्रण, लेखापरीक्षण र लेखापरीक्षणमा संलग्न निकायसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान र बोध
९. कार्यालय सञ्चालन र लेखाका सन्दर्भमा प्रयोग हुने सूचना प्रविधि प्रणालीको ज्ञान र प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि (कक्षा ९)

कक्षा ९ को कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यमा समर्थ हुने छन् :

१. कार्यालय र कर्मचारीको परिचय, काम, महत्त्व र कार्यालय सञ्चालनमा कर्मचारीको भूमिका सम्बन्धमा स्पष्ट अवधारणा निर्माण गर्न
२. सरकारी तथा व्यावसायिक क्षेत्रका कार्यालय सहायकस्तरको कर्मचारीको प्रकार, योग्यता र गुणहरू थाहा पाउन
३. कार्यालय सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोत साधनहरूको पहिचान र प्रयोगको सम्बन्धमा जानकारी राख्न
४. विभिन्न प्रकारका चिठीपत्र तथा इमेलको प्रयोग गरी गरिने पत्रव्यवहारका सम्बन्धमा ज्ञान प्राप्त गर्न
५. अभिलेखको पहिचान गरी अभिलेख व्यवस्थापनको विधि र चक्रका बारेमा जानकारी हासिल गर्न
६. सञ्चारको परिचय, महत्त्व र सञ्चार साधनहरूको साथै सञ्चार प्रक्रियामा सूचना प्रविधिको उपयोग सम्बन्धमा जानकारी राख्न
७. व्यवसाय र विभिन्न किसिमका व्यावसायिक सङ्गठनहरूको स्वरूप सम्बन्धमा जानकारी हासिल गर्न
८. कार्यसम्पादनका क्रममा सञ्चालन हुने सभा तथा बैठक र निर्णय लेखनका सम्बन्धमा जानकारी राख्न
९. लेखा अभिलेखन, लेखाविधिको परिचय र अन्तरसम्बन्ध बताउन
१०. आधारभूत लेखा प्रणालीका विभिन्न पक्षहरू : एकोहोरो लेखा प्रणाली, दोहोरो लेखा प्रणाली, लेखाविधिका आधारहरू, डेबिट क्रेडिट नियमको जानकारी र प्राप्त गरी आवश्यकताअनुसार व्यवहारमा उपयोग गर्न
११. लेखाको प्रारम्भिक कार्यका रूपमा रहेको भौचरको परिचय र तयारी विधिको जानकारी प्राप्त गरी भौचर तयारी गर्न
१२. खाता बही, सहायक पुस्तिकाको अर्थ र उपयोगको जानकारी लिई आवश्यकताअनुसार खाताको तयारी गर्न
१३. सन्तुलन परीक्षणको परिचय दिन र तयारी गर्न
१४. सरकारी लेखाको परिचय, विकासक्रम, नयाँ सेस्ता प्रणालीको जानकारीसहित व्यावसायिक लेखासँग भिन्नताको सम्बन्धमा सैद्धान्तिक ज्ञान हासिल गर्न

४. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि (कक्षा १०)

कक्षा १० को कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यमा समर्थ हुने छन् :

१. कार्यालय व्यवस्थापनको परिचय, कार्यालय कार्यविधिका सम्बन्धमा सैद्धान्तिक जानकारी प्राप्त गर्न
२. कार्यालय कार्यविधिका मुख्य पक्षहरू टिप्पणी, प्रस्ताव, प्रतिवेदन, टोक आदेश, फाइलिङ आदिका सम्बन्धमा सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त गर्न
३. विभिन्न प्रकारका बैङ्किङ तथा गैरबैङ्किङ संस्थाहरूको परिचय, कार्य साथै वित्तीय बैङ्किङ उपकरणहरूको सम्बन्धमा आधारभूत जानकारी प्राप्त गर्न
४. करको परिचय दिन, करका सिद्धान्त, उद्देश्य, स्थायी लेखा नम्बर र मूल्य अभिवृद्धि करबारे बताउन
५. बैङ्क हिसाब मिलानको परिचय, आवश्यकताको जानकारी प्राप्त गर्न र विवरण तयारी गर्न
६. लेखात्मक गल्तीको परिचय, प्रकार र सच्याउने तरिकाको जानकारी हासिल गरी र अभ्यास गर्न
७. व्यावसायिक लेखाविधिका प्रकार, लेखामानको परिचय तथा खातासूचीको प्रयोग सम्बन्धमा जानकारी दिन
८. अन्तिम खाताको परिचय, महत्त्व, उपयोगिताबारेमा जानकारी हासिल गर्न र अन्तिम खाताहरूको तयारी गर्न
९. नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीको परिचय, यसका आधार, विभिन्न तहका सरकारको लेखा, खाता सूचीहरूको जानकारी प्राप्त गर्न
१०. राजस्व लेखाको परिचय दिन, यसमा प्रयोग हुने फारमहरूको जानकारी लिन
११. खर्च लेखामा प्रयोग हुने गोश्वारा भौचर, भुक्तानी आदेश, खाता, बैङ्क नगदी किताब, खर्चको फाँटवारीको व्यावहारिक प्रयोग
१२. जिन्सी लेखाको परिचय, महत्त्व र जिन्सी लेखा फारामहरूको सम्बन्धमा जानकारी

१३. कार्यसञ्चालन कोष लेखा, सञ्चित कोष, विभाज्य कोष र राजस्व बाँडफाँडको साथै धरौटी लेखाको परिचय, महत्त्व र उपयोगको जानकारी लिन
१४. आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षणको परिचय र उपयोगका साथै आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षणको फरक थाहा पाउन
१५. सरकारी लेखा प्रणालीमा संलग्न निकायहरूको परिचय दिन
१६. कार्यालय सञ्चालन र लेखामा सूचना प्रविधिको प्रयोग र उपयोगिता बताउन

५. विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम

कक्षा ९				
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्यघण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
१.	कार्यालय र कर्मचारी (Office and Employee)	१. कार्यालयको परिचय २. कार्यालयको प्रकार र गठन विधि ३. कार्यालयको काम ४. कार्यालयको महत्त्व ५. कार्यालय व्यवस्थापन ६. कर्मचारीको परिचय र प्रकार ७. कर्मचारी व्यवस्थापनको अर्थ ८. कार्यालय सञ्चालनमा कर्मचारीको भूमिका	६	२
२.	कार्यालय सहायक (Office Assistant)	१. कार्यालय सहायकको परिचय र प्रकार २. कार्यालय सहायकका कार्यहरू ३. कार्यालय सहायक हुन आवश्यक योग्यता र गुणहरू	४	१
३.	कार्यालय स्रोत तथा साधन (Office Resources)	१. कार्यालय स्रोत तथा साधनको परिचय २. कार्यालय स्रोत तथा साधनको आवश्यकता ३. कार्यालय स्रोत तथा साधनहरूको प्रकार : मानवीय, वित्तीय, भौतिक, बौद्धिक ४. कार्यालय स्रोत तथा साधनको व्यवस्थापन	५	२
४.	पत्रव्यवहार (Correspondence)	१. पत्रव्यवहारको परिचय, उद्देश्य र महत्त्व २. चिठीपत्रमा हुनुपर्ने गुणहरू ३. चिठीपत्रका अङ्ग वा भागहरू ४. चिठीपत्रको वर्गीकरण ५. चिठीपत्र लेखन शैली र ढाँचा ६. पत्रको दर्ता र चलानी ७. इमेलको परिचय र महत्त्व ८. इमेल तयार गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू	८	३
५.	अभिलेख व्यवस्थापन (Record Management)	१. अभिलेखको परिचय र प्रकार २. अभिलेख व्यवस्थापनको परिचय, उद्देश्य र महत्त्व ३. अभिलेख व्यवस्थापन विधि र चक्र	३	१

कक्षा ९				
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्यघण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
६.	सञ्चार र सूचना प्रविधि (Communication and IT)	१. सञ्चारको अर्थ २. सञ्चारका किसिम ३. सञ्चारको महत्त्व ४. सञ्चारका साधनहरू ५. कार्यालयमा सञ्चारका व्यवस्थापनको विधि ६. हुलाक सेवा ७. सञ्चारमा सूचना प्रविधिको महत्त्व र प्रयोग	६	२
७.	व्यवसाय (Business)	१. व्यवसायको परिचय र विशेषता २. व्यवसायका प्रकारहरू ३. व्यवसायिक सङ्गठनका स्वरूप ३.१ एकलौटी व्यवसायको परिचय, महत्त्व र सीमाहरू ३.२ साभेदारी व्यवसायको परिचय, महत्त्व र सीमाहरू ३.३ संयुक्त पुँजी कम्पनीको परिचय, महत्त्व र सीमाहरू ३.४ संयुक्त पुँजी कम्पनीको प्रकार: निजी र सार्वजनिक ५. सार्वजनिक संस्थानको परिचय र भूमिका ६. सहकारी संस्थाको परिचय र आवश्यकता ७. बहुराष्ट्रिय कम्पनीको परिचय र विशेषता	१४	३
८.	सभा र बैठक (Conference and Meeting)	१. सभा र बैठकको परिचय २. सभा र बैठकका प्रकार ३. सभा र बैठकको सञ्चालन विधि ४. निर्णय मसौदा र निर्णय लेखन	४	२
९.	लेखाविधि (Accounting)	१. लेखा अभिलेखन (Bookkeeping) को अर्थ र विकासक्रम २. लेखाविधिको अर्थ, उद्देश्य, कार्यहरू र सीमाहरू ३. लेखा अभिलेखन र लेखाविधिको अन्तरसम्बन्ध ४. लेखाविधिको क्षेत्र ५. लेखाविधिको प्रक्रिया	५	२
१०.	आधारभूत लेखा प्रणाली (Basic Accounting system)	१. लेखा प्रणालीको परिचय २. एकोहोरो लेखा प्रणालीको परिचय ३. दोहोरो लेखा प्रणालीको परिचय, विशेषता र उद्देश्य ४. लेखाविधिका आधारहरू ५. लेखाविधिका आधारभूत मान्यताहरू ६. लेखासँग सम्बन्धित मुख्य शब्दावली ७. खाताका प्रकार, डेबिट र क्रेडिटको नियम	८	२

कक्षा ९				
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्यघण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
११.	जर्नल (Journal)	१. जर्नलको परिचय र उद्देश्य २. जर्नलको ढाँचा र तयार गर्ने विधि ३. जर्नलको प्रयोगात्मक उदाहरणहरू र अभ्यास	६	२
१२.	खाता बही (Ledger)	१. खाता बहीको अर्थ र उद्देश्य २. जर्नल र खाता बहीको फरक ३. खाता बहीको ढाँचा र प्रविष्टिको तरिका ४. खाता बहीको प्रयोगात्मक उदाहरणहरू र अभ्यास	५	२
१३.	सहायक पुस्तिका (Subsidiary book)	१. सहायक पुस्तिकाको परिचय, उद्देश्य र महत्त्व २. सहायको पुस्तिकाको प्रकार र तयारी : खरिद, खरिद फिर्ता, बिक्री, बिक्री फिर्ता, नगद पुस्तिका	९	३
१४.	सन्तुलन परीक्षण (Trial Balance)	१. सन्तुलन परीक्षणको परिचय, उद्देश्य र महत्त्व २. सन्तुलन परीक्षणको तयारी विधि ३. सन्तुलन परीक्षणमा समायोजन (Trial Balance Adjustment) ४. समायोजित सन्तुलन परीक्षण तयारी (Closing stock, prepaid expenses, outstanding expenses, advance income, accrued income, depreation)	६	३
१५.	सरकारी लेखा प्रणाली (Government Accounting System)	१. सरकारी लेखाको परिचय, विशेषता, उद्देश्य, महत्त्व र सिद्धान्त २. सरकारी लेखा र व्यवसायिक लेखाबिचको भिन्नता ३. नेपालमा सरकारी लेखाको विकासक्रम ४. नयाँ सेस्ता प्रणालीको परिचय ४. नेपाल सरकारका सरकारी लेखा फारामहरू	७	२
		जम्मा कार्यघण्टा	९६	३२
		कुल कार्यघण्टा	१२८	
कक्षा १०				
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
१.	कार्यालय व्यवस्थापन र कार्यालय कार्यविधि (Office Management and Office Procedure)	१. कार्यालय व्यवस्थापनको परिचय र महत्त्व २. कार्यालय विन्यास (झाण्डाभीषयगत) ३. कार्यालय कार्यविधिको परिचय र महत्त्व ४. टिप्पणी : परिचय, तयार गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू ५. प्रस्ताव : परिचय र प्रकार ६. प्रतिवेदन : परिचय, प्रकार र ध्यान दिनुपर्ने कुरा	१०	३

कक्षा ९				
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्यघण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
		७. टोक आदेशको परिचय ८. फाइलिङको परिचय र विधि ९. अनुक्रमणिकाको परिचय र प्रयोग		
२.	बैंङ्क, बिमा तथा वित्तीय संस्थाहरू (Bank, Insurance and Financial Institutions)	१. वित्तीय संस्थाको परिचय र कार्यहरू २. वित्तीय संस्थाको प्रकार २.१ बैंङ्किङ वित्तीय संस्थाहरू २.१.१ केन्द्रीय बैंङ्क, वाणिज्य बैंङ्कका परिचय र कार्यहरू २.१.२ विकास बैंङ्क, वित्त कम्पनी र लघु वित्तको परिचय २.२ गैर बैंङ्किङ वित्तीय संस्थाहरू: बिमा परिचय र प्रकार, कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष ३. वित्तीय सहकारी संस्था ४. बैंङ्किङ उपकरणहरू (चेक, ड्रुट, प्रतितपत्र, इलेक्ट्रोनिक कार्ड, इलेक्ट्रोनिक ट्रान्सफर, विप्रेषण) ७. मुद्रा बजार र पुँजी बजारको परिचय	१०	२
३.	करको परिचय (Introduction to Tax)	१. राजस्वको अर्थ र स्रोतहरू २. करको परिचय, सिद्धान्त, उद्देश्य ३. करको वर्गीकरण ४. स्थायी लेखा नम्बरको परिचय ५. मूल्य अभिवृद्धि करको परिचय	४	१
४.	व्यावसायिक लेखा (Business Accounting)	१. लेखाविधिका प्रकारहरू: वित्तीय लेखा, लागत लेखा र व्यवस्थापन लेखा २. वित्तीय लेखाको महत्त्व तथा उद्देश्य ३. लेखामानको परिचय ४. नेपाल लेखामानको परिचय (NAS, NFRS) ५. व्यावसायिक लेखामा खातासूचीको परिचय	५	१
५.	बैंङ्क हिसाब मिलान (Bank Reconciliation Statement)	१. परिचय २. उद्देश्य र महत्त्व ३. बैंङ्क हिसाब मिलानको आवश्यकता ४. व्यावसायिक लेखामा बैंङ्क हिसाब मिलान विधि ५. प्रयोगात्मक उदाहरण र अभ्यास	५	१
६.	लेखात्मक गल्तीहरू (Accounting Errors)	१. परिचय २. प्रकारहरू ३. गल्ती सच्याउने तरिका	५	१

कक्षा ९				
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्यघण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
		३.१ एक पक्षीय गल्ती सुधार ३.२ दुई पक्षीय गल्ती सुधार ४. उजराती खाता (Suspense Account) ५. प्रयोगात्मक उदाहरण र अभ्यास		
७	अन्तिम खाता (Final Account)	१. अन्तिम खाताको परिचय, महत्त्व र उपयोगको क्षेत्र २. व्यापारिक खाता, नाफा नोक्सान खाता, वासलातको अर्थ र उद्देश्य ३. अन्तिम खाताको तयारी : समायोजनसहित (Closing stock, prepaid expenses, outstanding expenses, advance income, accrued income, depreation)	१०	२
८	नेपालको सरकारी लेखा प्रणाली (Government Accounting System of Nepal)	१. सरकारी लेखा प्रणालीको परिचय २. सरकारी लेखा सञ्चालनका मुख्य आधार ३. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारको लेखा ४. नेपालको सरकारी लेखामा खातासूचीको प्रयोग ५. सरकारी लेखा फारामहरूको निर्धारण र प्रयोग ६. सरकारी लेखाका क्षेत्रहरू (राजस्व लेखा, खर्च लेखा, जिन्सी लेखा र कोष लेखा (धरौटी र कार्य सञ्चालन कोष अर्थात् विविध लेखा ७. एकल खाता कोष	७	२
९	राजस्व लेखा (Revenue Accounting)	१. राजस्व लेखाको परिचय र प्रयोग २. राजस्व लेखाका सङ्केतहरू ३. राजस्व लेखामा प्रयोग हुने फारामहरू (मुख्य फारामहरू र गोश्वारा भौचरसहित) ४. राजस्व लेखाको बैङ्किङ व्यवस्थापन ५. राजस्व लेखाको प्रतिवेदन व्यवस्था	३	१
१०.	सरकारी खर्चको लेखा (Expenditure Accounting)	१. खर्च अर्थात् विनियोजन लेखाको परिचय र प्रयोग २. खर्च लेखाका सङ्केतहरू ३. खर्च लेखा र प्रतिवेदनमा प्रयोग हुने फारामहरू ३.१. गोश्वारा भौचर (साधार खर्च, पेशकी, विविध) ३.२. भुक्तानी आदेश ३.३. व्यक्तिगत तथा सहायक खाता ३.४. बैङ्क नगदी किताब ३.५. खर्चको फाँटवारी	१२	६

कक्षा ९				
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्यघण्टा	
			सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
११	जिन्सी लेखा (Store Accounting)	१. जिन्सी लेखाको परिचय र महत्त्व २. जिन्सी लेखामा प्रयोग हुने फारामहरू ३. माग फाराम, खरिद आदेश, दाखिला रिपोर्ट, खर्च हुने जिन्सी खाता र खर्च नहुने जिन्सी खाता ५. जिन्सी खाताको उपयोग	४	२
१२	कोष लेखाङ्कन र धरौटी लेखा (Fund Accounting & Retention Accounts)	१. कोष लेखाङ्कनको परिचय २. सञ्चित कोषको परिचय, आवश्यकता र प्रयोग ३. विभाज्य कोषको परिचय, आवश्यकता र प्रयोग ४. राजस्व बाँडफाँडको परिचय र महत्त्व ५. नेपालमा प्रयोगमा रहेका कोष लेखाङ्कनका क्षेत्रहरू (धरौटी लेखा र कार्यसञ्चालन कोष अर्थात् विविध लेखा) ६. कोष लेखाङ्कन विधि र प्रयोग हुने फारामहरू ७. धरौटी लेखा विधि र धरौटी लेखामा प्रयोग हुने फारामहरू ८. व्यक्तिगत धरौटी खाता, गोश्वारा धरौटी खाता, धरौटीको प्रतिवेदन	८	३
१३	आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षण (Internal Contral and Auditing)	१. आन्तरिक नियन्त्रणको परिचय र उपयोग २. लेखापरीक्षणको अर्थ, महत्त्व र प्रकार ३. आन्तरिक लेखापरीक्षण ४. अन्तिम लेखापरीक्षण ५. आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षणको फरक	४	३
१४.	नेपालको सरकारी लेखा प्रणालीमा संलग्न विभिन्न निकायहरू (Institutions related accounting)	१. अर्थ मन्त्रालय, (प्रदेश र स्थानीयको समेत) २. महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय (प्रदेश र स्थानीयको समेत) ३. महालेखा परीक्षकको कार्यालय ४. सरकारी लेखामा संलग्न अन्य निकायहरू	४	२
१५.	कार्यालय सञ्चालन र लेखामा सूचना प्रविधिको प्रयोग (Use of Information Technology in Office Operation and Accounting)	१. कार्यालय सञ्चालनमा कम्प्युटर प्रविधिको उपयोग २. कार्यालय सञ्चालनमा प्रयोग हुने अफिस प्याकेज (MS Word, Excel, PowerPoint) ३. म्बतबदबकभ को परिचय र प्रयोग ४. व्यावसायिक लेखामा सूचना प्रविधिको प्रयोग (केही प्रणालीहरूको नाम र परिचय) ५. सरकारी लेखामा सूचना प्रविधिको प्रयोग (TSA, RMIS, CGAS, SuTRA, CGAS) ६. सूचना प्रविधि प्रयोगका फाइदा र बेफाइदा	५	२
		जम्मा कार्यघण्टा	९६	३२
		कुल कार्यघण्टा	१२८	

५. सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल दिइएका प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेशअनुरूपका स्थानीय कार्यकलापसमेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्यघण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्यघण्टा
१. कार्यालय र कर्मचारी	१. विद्यालय रहेको समुदायको कार्यालयहरूको अध्ययन २. कार्यालयका कर्मचारीहरू जिम्मेवारीसहितको भूमिका निर्वाह गर्न	२	कार्यालय व्यवस्थापन र कार्यालय कार्यविधि	१. विषय छनोट गरी टिप्पणी लेख्न लगाउने २. विद्यालय रहेको स्थानीय तहले सञ्चालन गर्ने कुनै कार्यको अवलोकन र प्रतिवेदन गर्ने ३. कक्षाकार्य र गृहकार्य दिने	३
२. कार्यालय सहायक	१. विद्यालयका कार्यालय सहायक कर्मचारीको कामको अध्ययन २. समुदायमा रहेका कुनै सरकारी वा व्यावसायिक कार्यालयका सहायक कर्मचारीको योग्यता र अनुभवको अध्ययन	१	बैङ्क, बिमा तथा वित्तीय संस्थाहरू	१. बैङ्क, सहकारी, वित्तीय संस्था आदिको अवलोकन गरी प्रतिवेदन तयार गर्न २. बैङ्किङ्ग कारोबारमा प्रयोग हुने उपकरणहरूको व्यावहारिक प्रयोगको अभ्यास ३. नजिकको बिमा वा वित्तीय सहकारी संस्थाको कारोबारको अवलोकन र प्रतिवेदन तयारी	२
३. कार्यालय स्रोत तथा साधन	१. समुदायमा रहेको कुनै कार्यालयमा प्रयोग भएका साधनको सूची निर्माण । २. विद्यालयमा रहेका कार्यालय साधनको सूचीको समूहिकरण र वर्गीकरण ।	२	करको परिचय	१. विद्यालय रहेको स्थानीय तहले लगाएको करहरूको अध्ययन र त्यस्ता करको दर निर्धारणका आधार अध्ययन २. कर राजस्व दाखिला गर्ने भौचर भर्ने विधिको व्यावहारिक अभ्यास	१
४. पत्र व्यवहार	१. विद्यालयले गरेको पत्राचारको अध्ययन र चिठीपत्रमा हुनुपर्ने गुण पहिचान २. विभिन्न प्रकारका चिठीपत्र लेखन, इमेल लेखन र प्रयोग	३	व्यवसायिक लेखा	१. व्यावसायिक लेखामान र सरकारी लेखामानको तुलनात्मक विवरण तयारी	१
५. अभिलेख	१. विद्यालयमा रहेका अभिलेखको पहिचान, अध्ययन र	१	बैङ्क हिसाब	१. बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयारीको अभ्यास	१

व्यवस्थापन	सूचीकरण २. विद्यार्थीको घरमा रहेका महत्त्वपूर्ण अभिलेख संरक्षणको उपाय प्रस्तुतीकरण		मिलान		
६. सञ्चार र सूचना प्रविधि	१. विद्यालयको अभिभावक दिवस कार्यक्रमका लागि सञ्चार व्यवस्थापन २. विद्यालयको नजिक रहेका हुलाक कार्यालयको कार्य अध्ययन	२	लेखात्मक गल्तीहरू	१. अभ्यासमा दिइएका कारोबारका आधारमा गल्ती सच्याउने तरिका अभ्यास	१
७. व्यवसाय	१. समाजमा सञ्चालन रहेका व्यवसायको अध्ययन र किसिम वर्गीकरण २. विद्यार्थीको घरनजिकको सहकारीको अध्ययन	३	अन्तिम खाता	१. काल्पनिक वा वास्तविक कारोबारका आधारमा व्यापार खाता, नाफा नोक्सान खाता र वासलातको तयारी	२
८. सभा र बैठक	१. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक र निर्णयको अध्ययन २. समूह छलफल, अध्ययन, विचार सभा	२	नेपालको सरकारी लेखा प्रणाली	१. विद्यालयको लेखा प्रणालीको अध्ययन गराउने र बुझाइको प्रस्तुति गराउने २. केन्द्रीय र कार्यसञ्चालन स्तरको लेखाको फरक तयार गर्न लगाउने	२
९. लेखाविधि	१. विद्यालय वा नजिकको स्थानीय तहको लेखा सूचनाको अध्ययन	२	राजस्व लेखा	१. राजस्व प्राप्तिको नगदी रसिद तयारी गर्न लगाउने २. अभ्यासमा दिइएका समस्या समाधान गर्न कक्षाकार्य र गृहकार्य गराउने	१
१०. आधारभूत लेखा प्रणाली	१. लेखा प्रणालीसम्बन्धी प्रश्नोत्तर र गृहकार्य	२	सरकारी खर्चको लेखा	१. अभ्यासमा दिइएका समस्या समाधानका लागि कक्षाकार्य र गृहकार्य २. कुनै सरकारी निकायको कारोबारको प्रतिवेदन प्राप्त गरी सो उपर सामूहिक अध्ययन र छलफल ३. विद्यालय वा अन्य सरकारी कार्यालयको वास्तविक आर्थिक कारोबारको आधारमा गोश्वारा भौचर (नमुनामा) तयार ४. विद्यालयको वास्तविक आर्थिक कारोबारको आधारमा बैङ्क नगदी किताब तयार गर्न लगाउने ।	६
११. जर्नल	१. विभिन्न व्यावहारिक अभ्यासको कक्षागत कार्य र गृहकार्य	२	जिन्सी लेखा	१. विद्यालयमा रहेका जिन्सी सामाग्रीको सूची बनाई खर्च हुने र नहुने	३

	२. कुनै व्यवसायका कारोबारको टिपोट र भौचर तयारी			खातामा प्रविष्टि गराउने । २. काल्पनिक कारोबारका आधारमा माग फाराम, खरिद आदेश र दाखिला प्रतिवेदनको नमुना सङ्कलन गरी प्रयोग गर्ने ।	
१२. खाता बही	१. विभिन्न व्यावहारिक अभ्यासको कक्षागत कार्य र गृहकार्य २. विद्यालयको लेखामा प्रयोग भएको खाताको अध्ययन	२	कोष लेखाङ्कन र धरौटी लेखा	१. विद्यालयले प्रयोगशाला उपयोग गर्ने कक्षा १० का विद्यार्थीसँग लिने शुल्क धरौटीमा राख्ने गोश्वारा धरौटी खाता बनाउन लगाउने । २. कुनै निर्माण व्यवसायीले सार्वजनिक निकायसँग गरेको ठेकामा काटिएको धरौटी रकमको काल्पनिक कारोबार तयार गरी व्यक्तिगत धरौटी खाता तयार गर्न लगाउने ।	३
१३. सहायक पुस्तिका	१. विभिन्न व्यावहारिक अभ्यासको कक्षागत कार्य र गृहकार्य २. कुनै व्यावसायीको कारोबारको नगद पुस्तिकाको अध्ययन र प्रतिवेदन तयारी	३	आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षण	१. विद्यालयको आर्थिक कारोबारलाई व्यवस्थित गर्न गरिएका आन्तरिक नियन्त्रणका उपायहरूको पहिचान गर्न लगाउने । २. आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षणको फरक प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	३
१४. सन्तुलन परीक्षण	१. विभिन्न व्यावहारिक अभ्यासको कक्षागत कार्य र गृहकार्य २. अन्तिम लेखाका विभिन्न प्रतिवेदनको तुलनात्मक प्रस्तुति	३	नेपालको सरकारी लेखा प्रणालीमा संलग्न विभिन्न निकायहरू	१. स्थानीय तहको आर्थिक कारोबार गर्ने निकाय वा आर्थिक प्रशासन शाखाको काम पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने । २. नेपालको संविधानमा उल्लेख भएका महालेखा परीक्षकका काम उल्लेख गर्न लगाउने ।	२
१५. सरकारी लेखा प्रणाली	१. सरकारी लेखा र व्यावसायिक लेखाको फरक अध्ययन २. नेपालको सरकारी लेखा प्रणालीको विकासक्रमको प्रस्तुतीकरण	२	कार्यालय सञ्चालन र लेखामा सूचना प्रविधिको प्रयोग	१. आर्थिक कारोबारको अभिलेख राख्न नेपालमा प्रयोग भएका सूचना प्रविधिमा आधारित प्रणालीहरूको अद्यावधिक सूची तयार गर्ने गराउने । २. कार्यालय सञ्चालन र लेखामा सूचना प्रविधि प्रयोगको फाइदा र बेफाइदा शीर्षकमा एक पावर प्वाइन्ट बनाइ प्रस्तुति गर्न लगाउने । कम्प्युटर उपलब्ध नभएको विद्यालयले चार्ट पेपरमा बनाई प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने ।	२
	जम्मा	३२		जम्मा	३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

प्रत्येक पाठको अध्यापन गर्दा विद्यार्थीहरूको पूर्व अनुभवसँगै सम्बद्ध गराएर सुरुआत गर्नुपर्छ । आफूले भोगेका र दैनिक जीवनसँगका क्रियाकलापलाई उदाहरण राखी यस विषयको अध्यापन गराएमा प्रभावकारी हुन्छ । पाठ प्रस्तुतीकरणको प्रारम्भमा सामान्यतया छलफल विधिको प्रयोग गर्नुपर्छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा अवलोकन, प्रदर्शन र प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ । विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीलाई नै उदाहरण वा समाधान खोज्न लगाउनुपर्छ । विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता, सामाजिक परिवेशलाई विचार गरेर कक्षाको वातावरणअनुसार सिर्जनात्मक पक्षमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । सिकाइलाई बोधको स्तरमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त सिकाइ अवसर दिई सिर्जनात्मक पक्षमा प्रयोग गर्नका लागि स्थानान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ ।

निर्दिष्ट उद्देश्य प्राप्तिका लागि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने केही विधिको यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन । सबै परिस्थितिमा यी विधिले मात्र पूर्णता नपाउन सक्छन् । त्यसैले विषय शिक्षकलाई कक्षाकोठाको वातावरण अनुकूल उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट गर्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले मात्र शिक्षण विधिको उल्लेख गरिएको हो । त्यसैले प्रत्येक शिक्षकले यहाँ उल्लेख गरिएका विधिहरूलाई एउटा आधारका रूपमा लिई विषयवस्तुका प्रकृति र परिस्थिति अनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रियाको छनोट गर्नुपर्छ । यसका लागि निम्नलिखित विधिहरूको अवलम्बन गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(क) व्याख्यान विधि	(ख) प्रदर्शन विधि	(ग) छलफल विधि
(घ) प्रश्नोत्तर विधि	(ङ) प्रयोग विधि	(च) परियोजना विधि
(छ) घटना अध्ययन विधि	(ज) खोज विधि	(झ) समस्या समाधान विधि

७. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कार्यालय सञ्चालन र लेखाको विषयगत मूलभूत उद्देश्यहरू पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका विशिष्ट उद्देश्यहरू र तिनका विषयवस्तुको आधारमा पाठको अध्यापन पश्चात् अपेक्षित शैक्षणिक उद्देश्य हासिल भए नभएको र सकारात्मक परिवर्तन आए नआएको जानकारीका लागि विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ । सामान्यतया कार्यालय सञ्चालन र लेखा विषयको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कनका आधारहरू निम्नानुसार निर्धारण गरिएका छन् :

१. कार्यालय सञ्चालन र लेखा विषयको मूलभूत उद्देश्य पूरा गर्नका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन पढितलाई जोड दिनुपर्छ ।
२. विशिष्ट उद्देश्यहरू अनुरूप विद्यार्थीहरूले विषयवस्तुको ज्ञान, सिप, अभिवृद्धि हासिल गर्न सकेका छन् कि छैनन् भन्ने सम्बन्धमा निरन्तर मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ ।
३. यसरी गरिएको मूल्याङ्कनको आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्नुपर्छ ।
४. विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेका सिकाइ उपलब्धिको बारेमा उनीहरूलाई जानकारी गराइ कमी कमजोरी हटाउनुपर्छ ।
५. सम्बन्धित अभिभावकहरूलाई विद्यार्थीहरूको बारेमा प्रगति विवरणको जानकारी गराई, प्रतिक्रिया प्राप्त गर्नुपर्छ ।
६. विद्यार्थीहरूले सिकेका कुरा व्यावहारिक रूपमा प्रयोग गर्न सक्छन् सक्दैनन्, त्यसको मूल्याङ्कन गर्न शीर्षकअनुसार समुदाय र बजार कार्यालयमा पठाउनुपर्छ । शिक्षकले मूल्याङ्कन गरी सुधार गर्नुपर्छ ।
७. कार्यालय सञ्चालन र लेखा विषयको मूल्याङ्कन गर्दा विद्यार्थीलाई समुदाय वा बजार, पसल पठाएर वित्तीय संस्थासम्बन्धी प्रतिवेदन तयार पार्न आर्थिक कारोबारको जानकारी लिई गोश्वारा भौचर सन्तुलन परीक्षण, नाफा नोक्सान र वासलात तयार पार्न लगाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ ।
८. विद्यालयमा हुने आर्थिक गतिविधि विद्यालयको सङ्गठनात्मक ढाँचा, विद्यालयका विद्यार्थी संलग्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्न लगाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ ।
९. कार्यालयको भ्रमण गराई प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउने कार्यालयको कर्मचारीको गुण, पदहरू अनुसार कार्यालयमा काम गर्ने कर्मचारीको कार्य र कार्यालयको आवश्यकताको सूची बनाउन लगाउनुपर्छ ।
१०. प्रत्येक शीर्षकमा प्रत्यक्ष रूपमा अवलोकन गराई शिक्षण कार्य सञ्चालन गरेमा प्रभावकारी हुन्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा परियोजना कार्य, गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई प्रयोगात्मक ज्ञान र सिप हासिल गराउन निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीले सिके नसिकेको पत्ता लगाइ नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुन सिकाइने वा सुधारात्मक सिकाइका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ । कक्षा ९ र १० को कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा विषयको सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरू प्रयोग गर्न सकिने छ र सिकाइ अवस्था यकिन गरी आवश्यकताअनुसार सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा स्तर निर्धारण गर्ने निर्णय लिइन्छ भने त्यस्तो मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन आवधिक रूपमा गर्ने गरिन्छ । यसका लागि प्रयोगात्मक तथा आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत र अन्तिम परीक्षाका लागि ७५ प्रतिशतको भार छुट्टयाएको छ । यस पाठ्यक्रमको अनुसूचीका रूपमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया, अङ्क विभाजन, तथा अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका प्रकाशन गरिने छ । कक्षा ९ को सम्बन्धमा सम्बन्धित विद्यालयले र कक्षा १० को सम्बन्धमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले सोहिअनुसार परीक्षा सञ्चालन र स्तर वा ग्रेड निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्छ । यस विषयमा कक्षा ९ र १० मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नानुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ ।

क्र. स.	मूल्याङ्कन आधार	भार	कैफियत
१	उपस्थिति र कक्षा सहभागिता	३	
२	प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य र इन्टर्नसिपलगायत	१६	
३.	त्रैमासिक परीक्षा	६	
	जम्मा	२५	

(आ) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ९ र १० प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ९ र १० प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

११. लेखा परीक्षण

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम लेखा परीक्षण

कक्षा ९ र १०

पाठ्यघण्टा: ४

विषय कोड: Aud. 211 (कक्षा ९)

Aud. 212 (कक्षा १०)

बार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

जुनसुकै पेसा, व्यवसाय वा क्रियाकलापहरू आर्थिक कारोबारसँग सम्बन्धित हुन्छन् । आर्थिक संसाधनको बहुउपयोगिता र सीमितताका बिचमा सन्तुलन कायम हुने गरी आर्थिक गतिविधिको विश्वसनीय रूपमा सञ्चालन गरिनु पर्ने मान्यता स्थापित भएको छ । आर्थिक कारोबारको विश्वसनीयता, जिम्मेवारी र जवाफदेहीताको सुनिश्चितता गराउने कार्य लेखापरीक्षणले गर्दछ । कुनै पनि निकाय, संस्था वा व्यवसायको कारोबारको आधिकारिकता लेखापरीक्षण पश्चात् मात्र पुष्टि हुन्छ । यस्तो महत्त्वपूर्ण विधाको रूपमा स्थापित विषयलाई विद्यालय तहबाटै पठन पाठन गर्न गराउनु आवश्यक भएकाले कक्षा ९ र १० मा ऐच्छिक विषयका रूपमा रहने गरी लेखापरीक्षण विषयको यो पाठ्यक्रमको अद्यावधिक गरिएको हो ।

यस विषयको अध्ययन गर्ने जनशक्तिले आफू वा आफू संलग्न कारोबारको लेखापरीक्षण गर्न गराउन आधारभूत स्तरको सिप प्राप्त गर्न र लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा नै आफूलाई संलग्न गराउनसमेत सक्ने छन् । व्यवसायको आर्थिक कारोबारहरूको अभिलेख राख्ने, लेखाइकन गर्ने र लेखापरीक्षण गर्ने सम्बन्धी सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक अध्यापन र अध्ययनबाट लेखापरीक्षण विषयको ज्ञान विद्यार्थीलाई प्रदान गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ । यसको अध्यापनको लागि पाठ्यक्रमका विषयवस्तु तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप छनोट गर्दा विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ र व्यवहारिक अभ्यास तथा अन्तरक्रियात्मक ज्ञान आदानप्रदानका अभ्यासहरूको अवलम्बन गर्नु पर्दछ ।

कक्षा ९ र १० को लेखापरीक्षण विषयको यस पाठ्यक्रममा लेखापरीक्षणको अवधारणा, विकासक्रम, यसका सैद्धान्तिक, कानुनी तथा व्यवहारिक आधारहरूको आधारभूत स्तरको जानकारी समेटिएको छ । यसका अलावा लेखापरीक्षण गर्ने निकाय वा व्यक्तिले के कस्ता मापदण्ड वा आधार पालना गर्नुपर्दछ भन्ने कुराहरू र लेखापरीक्षण गर्ने क्रममा अध्ययन तथा परीक्षण गरिने लेखा राख्ने विधि, लेखापरीक्षण योजनाको निर्माण र लेखापरीक्षण विधि लगायतका विषयहरू समावेश गरिएको छ । दुबै कक्षामा लेखापरीक्षणसँग अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई क्रमबद्ध रूपमा समेटि यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । यो विषयमा ७५ प्रतिशत सैद्धान्तिक र २५ प्रतिशत प्रयोगात्मक क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

माध्यमिक तहमा लेखापरीक्षणको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूले आफूलाई भविष्यमा लेखापरीक्षण विधामा संलग्न गराउन आवश्यक आधारभूत सिप हासिल गर्ने गरी निम्नानुसारका सक्षमता हासिल गर्ने छन् :

- (क) लेखाविधिको आधारभूत सिद्धान्तको ज्ञान र प्रयोग
- (ख) लेखा प्रणालीको परिचय र व्यवसायिक सङ्गठनको प्रारम्भिक र पूर्ण अभिलेख राख्ने तरिकाको बोध र अभ्यास
- (ग) सन्तुलन परीक्षणको तयारी र अभ्यास
- (घ) सरकारी लेखापरीक्षणको परिचय, तरिका बताउन र आवश्यकता अनुसार प्रयोगात्मक सिप हासिल
- (ङ) लेखापरीक्षणका सिद्धान्तको व्यावहारिक प्रयोग
- (च) लेखापरीक्षकको काम, कर्तव्य, अधिकार, गुण र आवश्यक योग्यतासँग परिचित भई कर्तव्य र उत्तरदायित्व पालना
- (छ) लेखापरीक्षण सम्बन्धि संस्थाहरूको ज्ञान तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र रायको परिचय र अभ्यास
- (ज) नेपालमा लेखापरीक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोगको अवस्था र महत्त्वको बोध

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

यस पाठ्यक्रमको अध्ययन पश्चात् कक्षा ९ र कक्षा १० का विद्यार्थीहरूले देहायअनुसारको सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्ने छन् :

कक्षा ९ को सिकाइ उपलब्धि

एकाइ १ : लेखाविधि

१. लेखाविधिको परिचय, आवश्यकता र सिद्धान्त बताउन
२. लेखा अभिलेखन, लेखापालन र लेखा व्यवसायको भिन्नता छुट्याउन
३. लेखासँग सम्बन्धित शब्दावलीहरूको अर्थ बताउन

एकाइ २ : लेखाप्रणाली र समीकरण

१. लेखाप्रणालीको परिचय दिन
२. एकोहोरो र दोहोरो लेखाप्रणालीको परिचय दिन, विशेषता बताउन र भिन्नता छुट्याउन
३. लेखा समीकरण विधिको बोध र अभ्यास

एकाइ ३ : गोश्वारा अभिलेख र खाता

१. गोश्वारा अभिलेखको परिचय दिन र उद्देश्य बताउन
२. डेबिट र क्रेडिट गर्ने नियमहरू बताउन
३. प्रारम्भिक अभिलेख गोश्वारा भौचर तयार गर्न
४. खातामा कारोबारहरू चढाउन र खाता तयार गर्न

एकाइ ४ : सहायक पुस्तिका र नगद पुस्तिका

१. सहायक पुस्तिका र नगद पुस्तिकाको परिचय दिन र प्रकार तथा नियम बताउन
२. खातामा प्रविष्टिसम्बन्धी ज्ञान र प्रयोग
३. नगद मौज्जात र बैङ्क मौज्जातको परिचय दिन

एकाइ ५ : सन्तुलन परीक्षण

१. सन्तुलन परीक्षणको परिचय दिन, उद्देश्य बताउन र तयारीको अभ्यास गर्न
२. सन्तुलन परीक्षणबाट पत्ता लगाउन सकिने र नसकिने गल्तीको जानकारी प्राप्त गर्न
३. गल्ती सुधार गर्ने तरिका र समायोजन तथा बन्दीको अभ्यास

एकाइ ६ : लेखापरीक्षणको परिचय

१. लेखापरीक्षणको परिचय, आवश्यकता र महत्त्व बताउन
२. लेखापरीक्षणको क्षेत्र र सीमा उल्लेख गर्न
३. लेखा र लेखापरीक्षणको अन्तरसम्बन्ध बताउन

एकाइ ७ : लेखापरीक्षक

१. लेखापरीक्षकको योग्यता र गुण बताउन
२. लेखापरीक्षकको अधिकार र दायित्व, पेसागत आचरण र स्वतन्त्रता बताउन
३. दर्तावाला लेखापरीक्षक र चार्टर्ड एकाउन्टेन्टको परिचय दिन

एकाइ ८ : लेखापरीक्षणका सिद्धान्त र प्रकार

१. लेखापरीक्षणका सिद्धान्तहरूको उल्लेख र वर्णन गर्न
२. लेखापरीक्षणका विभिन्न प्रकार बताउन र आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षण बिचको भिन्नता छुट्याउन

कक्षा १० को सिकाइ उपलब्धि

एकाइ १ : व्यावसायिक खाता

१. व्यापार खाता र नाफा नोक्सान खाता र वासलातको परिचय दिन र महत्त्व बताउन
२. व्यापार खाता, नाफा नोक्सान खाता र वासलात तयार गर्ने तरिका बताउन र अभ्यास गर्न

एकाइ २ : व्यावसायिक लेखापरीक्षण

१. व्यावसायिक लेखा परीक्षणको परिचय दिन र आवश्यकता बताउन
२. व्यावसायिक लेखापरीक्षणका तरिकाहरू वर्णन गर्न

एकाइ ३ : सरकारी लेखाप्रणाली

१. सरकारी लेखाप्रणालीको परिचय दिन, उद्देश्य र विशेषता बताउन
२. व्यावसायिक र सरकारी लेखाप्रणालीको भिन्नता छुट्याउन
३. नेपालको केन्द्रीय र कार्यालय सञ्चालन स्तरको लेखाको परिचय दिन र विशेषता बताउन
४. गोश्वारा भौचर तयार गर्न र प्रयोग गर्न
५. बैङ्क नगदी किताब र सानो नगदी कोष तयार गर्न र प्रयोग गर्न
६. बजेट हिसाब, मास्केवारी, खर्चको फाँटवारी, राजस्व र धरौटी फारमको परिचय दिन

एकाइ ४ : सरकारी लेखापरीक्षण

१. सरकारी लेखापरीक्षणको परिचय, आवश्यकता, महत्त्व र उपयोग बताउन
२. विभिन्न विवरण, खाता, किताबको परीक्षण प्रक्रिया वर्णन गर्न

एकाइ ५ : भौचर परीक्षण

१. भौचर परीक्षणको तरिका बताउन
२. नगद, गोश्वारा, बिक्री खाताहरू परीक्षण गर्न र तथ्यको टिपोट गर्न

एकाइ ६ : लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र राय

१. लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको परिचय दिन र उद्देश्य र आवश्यक तत्वहरू बताउन
२. लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्ने तरिका वर्णन गर्न
३. लेखापरीक्षकको रायको परिचय दिन, यसका प्रकार र समावेश हुने विषय उल्लेख गर्न
४. लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र रायबिच फरक छुट्याउन

एकाइ ७ : लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित संस्थाहरू

१. महालेखा परीक्षकको परिचय दिन र उद्देश्य बताउन
२. महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयको परिचय दिन र उद्देश्य बताउन

३. कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको परिचय दिन र उद्देश्य बताउन

४. नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट संस्थाको परिचय दिन र उद्देश्य बताउन

एकाइ ८ : लेखापरीक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोग

१. लेखापरीक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोगको आवश्यकता र औचित्य साथै फाइदा र बेफाइदा बताउन

२. नेपालमा लेखापरीक्षणमा सूचना प्रणाली प्रयोगको अवस्था बताउन

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

क्र.स.	विषयक्षेत्र	कक्षा ९		विषयक्षेत्र	कक्षा १०	
		विषयवस्तु	कार्य घण्टा		विषयवस्तु	कार्य घण्टा
१.	१. लेखाविधि	१.१ लेखाविधिको परिचय र आवश्यकता १.२ लेखाविधिका सिद्धान्त १.३ लेखा अभिलेखन, लेखापालन र लेखा व्यवसाय १.४ लेखाविधिसँग सम्बन्धित शब्दावलीहरू	८	१. व्यावसायिक अन्तिम खाता	१.१ अन्तिम खाताको परिचय १.२ व्यापार खाता तथा नाफा नोक्सान खाता १.२.१ परिचय १.२.२ तयार गर्ने तरिका र अभ्यास १.२.३ महत्त्व १.३ वासलात १.३.१ परिचय १.३.२ तयार गर्ने तरिका र अभ्यास १.३.३ महत्त्व	२०
२.	२. लेखाप्रणाली र समीकरण	२.१. लेखा प्रणालीको परिचय २.२. एकोहोरो र दोहोरो लेखा प्रणाली २.३. एकोहोरो र दोहोरो लेखा प्रणालीका विशेषता र भिन्नता २.४ लेखा समीकरणको परिचय, विधि र अभ्यास	१०	२. व्यवसायिक लेखा परीक्षण	२.१ परिचय २.२ आवश्यकता २.३ प्रकार २.३.१ आन्तरिक र बाह्य लेखापरीक्षण २.४ व्यावसायिक लेखापरीक्षणका तरिकाहरू	६
३.	३. गोश्वारा अभिलेख र खाता	३.१ गोश्वारा अभिलेखको परिचय ३.२ उद्देश्य ३.३ डेबिट र क्रेडिट गर्ने नियमहरू ३.४ गोश्वारा अभिलेखको अभ्यास ३.५ खाताको परिचय र प्रकार ३.६ खातामा अभिलेख चढाउने तरिका र अभ्यास	१८	३. सरकारी लेखाप्रणाली	३.१. परिचय ३.२. उद्देश्य ३.३. विशेषता ३.४. व्यावसायिक र सरकारी लेखामा फरक ३.५. केन्द्रीय र कार्य सञ्चालन स्तरको लेखा ३.५.१ परिचय ३.५.२ विशेषता ३.६. सार्वजनिक क्षेत्र लेखामा ३.७. गोश्वारा भौचर ३.७.१ परिचय र अभ्यास ३.८. बैङ्क नगदी किताब	३५

					<p>३.८.१ परिचय र अभ्यास</p> <p>३.९ सानो नगदी कोष</p> <p>३.९.१ परिचय र अभ्यास</p> <p>३.१० बजेट हिसाब</p> <p>३.१०.१ परिचय र अभ्यास</p> <p>३.११ मास्केवारी</p> <p>३.११.१ परिचय र अभ्यास</p> <p>३.१२ राजस्व र धरौटी फारम</p> <p>३.१२.१ परिचय र अभ्यास</p>	
४.	४. सहायक पुस्तिका र नगदी पुस्तिका	<p>४. सहायक पुस्तिका र नगदी पुस्तिका</p> <p>४.१ सहायक पुस्तिकाको परिचय र प्रकार</p> <p>४.२ सहायक पुस्तिकाका नियम र अभ्यास</p> <p>४.३ खातामा प्रविष्टि</p> <p>४.४ नगद पुस्तिकाको परिचय र प्रकार</p> <p>४.५ साधारण नगद पुस्तिकाको अभ्यास</p> <p>४.६ नगद मौज्जात र बैङ्क मौज्जात</p>	२०	४.सरकारी लेखापरीक्षण	<p>४.१. परिचय</p> <p>४.२ आवश्यकता, महत्त्व र उपयोग</p> <p>४.३ लेखापरीक्षणको प्रक्रिया</p> <p>४.३.१ वित्तीय विवरणहरूको परीक्षण</p> <p>४.३.२ खर्चको फाँटवारीको परीक्षण</p> <p>४.३.३ नगद मौज्जात, बैङ्क मौज्जात परीक्षण</p> <p>४.३.४ खाता किताबहरूको परीक्षण</p> <p>(क) बैक नगदी किताब</p> <p>(ख) पेशकी खाता</p> <p>(ग) जिन्सी खाता</p> <p>(घ) सहायक खाता</p>	१२
५.	५. सन्तुलन परीक्षण	<p>५.१ परिचय</p> <p>५.२ उद्देश्य</p> <p>५.३ सन्तुलन परीक्षण तयार गर्ने तरिका र अभ्यास</p> <p>५.४ सन्तुलन परीक्षणबाट पत्ता लगाउन सकिने र नसकिने गल्तीहरू</p> <p>५.५ गल्ती सुधारने तरिका</p> <p>५.६ समायोजन र बन्दी</p>	१२	५. भौचर परीक्षण	<p>५.१ भौचर परीक्षणको परिचय र महत्त्व</p> <p>५.२ भौचर परीक्षण गर्ने तरिका</p> <p>५.३ नगद, गोश्वारा अभिलेख बिक्रीखाताहरू र व्यापारिक कारोबारहरूको परीक्षण</p> <p>५.४ भौचर परीक्षणबाट प्राप्त तथ्यको टिपोट</p>	६

६.	६.लेखापरीक्षण को परिचय	६.१ अवधारणा ६.२ उद्देश्य ६.३ आवश्यकता ६.४ क्षेत्र र सीमा ६.५ महत्त्व ६.६ लेखापरीक्षणका आधारहरू ६.७ लेखा र लेखापरीक्षणको अन्तर्सम्बन्ध ६.८ लेखापरीक्षका प्रकार ६.८.१ आन्तरिक तथा अन्तिम ६.८.२ व्यावसायिक र सरकारी	८	६. लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र राय	६.१ लेखापरीक्षण प्रतिवेदन ६.१.१ परिचय ६.१.२ उद्देश्य ६.२ लेखापरीक्षण प्रतिवेदनका आवश्यक तत्त्वहरू ६.३ लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तयार गर्ने तरिका ६.४ लेखापरीक्षकको राय ६.४.१ परिचय ६.४.२ लेखापरीक्षकको रायको प्रकार ६.४.३ लेखापरीक्षकको रायपत्रमा समावेश हुने विषय ६.५ लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र रायबिचको फरक	६
७.	७. लेखापरीक्षक	७.१ परिचय ७.२ योग्यता ७.३ लेखापरीक्षकमा हुनुपर्ने गुणहरू ७.४ लेखापरीक्षकको अधिकार र दायित्व ७.५ पेसागत आचरण ७.६ लेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता ७.७ दर्तावाला लेखापरीक्षक र चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट	१०	७. लेखापरीक्षणसम्बन्धी सङ्गठनहरू	७.१ महालेखा परीक्षकको कार्यालय ७.१.१ परिचय ७.१.२ उद्देश्य ७.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय ७.२.१ परिचय ७.२.२ उद्देश्य ७.३ कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय ७.३.१ परिचय ७.३.२ उद्देश्य ७.४ नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट संस्था ७.४.१ परिचय ७.४.२ उद्देश्य	६
८.	८. लेखा परीक्षणका सिद्धान्त र प्रकार	८.१ लेखापरीक्षका सिद्धान्तहरू ८.१.१ स्वतन्त्रता र इमान्दारीको सिद्धान्त ८.१.२ पेसागत सक्षमताको सिद्धान्त ८.१.३ विश्वसनीयताको सिद्धान्त ८.१.४ कानुनी मान्यताको सिद्धान्त ८.१.५ तात्त्विकताको सिद्धान्त ८.१.६ उचित प्रस्तुतीकरणको सिद्धान्त ८.१.७ पेसागत चतुःपङ्क्तिको सिद्धान्त ८.१.८ लेखापरीक्षण सावधानीको सिद्धान्त	१०	८. लेखापरीक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोग	८.१ लेखापरीक्षणमा सूचना प्रविधिको आवश्यकता र औचित्य ८.२ लेखापरीक्षणमा प्रविधिको प्रयोग फाइदा र बेफाइदा ८.३ नेपालमा लेखापरीक्षणमा प्रयोग भएका सूचना प्रणालीको परिचय	५

	८.१.९ निष्ठा र नैतिकताको सिद्धान्त ८.२ लेखापरीक्षका प्रकारहरू ८.२.१ आन्तरिक लेखापरीक्षण ८.२.२ अन्तिम लेखापरीक्षण ८.२.३ वित्तीय लेखापरीक्षण ८.२.४ कार्यमूलक लेखापरीक्षण ८.२.५ व्यवस्थापन लेखापरीक्षण ८.२.६ नियम पालना लेखापरीक्षण ८.२.७ सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण ८.२.८ कर लेखापरीक्षण				
	जम्मा	९६			९६

५. प्रयोगात्मक क्रियाकलाप

(क) कक्षा ९

कक्षा ९ का विद्यार्थीले गर्न सक्ने केही सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यका केही उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ । यी कार्यहरू उदाहरणका रूपमा मात्र प्रस्तुत गरिएकोले यसलाई आधारका रूपमा मात्र लिई परिस्थितिअनुसार सान्दीभिक र वैकल्पिक कार्य गराउन सकिने छ ।

क्र.स.	विषय क्षेत्र	नमुना कार्यकलाप	कार्यघण्टा
१	लेखाविधि		
२	लेखाप्रणाली र समीकरण	आफ्नो घर वरपर रहेका कुनै व्यावसायिक संस्थाहरूमा भएका कुनै १० ओटा कारोबारको टिपोट गरी ती कारोबारहरूले उक्त संस्थाको सम्पत्ति, पुँजी तथा दायित्वमा पारेको प्रभाव लेखा समीकरणमा देखाइ कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	८
३	गोश्वारा अभिलेख र खाता	आफ्नो विद्यालयको लेखा शाखाबाट बिल, भरपाई तथा भुक्तानी रसिदका केही प्रतिलिपीहरू सङ्कलन गरी तिनीहरूको अभिलेखन ९भौचर तथा बहीखाता० तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	८
४	सहायक पुस्तिका र नगदी पुस्तिका	आफ्नो व्यवसाय वा घरपरिवारको विगत १ महिनाको नगद आम्दानी र नगद खर्चको अभिलेख अध्ययन गरी नगदी पुस्तिका तयार गर्नुहोस् ।	८
५	सन्तुलन परीक्षण	विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहलाई १० ओटा नमुना कारोबारहरू उपलब्ध गराइ ती कारोबारहरूको प्रयोग गरी जर्नल, खाता बही र सन्तुलन परीक्षण तयार गर्न र कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् । साथै आआफ्नो समूहले तयार गरेको सन्तुलन परीक्षण भिडाइ गल्ती भएमा सोसमेत पत्ता लगाएर सुधार गर्न लगाउनुहोस् ।	८
६	लेखापरीक्षणको परिचय		
७	लेखापरीक्षक		
८	लेखापरीक्षणका सिद्धान्त र प्रकार		
	जम्मा		३२

(ख) कक्षा १०

कक्षा १० का विद्यार्थीले गर्न सक्ने केही सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यका केही उदाहरणहरू प्रस्तुत गरीएको छ । यी कार्यहरू उदाहरणका रूपमा मात्र प्रस्तुत गरिएकोले यसलाई आधारका रूपमा मात्र लिई परिस्थितिअनुसार सान्दर्भिक र वैकल्पिक कार्य गराउन सकिने छ ।

एकाइ	विषय क्षेत्र	नमुना कार्यकलाप	कार्यघण्टा
१	व्यावसायिक खाता	कुनै व्यावसायिक संस्थाको पछिल्लो २ वर्षको खर्च तथा आमदानी, नाफा तथा नोक्सान, सम्पत्ति, पुँजी तथा दायित्वको तुलनात्मक अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउनुहोस् ।	६
२	व्यावसायिक लेखापरीक्षण		
३	सरकारी लेखाप्रणाली	विद्यार्थीलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी शिक्षकले सरकारी कार्यालयमा हुने प्रकृतिका नमुना कारोबारहरू उपलब्ध गराई गोश्वारा भौचर, बैङ्क नगदी किताब, बजेट हिसाब र मास्केवारी तयार गर्न लगाउने र शिक्षकले निरीक्षण गरी पृष्ठपोषण दिनुहोस् ।	१२
४	सरकारी लेखापरीक्षण	एकाइ ३ अन्तर्गत तयार गरेका विभिन्न खाता हिसाबहरू समूहहरूबिच साटफेर गरी एक समूहले तयार गरेको खाताबही अड्को समूहबाट परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।	८
५	भौचर परीक्षण	विभिन्न कारोबार देखाउने बिलहरू सङ्कलन गर्न र कारोबारहरू भौचरमा प्रविष्ट गर्न लगाउनुहोस् र एक विद्यार्थीको प्रविष्टिलाई अन्य विद्यार्थीबाट परीक्षण गराउनुहोस् ।	५
६	लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र राय		
७	लेखापरीक्षणसम्बन्धी संस्थाहरू		
८	लेखापरीक्षमा सूचना प्रणालीको प्रयोग	नेपालको सन्दर्भका लेखापरीक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका बारेमा विभिन्न पत्रपत्रिका, किताब, जर्नल आदिबाट जानकारी सङ्कलन गरी एउटा लेख तयार गर्नुहोस् ।	३
	जम्मा		३२

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

प्रत्येक पाठको अध्यापन गर्दा विद्यार्थीको अनुभवलाई ध्यान दिएर शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई अगाडि बढाउनुपर्छ । शिक्षण सिकाइलाई सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र आवश्यकतालाई तथा बहुबौद्धिकता र फरक सिकाइ क्षमतालाई समेत ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ ।

लेखापरीक्षण विषयको पाठ्यक्रम लेखाविधि र लेखापरीक्षण दुवै पक्षलाई समेटेर तयार पारिएको छ । यस विषयको पाठ्यक्रमले सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक पक्षहरूलाई समेटेको छ । यस विषयको ज्ञान दिनका लागि शिक्षकले कक्षामा विद्यार्थीहरूलाई सिद्धान्तको ज्ञान दिनका साथै स्रोत साधन र अनुकूल वातावरण भएसम्म वरपर रहेका व्यवसाय, व्यावसायिक सङ्गठन, सरकारी एवम् अन्य कार्यालयको भ्रमण तथा अवलोकन गरी लेखा राख्ने तरिका र लेखापरीक्षणको प्रक्रियालाई व्यावहारिक एवम् प्रयोगात्मक तरिकाले शिक्षण गर्न सकिने छ । सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामुहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन दिँदै उनीहरूको विषयप्रतिको रुचि एवम् ध्यानाकर्षण गर्नुपर्ने छ ।

यस विषयको शिक्षणका लागि स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, फरक सिकाइ क्षमता, सामाजिक तथा मनोवैज्ञानिक पृष्ठभूमि, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदिलाई ध्यान दिनुपर्छ । यस विषयमा व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रयोग, अवलोकन, सोधखोज आदि जस्ता विधिलाई परिस्थिति अनुकूल हुने गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । सबै परिस्थितिमा यी विधिले पूर्णता नपाउन सक्छन् । यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिहरूलाई शिक्षकले आधारको रूपमा मात्र लिई परिस्थिति अनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्नुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थी मूल्याङ्कन सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै रूपमा हुने छ । यसमा सैद्धान्तिक अन्तर्गत ७५ प्रतिशत र प्रयोगात्मक अन्तर्गत २५ प्रतिशत अङ्कभार कायम गरिएको छ । मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिलाई प्रयोग गर्नुपर्ने छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा परियोजना कार्य, गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराएर प्रयोगात्मक ज्ञान र सिप हासिल गराउन निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुन सिकाइने वा सुधारात्मक सिकाइका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ । कक्षा ९ र १० को लेखापरीक्षण विषयको सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरू प्रयोग गर्न सकिने छ र सिकाइ अवस्था यकिन गरी आवश्यकताअनुसार सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा स्तर निर्धारण गर्ने निर्णय लिइन्छ भने त्यस्तो मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन आवधिक रूपमा गर्ने गरिन्छ । यसका लागि प्रयोगात्मक तथा आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत र अन्तिम परीक्षाका लागि ७५ प्रतिशतको भार छुट्याइएको छ । यस पाठ्यक्रमको अनुसूचीका रूपमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया, अङ्क विभाजन तथा अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका प्रकाशन गरिने छ । कक्षा ९ को सम्बन्धमा सम्बन्धित विद्यालयले र कक्षा १० को सम्बन्धमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले सोहिअनुसार परीक्षा सञ्चालन र स्तर वा ग्रेड निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यावहार परिवर्तको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्छ । यस विषयमा कक्षा ९ र १० मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भार अन्तर्गत निम्नानुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ ।

क्र. स.	मूल्याङ्कन आधार	भार	कैफियत
१.	उपस्थिति र कक्षा सहभागिता	३	
२.	प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य र इन्टर्नसिपलगायत	१६	
३.	त्रैमासिक परीक्षा	६	
	जम्मा	२५	

(आ) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ९ र १० प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ९ र १० प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

१२. बागवानी

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम
बागवानी

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Her. 235 (कक्षा ९)

Her. 236 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

फल, फलफूल तथा फूलहरूको खेती गर्ने प्रविधिसम्बन्धी खेती गर्ने विज्ञान वा कलालाई बागवानी भनिन्छ । बागवानी विज्ञान एउटा प्रमुख विषय हो । यसअन्तर्गत विभिन्न फलफूल, तरकारी, फूल तथा आलङ्कारिक बोटबिरुवाहरूका उत्पादन, उपयोग र उपभोगबारे ज्ञान दिनुका साथै सो बिरुवाको अध्ययन, अनुसन्धान तथा विकास कार्यको जानकारीसमेत प्राप्त हुन्छ । हामी हाम्रो दैनिक जीवनमा आवश्यक पर्ने ताजा फलफूल, तरकारी, फूलहरू, मसलाहरू, औषधी एवम् औद्योगिक बालीहरू तथा अचार, जुस आदि उपयोग गर्छौं । यी सबै बागवानीभित्र नै पर्छन् । यिनीहरूले मानव समुदायलाई जीवन निर्वाह र समृद्धि बनाउने कार्य गरेको पाइन्छ । देशको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन उच्चमशील, स्वावलम्बी र सिर्जनशील जनशक्ति तयार गर्ने लक्ष्य पाठ्यक्रमले राखेको छ । यस पाठ्यक्रममा बागवानी क्षेत्रमा आधारभूत ज्ञान र सिप दिने उद्देश्य राखिएको छ । नेपाल जस्तो विविधतायुक्त मुलुकमा विश्वभरबाट आएका पाहुनालाई अर्गानिक वस्तु उपभोग गराउने प्रचुर सम्भावना रहेकाले बागवानी विषय माध्यमिक तहमा विकास गर्नु आजको टड्कारो आवश्यकता हो ।

यस पाठ्यक्रममा बागवानीको परिचय, बागवानीका शाखा, घर बगैँचाको परिचय, स्थापना र व्यवस्थापन, फलफूल बालीको खेती प्रविधि, बोटको वृद्धि र विकास, फल टिपाइ र उत्पादनपश्चात्को व्यवस्थापन, करेसाबारी व्यवस्थापन, तरकारी नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन, बेमौसमी तरकारी खेती प्रविधि र प्राङ्गारिक तरकारी खेती प्रविधि जस्ता विषयमा जोड दिएकाले अध्ययन अध्यापनमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मक पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटि परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटि त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि एवम् अगिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटि सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यसमा विद्यार्थीको निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमताहरू

माध्यमिक तहको बागवानी विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्य गर्न सक्षम हुने छन् :

१. बागवानीको अर्थ र महत्त्व बोध तथा प्रस्तुति
२. व्यावसायिक बागवानीका सम्भावनाहरूको खोजी, वर्गीकरण तथा विश्लेषण
३. बागवानीको शाखागत वर्गीकरण र करेसाबारी व्यवस्थापन
४. बागवानीलाई प्रभावित गर्ने प्रमुख जलवायु तत्त्वको विश्लेषण
५. नर्सरी स्थापना प्रविधिको बोध र नर्सरी व्यवस्थापन अभ्यास
६. बालीको उत्पादन प्रविधिको पहिचान र प्रयोग
७. बगैँचा स्थापना प्रभावी तत्त्वहरूको बोध र तिनको विश्लेषण
८. बेमौसमी तथा प्राङ्गारिक खेती प्रविधिको उपयोग
९. फलफूल बाली, खेती प्रविधि, उत्पादन, बजार व्यवस्थापनको बोध तथा उपयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ९ र कक्षा १० को अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धि		कक्षा १० का सिकाइ उपलब्धि	
विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१. बागवानीको परिचय	१.१ बागवानीको परिभाषा, महत्त्व र क्षेत्रको परिचय प्रस्तुत गर्न	बागवानीको परिचय	१.१ व्यावसायिक बागवानीको परिचय, महत्त्व, चुनौती तथा सम्भावनाहरूको खोजी गरी प्रस्तुत गर्न १.२ तरकारी र मसलाको महत्त्व, क्षेत्र र

			वर्गीकरणसम्बन्धी जानकारी लिई प्रस्तुत गर्न
२. बागवानीका शाखा	२.१ Pomology अन्तर्गत पर्ने फलफूलहरूको वर्गीकरण गर्न २.२ Olericulture को परिभाषा र Olericulture अन्तर्गत पर्ने फलफूलहरूको वर्गीकरण गर्न २.३ Floriculture को परिभाषा र Floriculture अन्तर्गत पर्ने फूलहरूको वर्गीकरण गर्न २.४ Post Harvest Technology को परिभाषा र प्रकार छुट्याई प्रस्तुत गर्न २.५ Medical and aromatic Plants जडीबुटीजन्य उत्पादनहरूको परिभाषा, प्रकार र उपयोगिताको जानकारी लिन	करेसाबारी व्यवस्थापन	२.१ करेसाबारीको परिचय, महत्त्व, स्थान छनोट, उपयुक्त बाली छनोट, आवश्यक पूर्वाधारसम्बन्धी अध्ययन गरी उपयोग गर्न २.२ उत्पादन व्यवस्थापन (जमिन तयारी, रोपण, सिँचाइ, गोडमेल, मलजल, रोग किरा व्यवस्थापन) गर्न
३. जलवायु	३.१ बागवानीमा असर पार्ने जलवायुका प्रमुख तत्वहरू तापमान, प्रकाश, हावा, वर्षा, सापेक्षिक आद्रता, हिउँ/तुसरो पहिचान गरी व्यवहारमा प्रयोग गर्न	तरकारी नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन	३.१ जग्गा छनोट, ब्याडको किसिम तथा तयार गरी प्रयोग गर्न ३.२ बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्न ब्याडको तयारी गर्न ३.३ बिउ जमाउने तरिका, बेर्नाको हेरचाह, बेर्ना जर्ख्याउने र बेर्ना तयार गरी उपयोग गर्न
४. घर बगैँचाको परिचय	४.१ घर बगैँचाको परिभाषा, महत्त्व, प्रकार अध्ययन गरी प्रस्तुत गर्न ४.२ भान्सा बगैँचा र कौसी खेतीको अभ्यास गर्न	तरकारी खेती	४.१ तरकारी खेतीको परिचय र उपयोगितासम्बन्धी जानकारी लिन ४.२ तरकारी बालीको खेती प्रविधिको अवलम्बन गर्न ४.३ फलबाली समूह, काउलीबाली समूह, फर्सीबाली तथा लहरे समूह, गानोबाली समूह, सागबाली समूह, जरेबाली समूह र कोसेबाली समूह तथा आलु खेती प्रविधिको जानकारी लिई उपयोग गर्न
५. बगैँचा स्थापना र व्यवस्थापन	५.१ बगैँचाको परिचय, स्थापनासम्बन्धी जानकारी लिई प्रस्तुत गर्न ५.२ मौसम र जलवायु, माटो र माटाको उर्वरता, सिँचाइ व्यवस्थापन, नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन, रोग तथा किराहरूको प्रकोप व्यवस्थापन र यातायात एवम् पूर्वाधारको व्यवस्थाको अध्ययन गरी उपयोग गर्न	बेमौसमी तरकारी खेती प्रविधि	५.१ परिचय, महत्त्व, फाइदा, अवसर र समस्याहरूको जानकारी लिन ५.२ बेमौसमी तरकारी खेती गर्ने प्रविधि, अनुकूल वातावरणको सिर्जना, प्लास्टिक घर, प्लास्टिक टनेल, स्थायी उष्ण गृहको प्रयोग गर्न ५.३ बेमौसमी खेतीका लागि उपयुक्त जातहरू र मिय र स्थलको छनोट गर्न
६. फलफूल बालीको खेती प्रविधि	६.१ फलफूल बालीको परिचय र उपयोगितासम्बन्धी जानकारी लिन ६.२ उष्ण प्रदेशीय फलहरू, समशितोष्ण फलहरू र शितोष्ण फलहरूको खेती प्रविधि अवलम्बन गर्न	प्राङ्गारिक तरकारी खेती प्रविधि	६.१ प्राङ्गारिक तरकारीको परिचय, सिद्धान्त, फाइदा र बेफाइदाहरू, समस्या र चुनौतीहरू तथा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूका बारेमा जानकारी लिई उपयोग गर्न
७. बोटको वृद्धि र विकास	७.१ अङ्कुरण, सुषुप्तता, जुवेनिलिटी, परिपक्वता, Flowering, Pre mature, fruit drop, Fruiting / Ripening को अध्ययन गरी प्रस्तुत गर्न		
८. फल टिपाइ र	८.१ फलफूलको परिपक्वता, फल टिप्ने समय र तरिकाको अध्ययन गरी प्रस्तुत गर्न		

उत्पादनपश्चात् को व्यवस्थापन	द.२ उत्पादन उपान्त व्यवस्थापनको परिचय, महत्त्व र बजार व्यवस्थापन अध्ययन गरी उपयोग गर्न		
------------------------------	--	--	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ९				कक्षा १०			
क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	बागवानीको परिचय	१.१ बागवानीको परिभाषा १.२ बागवानीको महत्त्व १.३ बागवानीको क्षेत्र	५	१	बागवानीको परिचय	१.१ व्यावसायिक बागवानीको परिचय तथा महत्त्व १.२ व्यावसायिक बागवानीका चुनौती तथा सम्भावना १.३ तरकारी र मसलाको महत्त्व र क्षेत्र व्यापकता १.३.१ तरकारी बालीको वर्गीकरण	९
२.	बागवानीका शाखा	२.१ Pomology को परिभाषा र Pomology अन्तर्गत पर्ने फूलहरूको वर्गीकरण २.२ Olericulture को परिभाषा र Olericulture अन्तर्गत पर्ने फलफूलहरूको वर्गीकरण २.३ Floriculture को परिभाषा र Floriculture अन्तर्गत पर्ने फलफूलहरूको वर्गीकरण २.४ Post Harvest Technology को परिभाषा र प्रकार २.५ Medical and aromatic Plants जडीबुटीजन्य उत्पादनहरूको परिभाषा, प्रकार र उपयोगिता	१०	२	करेसाबारी व्यवस्थापन	२.१ करेसाबारीको परिचय र महत्त्व २.२ करेसाबारीका लागि स्थान छनोट २.३ करेसाबारीका लागि उपयुक्त बाली छनोट २.४ करेसाबारीमा चाहिने आवश्यक पूर्वाधारहरू २.५ उत्पादन व्यवस्थापन (जमिन तयारी, रोपण, सिँचाई, गोडमेल, मलजल, रोग किरा व्यवस्थापन)	९
३.	जलवायु	३.१ बागवानीमा असर पार्ने जलवायुका प्रमुख तत्त्वहरू ३.१.१ तापमान ३.१.२ प्रकाश ३.१.३ हावा ३.१.४ वर्षा ३.१.५ सापेक्षिक आद्रता ३.१.६ हिउँ/तुसारो	६	३	तरकारी नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन	३.१ जग्गा छनोट तथा तयारी ३.२ ब्याडको किसिम ३.३ मौसमी तरकारी उत्पादन गर्न ब्याडको तयारी ३.३.१ उठेको ब्याड (बसेँ ब्याड) ३.३.२ गहिरो ब्याड (हिउँदे ब्याड) ३.४ बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्न ब्याडको तयारी ३.४.१ हट बेड बनाएर ३.४.२ प्लास्टिकको पूर्ण गुमोज बनाएर ३.४.३ प्लास्टिकको अर्ध गुमोज बनाएर ३.४.४ छहारी तरिका ३.५ बिउ जमाउने तरिका ३.६ बेर्नाको हेरचाह ३.७ बेर्ना जर्ख्याउने र बेर्ना तयारी	१२

४.	घर बगैँचाको परिचय	४.१ घर बगैँचाको परिभाषा र महत्त्व ४.२ घर बगैँचाका प्रकार ४.२.१ भान्सा बगैँचा र कौसी खेती	६	४	तरकारी खेती	४.१ तरकारी खेतीको परिचय र उपयोगिता ४.२ तरकारी बालीको खेती प्रविधि (पृष्ठभूमि, वनस्पति विवरण, उत्पत्ति र खेतीको विस्तार, व्यापार र उपयोगिता, हावापानी, माटो, सिफारिस जातहरू, जमिनको तयारी, बिरुवा उत्पादन, रोप्ने समय र विधि, बिउ दर र रोप्ने दुरी, मलखादको मात्रा, सिँचाइ, फारपात नियन्त्रण, बाली भित्र्याउने, उत्पादन, ग्रेडिङ प्याकेजिङ, मुख्य रोग किरा र तिनको व्यवस्थापन) ४.३ फलबाली समूहको तरकारी खेती प्रविधि (गोलभेंडा, पिरो खुर्सानी, भिडें खुर्सानी, भन्टा, भिन्डी) ४.४ आलु खेती प्रविधि ४.३ काउलीबाली समूह (काउली, बन्दा, ब्राकाउली) ४.५ फर्सीबाली तथा लहरे समूह तरकारी खेती प्रविधि (काँक्रो, फर्सी, लौका, घिरौँला, तितेकरेला) ४.६ गानोबाली समूह तरकारी खेती प्रविधि (लसुन, प्याज) ४.७ सागबाली समूह तरकारी खेती प्रविधि (रायो, चम्सुर र पालुङ्गो) ४.८ जरेबाली समूह तरकारी खेती प्रविधि (गाँजर र मूला) ४.९ कोसेबाली समूह तरकारी खेती प्रविधि (सिसी र केराउ)	४३
५.	बगैँचा स्थापना र व्यवस्थापन	५.१ बगैँचाको परिचय ५.२ बगैँचा स्थापना गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू ५.२.१ मौसम र जलवायु ५.१.२ माटो र माटाको उर्वरता ५.१.३ सिँचाइ व्यवस्थापन ५.१.४ नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन ५.१.५ रोग तथा किराहरूको प्रकोप ५.१.६ यातायात एवम् पूर्वाधारको व्यवस्था	१०	५	बेमौसमी तरकारी खेती प्रविधि	५.१ परिचय, महत्त्व र फाइदाहरू ५.२ अवसर र समस्याहरू ५.३ बेमौसमी तरकारी खेती गर्ने प्रविधि ५.४ अनुकूल वातावरणको सिर्जना ५.५ प्लास्टिक घर ५.६ प्लास्टिक टनेल ५.७ स्थायी उष्ण गृह ५.८ बेमौसमी खेतीका लागि उपयुक्त जातहरू ५.९ बेमौसमी खेतीका लागि उपयुक्त स्थलको छनोट	१३
६.	फलफूल बालीको खेती प्रविधि	६.१ फलफूल बालीको परिचय र उपयोगिता ६.२ निम्न फलफूल बालीको खेती प्रविधि (पृष्ठभूमि, वनस्पति विवरण, उत्पत्ति र खेतीको विस्तार, व्यापार र उपयोगिता, हावापानी, माटो, सिफारिस जातहरू, जमिनको	४२	६	प्राङ्गारिक तरकारी खेती प्रविधि	६.१ प्राङ्गारिक तरकारीको परिचय ६.२ प्राङ्गारिक तरकारी बालीको सिद्धान्त ६.३ प्राङ्गारिक तरकारी बालीका फाइदा र बेफाइदा ६.४ प्राङ्गारिक कृषिका समस्या र चुनौती ६.५ प्राङ्गारिक कृषि अपनाउँदा ध्यान	१०

		तयारी, बिरुवा उत्पादन, रोप्ने समय र विधि, रोप्ने दुरी, मलखादको मात्रा, सिँचाइ, झारपात नियन्त्रण, बाली भित्र्याउने, उत्पादन, ग्रेडिङ प्याकेजिङ, मुख्य रोग किरा र तिनको व्यवस्थापन) ६.२.१ उष्ण प्रदेशीय फलहरू : आँप, लिची, केरा र मेवा ६.२.२ समशीतोष्ण फलहरू : सुन्तला जात, अनार र किबी ६.२.३ शीतोष्ण फलहरू : स्याउ, नास्पाती			दिनुपर्ने कुरा	
७.	बोटको वृद्धि र विकास	७.१ अङ्कुरण ७.२ सुषुप्तता ७.३ जुवेनिलिटी ७.४ परिपक्वता (Plant Maturity) ७.५ Flowering ७.६ Pre-mature Fruit drop ७.७ Fruiting ७.८ Ripening	७			
८.	फल टिपाइ र उत्पादनपश्चात्को व्यवस्थापन	८.१ फलफूलहरूको परिपक्वता निर्णय ८.२ फल टिप्ने समय र तरिका ८.३ उत्पादन उपान्त व्यवस्थापनको परिचय र महत्त्व ८.४ उत्पादन उपान्तको व्यवस्थापनको परिचय र व्यवस्थापन (ग्रेडिङ, प्याकेजिङ, हुवानी, भण्डारण) ९. बजार व्यवस्थापन	१०			
		जम्मा सैद्धान्तिक	९६		जम्मा सैद्धान्तिक	९६

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा दिइएका प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेशअनुरूपका स्थानीय क्रियाकलापसमेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्यघण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्यघण्टा
बागवानीको परिचय	१.१ बागवानीको महत्त्व र क्षेत्रको खोजी गरी प्रस्तुत	३	बागवानीको परिचय	१.१ व्यावसायिक बागवानीका चुनौती तथा सम्भावनाहरूको सूची तयार गरी प्रस्तुत १.२ तरकारी र मसलाको क्षेत्र व्यापकताको खोजी गरी प्रस्तुत १.३ तरकारी बालीको वर्गीकरण	५

				गरी प्रदर्शन	
बागवानीका शाखा	२.१ Pomology को परिभाषा र Pomology अन्तर्गत पर्ने फूलहरूको वर्गीकरण गर्न २.२ Olericulture को परिभाषा र Olericulture अन्तर्गत पर्ने फलफूलहरूको वर्गीकरण गर्न २.३ Floriculture को परिभाषा र Floriculture अन्तर्गत पर्ने फलफूलहरूको वर्गीकरण गर्न २.४ Post Harvest Technology को प्रकार छुट्याई प्रस्तुत गर्न २.५ Medical and aromatic Plants जडीबुटी जन्य उत्पादनहरूको प्रकार छुट्याई उपयोगिता प्रस्तुत गर्न	४	करेसाबारी व्यवस्थापन	२.१ करेसाबारीको लागि स्थान छनोट, उपयुक्त बाली छनोट र आवश्यक पूर्वाधारहरू व्यवस्थापन गरी अभ्यास गर्न	४
जलवायु	३.१ बागवानीमा असर पार्ने जलवायुका प्रमुख तत्वहरू (तापमान, प्रकाश, हावा, वर्षा, सापेक्षिक आद्रता र हिउँ/तुसारो) को सूची तयार गरी प्रदर्शन गर्न	३	तरकारी नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन	३.१ जग्गा छनोट तथा ब्याडको तयार गरी उपयोग गर्न ३.२ बिउ जमाउने तरिका, बेर्नाको हेरचाह र बेर्ना तयारीको अभ्यास गर्न	५
घर बगैँचाको परिचय	४.२ घर बगैँचाका प्रकारहरू छुट्याई भान्सा बगैँचा र कौसी खेतीको अभ्यास गर्न	४	तरकारी खेती	४.१ तरकारी बालीको खेती प्रविधिको अभ्यास गर्न ४.२ फलबाली समूह, काउलीबाली समूह, फर्सीबाली तथा लहरे समूह, गानोबाली समूह, सागबाली समूह, जरेबाली समूह र कोसेबाली समूह तथा आलु खेती प्रविधिको उपयोग गरी प्रदर्शन गर्न	१०
बगैँचा स्थापना र व्यवस्थापन	५.१ बगैँचा स्थापना र व्यवस्थापन गर्दा मौसम र जलवायु, माटो र माटाको उर्वरता, सिँचाइ व्यवस्थापन, नर्सरी स्थापना र व्यवस्थापन, रोग तथा किराहरूको प्रकोप व्यवस्थापन र यातायात एवम् पूर्वाधारको व्यवस्थाको अध्ययन गरी प्रयोग र प्रस्तुति	५	बेमौसमी तरकारी खेती प्रविधि	५.३ बेमौसमी तरकारी खेती गर्ने प्रविधि, अनुकूल वातावरणको सिर्जना, प्लास्टिक घर, प्लास्टिक टनेल, स्थायी उष्ण गृहको प्रयोग गरी प्रस्तुत गर्न ५.८ बेमौसमी खेतीका लागि उपयुक्त जातहरू, मिय र स्थलको छनोट गरी प्रस्तुत गर्न	४
फलफूल बालीको खेती प्रविधि	६.१ उष्ण प्रदेशीय फलहरू, समशीतोष्ण फलहरू र शितोष्ण फलको खेती प्रविधिसम्बन्धी अभ्यास गरी प्रस्तुत गर्न	६	प्राङ्गारिक तरकारी खेती प्रविधि	६.१ प्राङ्गारिक तरकारी खेतीका फाइदा र बेफाइदाहरू, समस्या र चुनौतीहरू तथा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूको सूची तयार गरी प्रस्तुत गर्न	४
बोटको वृद्धि र विकास	७.१ अङ्कुरण, सुषुप्तता, जुवेनिलिटी, परिपक्वता, Flowering, Pre-mature, fruit drop, Fruiting र Ripening को समयानुसार	३			

	प्रदर्शन गर्न			
फल टिपाइ र उत्पादनपश्चात्को व्यवस्थापन	८.१ उत्पादन उपान्त व्यवस्थापन र बजार व्यवस्थापनको नमुना प्रस्तुत गर्न	४		
जम्मा		३२	जम्मा	३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाइ गुणात्मक नतिजा प्राप्त गर्न सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकासमा सहयोग गर्छ । त्यसैले यस विषयका विषयवस्तुहरूको सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्छ । आवश्यक परेमा एकै पटक एकभन्दा बढी विधिहरूको पनि संयुक्त रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । बागवानी सिकाइ सहजीकरणका क्रममा खास गरी निम्नलिखित विधि तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ:

- स्थलगत अध्ययन
- छलफल
- प्रदर्शन
- प्रश्नोत्तर
- खोज विधि
- अवलोकन
- परियोजना कार्य
- भूमिका अभिनय

माथि उल्लिखित शिक्षण विधि/तरिकाहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपयुक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्छ । यीबाहेक अन्य उपयुक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरूसमेत अपनाउन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थी मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिको यथार्थ अवस्था यकिन गर्नु हो । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ । यस विषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले मूल्याङ्कन तथा परीक्षाका नतिजाबाट विद्यार्थीहरूका सिकाइ कठिनाइहरू पत्ता लगाई तिनको निराकरणमा सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन सिकाइका क्रममा विद्यार्थीले के कति सिके भन्ने पक्षको मूल्याङ्कन गरी नसिकेको भए नसिकनुको कारण अन्वेषण गरी पुनः सिकाइन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन कक्षाकोठामा सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै क्रममा कक्षाकार्य, गृहकार्य, कक्षा सहभागिता, व्यावहारिक परिवर्तन, हाजिरीका आधारमा अभिलेख राख्नुपर्छ । साथै यस क्रममा आवश्यकतानुसार विद्यार्थीलाई तुरुन्त पृष्ठपोषण दिनुपर्छ र विद्यार्थीमा सुधारको वातावरण तयार गरिदिनुपर्छ । यसअन्तर्गत पाठ्यक्रममा निर्धारित विषय क्षेत्रलगायतका पक्षका आधारमा व्यवहार परिवर्तन, प्राप्त ज्ञान तथा सिपको निरन्तर अभ्यास एवम् उपयोगमा केन्द्रित भई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी अभिलेख राख्नुपर्छ । यस विषयमा कक्षा ९ र १० मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.स.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	१०	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तय	६	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेख
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसका लागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

-०-

१३. वित्त तथा बैङ्किङ

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम वित्त तथा बैङ्किङ

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Fib. 263 (कक्षा ९)

Fib. 264 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

वित्त तथा बैङ्किङ विषयको आधारभूत पक्षको पठनपाठन गर्ने उद्देश्यले यस पाठ्यक्रमको विकास गरिएको हो । आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक गतिविधिहरूमा भएको बढोत्तरी सँगसँगै व्यावसायिक जीवनमा वित्त तथा बैङ्कको भूमिका निरन्तर बढ्ने क्रममा छ । यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मागदर्शनबमोजिम कक्षा ९ र १० मा वित्त तथा बैङ्किङ विषयको अध्ययन अध्यापन गराउने उद्देश्यले यस विषयको पाठ्यक्रमको विकास गरिएको छ । व्यापार, व्यवसाय जस्ता सेवामूलक र कृषि, उद्योग, निर्माण जस्ता उत्पादनमूलक क्षेत्रको विकास तथा विस्तारमा वित्त तथा बैङ्किङ प्रणालीको संलग्नता अपरिहार्य छ । नेपालमा वित्तीय साक्षरता सुनिश्चित गर्न शैक्षिक संस्थाको संलग्नता महत्त्वपूर्ण रहेको सन्दर्भमा वित्त तथा बैङ्किङ विषयको पाठ्यक्रम तयार गरी माध्यमिक तहबाटै यस विषयको अध्यापन गराई वित्तीय शिक्षा मार्फत वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ ।

वित्त तथा बैङ्किङ विषयअन्तर्गत कक्षा ९ र १० को पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको वित्त, बैङ्क, वित्तीय संस्था, वित्तीय बजार, वित्तीय मध्यस्थकर्ता, ब्याजदर, मुद्राको मूल्य जस्ता विषयवस्तुहरूको अध्ययनबाट वित्तीय सेवाको उपयोग साथै बचत तथा लगानी गर्ने बानी विकास गरी व्यक्तिगत र व्यावसायिक जीवन दुवैमा स्रोत साधनको उचित परिचालन र प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न यस विषयको पाठ्यक्रमले जीवनभर उपयोग हुने ज्ञान र सिप प्रदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा कक्षा ९ र १० का तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, नमुना प्रयोगात्मक क्रियाकलाप, सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया, मूल्याङ्कन विधि समावेश गरिएका छन् । विषयवस्तुको क्षेत्र र गहिराइका आधारमा शिक्षण समयको विभाजन गरिएको छ । यस विषयका लागि कक्षा ९ देखि १० सम्म प्रत्येक कक्षामा साप्ताहिक ४ पाठ्यघण्टा र वार्षिक १२८ कार्यघण्टा समय निर्धारण गरिएको छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन निर्धारण गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

यो पाठ्यक्रमको अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. नेपालका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका प्रकार, कार्य, भूमिकाको बोध र प्रस्तुति
२. वित्तीय उपकरणहरूको पहिचान र वित्तीय बजारमा सहभागी
३. बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका विभिन्न उत्पादन तथा सेवाहरूको प्रयोग
४. बैङ्क पुँजीका स्रोतहरूको पहिचान र प्रस्तुति
५. सहकारी, लघुवित्त, बिमाको आवश्यकता पहिचान र सेवाको उपयोग
६. ब्याजदर र मुद्राको समयसापेक्ष मूल्यको गणना

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

यो पाठ्यक्रमको अध्ययन गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

३.१ कक्षा ९

क्र.स.	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	वित्तको परिचय	१.१ वित्तको अर्थ बताउन १.२ वित्तका प्रकारको चर्चा गर्न १.३ वित्तको उपयोगिता तथा महत्त्व वर्णन गर्न
२.	वित्तीय साक्षरता	२.१ वित्तीय साक्षरताको परिचय दिन २.२ वित्तीय साक्षरताका आधारभूत पक्षहरूको जानकारी लिन २.३ व्यक्तिगत वित्त व्यवस्थापन गर्न र पारिवारिक बजेट बनाउन
३.	वित्तीय उपकरण	३.१ वित्तीय उपकरणको अर्थ बताउन र उपयोगिताको सूची तयार गर्न ३.२ अल्पकालीन र दीर्घकालीन वित्तीय उपकरणका बारेमा व्याख्या गर्न

४.	वित्तीय बजार	४.१ वित्तीय बजारको अर्थ बताउन र भूमिका तथा महत्त्व वर्णन गर्न ४.२ वित्तीय बजारका प्रकार सङ्क्षिप्त रूपमा उल्लेख गर्न ४.३ वित्तीय बजारका सहभागीहरूको जानकारी लिन र सहभागी हुन
५.	वित्तीय संस्थाहरू	५.१ वित्तीय संस्थाहरूको परिचय दिन र भूमिका बताउन ५.२ वित्तीय संस्थाका प्रकार वर्णन गर्न
६.	बैंडकको परिचय	६.१ बैंडकको अर्थ र परिभाषा बताउन ६.२ बैंडकिङ प्रणालीको आवश्यकता पहिचान गर्न ६.३ नेपालको बैंडकिङ विकासक्रम सङ्क्षेपमा चर्चा गर्न
७.	बैंडकका प्रकार र कार्यहरू	७.१ बैंडकका प्रकारबारे बताउन ७.२ बैंडकका कार्यहरूको वर्णन गर्न
८.	नेपालमा बैंडकिङ सेवा प्रदान गर्ने प्रमुख संस्थाहरू	८.१ नेपालका बैंडकिङ सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरूको सामान्य परिचय दिन ८.२ बैंडकिङ सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरूबिचको समानता र भिन्नता छुट्याउन
९.	निक्षेप खाताका प्रकार र सञ्चालन	९.१ निक्षेप खाताको अर्थ र प्रकार बताउन ९.२ निक्षेप खाता खोल्न आवश्यक कागजातहरूको सूची तयार गर्न ९.२ चेकको अर्थ र प्रकार बताउन ९.३ ग्राहक पहिचान फारम भर्न र बैंडक खाता विवरण माग गर्न
१०.	बैंडक कर्जा/ऋण	१०.१ कर्जाको अर्थ र स्रोतहरू बताउन १०.२ कर्जाको उपयोग र प्रकारका बारेमा वर्णन गर्न १०.३ ऋण लिँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराको पहिचान गर्न र उपयोग गर्न
	जम्मा	

३.२ कक्षा १०

क्र.स.	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१.	प्राथमिक बजार	१.१ प्राथमिक बजारको परिचय दिन र भूमिका वर्णन गर्न १.२ प्राथमिक बजारका निष्कासनहरूको पहिचान र प्रयोग गर्न १.३ मर्चेन्ट बैंडकिङको अर्थ बताउन र प्राथमिक बजारमा यसका कार्यहरू उल्लेख गर्न १.४ प्राथमिक बजारमा सहभागी हुनका लागि आवश्यक प्रक्रिया पूरा गर्न
२.	दोस्रो बजार	२.१ दोस्रो बजारको परिचय दिन र भूमिका वर्णन गर्न २.२ दोस्रो बजारका मध्यस्थकर्ताहरूका बारेमा चर्चा गर्न २.३ दोस्रो बजारमा सहभागी हुन पूरा गर्नुपर्ने प्रक्रियाको जानकारी लिन
३.	विनिमय उपकरण	३.१ विनिमय उपकरणको परिचय दिन ३.२ विनिमय उपकरणका प्रकार र विशेषता चर्चा गर्न ३.३ विनिमय उपकरणको महत्त्व वर्णन गर्न
४.	ई-बैंडकिङ	४.१ ई-बैंडकिङको परिचय दिन ४.२ ई-बैंडकिङ अन्तर्गतका विभिन्न सेवा सुविधाहरूको प्रयोग गर्न ४.३ ई-बैंडकिङका फाइदा र बेफाइदाहरूको उल्लेख गर्न
५.	बैंडक पुँजीका स्रोतहरू	५.१ बैंडक पुँजीका स्रोतहरूको परिचय दिन ५.२ बैंडक पुँजीका स्रोतहरू प्रस्तुत गर्न ५.३ सेयर पुँजी र ऋण पुँजीका प्रकारहरू वर्णन गर्न
६.	बैंडकका वित्तीय विवरण	६.१ वित्तीय विवरणको अर्थ र महत्त्व बताउन ६.२ बैंडकिङ क्षेत्रमा प्रयोग हुने वित्तीय विवरणबारे जानकारी लिन

७.	जोखिम तथा बिमा	७.१ जोखिम र जोखिम व्यवस्थापनको अवधारणा बताउन ७.२ बिमाको अर्थ र महत्त्व उल्लेख गर्न ७.३ बिमा करारका पक्षहरूको सङ्क्षिप्त जानकारी दिन ७.४ बिमा र जीवन बिमा पोलिसिका प्रकार वर्णन गर्न
८.	सहकारी तथा लघुवित्त	८.१ सहकारी तथा लघुवित्तका प्रकार उल्लेख गर्न ८.२ सहकारी तथा लघुवित्तको महत्त्व व्याख्या गर्न ८.२ सहकारी तथा लघुवित्तले प्रदान गर्ने सेवाहरू पहिचान र उपयोग गर्न
९.	नेपालका अन्य वित्तीय मध्यस्थकर्ता तथा वित्तीय सेवा प्रदायक संस्थाहरू	९.१ सामुहिक लगानी कोष, नागरिक लगानी कोष र कर्मचारी सञ्चय कोषको सामान्य परिचय दिन ९.२ नेपालका वित्तीय सेवा प्रदायक कम्पनीहरूको सङ्क्षिप्त परिचय दिन
१०.	ब्याजदर र मुद्राको समयसापेक्ष मूल्य	१०.१ ब्याजदरको अर्थ बताउन साथै साधारण र चक्रवर्ती ब्याज गणना गर्न १०.२ मुद्राको समयसापेक्ष मूल्य, चक्रवर्तीकरण र बटुटाकरणको अर्थ बताउन १०.३ एकल नगद प्रवाहअन्तर्गत वर्तमान मूल्य र भावी मूल्य निकाल्न १०.४ ब्याजदर र समय अवधिको गणना गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

४.१ कक्षा ९

क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्यघण्टा
१.	वित्तको परिचय	१.१ वित्तको अर्थ १.२ वित्तको वर्गीकरण १.२.१ व्यक्तिगत वित्त १.२.२ व्यावसायिक वित्त १.२.३ सरकारी वित्त १.३ वित्तको उपयोगिता वा महत्त्व	८
२.	वित्तीय साक्षरता	२.१ वित्तीय साक्षरताको अर्थ २.२ वित्तीय साक्षरताका आधारभूत पक्षहरू २.२.१ मुद्रा २.२.२ आम्दानी २.२.३ खर्च २.२.४ बचत २.२.५ लगानी २.२.६ धितोपत्र २.२.७ विप्रेषण २.३ व्यक्तिगत वित्त व्यवस्थापन २.४ पारिवारिक बजेट	१०
३.	वित्तीय उपकरण	३.१ वित्तीय उपकरणको अर्थ ३.२ वित्तीय उपकरणको उपयोगिता ३.३ वित्तीय उपकरणको वर्गीकरण ३.३.१ अल्पकालीन वित्तीय उपकरण ३.३.२ दीर्घकालीन वित्तीय उपकरण	८
४.	वित्तीय बजार	४.१ वित्तीय बजारको अर्थ ४.२ वित्तीय बजारको भूमिका तथा महत्त्व ४.३ वित्तीय बजारका प्रकार ४.३.१ प्राथमिक बजार र दोस्रो बजार ४.३.२ मुद्रा बजार र पुँजी बजार ४.४ वित्तीय बजारका सहभागीहरू	१२

		<ul style="list-style-type: none"> ४.४.१ घरेलु बचतकर्ता ४.४.२ व्यावसायिक सङ्गठन ४.४.३ सरकार ४.४.४ सरकारी निकाय 	
५.	वित्तीय संस्थाहरू	<ul style="list-style-type: none"> ५.१ परिचय ५.२ वित्तीय संस्थाको भूमिका ५.३ वित्तीय संस्थाको वर्गीकरण ५.३.१ निक्षेपमुखी संस्था ५.३.२ गैर निक्षेपमुखी संस्था 	७
६.	बैंडको परिचय	<ul style="list-style-type: none"> ६.१ बैंडको अर्थ र परिभाषा ६.२ बैंडकिड प्रणालीको भूमिका ६.३ नेपालमा बैंडको विकासक्रम 	६
७.	बैंडका प्रकार र कार्यहरू	<ul style="list-style-type: none"> ७.१ बैंडका प्रकार ७.१.१ केन्द्रीय बैंड ७.१.२ वाणिज्य बैंड ७.२ बैंडका कार्यहरू ७.२.१ निक्षेप स्वीकार गर्ने ७.२.२ ऋण प्रदान गर्ने ७.२.३ अभिकर्ताको कार्य ७.२.४ सामान्य उपयोगितासम्बन्धी कार्य 	६
८.	नेपालमा बैंडकिड सेवा प्रदान गर्ने प्रमुख संस्थाहरू	<ul style="list-style-type: none"> ८.१ वाणिज्य बैंड ८.२ विकास बैंड ८.३ वित्त कम्पनी ८.४ लघुवित्त ८.५ सहकारी संस्था 	८
९.	निक्षेप खाताका प्रकार र सञ्चालन	<ul style="list-style-type: none"> ८.१ निक्षेप खाताका प्रकार ८.१.१ चल्ती खाता ८.१.२ बचत खाता ८.१.३ मुद्दती खाता ८.१.४ कल खाता ८.२ निक्षेप खाता खोल्न आवश्याका कागजातहरू ८.३ ग्राहक पहिचान ९प्लयध थ्यगच ऋगाकतकभच० फारम ८.४ चेकको अर्थ र प्रकार ८.५ बैंड खाता विवरण 	१५
१०.	बैंड कर्जा/ऋण	<ul style="list-style-type: none"> १०.१ कर्जाको अर्थ १०.२ कर्जाका स्रोतहरू १०.३ बैंड कर्जाको उपयोग १०.४ बैंड कर्जाका प्रकार १०.४.१ उपभोक्ता कर्जा १०.४.२ व्यावसायिक कर्जा १०.५ ऋण लिदा ध्यान दिनुपर्ने कुरा १०.५.१ ब्याजदर १०.५.२ ऋणको अवधि १०.५.३ ऋण भुक्तानी तरिका १०.५.४ धितो १०.५.५ ऋण तिर्ने क्षमता 	१६
		जम्मा सैद्धान्तिक कार्यघण्टा	९६

४.२ कक्षा १०

क्र.स.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्यघण्टा
१.	प्राथमिक बजार	१.१ प्राथमिक बजारको परिचय र भूमिका १.२ प्राथमिक बजारका गतिविधिहरू १.२.१ प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासन (Initial Public Offering) १.२.२ थप सार्वजनिक निष्कासन (Further Public Offering) १.२.३ हकप्रद निष्कासन (Right Offering) १.३ मर्चेन्ट बैङ्किङको अर्थ १.४ प्राथमिक बजारमा मर्चेन्ट बैङ्करको भूमिका १.५ प्राथमिक बजारमा सहभागिता १.५.१ बैङ्क खाता १.५.२ डिम्याट खाता (Demat Account) १.५.३ केन्द्रीय आस्वा दर्ता नम्बर (Central ASBA Registration Number) १.५.४ मेरो सेयर	१०
२.	दोस्रो बजार	२.१ दोस्रो बजारको परिचय र भूमिका २.२ दोस्रो बजारका मध्यस्थकर्ता २.२.१ धितोपत्र दलाल (Securities Broker) २.२.२ धितोपत्र डिलर (Securities Dealer) २.३ दोस्रो बजारमा सहभागिता २.३.१ ग्राहक पहिचान (KYC) फारम २.३.२ खरिद बिक्री आदेश २.३.३ अनलाइन खरिद बिक्री २.३.४ डि.आइ.एस (Delivery Instruction Slip) तथा इ.डि.आइ.एस (Electronic-Delivery Instruction Slip)	१०
३.	विनिमेय उपकरण	३.१ विनिमेय उपकरणको परिचय ३.२ विनिमेय उपकरणका प्रकार र विशेषताहरू ३.२.१ प्रतिज्ञापत्र ३.२.२ विनिमय विल ३.२.३ चेक/ड्राफ्ट ३.२.४ निक्षेप प्रमाणपत्र ३.३ विनिमेय उपकरणको महत्त्व	१०
४.	ई-बैङ्किङ	४.१ ई-बैङ्किङको परिचय ४.२ ई-बैङ्किङ सेवाहरू ४.२.१ इन्टरनेट बैङ्किङ ४.२.२ मोबाइल बैङ्किङ ४.२.३ डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड ४.२.४ पोइन्ट अफ सेल ४.२.५ विद्युतीय रकम हस्तान्तरण तथा बिल भुक्तानी ४.२.६ फोन तथा कःक बैङ्किङ ४.३ ई-बैङ्किङका फाइदाहरू ४.४ ई-बैङ्किङका बेफाइदाहरू	१०
५.	बैङ्क पुँजीका स्रोतहरू	५.१ पुँजी स्रोतको परिचय ५.२ पुँजीका प्रकार ५.२.१ सेयर पुँजी • भुक्तानी पुँजी	९

		<ul style="list-style-type: none"> ● सञ्चित कोष ● सेयर प्रिमियम <p>५.२.२ ऋण पुँजी</p> <ul style="list-style-type: none"> ● केन्द्रीय बैङ्क ऋण ● अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्था ऋण ● बोनड, डिबेन्चर <p>५.३ निक्षेप ५.४ अन्य स्रोतहरू</p>	
६.	बैङ्कका वित्तीय विवरण	<p>६.१ वित्तीय विवरणको अर्थ ६.२ वित्तीय विवरणको महत्त्व ६.३ वित्तीय विवरणका प्रकार</p> <p>६.३.१ वासलात ६.३.२ नाफा नोक्सान विवरण ६.३.३ नगद प्रवाह विवरण</p>	८
७.	जोखिम तथा बिमा	<p>७.१ जोखिमको अर्थ ७.२ जोखिमको व्यवस्थापन ७.३ बिमाको अर्थ ७.४ बिमाको महत्त्व ७.५ बिमा करारका पक्षहरू ७.६ बिमाका प्रकार</p> <p>७.६.१ जीवन बिमा ७.६.२ निर्जीवन बिमा ७.७ जीवन बिमा पोलिसिका प्रकार</p>	९
८.	सहकारी तथा लघुवित्त	<p>८.१ सहकारीको महत्त्व ८.२ सहकारीका प्रकार</p> <p>८.२.१ बचत तथा ऋण सहकारी ८.२.२ बहुउद्देश्य सहकारी ८.३ सहकारीले प्रदान गर्ने सेवाहरू ८.४ लघुवित्तको महत्त्व ८.५ लघुवित्तले प्रदान गर्ने सेवाहरू</p>	८
९.	नेपालका अन्य वित्तीय मध्यस्थताकर्ता तथा वित्तीय सेवा प्रदायक संस्थाहरू	<p>९.१ वित्तीय मध्यस्थकर्ता तथा वित्तीय सेवा प्रदायक संस्थाको परिचय ९.२ सामुहिक लगानी कोष (Mutual Fund) को अवधारणा ९.३ नागरिक लगानी कोष ९.४ कर्मचारी संचय कोष ९.५ कर्जा सूचना केन्द्र ९.६ निक्षेप सुरक्षण कोष ९.७ क्रेडिट रेटिङ कम्पनी</p>	८
१०.	ब्याजदर र मुद्राको समयसापेक्ष मूल्य	<p>१०.१ ब्याजको अर्थ १०.२ ब्याज गणना विधि</p> <p>१०.२.१ साधारण ब्याज १०.२.२ चक्रवर्ती ब्याज १०.३ मुद्राको समयसापेक्ष मूल्यको अवधारणा १०.४ चक्रवर्तीकरण (Compounding) र बट्टाकरण (Discounting) को अर्थ १०.५ एकल नगद प्रवाहको वर्तमान मूल्य र भावी मूल्य १०.६ ब्याजदर र समय अवधिको गणना</p>	१४
		जम्मा सैद्धान्तिक कार्यघण्टा	९६

५. प्रयोगात्मक क्रियाकलाप

प्रयोगात्मक क्रियाकलाप माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमको महत्त्वपूर्ण हिस्सा हो । यसले सैद्धान्तिक ज्ञानको व्यावहारिक प्रयोगलाई जोड दिन्छ । यस अन्तर्गत परियोजना कार्य, समूह कार्य, प्रस्तुतीकरण, इन्टर्नसिप जस्ता कार्य समावेश हुन्छन् । यस विषयमा कुल ३२ घण्टा प्रयोगात्मक कार्यका लागि निर्दिष्ट गरिएको छ र सोको अभिलेख शिक्षकले राख्नुपर्ने हुन्छ । शिक्षकको मार्गदर्शनमा प्रयोगात्मक कार्यहरू गराउनुपर्ने हुन्छ । तल उल्लेख गरिएका क्रियाकलाप सम्भावित नमुना क्रियाकलाप मात्र हुन् शिक्षकले आवश्यकताअनुसार विभिन्न क्रियाकलाप तथा गतिविधि गराउन सक्ने छन् ।

५.१ कक्षा ९

एकाइ	विषयक्षेत्र	नमुना क्रियाकलाप	कार्यघण्टा
१.	वित्तको परिचय	२.१ तपाईंको घरपरिवारमा एक महिनाको समय अवधिमा कुन कुन स्रोतबाट आम्दानी प्राप्त हुन्छ साथै कुन कुन शीर्षकमा कति खर्च हुन्छ सोको तथ्याङ्क तालिका र पाइचार्टमा प्रस्तुत गरेर देखाउनुहोस् ।	५
२.	वित्तीय साक्षरता		
३.	वित्तीय उपकरण	३.१ नेपालमा प्रचलित वित्तीय उपकरणहरूको सङ्क्षिप्त परिचयसहितको सूची तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गरेर देखाउनुहोस् ।	३
४.	वित्तीय बजार	४.१ नेपालको वित्तीय बजारमा सर्वसाधारणको पहुँचको अवस्थाको विश्लेषण गरी एउटा लेख तयार गर्नुहोस् ।	४
५.	वित्तीय संस्थाहरू	५.१ नेपालमा सञ्चालनमा रहेका एक एकओटा निक्षेपमुखी र गैर निक्षेपमुखी संस्थाहरूको उद्देश्य र कार्यहरू सम्बन्धमा सूचना सङ्कलन गर्नुहोस् र कक्षामा प्रदर्शन गर्नुहोस् ।	४
६.	बैंडकको परिचय	६.२ नेपालको बैंडकिङ इतिहासको विकासक्रमलाई समयरेखामा प्रस्तुत गरेर देखाउनुहोस् ।	४
७.	बैंडकका प्रकार र कार्यहरू	६.३ विद्यार्थीहरूलाई उपयुक्त समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहलाई कुनै एक बैंडकको जिल्लागत शाखाहरूको विवरण सङ्कलन गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् ।	४
८.	नेपालमा बैंडकिङ सेवा प्रदान गर्ने संस्थाहरू	७.१ तपाईं स्थायी वा अस्थायी रूपमा बसोबास गर्नु भएको स्थानीय निकायमा रहेका बैंडक तथा वित्तीय संस्थाका शाखाहरूले प्रदान गर्ने वित्तीय सेवाको वर्गीकरण गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् ।	४
९.	निक्षेप खाताका प्रकार र सञ्चालन	कुनै बैंडक वा वित्तीय संस्थाको शाखा कार्यालयको भ्रमण गरी निक्षेप खाता खोल्ने फारम तथा कर्जा आवेदन फारम माग गरी आवश्यक विवरण भर्नुहोस् ।	४
१०.	बैंडक कर्जा/ऋण		
	जम्मा		३२

५.२ कक्षा १०

एकाइ	विषयक्षेत्र	नमुना क्रियाकलाप	कार्यघण्टा
१.	प्राथमिक बजार	१.१ तपाईंको आफ्नो नाममा बैंडक खाता खोल्नु भएको छैन तर बजारमा हालसालै जारी भएको प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्कासन (IPO) खरिद गर्न इच्छुक हुनुहुन्छ, तपाईंले IPO खरिदका लागि सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्यहरूको सूची तयार गर्नुहोस् ।	३
२.	दोस्रो बजार	२.१ कुनै एउटा कम्पनीको विगत एक हप्ताको सेयरमूल्यको उतार चढावलाई रेखाचित्र बनाई प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३
३.	विनिमेय उपकरण	३.१ नेपालमा प्रचलित विनिमेय उपकरणका ढाँचा वा नमुना तयार गरेर कक्षामा प्रदर्शन गर्नुहोस् ।	२

४	ई-बैङ्किङ	४.१ विद्यार्थीहरूलाई समूहमा विभाजन गरी हरेक समूहलाई कुनै एउटा ई-बैङ्किङ सेवाको प्रयोग विधिको विवरण तयार गर्न लगाई कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुहोस् ।	४
५	बैङ्क पुँजीका स्रोतहरू	५.१ कुनै एक बैङ्कको पुँजीको स्रोत बारेमा आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुहोस् र ती स्रोतहरूलाई उपयुक्त रेखाचित्रमा प्रस्तुत गरेर देखाउनुहोस् ।	४
६	बैङ्कका वित्तीय विवरण	६.१ पत्रपत्रिका, इन्टरनेट, वेबसाइट आदिका माध्यमबाट कुनै दुई बैङ्कका वित्तीय विवरणहरू सङ्कलन गरी नाफा नोक्सान, सम्पत्ति, पुँजी तथा दायित्वको अवस्थाका बारेमा प्रस्तुति दिनुहोस् ।	४
७	जोखिम तथा बिमा	७.१ जोखिमको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न बिमाको भूमिका सम्बन्धमा सङ्क्षिप्त लेख तयार गर्नुहोस् ।	२
८	सहकारी तथा लघुवित्त	८.१ आफ्नो वरपर रहेका सहकारी वा लघुवित्तले प्रदान गर्ने उत्पादन तथा सेवाको सूची तयार गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	३
९	नेपालका अन्य वित्तीय मध्यस्थकर्ता तथा वित्तीय सेवा प्रदायक संस्थाहरू	९.१ नेपालमा रहेका वित्तीय मध्यस्थकर्ता तथा वित्तीय सेवा प्रदान गर्ने कुनै दुई संस्थाहरूका उद्देश्य र कार्यहरूको सूची तयार गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत वा प्रदर्शन गर्नुहोस् ।	३
१०	ब्याजदर तथा मुद्राको समयसापेक्ष मूल्य	१०.१ नेपालका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेपमा दिने र कर्जामा लिने ब्याजदरका बारेका खोजी गरी न्यूनतम दुईओटा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
	जम्मा		३२

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

प्रत्येक पाठको अध्यापन गर्दा विद्यार्थीको अनुभवलाई ध्यान दिएर शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई अगाडि बढाउनुपर्छ । शिक्षण सिकाइलाई सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र आवश्यकतालाई तथा बहुबौद्धिकता र फरक सिकाइ क्षमतालाई समेत ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यस विषयको पाठ्यक्रमले वित्त तथा बैङ्कका सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक पक्षहरूलाई समेटेको छ । यस विषयको ज्ञान दिनका लागि शिक्षकले कक्षामा विद्यार्थीहरूलाई सिद्धान्तको ज्ञान दिनुका साथै स्रोत साधन र अनुकूल वातावरण भएसम्म वरपर रहेका बैङ्क तथा वित्तीय संस्था, व्यावसायिक संस्थाहरूको भ्रमण तथा अवलोकन गराई व्यवहारिक एवम् प्रयोगात्मक तरिकाले शिक्षण गराउन सकिने छ । सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन दिँदै उनीहरूको विषयप्रतिको रुचि एवम् ध्यानाकर्षण गर्नुपर्छ ।

वित्त तथा बैङ्किङ विषयको शिक्षणका लागि स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, फरक सिकाइ क्षमता, सामाजिक तथा मनोवैज्ञानिक पृष्ठभूमि, शैक्षिक सामाग्रीको उपलब्धता आदिलाई ध्यान दिनुपर्छ । यस विषयमा व्याख्यान, छलफल, प्रश्नोत्तर, प्रयोग, अवलोकन, सोधखोज आदि जस्ता विधिलाई परिस्थिति अनुकूल हुने गरी प्रयोग गर्न सकिन्छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन् । सबै परिस्थितिमा यी विधिले पूर्णता नपाउन सक्छन् । शिक्षकले यहाँ प्रस्तुत गरिएका विधिहरूलाई आधारका रूपमा मात्र लिई परिस्थिति अनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्नुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थी मूल्याङ्कन सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै रूपमा हुने छ । यसमा सैद्धान्तिक अन्तर्गत ७५ प्रतिशत र प्रयोगात्मक अन्तर्गत २५ प्रतिशत अङ्कभार कायम गरिएको छ । मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिलाई प्रयोग गर्नुपर्ने छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा परियोजना कार्य, गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई प्रयोगात्मक ज्ञान र सिप हासिल गराउन निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुन सिकाइने वा सुधारात्मक सिकाइका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ । कक्षा ९ र १० को वित्त तथा बैङ्किङ विषयको सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधन प्रयोग गर्न सकिने छ र सिकाइ अवस्था यकिन गरी आवश्यकताअनुसार सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्य अनुरूप विद्यार्थीले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा स्तर निर्धारण गर्ने निर्णय लिइन्छ भने त्यस्तो मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन आवधिक रूपमा गर्ने गरिन्छ । यसका लागि प्रयोगात्मक तथा आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत र अन्तिम परीक्षाका लागि ७५ प्रतिशतको भार छुट्याएको छ । यस पाठ्यक्रमको अनुसूचीका रूपमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया, अङ्क विभाजन, तथा अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका प्रकाशन गरिने छ । कक्षा ९ को सम्बन्धमा सम्बन्धित विद्यालयले र कक्षा १० को सम्बन्धमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले सोहिअनुसार परीक्षा सञ्चालन र स्तर वा ग्रेड निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्छ । यस विषयमा कक्षा ९ र १० मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भार अन्तर्गत निम्नानुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ ।

क्र.स.	मूल्याङ्कन आधार	भार	कैफियत
१.	उपस्थिति र कक्षा सहभागिता	३	
२.	प्रयोगात्मक कार्य/परियोजना कार्य	१६	
३.	त्रैमासिक परीक्षा	६	
	जम्मा	२५	

(आ) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । प्रत्येक कक्षामा लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

१४. गृह विज्ञान

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम गृह विज्ञान

कक्षा ९ र १०

पाठ्यघण्टा: ४

विषय कोड: Hos. 259 (कक्षा ९)

Hos. 260 (कक्षा १०)

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय:

मानव जीवनलाई व्यवस्थित बनाउनु आजको आवश्यकता रहेको छ । दैनिक जीवनमा अपनाइने व्यावहारिक कार्यहरूलाई जीवनपयोगी बनाउन व्यक्तिगत जीवनलाई सरल र सहज बनाउन गृह विज्ञानले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । स्वालम्बीपनको अभिवृद्धि तथा श्रमप्रति बढी जागरुक गराउने विषयका रूपमा यस विषयलाई लिइन्छ । यस विषयको अध्ययनबाट व्यक्तिले सहज जीवनका लागि जिम्मेवारीहरू पूरा गर्ने र व्यावहारिक चुनौतीहरू सामना गर्ने क्षमता प्राप्त गर्नुका साथै रोजगार, आयआर्जन गर्ने सिपको सम्भावना रहेकाले व्यावहारिक र व्यावसायिक महत्त्व रहेको छ । यसै महत्त्वलाई मध्यनजर गर्दै माध्यमिक तहदेखि नै विद्यार्थीहरूमा यससम्बन्धी ज्ञान, सिप र धारणा विकास गर्न यो पाठ्यक्रमको विकास गरिएको हो ।

माध्यमिक तहको कक्षा ९ र १० का लागि विकास गरिएको यस पाठ्यक्रमले गृह विज्ञानको अवधारणा, खाना, पोषण र मानव स्वास्थ्य, मानव शरीरको वृद्धि र विकास, सामान्य रोग र रोकथाम, स्रोतको व्यवस्थापन, कपडा तथा रेसा, पोषण र व्यक्तिगत सरसफाइ, किशोर अवस्थामा मानव शरीरको वृद्धि र विकास, गृह सजावट र यसको मर्मत संभार, कपडा तथा लुगाको हेरविचार र स्याहार, सञ्चार तथा बिस्तार र कृषि बिस्तारजस्ता विषयवस्तुहरूमा जोड दिएको छ । यसबाट विद्यार्थीहरूमा गृह विज्ञानका यी सबै आधारभूत पक्षहरूका आवश्यक ज्ञान तथा सिपहरूको विकास हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसका साथै गृह विज्ञान विषयको पाठ्यक्रम विकास गर्दा उल्लिखित विषयवस्तुको अवधारणा विकास, अभ्यास र निरन्तर सिकाइ तथा मूल्याङ्कनबिचको सन्तुलन कायम गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेरी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेरी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अगिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेरी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यसमा विद्यार्थीको निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमताहरू:

माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ को गृह विज्ञान विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. गृह विज्ञानको अवधारणा, क्षेत्र, विकासक्रम र सान्दर्भिकताको विश्लेषण
२. पोषण र व्यक्तिगत सरसफाइको विधिहरूको अनुसरण र प्रयोग
३. स्थानीयस्तरमा उपलब्ध हुनसक्ने खानाका आधारमा सन्तुलित भोजनको पहिचान र उपयोग
४. मानव शरीरको वृद्धि र विकासका प्रमुख अवस्थाहरूको वर्णन
५. किसोरावस्थामा हुने मानव शरीरको वृद्धि र विकासका विभिन्न अवस्था एवम् तिनका विशेषताहरूको वर्णन एवम् यसबाट बालविकासमा पार्ने प्रभावहरूको व्याख्या
६. गृहसजावट र यसको मर्मत संभारका सिपहरूको व्याख्या र प्रयोग
७. बालबालिकालाई लाग्न सक्ने सामान्य रोग र रोकथामका उपायहरूको वर्णन
८. कपडा र लुगाको हेरविचार, स्याहार र भण्डारणका विविध घरेलु प्रविधिहरूको व्याख्या र सामान्य आधारभूत सिपहरूको प्रयोग
९. कपडाको छनोट र बुनाइका विविध पक्षहरूको वर्णन र आधारभूत सिपहरूको अवलम्बन
९. घर तथा विद्यालयका फोहोरमैला व्यवस्थापन
१०. प्रभावकारी सञ्चारका विधिहरूको अवलम्बन
११. कृषि विस्तारको क्षेत्र र महत्त्वको उल्लेख

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू

कक्षा ९ र कक्षा १० को अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा निम्नलिखित सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने छन् :

कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धिहरू			कक्षा १०का सिकाइ उपलब्धिहरू		
क्र.स.	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू	क्र.स.	विषय क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू
१.	गृह विज्ञानको अवधारणा	१.१ गृह विज्ञानको अवधारणा वर्णन गर्न १.२ गृह विज्ञान विषयको विभिन्न क्षेत्रहरू उल्लेख गर्न २.३ गृह विज्ञानको ऐतिहासिक विकासक्रम उल्लेख गर्न २.४ वर्तमान अवस्थामा गृह विज्ञान विषयको सान्दर्भिकता स्थापित गर्न २.५ पेसाको रूपमा गृह विज्ञानको वर्णन गर्न	१.	खाना, पोषण र सरसफाइ	१.१ खाना योजनाको परिचय, अवधारणा, महत्त्व तथा फाइदाहरू उल्लेख गर्न १.२ खाना योजनाको महत्त्वलाई असर पार्ने तत्त्वहरूको वर्णन गर्न १.३ खानाको स्वस्थकर परिचालन गर्ने सिद्धान्तहरूको वर्णन गर्न १.४ खाद्य पदार्थको भण्डार गर्दा अपनाउनुपर्ने विधिहरूको उल्लेख गर्न र सिपहरूको अवलम्बन गर्न १.५ खाद्य सुरक्षाको परिचय, आवश्यकता र महत्त्व उल्लेख गर्न १.५.१ खाद्य सुरक्षामा हुने विभिन्न अभ्यासहरूको व्याख्या गर्न र आधारभूत सिपहरूको अवलम्बन गर्न १.६ खाद्य मिसावटको अवधारणा, किसिम र उद्देश्य स्पष्ट पार्न १.७ पोषण र खाना खाने बानीको वर्णन गर्न १.७.१ खाना खाने बानीलाई असर पार्ने तत्त्वहरू उल्लेख गर्न १.७.२ खाना खाने बानीका असल तथा खराब उपजहरूको पहिचान गर्न १.८ खाना प्रतिको गलत जानकारी उल्लेख गर्न १.९ भान्सा कोठाको सरसफाइका सिपहरूको अवलम्बन र अनुसरण गर्न १.१० व्यक्तिगत सरसफाइका सिपहरूको अनुसरण गर्न
२.	खाना, पोषण र मानव स्वास्थ्य	२.१ खाद्य, पोषण र पौष्टिक तत्त्वको परिभाषा र महत्त्व उल्लेख गर्न २.२ खानाको आधारभूत समूहहरू छुट्याउन २.३ खानाको कार्यहरू र महत्त्व उल्लेख गर्न २.४ पौष्टिक तत्त्वहरूको वर्गीकरण, स्रोत र कार्यहरू उल्लेख गर्न २.४ खानाको मानव शरीर र रोगसँगको सम्बन्ध स्पष्ट पार्न २.५ कुपोषणको अवधारणा र प्रकार वर्णन गर्न २.६ सन्तुलित भोजनको अवधारणा, सिद्धान्त र महत्त्व उल्लेख गर्न २.७ पाक विधिको परिचय दिन र किसिम छुट्याउन २.८ खाद्य प्रशोधनका विविध विधिहरूको वर्णन गर्न र	२.	किशोर अवस्थामा मानव शरीरको वृद्धि र विकास	२.१ किशोर अवस्थामा मानव शरीरको वृद्धि र विकासको वर्णन गर्न । २.१.१ किशोर अवस्थामा आउने शारीरिक वृद्धिहरू पहिचान गर्न । २.१.२ किशोरअवस्थामा अन्तःश्रावी ग्रन्थीको शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक अवस्थाको परिवर्तनमा पार्ने असरहरू उल्लेख गर्न २.१.३ केटा तथा केटीहरूको शारीरिक परिपक्वतामा आउने भिन्नताहरू उल्लेख गर्न २.२ किशोर अवस्थाको भावनात्मक र व्यवहारिक ढाँचा वर्णन गर्न २.३ किशोर अवस्थामा परिवार र पाठशालाको भूमिका व्याख्या गर्न । २.४ किशोर अवस्थामा देखिने अभिभावकको मूल्य र साथीसमूहबीच उठ्ने द्वन्द्वका मुद्दाहरूको सूची बनाउन ।

		आधारभूत सिपहरूको अवलम्बन गर्न २.९पाक विधि र प्रशोधन विधिबाट पौष्टिक तत्वहरूमाथि पर्ने असर उल्लेख गर्न र संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन गर्न ।			
३.	मानव शरीरको वृद्धि र विकास	३.१ मानव वृद्धि विकासको अवधारणा तथा सिद्धान्तको वर्णन गर्न ३.२ वृद्धि र विकासमा असर पार्ने तत्वहरूको उल्लेख गर्न ३.३ विकासका प्रमुख अवस्थाहरूको सूची बनाउन ३.४ उमेरअनुसार हुने शारीरिक वृद्धि र विकासको क्रम वर्णन गर्न ३.५ शिशुको स्याहारका आधारभूत सिपहरूको वर्णन गर्न र अवलम्बन गर्न ।	३	गृह सजावट र यसको मर्मत संभार	३.१ घरका मोहडा र स्थान, सुरक्षा, स्वच्छता र सरसफाइ, वायु सञ्चार र प्रकाश, पानी, बिजुली र ढल निकासका बारेमा जानकारी लिई उपयोगका बारेमा वर्णन गर्न, ३.१.२ घरको वातावरण सुधार तथा मर्मत संभार गर्न, ३.१.३ घरमा प्रयोग हुने इन्धनका प्रकार प्रकारहरूको विश्लेषण गर्न ३.१.४ घरको वातावरणीय स्वच्छताका उपायहरू र सरसफाईको महत्त्व दर्शाउन ३.२. रङको परिचय, वर्गीकरण र महत्त्व प्रस्तुत गर्न ३.२.१ सजावटमा प्रयोग गर्ने कपडा, पुष्प सजावट विधिको प्रयोग गर्न ३.२.२ प्रकाशको व्यवस्था मिलाउन ३.२.३ भान्सा कोठाको बनावट र स्थानको व्यवस्थापन सुधार गर्न
४.	सामान्य रोग र रोकथाम	४.१ बालबालिकामा हुने सामान्य रोगहरू र रोकथामका उपायहरूको वर्णन गर्न	४	कपडा तथा लुगाको हेरविचार र स्याहार	४.१ कपडा तथा लुगाको स्याहार संभारको आवश्यकता र महत्त्व व्याख्या गर्न ४.२ लुगाको धुलाइका आधारभूत प्रविधि र सामग्रीहरूको वर्णन गर्न र आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न ४.३ सुती कपडा, उनी कपडा, रेसमी कपडा र अन्य कपडाको भन्डारण गर्ने प्रविधिहरूको वर्णन गर्न र आधारभूत सिपहरूको आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न । ४.४ कपडा बुन्ने कलाको परिचय दिन र उनी धागाको बुनाइको महत्त्व र विशेषताहरू उल्लेख गर्न ४.३.२ उनी कपडाको संभार गर्ने तरिका उल्लेख गर्न
५.	स्रोतको व्यवस्थापन	५.१ स्रोतको परिभाषा र विशेषताहरू उल्लेख गर्न ५.२ मानवस्रोत र गैरमानव स्रोतका प्रकारहरूको वर्णन गर्न ५.३ फोहोर व्यवस्थापन विधिहरूको अवलम्बन गर्न	५.	सञ्चार तथा बिस्तार	५.१ सञ्चारको परिभाषा तथा तत्वहरू वर्णन गर्न ५.२ विस्तार तथा विकासका लागि सञ्चारको महत्त्व व्याख्या गर्न ५.३ प्रभावकारी सञ्चारका लागि आवश्यक तत्वहरू उल्लेख गर्न ५.५ प्रभावकारी सञ्चारका बाधकहरू

		५.४ समुदायको फोहोरमैलाको वर्गीकरण गर्न ५.५ भान्साको फोहोरको उचित व्यवस्थापन र यसको प्रयोग गर्न			पहिचान गर्न
६.	कपडा तथा रेशा	६.१ कपडा तथा धागाको परिचय र परिभाषा दिन ६.२ रेशाको वर्गीकरण गर्न ६.३ रेशाको उत्पत्ति र विशेषताहरूका बारेमा वर्णन गर्न ६.४ वस्त्रको पकाउने विधि अवलम्बन गर्न । ६.४.१ कपडा बुनाइको वर्णन गर्न र सामान्य कपडा बुनाइका किसिमहरूको अभ्यास गर्न ६.५ कपडाको छनोट गर्न र कपडाको छनोट गर्दा विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरू उल्लेख गर्न	६.	कृषि विस्तार	६.१ कृषि र कृषि विज्ञान विस्तारको क्षेत्रहरूको व्याख्या गर्न ६.२ ग्रामीण विकासका लागि कृषि बिस्तारको महत्त्व उल्लेख गर्न ६.४ गृह विज्ञानमा कृषि विस्तारको भूमिका स्पष्ट पार्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ९				कक्षा १०			
क्र.सं.	विषयक्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा	क्र.सं.	विषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्य घण्टा
१.	गृह विज्ञानको अवधारणा	१.१ गृह विज्ञानको अवधारणा १.२ गृह विज्ञान विषयको विभिन्न क्षेत्रहरू २.३ गृह विज्ञानको ऐतिहासिक विकासक्रम २.४ वर्तमान अवस्थामा गृह विज्ञान विषयको सान्दर्भिकता २.५ पेसाको रूपमा गृह विज्ञान	५	१.	खाना, पोषण र सरसफाइ	१.१ खाना योजनाको परिचय, अवधारणा, महत्त्व तथा फाइदाहरू १.२ खाना योजनाको महत्त्वलाई असर पार्ने तत्वहरू : उमेर, लिङ्ग, मौसम, पेसा, मूल्य, सङ्ख्या, अवसर, खानामा पहुँच, परिवारको चलन, बानी, मन पर्ने र मन नपर्ने १.३ खानाको स्वस्थकर परिचालन गर्ने सिद्धान्तहरू १.४ खाद्य पदार्थको भण्डार गर्दा अपनाउनु पर्ने विधि १.५ खाद्य सुरक्षाको परिचय, आवश्यकता र महत्त्व १.५.१ खाद्य सुरक्षामा हुने विभिन्न अभ्यासहरू: व्यापारको अवस्था, मूल्यमा घटबढ, खाद्यको गुणस्तर, नाप तौलको अवस्था १.६ खाद्य मिसावटको अवधारणा र उद्देश्य १.६.१ खाद्यमा मिसावट गरिने तत्वहरू १.६.२ मिसावट भएको खाद्य पदार्थको किसिम १.७ पोषण र खाना खाने बानीको वर्णन	२४

					<p>१.७.१ खाना खाने बानीलाई असर पार्ने तत्त्वहरू</p> <p>१.७.२ खाना खाने बानीका असल तथा खराब उपजहरू</p> <p>१.८ खाना प्रतिको गलत जानकारीको परिचय</p> <p>१.८.१ चलनचल्तीमा भई रहेका खाना प्रतिको गलत जानकारी र यसका बेफाइदाहरू</p> <p>१.९ भान्साकोठाको सरसफाइ</p> <p>१.१० व्यक्तिगत सरसफाइ</p>		
२.	खाना, पोषण र मानव स्वास्थ्य	<p>२.१ खाद्य, पोषण र पौष्टिक तत्त्वको परिभाषा, परिचय र महत्त्व</p> <p>२.२ खानाको आधारभूत समूह</p> <p>२.३ खानाको कार्यहरू र महत्त्व</p> <p>२.३.१ शारीरिक</p> <p>२.३.२ सामाजिक</p> <p>२.३.३ मनोवैज्ञानिक</p> <p>२.३ पौष्टिक तत्त्वहरूको वर्गीकरण, स्रोत र कार्यहरू</p> <p>२.४ खानाको मानव शरीर र रोगसँगको सम्बन्ध</p> <p>२.५ कुपोषणको अवधारणा र प्रकार</p> <p>२.६ सन्तुलित भोजनको अवधारणा, सिद्धान्त र महत्त्व</p> <p>२.७ पाक विधिको परिचय र किसिम</p> <p>२.७.१ पाक विधि : सुख्खा ९म्वथ०, ओसिलो ९यष्कत०, दुवैको मिश्रण ९ऋफदप्लबतथ्यल या दयतज०</p> <p>२.८ खाद्य प्रशोधन</p> <p>२.८.१ अङ्कुरण गर्ने</p> <p>२.८.२ फरमेन्टेन्सन गर्ने</p> <p>२.८.३ अन्य विधिबाट गर्ने</p> <p>२.९ पाक विधि र प्रशोधन विधिबाट पौष्टिक तत्त्वहरूमाथि पर्ने असर र संरक्षण</p>	३०	२.	किशोर अवस्थामा मानव शरीरको वृद्धि र विकास	<p>२.१ किशोर अवस्थामा मानव शरीरको वृद्धि र विकास</p> <p>२.१.१ किशोर अवस्थामा आउने शारीरिक वृद्धि</p> <p>२.१.२ किशोरअवस्थामा अन्तःश्रावी ग्रन्थीको शारीरिक तथा मनोवैज्ञानिक अवस्थाको परिवर्तनमा पर्ने असरहरू</p> <p>२.१.३ केटा तथा केटीहरूको शारीरिक परिपक्वतामा आउने भिन्नताहरू</p> <p>२.२ किशोर अवस्थाको भावनात्मक र व्यावहारिक ढाँचा</p> <p>२.२.१ भावनात्मक र परिवर्तनको परिचय र महत्त्व</p> <p>२.२.२ भावनात्मक ढाँचाको प्रकट गर्ने र प्रयोग हुने तरिका तथा समस्याहरू -खाना खाने बानीमा समस्या, खाना नरुच्ने, बुलेमिया, मोटोपना र शारीरिक व्यायामको महत्त्व)</p> <p>२.३ किशोर अवस्थामा परिवार र पाठशालाको भूमिका</p> <p>२.३.१ किशोर अवस्थामा परिवार, साथी र पाठशालाबिचको अन्तरसम्बन्ध र अन्तरक्रिया</p> <p>२.३.२ किशोर अवस्थामा देखिने अभिभावकको मूल्य र साथीसमूहबिच उठ्ने द्वन्द्वका मुद्दाहरू</p> <p>२.३.३ परिवार र समाजसँग राम्रो सञ्चार गर्ने क्षमताको विकास</p>	२५
३.	मानव शरीरको वृद्धि र विकास	<p>३.१ मानव वृद्धि विकासको अवधारणा, सिद्धान्त</p> <p>३.२ वृद्धि र विकासमा असर पार्ने तत्त्वहरू</p> <p>३.३ विकासका प्रमुख अवस्थाहरू</p> <p>३.४ उमेर अनुसार हुने</p>	१८	३	गृह सजावट र यसको मर्मत संभार	<p>३.१ घरको परिवेश</p> <p>३.१.१ राम्रो घरका विशेषताहरूका बारे पहिचान: मोहडा र स्थान, सुरक्षा, स्वच्छता र सरसफाइ, वायु सञ्चार र प्रकाश, पानी, बिजुली र ढल निकास,</p> <p>३.१.२ घरको वातावरण र मर्मत</p>	१६

		<p>शारीरिक वृद्धि र विकासको क्रम (जन्म देखि पाँच वर्ष सम्मको)</p> <p>३.५ शिशुको स्याहार</p> <p>३.५.१ खना खुवाउने, पुरक खाना खुवाउने</p> <p>३.५.२ आराम र निद्रा</p> <p>३.५.३ शारीरिक क्रियाकलाप</p> <p>३.५.४ दिशापिसाबको तालिम</p>				<p>संभार</p> <p>३.१.३ घरमा प्रयोग हुने इन्धनको प्रकार</p> <p>३.१.४ घरको वातावरणीय स्वच्छता र सरसफाइको महत्त्व र विधि</p> <p>३.२ घरको सजावट</p> <p>३.२.१ रङको परिचय, वर्गीकरण र महत्त्व</p> <p>३.२.२ सजावटमा प्रयोग गर्ने कपडा, पुष्प सजावट</p> <p>३.२.३ प्रकाशको व्यवस्थापन</p> <p>३.२.४ भान्सा कोठाको बनावट र स्थानको व्यवस्थापन</p>	
४.	सामान्य रोग र रोकथाम	<p>४.१ बालबालिमा देखिने रोगहरूका लक्षण पहिचान तथा रोगथाम</p> <p>४.१.१ कान पाक्ने</p> <p>४.१.२ भ्रूणपाखाला</p> <p>४.१.३ दादुरा</p> <p>४.१.४ लहरे खोकी</p> <p>४.१.५ टन्सिल</p> <p>४.१.६ सामान्य ज्वरो तथा खोकी</p> <p>४.१.७ घाउ खटिरा</p>	६	४	<p>कपडा तथा लुगाको हेरविचार र स्याहार</p>	<p>४.१ लुगा तथा कपडाको परिचय र कपडाबमोजिम स्याहार संभारको आवश्यकता र महत्त्व</p> <p>४.२ लुगाको धुलाइ</p> <p>४.२.१ घरेलु प्रविधिबमोजिम कपडा धुँदा गरिने प्रक्रियाहरू : सुती कपडा, उनी कपडा, रेसमी कपडा र अन्य कपडा</p> <p>४.२.२ धुने सामग्रीहरू: साबुन, माड, नीर, कपडाको चमक ल्याउन प्रयोग हुने सामग्रीहरू</p> <p>४.२.३ दाग हटाउने प्रविधि र प्रकार : सुती कपडा, उनी कपडा, रेसमी कपडा र अन्य कपडा</p> <p>४.२.४ सुती कपडा, उनी कपडा, रेसमी कपडा र अन्य कपडाको भण्डारण गर्ने प्रविधि</p> <p>४.३ कपडा बुन्ने कलाको परिचय</p> <p>४.३.१ उनी धागोको बुनाइका महत्त्व र विशेषताहरू</p> <p>४.३.२ उनी कपडाको संभार गर्ने तरिका</p>	१६
५.	स्रोतको व्यवस्थापन	<p>५.१ स्रोतको परिभाषा र विशेषताहरू</p> <p>५.२ स्रोतका प्रकारहरू</p> <p>५.२.१ मानव स्रोत: समय, शक्ति, ज्ञान र मनोवृत्ति</p> <p>५.२.२ गैर मानवस्रोत: रुपियाँ पैसा, भौतिक साधन र सामुदायिक स्रोतहरू</p> <p>५.३ फोहोर व्यवस्थापन</p> <p>५.३.१ अस्वीकार गर्ने आवश्यकता</p> <p>५.३.२ कम गर्ने</p> <p>५.३.३ पुनः परिचालन गर्ने</p> <p>५.३.४ मर्मत गर्ने</p> <p>५.३.५ रिसाइकल गर्ने</p>	१८	५.	<p>सञ्चार तथा विस्तार</p>	<p>५.१ सञ्चारको परिभाषा तथा तत्त्वहरू</p> <p>५.२ विस्तार तथा विकासका लागि सञ्चार</p> <p>५.३ विस्तारका लागि सञ्चारको महत्त्व</p> <p>५.४ प्रभावकारी सञ्चारका लागि आवश्यक तत्त्वहरू</p> <p>५.५ प्रभावकारी सञ्चारका बाधकहरू</p>	८

		५.४ समुदायको फोहोरमैलाको वर्गीकरण ५.४.१ कुहिने र नकुहिने फोहोरको अवधारणा ५.५ भान्साको फोहोरको उचित व्यवस्थापन र यसको प्रयोग					
६.	कपडा तथा रेशा	६.१ कपडा तथा धागोको परिचय र परिभाषा ६.२ रेशाको वर्गीकरण ६.३ रेशाको उत्पत्ति र विशेषताहरूको बारेमा जानकारी : महसुस गरेर, प्रकटन, रङ, स्थिरता, लम्बाइ बलियोपन, अवशोषण, खुम्च्याइ लचिलोपन र ताप तथा सूर्यको किरणको असर ६.४ वस्त्रको पकाउने विधि ६.४.१ कपडा बुनाइको वर्णन र किसिम: कपडाको नाप, नक्सा (ड्राटिङ), ६.५ कपडाको छनोट ६.५.१ कपडाको छनोट गर्दा विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरू ६.५.२ कपडाको छनोट गर्दा असर पार्ने तत्त्वहरू: उमेर, उद्देश्य, पेसा, फेसन, शारीरिक बनोट, मौसम, सुविधा र मुल्य	२०	६.	कृषि विस्तार	६.१ कृषि विस्तारको क्षेत्र ६.२ ग्रामिण विकासका लागि कृषि विस्तार ६.३ गृह विज्ञानमा कृषि विस्तारको भूमिका	४
		जम्मा सैद्धान्तिक	९६			जम्मा सैद्धान्तिक	९६

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेशअनुरूपका स्थानीय क्रियाकलापसमेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९			कक्षा १०		
विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्यघण्टा	विषयक्षेत्र	सम्भावित क्रियाकलाप	कार्यघण्टा
१. गृह विज्ञानको अवधारणा	१.१ गृह विज्ञान अवधारणा र आधारभूत पक्षहरू र सान्दर्भिकता समेट्ने गरी परिचयात्मक लेख तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४	१. खाना, पोषण र सरसफाइ	१.१ आफ्नो समुदायका कुनै एक स्थानीय कृषक र कृषि व्यवसायीको भ्रमण गर्नुहोस् र त्यहाँ अवलम्बन गरिएको खाद्य सुरक्षा र भण्डारणका स्थानीय प्रविधिहरूका सम्बन्धमा छलफल गरी सोसम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	५
२. खाना, पोषण र मानव स्वास्थ्य	२.१ सन्तुलित भोजनको अवधारणालाई स्पष्ट पार्न तपाईंको समुदायमा उपलब्ध हुने खानाका परिकारका चित्र/फोटो सङ्कलन गरी सन्तुलित भोजनको परिचयात्मक चित्रपुस्तक तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५	२. कशोर अवस्थामा मानव शरीरको वृद्धि र विकास	२.१ किसोरअवस्थामा हुने शारीरिक तथा मानसिक परिवर्तन, त्यसले उत्पन्न गर्न सक्ने समस्या र त्यसको समाधानका सम्भावित उपायहरू समेटिएको तालिका निर्माण गर्नुहोस् र कक्षाकोठामा प्रस्तुत गरि छलफल गर्नुहोस् ।	५
३. मानव शरीरको	३.१ स्थानीय महिला स्वयमसेवी वा स्वास्थ्यकर्मीको भ्रमण गर्नुहोस् र	४	३. गृह सजावट	३.१ आफ्नो कक्षाकोठामको सरसफाइ र सजावटको अभ्यास गर्नुहोस् र सो सम्बन्धमा	७

वृद्धि र विकास	शिशुको स्याहार र ध्यान दिनुपर्ने विविध कुराहरूका सन्दर्भमा अन्तक्रिया गरी सोको सो सम्बन्धमा सिकाइ प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।		र यसको मर्मत संभार	गरिएका कार्यहरू समेटि एउटा प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	
४. सामान्य रोग र रोकथाम	४.१ ३.१ स्थानीय स्वास्थ्य संस्थामा भ्रमण गर्नुहोस् र बालबालिकामा हसन सक्ने सामान्य रोगहरू र रोकथामका उपायहरूका सन्दर्भमा छलफल अन्तक्रिया गरी सोको सो सम्बन्धमा सिकाइ प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	५	४. कपडा तथा लुगाको हेरविचार र स्याहार	४.१ लुगा धुलाइका घरेलु प्रविधिहरूको चित्र र फोटो सङ्कलन गरी लेवलिङ गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ४.२ कपडाका दाग हटाउने विधिहरूको अभ्यास गर्नुहोस् र सो को विधि उल्लेख गरी प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् ।	७
५. स्रोतको व्यवस्थापन	५.१ आफ्नो विद्यालयमा हुने फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नुहोस् र सो क्रममा गरिएका कार्यहरूको क्रमबद्ध वर्णन गरी प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् ।	८	५. सञ्चार तथा बिस्तार	५.१ प्रभावकारी सञ्चारका बाधकहरू र कम गर्ने उपायहरूको तालिका निर्माण गर्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	४
६. कपडा तथा रेशा	६.१ कपडा बुनाइमा कपडाको नाप, नक्सा र सामान्य बुनाइको अभ्यास गर्नुहोस् ।	६	६. कृषि विस्तार	६.१ कृषि र कृषि विज्ञान विस्तारको महत्त्वहरू विभिन्न स्रोतहरूबाट खोज गरी खोजमूलक लेख तयार पार्नुहोस् ।	४
जम्मा		३२	जम्मा		३२

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाई गुणात्मक नतिजा प्राप्त गर्न शिक्षण सहजीकरण प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोचाइ तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकासमा सहयोग गर्दछ । त्यसैले गृह विज्ञान विषयका विषयवस्तुहरूको सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियामा उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्दछ । आवश्यक परेमा एकै पटक एकभन्दा बढी विधिहरूको पनि संयुक्त रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । गृह विज्ञान सिकाइ सहजीकरणको क्रममा खास गरी निम्नलिखित विधि तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

- छलफल
- प्रदर्शन
- प्रश्नोत्तर
- खोज विधि
- अवलोकन
- भूमिका अभिनय

माथि उल्लिखित शिक्षण विधि/तरिकाहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपर्युक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । यीबाहेक अन्य उपर्युक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीहरूका मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिको यथार्थ अवस्था यकिन गर्नु हो । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ । यस विषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले मूल्याङ्कन तथा परीक्षाका नतिजाबाट विद्यार्थीहरूका सिकाइ कठिनाइहरू पत्ता लगाई तिनको निराकरणमा सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन सिकाइका क्रममा विद्यार्थीले के कति सिके भन्ने पक्षको मूल्याङ्कन गरी नसिकेको भए नसिकनुको कारण अन्वेषण गरी पुनः सिकाइन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन कक्षाकोठामा सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै क्रममा कक्षाकार्य, गृहकार्य, कक्षा सहभागिता, व्यावहारिक परिवर्तन, हाजिरिका आधारमा अभिलेख राख्नुपर्छ । साथै यस क्रममा आवश्यकतानुसार विद्यार्थीलाई तुरन्त पृष्ठपोषण दिनुपर्छ र विद्यार्थीमा सुधारको वातावरण तयार गरिदिनुपर्छ । यसअन्तर्गत पाठ्यक्रममा निर्धारित विषय क्षेत्रलगायतका पक्षका आधारमा व्यवहार परिवर्तन, प्राप्त ज्ञान तथा सिपको निरन्तर अभ्यास एवम् उपयोगमा केन्द्रित भई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी अभिलेख राख्नुपर्दछ । गृह विज्ञान विषयमा कक्षा ९ र १० मा कुल भारमध्ये २५ भार आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.स.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	१०	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तय	५	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	७	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेख
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसका लागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

-०-

१५. बुद्धयौली शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम बुद्धयौली शिक्षा

कक्षा ९ र १०

विषय कोड: Ger. 253 (कक्षा ९)

Ger. 254 (कक्षा १०)

पाठ्यघण्टा: ४

वार्षिक कार्यघण्टा: १२८

१. परिचय

बुद्धयौली जनसङ्ख्या भनेको देशको पाको उमेरको जनशक्ति हो । मूलतः बुद्धयौली अवस्थामाका मानिसको सम्बन्धमा अध्ययन गरिने विषयवस्तुलाई केवल जनसङ्ख्या शिक्षाअन्तर्गतको प्रमुख विधाका रूपमा लिने गरिएको पाइन्छ । सूक्ष्म रूपले विश्लेषण गरिँदा बुद्धयौलीको विषयवस्तु र जनसङ्ख्या शिक्षाको विषय क्षेत्रहरू आपसमा अन्योन्याश्रित छन् । कारण मानव जीवनका लागि प्राकृतिक, सामाजिक, आर्थिक, मनोवैज्ञानिक, संवेगात्मक, भावनात्मक, आध्यात्मिक आदि पक्षहरू अत्यावश्यक हुन् । तसर्थ बुद्धयौली अवस्थाका मानिसहरूको जीवन स्वस्थ र दीर्घायु बनाउनका लागि स्वस्थ वातावरण र उचित स्वास्थ्य सेवा र सुविधालगायत अन्य पक्षहरू सहज उपलब्ध हुनु अत्यन्त आवश्यक छ । अनुभवी र खारिएका जनशक्तिको परिचालन व्यवस्थित ढङ्गबाट गर्न सक्ने राष्ट्रहरूले अृनो विकास द्रुत गतिमा गरिरहेका छन् । तसर्थ बुद्धयौली जनसङ्ख्या वृद्धिलाई वैज्ञानिक ढङ्गले व्यवस्थापन गरी देश विकासको कार्यमा लगाउनु बुद्धिमानी सोच हुन्छ । विद्यालयका हुर्कदो उमेरका किशोरकिशोरीहरूलाई बुद्धयौली शिक्षाका आधारभूत ज्ञान र धारणा दिनु नितान्त आवश्यक छ । विद्यालय पाठ्यक्रममा यस प्रकृतिको विषयको समावेशले विद्यार्थीलाई बुद्धयौली अवस्थाका श्रेष्ठ नागरिकहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्यहरूका समसामयिक गतिविधिहरू र सरोकार मुद्दाहरू एवम् जल्दाबल्दा समस्या र चुनौतीहरूको सम्बोधन गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष सहभागी र संलग्न हुने प्रेरणा जगाउने छ । माध्यमिक तह अध्ययन गर्ने विद्यार्थीले पढाइ सँगसँगै वा पढाइ पछि व्यावसायका रूपमा पनि सजिलैसँग स्वरोजगारमुखी भई यसबाट लाभ लिन सक्नु र उच्च अध्ययनतर्फ जाँदा पनि सम्बन्धित विषयको आधारभूत ज्ञान र व्यवसायिक सिप पाउन सक्नु भन्ने ध्येयले यो विषयको पाठ्यक्रम तयार पारिएको छ ।

बुद्धयौली अवस्थाका आधारभूत पक्ष र यसको व्यवस्थापनका विषयवस्तुहरू समेटेर विद्यार्थीहरूमा यस विषयको ज्ञान, सिप र अभिवृद्धि विकास गर्न सहयोग गर्ने गरि यसका विषयवस्तुहरू छनोट गरिएका छन् । यस पाठ्यक्रममा मूलतः बुद्धयौली शिक्षा, जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्था, वृद्धावस्थाको बारेमा सामाजिक र सांस्कृतिक मान्यता, बढ्दो ज्येष्ठ नागरिकको जनसंख्याले पार्ने असर, वृद्धावस्थामा सहयोग र सामाजिक सुरक्षा, बुद्धयौली स्याहार, वृद्धावस्थामा आउने शारीरिक परिवर्तन, वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक अवस्था र लाग्ने विभिन्न रोग, सफल बुद्धयौली र सक्रिय बुद्धयौली, ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकार र नीति तथा कार्यक्रम जस्ता विषयहरू समेटिएको छ ।

यस पाठ्यक्रमको सिकाइ अपेक्षाहरू पूरा गर्न तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कन समेतलाई पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिएको छ । यस क्रममा पाठ्यक्रम विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटेरी परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेरी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अघिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेरी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यसमा विद्यार्थीको निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमताहरू

माध्यमिक तहको बुद्धयौली शिक्षा विषयको अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. बुद्धयौली शिक्षा, बुद्धयौली स्याहार र निवृत्त जीवन व्यवस्थापनका आधारभूत ज्ञान र सिपहरूको अवलम्बन
२. जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्थाको विश्लेषण
३. वृद्धावस्थामा आउने विविध परिवर्तनको आकलन
४. वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक समस्याहरूको पहिचान र निराकरणका उपायहरूको अवलम्बन
५. जेष्ठ नागरिकका लागि सामाजिक सुरक्षा र सहयोगका व्यवस्थाहरूको विश्लेषण

६. जेष्ठ नागरिकको बारेमा सामाजिक र सांस्कृतिक मान्यताहरूको विश्लेषण र असल पक्षहरूको अनुकरण ।

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू

कक्षा ९ र कक्षा १० को अध्ययन पूरा गरेपछि विद्यार्थीमा निम्नलिखित सक्षमता हासिल हुने छन् :

कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धिहरू		कक्षा १० का सिकाइ उपलब्धिहरू	
विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू	विषयक्षेत्र	सिकाइ उपलब्धिहरू
१. बुढ्यौली शिक्षा	१.१ बुढ्यौली शिक्षाको परिचय दिन १.२ बुढ्यौली शिक्षाका महत्त्व र आवश्यकता स्पष्ट पार्न १.३ बुढ्यौली शिक्षाको ऐतिहासिक विकासक्रमको वर्णन गर्न १.४ बुढ्यौली र वृद्धावस्थाको अवधारणा व्याख्या गर्न १.५ बुढ्यौलीको जनसंख्या मापन गर्न १.६ निवृत्त जीवन व्यवस्थापनको विविध पक्षहरूको वर्णन गर्न १.७ बुढ्यौली सम्बन्धी रहेका भ्रमहरूका बारेमा स्पष्ट पार्न	१. बुढ्यौली स्याहार	१.१ बुढ्यौली स्याहारको परिचय दिन १.२ बुढ्यौली स्याहारको आवश्यकता औल्याउन १.३ नेपाली संस्कृतिमा बुढ्यौली स्याहारको महत्त्व उल्लेख गर्न १.४ बुढ्यौली स्याहारसँग विकास भएका केही शब्दावलीहरूको परिचय दिन १.५ बुढ्यौली स्याहार सेवा दिँदा ख्याल गर्नु पर्ने आचारसंहिताहरूको वर्णन गर्न १.६ बुढ्यौली स्याहार गर्दा हुने कठिनाइहरूको जानकारी दिन
२. जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्था	२.१ विश्वमा जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्थाको विश्लेषण गर्न २.२ विकसित र विकाशोन्मुख देशमा जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्थाको तुलना गर्न २.३ दक्षिण एसियामा जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्था उल्लेख गर्न २.४ समग्रमा नेपालमा जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्था र प्रदेशअनुसारको जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्था वर्णन गर्न २.६ नेपालको औसत आयुका बारे चर्चा २.७ नेपालको जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक विश्लेषण गर्न	२. वृद्धाश्रममा आउने विविध परिवर्तन	२.१ वृद्धाश्रममा आउने विविध शारीरिक परिवर्तनहरूका बारेमा वर्णन गर्न २.१.१ कपालमा आउने परिवर्तन २.१.२ छालामा आउने परिवर्तन २.१.३ निद्रामा आउने परिवर्तन २.१.४ देख्ने क्षमतामा आउने परिवर्तन २.१.५ श्रवणशक्तिमा आउने परिवर्तन २.१.६ मुत्र प्रणालीमा आउने परिवर्तन २.१.७ श्वासप्रश्वास प्रणालीमा आउने परिवर्तन २.२ मानसिक परिवर्तन २.३ मनोसामाजिक अवस्था २.४ संवेगमा आउने परिवर्तन
३. वृद्धावस्थाको बारेमा सामाजिक र सांस्कृतिक मान्यता	३.१ वृद्ध बाबु आमाको स्याहार सम्बन्धी पूर्वीय दृष्टिकोणको विश्लेषण गर्न ३.२ मानव जीवनका चार अवस्थाहरूको वर्णन गर्न ३.३ ज्येष्ठ नागरिकप्रति छोराछोरीको कर्तव्यहरूको बोध गर्न ३.४ अन्तर पुस्ता सम्बन्धको विश्लेषण गर्न ३.७ बुढ्यौली र धर्मकर्मको आधारभूत पक्षहरूको वर्णन गर्न	३. वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक अवस्था र लाग्ने विभिन्न रोग	३.१ वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक समस्या र लाग्ने विभिन्न रोगहरूको वर्णन गर्न र निराकरणका आवश्यक उपायहरूको अवलम्बन गर्न ३.२ ज्येष्ठ नागरिक प्रति गरिने दुर्व्यवहारहरू उल्लेख गर्न र सोको निराकरणका उपायहरूको अवलम्बन गर्न ३.३ वृद्धावस्थामा लाग्ने रोगहरूको बारेमा भन्न सक्ने
४. बढ्दो ज्येष्ठ नागरिकको	४.१ विश्व र नेपालमा मा ज्येष्ठ नागरिकको वृद्धिदर उल्लेख गर्न ४.२ बढ्दो ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्याले	४. सफल बुढ्यौली र सक्रिय	४.१ सफल बुढ्यौलीको अवधारणा स्पष्ट पार्न ४.२ सफल बुढ्यौलीका निर्धारणहरू (अशक्तता/रोगमुक्त, उच्च सज्ञानात्मक र

जनसङ्ख्या ले पार्ने असर	सामाजिक, आर्थिक, पारिवारिक। स्याहार र उपचारका क्षेत्रमा पर्ने असरहरूको वर्णन गर्न	बुद्ध्यौली	शारीरिक क्षमता, अर्थपूर्ण तरिकाले अन्यसँग गरिने कुराकानी, भौतिक, मनोवैज्ञानिक र सामाजिक तत्त्वहरू) का बारेमा वर्णन गर्न ४.३ सक्रिय बुद्ध्यौलीको अवधारणा र मान्यता उल्लेख गर्न ४.४ सक्रिय बुद्ध्यौलीका सिद्धान्तहरू र निर्धारकहरूको वर्णन गर्न
५. वृद्धावस्थामा सहयोग र सामाजिक सुरक्षा	५.१ औपचारिक र अनौपचारिक सहयोगको परिचय दिन ५.२ सामाजिक सुरक्षाको अवधारणा र वृद्धावस्थामा दिइने औपचारिक सहयोगका व्यवस्थाहरूको वर्णन गर्न ५.३ वृद्धावस्थामा अनौपचारिक सहयोगको महत्त्व चर्चा गर्न ५.४ नेपाली संस्कृतिमा अनौपचारिक सहयोगको अवस्थाको चर्चा गर्न ५.५ नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक सुरक्षाको अवस्था विश्लेषण गर्न ५.६ ज्येष्ठ नागरिकको परिवार र समाजको भूमिका पहिल्याउन ५.७ बसाइँसराइँ र ज्येष्ठ नागरिक को जीवनका पक्षहरूको वर्णन गर्न ।	५. ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकार र नीति तथा कार्यक्रम	५.१ अधिकार र जिम्मेवारीको अवधारणा वर्णन गर्न ५.२ मानव अधिकारको आवश्यकता र महत्त्व उल्लेख गर्न ५.३ ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकार र नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकारको अवस्था चित्रण गर्न ५.४ ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमको आवश्यकता पुष्टि गर्न ५.५ नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमहरू उल्लेख गर्न ।

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा-९				कक्षा -१०			
क्र.स.	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा	क्र.सं	विषय क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतिकरण	कार्य घण्टा
१.	बुद्ध्यौली शिक्षा	१.१ बुद्ध्यौली शिक्षाको परिचय १.२ बुद्ध्यौली शिक्षाको आवश्यकता र महत्त्व १.३ बुद्ध्यौली शिक्षाको ऐतिहासिक विकासक्रम १.४ बुद्ध्यौली र वृद्धावस्थाको अवधारणा १.५ बुद्ध्यौली जनसङ्ख्याको मापन १.६ बुद्ध्यौलीसम्बन्धी रहेका भ्रमहरू १.७ निवृत्त जीवन व्यवस्थापन	१५	१.	बुद्ध्यौली स्याहार	१.१ बुद्ध्यौली स्याहारको परिचय १.२ बुद्ध्यौली स्याहारको आवश्यकता १.३ नेपाली संस्कृतिमा बुद्ध्यौली स्याहार १.४ बुद्ध्यौली स्याहारसँग विकास भएका केही शब्दावलीहरू १.४.१ सहयोगीसहितको बसाइ १.४.२ ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र १.४.३ दिर्घकालीन स्याहार १.४.४ नर्सिङ्ग सेवा १.४.५ घरभित्रै दिइने सेवाहरू १.४.६ वृद्धाश्रम १.५ बुद्ध्यौली स्याहार सेवा दिँदा ख्याल गर्नु पर्ने आचारसंहिता १.६ बुद्ध्यौली स्याहार गर्दा हुने	१५

						कठिनाइ १.७ बुद्धयौलीमैत्री वातावरण १.८ बुद्धयौली अवस्थामा हुने हिंसा १.९ स्वस्थ बुद्धयौली अवस्था	
२.	जेष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्यिक अवस्था	२.१ विश्वमा जेष्ठ नागरिकको जनसाङ्ख्यिक अवस्था २.२ विकसित र विकाशोन्मुख देशमा जेष्ठ नागरिकको जनसाङ्ख्यिक अवस्था २.३ दक्षिण एसियामा जेष्ठ नागरिकको जनसाङ्ख्यिक अवस्था २.४ नेपालमा जेष्ठ नागरिकको जनसाङ्ख्यिक अवस्था र वृद्धिदर २.५ उमेर र लिङ्गका आधारमा जेष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या २.६ नेपालको औसत आयुको अवस्था २.७ नेपालको प्रदेशानुसारको जेष्ठ नागरिकको जनसाङ्ख्यिक अवस्था २.८ बढ्दो उमेरमा महिलाको बाहुल्यता	२०	२.	वृद्धावस्थामा आउने विविध परिवर्तनहरू	२.१ वृद्धावस्थामा आउने विविध शारीरिक परिवर्तनहरू २.१.१ कपालमा आउने परिवर्तन २.१.२ छालामा आउने परिवर्तन २.१.३ देख्ने क्षमतामा आउने परिवर्तन २.१.४ श्रवणशक्तिमा आउने परिवर्तन २.१.५ निद्रामा आउने परिवर्तन २.१.६ मुत्र प्रणालीमा आउने परिवर्तन २.१.७ श्वासप्रश्वास प्रणालीमा आउने परिवर्तन २.२ वृद्धावस्थामा आउने मानसिक परिवर्तन २.२.१ वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक परिवर्तन २.२.२ वृद्धावस्थामा आउने संवेगात्मक परिवर्तन	२०
३.	वृद्धावस्थाको बारेमा सामाजिक र सांस्कृतिक मान्यता	३.१ वृद्ध बाबुआमाको स्याहार सम्बन्धी पूर्वीय दृष्टिकोण ३.२ पूर्वीय दृष्टिकोणको आधारमा मानव जीवनको वर्गीकरण ३.३ श्रवण कुमारको पितृमोह (कथा) ३.४ जेष्ठ नागरिकको स्याहार ३.५ ज्येष्ठ नागरिक प्रति छोराछोरीको कर्तव्य ३.६ अन्तर पुस्ता सम्बन्ध ३.७ बुद्धयौली र धर्मकर्म	२०	३.	वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक अवस्था र लाग्ने विभिन्न रोग	३.१ वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक समस्या र निराकरणका उपायहरू ३.१.१ एकलोपना ३.१.२ उदासिपन ३.१.३ आत्महत्या ३.२ ज्येष्ठ नागरिक प्रति गरिने दुर्व्यवहार र समाधानका उपायहरू ३.३ वृद्धावस्थामा लाग्ने रोगहरू ३.१.१ उच्च रक्तचाप ३.१.२ मधुमेह ३.१.३ वाथ ३.१.४ मुटुसम्बन्धी रोग ३.१.५ क्यान्सर ३.१.६ हड्डी खिइनु ३.१.७ विसने रोग डिमेन्सिनिया ३.१.८ पार्किंसन्स	२५

४.	ज्येष्ठ नागरिकको बढ्दो जनसंख्याले पार्ने असर र व्यवस्थापन	४.१ ज्येष्ठ नागरिकको बढ्दो जनसंख्याले विभिन्न क्षेत्रमा पार्ने असर ४.१.१ सामाजिक असर ४.१.२ आर्थिक असर ४.१.३ पारिवारिक असर ४.१.४ स्याहार सुसार ४.१.५ उपचार ४.२ ज्येष्ठ नागरिकको व्यवस्थापन ४.२.१ सामाजिक ४.२.२ आर्थिक ४.२.३ पारिवारिक असर ४.२.४ स्याहार सुसार ४.२.५ उपचार	२०	४.	सफल बुढ्यौली र सक्रिय बुढ्यौली	४.१ सफल बुढ्यौलीको अवधारणा ४.२ सफल बुढ्यौलीका निर्धारकहरू ४.२.१ रोगमुक्त अवस्था ४.२.२ शारीरिक क्षमता ४.२.३ मानसिक क्षमता ४.२.४ मनोवैज्ञानिक तत्त्वहरू र सामाजिक तत्त्वहरू ४.३ सक्रिय बुढ्यौली ४.३.१ अवधारणा ४.३.२ सक्रिय बुढ्यौलीका निर्धारक तत्त्वहरू	२०
५.	वृद्धावस्थामा सहयोग र सामाजिक सुरक्षा	५.१ औपचारिक र अनौपचारिक सहयोगको परिचय ५.२ वृद्धावस्थामा औपचारिक सहयोग ५.२.१ वृद्ध निवृत्तिभरणको व्यवस्था ५.२.२ वृद्ध भत्ताको व्यवस्था ५.२.३ स्वास्थ्य सुविधाको व्यवस्था ५.४ अनौपचारिक सहयोगको आवश्यकता ५.५ वृद्धावस्थामा अनौपचारिक सहयोगको ५.६ नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक सुरक्षाको अवस्था ५.७ ज्येष्ठ नागरिकको परिवार र समाजमा भूमिका ५.८ बसाइँसराइ र ज्येष्ठनागरिक	२१	५.	ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकार र नीति तथा कार्यक्रम	५.१ अधिकार र जिम्मेवारीको अवधारणा ५.२ ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकार ५.३ ज्येष्ठ नागरिकका मानव अधिकारको आवश्यकता ५.४ नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकारको अवस्था ५.५ ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमको आवश्यकता ५.६ नेपालमा ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम	१६
		सैद्धान्तिक जम्मा	९६			सैद्धान्तिक जम्मा	९६

५. सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य

यस विषयमा तल उल्लिखित प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य गराई तिनको अभिलेख राख्नुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त शिक्षकले स्थानीय परिवेशअनुरूपका स्थानीय कार्यकलाप समेत गराउन सक्ने छन् ।

कक्षा ९				कक्षा १०			
विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्य घण्टा		विषयक्षेत्र	सम्भावित प्रयोगात्मक तथा परियोजना क्रियाकलाप	कार्यघण्टा	
१. बुढ्यौली शिक्षा	१.१ बुढ्यौली शिक्षाको ऐतिहासिक विकासक्रम समेट्ने समयक्रम र विकसित अवधारणा सहितको चार्टपेपर प्रस्तुति तयार पार्नुहोस् ।	४		१. बुढ्यौली स्याहार	१.१ नेपाली सस्कृतीमा बुढ्यौली स्याहारका सम्बन्धमा खोजमूलक लेख तयार गर्नुहोस् ।	४	
२. ज्येष्ठ नागरिकको	२.१ विकसित र विकासोन्मुख देशमा ज्येष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक	८		२. वृद्धाश्रममा आउने शारीरिक	२.१ वृद्धावस्थामा आउने शारीरिक, मानसिक,	४	

जानसाङ्ख्यिक अवस्था	अवस्थाको तुलनात्मक अवस्था देखाउने तालिका विकास गर्नुहोस् र उपयुक्त चार्टमार्फत कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । २.२ नेपालको प्रदेशअनुसारको जेष्ठ नागरिकको जानसाङ्ख्यिक अवस्थाको तालिका विकास गरी त्यसको विश्लेषण तयार पार्नुहोस् ।		परिवर्तन	मनोसामाजिक र संवेगात्मक परिवर्तनहरूको सूची तयार पारी कक्षामा छलफल गर्नुहोस् ।	
३. वृद्धावस्थाको बारेमा सामाजिक र सांस्कृतिक मान्यता	३.१ वृद्धावस्थासम्बन्धी सामाजिक मान्यता भल्काउने एउटा कथा/लोककथा सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	६	३. वृद्धावस्थामा आउने मनोसामाजिक अवस्था र लाग्ने विभिन्न रोग	३.१ जेष्ठ नागरिकप्रति गरिने दुर्व्यवहारको सूची र सोको निराकरणका उपायहरू सुझाउने एउटा सामाजिक नाटक कक्षाको समूहमा तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	१०
४. बृद्धो ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्याले पार्ने असर	४.१ नेपालमा जेष्ठनागरिकको वृद्धिदरसम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गरी सो को उपयुक्त रेखाचित्रमार्फत विश्लेषण प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	५	४. सफल बुद्धयौली र सक्रिय बुद्धयौली	४.१ सफल र सक्रिय बुद्धयौलीका सम्बन्धमा एउटा लेख तयार गर्नुहोस् । ४.२ आफ्नो घर वा समुदायमा रहनुभएका जेष्ठनागरिकसँग छलफल गरी सक्रिय बुद्धयौलीका लागि उहाले अपनाउनु भएको प्रयासहरूको सूची बनाउनुहोस् ।	८
५. वृद्धावस्थामा सहयोग र सामाजिक सुरक्षा	५.१ नेपालमा सामाजिक सुरक्षा र सहयोगका व्यवस्थाको सूची बनाउनुहोस् । ५.२ कुनै एक जेष्ठ नागरिकसंग अन्तरवार्ता गरी माथि उल्लिखित सुचिमा भएका सामाजिक सुरक्षा र सहयोगका व्यवस्थाहरू कतिको प्रभावकारी र उपयोगी छ विश्लेषण गरी एउटा लेख तयार पार्नुहोस् । ५.३ विद्यालयमा आनै स्थानीयस्तरका जेष्ठ नागरिकहरूलाई सहभागी गराई उहाँहरूसँग भलाकूसारी, नाचगान, सरसफाई र खानपान सम्बन्धी कार्यक्रम गरेर प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	९	५. ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकार र नीति तथा कार्यक्रम	५.१ नेपालमा जेष्ठ नागरिक सम्बन्धि नीति तथा कार्यक्रमहरूको सूची तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ५.२ आफ्नो घर वा समुदायमा रहनुभएका कुनै एक जेष्ठ नागरिकले माथिमा कुन कुन नीति तथा कार्यक्रमबाट लाभान्वित हुनुभएको छ रुजुसूची तयार गर्नुहोस् ।	६
	जम्मा	३२		जम्मा	३२

६. शिक्षण सहजीकरण प्रक्रिया

शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाई गुणात्मक नतिजा प्राप्त गर्न शिक्षण सहजीकरण प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । यसले विद्यार्थीको समझदारी, रचनात्मक सोचाई तथा प्रयोगात्मक सिप र अभिवृत्तिको विकासमा सहयोग गर्दछ । त्यसैले बुद्धयौली शिक्षाका विषयवस्तुहरूको शिक्षण सहजीकरण प्रक्रियामा उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोग गर्नुपर्दछ । आवश्यक परेमा एकै पटक एकभन्दा बढी विधिहरूको पनि संयुक्त रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । बुद्धयौली शिक्षण सहजीकरणको क्रममा खास गरी निम्न विधि तथा तरिकाहरूको प्रयोग गर्न सकिन्छ :

- (क) छलफल (ख) समूहकार्य (ग) लघु परियोजना (घ) प्रतिवेदन तयारी (ङ) स्थलगत अध्ययन
(च) प्रदर्शन (छ) प्रश्नोत्तर (ज) खोज विधि (झ) अवलोकन (ञ) परियोजना कार्य
(ट) भूमिका अभिनय

माथि उल्लिखित शिक्षण विधि/तरिकाहरूलाई विषयवस्तुको प्रकृति, कक्षाकोठाको अवस्था, उपलब्ध समय आदिलाई ध्यानमा राखेर उपर्युक्त हुने छनोट गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ । यी बाहेक अन्य उपर्युक्त र प्रभावकारी विधि एवम् तरिकाहरू समेत अपनाउन सकिने छ । यसमा प्रयोगात्मक कार्यलाई २५ प्रतिशत भार छुट्याइएकाले शिक्षण सिकाइको क्रममा समेत सोहीअनुसार समय विभाजन गर्नुपर्ने छ । प्रयोगात्मक कार्यमा स्थलगत अध्ययन, प्रतिवेदन लेखन, प्रश्नावली निर्माण, प्रतिवेदन प्रस्तुति अभ्यास, बुद्ध्यौलीको जनसाङ्ख्यिकीय मापनका अभ्यास, लघु परियोजनाको खाका निर्माण आदि गराउनु पर्ने छ । प्रयोगात्मक कार्यका लागि स्थानीय स्तरका सरकारी र गैर सरकारी निकायहरूका सम्बद्ध स्रोत व्यक्तिहरूको समेत सहयोग लिन सकिने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीहरूका मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य उनीहरूको सिकाइ उपलब्धिको यथार्थ अवस्था यकिन गर्नु हो । यसबाट सिकाइ सहजीकरणका लागि सुधारात्मक उपाय अपनाउन तथा अन्य प्रशासनिक र प्राज्ञिक कामहरू गर्न सकिन्छ । यस विषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले मूल्याङ्कन तथा परीक्षाका नतिजाबाट विद्यार्थीहरूका सिकाइ कठिनाइहरू पत्ता लगाई तिनको निराकरणमा सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई लिइन्छ । यसले विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था र आवश्यकता निर्धारण गर्दछ र सोका आधारमा आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । बुद्ध्यौली शिक्षाको शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि निम्न लिखित विधिहरूको प्रयोग गर्नुपर्ने छ :

- व्यवहारमा आएका सुधार तथा परिवर्तनको अवलोकन
- कक्षा कार्य, गृहकार्य, समूह कार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, सामुदायिक कार्य तथा अन्य अतिरिक्त र सह क्रियाकलापहरूमा विद्यार्थीको सहभागिता
- सिकेका ज्ञान र सिपहरूको व्यवहारमा प्रयोग
- लिखित कार्य : आवधिक परीक्षा, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य
- मौखिक सहचार्य (छलफल, प्रस्नोत्तर, वाद विवाद, संवाद, प्रवचन आदि)

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक र बाह्य सैद्धान्तिक दुवै मूल्याङ्कनका प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ ।

(अ) आन्तरिक/प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनकै तलका पक्षहरूको अभिलेखनबाट शिक्षकले मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको २५ प्रतिशत भारअन्तर्गत निम्नअनुसारको मूल्याङ्कन गरी अङ्क प्रदान गरिने छ :

क्र.स.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२.	परियोजना कार्य	परियोजना कार्य प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरण	१०	परियोजना कार्य, प्रतिवेदन र प्रस्तुतीकरण
३.	अवलोकन भ्रमण	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन तय	६	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति
४.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेखबाट
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

कक्षा ९ र १० मा ७५% भारको बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ जसकालागि परीक्षा सञ्चालन गरिने छ । कक्षा ९ र १० का लागि लिइने परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, समस्या समाधान, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक सोचाइ, विश्लेषणात्मक क्षमता, खोजमूलक सिप, कार्यक्षमता उपयोग, प्रयोगात्मक र उच्च दक्षतासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसको आधारमा प्रमाणीकरण गरिन्छ ।

16. Science

Secondary Education Curriculum Science

Grade 9 and 10

Subject code: Sci. 205 (Grade 9) Sci. 206 (Grade 10)

Credit hour: 4

Annual working hours: 128

1. Introduction

Natural phenomena and the activities of human life are guided by scientific principles, rules and facts. Therefore, it is important to develop the basic knowledge, skills and attitudes of science among children from the school level by developing their interests in such events and activities. For this, science is considered as an important subject in school education, and hence, made compulsory. Moreover, it is necessary to provide additional content of different areas of science for those students who have a special interest and plan to pursue further studies in science related subject areas. This curriculum has been prepared for grades 9 and 10 as an optional subject to provide the necessary foundation and basic knowledge for those students who wish to have of higher studies in science. It is hoped that this curriculum will enhance the students' interest, skills and create awareness to participate in scientific research. This optional science curriculum is an advanced form of compulsory science at the school level.

The curriculum covers various subjects in the following areas of science.

- a. Physics   b. Chemistry   c. Biology   d. Geology and Astronomy.

To promote hands-on experience and effective learning activities in science teaching, 25% of working hours have been allocated for internal assessment. Internal assessment covers the students' participation, project works, practical activities, and trimester test. As one of the national objectives of school education is to create scientific and research-oriented manpower, this curriculum focuses on the practical application of scientific concepts, facts, skills, principles and technologies.

The curriculum also emphasizes the use of internal assessment tools in which formative assessment is an integral part of learning activities. To achieve the expected learning outcomes, it focuses on student-centered learning activities such as experiments, researches and project-based learning, group discussions, field visits, group work and presentations, etc. The curriculum has clearly defined the contents which are essential to produce basic knowledge of science and technology in children and the skills to give scientific reasonings, solve problems scientifically and carry out researches scientifically.

2. Level wise competences

After completion of this course students are expected to have the following competencies;

1. Enhance scientific research and thought through the acquisition of the basic knowledge of scientific concepts, theories, and rules.
2. Aware of surrounding physical activities of scientific concepts, facts, skills, theories, and knowledge and their applications in daily life.
3. Identify, evaluate and demonstrate the understanding of properties of substances and use them in practical life.

4. Demonstrate understanding of the basic aspects of life, life process, heredity and internalize their importance.
5. Demonstrate the understanding of the interrelationships between organic and inorganic elements of the environment and help in protecting the environment.
6. Acquire and develop knowledge of the basic practical aspects of life sciences and apply them in daily life properly.
7. Acquire information about the past, present and future of the earth and the universe.

3. Grade Wise Learning Outcomes

Grade 9		Grade 10	
Area and Units	Learning outcomes	Area and Unit	Leaning outcomes
Biology			
1. Cell Biology	1.1 Introduce prokaryotic and eukaryotic cell. 1.2 Explain structure and fuctions of cell organelles. 1.3 Relate the functions of cell with life processes.	1. Cell Biology	1.1 Explain the stages of mitosis cell division 1.2 Explain the stages of meiosis cell division. 1.3 Mention the significance of mitosis and meiosis cell division. 1.4 Relate sexual reproduction with genetic variation and asexual reproduction along with formation of clone.
2. Life and life process	2.1 Introduce microbiology and its importance. 2.2 Explain the mode of reproduction of virus, bacteria and fungi. 2.3 Grow a mucor to demonstrate its life cycle. 2.4 Investigate the advantages and disadvantages of mucor.	2. Life and life process	2.1 Explain the life cycle of spirogyra and entamoeba. 2.2 Perform the experiments to demonstrate the osmosis and transpiration process in plants and describe their importance. 2.3 Introduce the intracellular respiration.
3. Genetics	3.1 Introduce chromosome and describe its types. 3.2 Introduce genetics. 3.3 Describe the relation between gene and chromosome.	3. Genetics	3.1 Explain the Mendel's law of independent assortment and verify it with dihybrid cross. 3.2 Analyze the detail structure of RNA and DNA. 3.3 Describe the types of RNA with their functions. 3.4 Explore the role of DNA in genetics. 3.5 Introduce sex linked inheritance and its process.
4. Ecology	4.1 Describe ecology and ecosystem with examples. 4.2 Interrelate the population and community of living organisms with environment. 4.3 Explain the decomposition process of organic matters. 4.4 Describe wetland ecosystem.	4. Ecology	4.1 Introduce biological pyramid and its types. 4.2 Illustrate energy transfer through different trophic level in ecosystem. 4.3 Explain Biogeochemical cycles.

5. Applied Biology	<p>5.1 Explore the role of skin, blood and mucus membrane present in respiratory tract in defence mechanism of human body.</p> <p>5.2 Introduce immunity and vaccination and find their importance.</p> <p>5.3 Introduce Anti Biotics and mention their advantages and disadvantages.</p>	5. Applied Biology	<p>5.1 Introduce DNA finger printing and explore its importance.</p> <p>5.2 Conceptualize cloning and genetic engineering and explain their ethical issues.</p> <p>5.3 Explain the fact that Cloning minimizes the variation in organisms and evaluate its effects.</p> <p>5.4 Conceptualize bio weapons.</p> <p>5.5 Introduce organ transplantation and mention its importance.</p>
Chemistry			
6. Atomic structure	<p>6.1 Explain Dalton's atomic theory and its modification.</p> <p>6.2 Introduce subatomic particles and their properties.</p> <p>6.3 State the postulates of Rutherford's atomic model</p> <p>6.4 Explain Bohr's atomic model.</p> <p>6.5 Clarify the concept of atomic number, atomic mass, isotopes, isobar, and isotones.</p>	6. Periodic Table	<p>6.1 Introduce modern periodic table.</p> <p>6.2 Write the electronic configuration of elements up to atomic number 30 based on s, p, d, f.</p> <p>6.3 Introduce s-block, p-block, d-block, and f-block elements and describe their characteristics.</p> <p>6.4 Explain the variation of periodic properties of elements in various groups and periods in terms of atomic size, valency, ionization potential, electron affinity, and electronegativity.</p> <p>6.5 Explain the chemical reactivity of elements in various groups and periods.</p>
7. Gas laws	<p>7.1 Introduce Boyle's law and Charles's law of gas and explain their applications.</p> <p>7.2 Derive combined gas equation.</p> <p>7.3 Introduce the concept of standard temperature and pressure (STP).</p> <p>7.4 State the assumptions of kinetic theory of gases.</p> <p>7.5 Introduce the concept of real and idea gases.</p> <p>7.6 State Graham's law of diffusion of gas and illustrate its applications.</p>	7. Chemical Bonding	<p>7.1 Illustrate the formation of covalent bond and describe its types.</p> <p>7.2 Describe the formation of Co-ordinate covalent bond.</p> <p>7.3 Explain the characteristics of covalent compounds.</p> <p>7.4 Introduce mole concept (grams mole, gram atom, molar volume).</p> <p>7.5 State Avogadro's law and solve related numerical problems.</p>

8. Electrolysis	8.1 Differentiate between electrolytes and non-electrolytes with examples. 8.2 Differentiate between strong and weak electrolytes with examples. 8.3 Explain Arrhenius theory of electrolysis. 8.4 Explain application of electrolysis.	8. Chemical Reaction	8.1 Introduce precipitation reaction, hydrolysis reaction, catalytic reaction, photochemical reaction, oxidation reaction, reduction reaction and electrolytic reaction. 8.2 Introduce monomer, polymer, and polymerization. 8.3 Illustrate the applications of polymers.
9. Organic compounds	9.1 Introduce organic compounds. 9.2 Explain unique properties of carbon. 9.3 Introduce alkyl group, functional group and homologous series. 9.4 Give IUPAC name, condensed formula, and structural formula of alkane, alkene, alkyne, alcohol, ether, aldehyde, ketone, and carboxylic acid.	9. Organic compounds	9.1 Introduce open chain and closed chain organic compounds. 9.2 Identify aromatic hydrocarbon based on Huckel's rule. 9.3 Describe chain, position and functional isomers. 9.4 Illustrate addition, substitution and elimination reactions of aliphatic organic compounds.
10. Inorganic materials	10.1 Describe the general chemical properties of oxygen, sulphur, chlorine, water, HCl, NaOH and NaCl. 10.2 Illustrate alloys and its types. 10.3 Explain the application of alloys.	10. Metallurgy	10.1 Introduce steps of metallurgy. 10.2 Explain the steps of extraction of iron. 10.3 Explain physical properties, chemical properties with application of iron, copper, aluminium, silver and gold.
11. Force	11.1 Introduce vector and scalar quantities. 11.2 Add and subtract vectors. 11.3 Calculate acceleration, average velocity and distance from the velocity-time graph. 11.4 Define and calculate moment of a force. 11.5 Define couple and give examples of couple in daily life. 11.6 Conceptualize linear momentum and explain its relation to force. 11.7 State the law of conservation of linear momentum and apply it to solve simple	11. Force	11.1 Describe a simple pendulum. 11.2 Identify and describe periodic motions. 11.3 Identify and describe circular motions. 11.4 Demonstrate and explain centripetal force and give examples of its application in daily life. 11.5 Describe gravitational field intensity and solve simple mathematical problems related to it. 11.6 Explain gravitational potential, escape velocity and their relationship. 11.7 Introduce center of gravity and relate it to stability of an object.

	problems in daily life.		
12. Radioactivity	<p>12.1 Introduce alpha (α), beta (β) and gamma (γ) radiation as nuclear radiation.</p> <p>12.2 State the characteristics of alpha (α), beta (β) and gamma (γ) radiations and explain their applications.</p> <p>12.3 Describe the health hazards of radioactive materials and the method of handling and storing them safely.</p>	12. Heat	<p>12.1 Define evaporation and investigate the impact of evaporation on the temperature of the liquid.</p> <p>12.2 Describe the factors affecting the rate of evaporation.</p> <p>12.3 Differentiate between evaporation and boiling.</p> <p>12.4 Explain thermal expansion in terms of molecular motion and describe different types of thermal expansion.</p> <p>12.5 Explore impacts of thermal expansion in daily life.</p> <p>12.6 Define latent heat and explain it in terms of kinetic molecular theory.</p> <p>12.7 State and apply heat equation to solve simple mathematical problems.</p>
13. Light	<p>13.1 Define refraction of light and state Snell's law.</p> <p>13.2 Describe and demonstrate total internal reflection of light.</p> <p>13.3 Give the meaning of critical angle and solve mathematical problems related to refractive index and critical angle.</p> <p>13.4 Determine the refractive index of glass.</p> <p>13.5 Explain real and apparent depth with examples and solve simple mathematical problems related to it.</p>	13. Light	<p>13.1 Describe types, power and magnification of lens with examples and solve related simple mathematical problems</p> <p>13.2 Use lens formula to solve related numerical problems.</p> <p>13.3 Describe the function and the basic structure of compound microscope, and astronomical telescope.</p>
14. Electricity and magnetism	<p>14.1 Define electric field of a point charge and describe the field pattern around positive and negative point charges.</p> <p>14.2 Relate the magnitude of electrostatic force between two point charges to the</p>	14. Electricity and magnetism	<p>14.1 Recognize secondary cell as a source of electricity.</p> <p>14.2 Describe the structure and the chemical processes that occur during charging and discharging of a lead acid cell.</p>

	<p>magnitude of their charges and their separation distance.</p> <p>14.3 Introduce capacitor as a charge storing device and give examples of its application in daily life.</p> <p>14.4 Sketch magnetic lines of forces around a bar magnet.</p> <p>14.5 Describe the magnetic field of the Earth.</p> <p>14.6 Define angle of dip and the angle of declination and explain the process of finding their values.</p>		<p>14.3 State the advantages of secondary cell over primary cell.</p> <p>14.4 Use galvanometer, ammeter and voltmeter in electric circuit.</p> <p>14.5 Explain the structure of a galvanometer.</p> <p>14.6 Explain the process of conversion of a galvanometer to ammeter and voltmeter.</p> <p>14.7 Introduce semiconductor, diode and transistor and give examples of their daily life applications.</p> <p>14.8 Describe paramagnetic and ferromagnetic materials in terms of molecular structure.</p>
15. Geology	<p>15.1 Define geology and explain its importance.</p> <p>15.2 Describe tectonic plates and explain how their collision leads to formation of Fold Mountains.</p> <p>15.3 Describe the cause of volcanic eruptions and earthquakes and their impact on people and the environment</p> <p>15.4 Explain what can be done to reduce the impacts of earthquakes and volcanoes</p>	15. Geology and Astronomy	<p>15.1 Explain geochronology.</p> <p>15.2 Describe fossils, process of formation of fossils and their importance.</p> <p>15.3 Describe the fossils found in Nepal and explain their significance.</p> <p>15.4 Explain the meaning and importance of carbon dating.</p> <p>15.5 Explain the chronology of space exploration.</p>

4. Scope and Sequence of Contents

Unit	Contents	Unit		Contents	
		CH			CH
1. Cell Biology	1.1 Prokaryotic and eukaryotic cell - introduction 1.2 Structure and function of cell organelles - cell wall - cell membrane - mitochondria - plastids - nucleus - golgibodies - centrosome - lysosome - vacuole - ribosome - endoplasmic reticulum 1.3 Relation of cell functions with respiration, excretion, reproduction, and photosynthesis	10	1. Cell Biology	1.1 Mitosis cell division - Introduction - Different stages (Interphase, Karyokinesis (prophase, metaphase, anaphase, telophase) and cytokinesis) 1.2 Meiosis of cell division: - Introduction - Meiosis-I (Interphase, Karyokinesis (Prophase-I, Metaphase-I, Anaphase-I, Telophase-I) - Meiosis-II (Prophase-II, Metaphase-II, Anaphase-II, Telophase-II, cytokinesis) 1.3 Significance of mitosis and meiosis cell division. 1.4 Role of sexual and asexual reproduction (genetic variation and formation of clone).	10
2. Life and life process	2.1 Microbiology - introduction and importance 2.2 Mode of reproduction of virus (lytic cycle of bacteriophage), bacteria (fission in <i>E. coli</i>) and fungi (budding in yeast) 2.3 Life cycle of mucor 2.4 Advantages and disadvantages of mucor	10	2. Life and Life process	2.1 Life cycle of Spirogyra and <i>Entamoeba</i> . 2.2 Osmosis and Transpiration process: Demonstration and Importance. 2.3 Intracellular respiration - Introduction - Advantages	7
3. Genetics	3.1 Chromosome and its types (On the basis of structure and function)	4	3. Genetics	3.1 Mendel's law - Law of independent assortment	8

	<p>3.2 Introduction to Genetics</p> <p>3.3 Relation between gene and chromosome</p>			<ul style="list-style-type: none"> - Phylogenetic chart of dihybrid cross - verification of Mendel's law of independent assortment. <p>3.2 RNA and DNA: Detail structure with nitrogen bases, sugar, phosphoric acid and bonding among them</p> <p>3.3 RNA: Types (mRNA, rRNA and tRNA) and Function.</p> <p>3.4 Role of DNA in genetics.</p> <p>3.5 Sex linked inheritance</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - types on the basis of location and process (colour blindness and haemophilia) 	
4. Ecology	<p>4.1 Ecology and ecosystem with examples.</p> <p>4.2 Effects of increase and decrease in population of one species over other on ecosystem with the help of food chain and food web.</p> <p>4.3 Bacterial and fungal decomposition process of organic matter.</p> <p>4.4 Wetland ecosystem.</p>	8	4. Ecology	<p>4.1 Biological pyramid: Introduction and types</p> <p>4.2 Energy transfer through different trophic level in ecosystem with illustration.</p> <p>4.3 Biogeochemical cycle</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oxygen cycle - Carbon cycle - Nitrogen cycle 	5
5. Applied Biology	<p>5.1 Role of skin and mucus membrane in defense mechanism of human body</p> <p>5.2 Role of blood in defense mechanism of human body (Phagocytosis, Antibody production)</p> <p>5.3 Immunity and Vaccination: Introduction and Importance</p> <p>5.4 Antibiotics: Introduction, Advantages and Disadvantages</p>	8	5. Applied Biology	<p>5.1 DNA finger printing: Introduction and Importance.</p> <p>5.2 Cloning and Genetic Engineering</p> <ul style="list-style-type: none"> - Concept and Related ethical issues. - Characteristics of clones <p>5.4 Minimization of variation in organisms due to cloning and evaluation of its effects</p> <p>5.5 Bio weapons</p>	10

				<ul style="list-style-type: none"> - Introduction - History - Advantages and disadvantages 5.6 Organ transplantation: Introduction and Importance 5.7 Process and Importance of Kidney transplantation	
Total		40			40
Chemistry					
6. Atomic structure	6.1 Dalton's atomic theory <ul style="list-style-type: none"> - Postulates - Modifications 6.2 Subatomic particles <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Properties. 6.3 Rutherford's atomic model <ul style="list-style-type: none"> - Postulates 6.4 Bohr's atomic model <ul style="list-style-type: none"> - Postulates 6.5 Concept of <ul style="list-style-type: none"> - Atomic number - Atomic mass - Isotopes - Isobar - Isotones 	7	6. Periodic table	6.1 Periodic table <ul style="list-style-type: none"> - Modern periodic law - Modern periodic table 6.2 Electronic configuration <ul style="list-style-type: none"> - s, p, d, f electronic configuration of elements up to atomic number 30 6.3 s-block, p-block, d-block, and f-block elements <ul style="list-style-type: none"> - Description - Characteristics. 6.4 Variation of periodic properties of elements in various groups and periods in terms of <ul style="list-style-type: none"> - Atomic size - Valency - Ionization potential - Electron affinity - Electronegativity. 6.5 Chemical reactivity of elements (1,2,15,16 and 17 group elements) in period and groups.	8

7. Gas laws	<p>7.1 Boyle's law and Charles's law</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statement - Explain - Applications <p>7.2 Combined gas equation.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Derivation - Numerical problems <p>7.3 Standard temperature and pressure (STP).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Concept <p>7.4 Kinetic theory of gases.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Assumptions <p>7.5 Real and idea gases</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Concept <p>7.6 Graham's law of diffusion of gas</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statement - Applications 	8	7. Chemical Bonding	<p>7.1 Covalent bond</p> <ul style="list-style-type: none"> - Formation - Examples of covalent compounds - Characteristics of covalent compounds - Types (sigma and pi) <p>7.2 Co-ordinate covalent bonds.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Formation - Examples of co-ordinate covalent compounds <p>7.3 Mole concept</p> <ul style="list-style-type: none"> - Grams mole - Gram atom - Molar volume <p>7.4 Avogadro's law</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statement - Numerical problems 	8
8. Electrolysis	<p>8.1 Electrolytes and non-electrolytes</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statement - Examples - Differences <p>8.2. Strong electrolytes and Weak electrolytes</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statement - Examples - Differences <p>8.3 Arrhenius theory of electrolysis</p>	10	8. Chemical reaction	<p>8.1 Chemical reaction and chemical equation</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Examples <p>8.2 Introduction to some Chemical reactions</p> <ul style="list-style-type: none"> - Precipitation reaction - Hydrolysis reaction - Catalytic reaction - Photochemical reaction 	7

	<ul style="list-style-type: none"> - Postulates <p>8.4 Application of electrolysis</p> <ul style="list-style-type: none"> - Electroplating - Electrorefining Electrotyping 			<ul style="list-style-type: none"> - Electrolytic reaction - Oxidation reaction - Reduction reaction <p>8.3 Monomer, polymer, and polymerization</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Examples - Types of polymers (natural and man-made) - Application of polymers 	
9. Organic compounds	<p>9.1 Organic compounds</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Examples <p>9.2 Unique properties of carbon</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tetravalency of carbon - Catenation - Multiple bonding <p>9.3 Introduction to</p> <ul style="list-style-type: none"> - Alkyl group - Functional group - Homologous series. <p>9.4 IUPAC name, condensed formula and structural formula for</p> <ul style="list-style-type: none"> - Alkane - Alkene - Alkyne - Alcohol - Ether - Aldehyde - Ketone 	10	9. Organic compounds	<p>9.1 Organic compounds</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Examples <p>9.2 Open chain organic compounds</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statement and examples <p>9.3 Closed chain organic compounds (alicyclic and aromatic)</p> <ul style="list-style-type: none"> - statement and examples <p>9.4 Huckel's rule</p> <ul style="list-style-type: none"> - Statement - Identification of aromatic hydrocarbon based on Huckel's rule. <p>9.5 Description of</p> <ul style="list-style-type: none"> - Chain isomerism - Position isomerism - Functional isomers <p>9.6 Introduction to some organic reactions</p> <ul style="list-style-type: none"> - addition reaction (addition of homo- 	11

	- Carboxylic acid			atomic molecules) - Substitution reaction - Elimination reactions of aliphatic organic compounds.	
10. Inorganic materials	10.1 general chemical properties of oxygen, sulphur, chlorine, water, HCl, NaOH and NaCl. 10.2 Alloys - Introduction and type - Application	5	10. Metallurgy	10.1 Metallurgy - Introduction 10.2 Extraction of iron - Steps of extraction of iron with chemical reaction 10.3 Physical properties and uses of iron, copper, aluminium, silver and gold. 10.4 Chemical properties of iron, copper, aluminium and silver with only dilute hydrochloric acid, sulphuric acid and nitric acid) and reaction of gold with aquaregia.	6
Total		40			40
Physics					
11. Force	11.1 Vector and scalar qualities - Definition and examples - Addition and subtraction of vectors 11.2 Velocity-time graph - Plotting - Determination of acceleration, average velocity and distance from v-t graph 11.3 Turning effect of force - Definition and calculation of moment of a force - Definition and daily life examples of Couple	12	11. Force	11.1 Simple pendulum - Description 11.2 Periodic motion - Definition - Examples 11.3 Circular motion - Definition - Examples 11.4 Centripetal force - Definition - Examples - Demonstration	12

	<p>11.4 Linear momentum</p> <ul style="list-style-type: none"> - Definition - Relation between linear momentum and force (Newton's Second law of motion) - Law of conservation of linear momentum and its application to solve simple daily life problems 			<ul style="list-style-type: none"> - Daily life application <p>11.5 Gravitational field intensity</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introduction - Simple mathematical problems <p>11.6 Gravitational potential of the Earth</p> <ul style="list-style-type: none"> - Concept - Definition - Meaning of escape velocity and its relation to gravitational potential <p>11.7 Centre of gravity</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meaning - Method of its determination in simple objects like pencil, ruler, etc. - Relationship with stability of an object 	
12. Radioactivity	<p>12.1 Introduction of nuclear radiation</p> <ul style="list-style-type: none"> - Types of nuclear radiations (alpha (α), beta (β) and gamma (γ)) - Characteristics (charge, mass, penetration and ionization power) of alpha (α), beta (β) and gamma (γ) radiations - Uses of nuclear radiations - Health hazards of nuclear radiations - Methods of safely handling and storing nuclear materials 	6	12. Heat	<p>12.1 Evaporation</p> <ul style="list-style-type: none"> - Definition - Impact of evaporation on the temperature of the liquid - Factors affecting the rate of evaporation - Different between evaporation and boiling <p>12.2 Thermal expansion</p> <ul style="list-style-type: none"> - Explanation in terms of molecular motion - Linear, superficial and cubical thermal expansions (no mathematical treatment but only meaning, demonstrations and examples) - Impacts of thermal expansion in daily life <p>12.3 Latent heat</p> <ul style="list-style-type: none"> - Definition 	10

				<ul style="list-style-type: none"> - Molecular explanation 12.4 Heat equation <ul style="list-style-type: none"> - Statement - Simple mathematical problems 	
13. Light	13.1 Refraction <ul style="list-style-type: none"> - Definition - Snell's law 13.2 Total internal refraction of light <ul style="list-style-type: none"> - Demonstration - Meaning of critical angle - Simple numerical problems related to refractive index and critical angulation 13.3 Determination of refractive index of glass 13.4 Real and apparent depth <ul style="list-style-type: none"> - Meaning - Numerical problems 	8	13. light	13.1 Lens <ul style="list-style-type: none"> - Types - Power - Magnification - Simple mathematical problems on power and magnification - Use of lens formula to solve related numerical problem 13.2 Optical instruments <ul style="list-style-type: none"> - Function and the basic structure of compound microscope - Function and the basic structure of astronomical telescope 	9
14. Electricity and magnetism	14.1 Electric field and lines of force <ul style="list-style-type: none"> - Concept and definition - Field pattern around positive and negative point charges - Direction of electrostatic force between two like point charges and unlike point charges - Relation between magnitude of electrostatic force and the magnitude of charges and the distance between two point charges 14.2 Capacitor <ul style="list-style-type: none"> - Introduction as a charge storing device - Definition of capacitance - Unit of capacitance 	14	14. Electricity and magnetism	14.1 Magnetic materials <ul style="list-style-type: none"> - Concept of molecular magnetism - Paramagnetic and ferromagnetic materials – examples and their molecular structure. 14.2 Secondary cell <ul style="list-style-type: none"> - Meaning, types and applications - General structure - Chemical processes that occur during charging and discharging of a lead acid cell - Advantages of secondary cell over primary cell 14.3 Use of ammeter and voltmeter. 14.4 Galvanometer	9

	<ul style="list-style-type: none"> - Examples of uses of capacitors in daily life 			<ul style="list-style-type: none"> - Use - Structure - Process of converting it to ammeter and voltmeter 	
	14.3 Magnetic lines of forces around a bar magnet			14.5 Semiconductor, diode and transistors	
	14.4 Magnetic field pattern of the Earth			<ul style="list-style-type: none"> - Meaning, examples and applications 	
	14.5 Angle of dip and the angle of declination				
	<ul style="list-style-type: none"> - Concept and definitions - Uses - Measurement 				
Total		40			40
Geology and Astronomy					
15. Geology	15.1 Meaning and importance of geology 15.2 Tectonic plates 15.3 Process of formation of a fold mountain 15.4 Volcanic eruptions <ul style="list-style-type: none"> - Causes - Effects on people and the environment - Measures to reduce the impacts 15.5 Earthquakes <ul style="list-style-type: none"> - Causes - Effects on people and the environment - Measures to reduce the impacts 	8	15. Earth and the Universe	15.1 Geochronology – meaning and importance 15.2 Fossils <ul style="list-style-type: none"> - Definition - Process of formation - Importance - Types of fossils found in Nepal and their significance 15.3 Carbon Dating - meaning and importance 15.4 Planetarium – meaning and uses 15.5 Chronology of space exploration	8
Total Credit Hours (CH)		128			128

5. Practical and Project Work Activities

Grade 9		Grade 10	
1.	To observe permanent slide of Prokaryotic and Eukaryotic cell under microscope and draw the well labeled diagram based on observation.	1.	To observe the permanent slide of different stages of mitosis and meiosis and draw well labeled diagram based on observation.
2.	Prepare model of prokaryotic cell with cell organelles using locally available materials	2.	Prepare model of different stages of mitosis and meiosis by using locally available materials
3.	Prepare model of eukaryotic cell with cell organelles using locally available materials	3.	To observe the structure of spirogyra under microscope by collecting water from nearby water resource and draw a well labeled structure of it.
4.	Study the structure and characteristics of virus using reference material and prepare a report on it.	4.	To observe the permanent slide of life cycle of and Spirogyra and <i>Entamoeba</i> and draw a well labeled diagram of it.
5.	Study the structure and characteristics of bacteria using reference material and prepare a report on it.	5.	To demonstrate osmosis process in plants.
6.	Prepare a model of baceteriophage by using locally available material.	6.	To demonstrate transpiration process in plants.
7.	To grow mucor on the surface of bread/roti and demonstrate the life cycle of mucor and draw well labeled diagram of it.	7.	Prepare a model of Mendel's dihybrid cross with the help of available beans or other materials and demonstrate it
8.	Prepare a model of different types of chromosome by using locally available materials and present it in the classroom.	8.	Observe the ecosystem found in your surroundings and prepare a chart of biological pyramid and energy transfer in different trophic levels of that ecosystem
9.	Observe the ecosystem nearby your school and prepare a chart.	9.	Study the concept of cloning and genetic engineering and ethical issues of them with the help of reference materials and prepare a short report.
10.	Prepare a report on antibiotics with the help of reference mateirals and present it in the classroom	10.	Study the importance of organ transplantation and the practices done in Nepal and prepare a short report with the help of

			reference materials.
11.	Prepare a report on vaccines with the help of reference materials and present it in the classroom		
Chemistry			
12.	To display Rutherford's alpha rays scattering experiment on a chart paper.	11.	To display in a chart paper showing periodic trend of the periodic properties.
13.	To demonstrate effect of pressure in the volume of gas.	12.	To display in a chart paper showing the process of formation of sigma and pi bond.
14.	To demonstrate effect of temperature in the volume of gas.	13.	To display the structure of O ₃ and SO ₃ in a chart paper.
15.	To demonstrate the effect of catalyst in the chemical reaction	14.	To prepare the model to show the bonds of alkane, alkene and alkyne.
16.	To demonstrate effect of heat, solution and surface area on the chemical reaction.	15.	To display all possible structural isomers of C ₅
17.	To display application of alcohol and carboxylic in a chart paper.	16.	To demonstrate that MP and BP of organic compounds is less than inorganic compounds.
18.	To show that organic compounds are insoluble in water but inorganic compounds are soluble in water.	17.	To demonstrate photochemical reaction using silver compounds.
19.	To identify strong and weak electrolytes between ammonium chloride and sodium chloride.	18.	To prepare a model of aliphatic and alicyclic compounds.
20.	To show copper plating over iron.	19.	To show the flow sheet of extraction of iron.
21.	To show electrolysis of water.	20.	Determination of centre of gravity of simple objects.
Physics			
22.	Draw the velocity time graph of given data using graph paper.	21.	Draw the ray diagram of compound microscope
23.	Make a chart showing the characteristics of alpha (α), beta (β)	22.	Draw the ray diagram of astronomical telescope.

	and gamma (γ) radiations		
24.	Demonstrate total internal reflection of light using water and laser beam / using test tube, water, beaker and marble or coloured object.	23.	Make a chart showing the advantages of secondary cell over primary cell
25.	Find the refractive index of glass.	24.	Draw the molecular structure of paramagnetic and ferromagnetic materials.
26.	Draw the magnetic lines of forces around a bar magnet using magnetic compass and a bar magnet		
27.	Find the value of angle of dip.		
28.	Make a chart showing the names of rocks and mineral found in different part of Himalayan region of Nepal.		
29.	Finding angle of dip.		

6. Learning Facilitation Process and Method

Learning facilitation process in science is the technique which enables the students for acquiring the knowledge, developing desired skills and scientific attitudes. It also encourages the students for learning from themselves, through interacting with natural world and forming their own thoughts and ideas. Every individual is different, so effective learning facilitation process selected by teachers' plays vital role to achieve optimum learning outcomes among diverse students.

The strategies of teaching may differ from one teacher to another but some strategies or methods are common in science teaching learning process. Some common strategies can be used in different units; however, some specific methods need to be used for specific content areas. Every teacher should be aware of following aspects for the effective facilitation of learning science in their respective classroom;

- a. learning environment of the classroom
- b. student's interest in subject matter
- c. student's capacity to understand the subject
- d. trust on selected strategies to success the teaching learning process
- e. Encouraging students, developing creative thinking, inculcating collaborative, cooperative and supportive behaviors among the students
- f. support student to explore their inherent character
- g. emphasis to use locally available materials

In teaching learning process of science, varieties of approaches, methods, techniques can be used based on the nature of the content. Some are as follows;

- a. Experiment method
- b. Discussion method
- c. Demonstration method
- d. Question answer method
- e. Field study method
- f. Case study method
- g. Observation method
- h. Project method
- i. Problem solving method
- j. Inquiry method
- k. Collaborative and cooperative method
- l. Satellite method

Aforesaid methods are some examples that can be used for teaching learning of science. In addition, teacher can choose other appropriate, suitable and innovative methods of teaching science. Most importantly, local context and locally available materials should be emphasized

Twenty-five percent times is allocated for experiments /practical work. To develop science process skills in the student, practical activities should incorporate following tasks as far as possible.

- a. observation
- b. classification
- c. grouping
- d. reasoning
- e. interpretation/presentation
- f. drawing
- g. reporting
- h. identification
- i. verification
- j. inferring
- k. prediction
- l. material collection
- m. description
- n. record keeping

7. Evaluation Process

Evaluation is a process of assessing the students' learning progress and should be used as an integral part of teaching-and learning. Both formative and summative evaluation should be carried out to assess the students' learning.

Internal Evaluation

The main purpose of formative evaluation is to improve the student's learning. Formal as well as informal evaluation strategies will be used in formative evaluation. For assessing the students' learning by formative evaluation, different evaluation tools can be used. These includes classwork, observation of students' work and performance, homework, project work, oral test, unit test, monthly test and trimester examinations, self and peer assessment and so on. A portfolio (record keeping) of each student should be maintained by the teacher. The portfolio consists of the details on students' performance in different assessment areas given in the table below. The record of student's practical work, project work, students' performance in activities and achievement in test should be kept in his/her portfolio. The weightage of practical work is 25%. In this curriculum practical work includes the project works and practical tasks.

Assessment criteria of internal evaluation

Criteria of internal evaluation are given below:

S. N.	Criteria of assessment	weightage	
1	Participation (Attendance and participation in learning activities)	3	
2	Practical and project works	Collection and arrangement of materials for practical activities, testing, observation, tabulation, and drawing conclusion.	6
	Report/ Material Development	<ul style="list-style-type: none"> • Reporting of practical / project works (topic, objective, procedures, results and conclusion), chart making, model making, materials construction	6
	Presentation:	<ul style="list-style-type: none"> • Demonstration of one practical work and viva • Spotting (Drawing, classification, description of characteristics) • Presentation of any one project work	4
3	Trimester test	6	
		25	

Final examination

Final evaluation will be carried out to assess the cognitive domain of the students. Out of 100, theoretical evaluation covers 75 percentage of the weight. The tool for external evaluation of theoretical learning will be a written examination. Questions for the external examination will be based on the specification grid developed by Curriculum Development Centre.

-0-